

**ACTELE COLOCVIULUI CATEDREI
DE LIMBA ROMÂNĂ**

22-23 noiembrie 2001

Perspective actuale în studiul limbii române

BD 252940

Editura Universității din București

– 2002 –

Redactor responsabil: **Prof. dr. Gabriela Pană-Dindelegan**
Secretari de redacție: **Helga Bogdan Oprea**
Oana Uță Bărbulescu

2006/02

© Editura Universității din București
Șos. Panduri 90-92, București - 76235; Tel./Fax: 410.23.84
E-mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editura.unibuc.ro

B.C.U. Bucuresti

C20024430

Tehnoredactare computerizată: *Constanța TITU*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI. FACULTATEA DE
LITERE. CATEDRA DE LIMBA ROMÂNĂ.
COLOCVIU (2001 ; București)

Perspective actuale în studiul limbii române : actele
colocviului Catedrei de Limba Română : 22-23 noiembrie 2001.

- București: Editura Universității din București, 2002.

428p. ; 29cm.

Bibliogr.

ISBN 973-575-669-2

811.135.1(063)

*În memoria academicianului profesor
Emanuel Vasiliu*

CUPRINS

I. Deschiderea lucrărilor colocviului

Dan Horia Mazilu, <i>O Catedră care își face datoria</i>	7
Gabriela Pană Dindelegan, <i>Cuvânt de deschidere</i>	9

II. Lucrările prezentate în ședințele plenare

Mioara Avram, <i>Interferențe flexionare între nume și pronume în limba română</i>	11
Grigore Brâncuș, <i>Schimbări semantice în trecerea de la latină la română</i>	21
Alexandra Cornilescu, <i>Observații privind interpretarea acuzativului prepozițional în limba română</i>	25
Valeria Guțu Romalo, <i>Dinamica limbii și normele</i>	41
Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, <i>Interacțiunea verbală în limba română. Corpus și tipologie</i>	53
Gabriela Pană Dindelegan, <i>Reflecții asupra organizării sintactice a propoziției în limba română. Relația S – V – O</i>	61

III. Lucrări prezentate pe secțiuni:

Secțiunea A – Structura și evoluția limbii române

Angela Bidu-Vrânceanu, <i>Semantica lexicală românească din perspectivă europeană</i>	75
Helga Bogdan-Oprea, <i>Relatinizarea limbii române prin împrumuturi lexicale</i>	81
Gheorghe Chivu, <i>Elementa înainte de Elementa – Considerații asupra primei gramatici românești scrise în limba latină</i>	111
Florica Dimitrescu, <i>EURO – portret neterminat al prefixoidelor euro-</i>	117
Gheorghe Doca, <i>Pentru o gramatică sinonimică a limbii române</i>	131
Constantin Dominte, <i>Ipoteze cu privire la originea adjectivului „neaoș”</i>	149
Camelia Dragomir, <i>Rolurile semantice – argument pentru existența operatorilor aspectuali</i>	155
Mihaela Găitănar, <i>Opoziții ale intensității în flexiunea analitică a adjectivului</i>	165
Ștefan Găitănar, <i>Aspecte ale coordonării în limba română</i>	169
Coman Lupu, <i>Împrumut cult sau creație internă?</i>	171
Mihaela Miron-Fulea, <i>Teorii actuale despre numele proprii de persoană</i>	175
Dana Niculescu, <i>Interferențe între elemente aparținând stilului juridic și limba comună</i>	189
Sanda Reinheimer Râpeanu, <i>Locul pronomelor neaccentuate din limba română veche în perspectivă romanică</i>	199
Nicolae Saramandu, <i>Atlasul lingvistic român. Sinteză</i>	213
Elena Soare-Negoită, <i>Constrângeri asupra complementării verbale non-finite în română și în franceză</i>	221
Adriana Stoichițoiu-Ichim, <i>Un prefixoid „la modă”: MEGA</i>	235

Aida Todî, <i>Derivarea regresivă în limba română veche</i>	243
Camelia Uşurelu, <i>Dinamica factitivelor în limba română actuală</i>	249
Oana Uţă Bărbulescu, <i>Verba dicendi: nucleul latinesc (I)</i>	257
Ioana Vintilă-Rădulescu, <i>Probleme ale recunoaşterii „normei” limbii române standard actuale</i>	261

Secţiunea B – Pragmatică şi stilistică

Gheorghe Colţun, <i>Potenţialul expresiv şi emotiv al frazeologismelor-hiperbole şi al frazeologismelor-personificări</i>	273
Mihaela Gheorghe, <i>Aspecte sintactice şi pragmasemantice ale construcţiilor relative în limba română</i>	277
Stanca Măda Grigoraş, <i>Specificul discursului în interacţiunile de grup</i>	287
Răzvan Săftoiu, <i>Subiectul în conversaţia fatică. Aspecte din limba română actuală</i>	299
Diana Stănciulescu, <i>Structuri conversaţionale în reclamele radiofonice</i>	309
Andra Şerbănescu, <i>Conflictul verbal (Studiu de caz şi repere teoretice)</i>	319
Ariadna Ştefănescu, <i>Rolul presupuziţiei în calcularea dinamicii de schimbare a contextului</i>	339
Ileana Vântu, <i>Consideraţii asupra conceptului de relevanţă</i>	355
Rodica Zafiu, <i>Strategii ale impreciziei: expresii ale vagului şi ale aproximării în limba română şi utilizarea lor discursivă</i>	363

Secţiunea C – Lingvistică formală

Ana-Maria Barbu, <i>Succesiunea determinantilor într-un grup nominal</i>	377
Verginica Barbu/ Emil Ionescu, <i>Argumente, valenţe şi dependenţi. Anticiparea complementului direct în limba română din perspectiva HPSG</i>	391
Martine Coene/ Larisa Avram, <i>Achiziţia categoriilor funcţionale în limba română</i>	405
Ruxandra Vişan, <i>Observaţii asupra sintaxei exclamativelor cu ce, ce de, cât şi cum în română</i>	415

O CATEDRĂ CARE ÎȘI FACE DATORIA

Organizarea unei sesiuni de comunicări științifice ține de firescul vieții universitare. Profesorul de la Universitate este, înainte de orice, un cercetător, un cercetător care comunică, un cercetător care pune rezultatele investigațiilor sale în primul rând la dispoziția studenților, face din ele pietre ale edificiului la care trudește zi de zi și care este, concomitent, unul didactic, iar celălalt științific. Și atunci când acești profesori se întâlnesc spre a supune dezbaterii mersul propriilor idei, achizițiile „de etapă“ ori încheierile la care au ajuns parcurgând un anumit traseu, aceste întruniri și concretizări remarcabile, toate, devin veritabile sărbători și momente notabile ale împlinirii primei datorii.

Într-un șir al cărui început se confundă cu primele organizări ale filologiei universitare bucureștene și mărginește o durată exemplară, echivalentă cu consecvența și stabilitatea preocupărilor, Catedra de Limba Română a Facultății de Litere organizează un Colocviu (în zilele de 22 și 23 noiembrie 2001) cu tema *Perspective actuale în studiului limbii române*.

Titlul acestei întruniri științifice înseamnă, pentru mine, ochiul veghetor pe care acești profesori eminenți, cercetători totodată ai fenomenului lingvistic românesc, îl îndreaptă către frământările din limba română și efortul de a înțelege, de a explica și ordona în sistem aceste unde ce se nasc sub varii impulsuri, de a face preziceri în legătură cu șansele lor de viațuire și de supraviețuire. Și așa mai vrea să remarc un lucru – dincolo de strălucirea științifică a unor nume pe care mi le-a declarat programul colocviului, mari învățați într-ale lingvisticii românești și generale, și prezența, lângă aceste nume – semne de garanție ale nivelului întregii manifestări – a unor harnici învățăcei – ce mi se pare a reprezenta datele unui certificat de calitate: participarea – atât în ședințele plene, cât și în întrunirile secțiunilor (A. *Structura și evoluția limbii române*; B. *Pragmatica și stilistica*; C. *Lingvistică formală*) a unor cadre didactice de la facultățile filologice ale Universității din București și de la alte universități din țară și a emisarilor institutelor de profil ale Academiei Române.

Cred că menționând (și întărind) „starea de veghe“ asupra limbii române acum, într-o vreme când idiomul nostru are în chip real nevoie de măsuri de protecție (avizate și, sper, neobstrucționiste), specialiștii de la Catedra de Limba Română nu-și fac decât datoria.

Nădăjduiesc ca rapoartele și comunicările ce vor fi prezentate la acest Colocviu să formeze ulterior substanța unui volum, pentru ca sfera de înrâurire a dezbaterilor să sporească sensibil. Mă gândesc, în primul rând, la studenții facultății noastre, viitori profesori de limba și literatura română și răspunzători, împreună cu dascălii lor, de „starea“ acestei limbi.

Decan,

Acad. Prof. Dan Horia Mazilu

C U V Â N T de deschidere

1. După o perioadă de zeci de ani, în care în Catedră nu s-au organizat manifestări științifice, deși Catedra, prin membrii ei, a fost prezentă la multe manifestări internaționale și naționale de prestigiu, îmi exprim bucuria, în numele colectivului Catedrei de limba română, că am putut organiza acest colocviu și, mai ales, că propunerea noastră a fost primită cu atâta interes nu numai din partea colaboratorilor interni, ci și din partea altor instituții universitare și academice. Mulțumesc cu căldură tuturor participanților și, în mod deosebit, participanților din exteriorul Facultății. Am văzut, în această acceptare de participare, un semn – îmbucurător pentru noi – al unui interes din mai multe direcții pentru *domeniul limbii române*, care, în prezent, ca obiect de cercetare, a depășit granițele instituțiilor de profil. Am văzut, de asemenea, un semn al unei dorințe legitime de a face cunoscute ultimele preocupări și realizări științifice, într-un moment în care comunicarea se face din ce în ce mai dificil, frânată de bariere administrative și financiare, de o izolare a universităților și facultăților și chiar de bariere științifice, revistele de specialitate apărând cu foarte mare întârziere. Grupul specialiștilor lingviști, oricât de diversificat ar fi, reprezintă un grup unit prin aceleași preocupări și aceeași pasiune, care simte nevoia confruntării periodice a ideilor, a soluțiilor, a rezultatelor descrierii pentru un domeniu atât de complex și niciodată epuizabil, cum este limba în general și limba română în special.

2. Catedra de limba română este cea mai numeroasă catedră a Facultății de Litere și nădăjduim, din tot sufletul, să fie demnă de tradiția înaintașilor ei și să rămână promotoarea cercetării lingvistice de înaltă performanță. În această Catedră s-au încurajat și continuă să se încurajeze cercetări lingvistice *extrem de diverse*, atât ca problematică a cercetării, cât și ca metodologie, plecându-se de la ideea că o orientare a cercetării într-o *singură* direcție, fie ea și cea mai actuală și cea mai atrăgătoare la un moment dat, înseamnă o limitare a posibilităților de investigare, dăunătoare pentru rezultatele de ansamblu. În buna tradiție a acestei instituții, Catedra pe care o reprezint are obligația morală ca, dincolo de sarcinile didactice, dar în strânsă legătură cu acestea, să pregătească specialiști, viitori lingviști, pentru *toate* domeniile lingvistice, de la editarea de texte, istoria limbii și istoria doctrinelor lingvistice, la tipologia lingvistică sau la descrierea limbii actuale, făcută din diverse perspective, cu diverse metode și acoperind *toate* nivelurile limbii. Modernizarea, departe de a însemna eliminarea din sfera de interes a unor discipline și zeificarea altora; înseamnă, dimpotrivă, diversificarea lecturilor, din partea fiecărui cercetător, pentru a fi capabil să stabilească „punți de legătură” între domenii și orientări; înseamnă și „deschidere” față de alte domenii și perspective decât cele care îți sunt familiare; înseamnă posibilitatea abordării *interdisciplinare*, singura cale de a ajunge la înțelegerea limbii în toată complexitatea funcționării ei. În acest sens trebuie interpretat titlul sub care sunt cuprinse lucrările acestui colocviu: „*Perspectivile actuale în studiul limbii române*”, oricare dintre domeniile cercetării lingvistice putând fi abordat dintr-o perspectivă *modernă și actuală*, ceea ce înseamnă, în primul rând, *nu* izolare lingvistică într-un domeniu anume, ci cooperare cu celelalte discipline și perspective.

3. Pornind de la cele *trei* masterate: *Structura și evoluția limbii române; Pragmatică și stilistică; Lingvistică formală*, devenite, din păcate, *două* în acest an universitar (sperăm că această reducere este o măsură financiară *temporară* și utilizăm acest prilej pentru a transmite forurilor administrative ale Universității mesajul colectiv al necesității revenirii, în viitorul an universitar, la situația anterioară de funcționare concomitentă a trei masterate), în Catedră s-au conturat mai multe nuclee și direcții de cercetare, pe care secțiile și subsecțiile stabilite de organizatori au încercat să le reprezinte. Cele trei secțiuni principale sunt destinate prima, structurii și evoluției limbii române, a doua, abordării românei din perspectivă pragmatică și pragmatilistică, iar a treia, lingvisticii formale.

4. Ne bucurăm că acest colocviu coincide cu încheierea a două proiecte de cercetare la care s-a angajat Catedra în acest an calendaristic, și anume: „*Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*“, „*Interacțiunea verbală. Corpus și tipologie*“. Concluziile unuia dintre proiecte vor fi prezentate în ședință plenară de directorul proiectului (prof. Liliana Ruxăndoiu), iar numeroase studii realizate în cadrul celui de al doilea proiect vor face obiectul unora dintre comunicările din secții.

Considerăm că atât proiectele de cercetare, cât și organizarea acestui colocviu au constituit, pentru cei mai tineri membri ai catedrei, un prilej de formare și de afirmare, aceștia fiind stimulați să lucreze, să publice și să participe, fără complexe, alături de cercetători cu mai multă experiență, la lucrări colective. Volumele colective care vor strânge lucrările acestui colocviu, precum și studiile elaborate în cadrul proiectelor vor fi cel mai palpabil rezultat al acestui efort științific colectiv (aș putea spune chiar, elan științific colectiv).

5. Mulțumesc, încă o dată, participanților la deschidere, pe care îi și invit ca, în afara asistenței la comunicări și la dezbateri, să viziteze și *expoziția noastră de carte*, organizată la Catedra de limba română, expoziție strângând volumele elaborate de membrii Catedrei în perioada 1999-2001 (cărți, teze de doctorat, ediții de texte, manuale universitare și preuniversitare etc.). Expoziția probează încă o dată *diversitatea* și, în același timp, *actualitatea* preocupărilor științifice ale Catedrei.

Ne-am gândit – și sunt convinsă că toți participanții vor împărtăși ideea noastră – de a dedica acest volum de *Acte ale colocviului* profesorului nostru de curând dispărut, acad. Emanuel Vasiliu, un modest semn de cinstire și de recunoștință pentru una dintre cele mai strălucite minți lingvistice pe care această Catedră le-a produs.

Mulțumesc, încă o dată, tuturor participanților. Mulțumesc, de asemenea, colaboratorilor mai tineri: lector Andreea Ghiță, asist. Mihaela Fulea, prep. Helga Bogdan, asist. Camelia Ușurelu, prep. Melania Roibu, prep. Dana Niculescu, prep. Oana Uță, care s-au implicat în organizarea acestui colocviu nu numai administrativ, ci și *sufletește*. Un cuvânt special de mulțumire pentru lector Andreea Ghiță, a cărei contribuție a fost decisivă în etapa de organizare. Nu poate fi trecut cu vederea rolul hotărâtor pe care asistentele Oana Uță-Bărbulescu, Helga Bogdan și Mihaela Fulea îl vor avea în pregătirea textelor pentru tipar, primele două fiind și secretarele de redacție ale volumului. Li se cuvine întreaga noastră apreciere.

22 noiembrie 2001

Șef de Catedră,

Prof. Gabriela Pană Dindelegan

INTERFERENȚE FLEXIONARE ÎNTRE NUME ȘI PRONUME ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Mioara Avram

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“

Ca substitut al numelui, este normal ca pronumele să aibă particularități flexionare (categorii gramaticale și mijloace concrete de exprimare a lor) comune cu el. Dacă asemănările merg pînă la a justifica includerea pronumelui și a flexiunii lui în clasa numelui (alături de substantiv, adjectiv, numeral), respectiv în flexiunea nominală, aceasta este o problemă controversată, în legătură cu care există argumente pro și contra. Indiferent însă dacă este considerată autonomă sau subordonată celei nominale, flexiunea pronominală are particularitățile ei (după cum, de altfel, și în cadrul flexiunii nominale propriu-zise substantivul, adjectivul și numeralul au, fiecare, particularități mai mult sau mai puțin definitorii)¹.

În istoria limbii române se constată numeroase interferențe, respectiv influențe reciproce, între pronume și celelalte trei părți de vorbire menționate: interferențe atât pur flexionare, cât și lexicale sau/și privitoare la formarea cuvintelor care pot interesa și flexiunea. Unele sînt vechi, altele recente, fără ca vîrsta lor să poată fi stabilită totdeauna cu precizie. Comunicarea de față își propune să prezinte o sinteză a tuturor acestor interferențe, cuprinzînd și fapte cunoscute – dar nu totdeauna interpretate ca interferențe –, și fapte noi.

I. Interferențe pur flexionare

1. Influențele exercitate dinspre pronume spre substantiv și părțile de vorbire dependente de acesta au început cu crearea articolului, de origine pronominală, prin care se realizează o bună parte din flexiunea nominală în ansamblu; dar, creat pentru opoziția de individualizare a substantivului, articolul a fost preluat în timp de la acesta și de unele pronume², fie ca element formativ stabil în întreaga paradigmă (la *însul*, *dînsul*, unde rolul fix al articolului poate fi interpretat ca în structura unor substantive proprii), fie ca element formativ parțial al unor pronume diferențiate astfel de adjectivul pronominal corespunzător (la *unul* vs. *un* și compusele lor *nici unul*, *vreunul*, *altul* vs. *alt*, mai demult și la *carele*), cu particularitatea prezenței articolului la acestea numai la cazurile nominativ și acuzativ, el fiind înlocuit la genitiv și dativ cu particula deictică *-a* (NA *altul*, GD *altuia*, spre deosebire de NA *dînsul*, GD *dînsului*).

Printr-o influență exercitată dinspre substantiv și adjectiv spre pronume se explică desinența neetimologică de număr și caz *-le* la pronume și adjective pronominale posesive de genul feminin: *mea* – *mele*, *ta* – *tale*, *sa* – *sale* și prin acestea în flexiunea casuală a pronumelor de politețe *dumneata* – *dumitale*, *dumneasa* – *dumisale* (influența modelului din interiorul pronumelui, de la pronumele personal *ea* – *ele* și de la demonstrativul *acea* – *acele*,

ar fi fost prea slabă fără aceea a substantivelor de tipul *stea – stele* și a adjectivelor de tipul *tinerea – tinerele* și, oricum, modelul pronumelui personal nu ar putea explica decât desinența de plural, nu și folosirea ei la genitiv-dativul singular; flexiunea adjectivelor posesive menționate prezintă cel mai mare grad de asemănare cu aceea a adjectivelor calificative *greu* și *rău*)³; la aceeași specie posesivă s-au exercitat influențe ale flexiunii substantive asupra genitiv-dativului adjectivelor pronominale feminine conjuncte în îmbinări de tipul *soră-sa*, cu genitiv-dativul *soră-sei/soră-sii*⁴. De asemenea, construcțiile analitice cu prepoziții + acuzativul în locul formelor cazuale sintetice de genitiv și de dativ s-au extins de la substantive, numerale și adjectivele cantitative la unele pronume și adjective pronominale, probabil inițial prin îmbinările alcătuite din substantive însoțite de adjectivele pronominale corespunzătoare pronomelor în cauză: mai întâi la pluralul pronomelor cantitative *cîți* și *cîtiva* (pentru care concurența între *cîtor*, *cîtorva* și *a cîți*, *a cîtiva*, respectiv *la cîți*, *la cîtiva* este înregistrată în majoritatea gramaticilor⁵), apoi, cel puțin construcția cu *la* în locul dativului – care și la substantiv este mai răspîndită decât cea cu *a* în locul genitivului –, și la pronume necantitative (pentru acestea atestările sînt mai tîrzii și în general neconsemnate în gramatici, chiar dacă vor fi existînd de mai multă vreme). Modelul substantivelor explică și folosirea articolului nehotărît înaintea pronumelui nehotărît *altul* și a adjectivului corespunzător *alt*, chiar dacă se admite și intervenția unei influențe străine⁶.

De la adjectivele propriu-zise – mai ales de la cele calificative – s-a extins la adjectivul pronominal *ceva* categoria comparației, în speță folosirea acestuia la gradul comparativ de superioritate: *mai ceva* cu sensul calitativ „mai de seamă, mai frumos, mai bun etc. „, (DA) este atestat cel puțin din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la I. Nădejde și la I. Creangă (*Cum pățise și alți peșitori, poate mai ceva decît aceștia*).

2. În limba contemporană – pe care o identific cu limba secolului al XX-lea – și în perioada strict actuală – de după 1989 – interferențele flexionare de acest fel s-au înmulțit și s-au diversificat.

Dinspre pronume spre unele adjective s-a produs extinderea desinențelor de genitiv-dativ specifice pronumelui (și articolului provenit din acesta). Am discutat mai demult, în 1985⁷, după semnalări datorate altor cercetători⁸, extinderea desinenței de genitiv-dativ plural *-or* la adjectivele *anumit*, *destul*, *diferit*, *felurit*, *mult*, *puțin*, care, în urma acestui fapt, au ajuns să constituie o nouă clasă flexionară, a adjectivelor cu cinci forme în total (față de patru avute anterior)⁹. În ultimii ani am constatat nu numai înmulțirea exemplurilor de tipul *anumitor*, *diferitor*, ci și extinderea similară, deocamdată rară, a desinenței de genitiv-dativ singular masculin-neutru *-ui* în exemple ca *anumitui*¹⁰, ceea ce face ca acest adjectiv să ajungă la cel puțin șase forme, dacă nu chiar la șapte în eventualitatea atestării formei corespunzătoare de genitiv-dativ singular feminin **anumitei*¹¹. Tot de la pronume s-a produs extinderea la genitiv-dativul plural al adjectivelor substantivizate *mult*, *puțin*: *multora*, respectiv *puținora* și, mai recent, la genitiv-dativul feminin singular al adjectivului (*pen*)*ultim* și al numeralului ordinal *prim* a particulei deictice *-a* pentru marcarea deosebirii dintre valoarea adjectivală și cea substantivală: la forma *primeia*, semnalată de mine în 1984¹² și întîlnită ulterior din ce în ce mai frecvent („Adevărul“ 1994, nr. 1297, p. 1, col. 3; ROM. LIB. 1996, nr. 2037, p. 24, col. 2 și 2000, nr. 3142, p. 1, col. 2), se adaugă *ultimeia* și *penultimeia*, înregistrate în anii din urmă (*La ultima raportare s-a indicat o cifră inferioară penultimeia* „Cațavencu“ II, 1991, nr. 47 (86), p. 4, col. 6).

De la substantiv spre pronume se extind construcțiile analitice pentru suplinirea sau exprimarea diferită a genitiv-dativului. Pe de o parte, o noutate relativă sau parțială este extinderea construcțiilor prepoziționale, cu *a* în locul genitivului sintetic și cu *la* în locul

dativului sintetic, și la pronume invariabile cu formă de singular (*ce, ceea ce, ceva*)¹³, precum și la unele pronume de felul lor variabile, mai ales la pluralele *unii* (*Am dat bani la unii dintre ei*), *alții* (un citat din I. Minulescu: *Nu-ți cer să-mi spui / Nimic din tot ce-ai spus la alții / Ci tot ce n-ai spus nimănui*), dar și la singulare ca *fiecare* (*Am dat la fiecare dintre ei/ele*, în loc de *fiecăruia/fiecăreia*) sau *nimeni* (*Nu dă bani la nimeni*; un citat din G. Coșbuc: *Taina voastră-n veci de veci / La nimeni n-o s-o spui!*). Pe de altă parte, o noutate absolută este extinderea la pronume a articolului proclitic de genitiv-dativ *lui*, mai ales în varianta *lu*, în locul formelor cazuale afixale, cu articol enclitic sau/și cu desinență (+/- particula deictică -a)¹⁴: (*al*) *lu altul*, (*al*) *lu ăla* sau *ăsta*, (*al*) *lu cutare*, (*al*) *lu dînsul*, (*al*) *lu mata(le)*, (*al*) *lu cine* și chiar la pluralul unor pronume; iată două exemple cu pronumele demonstrativ *ăla* la ambele numere: *Și i-am dat lu' ăla una și aia a fost* ROM. LIB. 1996, nr. 1875, p. 24, col. 3; *E și el la mîna lu' ăia* ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1, col. 5. Semnalată de Iorgu Iordan¹⁵ din perioada interbelică, numai pentru singularul pronumelui nehotărît *altul*, cu un citat izolat din „Adevărul literar“ 1935 (*Asta să i-o spui lui altul*), folosirea articolului proclitic în flexiunea pronominală – la diverse pronume și la ambele numere – a luat o mare amploare în limba vorbită, de unde este preluată și în textele scrise care redau sau mimează oralitatea (foarte multe exemple de acest fel se întâlnesc în săptămînalul satiric „Academia Cațavencu“). Periferică încă în dacoromâna vorbită și marcată stilistic în cea scrisă, această folosire a genitiv-dativului sau numai a genitivului cu *lu* la pronume este gramaticalizată de mult în meglenoromână (numai la genitiv: *lu țista*, dativul fiind înlocuit cu *la* + acuzativul: *la țista, la mini* etc.)¹⁶ și mai ales în istroromână (la genitiv-dativ singular și plural: *lu țela, lu țesta, lu al'ț*)¹⁷. De remarcat că la pronumele care aveau (și au în limba literară) forme diferite de gen numai la genitiv-dativul singular (*cutare, fiecare*) folosirea construcțiilor analitice (prepoziționale sau cu articolul proclitic) antrenează dispariția opoziției de gen.

Cu mai mică certitudine, tot prin influența flexiunii substantivelor (articulate) ar putea fi explicate unele variante hipermarcate ale pronumelor demonstrative de diferențiere, de care m-am ocupat în 1994¹⁸: *ălălaltul* (P. Dumitriu, în Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Iași, 1994, p. 144), *ăstălaltul* (id., *ibid.*, p. 73), *cestălaltul* ACAD. CAȚ. V, 1995, nr. 43 (207), p. 2, col. 3). Dacă pentru formele articulate de nominativ-acuzativ de tipul sg. *ălălaltul, ăstălaltul*, pl. *ăi(a)lalții (ăilalții* „Adevărul literar și artistic“ IV, 1994, nr. 221, p. 10, col. 4; *ăialanții* ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1, col. 5), *ăști(a)lalții (ăștilalții* ACAD. CAȚ. V, 1995, nr. 13 (177), p. 8, col. 3; *ăștilanții* ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1, col. 5) e suficientă explicația prin influența pronumelui nehotărît *altul*, pl. *alții*, pentru formele de genitiv-dativ plural *ălorlalților, ăstorlalților* (ultima atestată, în varianta *ai ăstorlanților*, în ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1, col. 5) această explicație nu mai este valabilă, dat fiind că *alții* are genitiv-dativul *altora*, nu **alților*¹⁹; genitiv-dativul plural în *-lor*, normal și general la articol și la substantivele articulate (*bărbații – bărbaților*), are însă un antecedent și în cadrul flexiunii pronominale, la pronumele personal *dînșii – dînșilor*. Într-o situație oarecum asemănătoare, prin posibilitatea unei duble explicații, este apariția unor forme de vocativ (egal cu nominativul, dar marcat prin intonație și prin interjecția *măi*) la pronumele demonstrative *acesta, acela* și la pronumele nehotărît *cutare: măi, acesta!*²⁰, respectiv *măi, cutare!*; și aici există antecedentul reprezentat de pronumele personal și de politețe de persoana a doua, care au vocativ, dar mi se pare mai plauzibilă explicația prin influența substantivelor, la care vocativul are o poziție mai puternică, și aceasta cu atât mai mult cu cât noile vocative apar la pronume echivalente cu persoana a treia, ca substantivele, nu cu persoana a doua.

De la adjectivele propriu-zise sau calificative a continuat extinderea categoriei comparației, care apare acum nu numai la unele adjective pronominale, ci și la pronume și nu numai cu gradul comparativ de superioritate, ci, mai rar, și cu gradul superlativ (absolut și relativ). Iorgu Iordan a semnalat în 1943, în *Limba română actuală*²¹, fără citate însă, comparativul unor pronume „cînd se dă o semnificație specială”; lista exemplurilor sale, încheiată cu „etc.”, cuprinde pronume personale (*Astăzi sunt mai eu decît oricînd*) și îmbinări alcătuite dintr-un pronume personal și unul de întărire (*Trebuie să fim mai noi înșine decît am fost pînă acum*; acest exemplu are mențiunea „din declarația unui ministru”), posesive (*Ideea aceasta n-a fost niciodată mai a ta decît în momentul de față*) și nehotărîte (*N. mi s-a părut mai altul decît de obicei*; *X este mai cineva decît Y*, ultimul pronume amintind, evident, de mai vechiul și popularul comparativ *mai ceva*). În aceeași lucrare nehotărîtul *oarecare* este înregistrat la *Lexic*²², pentru sensul „banal”²³, cu un citat în care este folosit cu un determinant gradual echivalabil cu superlativul absolut: *Cuvintele lor erau cu totul oarecari*; în ultimul timp am întîlnit adesea folosirea acestui adjectiv pronominal la superlativul absolut gramaticalizat (*un om foarte oarecare*) sau la superlativul relativ (*cel mai oarecare om*)²⁴.

Dar, poate, cea mai importantă influență flexionară exercitată dinspre adjectivele propriu-zise sau calificative spre adjectivele pronominale este reprezentată de apariția unor noi forme cazuale de genitiv-dativ singular feminin cu desinența de tip adjectival *-e* în locul celei de tip pronominal *-ei*. Semnalată mai demult pentru adjectivul pronominal nehotărît *altă* în contexte în care este precedat de articolul nehotărît *o* sau de adjectivele pronominale *acea, această, oricare (unei/acelei/acestei/oricărei alte păreri vs. altei păreri)*²⁵, noua desinență *-e* apare acum și la alte adjective pronominale, în contexte diferite, caracterizate prin postpunere: la adjectivul demonstrativ de apropiere *aceasta (fetei aceste(a) vs. acestei fete)*²⁶ și la adjectivul demonstrativ de diferențiere *cealaltă*, la primul termen al acestui compus (*fetei celelalte vs. celeilalte fete*).

Ultima situație discutată, privind genitiv-dativul feminin singular al adjectivelor demonstrative postpuse, este deosebit de interesantă, întrucît constituie o excepție de la două tendințe unanim recunoscute ale limbii contemporane: tendința de slăbire a flexiunii și tendința de reducere a cumulului de mărci sau a exprimării redundante a unor categorii gramaticale, ambele tendințe reflectate în slăbirea acordului în caz²⁷. Pentru genitiv-dativul adjectivului demonstrativ postpus aceste tendințe sînt ilustrate exclusiv cu pluralul (*băieților aceștia, fetelor acestea* în loc de ...*acestora*) și cu singularul masculin-neutru (*băiatului/lucrului acesta* în loc de ...*acestuia*)²⁸, afirmîndu-se în mod expres că genitiv-dativul feminin singular se supune în continuare regulii tradiționale de acord realizat prin forma egală cu cea a pronumelui (tip *fetei acesteia*, îmbinare considerată singura existentă, dat fiind că **fetei aceasta* este nereperată)²⁹. Dar femininul face excepție de la tendințele de slăbire a flexiunii și de reducere a cumulului de mărci, implicit a acordului în caz, nu atît prin conservarea acordului/formei tradițional(e) la unii vorbitori – care, de altfel, le conservă adesea și la plural sau la masculin-neutru singular, în ciuda riscului de ambiguitate referențială³⁰ –, cît prin folosirea unei forme speciale de genitiv-dativ singular a adjectivului postpus care diferă de pronume (și de adjectivul antepus), neavînd desinența *-ei*, și este egală cu nominativ-acuzativul plural, ca la adjectivele propriu-zise. Gh. Moldoveanu a semnalat, în 1993³¹, forma nouă de genitiv-dativ singular feminin postpus în varianta *acestea (fetei acesteia)*, cu atestări exclusiv orale, susținute de o anchetă la elevii de clasa a IX-a din Galați (răspunsurile la anchetă au oscilat între *fetei acesteia, fetei aceasta și fetei acesteia*, cu

predominarea netă a ultimului tip)³²; în limba scrisă am întâlnit varianta *aceste* (de exemplu, în *laptele dimineții aceste* la poetul L. Dimov, *Vis cu bufon*, în volumul *Carte de vise*, 1969, și *rege al întinderii aceste* la N. Stănescu, *Foamea de cuvinte*, în volumul *Oul și sfera*, 1967). În mod similar, în loc de *fetei celeilalte*, în limba actuală a apărut posibilitatea de a se spune *fetei celelalte*, cu aceeași desinență de tip adjectival (*-e* în loc de *-ei*) la primul termen al compusului. Deosebirea între formele noi de genitiv-dativ singular feminin *alte* și *aceste(a)*, *celelalte* constă în aceea că la adjectivul nehotărît *altă* noua formă *alte* s-a fixat ca unica posibilă pentru adjectivul antepus precedat de *o*, *acea*, *această*, *oricare*, în timp ce la adjectivele demonstrative *aceasta* și *cealaltă* noua formă este o formă secundară, în concurență cu cea tradițională. Formele discutate demonstrează că flexiunea cazuală la adjectivele pronominale respective nu a slăbit, ci s-a complicat prin sporirea ei cu variantele formale poziționale de tip adjectival; de asemenea, folosirea acestor forme demonstrează că nu s-a renunțat la cumulul de mărci, în speță la exprimarea redundantă a cazului, care continuă să fie dublu sau chiar triplu marcat la genitiv-dativul singular feminin, dar într-o nouă realizare, simplificată și, în același timp, eficientă: prin adoptarea desinenței de tip adjectival *-e* se evită repetarea desinenței pronominale *-ei* în îmbinări ca *unei/acelei/acestei/oricărei altei* + substantiv, care devin *unei/acelei... alte...*, respectiv se obține o formă ceva mai simplă la *fetei celelalte* față de *fetei celeilalte* și una mult mai simplă, cu o silabă în minus, la *fetei aceste(a)* față de *fetei acesteia*.

Crearea de variante poziționale/contextuale la unele adjective pronominale după modelul adjectivelor propriu-zise confirmă utilitatea conceptului de declinare sintagmatică sau de grup („expresii declinate“), susținută în ultimele decenii de Vl. Hořejší³³, Paula Diaconescu³⁴ și Tamara Repina³⁵, pe baza grupurilor nominale alcătuite din substantive și adjective calificative. Luarea în considerare a acestui tip de declinare în care sînt implicate adjective pronominale necesită studierea comportării lor flexionare în îmbinări complexe ca *o aceeași opinie*, *un oarecare om*, *acești cîțiva oameni*, *oricare alt om*, ca și studierea comportării unor adjective propriu-zise în prezența/absența adjectivelor pronominale (de exemplu, *părerea acestor / altor diferiți colegi* vs. *părerea diferitor alți colegi*); probleme similare pun și unele îmbinări mai simple, în care sînt implicate pronume, ca *eu unul*, *nimeni/oricare/oricine altul* sau *nimeni altcineva*. Dintre aceste îmbinări de pronume care pun probleme de flexiune numai tipul *eu unul* este înregistrat de Melania Florea³⁶ în inventarul grupurilor nominale cu un centru pronume, însă fără referire la flexiune (la formarea genitiv-dativului). Dar detalierea acestor aspecte ar depăși obiectul limitat al comunicării de față. Pentru complexitatea flexionară a îmbinărilor pronominale menționate e suficient să dau ca exemplu genitiv-dativul îmbinării *nimeni altul*: pe lângă tipurile previzibile în lumina discuției de pînă acum – tipul tradițional *nimănui altuia*, cel evoluat cu termenul al doilea invariabil: *nimănui altul*, eventual și tipurile analitice cu ambii termeni invariabili: popularul *la nimeni altul*, familiarul *lu nimeni altul* –, în limba actuală se folosește din ce în ce mai mult un tip cu primul termen invariabil: *nimeni altuia* (*Primarul a dispus concesionarea suprafeței intravilane de 25000 m. p. nimeni altuia decît senatorului de Olt* ROM. LIB. 1997, nr. 2330, p. 2, col. 5; *Care Daiana este fiica nimeni altuia decît Marin Voicu* ACAD. CAȚ. VIII, 1995, nr. 30 (349), p. 3, col. 2); acest ultim tip seamănă într-un fel, ca flexiune, cu substantivele compuse *scris-cititul*, genitiv-dativul (GD *scris-cititului*, genitiv-dativului) sau, mai direct, cu grupurile nominale *tanti Matilda* (GD *tanti Matildei*) ori *moș Ion* (V *moș Ioane!*).

II. Interferențe lexicale și privitoare la formarea cuvintelor

Pe lângă interferențele pur flexionare, pot interesa flexiunea și unele interferențe lexicale sau/și privitoare la formarea cuvintelor; pe acestea le voi prezenta și mai sumar, cu observația că influențele de acest fel pe care le-am identificat sînt numai dinspre nume spre pronume, dacă excludem conversiunea pronumelor în substantive³⁷.

Conversiunea inversă, a substantivelor în pronume sau pseudopronume, interesează în mai mare măsură. Anumite substantive (inclusiv adjective substantivizate sau locuțiuni substantivale) sînt folosite ca un fel de substitute ale unor pronume personale, nehotărîte sau negative. Cu excepția lui *subsemnatul*, care provine dintr-un adjectiv participial substantivizat ca echivalent al pronumelui personal *eu* (DLR), și a unor nume de litere (*x/X, Y, n*, învechit și *N.*), ca echivalente ale unor pronume sau adjective pronominale nehotărîte (*cineva*, mai rar *ceva*, de asemenea *atîția*, pentru care vezi nota 46), toate celelalte au aparența de nume proprii (manifestată și la *X, Y, N* în scrierea cu majuscule³⁸): ca substitute ale pronumelui personal *eu* limbajul argotic, uneori și cel familiar sau/și popular folosesc nume ca *Bentea, Manda*³⁹, *Măndelul, Pieptea* (toate patru se găsesc la Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culiănu, Ceaușescu, Iorga, București, 1999, p. 110*, care precizează că au sensul „eu”) sau *Mandiru* (DLR)⁴⁰, iar ca substitute ale pronumelui negativ *nimeni* numele *Cotea*⁴¹ sau *Mutu(l)*, eventual locuțiunea învechită *Mutul de la manutanță*⁴². Legătura dintre pronume și substantivele proprii se manifestă și în extinderea la pronume a unor sufixe lexicale antroponimice ca *-ică* și *-iță* – masculine – sau *-escu*: *cutărică, cutăriță* și *Cutărescu*⁴³ (toate invariabile, folosite la genitiv-dativ cu articolul proclitic *lu(i)*, ceea ce a putut contribui la tratarea similară a pronumelui de bază *cutare*, cu flexiune desinențială în normă); de asemenea *Icsulescu* (scris și *X-ulescu*)⁴⁴. Dacă pronumele este prin definiție un substitut al numelui, substantivele care substituie pronume sînt un fel de pro-pronume.

Un rezultat al unei alte influențe dinspre substantiv spre pronume în domeniul formării cuvintelor este posibilitatea diminutivării sufixale⁴⁵ a unor pronume: de politețe, familiarul *mătăluță* și regionalul *tălică*; nehotărîtele demonstrative⁴⁶ *atîtic(a)*, reg. *atîtuț(a)* și chiar *atîticuța* (toate în DA); negativele populare *nimeric(ă)/nimerica, nimicuț(ă)* și chiar *nimicuțica* (toate în DLR). În același domeniu al derivării, o influență exercitată dinspre substantiv și adjectiv spre pronume constă în atașarea prefixului preponderent nominal *ne-* la pronumele nehotărît *altul*, prin care s-a creat pronumele negativ de diferențiere *nealtul* (folosit în construcția comparativă *ca nealtul*)⁴⁷, echivalent popular al îmbinării *nimeni altul*.

Alte influențe în formarea cuvintelor s-au produs la pronume dinspre numeral: după modelul numeralului ordinal s-a creat mai demult pronumele (și adjectivul pronominal) relativ-interogativ *al cîtelea* (atestat acum și însoțit de *cel de: cu ocazia prinderii celui de-al cîtelea trandafir știi tu în buchetul vieții* „Național” III, 1999, nr. 663, p. 11, col. 2), iar mai recent corespondentul nehotărît/demonstrativ *al atîtelea*⁴⁸. Adjectivul pronominal nehotărît pronomeral ca substitut de cardinale *n*, de origine substantivală ca nume de literă folosită în notația matematică (*n obiecte, de n ori*), și-a creat atît compusul *n-sprezece* pentru substituirea unor numere mai mari, cît și corespondente pentru substituirea numeralelor ordinale: masculinele *al n-ulea, al n-sprezecelea* (*al enșpelea mariaj al lui Liz Taylor* „Dilema” I, 1993, nr. 1, p. 2, col. 2) și femininele *a n-a, a n-sprezecea*. utilizate în locuțiunile adverbiale *a n-a oară. respectiv a n-sprezecea oară*⁴⁹.

Faptele grupate în comunicarea de față relevă în primul rând labilitatea granițelor dintre nume și pronume (care explică și controversele referitoare la statutul morfologic al unor cuvinte ca *anumit*⁵⁰, *mult*, *puțin*⁵¹ și, mai ales, *tot*⁵²), continua interdependență și continuelle interferențe ale acestor părți de vorbire. Toate reprezintă aspecte ale dinamicii limbii în diverse perioade și în mod special în perioada actuală. Dintre faptele discutate atenție mai mare merită inovațiile produse în clasa pronomelui, care este considerată închisă ca inventar lexical și conservatoare ca flexiune.

Ca și alte fapte de limbă recente, produse ca efect al unor tendințe în curs, adesea contradictorii, cele discutate aici sînt, în majoritatea lor, neadmise de normele limbii literare și limitate la anumite registre (limba vorbită, populară, familiară, limbajul argotic) sau varietăți teritoriale; cîteva dintre ele par cel puțin tolerate în limba literară (de exemplu, genitiv-dativul plural *anumitor*, *diferitor*), dacă nu chiar gramaticalizate (de exemplu, variantele poziționale de genitiv-dativ singular feminin ale adjectivelor pronominale demonstrative: *aceste(a)*, *celelalte* și nehotărîte: *alte*). Caracterul neliterar al celor mai multe dintre faptele pe care le-am descris ca apărute în perioada contemporană sau chiar în cea strict actuală face ca datarea lor să fie aproximativă și pasibilă de modificări în eventualitatea semnării unor atestări mai vechi; dar, chiar dacă și-ar avea începutul în perioade anterioare, este sigur că au căpătat recent măcar circulație mai mare și prin aceasta pot fi considerate caracteristice pentru limba din zilele noastre.

Abrevieri:

ACAD. CAȚ. = „Academia Cațavencu“

ROM. LIB. = „România liberă“

Note

¹ Pentru caracteristicile flexiunii pronominale vezi, în ultimul loc, Gabriela Pană Dindelegan, *Pronumele*, în *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, de Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, București: Editura Științifică, 1997.

² Vezi Valeria Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București: Editura Academiei, 1958, p. 365–369.

³ Vezi Al. Graur, *Din istoricul tipului stea / stele*, în *Studii de gramatică III*, București: Editura Academiei, 1961, p. 5–9.

⁴ Vezi Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine. I Emploi des mots à flexion*, Paris: Librairie E. Droz, 1936, p. 67–68.

⁵ Vezi, de exemplu, *Gramatica limbii române*, ediția a doua, tiraj nou, vol. I, București: Editura Academiei, 1966, p. 335, 367.

⁶ Vezi discuția la C. Frâncu, *Vechimea și răspândirea unor pronume, adjective pronominale și numerele cu articol nehotărît: un alt(ul), un al doilea, un același*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”. Secțiunea III e. Lingvistică XXX, 1984, p. 33–44.

⁷ Mioara Avram, *Note asupra flexiunii adjectivului în limba română contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice” XXXVI, 1985, 3, p. 179–182.

⁸ M-am referit atunci numai la Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București: Editura Științifică, 1968, p. 71; vezi însă, mai înainte, Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București: Cartea Românească, 1937, p. 152.

⁹ Chiar dacă unele adjective vizate la care apare această desinență de genitiv-dativ plural nearticulat – limitată contextual la antepunere și la absența altui determinant anterior – au statut controversat, fiind considerate de unii cercetători adjective pronominale nehotărâte (*anumit*, pentru care vezi nota 50) sau/și numerale nehotărâte (*mult*, *puțin*, pentru care vezi și nota 51), există măcar două cuvinte reprezentante indiscutabile ale acestui tip de adjective propriu-zise: *diferit* și *felurit*. Cf. și *destul* (cu GD pl. *destulor*), care numai la Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediția a doua, București: Editura ziarului „Universul”, 1945, p. 61, 63, este considerat pronume și adjectiv pronominal nehotărât.

¹⁰ În articolul citat în nota 7 remarcam tocmai lipsa de corelare a desinenței de genitiv-dativ plural *-or* cu desinența de genitiv-dativ singular de aceeași origine pronominală; forma cu *-ui*, semnalată acum, demonstrează completarea paradigmei și înlăturarea asimetriei.

¹¹ Neatestarea acesteia ca formă nearticulată de genitiv-dativ singular (în paradigma lui *anumită*) se poate datora omonimiei dintre desinența pronominală *-ei* și segmentul constituit din desinența adjectivală *-e* + articolul hotărât *-i* (ca în *numitei* de la *numita*).

¹² Mioara Avram, *Forme flexionare cu sau fără -a*, în „Limba și literatură” 1984, 3, p. 338 (în volumul autoarei *Probleme ale exprimării corecte*, București: Editura Academiei, 1987, p. 117).

¹³ Mioara Avram, *Note asupra pronumelui ceea ce*, în „Studii și cercetări lingvistice” XXXI, 1980, 4, p. 353–355 (în *Probleme ale exprimării corecte*, p. 119–122).

¹⁴ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a doua, București: Humanitas, 1997, p. 99, 492.

¹⁵ *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, ediția a doua, București: Socec, 1948, p. 83, nota 2.

¹⁶ Vezi Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 280.

¹⁷ *Ibidem*, p. 200.

¹⁸ Mioara Avram, *Un pronume cu multe variante: demonstrativul de diferențiere*, în „Limba și literatura română” XXIII, 1994, 3–4, p. 4–5.

¹⁹ Demonstrativul *acei – acelor*, cu forme numai aparent asemănătoare, nu poate fi considerat și el model, deoarece nu conține articolul hotărât enclitic.

²⁰ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 176. Al. Rosetti și J. Byck, *lucr. cit.*, p. 146, înregistrează vocativele *mă ăsta!* și *mă ăla!* folosite „în graiul familiar [...] când vorbitorului nu-i e prezent în minte numele celui căruia i se adresează”.

²¹ Vezi p. 301 din ediția citată în nota 15.

²² *Ibidem*, p. 507.

²³ În DLR, s. v. *oarecare* (3), acest sens este formulat „lipsit de importanță, n e î n s e m n a t; care nu iese din comun, o b i ș n u i t” (spațiat în text).

²⁴ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 191.

²⁵ Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 122; Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 191–192. Și la genitiv-dativul plural, la toate genurile, adjectivul pronominal *alt are*, alături de forma cu desinența pronominală specifică *-or*, forme utilizate numai pentru situațiile în care este precedat de alte atribute adjectivale (*acestor. diferitor, multor*), dar ele sînt egale cu nominativ-acuzativul plural (*diferitor alte obiecte de toaletă* „Dilema” VII, 1999, nr. 334, p. 3, col. 3) și deci pot fi explicate prin generalizarea acestora pentru reducerea cumulului de mărci, fără a reprezenta forme suplimentare propriu-zis noi.

²⁶ Gheorghe Moldoveanu, *Adjectivale demonstrative au două sisteme de flexiune cazuală*, în „Limba română” XLII, 1993, 5, p. 215–220.

²⁷ Vezi *Gramatica limbii române*, II, p. 507; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, p. 299, 349–350.

²⁸ Vezi, de exemplu: Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 423–424; Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, II *Contribuții socioculturale*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 178–179.

²⁹ Am făcut eu însămi greșeala de a afirma (*Gramatica pentru toți*, p. 175) că la *fetei acesteia* „acest acord nu se omite”.

³⁰ Pentru această ambiguitate vezi Mioara Avram, *ibidem*.

³¹ *Art. cit.* în nota 26.

³² La Narcisa Forăscu (coord.), *Difficultăți gramaticale ale limbii române*, București: Editura Universității din București, 2001, nu există un articol consacrat demonstrativului de apropiere. La Andrei Crijanovschi.

Dicționar de dificultăți ale limbii române, Chișinău: Editurile Arc și Museum, 2000, figurează chiar mai multe articole (*aceasta, această, acest, acesta*), dar s. v. *aceasta* „pr. dem. (absolut) și adj. dem. f. (numai postpus)” pentru genitiv-dativul singular al adjectivului, după forma recomandată *femeii acesteia*, se dă doar „greșit *femeii acestor*” (?).

³³ *Les particularités du système de la flexion nominale roumaine dans le cadre des expressions déclinées*, în „Revue roumaine de linguistique“ X, 1965, 1–3, p. 249–252.

³⁴ *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București: Editura Academiei, 1970, p. 234–254.

³⁵ *Caracterul sintagmatic al declinării românești*, în „Studii și cercetări lingvistice“ XXII, 1971, 5, p. 459–470.

³⁶ *Structura grupului nominal în limba română contemporană*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 91–93.

³⁷ Pentru aceasta vezi Dumitru Bejan, *Despre substantivarea pronumelui în limba română*, în „Limbă și literatură“ 1986, 3, p. 286–291.

³⁸ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 191.

³⁹ Acesta provine din locativul pronumelui personal țigănesc de persoana I singular (vezi DLR).

⁴⁰ Pentru *Mandea, Mandiru’ și Pieptea* vezi și Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București: Editura Științifică, 1975, p. 332.

⁴¹ În DA, s. v. *cot* [2], acestui derivat i se atribuie alte sensuri („nume glumeț care se dă celui ce e obișnuit să refuze orice-i cei [...], dracului [...] și [...] unui cîine care umblă în zigzag pe urma iepurelui“), dar din citate rezultă clar sensul (absent) „nimeni“: *Te-a împrumuta Cotea, nu eu PAMFILE*, J. 1 sau *Trece cît trece, da nu vine nici Cotea să cumpere* ION. CR. III 220.

⁴² Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 292.

⁴³ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 191.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 164.

⁴⁶ Interpretarea curentă astăzi a lui *atît(a)* (pronume, adjectiv pronominal și adverb pronominal) este cea care-l încadrează la specia nehotărîtelor; cred însă că e mai corectă încadrarea sa la demonstrative, ca la H. Tiktin, *Gramatica română*, ediția a treia revăzută de I.-A. Candrea, București: Tempo, 1945, p. 77.

⁴⁷ În DLR și în DEX cuvîntul este calificat, impropriu, drept pronume nehotărît.

⁴⁸ Înregistrat lexicografic numai de I.-A. Candrea (vezi I.-Aurel Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1931 și în DOOM; vezi și Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *lucr. cit.*, p. 249–250.

⁴⁹ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, p. 152.

⁵⁰ Considerat pronume (și adjectiv pronominal) nehotărît de: A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939, s. v.; Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris: Klincksieck, 1974, p. 233; Alf Lombard și Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund: CWK Gleerup/București: Editura Academiei, 1981, p. II 66. Cf. discuția nuanțată despre „cîteva adjective, asemănătoare, ca înțeles, cu pronumele nedefinite [...], precum: *anumit, diferit, divers, felurit*“ la Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, p. 151.

⁵¹ Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *La interferența mai multor părți de vorbire: „mulți”, „pușini”, în „Limba și literatura română” XXVI, 1997, 1, p. 3–6.*

⁵² Vezi Magdalena Popescu-Marin, *Din istoria cuvîntului tot*, în „Studii și cercetări lingvistice“ XXXVII, 1986, 1, p. 50–56.

INTERFÉRENCES FLEXIONNELLES ENTRE NOMS ET PRONOMS EN ROUMAIN

Résumé

L’auteur présente une synthèse des influences flexionnelles réciproques entre noms (substantifs, adjectifs proprement dits, adjectifs numériques) et pronoms (et/ou adjectifs pronominaux) exercées au cours de l’histoire du roumain, une attention spéciale étant accordée aux interférences constatées dans la période contemporaine (le XXe siècle) ou strictement actuelle (de 1990 à nos jours). On fait une distinction entre les interférences purement

flexionnelles (I) et celles qui concernent le lexique ou/et la formation des mots, tout en étant, à la fois, intéressantes du point de vue de la flexion (II).

Le premier groupe comprend, d'une part, l'extension aux pronoms de formants nominaux (articles, désinences, moyens analytiques servant à exprimer les cas génitif et datif), de la catégorie de la comparaison et du cas vocatif, et, d'autre part, l'extension aux adjectifs de formants pronominaux (désinences, la particule déictique *-a*). Les résultats de certaines des interférences relevées – à savoir de celles par lesquelles on est arrivé à la création de variantes positionnelles/contextuelles du génitif-datif de quelques adjectifs pronominaux – sont de nature à remettre en discussion la tendance, généralement admise, à l'affaiblissement de la flexion casuelle et de confirmer l'utilité du concept de déclinaison syntagmatique.

Le second groupe comprend seulement des influences exercées par le nom sur le pronom: la conversion de certains substantifs en pronoms ou en pseudo-pronoms, la possibilité de former des diminutifs pronominaux, l'extension de suffixes lexicaux anthroponymiques et du préfixe *ne-*, la formation des pronoms *al cîtelea*, *al atîtelea*, *al (e)n-ulea*.

SCHIMBĂRI SEMANTICE ÎN TRECEREA DE LA LATINĂ LA ROMÂNĂ

Grigore Brâncuș
Facultatea din Litere
Universitatea din București

Se știe că există aproximativ 100 de cuvinte latinești păstrate numai în română și, de asemenea, un număr destul de mare de cuvinte care au alte semnificații în română față de latină și de limbile romanice occidentale. Asupra acestora din urmă vrem să atragem atenția în mod special și să propunem o cale mai curajoasă pentru cercetarea evoluției lor semantice.

E vorba de cuvinte care se află în toate dialectele românești, prin urmare cuvinte proprii românei comune. Cercetătorii români care au observat acest lucru (Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu, Rosetti ș.a.) le-au considerat creații semantice ale românei comune sau, cel mult, ale perioadei imediat precedente, explicabile prin factori externi, ca păstoritul (și alte îndeletniciri populare), traiul la munte, structura psihică particulară a vorbitorilor etc. După părerea noastră, la unele dintre aceste schimbări semantice s-ar putea distinge amprenta substratului autohton. Dacă admitem, cu oarecare ușurință, schimbările semantice determinate de influența slavă, trebuie să le luăm în seamă și pe cele provocate de limba populației indigene în perioada romanizării. Toți lingviștii care s-au ocupat de domeniul străvechi al istoriei limbii române sunt de acord că latina dunăreană, însușită de populația locală, a preluat din limba acesteia, sortită dispariției, un stoc mai mare sau mai mic de cuvinte, care au avut un comportament de evoluție de tip latin și se regăsesc astăzi în română. Trebuie precizat însă că, foarte probabil, influența substratului s-a putut petrece și asupra fondului lexical latin moștenit, determinând unele evoluții semantice specifice. E adevărat că pentru aceasta lipsesc dovezile evidente, dar trebuie apelat, pentru explicarea lor, ca și în cazul unităților lexicale propriu-zise, la aceeași metodă a raportării la corespondentele albaneze, mai cu seamă că se procedează la fel și în privința laturii formale a cuvintelor (vocala *ă*, rotacismul etc.). Adăugăm aici că un cuvânt latin poate dezvolta pe teren românesc o mare bogăție semantică, necunoscută latinei. Și în acest caz trebuie să vedem, cel puțin în parte, tot rezultatul acțiunii substratului, dacă, bineînțeles, echivalentele albaneze sunt, din punct de vedere semantic, de același rang.

În ambele situații poate fi vorba, de fapt, de o substituție de cuvinte: cel autohton dispare, înzestrând, în schimb, pe cel latin cu sensuri noi sau cu o poziție în vocabular mai importantă.

Ilustrăm cu câteva exemple cele două idei privind evoluția semantică a cuvintelor latine în română determinată de influența substratului traco-dac. Unii cercetători¹ au întocmit liste de cuvinte românești și albaneze de origine latină care au în comun sensuri noi, fără să tragă însă concluzia implicării substratului. Cea mai recentă lucrare care cuprinde astfel de liste este remarcabila monografie a Cătălinei Vătășescu² consacrată fondului lexical latin din albaneză și română.

Bărbat s-a îndepărtat semantic de *barbatus*; sensul „om însurat“ pare timpuriu dacă luăm în seamă glosa *barbati legitimi*³. Importantă însă la acest cuvânt este valoarea adjectivală din limba populară: „curajos, energic, voinic, harnic“ și cu variații de gen: *femeie bărbată, o slugă bărbată* și chiar cu referire la animale: *câini mai bărbați* (Miorița). În aromână, același sens: *mul'are bărbată*⁴. De remarcat că derivatele lui *bărbat* pornesc de la această semnificație: *a îmbărbăta, bărbătesc, bărbătește, bărbăție*. Cu acest nou sens, necunoscut în latină, *bărbat* a fost transferat, ca și *bucur* (din fondul autohton), în nomenclatura onomastică: *Bărbat*, n. pers. la vlahii medievali din nord-vestul Peninsulei Balcanice⁵; același nume îl purta un voievod oltean din sec. al XIII-lea, frate cu Litovoi. Astăzi, *Bărbat* e frecvent și în toponimie (de ex. *Bărbătești*, sat în Gorj). În *Râul Bărbat* din Hațeg e folosit metaforic: „râul voinic, de munte“. Aceste semnificații suplimentare ale lui *barbatus* în română concordă cu ale corespondentului albanez *burrë*, cuvânt indo-european, care însemnează „bărbat, soț, voinic, viteaz, om de onoare“. Ca și rom. *bărbat*, alb. *burrë* are și feminin: *burre* „femeie bărbată, vitează, voinică, vrednică, cinstită“. Derivatele alb. *burrë* au în vedere sensul înnobilit, ca și în cazul lui *bărbat*: *burrëri* „bărbăție, curaj“, *burrërisht* „bărbătește“ etc. S-ar părea că alb. *burrë* s-ar regăsi în numele strălucitului rege dac *Burebista*, contemporanul lui Caesar. Lat. *vir*, înlocuit în română prin *barbatus*, s-a păstrat totuși în der. *vârtute* (lat. *virtus*) „putere bărbătească“, *vârtor* (lat. *virtuosus*) „voinic, puternic“, cu semnificații asociate adjectivului *bărbat*.

Cale, din lat. *callis* „potecă pe munți (făcută de oi)“, s-a păstrat în română alături de *pons* (rom. „punte“, sens diferit de latină și de Romania Occidentală). *Cale* intră într-o mare încrângătură de combinații din care rezultă o varietate de sensuri necunoscute latinei. Semnificațiile noi pe care le-a căpătat acest cuvânt își află în albaneză echivalente paralele, de unde presupunerea că această enormă zestre semantică a lui *cale* e datorată, măcar în parte, influenței substratului: *a-și face cale, a fi cu cale, a găsi cu cale, din cale afară de ..., a pune la cale, a da calea* etc. (v. DA, s.v.); toate aceste construcții nu suportă substituția lui *cale* prin sinonime ca *drum, cărare, potecă* etc.⁶. De adăugat aici derivatele *călător, a călători*, cu paralele albaneze construite la fel. Pușcariu credea, nu fără temeii, că menținerea lat. *callis* (ca și *carraria* și *pons*) s-ar datora traiului la munte al strămoșilor noștri⁷.

Dor, însemnând „nostalgie, dorință arzătoare de a revedea pe cineva sau ceva“, provine din lat. *dolus*, un postverbal al lui *dolere*. În latina inscripțiilor, *dolus* apare cu înțelesul „suferință“, același cu înțelesul inițial al rom. *dor*: *Are un dor la burtă* (= o durere, o suferință). Asocierea lui *dor* cu *durere* (lat. *dolere*) e un raport care se regăsește la alb. *mall* „dor, nostalgie“ și lat. *malum* „rău, boală, nenorocire“. De aci concluzia că evoluția semantică a lui *dolus*, devenit *dor*, reflectă o caracteristică a psihologiei populațiilor pastorale din aria carpato-balcanică⁸.

Furcă, din terminologia agriculturii și a industriei casnice, are două înțelesuri principale: 1. „unealtă de adunat fânul“ și 2. „unealtă de tors manual“. Lat. *furca* însemnează „furcă cu doi dinți de adunat fânul“. Prin urmare, pentru „unealtă de tors“ *furcă* e o denumire secundară. Pentru ambele „furci“ elementul comun sunt cele două coarne de la un capăt al cozii de lemn. Analogia s-a produs și în albaneză, care a împrumutat cuvântul din latină: *furkë*, adăugându-i sensul comun cu româna. Furca de tors cu „două coarne“ e cunoscută la români și albanezi (și fr. dial. *hursero* „quenouille“, în ALF, cf. CDDE, s. *furcă*). Sensul „colus“ al lui *furcă* e cunoscut și în dialectele din sudul Dunării. Din română, *furcă* „colus“ a

intrat în bulgară și neogreacă. Așadar, nu este exclus ca dezvoltarea semantică a lui *furcă* să se fi produs sub influența substratului traco-ilir. Să adăugăm că industria casnică la lumea preromană din aria carpato-balcanică era determinată de păstorit. Acesta ar putea fi factorul extern prin care s-ar motiva apariția noului sens⁹. E posibil ca româna să fi păstrat și pe *colus* cu sensul „caier“ în der. **incolucare* > rom. *încurca*¹⁰.

Inimă. Latinescul *anima*, de la care provine *inimă*, avea, inițial, sensul fizic de „suflare, respirație, aer, vânt“, la care s-a adăugat, cu vremea, cel moral, de „duh, suflet, viață, ființă“. După cum rezultă din atestările reținute în dicționare, latina rezerva masculinului *animus* înțelesul abstract de „suflet, spirit, minte, simțire, judecată“ (comp. gr. *'ái ã ïð* „vânt“). În domeniul romanic occidental, *anima* s-a păstrat cu sensul de origine: fr. *âme*, it. *anima* etc. și, la fel, *cor, cordis* „inimă“: fr. *coeur*, it. *cuore* etc. (cu un radical regăsit în gr. *êáñäśă*, germ. *Herz*, engl. *heart* etc.). E greu de explicat specializarea semantică a lui *anima* în română, dar nu este exclus să se fi petrecut și aici o intervenție a substratului traco-dac, deși dovezi reale în acest sens nu există. Singurul argument care poate fi invocat este că în albaneză cuvântul care denumește „inimă“ provine de la un radical care însemnează „suflet“, cunoscut în albaneza din Calabria: *zemër* „inimă“, derivat de la *zë, zëa* „suflet“ (la poetul arbăreș G. de Rada)¹¹. După cum se vede, e același raport semantic ca în cazul lat. *anima* și rom. *inimă*. Cuvântul discutat aici e cunoscut în toate dialectele românești, prin urmare această modificare semantică, exprimată prin trecerea de la abstract la concret, s-a produs înainte de perioada românei comune.

Suflet presupune o evoluție în sens invers față de *inimă*; descinde dintr-un **sufflitus* (de la verbul *sufflare*). În limba veche și în cea populară e folosit cu înțelesul concret de „suflare, respirație“. Trecerea semantică de la „suflare“ la „anima“ s-a petrecut de timpuriu, dovadă că suflet apare cu acest sens și în dialectele din sud. În acest fel se și justifică reconstrucția unui etimon la nivelul latinei: **sufflitus*. Această evoluție, de la concret la abstract, e normală, ea se produce în multe limbi¹². Chiar lat. *anima* și *spiritus* au, inițial, sensuri concrete: „suflare, aer, vânt“. Reținem aici, însă, în mod special, paralela cu albaneza, limbă în care *frymë* „suflet“ provine de la verbul *fryj* „a sufla“, de origine, probabil, onomatopeică¹³. Aproximarea lui *suflet* de albaneză a fost făcută întâi de către Densusianu¹⁴. Aceasta este o dovadă că evoluția lui *suflet* de la o semnificație concretă la una abstractă se explică prin influența substratului¹⁵.

Concluzia care rezultă din examinarea evoluției semantice a acestor cuvinte, în raport cu corespondentele albaneze, este că în procesul de însușire a latinei de către populația indigenă din Dacia acțiunea substratului traco-dac s-a exercitat și asupra semanticii cuvintelor latinești. Trebuie să acceptăm această ipoteză pentru că limba dacilor a coexistat cu latina timp îndelungat, în procesul bilingvismului, până târziu către sec. al VI-lea.

Note

¹ Între alții. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1997, p. 181, 256.

² Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, 1997, p. 510 ș.u.

³ Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, I, Paris, 1933, p. 24.

⁴ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ed. a II-a, București, 1974.

⁵ Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1965.

⁶ Pentru paralele albaneze, v. Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XXX, București, 1999, p. 43.

⁷ Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Imprimeria Națională, Cluj-București, 1937, p. 40.

⁸ Ov. Densusianu, *Opere*, I, EPL, București, 1968, p. 586; Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, V, Rilindja, Prishtinë, 1975, p. 114-116; Gr. Brâncuș, *op. cit.*, p. 74-78.

⁹ Pentru detalii, v. D. Pușchilă, *Furca de tors*, în „Conv. lit.“, XLVIII, nr. 5, 1914, p. 465 ș.u.; I. A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice*, București, 1914; Ov. Densusianu, *Opere*, I, EPL, București, 1968, p. 607; Gr. Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, Ed. Coresi, București, 1991, p. 43; Cătălina Vătășescu, *Termeni de origine latină referitori la tors în română și albaneză*, în „Sud-estul și contextul european“, buletin, IX, 1998, editat de Institutul de studii sud-est europene al Academiei Române, p. 31-32.

¹⁰ Gh. Giuglea, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, București, 1983, p. 28-29.

¹¹ G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassbourg, 1891, p. 483; pentru modificările fonetice și lexicale, v. Eq. Çabej, *Studime gjuhësore*, IV, Prishtinë, 1976, p. 51.

¹² Vezi, pe larg, Ov. Densusianu, *Opere*, I, p. 587-589.

¹³ Eq. Çabej, *Studime gjuhësore*, I, p. 196.

¹⁴ Ov. Densusianu, *Opere*, I, p. 588.

¹⁵ Pentru numeroasele construcții locuționale și frazeologice cu *suflet* și alb. *frymë*, paralele în cele două limbi, v. Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XXX, București, 1999, p. 162-163.

Sur quelques changements sémantiques du latin au roumain (Résumé)

Il y a en roumain des mots d'origine latine qui ont gagné de sens différents par rapport au latin et aux autres langues romanes. Les mots en question sont présents dans tous les dialectes roumains, étant, donc, propres au roumains commun. Leur évolution sémantique peut être attribuée à l'action du substrat. Cette explication est soutenue par le fait que les éléments correspondants de l'albanais ont subi une évolution identique. Ces modifications sémantiques ont été possibles dans le cadre général du bilinguisme de la population autochtone qui avait adopté la langue latine. Le latin danubien a reçu de thraco-dace non seulement des mots isolés, mais encore des significations nouvelles pour ses propres mots.

1. **Bărbat** (lat. *barbatus*) „homme, époux, mari“; „courageux, brave, vaillant; énergique, actif, travailleur“ (utilisé aussi au féminin: *femeie bărbaia* „femme énergique, puissante, intrépide“), avec les sens, donc, du lat. *vir*. Il est à comparer avec l'alb. *burrë* „mari, vaillant, brave; homme d'honneur“ (fem. *burre* „femme intrépide“). Lat. *vir* s'est conservé dans ses dérivés *virtus* (roum. *vârtute*), *virtuosus* (roum. *vârtos*).

2. **Cale** (lat. *callis*) „sentier dans la montagne“ a développé une grande variété de sens que le latin ne connaissant pas. Ces significations nouvelles se retrouvent chez les correspondants albanais.

3. **Dor** (lat. *dolus*) „nostalgie; fort désir“ est à comparer avec l'alb. *mall* (lat. *malum*) „nostalgie, désir ardent“. L'évolution sémantique du roum. *dor*, alb. *mall* reflète un trait psychologique caractérisant les populations de bergers de l'aire carpato-balkanique.

4. **Furcă** (lat. *furca* „instrument terminé par de longues dents, servant à manier la paille ou à étrayer, à appuyer quelque chose“) „instrument à manier la paille“; „quenouille“ (*colus*); on reconnaît les deux sens dans le cas de l'alb. *furkë* aussi.

5. **Inimă** (lat. *anima*) a évolué de façon identique que l'alb. *zemër* „coeur“ (formé de *zë*, *zëa* „anima“, dans l'albanais de Calabria).

6. **Suflet** (lat. **sufflitus* < *sufflare*) „souffle, haleine, respiration“; „anima“ avec une évolution sémantique identique à celle de l'alb. *frymë* „anima“ (< *frj* „souffler“).

La conclusion est que dans le processus d'assimilation du latin par les autochtones de Dacie, il y avait des mots qui ont modifié leurs sens ou avait gagné une autre importance dans l'ensemble du vocabulaire sous l'action du substrat.

OBSERVAȚII PRIVIND INTERPRETAREA ACUZATIVULUI PREPOZIȚIONAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Alexandra Cornilescu

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine,
Universitatea din București

1. Rezultate semnificative în interpretarea acestei probleme.

1.1. Mai multe limbi romanice, între care spaniola și româna, deopotrivă cu limbi din afara spațiului romanic posedă, alături de un acuzativ fără prepoziție, o construcție de acuzativ prepozițional (=Ac. Prep). Dacă pentru a marca Ac Prep, spaniola și alte limbi romanice (cf. Pensado (1985)) utilizează prepoziția *a* 'to', descinzând din prepoziția latină *ad*, româna utilizează prepoziția *pe*. Așa cum sugerează utilizarea unor prepoziții diferite, și așa cum au confirmat studiile diacronice, Ac Prep românesc reprezintă o creație proprie, care nu este legată de dezvoltarea unui AcPrep în celelalte limbi romanice (cf. Rossetti (1978), Pensado (1985), între alții).

În româna contemporană, AcPrep se folosește obligatoriu cu numele proprii și cu pronumele personale și este opțional cu alte substantive care denumesc persoane. Întrucât este obligatoriu pentru numele proprii și pronumele personale, AcPrep a fost adesea interpretat ca marcă a „genului personal“ și a „identificării“ în română (cf. Gramatica Academiei, II, 1963:154). Într-un studiu esențial, Niculescu (1965) argumentează că, întrucât toate substantivele care denumesc persoane se pot folosi cu sau fără *pe* la Ac, pentru a explica apariția lui *pe* nu este suficient să vorbim de un gen personal, ci valoarea lui *pe* este aceea de a indica „individualizarea și particularizarea“. Prepoziția *pe* poate apărea „înaintea unui substantiv care denumește persoane, dacă se referă la o persoană *cunoscută dinainte*, individualizată pentru vorbitor în momentul actului comunicativ“. Acest articol introduce astfel o dimensiune semantico-pragmatică în interpretarea Ac.Prepp.

Ipoteza că grupurile nominale cu *pe* (= *pe*-GN) trimit la referenți individualizați și particularizați, deși fără îndoială corectă, întâmpină dificultăți când este confruntată cu folosirea lui *pe* cu pronumele nehotărâte cum sunt *nimeni*, *cineva*, *oricine*, care sunt cuantificatori nerestrânși și despre care nu se poate spune că pot avea referință, și cu atât mai puțin referință particularizată și individualizată.

O perspectivă funcțională convingătoare a efectelor stilistico-pragmatice care se pot obține prin contrastul dintre acuzativul neprepozițional și cel cu prepoziție oferă studiul Mariei Manoliu Manea (1993).

1.2. În studiile de gramatică generativă un rezultat de maxim interes este obținut de Dobrovie-Sorin (1994), care examinează folosirea lui *pe* cu GN nedefinite. În acest studiu diferența dintre grupurile cu *pe* și cele fără *pe* este interpretată ca un mijloc de dezambiguizare între citirea specifică și citirea nespecifică a GN nedefinite, în exemple de felul următor:

- (1) a. Toți bărbații iubesc o femeie.[± specific]
b. Toți bărbații (o) iubesc pe o femeie.[+specific]

b) O altă corelație a fost stabilită în interiorul Teoriei cazului și afirmă că, dacă un GN postverbal este dublat de clitic, *pe* este obligatoriu. Întrucât pronumele clitic verifică trăsătura de Ac a verbului, este obligatorie folosirea unei prepoziții (*pe* în română) care să verifice trăsătura de caz a grupului nominal lexical (Generalizarea lui Kayne).

Corelația dintre apariția marcantului de caz prepozițional și posibilitatea de apariție a cliticului, deși atestată în limbile romanice, nu este universală (cf. Kalluli (1999)). Și în română, dublarea prin clitic și Ac prep sunt fenomene distincte: istoria lor și distribuția lor actuală sunt diferite, deși fără îndoială există zone unde efectul lor semantico-pragmatic este similar (vezi Niculescu (1965)).

1.3. *Scopul lucrării* de față este prezentarea unei interpretări unitare a acuzativului cu *pe*, o interpretare care să includă atât folosirea lui cu grupurile nominale, cât și cu cele pronominale.

Propunerea de față reprezintă o reinterpretare a ideii că folosirea lui *pe* la Ac este o marcă a *genului semantic*, o trăsătură distinctă de genul gramatical. În vreme ce genul gramatical distinge (morfologic) între forme de masculin și de feminin, genul semantic distinge între un *gen neutru* (adică non-personal) și un *gen non-neutru* (adică personal). Această ipoteză are o serie de consecințe:

a) Se poate explica folosirea lui *pe* nu doar cu substantivele, ci și cu pronumele și cuantificatorii, aceștia din urmă ridicând dificultăți insurmontabile pentru ipoteza că GN-*pe* reprezintă o individualizare sau un referent cunoscut.

b) Distincția între genul gramatical și cel semantic poate explica de ce *pe* este adesea facultativ. Și anume, în vreme ce genul gramatical este în mod necesar marcat de morfologia substantivului (cf. Coene (1999)), fiind astfel o trăsătură *formală* obligatorie a acestuia, genul semantic este o trăsătură *descriptivă* inerentă a substantivului, care este numai *uneori* marcată formal prin prezența lui *pe*, în acele situații când această trăsătură este semnificativă, pentru că referentul grupului nominal este „prominent”. Ca urmare, prepoziția *pe* este facultativă chiar și pentru substantivele care denumesc persoane.

c) Genul semantic este legat de noțiunea de individualizare, pentru că numai referenților individualizați li se acordă statutul de „persoană”.

d) Prezența lui *pe* impune constrângeri asupra denotațiilor grupurilor nominale. Se știe că GN au trei tipuri de interpretări: interpretări de tip <e> (entitate, obiect individualizat), interpretări de tip <<e,t>t> (cuantificator generalizat) și interpretări de tip proprietate <e, t>. Grupurile nominale cărora li se marchează trăsătura inerentă de „gen personal” au întotdeauna lecțiuni obiectuale. Din clasa denotațiilor specifice grupurilor nominale, ele selectează denotațiile argumentale: <e> (obiect) și <<et>t>(cuantificator generalizat). Este esențial faptul că GN-*pe* nu au interpretarea de proprietate <e,t> și sunt pur și simplu excluse din contextele care impun o astfel de interpretare. De asemenea, aceste grupuri nu au niciodată lecțiunea generică de tip 'kind'(specie) care este legată de interpretarea de proprietate.

Analiza noastră este perfect compatibilă cu ideea că *pe* este marca obiectului direct în română. Această ipoteză fixează o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru folosirea acuzativului cu *pe*. Ne propunem elucidarea condițiilor semantico-pragmatice care sunt suficiente pentru apariția lui *pe*.

2. PE și grupurile pronominale și de cuantificatori

O descriere satisfăcătoare a AcPrep trebuie să integreze folosirea lui cu grupurile pronominale definite și nedefinite, întrucât în această zonă există contraste clare: *pe* este fie obligatoriu, fie imposibil. Pe această bază distribuțională se poate detașa mai clar conținutul

acuzativului prepozițional. În această secțiune discutăm succint folosirea lui *pe* cu cuantificatorii nereștrânși, și apoi cu pronumele și determinanții definiți și nedefiniți.

2.1. Grupurile de cuantificare fără restricție

Cuantificatorii nereștrânși din (2) exprimă contrastul dintre forme care „se referă la persoane” și forme care „se referă la non-persoane”. *Pe* este obligatoriu cu cele dintâi și imposibil cu cele din urmă.

- (2) a. nimeni /nimic
b. cineva / ceva
c. (ori)cine / (ori)ce

Sub-sistemul morfologic al acestor cuantificatori diferă de cel al pronomelor definite în privința categoriei de *gen*. Pronumele definite (personale și demonstrative) variază morfologic după genul și numărul gramatical. Ele sunt pe deplin specificate după gen: *acesta* (M, Sg), *aceasta* (F, Sg), *aceștia* (M, Pl), *acestea* (F, PL), etc. Cum se vede din (2), sistemul cuantificatorilor este organizat după categoria de *gen semantic*, fiind identic cu cel al unei limbi care are doar gen semantic, cum ar fi engleza, unde perechi ca *nobody* (nimeni)/ *nothing* (nimic) ilustrează același contrast. În descrierea limbii engleze, forme ca *nothing/ it* cu trăsătura [+Neutru] se opun formelor ca *nobody, he, she* cu trăsătura [-Neutru], distingându-se ulterior, în clasa [-Neutru], forma de [+Masculin] *he*, de forma de [+Feminin] *she*. Vom adopta și pentru genul semantic în limba română opoziția [\pm Neutru]. Grupurile [-Neutru] din (2) sunt semantic [+Persoană] și cer folosirea lui *pe* la Ac. Grupurile [+Neutru] sunt semantic [-Persoană] și nu cer folosirea lui *pe* la Ac.

În cazul cuantificatorilor nereștrânși, care prin definiție nu au nici un fel de referință, trăsătura de gen semantic reprezintă o *reștricție intrinsecă* asupra domeniului lor de cuantificare. Cu alte cuvinte cuantificatorii cu trăsătura [+Persoană] sau [-Neutru] variază numai pe un domeniu „personal” cuprinzând variabile de nivel obiectual.

- (3) Nimeni n-a venit.
Nu există nici un x astfel încât x este persoană și x a venit.

Această discuție permite formularea unei generalizări care este valabilă atât pentru pronume, cât și pentru grupurile nominale lexicale.

(4) *Selectarea prepoziției pe* (formulare provizorie)

Prepoziția *pe* nu este selectată la acuzativ dacă specificarea de gen semantic a grupului nominal este [+Neutru], adică [-Persoană].

2.2 Demonstrativele și alți determinanți definiți

La demonstrative frapează faptul că, în mod ciudat, comportamentul lor ca determinanți diferă de comportamentul lor ca pronume. Dacă demonstrativul funcționează ca determinant, apariția lui *pe* este determinată de semantica substantivului. Astfel, *pe* este exclus dacă substantivul este semantic [-Persoană], și este permis altfel (vezi exemplele (5a) vs. (5c)). În contrast, *pe este obligatoriu dacă demonstrativul este folosit ca pronume*, deci ca un determinant cu un centru (fonologic) vid *pro*.

- (5) a. Vrei creioanele acestea/ * pe creioanele acestea ?
b. Nu, le vreau pe acelea.
c. Îl vezi pe omul acesta?

La fel ca demonstrativele se comportă GN introduse de articolul adjectival *cel* și de articolul genitival *al*. Se poate demonstra că acest contrast dintre utilizarea ca determinant și utilizarea pronominală a demonstrativelor decurge dintr-o formă ușor modificată a generalizării (4) asupra selecției lui *pe*.

În utilizarea ca determinant, substantivul centru selectează *pe* în funcție de trăsătura inerentă de gen semantic [-Neutru]. Din punct de vedere strict sintactic, *pe* apare ca o categorie funcțională, cu trăsătura tare [-Neutru]. Prepoziția *pe* „activează” un constituent cu aceeași trăsătură, și anume grupul nominal obiect înzestrat cu trăsătura [-Neutru]. Între *pe* și grupul nominal obiect are loc o operație de Acord (Agree), în sensul lui Chomsky (1999). Substantivele de tipul *creion* sunt totdeauna [-Persoană], deci [+Neutru], și deci nu pot verifica trăsătura [-Neutru] a prepoziției *pe*. Substantivele nume de persoană de tipul *copil* 'child' par să ridice probleme, pentru că ele selectează *pe* numai în mod facultativ. Pentru a exprima formal caracterul facultativ al lui *pe*, considerăm că în lexicon substantivele nume de persoană sunt subspecificate pentru trăsătura descriptivă [Persoană], fiind marcate [α Persoană]. În anumite situații, pe care le vom detalia mai jos, [α Persoană] se realizează ca [+Persoană], adică [-Neutru], și în acest caz se folosește *pe*. Pe de altă parte, specificarea [α Persoană] nu este suficientă pentru a verifica trăsătura [+Persoană] a prepoziției *pe*, pentru că [α Persoană] nu implică [-Neutru]. Putem reformula Generalizarea (4) ca în (6).

(6) Selectarea prepoziției *pe*

Prepoziția *pe* nu este selectată la acuzativ dacă specificarea de gen semantic a grupului nominal este [-Persoană] (adică [+Neutru]), sau [α Persoană]. Prepoziția PE este obligatorie altfel.

Să considerăm folosirea pronominală a demonstrativelor, unde *pe* se folosește indiferent de proprietățile semantice ale referentului intenționat (vezi (5b)). Dacă demonstrativul este pronominal, centrul substantival este nul, adică reprezentat de categoria vidă *pro*. Demonstrativele sunt proiectate ca specificatori care se acordă în gen, număr și caz cu centrul substantival, fie că acesta este lexical, fie că este *pro*. Categoria vidă *pro* este doar un fascicol de trăsături *gramaticale*, și deci, nu conține nici o trăsătură descriptivă de [Persoană]. Pentru *pro*, doar trăsătura de gen gramatical este disponibilă. În aceste condiții, trăsătura de gen gramatical [+Masculin] sau [+Feminin] a lui *pro* implică [-Neutru] fiind astfel suficientă pentru a declanșa folosirea lui *pe*, conform cu Generalizarea (6) și a verifica trăsătura [-Neutru] a prepoziției *pe* prin Acord (Agree). Astfel, Generalizarea descriptivă (6) garantează că *pe* va fi folosit în situațiile când demonstrativele sunt utilizate pronominal.

Dovezi în sprijinul acestei propuneri oferă pronumele demonstrative „neutre”. Aceste forme neutre se referă întotdeauna la un conținut propozițional, un tip de denotație care nu este nici masculină, nici feminină, ci este semantic [+Neutru]. Formal, aceste demonstrative, proiectate și ele ca specificatori, se acordă cu un centru nominal vid *pro*, care stă pentru un conținut propozițional. Acest tip de *pro* este întotdeauna [+ Neutru] (cf. Iatridou (1997)), transmițând demonstrativului această trăsătură. Ceea ce contează este că *pe* este imposibil cu aceste forme neutre, chiar dacă ele sunt demonstrative și deci, definite. Astfel, neutrul *asta* apare fără *pe* atât în poziție postverbală, cât și preverbală, chiar și în situațiile rare când este reluat de un clitic.

- (7)
- Eu am spus asta.
 - Asta am spus: să mergem la cinema
 - Asta am mai spus-o: Ion este de vină
 - *Pe asta (o) spun: să mergem la cinema.

Imposibilitatea lui *pe* în exemplele de mai sus este efectul trăsăturii [+Neutru]. În acest punct, [+Neutru] *asta* se comportă exact ca și cuantificatorii nerestrânși *nimic*, *ceva*, caracterizați prin aceeași trăsătură [+Neutru].

- (8) a. N-am spus *asta*/ *nimic*.
b. *N-am spus *pe asta* / *pe nimic*.

Întrucât din punct de vedere morfologic româna deosebește numai între forme de [+Feminin] și [+Masculin], fiecare subsistem alege una dintre forme pentru a funcționa ca „neutră“. În cazul demonstrativelor, forma aleasă este cea de feminin *asta* (F,Sg), în timp ce pentru adjective forma „neutră“ este cea de masculin. Folosirea neutră a demonstrativului este semnalată tocmai prin această nepotrivire aparentă între forma de [+Feminin] a pronumelui *asta* care se acordă cu forma de [+Masculin] a adjectivului.

- (9) Trebuie să ajungem la timp la gară. *Asta* este cel mai important.

Aceeași explicație se poate da pentru pronumele relativ *care*; acesta operează la fel ca *determinanții demonstrativi*. *Care* este de asemenea proiectat ca specificator care se acordă cu un centru nominal *pro*, care poartă trăsătura de gen *gramatical* a antecedentului relativei. Aceasta este trăsătura care declanșează folosirea (obligatorie) a lui *pe*. A se observa că relativul *care*, ca și pronumele demonstrativ, este 'insensibil' la genul semantic.

- (10) ...cartea *pe care* ai cumpărat-o

2.3. Pronumele personale

Pronumele personale sunt grupuri nominale definite, care depinzând de analiza adoptată, fie nu au un centru nominal, și atunci au trăsături gramaticale inerente, fie au un centru nominal *pro*, ca și în situațiile de mai sus. Ca și la demonstrative, trăsătura de gen *gramatical* implică [-Neutru] și este suficientă pentru a obliga folosirea lui *pe*.

- (11) Petru l-a numit *pe EL*.

Rezultat: La pronumele definite (incluzând demonstrativele, personalele, pronumele relativ *care*) trăsătura de gen *gramatical* [+Masculin] sau [+Feminin] este interpretată ca [-Neutru], reprezentând o suficientă marcare a genului semantic pentru a determina folosirea lui *pe* la Ac. Trăsătura de gen *gramatical* este fie inerentă pronomelor, fie dobândită prin acord cu un centru nominal de tip *pro*. Dat fiind că *pro* are numai trăsături gramaticale, nu poate exista nici un dezacord între genul semantic și cel gramatical, astfel încât trăsăturile de gen *gramatical* funcționează și drept trăsături de gen semantic, indiferent de proprietățile semantice ale referentului.

2.4. Pronumele nedefinite, determinanții nedefiniți

Vom grupa sub acest nume determinanții nedefiniți: *un*, *o*, *nici un*, *nici o*, *vreun*, *vreo*, cuantificatorii lexicali: *mulți*, *puțini*, *câțiva*, numeralele cardinale, care se comportă la fel privind Ac.Prepoz. Spre deosebire de situațiile de până acum, folosirea lui *pe* depinde de proprietățile semantice ale substantivului centru, indiferent dacă acest centru nominal este prezent sau nu. Cu alte cuvinte, folosirea lui *pe* depinde de proprietățile referentului, fiind întotdeauna determinată semantic. În cazul nedefinitelor nu există așadar diferențe între utilizarea de determinant și utilizarea de pronume.

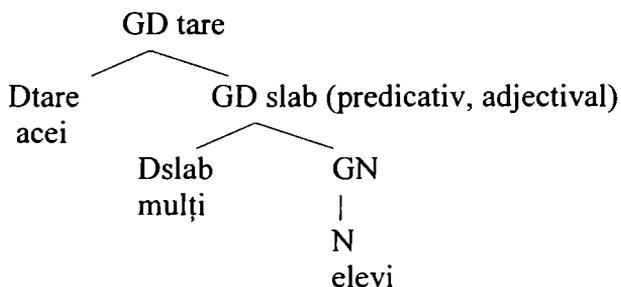
- (12) a. Am văzut mulți copaci înfloriți / mulți elevi studioși.
b. Am văzut mulți.
(13) a. (I)-am văzut *pe mulți* elevi studioși.

b. (I)- am văzut pe mulți făcând asta.

c. (I)- am văzut pe acești mulți elevi studioși

Ipoteza pe care o sugerăm este că diferența de comportament a definitelor / nedefinitelor este rezultatul unor *strategii de acord diferite*, care sunt consecința semanticii diferite a determinanților nehotărâți sau 'slabi'. A se observa că, pe lângă folosirea de determinanți, când legitimează ei înșiși un grup nominal, cei mai mulți determinanți nedefiniți se *folosesc și ca adjective*, apărând în acest caz după un determinant definit, 'tare', ca în *acești câțiva prieteni*. Această distribuție sugerează că determinanții slabi sunt proiectați mai jos în grupul nominal decât determinanții tari. Adoptăm propunerile din Giusti (1992) și Zamparelli (1996), care demonstrează că grupul nominal are o structură stratală. Stratul superior este cel al determinanților definiți (tari), stratul al doilea este cel al determinanților nedefiniți (slabi), după aceștia urmează proiecția nominală lexicală.

(13)

Punctul important pentru analiza de față este că determinanții nedefiniți sunt adjectivali și predicativi, ceea ce înseamnă că au nu doar proprietăți c-selective, ci și proprietăți s-selective față de complementele lor. Ca rezultat al caracterului lor predicativ, determinanții nedefiniți pot selecta o trăsătură de gen semantic, adică specificarea că referentul este $[\pm\text{Neutru}]$, în același mod în care, să spunem, un adjectiv predicativ poate s-selecta în cazul unui subiect subînțeles (*pro*). Nedefinitele sunt astfel sensibile la diferența dintre genul semantic și genul gramatical și vor putea legitima *pe*, în funcție de trăsătura de gen semantic, ca și când centrul lexical nominal ar fi prezent.

Concluzie: În cazul pronumelor și al cuantificatorilor nerestrânși, *pe* este o manifestare a genului semantic, apărând în mod sistematic cu acele pronume care au specificarea $[-\text{Neutru}]$ dobândită printr-unul dintre modurile descrise mai sus. Faptul că ipoteza noastră dă socoteală de diferențele de comportament dintre diferitele tipuri de pronume și determinanți privind Ac Prep, pornind de la o singură ipoteză, și anume că *pe* este corelatul genului semantic este un avantaj al analizei propuse.

3. PE în construcții cu substantive. Generalizările de bază

Genul semantic este o trăsătură inerentă a grupurilor nominale, dar este o trăsătură marcată formal numai atunci când trăsătura de „persoană“ $[-\text{Neutru}]$ dobândește o semnificație deosebită. Contribuția semantică a prepoziției *pe* va fi mai clară în cazurile când *pe* este opțional. După cum se știe, Niculescu (1965) argumentează pe larg că trăsăturile de „animat“ și „personal“ (adică tocmai genul semantic) nu sunt suficiente pentru a produce folosirea lui *pe*. În opinia lui, *pe* apare cu numele de persoană numai dacă acestea se referă la un individ cunoscut dinainte și particularizat pentru vorbitor în timpul actului comunicațional.

Totuși, credem că ideile de gen semantic și de individualizare sunt legate. Concret, se pare că genul semantic, adică statutul de persoană, se acordă numai indivizilor particularizați. În termeni mai tehnici, aceasta înseamnă că *pe* este cerut atunci când unui grup nominal care denotă persoane i se acordă explicit o citire obiectuală, tocmai pentru că

referentul este cunoscut sau relevant cognitiv. *Pe*-GN sunt semantic constrânse, în aceea că, din gama denotațiilor specifice grupurilor nominale, ele selectează numai denotațiile *argumentale, de nivel obiectual*: <e> (entitate, obiect) și <<et>t>> (cuantificator generalizat), lipsindu-le denotația predicativă, de proprietate <e t>.

Această caracterizare a efectelor semantice ale prepoziției *pe*, bazată pe genul semantic, explică, pe lângă folosirile cu pronumele și cuantificatorii discutate mai sus, și distribuția lui *pe* la grupurile cu centru nominal lexical, de care ne ocupăm în restul lucrării. Rezultatul este că această caracterizare ne permite să predicăm situațiile în care *pe* este obligatoriu și situațiile în care *pe* este exclus. Putem enunța astfel următoarele generalizări:

(14) *Generalizarea 1*

Prepoziția *pe* este obligatorie cu acele grupuri nominale care permit numai lecțiunea de tip <e>.(individ, obiect). În consecință, *pe* este obligatoriu cu numele proprii și pronumele personale care au numai citiri de tip <e>.

Generalizarea 2

Prepoziția *pe* nu poate apărea în acele contexte în care singura interpretare acceptabilă a grupului nominal este interpretarea de proprietate (<e,t>) sau de specie 'kind'.

Dacă *Generalizarea 1* este de mult cunoscută, deși nu a fost enunțată în acești termeni, *Generalizarea 2* nu a mai fost formulată, din câte cunoaștem.

3.1. *Numele proprii*

În opinia noastră, proprietatea generală a *pe*-GN este aceea că posedă denotații de tip <e> (de nivel obiectual), dar nu și denotații de tip <e,t> (proprietate). Predicția este că *pe* va fi obligatoriu cu acele grupuri care nu au decât referință de tip <e>. Acesta este cazul numelor proprii. Într-adevăr, singura categorie de substantive pentru care *pe* este obligatoriu la Ac în româna contemporană este aceea a numelor proprii. Din punct de vedere istoric, *pe* s-a ivit din necesitatea de a diferenția subiectul de obiect în situațiile în care ambele erau animate și personale, mai ales când ambele erau postverbale, cum se vede în următorul exemplu din secolul al XVI-lea, citat de Rossetti (1978: 549):

(15) "...au adus Stanislav p(r)e Voicu românul..."

Dovada că numele proprii au numai citiri <e>, de nivel obiectual, este faptul că ele sunt excluse din contextele care cer o citire de proprietate, tocmai pentru că le lipsește această citire. Un exemplu de construcție unde citirea de proprietate este singura admisă este reflexivul pasiv. Este semnificativ că numele proprii ca și pronumele personale sunt excluse din această construcție, deși ele pot apărea ca subiecte în construcțiile pasive cu *a fi*. Astfel, pluralul fără determinant, pentru care este tipică citirea de proprietate (cf. Dobrovie-Sorin & Laka (1996)), este acceptabil în (16), în timp ce numele propriu, care nu are lecțiunea de proprietate, este exclus în (17):

- (16) a. S-au adus cămăși.
b. Au fost aduse cămăși.
- (17) a. *S-a adus Ion la judecată
b. Ion a fost adus la judecată.

3.2. *Grupurile nominale cu PE nu au interpretarea de proprietate*

Româna dispune de un tip de grup nominal care nu exprimă decât proprietăți; este vorba despre *singularele fără determinant* (cf. Kalluli (1999)). Există predicate a căror poziție

de obiect permite numai denotația de proprietate, astfel încât verbul și obiectul direct formează un predicat derivat complex. Astfel, în sensurile intenționate, pot apărea în poziția de obiect a acestor verbe numai singularele fără articol sau singularele cu articol nehotărât, care au, ambele, citirea de proprietate. Un exemplu de acest fel este verbul *a avea*. Observați că, în acest context, *Ac fără prepoziție* este perfect acceptabil, dar *acuzativul prepozițional este exclus*, deși substantivul denumește o persoană.

- (18) a. Ion are nevastă tânără.
b. Ion are o nevastă tânără.
c. *Ion (o) are pe o nevastă tânără.

Alte verbe cu un comportament asemănător sunt *a pretinde, cere, dori, vrea*. Toate sunt verbe intensionale. Cu unele dintre aceste verbe *Ac Prep* este posibil, dar interpretările sunt complet diferite, cum se vede comparând (19b) cu (20).

- (19) a. Ion pretinde/ cere/ vrea/ dorește nevastă tânără.
b. Ion pretinde/ cere/ vrea dorește o nevastă tânără.
c. *Ion (o) pretinde/ cere/ vrea dorește pe o nevastă tânără.
(20) Ion a cerut-o pe o fată frumoasă.

Era previzibil ca interpretarea de *specie* (kind), care este legată de cea de proprietate (deși exact cum este o chestiune controversată) să nu fie posibilă la grupurile cu *pe*. După cum se va vedea mai jos, această predicție este corectă.

Astfel interpretarea propusă pentru *pe-GN* – trăsătura de gen semantic care implică citiri de nivel obiectual – separă corect situațiile unde *pe* este obligatoriu, de cele unde *pe* este exclus, delimitând corect distribuția grupurilor cu *pe*. În contextele în care sunt posibile atât interpretări de tip <e>, cât și interpretări de tip <e,t>, *AcPrep* se află în concurență cu *Ac fără Prep*, alegerea unuia dintre ele având, cum se va vedea, efecte interpretative.

4. Explicații funcționale ale *acuzativului prepozițional*

Alternanța dintre *Ac Prep* și *Ac Neprep* în marcarea obiectului direct în diferite limbi este o problemă pe larg discutată de gramaticile funcționale, care o analizează dintr-o perspectivă tipologică pragmatică. Au fost stabilite astfel generalizări pertinente într-o zonă de aparentă variație sintactică liberă. După cum se va vedea, datele limbii române confirmă tipologia pragmatică, dar explicațiile funcționale rămân parțiale. Din perspectiva funcțional-semantică, alternanța dintre *AcPrep* și *AcNeprep* poate fi pusă în legătură cu (cel puțin) două fenomene: a) gradul de tranzitivitate (cf. Hopper & Thomson (1980)); b) corelația dintre structura argumentală și funcțiile gramaticale (cf. Comrie (1981)).

După Hopper & Thomson (1980), tranzitivitatea este o proprietate graduală. Cel mai înalt grad de tranzitivitate se manifestă în propozițiile în care obiectul direct este exprimat, în ordine, prin nume propriu, nume comun de persoană, grup animat, grup nominal concret, grup nominal la singular, grup nominal numărabil, grup nominal referențial sau definit. Grupurile nominale din partea superioară a listei sunt mai 'proeminente'. Se folosesc diferite strategii de marcarea a obiectului direct pentru a marca grupuri nominale mai mult sau mai puțin proeminente.

Văzută din acest unghi, folosirea lui *pe* la *Ac* este un mijloc de a indica gradul mai înalt de tranzitivitate al propozițiilor unde obiectul direct este exprimat prin nume propriu sau nume de persoană. La polul opus al scalei, pentru a exprima un grad coborât de tranzitivitate, limbile romanice pot utiliza un *verb reflexiv* cu obiect prepozițional, pentru a înlocui un *verb*

tranzitiv cu obiect direct (prepozițional sau nu), pentru că însăși folosirea cazului Ac indică un grad superior de tranzitivitate. De asemenea, pentru a exprima un grad mic de tranzitivitate, un Ac mai proeminent poate fi înlocuit de un obiect prepozițional. Româna dispune de ambele strategii de marcare a gradului mic de tranzitivitate, ilustrate mai jos.

- (21) a. Ion întâlnește (pe) un prieten.
b. Ion se întâlnește cu un prieten.
- (22) a. Mi-l amintesc pe Ion.
b. Îmi amintesc de Ion.

Ipoteza că *pe* marchează gradul ridicat de tranzitivitate al propozițiilor al căror obiect direct denumește persoane *nu poate explica însă caracterul facultativ* al lui *pe* cu acest tip de grupuri nominale.

O ipoteză funcțională interesantă este cea propusă de Comrie (1981). În opinia lui, din punct de vedere prototipic, statistic confirmat, subiectul este de obicei [+Persoană] și [+Definit], în vreme ce obiectul este [-Personal] și [-Definit]. Dacă obiectul este superior sau egal în rang cu subiectul în privința acestor trăsături, acest grad neobișnuit de proeminență a obiectului cere marcare specială. Predicția este că obiectele [+Personal], [± Definit] este posibil să ceară marcare specială, mai ales dacă subiectul este [-Personal].

Rezumând aceste propuneri, vom spune că *pe se folosește pentru a ridica în rang și a recategoriza obiectul direct, acordându-i astfel un rang cel puțin egal cu al subiectului*

O variantă recentă a acestui principiu, discutată pentru spaniolă, este „Constrângerea Agentului“, formulată de (Torrego (1999). Obiectul este marcat drept proeminent, adică cu prepoziție, dacă este [+Animat] (în spaniolă) și dacă subiectul este activ, adică este Agent sau Cauză din punct de vedere tematic.

- (23) *Constrângerea Agentului / Cauzei*
Dacă verbul are un obiect la cazul Acuzativ marcat (adică prepozițional), atunci subiectul trebuie să fie Agent sau Cauză.

În română, Ac Prep pare a fi preferat dacă obiectul este [+Persoană] iar subiectul este Cauza abstractă, fiind activ, dar inferior obiectului pe scala care ordonează entitățile după caracterul animat sau personal. Această preferință, ilustrată mai jos, este o manifestare a acestei constrângeri:

- (24) a. Vinul l-a îmbătat pe căpitan.
b. *?Vinul a îmbătat căpitanul.
- (25) a. Haina face pe om.(Proverb)
b *?Haina face omul.
c. Mânia îl orbește pe om. (Slavici)

Din exemplele studiate s-ar părea că în română Ac Prep este frecvent dacă subiectul este Cauză, dar nu și când este Agent. Iată un exemplu unde subiectul și obiectul sunt nume de persoană, subiectul este Agent și *pe* nu este folosit.

- (26)unii năpăstuiesc omul chiar pe sfânta dreptate. (Creangă)

Relevanța rolului tematic al subiectului (Cauză, Agent) se poate vedea în exemplele unde subiectul, deși definit, nu este Cauză. Prepoziția *pe* nu este cerută în asemenea contexte:

- (27) a. Situația cerea un conducător ferm.
b. ?Situația cerea pe un conducător ferm.

Marcarea unui grup nominal ca non-neutru prin folosirea lui *pe* este un mijloc de ridicare a rangului referentului *pe* scala care ordonează entitățile după caracterul animat sau personal. Această situație se întâlnește frecvent în personificări, folosirea lui *pe* cu substantive ce denumesc animale etc.

(28) *Ana nu-i putea suferi pe acești câini.*

Ideea generală pe care o putem formula rezumând propunerile funcționaliste este că *pe* este folosit pentru a ridica rangul grupului nominal obiect direct, dându-i rang cel puțin egal cu rangul subiectului. Aceste explicații metaforice sunt sugestive și se cuvine să fie folosite în încercarea de a da o descriere mai completă a fenomenului.

Luând în considerare observațiile făcute până acum putem afirma că genul semantic este marcat formal dacă referentul este individualizat, adică dacă este tratat ca persoană și deci ridicat în rang; în termeni mai tehnici aceasta înseamnă a spune că grupului nominal obiect *i* se atribuie o denotație de tip <e>-sau de tip <<et>t>> .

Dacă selectarea lui *pe* depinde de genul semantic al substantivului, interpretarea grupului cu *pe* depinde, firește, și de proprietățile semantice ale determinantului grupului dat. În cele ce urmează, examinăm comportamentul grupurilor cu *pe* cu determinanți nedefiniți și apoi definiți.

5. PE la grupurile nominale nedefinite

Cum spuneam, ipoteza noastră principală este că *pe* induce întotdeauna citiri de nivel obiectual. Mai mult, în cazul particular al nedefinitelor, o citire „cu rang mai înalt“, „individualizată“ devine o citire specifică legată de context (discourse-linked).

Dintre cele trei feluri de specificitate discutate de Farkas (1995), relevantă pentru înțelegerea lui *pe* este specificitatea epistemică (extinsă). Farkas propune conceptul de specificitate epistemică pornind de la analiza nedefinitelor propusă de Fodor și Sag (1982), conform căreia nedefinitele sunt *lexical ambiguous* între o folosire cuantificațională, (nespecifică) și o folosire referențială (specifică). Caracterizarea intuitivă a acestei ambiguități, propusă de Fodor și Sag, este că, în cazul citirii specifice, *vorbitorul are un anumit referent în minte*. În acest caz, termenul nedefinit are cel mai larg cuprins, (widest scope), pentru că este echivalent cu o constantă care nu participă la ambiguitățile de domeniu.

În citirea nespecifică, nedefinitul este un cuantificator și deci nu are referință. Conceptul de specificitate epistemică propus de Farkas este o reinterpretare a conceptului de *interpretare referențială*. Avantajul analizei ei este că se poate extinde cu ușurință la alte cazuri, care pot fi descrise ca epistemic specifice, deși ele nu ar reprezenta folosiri referențiale în concepția lui Fodor și Sag. O asemenea extindere a analizei este propusă în Kennelly (1999).

Să presupunem, împreună cu Farkas (1995), că în orice situație, contextul actului de vorbire include o mulțime de propoziții P_0 , ce alcătuiesc *terenul comun* al conversației; acesta determină o mulțime de lumi posibile $W(P_0)$, numită *mulțimea-context*. În mod asemănător, putem presupune că starea cognitivă a unui individ *i* este reprezentată de o mulțime de propoziții P_i , propozițiile pe care individul *i* le crede adevărate în lumea reală. Propozițiile din P_i reprezintă *baza modală epistemică* a individului *i* și determină de asemenea o mulțime de lumi posibile $W(P_i)$

a) Putem caracteriza acum specificitatea epistemică, pornind de la statutul termenului nedefinit în raport cu *baza modală epistemică a vorbitorului*. Dacă termenul nedefinit este epistemic specific, se presupune că vorbitorul și-a fixat un referent, astfel încât termenul

nedefinit are *referința rigidă în raport cu lumile din baza epistemică a vorbitorului*, deși nu în mod necesar și în raport cu lumile din *terenul comun*. Obținem astfel conceptul de *specificitate în raport cu vorbitorul*, în sensul că referentul termenului nedefinit este ancorat în raport cu vorbitorul.

b) Dar așa cum se arată în Kennelly (1999), un termen nedefinit poate fi ancorat și în raport cu un alt referent, deja introdus în discurs. De exemplu, referentul obiectului direct nedefinit poate avea referința rigidă în raport cu baza epistemică a subiectului sau a obiectului indirect. În acest caz există o relație în interiorul textului care face ca referentul obiectului direct să fie proeminent, și de aceea rigid pentru referentul subiectului sau obiectului indirect. Indefinitele a căror interpretare este dependentă de interpretarea altor referenți, care leagă sau ancorează local indefinitele, sunt numite indefinite *specifice legate de discurs* în Kennelly (1999). Kennelly atrage atenția asupra caracterului intrinsec *relațional* al indefinitelor specifice. În turcă, de exemplu, dacă există o relație convențională între co-argumentele subiect și obiect ale unui predicat, cum ar fi relația dintre o mașină și un reparator de mașini în exemplul de mai jos, obiectul este marcat formal ca specific, prin folosirea unui clitic acuzativ.

(29) ?Su tamarici bir arabayi tamir etti (Kennelly 1999: 7)
Acel mecanic o mașina-Acc. a-reparat
'Mecanicul acela a reparat o (anumită) mașină.'

c) La limită, două co-argumente ale unui predicat pot fi legate prin aceea că reprezintă mulțimea de *domeniu* și mulțimea de *valori* ale unei funcții explicite sau implicite în context. Ambele mulțimi sunt definite pe mulțimea de domeniu al discursului. În asemenea situații referentul grupului nedefinit reprezintă tocmai mulțimea de valori ale unei asemenea funcții. Această situație dă naștere interpretării zise „funcționale“ a termenilor nedefiniți. (Vezi exemplele din (32)).

Kennelly observă că în turcă în toate situațiile a)-c) un grup nedefinit apare cu un clitic acuzativ, ca marcă a specificității. Kennelly reinterpretează astfel conceptul de specificitate drept posibilitatea de a ancora referentul termenului nedefinit prin raportare la vorbitor, sau prin raportarea la referentul altui grup nominal, suficient de local (co-argument al termenului nedefinit), numind acest tip de specificitate, „specificitatea ca dependență sau legare de context“. Relația între specificitatea epistemică și specificitatea ca dependență de context este probabil clară.

În opinia noastră, nedefinitele marcate de *pe* manifestă specificitate epistemică, interpretată mai general ca dependență sau legare de context.

a) Astfel, există exemple de *pe*-GN nedefinite care sunt *specifice în raport cu vorbitorul*. Vorbitorul „are în minte“ un anumit referent. Grupul nominal este referențial. *Pe*-GN funcționează ca *termen referențial* și are domeniu larg sau mai curând nu participă la ambiguitățile de domeniu.

(30) a.....unde să vizitez pe niște vechi și buni prieteni, familia Ronetti Roman.
(Caragiale)

b. Ion l-a întâlnit la Paris pe un fost prieten al meu.

b) În al doilea rând, grupul nedefinit specific cu *pe* poate fi ancorat de un alt grup nominal co-argument al obiectului direct. De pildă, un *pe*-GN specific poate fi contextual dependent de subiect sau de obiectul indirect, adică referentul grupului obiect direct este rigid în raport cu referentul subiectului sau obiectului indirect, fiind unic determinat în raport cu modelele epistemice corespunzătoare. Acestea sunt cazurile descrise de funcționaliști drept

„recategorizarea“ obiectului, acordarea unui rang mai înalt, tocmai pentru a exprima formal o anumită relație (specificitatea) cu subiectul sau cu alt argument. Iată și exemple:

- (31) a. O femeie numai în cămașă ține strâns de piept pe un om îmbrăcat în uniformă. (Caragiale)
b. Întreabă cu respect pe un domn impiepat „pe ce linie este tras trenul de Iași.“ (Caragiale)

c) Este important să precizăm că specificitatea epistemică interpretată ca dependență de contextul discursului nu se confundă cu referențialitatea, sau cu proprietatea de a avea cuprins larg, pentru că, un grup nominal cu *pe* poate fi epistemic specific, fără a desemna un anumit individ și fără a avea domeniu larg.

De fapt, *pe*-GN nedefinite pot avea domeniu restrâns și manifestă referință multiplă, dacă sunt focalizate și dacă sunt legate de un subiect sau obiect indirect distributiv, în citiri funcționale. Astfel, în exemplele de mai jos, se observă că grupul nedefinit are referință multiplă și domeniu restrâns în raport cu subiectul sau cu obiectul indirect, în ciuda prezenței lui *pe* și a dublării prin clitic. Relația de specificitate dintre cele două argumente, care face posibilă ancorarea unuia de către celălalt, este adesea exprimată de obiectul direct nedefinit însuși. De pildă, în (32b), această relație este *prieten* (x, y), o relație binară care leagă pe fiecare membru al subiectului distributiv, *fiecare parlamentar*, de un prieten al său suficient de proeminent din punct de vedere cognitiv pentru a deveni secretarul său.

- (32) a) Fiecare ziarist (l)-a prezentat pe un anumit ministru.
b) Fiecare parlamentar l-a numit secretar pe un prieten.
c) Fiecare doctor a îngrijit cu devotament pe un cunoscut al său.
d) I l-am încredințat fiecărui părinte pe fiul său.

În toate aceste exemple, obiectul este focalizat și ancorat local de un cuantificator distributiv care funcționează ca subiect (exemplele (32a-c) sau ca obiect indirect (exemplul (32d)). Grupul nedefinit cu *pe* are domeniu restrâns și referință multiplă. Cu alte cuvinte, în aceste cazuri, grupurile cu *pe* nu sunt referențiale, ci cuantificaționale în sensul lui Fodor și Sag (1982). Totuși ele rămân epistemic specifice, adică legate de discurs. Devine clar faptul că diferența dintre Ac cu prepoziție și Ac fără prepoziție nu este aceea dintre grupuri referențiale și cuantificaționale, întrucât grupurile cu *pe* au atât interpretări referențiale, cât și interpretări cuantificaționale.

Grupul cu *pe* este referențial dacă este ancorat de vorbitor sau dacă subiectul și obiectul indirect nu sunt distributive. În astfel de cazuri, prezența lui *pe* dezambiguizează un grup nedefinit în favoarea interpretării referențiale. Multe exemple de acest tip sunt oferite și discutate în Dobrovie-Sorin (1994).

- (33) a. În fiecare zi, Ion întâlnește o fată la cinema. (ambiguous).
b. În fiecare zi, Ion o întâlnește pe o fată la cinema. (non-ambiguous)

Cu alte cuvinte, singurul lucru garantat de *pe* la grupurile nedefinite este o *lecțiune obiectuală și dependentă de discurs*- referențială (tip e <e> sau cuantificațională <e<e,t>>, excluzându-se interpretarea de proprietate.

Numai Ac Neprep permite ca obiectul direct să aibă interpretarea de proprietate, o situație unde obiectul direct nu este proeminent din punct de vedere cognitiv.

- (34) În pauză, unii parlamentari fumau o țigară, alții citeau un ziar.

Pe lângă lecțiunea de proprietate, Ac. Neprep, care nu are restricții semantice, poate avea ambele citiri ale Ac Prep: citirea cuantificațională și citirea referențială.

- (35) a. *De câțva timp, Ion vizitează zilnic o anumită femeie.* (referențial).
b. *Fiecare examinator va examina un student pe zi.* (cuantificațional)

Se observă din nou că efectul semantic al lui *pe* este pur și simplu eliminarea lecțiunii de proprietate.

Concluzii. Discuția asupra nedefinitelor permite formularea unor concluzii.

Grupurile nedefinite cu *pe* primesc o interpretare *specifică*, înțelegând prin specificitate legarea de domeniul discursului (specificitate epistemică, Farkas 1995)

Grupurile nedefinite cu *pe* pot fi specifice *în raport cu vorbitorul* (adică referentul este cunoscut vorbitorului), sau pot fi ancorate în raport cu referentul unui co-argument al obiectului direct (subiect sau obiect indirect) .

Dacă grupul nedefinit cu *pe* este în domeniul unui cuantificator distributiv, el poate participa la ambiguități de cuantificare și poate avea domeniu restrâns în raport cu cuantificatorul care îl leagă, fiind permisă referința multiplă a grupului nedefinit cu *pe*.

Specificitatea înțeleasă ca dependență/legare de domeniul discursului este un concept asemănător (dacă nu identic) cu specificitatea epistemică (Farkas, 1995).

6. PE la grupurile nominale definite

Cum s-a observat deja pentru nedefinite, efectul lui *pe* este ridicarea rangului referentului grupului pe scala epistemică, tratându-l ca dependent de discurs (adică, cunoscut, proeminent, deci „mai individualizat“). La grupurile definite, efectul semantic al prepoziției *pe* merge în direcția determinantului, întrucât articolul hotărât marchează și el un referent ca „familiar“, cunoscut (cf. Heim (1982)). Contrastul intuitiv simțit între Ac Prep și Ac Neprep se observă în perechi de forma:

- (36) Ghiță luă pe copil în brațe și-l sărută. (Slavici)
(37) Duminica, bătrâna primenea copiii... (Slavici)

Ac Neprep a fost preferat în propoziția care exprimă o acțiune habituală și folosește imperfectul. Grupul fără *pe* este ușor de încorporat verbului astfel că sărutatul copiilor devine un predicat derivat complex, o activitate, în acord cu interpretarea aspectuală dată de imperfect. În contrast *pe* a fost preferat pentru lecțiune de îndeplinire (accomplishment) din primul exemplu, unde se folosește perfectul simplu care semnalează o citire episodică.

Pe tot parcursul acestei secțiuni trebuie avut în vedere faptul că în română, în contextul unei prepoziții, articolul hotărât nu se folosește, decât dacă substantivul este modificat. Articolul re apare dacă prepoziția este absentă sau există un modificator. Interpretarea acestor grupuri fără articol este definită. O explicație interesantă privind posibilitatea absenței articolului în context prepozițional este oferită de Giusti (1992).

6. În contextul de față, vrem numai să accentuăm asupra faptului că și definitele confirmă ipoteza noastră că grupurile cu *pe* au numai denotații argumentale <<et> și <e>, arătând că acestor grupuri nominale le lipsește *interpretarea generică de tip specie*. Absența interpretării generice de tip specie este previzibilă întrucât interpretarea de *specie* este legată de interpretarea de proprietate, derivând din ea prin intermediul unei reguli de schimbare a tipului semantic (pentru diferite modalități de formalizare a relației dintre denotația de proprietate și de specie, vezi Dobrovie & Laka (1996) și Chierchia (1998)).

După cum se știe, româna, ca și alte limbi romanice, folosește descrierile definite la singular și plural în propozițiile generice de tip specie:

- (38) a. Leul este un animal fioros.
b. Leii sunt animale fioroase.

Astfel, o consecință interesantă a faptului ca *pe*-GN sunt dependente de context este că ele nu au citirea generică de tip specie nici pentru descrierile definite la singular, nici pentru descrierile definite la plural. *Pe*-GN au într-adevăr o lecțiune universală, care aproximează o interpretare generică, fără însă a fi o interpretare generică de tip specie.

Vom lua în considerare întâi descrierile definite la plural. Carlson (1976) este primul care demonstrează că speciile sunt indivizi intensionali, care presupun referința la mai multe lumi posibile, cu rezultatul că interpretarea generică de tip specie este modală și normativă.

Sugestia noastră este ca *pe*-GN au ca domeniu numai indivizii din *domeniul discursului*, sau din lumea-context și de aceea lipsește o dimensiune modală autentică, pe care ar fi conferit-o referința la un set de lumi posibile.

Un mod de a constata că *pe*-GN definite sunt dependente de discurs este observația că *pe*-GN sunt incompatibile cu propozițiile relative la modul conjunctiv. Acestea suspendă presupuziția că referentul există în lumea-context, plasând referentul într-o lume posibilă alternativă, care satisface normele cerute de relativă. Astfel enunțul (39d) este ciudat pentru că prezența lui *pe* semnalează existența referentului în context, iar conjunctivul semnalează că s-ar putea să nu existe nici un referent pentru *pe*-GN în lumea-context.

- (39) a. Ion caută o fată care știe fizică.
b. Ion o caută pe o fată care știe fizică.
c. Ion caută o fata care să știe fizică.
d. *Ion o caută pe o fata care să știe fizică.

Rezultă că *pe*-GN operează numai pe domeniul discursului, în lumea-context. Absența lecțiunii de specie reiese mai clar dacă se consideră verbe care permit citirea de *specie* pentru obiectul direct, dar *nu* permit citirea de *proprietate*: de exemplu, *a iubi*, *a urî*, *a admira*, *a respecta*. Predicția este că în interpretarea de specie, generică, *pe* nu poate apărea (40d), aceasta fiind derivată din citirea de proprietate. Absența citirii de proprietate reiese din imposibilitatea de a folosi singularele fără determinant. Pluralele fără determinant sunt și ele excluse; aceste verbe ar pretinde o citire de specie pentru pluralele fără determinant, dar după cum se știe pluralele fără determinant nu au citire generică în limbile romanice. Pluralele definite fără *pe* sunt acceptabile și au citirea generică de tip specie.

- (40) a. *Ion iubește femeie.
b. *Ion iubește femei.
c. Ion iubește femeile (generic)
d. ??Ion le iubește pe femei (generic).

Un grup cu *pe* la singular este acceptabil, dar, din nou interpretarea nu poate fi generică. O descriere definită legată de context va primi firește o citire referențială. Interpretarea este că Ion iubește o anumită femeie. În contrast puternic, o descriere definită fără prepoziție cu funcția de obiect direct poate fi generică, și această interpretare este preferată în exemple de tip (41a):

- (41) a. Ion iubește femeia (generic)
b. Ion o iubește pe femeie (și n-o va părăsi.) (non-generic)

Totuși, chiar dacă nu sunt disponibile interpretările generice de tip specie, *pe*-GN atât la plural, cât și la singular pot avea o citire universală, foarte aproape de cea generică.

- (43) a) El îi tratează pe pacienți cu grijă.
b) Haina face pe om.

Fără a intra în detalii, sugerăm că astfel de exemple manifestă alte feluri de genericitate decât cea de tip specie. Ele se bazează probabil pe genericitatea cuantificațională. Pluralele generice cu *pe* amintesc de ceea ce Condoravdi (1994) numea genericitatea degenerată. Genericitatea degenerată este situația în care o generalizare generică (valabilă pentru toate situațiile posibile) se reduce la o generalizare reală. Cu alte cuvinte domeniul de cuantificare al generalizării degenerate este lumea-context. Un asemenea domeniu de cuantificare este firesc asociat cu *pe*-GN care sunt legate de discurs. În contrast, genericele adevărate au o dimensiune modală netrivială, referindu-se la toate lumile posibile, ceea ce le conferă caracter normativ. Contrastul din (44) pare să confirme această ipoteză, Exemplul (44b) nu este acceptabil pentru că prezența lui *pe* sugerează un referent cunoscut, familiar, iar continuarea contrazice aceasta presuposiție. În (44a) nu se ivește o asemenea dificultate, căci în acest caz grupul nominal nepresuposițional permite citirea modală, de specie:

- (44) a. Ion iubește prințesele, dar n-a cunoscut nici una până acum.
b. ?Ion le iubește pe prințese, dar n-a cunoscut până acum nici una.

Pe-GN la singular cu citire generică se bazează probabil pe genericitatea cuantificațională. Genericitatea propoziției dispare dacă timpul verbal nu este potrivit, cum se vede din contrastul (45a-b), dar reapare dacă se introduce un operator cuantificațional.

- (45) a. Mânia îl orbește pe om.
Anger him-blinds PE man
b. ??Mânia l-a orbit pe om.
Anger him-blinded PE man
c. Mânia l-a orbit pe om întotdeauna
Anger him-has blinded PE man always.

Astfel, chiar dacă o citire generică este posibilă, nu este o citire generică de tip specie, întrucât *pe*-GN nu sunt generice când apar cu verbe din clasa *a iubi*, *a admira*, etc. Cum am văzut, cu aceste verbe, un *pe*-GN la singular are o citire referențială, non-generică.

7. Concluzii

1. Se poate oferi o interpretare unitară a Ac Prep pornind de la ideea că folosirea lui PE în română este un mijloc de exprimare a genului semantic. Genul semantic deosebește genul non-neutru. [+Persoană] de cel neutru, adică [-Persoană].

2. Această ipoteză s-a dovedit utilă în descrierea folosirii lui *pe* la grupurile nominale cu centru substantival, dar și la descrierea grupurilor pronominale (pronume, cuantificatori), exploatând atât diferența dintre genul gramatical și cel semantic, cât și ipoteza structurii interne stratificate a grupului nominal.

3. Prezența lui *pe* la grupurile nominale cu centru substantival impune constrângeri asupra denotațiilor lor. Grupurile nominale suficient de proeminente pentru a li se marca formal trăsătura inerentă de gen personal au întotdeauna interpretări argumentale, de nivel obiect: $\langle e \rangle$ și $\langle \langle e \rangle t \rangle$. Este esențial faptul că aceste grupuri *nu au interpretarea de proprietate* $\langle e, t \rangle$ și deci nu apar în acele contexte care impun această interpretare. Totodată, aceste grupuri nu au nici citirea de specie, care este legată de interpretarea de proprietate.

- AVRAM, MIOARA (1986) *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei RSR.
- CHOMSKY, N. (1999) „Derivation by Phases” ms. MIT.
- CHIERCHIA, G., (1998) „Reference to Kinds across Languages”, *NLS*, vol 6., nr. 4.
- COENE, M. (1999), *Definite Null Nominals in Romanian and Spanish*, teză de doctorat, Universitatea din Anvers.
- COMRIE, B., (1981) *Language Universals and Linguistic Typology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CONDORAVD, CLEO, (1994) *Descriptions in Context*, teză de doctorat, Universitatea Yale.
- DOBROVIE-SORIN, C. (1994) *The Syntax of Romanian*, Haga, Mouton.
- DOBROVIE-SORIN, C. & LAKA (1996) „Generic Bare NPs”, Univeristatea Paris.
- FARKAS, D., (1985) *Intensional Descriptions and the Romance Subjunctive Mood*, teză de doctorat, Universitatea din Chicago.
- FARKAS, D., (1995) „Specificity and Scope”, ms., Universitatea din Santa Cruz.
- FODOR, J & SAG, I., (1982) „Referential and Quantificational Indefinites“, *Linguistics and Philosophy*, 355-398.
- GIUSTI, G. (1992) *La Sintassi dei determinanti*, Unipress, Padova.
- Gramatica Academiei* (1963) vol. II.
- GUȚU-ROMALO V., (1973) *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- HOPPER, P. & THOMSON, S., (1980), „Transitivity in Grammar and Discourse”, *Language*, 56, 251-299.
- HEIM, I. (1982), *The Semantics of Definite and Indefinite Descriptions*, doctoral dissertation, MIT.
- IATRIDOU, S. & EMBICK, D., (1997) „Apropos *pro*”, *Language*, vol. 73, nr.1, 58-77.
- IONESCU, E., (2000) „The role of *Pe* in the double object construction in Romanian“, in *Bucharest Working Papers in Linguistics*, nr. 2, 81-91.
- KALLULI, D., (1999) *The Comparative Syntax of Albanian. On the Contribution of Syntactic Types to Propositional Interpretation*, doctoral dissertation, Universitatea din Durham.
- KENNELLY, S. (1999) „Multiplication” ms., UiL-OTS.
- MANOLIU-MANEA, MARIA (1993) *Gramatica, pragmasemantica și discurs*, Litera, Timișoara.
- NICULESCU, A., (1965) „Obiectul direct prepozițional în limbile române”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Editura Științifică.
- PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA (1976) *Sintaxa limbii române*, partea I, EUB, București.
- PENSADO, C., (1985) „La creación del objeto directo preposicional y la flexión de los pronombres personales en las lenguas románicas”, *RRL*, 30, București, 123-158.
- ROSETTI, ALEXANDRU (1978), *Istoria Limbii Române*, București, Editura Științifică.
- TORREGO, E., (1999) *Object Dependencies*, MIT Press
- ZAMPARRELLI, R. (1995), *Layers in the Determiner Phrase*, teză de doctorat, University of Rochester.

SUMMARY

A unitary account of *pe* DPs is presented starting from the idea that the use of *pe* in Romanian is a means of expressing *semantic gender*. Semantic gender distinguishes between non-neuter gender (personal gender) and neuter gender (non-personal) gender. This hypothesis proves fruitful in describing the use of PE with lexical DPs, but also with pronouns and quantifiers, capitalizing on the difference between grammatical and semantic gender, as well as on the the internal layered structure of the DP. The presence of PE with lexical DPs places constraints on their denotations. DPs which are salient enough for their inherent „personal” gender to be marked always have *object level* readings. Of the specific denotation of DPs, they select the argumental denotations <e> and <<et>t>. Crucially, they *lack the property reading* <et>, and are simply excluded from those contexts which require property readings. Likewise, *pe* DPs lack the *kind* interpretation which is related to the property reading.

DINAMICA LIMBII ȘI NORMELE

Valeria Guțu Romalo
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Cele câteva reflecții pe care intenționez să le expun în cele ce urmează încearcă – ținând seamă de circumstanțele istorice concrete – să răspundă, prin formularea unui punct de vedere personal, unei preocupări lingvistice și sociale, care pare a căpăta amploare în opinia publică: cea a „grijii” pentru limba română. Preocuparea, și îngrijorarea, reprezintă reacții la „starea” actuală a limbii române, caracterizată printr-o activitate comunicativă publică special de abundentă, de 'tumultuoasă' (chiar haotică), ceea ce se manifestă, inevitabil, și în modalitățile de realizare lingvistică a comunicării, efectele ei fiind resimțite ca negative de o mare parte a utilizatorilor limbii române. Sentimentul de insatisfacție față de uzul actual al limbii române, îngrijorarea, adeseori exprimată, în legătură cu soarta acesteia se asociază cu ideea de „protecție” a ei față de diferitele forme de agresiune, din interior sau din afară.

Intenția de 'apărare' se manifestă în variate forme și acțiuni cu caracter persuasiv cuprinse sub titulatura generică de *cultivare a limbii și exprimării*¹, dar și în inițiative oficiale², legislative, care transferă problemele utilizării limbii din domeniul autorității culturale și al prestigiului (și sancțiunii) sociale în cel al jurisdicției și sancțiunii 'contondente'². În procesul de comunicare socială se înfruntă o atitudine nonșalantă, eliberată de orice dubii și responsabilități, confind în prestația verbală pe spontaneitate și viteză, cu cea îngrijorată și severă, care determină persoane și instituții să caute căile, mijloacele de a stăvili „stricarea” limbii.

Atmosfera tensionată a momentului actual derivă din antagonismul acestor atitudini, care au în vedere anumite preferințe ale uzului actual al limbii române.

Nici o încercare de prezentare a specificului acestei perioade nu poate face abstracție de câteva fenomene care se impun oricărui contact cu comunicarea lingvistică românească de azi, chiar și celui ocazional și superficial :

- abundența neologismelor de ultimă oră,
- deplasarea stilistică către registrul 'sublitar' și, adeseori, 'suburban',
- nerespectarea (sau cunoașterea insuficientă) a unora dintre normele actuale ale exprimării corecte, „literare”.

Deși corelate în manifestările lor, fiecare își are condiționările specifice de care nu poate face abstracție nici discutarea, nici evaluarea lor.

2. Discutarea oricărei probleme – chiar și a problemelor care (ca cele referitoare la exprimare) sînt profund condiționate circumstanțial și a căror evaluare implică un coeficient ridicat de subiectivitate – impune, fie și numai pentru a asigura comunicabilitatea, pentru a mări șansele de receptare ale ideilor formulate, stabilirea și precizarea câtorva repere teoretice.

Pentru prezentarea celor câteva opinii personale asupra problemelor litigioase ale momentului care fac obiectul acestei expuneri mi se par utile câteva precizări în legătură cu conceptele, de altfel curent utilizate, de *dinamică* și *normă* a limbii.

Conceptul de **dinamică** a limbii, corelat obligatoriu cu cel de *istorie a limbii*, implică înțelegerea limbii ca *sistem dinamic*³ și nu poate fi disociat de recunoașterea caracterului de *fenomen istoric* al limbii. Dar *dinamica* și *istoria* limbii nu se suprapun perfect, nu se identifică.

Spre deosebire de *istorie*, care implică schimbarea în timp, *dinamica* presupune mișcare, instabilitate și, ca (eventuală) schimbare în curs de realizare, este prezentă în orice tablou sincron al limbii⁴. Dacă *dinamica sincronă* nu se asociază obligatoriu cu *diacronia*, *istoria* / *diacronia* nu poate fi concepută independent de *dinamica sistemului*.

Fenomenele mai înainte menționate – care caracterizează una dintre etapele istoriei limbii române – aparțin *evoluției ei obiective*, în realitatea ei spontană și firească, ca, de altfel, și îngrijorarea, reacție subiectivă în fața uzului actual al limbii române.

Aprecierea negativă a aspectului pe care îl are în etapa actuală folosirea limbii române incriminează anumite manifestări lingvistice apreciate ca „greșeli“, iar diversele acțiuni de protejare a limbii au în vedere corectarea, explicarea, prevenirea și chiar sancționarea acestor greșeli.

Reperul comun îl reprezintă **normele** limbii române literare. (Prefer pluralul singularului *normă*, pe de o parte pentru că normele vizează aspecte punctuale ale sistemului și uzului, dar și pentru a evita suprapunerea cu conceptul coșerian de *normă*. În viziunea lui Eug. Coșeriu⁵, norma reprezintă un nivel intermediar între *limbă* și *vorbire* avînd rolul de a scoate în evidență prezența, în configurația proprie a unui idiom, a unor fapte lingvistice care nu au valoare funcțională neparticipînd la sistemul de opoziții al limbii (cum este, de pildă, /r/ graseiat din franceză).

Normele configurează o *variantă* a limbii, una dintre multiplele ipostaze prin care se realizează, în comunicare, o limbă dată, și sînt rezultatul unui proces de selectare a posibilităților lingvistice oferite de diversele variante ale unei limbi⁶.

Ceea ce caracterizează *normele* din punct de vedere istoric – și nu trebuie uitat în abordările din perspectiva protejării limbii – este faptul că, în procesul istoric de evoluție a unei limbi, constituirea normelor este proprie unei anumite etape și implică, într-o măsură mai mare decît alte schimbări lingvistice, intervenția factorului *subiectiv*.

Constituirea variantei literare are o finalitate, răspunde, în cele mai multe cazuri, în condițiile diversificării regionale, necesității (istorice) a unui instrument c o m u n de comunicare, capabil să asigure, prin caracterul său unitar, transferul nestîmjenit de informație la nivelul organizației statale.

În cazul limbii române, intervenția factorului subiectiv și ponderea acestuia în procesul de conturare a variantei literare / normate pot fi discernute cu mai multă precizie decît condițiile obiective – interne sau externe – implicate în stabilirea și răspîndirea normelor⁷.

Dacă recunoașterea explicită a necesității unei modalități unitare de comunicare poate fi identificată în *Predoslovia către cititori* (*Noul Testament*, Bălgrad, 1648) a lui Simion Ștefan⁸. în procesul de realizare a acestui obiectiv, de construire a acestui edificiu, se impun figura lui I.Heliade Rădulescu, a cărui contribuție la întemeierea 'limbii române literare' prin constituirea normelor este general recunoscută⁹, dar și meritul lui C.Negruzzi de a fi contribuit, prin adeziunea și prestigiul său de mare scriitor, la acceptarea și răspîndirea lor¹⁰.

Rolul variantei normate în viața sociolingvistică a unei comunități nu se reduce la aceea de mijloc de comunicare c o m u n, eficient prin unitate. Finalitatea inițială – crearea / stabilirea normelor unice, capabile să evite posibilele dificultăți de comunicare derivînd din diferențele specifice variantelor locale – se asociază cu cea a adecvării mijloacelor de expresie față de exigențele comunicării sociale, care trebuie să țină pasul cu dezvoltarea științei și a culturii, cu schimbările sociale și de mentalitate, mereu mai diverse, mereu altele. Efortul

științific și cultural al lui I.Heliade Rădulescu a avut în vedere nu numai constituirea unei limbi unice, ci și a unei limbi capabile să exprime toate cele „ale minții și ale inimii”¹¹.

Prin caracterul convențional, 'construit', al normelor ei, varianta literară, presupune din partea vorbitorilor acceptarea, dar și însușirea (sau / și raportarea) conștientă, implicând deci un anumit grad de instrucție și cultură. Ceea ce face ca stăpânirea variantei normate să fie asociată cu școala și cu activitatea intelectuală, iar asocierea cu acest gen de activitate și cu reprezentanții ei îi conferă o aureolă, un anumit prestigiu social.

Normele lingvistice se clădesc treptat și se impun în timp unor categorii mereu mai largi și mai diverse de utilizatori ai limbii.

Referindu-ne la activitatea proprie etapei de constituire a variantei normate și de elaborare a lucrărilor care consemnează și fac cunoscute (și accesibile tuturor) normele, putem vorbi fără echivoc de *cultivarea limbii*.

Existența normelor și a lucrărilor normative face posibilă *cultivarea exprimării*. Dacă pînă la un moment dat asimilarea variantei normate se realiza mai ales prin preluare spontană în cadrul activității comunicative, prin imitarea unor *modele*, existența lucrărilor normative oferă celor interesați o bază științifică de formare a deprinderilor de exprimare corectă; cultivarea exprimării – inculcarea și răspîndirea normelor (și, implicit, combaterea abaterilor) – devine obiectivul unor forme specifice de activitate, asumate de diverse instituții, dar în care rolul principal revine școlii. Școala de toate gradele e cea care ar trebui să creeze premisele a ceea ce numim 'exprimare îngrijită' prin inculcarea, precizarea și rafinarea cunoștințelor despre norme, dar și, nu în ultimul rînd, prin dezvoltarea unei atitudini atente și deferente față de exprimare.

În cursul ultimelor decenii, activitatea de cultivare a exprimării, de răspîndire a cunoașterii și utilizării variantei literare a limbii române a beneficiat de apariția unor importante lucrări normative și a constituit o preocupare socială constantă: a școlii, a forurilor academice și, în general, a instituțiilor culturale.

În același timp, condițiile concrete ale vieții sociale au favorizat extinderea variantei literare și limitarea rolului comunicativ al graiurilor locale, s-au modificat raporturile dintre diversele tipuri de variante prin apariția unei destul de largi categorii de utilizatori ai limbii române în cazul cărora baza regională, reprezentată printr-o variantă dialectală familială, este total abolită¹², consolidîndu-se 'limba standard'.

3. În mod surprizător, la prima vedere, dacă ținem seamă de circumstanțele favorabile înainte amintite, uzul actual – în ultimul deceniu – al limbii române este perceput, în ansamblul său, ca „stricare a limbii”, percepție în multe ocazii exprimată și care explică apelurile și încercările de salvagardare a variantei literare, componentă importantă a individualității naționale și statale. Incriminate explicit (sau numai presimțite) ca negative, ca punînd în pericol „ființa limbii” sînt, de obicei, aspectele pe care le exacerbează comunicarea lingvistică actuală (și pe care le-am amintit mai înainte), iar „apărarea” limbii înseamnă îndeobște pentru opinia publică găsirea căilor de eliminare sau limitare a lor.

Cum este de așteptat țînînd seamă de complexitatea fenomenului lingvistic în sine, dar și de implicațiile socioculturale presupuse de comunicare, de punerea în acțiune a instrumentului 'limbă', explicarea acestei stări de fapt și rezolvarea neajunsurilor constatate nu reprezintă o problemă simplă, cu soluții univoce, beneficiînd de suportul evidenței.

Complexitatea problemei derivă din interferența condiționărilor circumstanțiale obiective ale etapei istorice pe care o parcurge societatea românească în ansamblul său și în care se include și factorul subiectiv reprezentat prin atitudinile mentale ale utilizatorilor actuali ai limbii române.

4. Condiționarea *obiectivă* prevalează în ceea ce se consideră 'stricare' a limbii manifestată prin **abundența neologismelor**, a împrumuturilor de ultimă oră, de proveniență engleză cel mai adesea. Prezența masivă a cuvintelor noi utilizate azi se impune cu evidență tuturor (nu numai românilor, de altfel). Este de asemeni neîndoielnic că utilizarea lor este excesivă și abuzivă, iar cantitatea anglicismelor¹³ izbitoare.

În același timp însă, numărul impresionant al împrumuturilor are un temei obiectiv de care nu putem face abstracție : societatea românească este într-o perioadă de transformări sociale și culturale, științifice și tehnice, cel puțin la fel de importante ca cele care au avut loc în trecerea dintre secolele XIX și XX¹⁴ și au asigurat modernizarea limbii române – proces în care se include de altfel și instituționalizarea variantei literare/normate¹⁵.

Ieșirea din izolare, încadrarea în alte structuri economice și sociale, asimilarea unor forme noi de activitate administrativă, dar și adaptarea la alte standarde științifice și tehnice impun, implicit și obligatoriu, înnoirea instrumentelor lingvistice prin asimilarea unităților lexicale necesare comunicării.

Sursele posibile pentru aceste noutăți lingvistice de care nu ne putem dispensa, pe care ni le impune realitatea existenței sociale în forma ei actuală, sînt împrumutul și creația internă. Fiecare prezintă avantaje și dezavantaje.

Satisfacerea nevoii de mijloace lingvistice adecvate unor realități noi prin *creația internă* are avantajul de a fi mai discretă, mai puțin vizibilă, căci se bazează pe utilizarea elementelor existente în limbă; elementele nou create traduc, în majoritatea cazurilor, termenii străini, prin derivare, compunere sau translare a sensurilor care se cer exprimate asupra unor elemente lexicale existente în română. Avem astfel a face tot cu împrumuturi, de care limba – sub presiunea a ce trebuie comunicat – nu se poate lipsi, disimulate însă prin aspect, care evocă formele încetățenite.

Limba română a recurs la acest procedeu în toate etapele evoluției sale, cu mai mult sau mai puțin succes. Adeseori, același cuvînt străin a fost introdus și ca împrumut direct, dar și sub formă de calc, uneori redundanța a fost soluționată prin abandonarea unuia dintre ele (mai des a calcului, cf., de pildă, *neatîrnare* și *independență*). În ansamblu, împrumutul prin calc pare a fi contribuit mai puțin la dezvoltarea limbii române decît împrumutul direct. Poate și pentru că, de-a lungul istoriei sale, limba română (spre deosebire de germană sau rusă) a favorizat mai puțin *compunerea*, procedeu preferat în realizarea împrumutului indirect (foarte bine reprezentat în limbile mai înainte amintite).

Împrumutul direct, preluarea ca atare a cuvîntului străin din limba de origine, este, în mod evident, mai rebarbativ ca aparență, și ca atare receptat negativ ca 'intrus', ca 'invadator', deci ca dușman, ceea ce, în condițiile împrumutului masiv, poate induce sentimentul de agresare și pericol. Are însă marele avantaj al *facilității*: termenul poate fi preluat nemijlocit, și folosit imediat, fără nici o operație prealabilă. Această particularitate explică însă și reversul, latura negativă a fenomenului: facilitatea generează impresia de acceptabilitate și conduce la excese. Abuzul de cuvinte străine, apelul, fără discernămint și fără necesitate, la elementele lexicale 'alogene', are ca rezultat *excesul* resimțit ca poluarea agresivă. E o 'spirală' vicioasă: necesitatea determină împrumutul, împrumutul necesar facilitează exagerarea, care are ca efect de opinie reacția de respingere în bloc a neologismului.

Dar împrumutul direct nu a putut și nu poate fi evitat, mai ales în perioadele de adînci transformări în viața socială a unei comunități, mai ales cînd societatea respectivă are de recuperat rămîineri în urmă în diverse planuri.

Atitudinea realistă și sănătoasă implică distincția dintre necesar și superfluu, moderația față de tentația, facilă, de a recurge la cuvinte străine din afectare snobă sau din simplă

comoditate: adeseori, în măsura în care relatarea se referă sau se bazează pe un text redactat în limbă străină, autorul nu-și dă osteneala să găsească echivalentul – de care dispune limba română – și împestritează textul românesc cu termeni străini. Fenomenul a fost extrem de răspândit în perioada '90-'93, când publicațiile românești abundau în texte în redactarea cărora autorul recurgea, fără sfială și fără restricții, la vocabularul limbii străine – engleză, franceză, italiană, germană ...– care îi era mai familiară sau din care se inspira, fără să se preocupe de accesibilitatea textului pentru cititor.

În fața acestei situații, intervenția specialistului, a autorității specializate, este necesară și se poate realiza sub forma „cultivării” atât a limbii, cât și a exprimării.

În ce privește *cultivarea exprimării*, intervenția se limitează la atragerea atenției utilizatorului de limbă asupra posibilităților de perturbare a comunicării, a pericolului de obstrucționare, prin exces neologicistic, a transferului de informație, scop final al oricărui text. Chiar în cazul mai puțin uzual al textelor în alcătuirea cărora precumpănește dorința de 'imagine', de punere în valoare a persoanei autorului prin etalarea formației poliglote, excesul neologicistic poate avea efecte negative.

Din perspectiva *cultivării limbii*, sarcina specialistului este mai complexă și mai dificilă.

O primă problemă care se impune soluționării este cea a distincției între neologismele (împrumuturi directe sau formații interne, deopotrivă) utile și cele superflue, 'frivole', 'de lux'. Distincția – deloc ușoară – este importantă din perspectiva exprimării, în măsura în care pe ea se întemeiază orice considerație evaluativă presupusă de constatarea excesului. Dar și din perspectiva normării la nivel lexical. Separarea, în măsura în care se poate face, se impune în elaborarea *dicționarilor normative*.

Structurarea și, în primul rând, selectarea materialului lexical înregistrat variază în funcție de *tipul* de dicționar, de criteriul prioritar pe care autorii îl au în vedere.

Deși, în genere, dicționarele își propun să fie cât mai bogate (cât mai complete, ceea ce, în condițiile complexității și instabilității lexicale, este practic imposibil de asigurat) listele de termeni diferă de la un tip de dicționar la altul; deosebiri substanțiale de material separă dicționarele de *neologisme* de cele de *arhaisme* sau de cele *tehnice*, dicționarele *generale* de cele de *specialitate* etc.

Specificul dicționarului *normativ* îl constituie raportarea la *norme*, ceea ce implică, între multe altele, prezența unor informații referitoare la statutul *stilistic* al cuvintelor, la poziția lor în raport cu diversele variante ale limbii în diferitele momente ale istoriei sale, informații capabile să asigure adecvarea circumstanțială a comunicării: un text poate păcătui nu numai prin improprietatea termenilor sau a nerespectării regulilor gramaticale, ci și prin nepotrivirea cu condițiile sociale ale comunicării.

Pentru limba română contemporană, lucrarea lexicografică care acordă o atenție susținută componentei normative este *Dicționarul explicativ al limbii române*¹⁶, în care informația lexicală și gramaticală se conformează, cu puține excepții, normelor literare.

Raportarea la varianta literară (în ipostaza ei actuală) în stabilirea listei de cuvinte, fără a fi explicit exprimată, este sugerată în scurta *Prefață* de precizarea „În acest dicționar intră și cuvinte populare, regionale, arhaisme etc. care apar în operele clasice ale literaturii române”; situarea în afara variantei literare a unor asemenea termeni este realizată în cursul lucrării prin indicarea (*Arh.*, *Fam.*, *Reg.*) apartenenței lor la diferite zone lexicale, neliterare sau neactuale.

Organizarea internă, (funcțional-)stilistică, a lexicului variantei literare este sugerată prin indicarea domeniului de utilizare (*Șt.nat.*, *Fiz.*, *Jur.*, *Biol.*, *Bis.*, *Ind.* etc.).

Faptul că domeniul lexical investigat și consemnat în dicționar privește varianta literară 'actuală' în dinamica ei își găsește expresia în situarea ca arhaisme a unora dintre termeni, dar și prin înregistrarea unor cuvinte recente. Receptivitatea față de nou este explicit exprimată în prima ediție: „*Dicționarul* înregistrează și explică foarte multe cuvinte, sensuri și unități frazeologice noi, ivite în uzul limbii române cu deosebire în ultimele două decenii“ (1975,XX). Sub presiunea schimbărilor lingvistice ulterioare repertoriul lexical al celei de a doua ediții (1996) este lărgit prin introducerea cuvintelor „din *Suplimentul* la DEX și din alte surse lexicale“ (p.VII).

Adaosul substanțial privește în mod firesc elementele lexicale *recente* (neconsemnate lexicografic anterior) menționate în studii speciale¹⁸, lucrări pentru care unica condiție de înregistrare o constituie atestarea termenilor, măcar o singură dată, în procesul de comunicare – de obicei publică – în limba română. O altă sursă o constituie unele lucrări de orientare normativă¹⁹, care se opresc, de obicei, mai ales asupra inovațiilor lexicale care se încadrează mai curînd în categoria celor indezirabile, 'nerecomandabile'.

Materialul lexical consemnat în aceste coordonate nu poate fi considerat – în virtutea simplei lui înregistrări – ca aparținînd variantei literare, ca fiind *acceptat* de normele acestei variante a limbii. Abia introducerea lui într-o lucrare lexicografică (considerată) normativă – și utilizată ca ghid al exprimării corecte – îi conferă caracter 'literar'.

Această funcție socială, asumată implicit sau explicit de o lucrare lexicografică de orientare normativă, impune autorilor criterii suplimentare de triere a materialului lexical consemnat. Acceptarea într-un astfel de dicționar a elementelor neologice înregistrate în comunicare presupune, în acest caz, luarea în considerație a componentei *selective* a normării, iar mobilitatea specifică – prin raport cu gramatica, de pildă – a vocabularului impune activității normative în acest domeniu exigențe proprii.

Dacă în gramatică, fonetică etc., domenii ale limbii caracterizate printr-un anumit grad de stabilitate, orice inovație, orice îndepărtare de la normele existente, poate fi considerată (cel puțin pînă la un moment dat) 'greșeală', distincția dintre 'corect' și 'greșit', dintre 'literar' și 'neliterar' nu poate fi la fel de tranșantă în cazul vocabularului, pentru că funcția specifică a lexicului constă tocmai în asigurarea comunicării prin adaptarea la exigențele 'comunicabilului' la schimbările, la înnoirile din 'realitatea' pe care o reflectă.

În aceste condiții, apariția unui termen *nou* nu poate fi calificată ca 'abatere', 'greșeală' în raport cu normele lexicale de cît în anumite condiții.

O condiție fundamentală în acceptarea unui cuvînt nou este să răspundă unei necesități comunicative. O inovație lexicală – împrumut sau creație internă – se justifică prin faptul că umple un gol lingvistic. Dar o asemenea nouă formație poate fi o 'efemeridă', o creație personală, de moment, răspunzînd unei stări de spirit sau unei situații strict determinate circumstanțial, inovație 'fără viitor'.

Pentru a se înscrie ca fapt de limbă – depășind nivelul actului de vorbire – o formație lexicală nouă trebuie să fie preluată și întrebuițată de un număr oarecare de utilizatori ai limbii date; consemnarea într-un dicționar (exceptînd lucrările lexicografice consacrate lexicului unui anumit text sau al unui scriitor, situație în care listele se vor exhaustive) presupune circulația vocabulei respective, care dovedește funcționalitatea ei comunicativă.

Înregistrarea unui neologism – împrumut sau formație internă recentă – într-un dicționar normativ (deci omologarea ca „recomandabil în exprimarea îngrijită“) obligă, în plus, și la o verificare prealabilă sub aspectul 'côrectitudinii'. Pentru împrumuturile directe condiția ar fi să nu dubleze fără folos un termen existent în limbă, pentru o creație internă la această condiție se adaugă o a doua: să fie o formație care să respecte regulile de derivare / compunere ale limbii române¹⁹.

Precizarea gradului de răspîndire, de încetățenire a unei inovații lexicale nu este, în multe cazuri, ușor de realizat. De aceea dicționarele își stabilesc de obicei anumite criterii, cum ar fi, de pildă, atestarea într-un anumit număr minim de texte, dispersarea teritorială, persistența în timp. În cazul 'cuvintelor recente', obligația dicționarilor normative ar fi să prevină, într-un mod oarecare – pe cel care consultă dicționarul și cu grija „exprimării corecte” – în legătură cu statutul lor special, incert, de 'candidate'.

Dar, în perspectiva *cultivării limbii*, specialiștilor le revine însă și sarcina – importantă și delicată – de a facilita procesul de *adaptare* a împrumuturilor străine la sistemul limbii române limitînd astfel perioada de ezitare specifică pătrunderii unui element lexical 'alogen' într-o limbă dată.

5. Dacă apelul – chiar excesiv – la neologism este condiționat (și justificat) preponderent obiectiv, dacă evoluția normelor cu toate problemele pe care le ridică ține în esență de natura obiectivă a fenomenului lingvistic și a limbii în toate ipostazele sale, tendința de **deplasare** a exprimării actuale către **nivelul „subliterar”** își găsește explicația mai curînd în condițiile sociale de realizare a comunicării, în care se include și o anumită atitudine mentală. Amploarea actuală a fenomenului, care se manifestă prin invazia în discursul public a elementelor aparținînd registrului familiar și argotic, are explicații în care socialul și psihologicul interferă.

Pentru limba română, punctul-cheie al fenomenului l-a reprezentat răsturnarea istorică de la finele deceniului al IX-lea al secolului abia încheiat, între consecințele căreia, cea care s-a manifestat imediat și evident a fost libertatea de exprimare. Aproape peste noapte au apărut nenumărate și diverse publicații, dar și ocazii și posibilități de discurs public. În activitatea socială de comunicare, realizată abundant atît prin textul scris cît și prin variate forme ale intervenției publice orale, au fost antrenate categorii largi – și diverse – de vorbitori, mai mult sau mai puțin instruiți, mai mult sau mai puțin pregătiți pentru această formă de participare la viața socială.

Schimbarea de ambianță politică și socială a antrenat, inevitabil, modificarea condițiilor de comunicare (în favoarea realizării vorbite), ceea ce a antrenat reasezări în organizarea internă a raporturilor dintre diferitele ipostaze / variante, prin care limba își realizează menirea socială de „mijloc de comunicare”. Schimbările afectează în special sentimentul adecvării *stiistice*, a selecțiilor lingvistice, impuse de contextul situațional al comunicării.

Fenomenul incriminat, resimțit de (mulți) receptori ca „stricare a limbii”, corespunde, în limba actuală, unui nivel de comunicare socială evoluat, care dispune de o variantă literară reprezentată, la rîndul său, printr-un *subsistem* înglobînd variațiile profesionale, *limbajele* specifice pentru diversele domenii de activitate socială, dar și varianta (limba) *standard*, ipostază *neutră* în raport cu diversitatea socioprofesională, ca efect al unei receptivități selective și limitate față de terminologiile și construcțiile specifice comunicării în diferite domenii de activitate socială (dar și *unitară*, supradialectală în calitatea sa de varietate a limbii literare).

Ca subsistem de variante, limba literară se organizează în raport cu distincțiile „oficial”, „solemn” / „neoficial”, „familiar”; varianta standard aparține nivelului stilistic neoficial, nespecializat și familiar²¹ și este utilizată preponderent în comunicarea orală.

Realizarea *orală*, chiar și în limitele variantei literare, este în general mai permisivă în raport cu norma. În comparație cu textul scris, care beneficiază de răgazul oferit de „momentul de meditație”, comunicarea orală implică spontaneitate, care se asociază cu un anumit grad de relaxare față de rigorile normelor acceptînd, și în exprimarea îngrijită, accesul

unor elemente lingvistice marcate ca neliterare: regionalisme, elemente populare, familiare sau argotice, a căror utilizare este (era) evitată în scris. Fapte ale limbii neacceptate de norme pătrund în text din neatenție, dar mai ales în realizarea unor intenții ludice sau vizînd o anumită configurare conotativă a textului.

Varianta *standard* în utilizarea ei *familiară* manifestă, în acest sens, un grad superior de permisivitate. Ea constituie principala verigă de legătură dintre varianta normată și celelalte ipostaze – inclusiv cele 'neliterare' – prin care funcționează limba și se realizează comunicarea socială.

Modificarea în ultimul deceniu a raportului dintre comunicarea scrisă și cea vorbită afectează varianta literară în structura ei interioară. Abaterile „stricătoare de limbă” sînt efectul relaxării granițelor dintre 'literar' și familiar, popular și chiar, foarte frecvent, argotic. Cu totul izolate sînt încălcările rezultînd din transgresarea limitelor dintre 'literar' și dialectal, preponderente altădată.

Sentimentul eliberării de cenzură, graba și creditul acordat spontaneității în discurs favorizează slăbirea autocontrolului și utilizarea în exprimare a unor elemente discordante în raport cu exigențele stilistice ale variantei literare. Comunicarea actuală în realizarea ei publică abundă în formulări ca: „Guvernul *face safeaua* legii falimentului“, „Comisia de statistică *prinsă cu mîța în sac*“, „J.Major *i-a trîntit telefonul în nas* titularului de la Casa Albă“, „Pentagonul *a intrat la apă*“ sau „La Sibiu capii orașului *se dau în gît reciproc*“ (titlu de articol)²¹, care încalcă normele stilistice depășind, prin utilizarea elementelor marcate negativ în raport cu varianta literară, chiar și limitele 'colorate' ale exprimării îngrijite; tonul persiflant pe care prezența elementelor neliterare îl imprimă formulării contravine adeseori conținutului grav al informațiilor propuse cititorului.

Conștient sau nu de limitele pe care le încalcă prin astfel de formulări, autorul / vorbitorul recurge la ele pentru că îi sînt mai la îndemînă sau pentru că urmărește o formulare izbitoare, adeseori zeflemist-minimalizatoare, scontînd pe o receptare favorabilă din partea unui mare număr de receptori. Ca fenomen spontan – și inocent – abuzul de elemente 'subliterare' poate fi interpretat însă și ca rezultat al absenței la autor a sentimentului distincțiilor stilistice dintre diversele registre ale limbii, iar sentimentul adecvării situaționale a exprimării reprezintă o componentă superioară a competenței lingvistice a individului.

Din perspectiva cultivării limbii, acest tip de abatere amenință, prin prezența sa excesivă în comunicarea actuală, normele care au în vedere adaptarea circumstanțială a discursului (dar și varianta cultă în ansamblul său), textele de acest fel constituindu-se în 'model negativ'. Fenomenul este cu atît mai periculos cu cît tendința de transgresare dinspre familiar și argotic pare a avea caracter internațional.

6. Cel de al treilea fenomen negativ care marchează uzul actual al limbii române, **nerespectarea normelor** existente, poate fi generat de necunoașterea acestora, de respingerea lor, dar și de perimarea, învechirea normelor, care, și ele, sînt supuse schimbării²².

În numeroase situații, încălcările pe care le constatăm se explică printr-o insuficiență stăpînire a variantei literare și a exigențelor ei specifice, rezultat al unei instrucțiuni și formații culturale precare. Pentru momentul actual, pericolul pe care îl incumbă – pentru limba română 'îngrijită' – abaterile de acest fel derivă din abundența lor în comunicarea publică, în general, și în contribuția mass-media, în special, deci în situațiile de comunicare generatoare de *modele de exprimare*.

Importanța exemplului – căruia, în preocuparea de salvagardare a 'limbii literare', nu i se acordă în genere atenția cuvenită – prevalează în formarea competenței lingvistice asupra inculcării teoretice dirijate. Deprinderile de exprimare – în special în cazul limbii 'materne' –

se formează precumpănitor în procesul de comunicare, mai ales prin imitare, pe care vorbitorul nu o poate evita în copilărie, dar nici mai târziu: 'modelele', pozitive sau negative, oferite vorbitorului de ambianța lingvistică de fiecare zi; acestea influențează insidios, sprijinite de frecvența lor în comunicarea socială, deprinderile de exprimare ale locutorului. Uzul ultimului deceniu a înregistrat diverse exemple de extindere excesivă a unor forme de exprimare ca rezultat al preluării mai curînd mimetice a unor cuvinte sau formule, acționînd social ca 'mode' lingvistice²³.

În acest mod se propagă deprinderile de pronunțare și cele gramaticale, atît cele 'corecte', care corespund normelor existente, cît și cele care le încalcă.

Cultivarea exprimării nu poate acționa în această situație decît, ținînd seamă de frecvența (și de gravitatea) anumitor abateri, prin semnalarea și explicarea lor. Eficacitatea acestor acțiuni depinde de puterea de pătrundere a acestor intervenții, de asigurarea unei audiențe cît mai largi informațiilor oferite (de obicei) de specialiști, primii vizați fiind cei implicați în multiplele forme ale mass-media – care în contextul actual reprezintă 'modelul' (adeseori negativ) cel mai activ.

Cultivarea limbii, prin specificul ei, nu poate acționa în asemenea situații decît prin specialiști și prin instituțiile social îndreptățite, iar intervenția lor poate consta în precizarea normelor existente sau în modificarea lor.

Operația de modificare a normelor, de înlocuire a unora prin altele, este deosebit de delicată, pentru că, în pofida faptului că, între funcțiile lor, normele – ca și varianta literară în ansamblul său – o au și pe aceea de a asigura un anumit grad de stabilitate idiomului din „arhitectura”²⁴ căruia fac parte, ele nu sînt imuabile: caracterul istoric al *regulilor* limbii, dar și al *normelor* variantei literare a fost în repetate rînduri subliniat. Ca atare, revizuirea codului normativ al unei limbi nu poate fi evitată, dar este o operație care presupune discernămînt și măsură în cîntărirea faptelor, din cauza complexității fenomenului lingvistic, dar și din pricină că implică un anumit grad de subiectivitate: orice utilizator al unei limbi – și specialiștii nu fac excepție – are tendința de a prefera soluția care favorizează deprinderile proprii.

Factorul 'obiectiv' are o pondere mai mare în domeniului sintactic, unde gradul de adecvare sau inadecvare a unei norme poate varia în funcție de reorganizări sintactice și semantice ale sistemului. Un exemplu elocvent în acest sens îl oferă, de pildă, normele de realizare a *acordului* în limba română actuală.

În morfologie – ca și în ortoepie și ortografie (în situațiile în care nu depinde strict de ortoepie) – o pondere deosebită are, în operația de selecție presupusă de elaborarea și revizuirea normelor, elementul *subiectiv*, reprezentat de obicei prin deprinderi de grup. Se precizează, de pildă, în mod curent, că principiul fundamental al ortografiei românești – conform căruia „scriem cum pronunțăm” – presupune referirea la pronunțarea 'literară', adică la modul de pronunțare a 'persoanelor cultivate', în fapt, în primul rînd, a (celui sau) celor care elaborează codul normativ. Subiectivitatea de grup implică, spre deosebire de cea individuală, o componentă de evaluare cantitativă, întotdeauna discutabilă..

Cum, în condițiile enunțate, problema poziției față de norme și, ca atare, a modificării lor, se pune preponderent subiectiv, voi încerca să o ilustrez cu cîteva exemple de preferințe/deprinderi personale²⁵.

Unele nu concordă punctual cu normele oficiale actuale: prefer, de pildă, accentuarea *profesor*, celei cu accentul pe silaba finală, mi s-a părut totdeauna preferabil pluralul *nivele* celui în *-uri*, recomandat de DOOM – și pe care, în numele „unității limbii literare”, mi-am dat osteneala să-l folosesc. (În anii din urmă, constatînd că Eug.Coșeriu, care a avut mai puțin a face cu lucrările normative românești mai recente, folosește numai forma *nivele*, am ajuns la concluzia că acest plural reprezenta norma anterioară).

Altele mă separă de propria mea generație sau de generația mai tânără: prefer *mănăstire* pronunțării *mînăstire* (frecventă și tolerată și ea de DOOM), flexiunea *crevetă*, *crevete* (recomandată în DOOM) celor care asociază formele *crevet*, *creveți* sau *crevet*, *crevete*, prefer pluralul *seminarii*, celei de a doua variante admise de DOOM: *seminare*), îmi 'sună' mai bine *avatarii* decît *avatare* sau *avataruri*, *virusi* decît *virusuri*, m-aș împăca mai bine cu *compuși* decît cu *compuse*, resimt ca greșeală gravă genitiv-dativul foarte răspîdit (și vechi) *sorei mele*²⁶, mă deranjează foarte tare *vroiam* pentru *voiam* sau *vream*, nu pot să trec cu vederea utilizarea cvasigenerală a formei de prezent (eu) *continui*, în locul recomandatei *continuu* etc., dar și a pluralului *coperți*.

Aceste cîteva exemple – care dovedesc prezența variantelor în uzul *social* și *personal* chiar și la nivelul limbii literare – vor să scoată în evidență prezența particularităților competenței lingvistice individuale pentru a sublinia dificultatea, și arbitrarul, introduse de componentul subiectiv în activitatea de construire a normelor, de cultivare a variantei literare.

Soluția trebuie căutată în sensul limitării influenței acestui factor prin găsirea unor căi de obiectivare a procesului. Între care sondajul statistic – procedeu delicat, a cărui eficiență depinde de adecvarea alegerii condițiilor de efectuare – nu trebuie neglijat.

Intervenție convențională, inevitabilă din pricina dinamicii interne a limbii, orice revizuire a normelor este o operație delicată și angajantă, care obligă pe 'legislator' la o atitudine de atent autocontrol vizînd obiectivarea deciziilor, prin limitarea efectelor influenței factorului subiectiv. Întemeierea solidă a deciziilor conferă durabilitate soluțiilor.

Note

1. Problema este abordată în numeroase articole și în lucrări mai extinse (cf., de exemplu, V.Breban (coord.), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1971, V.Guțu Romalo, *Corectitudine și Greșeală*, 1972, Ed. Științifică; *Versiune nouă*, 2000, Ed. Humanitas Educational, M.Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, 1987, Ed. Academiei Române și, dintre cele mai recente, I.Șt.Rădulescu, *Să vorbim, să scriem corect*, Ed. Niculescu 2002), care semnalează și explică abaterile; a făcut de asemeni, de-a lungul anilor, obiectul unor rubrici speciale în diverse tipuri de publicații și al unor emisiuni de radio și televiziune.

2. Cf. recentul proiect de *Lege privind folosirea limbii române în locuri, relații și instituții publice* propus dezbaterii parlamentare.

3. Vezi Eug.Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, versiune în limba română de N.Saramandu a lucrării *Sincronia, diacronia e historia* (ed. a III-a 1978), 1997, Ed. Enciclopedică, p.237 și urm.

4. Cf. V.Guțu Romalo, *Diachronie et synchronie*, în „Actes du X-e Congrès de Linguistique Générale”, tom I, București, 1969, Ed. Academiei Române, p.483-488.

5. *Sistema, norma y habla*, Montevideo, 1952. vezi și Eug.Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, 1992-1993, Iași, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t.XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, p.49 și urm.

6. V.Guțu Romalo, *Abaterile lingvistice* în „Limba română”, 1961, nr.6 sau *Corectitudine și greșeală*. Versiune nouă, 2000, Ed. Humanitas-educational, p.15 și urm.

7. V.Guțu Romalo, *Subiectiv și obiectiv în evoluția limbii române*, București, 1999, Ed.Academiei Române („Conferințele Academiei Române”), p.13.

8. „*Rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip. Pentru aceea cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip...*”, de aceea „*Noi ... ne-am silit den cît am putut, să izvodim așa cum să înțeleagă toți<i>*.” (cit. ap. Șt.Munteanu, V.D.Țara, *Istoria limbii române literare*, București, 1978, Ed. Didactică și pedagogică, p.68).

9. Cf.I.Gheție, *I.Heliade Rădulescu și unificarea limbii literare* în „Limba română”, 1972, nr.2, p.92 și urm.; *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, Ed. Academiei Române, p.544.

10. Cf., de pildă, Șt.Munteanu, V.D.Țara, op.cit., p.120-121.

11. I.Eliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv și note de I.Popescu Sireteanu, București, 1971, Ed. Științifică, p.86.
12. Cf. V.Guțu Romalo, *Raporturile dintre limba literară și graiuri în Limba română și varietățile ei locale*. București, 1995, Ed.Academiei Române, p.46-47.
13. Cf. M.Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Conferințele Academiei Române, 1997, Ed. Academiei Române, A.Stoichițoiu-Ichîm, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, 2001, Ed, All.
14. Vezi, de pildă, P.Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898.
15. Un efect al acestui împrumut masiv îl reprezintă asimilarea neologismului cu elementele latino-romane, indiferent de vechimea lor în limbă (cf. V.Guțu Romalo, <<Neologismul>> în limba română în „Comunicările „Hyperion“ (coord. D.Păcurariu), București, 1994).
16. 1975, București, Ed. Academiei Române, 1996; Ed. a II-a, 1996, București, Ed. Enciclopedică.
17. Cf., Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, 1997, ed. a II-a, Ed. Logos.
18. Cum sînt lucrările de „cultivare a limbii“.
19. V.Guțu Romalo, *Corectitudine și Greșală. Limba română de azi*,1972, p.29-31; Versiune nouă, 2000, p.27-29.
20. Cf. *Nou și vechi în limba română actuală*. în „Limbă și Literatură“, 1997, III-IV. p.9.
21. Formulările au fost consemnate în 1995 în ziarul de mare tiraj „Adevărul“ și „România liberă“.
22. Cf. V.Guțu Romalo, *Dinamica normei limbii literare în „Revista de lingvistică și știință literară“*, Academia de Știință a Moldovei, 1993, nr.3, p.24 și urm.
23. Cf.,de pildă, V.Guțu Romalo, „*Moda lingvistică*“ (VIZAVI DE) în „Limba română“, 1991, nr.3.
24. Eug.Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, Seria A. Lingvistică XXXIII, 1992-1993, Iași, p.49 și urm.
25. Pentru explicarea preferințelor lingvistice individuale, cf. G. Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal*, 1987, București, Ed. Universității, p. 126 și urm.
26. Cf. V. Guțu Romalo, *Dinamica limbii : „sorei mele“*, în „Limba și literatura română“, 2000, nr.3.

La DYNAMIQUE de la LANGUE et les NORMES LITTÉRAIRES

Résumé

Les „fautes“ les plus incriminées dans l'usage du roumain littéraire actuel – l'excès néologique (l'„invasion“ des anglicismes), l'aggression des variantes du „niveau bas“ de la langue et les multiples 'incartades' par rapport aux normes en vigueur – représentent le point de départ des considérations de l'exposé. Le texte essaie de mettre en évidence les particularités de ces phénomènes, ainsi que les problèmes spécifiques qu'ils soulèvent du point de vue du spécialiste impliqué dans la protection du „bon usage“.

INTERACȚIUNEA VERBALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ. CORPUS ȘI TIPOLOGIE

Liliana Ionescu-Ruxăndoiu

Facultatea de Litere
Universitatea din București

Comunicarea de față își propune să prezinte proiectul de cercetare cu această temă, proiect finanțat de CNCSIS și realizat de un colectiv de zece persoane, reunind cadre didactice de la Catedra de limba română a Facultății de Litere (prof. dr. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu – director de proiect, lect. dr. Andra Vasilescu, lect. dr. Andreea Ghiță), un cercetător, specialist în problemele intonației (dr. Laura Dascălu Jinga, cerc. princ. I la Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti“ al Academiei Române), un doctorand (Iuliana Lazăr) și cinci absolvenți ai programului de masterat Lingvistică și comunicare, din promoția 2001 (Diana Stănciulescu, Răzvan Săftoiu, Ioana Pârvu, Marioara Ion, Mirela Gheorghiu).

1. Obiectul cercetării. Motivare

Obiectul proiectului l-a constituit româna de uz mediu, adică acea variantă non-dialectală și non-populară, folosită în comunicarea orală de vorbitori adulți instruiți (cel puțin cu studii liceale), din mediul urban. Perspectiva adoptată a fost preponderent comunicativă, funcțională și pragmatică; nu am urmărit consemnarea unor inovații lingvistice.

La originea acestui proiect au stat, în primul rând, necesități practice, determinate de inovațiile apărute în ultimul deceniu în organizarea sistemului de învățământ, ca urmare a recunoașterii importanței deosebite și a spectaculoasei diversificări a formelor comunicării în societatea contemporană. Pondere specială acordată problemelor comunicării este reflectată atât de crearea unor facultăți, secții noi sau programe de masterat cu acest profil, cât și de prezența în planurile de învățământ ale facultăților filologice a unor cursuri și seminarii cu o largă deschidere interdisciplinară, cum ar fi cele de pragmatică sau de analiză conversațională. Programele de limba română pentru învățământul gimnazial și liceal cuprind, de asemenea, ample secțiuni de „comunicare“. Eficiența introducerii acestor domenii de studiu și acuratețea științifică a expunerilor sunt strict dependente de analiza unui material faptic autentic și relevant, de care profesorii nu dispuneau. Pentru ilustrarea unei problematici atât de complexe, se apela de obicei fie la texte literare caracterizate printr-un stil preponderent oral – deși, chiar în acest caz, diferențele față de realitatea comunicativă sunt evidente -, fie la texte dialectale, în cazul cărora situația comunicativă este particulară, conversațiile sunt relatate, iar formele interacțiunii verbale sunt limitate, dat fiind specificul vieții rurale (cf. Ionescu-Ruxăndoiu, 1999, p. 9-10).

Se cuvine să menționăm și faptul că din ce în ce mai multe teze de doctorat, disertații de masterat, lucrări de diplomă, dar și proiecte individuale de cercetare abordează teme privind interacțiunea comunicativă. Pentru pregătirea acestora, este nevoie atât de date autentice, cât și de modele metodologice pentru constituirea unor corpusuri sectoriale.

Nu în ultimul rând, trebuie să amintim și necesitatea de a sincroniza cercetarea din România cu aceea din alte țări. În ultimele decenii a luat o amploare deosebită așa-numita *corpus linguistics*. Au fost realizate corpusuri ilustrând vorbirea curentă spontană, pentru o serie de limbi: franceză, italiană, spaniolă, portugheză, germană, engleză, suedeză etc. (vezi, de exemplu, listele din Koch / Oesterreicher, 1990, p. 30-49, pentru franceză, italiană și spaniolă, precum și Edwards / Lampert (eds.), 1993, pentru diverse limbi), precum și rețele pentru schimburi de corpusuri (cum ar fi *The Network of European Reference Corpora*). Există o publicație periodică, editată la Birmingham, consacrată domeniului la care ne referim: *International Journal of Corpus Linguistics*. De asemenea, se organizează numeroase congrese, colocvii și conferințe având ca obiect sau abordând teme privitoare la constituirea și cercetarea corpusurilor (vezi, de exemplu, conferința internațională *Corpus Linguistics 2001*, ținută în aprilie la Universitatea din Lancaster, sau masa rotundă pe tema *Possibilities and Limitations of Corpus Linguistics*, organizată în cadrul reuniunii anuale a Asociației Internaționale pentru Analiza Dialogului (IADA), în aprilie 2001, la Universitatea din Göteborg).

Dintre proiectele de corpus pentru limbi romanice ale căror standarde teoretice și metodologice au fost avute în vedere pentru cercetarea de față, menționăm proiectul LABLITA, pentru italiana vorbită spontană, elaborat în cadrul Laboratorului lingvistic al Departamentului de italianistică de la Universitatea din Florența, proiectul PACOMUST (*Parole Continue Multistyle*) pentru franceză, de la Aix-en-Provence, și proiectul CORAL-ROM (*Corpora for Spoken Romance Languages*), pentru italiană, franceză, spaniolă și portugheză. Proiectul nostru diferă totuși de acestea. Astfel, de exemplu, spre deosebire de LABLITA, nu am inclus în corpus date privind achiziția românei de către copii și nici transcrieri după benzile sonore ale unor filme; spre deosebire de PACOMUST, în constituirea corpusului pentru română, nu s-a pus accentul pe varietatea stilistică a limbii, ci pe cea interacțională. Comună cu toate proiectele menționate este preocuparea pentru comunicarea orală spontană.

2. Obiective

Ne-am propus să realizăm un corpus sistematizat de eșantioane de interacțiune orală în limba română, reprezentativ pentru diversitatea formelor de comunicare actuale. Am încercat să inițiem astfel o arhivă a românei de uz mediu, complementară cu Arhiva Fonogramică a Limbii Române de la Institutul de Fonetice și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române, care cuprinde exclusiv material dialectal, și prin aceasta, să dăm posibilitatea restabilirii echilibrului între cercetările de limbă vorbită dialectală și cele de limbă vorbită curentă non-dialectală, ultimele având până în prezent un caracter accidental, neunitar și bazându-se pe corpusuri artisanale sau pe corpusuri în care predomină datele fabricate.

În intenția noastră a stat, de asemenea, configurarea unui sistem propriu coerent de culegere, transcriere și clasificare a textelor, pe baza analizei critice a bibliografiei în domeniu și a constatărilor rezultate din propria noastră experiență de lucru. Am urmărit însă ca materialul cules să fie comparabil cu cel furnizat de corpusurile pentru alte limbi (în primul rând, romanice), cu scopul de a face posibilă extinderea rețelelor de cercetare interlingvistică și, prin aceasta, atât realizarea unor cercetări interculturale, cât și a unor studii care să permită generalizări teoretice relevante privind trăsăturile universale și domeniile de specificitate ale proceselor de interacțiune verbală.

Am considerat, în același timp, că analiza datelor oferite de corpus ar putea avea și rezultate de ordin practic, legate de perfecționarea comunicării în diferite domenii de activitate (mass media, negocieri de diverse tipuri, activitate politică și parlamentară, învățământ de toate gradele), nu atât sub aspectul formei, cât, mai ales, sub aspectul eficienței, ca efect al conștientizării naturii strategice a alegerii mijloacelor de expresie și a parametrilor care o guvernează.

3. Aspecte metodologice

Cele 35 de casete audio înregistrate cuprind atât forme interactive dialogice (cu un număr variabil de participanți), cât și monologice. Am pornit însă de la premisa că, sub aspect funcțional, orice uz al limbii este dialogic, în măsura în care este orientat spre un destinatar (Weigand, 1994, p. 69-70); chiar monologul interior presupune o dedublare a eului individual într-o entitate activă și una reactivă.

Am înregistrat atât activități comunicative care presupun coprezența situațională a interlocutorilor (comunicare *face-to-face*), cât și activități mediate de telefon, radio sau televiziune.

Întreg materialul este ilustrativ pentru vorbirea spontană, în sensul că nu implică reproducerea orală (lectura sau interpretarea în urma memorizării) a unor texte pre-existente și nici controlul de către cercetător al proceselor de emiter. Chiar dacă într-un număr de cazuri este unul dintre interlocutori, cercetătorul nu a încercat să-și dirijeze partenerii în funcție de preocupările sale de studiu. Condiția de participant activ la evenimentul comunicativ înregistrat, obligatorie în cazul proiectului LABLITA (Moneglia, 2000, p. 4), a avut caracter opțional în cazul proiectului de față. Obligatorie a fost însă, ca și pentru alte proiecte, înregistrarea interacțiunii în mediul firesc de desfășurare (*in vivo*, și nu în condiții de laborator), atât în situații informale, cât și în situații caracterizate prin grade variabile de formalitate. Desigur că acest procedeu a grevat uneori asupra calității tehnice a anumitor înregistrări (cele realizate pe stradă, în locuri aglomerate, în mijloacele de transport etc.): anumite secvențe sunt neclare și nu au putut fi transcrise. Am considerat însă mai importantă, în raport cu obiectivele cercetării noastre, autenticitatea textelor.

Am înregistrat atât conversații desfășurate într-un cadru non-instituțional, între persoane cu statute relative diverse (membri ai unei familii, prieteni, colegi, simple cunoștințe, persoane care nu se cunosc între ele), pe teme variate (inclusiv conversație fatică), cât și conversații desfășurate într-un cadru instituțional, între egali (de exemplu, discuții de specialitate la serviciu) sau între persoane cu statute complementare (consultație medicală sau juridică, examen, interviuri cu personalități, interviu de angajare, cumpărarea unor produse, solicitarea unor informații la birouri sau ghișee specializate etc.). Corpusul include și înregistrări ale unor dezbateri oficiale sau care implică prezența unui auditoriu (dezbateri parlamentare, conferințe de presă, dezbateri de diverse tipuri cu moderator, în direct, la radio sau televiziune, talk show-uri, emisiuni interactive diverse la radio sau televiziune etc.), precum și forme monologice curente (amintiri, confesiuni) sau performate într-un cadru instituțional (discursuri parlamentare libere, predici, transmisiuni sportive la radio și televiziune).

În situațiile de comunicare *face-to-face* sau prin telefon, am folosit toate posibilitățile de culegere a materialului: înregistrarea după ce s-a obținut acordul participanților la interacțiune, solicitarea acordului de a folosi înregistrarea după realizarea acesteia și înregistrarea fără a se cere permisiunea participanților, în funcție de forma interactivă avută în

vedere (Grundy, 1995, p. 161-163). La prima variantă s-a apelat, de obicei, atunci când cercetătorul era unul dintre interlocutori sau era în relații apropiate cu cel puțin unul dintre interlocutori. Aceasta pentru că, în urma unor anchete de probă, am constatat că ideea de a fi înregistrat în timp ce vorbești provoacă suspiciuni, chiar dacă se precizează finalitatea înregistrării, date fiind experiențele personale traumatice de dinainte de 1989. A doua variantă a fost utilizată mai rar, îndeosebi în cazul unor înregistrări în cadru instituțional (de exemplu, la examen). A treia variantă a fost frecvent folosită în cazul conversațiilor fatice, dar și în cazul unor conversații în cadru instituțional, atunci când identitatea interlocutorilor nu era importantă, ei fiind simpli performerii ai unor roluri, care se comportă strict în virtutea relației de rol actualizate și nu ca entități individuale diferențiate (de exemplu, la magazine, la ghișee etc.). După realizarea fiecărei înregistrări, autorul a consemnat toate datele definiției pentru situația de comunicare, precum și toate detaliile pe care le-a considerat utile pentru interpretarea corectă a textului.

Transcrierea textelor a fost efectuată conform unui sistem propriu, care încearcă să satisfacă atât criteriul economiei, cât și pe cel al eficienței. S-a avut în vedere, de asemenea, ca semnele să poată fi reproduse, fără dificultăți majore, cu ajutorul programelor de procesare computerizată în uz. Sistemul a fost elaborat în urma studierii unei ample bibliografii de specialitate, urmărindu-se ca normele de transpunere să fie compatibile cu cele folosite în cercetările asupra altor limbi europene. Definitivarea notațiilor a fost rezultatul unor dezbateri periodice în cadrul grupului de lucru. Transcrierea aceluiași secvențe textuale în mod independent de către fiecare participant a relevat existența unor aspecte a căror consemnare era absolut necesară sau prezența anumitor deficiențe și a contribuit la crearea unor deprinderi de utilizare unitară a sistemului propus.

Pentru realizarea acestui sistem a fost necesară definirea entităților pertinente ale vorbirii spontane, pentru că entitățile sintactice tradiționale și relațiile în funcție de care se configurează acestea nu corespund totdeauna datelor reale și nu sunt satisfăcătoare. Vorbirea spontană apare ca o succesiune de enunțuri constituite din unități de informație delimitate în primul rând prin intonație (Cresti/ Scarano, 1998, p. 5-8). De aceea, marcarea diverselor tipuri de contururi intonaționale ocupă un loc fundamental în transcrierile realizate. Am notat variațiile în actualizarea discursivă a unor trăsături paralingvistice, cum ar fi tempo-ul vorbirii, înălțimea și intensitatea vocii, precum și accentuarea emfatică a anumitor cuvinte sau silabe. O serie de fenomene fonetice frecvente în comunicarea orală (lungiri de sunete, apocopă, omiterea lui *-l* articol, rostirea legată a unor cuvinte, pauze) au fost, de asemenea, consemnate. Am marcat prin semne specifice fenomene caracteristice proceselor interactive ca: întreruperile și suprapunerile unor intervenții, construcțiile abandonate (*false starts*), construirea intervențiilor prin cooperarea interlocutorilor (*latching*). Pe lângă acestea, am semnalat cazurile în care râsul acompaniază rostirea cuvintelor, vorbitorul imită pe cineva, „citează“ cuvintele cuiva sau citește un text în cursul intervenției sale, precum și unele detalii de performare (mimice, gestice etc.) care pot avea o anumită semnificație.

4. Rezultate preliminare

Tipologia interacțiunilor verbale actuale pe care am propus-o are caracterul unei schițe preliminare. Ea se întemeiază numai pe criterii obiective externe, legate de diverși factori ai contextului comunicativ. Definitivarea tipologiei nu va fi posibilă decât în urma unei analize a textelor, sub aspect macro- și microstructural, pentru a verifica în ce măsură factorii luați în considerație afectează proprietățile structurale interne ale acestora. Intuitiv, sunt previzibile

revizuirii ale schiței prezentate. Un punct de vedere similar asupra ordinii operațiilor în vederea clasificării textelor este împărtășit și de alți specialiști (cf. Cresti/ Scarano, 1998, p. 4).

Selectarea criteriilor de clasificare a avut ca bază materialul înregistrat (considerat la un nivel foarte general); în același timp, ea a rezultat dintr-o analiză critică a câtorva tipologii propuse de cercetători care s-au raportat la corpusuri de texte spontane orale pentru diverse alte limbi (Ventola, 1979; Koch/ Oesterreicher, 1990; Vion, 1992; Moneglia, 2000).

Referindu-se la conversația *face-to-face*, Eija Ventola (Ventola, 1979) distinge între conversația curentă – care poate fi minimală (fatică) și non-minimală (informațională) – și alte forme de conversație cotidiană (de exemplu, conversația profesională). Am preluat aceste distincții, dar le-am integrat într-o altă ierarhie. Este evident că ele funcționează și în cazul conversației mediate de telefon. Indiferent de natura canalului, conversația curentă și cea profesională cotidiană au în comun independența față de un cadru instituțional. În ambele cazuri însă, conversația poate fi liberă, dacă nu intervine percepția diferențelor de statut și de rol social sau a altor diferențe (sex, vârstă) între interlocutori, sau controlată, dacă percepția acestor diferențe creează o inegalitate între interlocutori sub aspectul drepturilor și al obligațiilor în procesul comunicării.

Clasificarea specialiștilor italieni care au realizat proiectul LABLITA, preluată și de proiectul CORAL-ROM, are, după părerea noastră, câteva puncte discutabile. Trei axe sunt luate în considerație în aceste proiecte: modelul de construcție a textului, în raport cu care se distinge între texte de tip dialog (cu doi participanți la interacțiune), texte de tip conversație (cu mai mulți participanți) și texte de tip monolog, „mediul“ în care are loc interacțiunea, cu distincțiile: în familie, privat și public (interacțiune destinată unui auditoriu), și controlul asupra interacțiunii, în raport cu care se distinge între interacțiunea liberă și cea controlată. Chiar și la o considerare superficială a materialului înregistrat, distincția dintre dialog și conversație (în afara obiecțiilor terminologice și etimologice posibile) nu poate constitui un nod de nivel superior, în măsura în care binaritatea caracterizează, de fapt, toate schimburile interpersonale. În cazul interacțiunilor cu mai mulți participanți numai posibilitățile combinatorii sunt mai diversificate; există un emițător și un destinatar, ceilalți participanți fiind, pe rând, auditori; dacă grupul este mai mare de patru-cinci persoane, de multe ori, se scindează și atunci au loc diverse interacțiuni paralele (Vion, 1992, p. 136). De asemenea, distincția dintre interacțiunea în familie și cea privată este discutabilă. În plus, unele tipuri de interacțiune sunt complexe: dedicațiile muzicale radio sau TV, de exemplu, au o motivare privată, legată de anumite relații (afective) interpersonale; ele conectează solicitantul dedicației cu destinatarul acesteia prin intermediul unui moderator, dar în același timp, sunt deschise unui auditoriu practic nelimitat. Sau într-o situație cum ar fi cumpărarea unui produs ori cererea unei informații la ghișeu interacțiunea se desfășoară în public, fără a fi destinată publicului. Am preluat de la autorii la care ne referim distincția între interacțiunea liberă și cea controlată, detaliind-o în sensul diferențierii între controlul cu motivare socială (determinat de rolul social, statut, vârstă, sex etc.) și controlul motivat prin normele interne ale unui „gen“, constitutive pentru acesta, impunând o anumită distribuție a rolurilor de inițiator și de respondent (de exemplu, interviu, talk show, dezbatere cu moderator etc.).

Koch și Oesterreicher pornesc de la definirea relației dintre limba vorbită și limba scrisă, propunând pentru clasificarea varietăților limbii vorbite atât coordonate externe, cât și coordonate interne. Ei menționează în acest sens:

1. gradul de „publicitate“ (ierarhia mergând de la privat la total public)
2. gradul de familiaritate cu partenerul

3. gradul de participare emoțională
4. gradul de implicare în situație a actelor comunicative
5. gradul de apropiere a circumstanțelor de către emițător (perspectiva enunțării)
6. gradul de apropiere fizică dintre parteneri
7. gradul de cooperare dintre parteneri
8. gradul de „dialogitate“ (raportat la posibilitățile și frecvența asumării spontane a rolului de emițător)
9. gradul de spontaneitate
10. gradul de „fixitate“ a temelor de discuție (Koch /Oesterreicher, 1990, p. 8-10).

La aceste condiții universale de variație, emițătorul reacționează prin strategii universale bine definite (*ibidem*, p. 10-12).

Se poate observa că unele dintre coordonatele enumerate mai sus se suprapun parțial: de exemplu, 4 –care se referă în esență la caracterul deictic al actelor, și 5 – care se definește în raport cu relația *ego – hic –nunc*, sau 3 și 9, în măsura în care spontaneitatea și participarea emoțională sunt în strânsă corelație. Ni se pare însă deosebit de productivă ideea relației gradabile între diversele tipuri de interacțiuni comunicative, care se plasează pe o axă având ca poli apropierea vs. distanța comunicativă (*kommunikative Nähe / kommunikative Distanz*), ambele concepute la diverse niveluri (fizic, social, referențial etc.).

Clasificarea pe care am propus-o ține seama de acest parametru. Primul nivel de distincții are în vedere modelul de construcție a interacțiunii (forma acesteia), după care se iau în considerație succesiv: distanța fizică dintre participanți (*face-to-face*; mediată), distanța impusă de cadrul comunicativ (non-instituțional; instituțional), distanța socială (care presupune sau nu controlul comunicării), distanța privind sfera informației posedate în comun de interlocutori (curentă; profesională) și, în cazul interacțiunii curente, finalitatea socială sau informațională a acesteia.

Deși organizată într-o schemă binară (primul termen fiind cel nemarcat) și într-o structură de niveluri ierarhice (care se subordonează unele altora), clasificarea nu exclude posibilitatea combinării de tipuri în realitatea comunicativă (cf. Vion, 1992, p. 121, în legătură cu eterogenitatea probabilă a oricărei interacțiuni verbale). Stabilirea unei tipologiei – indiferent de obiectul acesteia – este o operație necesară atât pentru clarificările teoretice, cât și pentru avantajele practice pe care le oferă, cu condiția înțelegerii „tipului“ ca o construcție, care se întemeiază pe datele factice observabile, fără să constituie imaginea în oglindă a acestora (Vion, 1992, p. 121-122).

Tipologia interacțiunilor propusă de R. Vion (Vion, 1992, p. 119-139) se întemeiază pe patru criterii dihotomice:

1. simetrie vs. complementaritate a comportamentului comunicativ al partenerilor
2. cooperare vs. competiție
3. finalitate internă vs. finalitate externă
4. caracter formal vs. caracter informal.

Este evident că aceste criterii presupun o activitate interpretativă din partea specialistului, activitate pe care am exclus-o din preocupările noastre în acest stadiu al cercetării.

O parte a materialului înregistrat a fost valorificat până în prezent pentru exemplificarea unor aspecte teoretice discutate la cursurile de pragmatică și analiză conversațională ținute în cadrul programelor de masterat ale Catedrei de limba română, precum și la cursuri opționale pentru studenții din anii al III-lea și al IV-lea. De asemenea,

materialul ilustrând teme cum ar fi: conversația fatică, talk show-urile, dedicațiile muzicale radiofonice, a fost prezentat în disertațiile de masterat ale unor studenți care au colaborat la proiect (Răzvan Săftoiu, Ioana Pârvu, Marioara Ion), precum și în referatele privind argumentația în discursul politic, susținute de colaboratoarea doctorandă (Iuliana Lazăr) în cadrul stagiului de pregătire a tezei. Dezbaterile parlamentare și talk show-urile înregistrate au oferit și exemple comentate de directorul de proiect în comunicarea *Metacommunication as a means of avoiding miscommunication*, susținută la conferința anuală a Asociației Internaționale pentru Analiza Dialogului (IADA) de la Göteborg (apr. 2001).

O parte a textelor înregistrate au fost selectate pentru un volum menit să ilustreze diversitatea situațională și funcțională a formelor interacțiunii verbale în societatea contemporană, în comunitățile urbane. Volumul va fi publicat la Editura Universității, în 2002.

În afara rezultatelor practice, lucrul în echipă la acest proiect a avut consecințe importante pentru formarea ca specialiști în domeniul lingvisticii a tinerilor membri cuprinși în programele de masterat și doctorat. Întâlnirile de lucru bilunare, consacrate atât semnalării și soluționării unor probleme, cât și definitivării și unificării metodelor de selectare, înregistrare și transcriere a datelor sau găsirii unui sistem adecvat de clasificare a formelor interacțiunii verbale, au constituit pentru tineri un prilej de a acumula experiență practică de cercetare și, pentru întreaga echipă, un prilej pentru schimbul de idei și opinii.

BIBLIOGRAFIE

- CRESTI, EMANUELA / ANTONIETTA SCARANO, *Sur la notion de parlé spontané*, Universit  di Firenze, Lablita, preprint 1998, nr. 3;
- DU BOIS, JOHN W. / SUSANNE CUMMING / STEPHAN SCHUETZE-COBURN, *Discourse Transcription*,  n Sandra A. Thompson, (ed.), *Discourse and Grammar*, Santa Barbara Papers in Linguistics, vol. 2, University of California, Santa Barbara, 1988, p. 1-71;
- EDWARDS, JANE A. / MARTIN D. LAMPERT (eds.), *Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research*, Hillsdale (NJ), Hove, Londra, Lawrence Erlbaum Associates, 1993;
- GRUNDY, PETER, *Doing Pragmatics*, Londra, New York etc., Arnold, 1995, p. 159-171;
- IONESCU-RUX NDIOIU, LILIANA, *Conversația. Structuri și strategii*, ed. a II-a, București, ALL, 1999;
- KOCH, PETER / WULF OESTERREICHER, *Gesprochene Sprache in der Romania. Franz sisch, Italienisch, Spanisch*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990;
- MONEGLIA, MASSIMO, *I corpora dell'italiano parlato di LABLITA: criteri di costituzione, unit  di analisi e comparabilit  dei dati linguistici orali*, Universit  di Firenze, Lablita, preprint 2000, nr. 3;
- VENTOLA, EJA, *The Structure of Casual Conversation in English*,  n „Journal of Pragmatics“, 1979, nr. 3, p. 267-298;
- VION, ROBERT, *La communication verbale. Analyse des interactions*, Paris, Hachette, 1992;
- WEIGAND, EDDA, *Discourse, Conversation, Dialogue*,  n *Concepts of Dialogue, Beiträge zur Dialogforschung*, Band 6, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1994, p. 49-75.

VERBAL INTERACTION IN ROMANIAN. CORPUS AND TYPOLOGY

Abstract

This paper is a presentation of a research project financed by the CNCSIS (National Committee for Academic Scholarly Research). The working group included university professors, a researcher, a student in a doctorate program and five students who got their MA degree in 2001.

The project involved the recording of samples of oral interaction between adult educated people in urban communities. Authors' intention was to initiate an archive of the non-dialectal non-popular variant of present day Romanian, as a complement to the Phonogramic Archive of Romanian at the Institute of Phonetics and Dialectology, which is exclusively oriented towards the vernacular uses. The corpus aims at illustrating the situational and functional diversity of the forms of verbal interaction in connection with the complexity of the modern life.

The paper describes the goals of the project, as well as the research methodology and some provisional results. A special attention is given to the problems of the text transcription and of the typology of verbal interactions, as the authors propose some innovative solutions, after a critical analysis of a number of European projects in the field of corpus linguistics.

REFLECȚII ASUPRA ORGANIZĂRII SINTACTICE A PROPOZIȚIEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Relația S – V – O

Gabriela Pană Dindelegan

Facultatea de Litere
Universitatea din București

0.1. Pentru a atrage atenția asupra unei direcții importante și constante (în ultimii ani) în problematica științifică a Catedrei de limba română, cea a cercetării românei *din perspectivă tipologică*, mi-am propus să reiau o temă (și o preferință) mai veche, neajunsă însă niciodată în faza de redactare și de publicare, și să prezint, după mai mulți ani de reflecție, concluziile la care am ajuns asupra organizării sintactice a propoziției în limba română.

0.2. Punctul de plecare îl constituie concepția tipologică a lui E. Coșeriu¹⁾, o concepție care justifică, din punct de vedere teoretic, posibilitatea abordării tipului lingvistic *n u* din perspectivă comparativă, adică prin comparație cu numeroase alte limbi (comparație, de altfel, inepuizabilă), ci din interiorul unei *singure* limbi, printr-un demers *de tip inductiv*, al cărui rezultat este extragerea, din *interiorul* limbii române, prin analiza și interpretarea mai multor fapte caracteristice, a „*principiilor*“ și a „*procedeeleor semnificative*“ din organizarea ei structurală. Amintesc faptul că, plecând de la distincția bipartită saussuriană, *limbă* vs. *vorbire*, E. Coșeriu propune o distincție la început tripartită, apoi una *cvadripartită* (cea care ne interesează) și anume: *vorbire* – *normă* – *sistem* – *tip*, unde fiecare nivel corespunde unui grad diferit de abstractizare, *tipul lingvistic* fiind nivelul de abstractizare cel mai înalt, chintesență a organizării semnificative dintr-o limbă, în stare să explice *nu un fapt sau mai multe fapte* de limbă, ci numeroase *procedee* și *principii semnificative* ale sistemului analizat.

0.3. În analiza noastră, am ținut seama, simultan, de mai mulți *parametri tipologici*, a căror „combinare“ ne-a permis generalizări semnificative asupra organizării sintactice a propoziției în limba română. Am „combinat“ parametrul „*subiectului nul*“ (numit și parametrul „*pro-drop*“²⁾, parametrul lui J.Greenberg, adică al *poziției* sintactic canonice a S(ubiectului) în raport cu V(erbul) și cu O(biectul / Obiectele)³⁾, și parametrul propus de Gilbert Lazard, al *marcării actanțiale*⁴⁾, actanții fiind marcați fie în forma N(umelor), deci a actanților înșiși, fie în forma V(erbului), fie, simultan, în forma N(umelui) și a V(erbului). În caracterizarea pe care o propunem, schema tipologică de bază este dată de parametrul lui Lazard (al *marcării actanțiale*), ceilalți doi parametri fiind subordonați acestuia și nuanțând tipurile stabilite de G.Lazard. Am regândit descrierea tipologică a lui Lazard (vezi tipurile⁵⁾ stabilite de Lazard), corelând-o, pe de o parte, cu caracterizarea obținută pe baza *poziției*, în raport cu verbul, a primului și a celui de al doilea actant, iar, pe de altă parte, cu caracterizarea obținută din *posibilitatea nelexicalizării* unuia sau a celor doi actanți sau, altfel spus, a naturii lor facultative. În consecință, dacă la Lazard nu sunt luate în considerație poziția actanților-nominali în raport cu verbul, precum și posibilitatea omisiunii lor, în descrierea pe care o propunem este relevantă și poziția celor două nominale (subiect și obiect), poziție sugerată

schematic prin așezarea ante- sau postverbală a acestora. Este relevantă, de asemenea, și posibilitatea nelexicalizării acestora, ceea ce se va indica schematic prin includerea actanților, dacă este cazul, între paranteze rotunde. Schemele tipologice propuse de Lazard pot căpăta forme ca: Vo(No), Vo(Po), Vo(No)(Po) etc., ceea ce înseamnă *postpunerea sintactic normală* a subiectului sau/ și a obiectului, precum și *posibilitatea nelexicalizării* lor.

0.4. În cele ce urmează, ne vom concentra atenția, pe rând, asupra relației S–V (în termeni lazarieni: N–V), asupra relației V–O (în termeni lazarieni: P–V), ajungând, în final, la generalizări de tipul S-V-O (în termeni lazarieni: N-P-V). Noutatea acestei prezentări nu trebuie privită în sublinierea unei trăsături sau a alteia din organizarea propoziției (se va vedea că fiecare, în parte, reprezintă trăsături curent luate în discuție), ci în caracterizarea tipologică de ansamblu, adică în „descoperirea“, din interiorul limbii, prin interpretarea mai multor trăsături individuale, a unui *tipar semnificativ de organizare*, capabil să explice numeroase manifestări și trăsături sintactice ale limbii române.

1.0. Relația V(erb) – N(ominal subject)

1.1. S-a semnalat faptul că există verbe ale limbii române care au capacitatea de a forma o comunicare completă în absența oricărui nominal actanțial, inclusiv a nominalului subiect. Tiparul sintactic zerovalent, moștenit din latină, este înregistrat în română încă din faza ei veche⁶ (vezi exemplele (a)-(d) de sub 6). Tiparul s-a extins de la verbele meteorologice la alte verbe și construcții cu valoare temporală, indicând momentul din zi, din an sau ora desfășurării procesului. Vezi ipostaza sintactică a verbului *a fi* (din 6(e)), dar și alte verbe indicând fenomene atmosferice și, implicit, momente ale zilei legate de acestea: vezi (7(a)), seria verbelor *a amurgii*, *a se însera*, *a se lumina*, *a se întuneca*, *a se înnopta*, *a se înstela*, *a miji* etc. Tiparul verbelor fără subiect este productiv, rămânând „deschis“ tuturor verbelor și formațiilor verbale perifrastice care, accidental, dobândesc sens meteorologic sau ajung să indice timpul (vezi exemple din (7(b)), unde apar utilizări speciale, zerovalente, ale verbelor *a da*, *a turna*, *a stropi*, *a curge*).

Dar acest tipar sintactic, deși productiv, prezintă încă din limba veche *instabilitate*, apărând în variație liberă: (a) fie cu o construcție personală, în care poziția de subiect este ocupată de un nume de divinitate, conceput ca Agent al procesului (vezi 8(a)); (b) fie cu o structură cu subiect „intern“, în acord semantic cu verbul, actualizând argumentul Temă (vezi 8(b)); (c) fie cu o structură cu subiect în care poziția subiectului este ocupată de nominale din sfera semantică a noțiunilor de timp sau atmosferice: *cer*, *soare*, *temperatură*, *primăvară* etc. (vezi 8(c)). Pentru toate aceste verbe, actantul implicat semantic de verb (*actantul intern*) se poate așeza într-o poziție sintactică secundară, prin plasare postverbală și legarea lui prepozițională (*se crapă / se apropie de ziuă*; *mijește a primăvară*; *se pune pe frig*) sau se poate șterge total. Efectul este apariția fenomenului sintactic al *variației libere*, existând posibilitatea alegerii între o structură cu subiectul gramatical lexicalizat și una fără subiect sau actualizat ca obiect prepozițional, în funcție de focalizarea interesului comunicativ *numai* asupra procesului sau, simultan, asupra procesului și a unicului actant acceptat.

1.2. Există verbe ale limbii române pentru care, deși complinirea de tip nominal este obligatorie, nici unul dintre nominale nu accede la poziția de subiect. Tiparul sintactic cu două nominale, dar nici unul subiect, în care referirea la persoană se realizează prin dativ sau prin acuzativ, este un tipar actualizat de verbe nonagentive, de stare psihică (vezi 9(a): *îmi pare bine / rău de*, *îmi pasă de*, *îmi vine în cap de*, *ne trece de*, *i se face de*, *îi arde de*, *îi cășună pe etc.*) sau fizică (vezi 9(b): *mă doare la burtă*, *mă apasă la stomac*, *mă mănâncă la/ în ureche*,

mă furnică pe spate, mă ustură pe gât/ în capul pieptului, mă roade la călcâi, mă înjunghie între coaste, mă strânge în spate de frică, mă înțepă în inimă, mă arde la stomac etc.), unele dintre ele putând devia contextual de la starea fizică la cea psihică. Tiparul în discuție este specific registrului popular, fiind și el înregistrat încă din faza veche a limbii (vezi 9(c)) și întărit de folosirile cu subiect „nedeterminat“ (vezi 9(d): *te(mă) privește, merge, mă doare, mă curentează, mă trage (despre curent)* etc.). Ca și în construcțiile de sub 6 și 7, tiparul 9 este oscilant, instabil, variind între utilizarea cu subiect postpus nonanimat, cea cu nominal prepozițional și cea în care nominalul este complet „șters“ (vezi 9(e)).

1.3. Alt tipar sintactic, mult discutat în română, utilizat pentru exprimarea stărilor fiziologice și, prin extindere, și pentru unele stări psihice, este cel cu structura OI personal + V + Substantiv nearticulat (uneori, în locul substantivului apare o formă adverbială: *mi-e bine*), tipar cu două variante verbale: *a fi* și *a se face*, după cum starea este surprinsă la un moment dat sau este prezentată în devenire: *Mi-e foame / Mi se face foame* (vezi 10); tiparul în discuție cuprinde și un neologism: *Mi-e jenă*, semn clar al viabilității acestuia.

Indiferent cum este interpretată construcția (ca locuțiune sau ca grupare analizabilă)¹¹, pentru discuția noastră este interesantă natura *impersonală*, în orice variantă de interpretare, fie fără subiectul gramatical prezent (în cazul soluției locuționale), fie cu ocuparea subiectului de către un nominal nonanimat, așezat în postpoziție față de verb, deci într-o poziție sintactică secundară, marginală. Comun celor două interpretări este faptul că, pentru aceste construcții, nominalul *personal* cu rolul de experimentator nu accede la poziția sintactică de subiect.

Este adevărat că acest tipar are un corespondent cu subiect personal: *Mi-e drag / Am drag de; Mi-e silă / Am silă de; Mi-e lehamite / Am lehamite de*. Se observă însă că varianta personală nu este posibilă pentru orice construcție: **Am dor, *Am frig, *Am cald, *Am somn* sau impune constrângeri sintactice și semantice suplimentare: *Am o foame de lup, Am o frică de moarte* și actualizări diferite de sens: *N-am somn (de luni de zile), Am frig (în suflet)* (vezi 10(b)). Oricum, pentru construcția analizată, fără constrângerile sintactice și semantice de care vorbeam, frecvența de apariția cu dativul este incomparabil mai mare decât a construcției personale.

1.4. Este binecunoscută posibilitatea nedeterminării subiectului în limba română, obținută prin simpla „ștergere“ a nominalului subiect, fără nici o modificare a restului construcției (deci, *nu* în varianta pasivă, reflexiv-pasivă sau impersonală) (vezi 12(a): „*Cele ce spune în cărți, Scrie în ziare, Au adus brânză*”). Pentru textele populare, este surprinzător cât de frecvent este procedeul, fără nici o limitare privind semantica verbului: orice verb personal *agentiv*, în condițiile unui subiect neidentificabil sau neinteresant din punctul de vedere al focus-ului informațional, poate apărea cu agentul neexprimat și *nerecuperabil* semantic, având deci alt statut decât al subiectului „subînțeles“, totdeauna recuperabil semantic. Am ales (vezi 12(b) și 12(c)) două texte (din TDM,I, și *Obiceiuri de nuntă*) prezentând obiceiurile de înmormântare, respectiv de nuntă, unde locutorul, al cărui interes este orientat spre indicarea ritualului, ritual repetabil indiferent de protagoniști, realizează o aglomerare de verbe agentive, cu totala omisiune a nominalului agent. Această omisiune a subiectului agent, justificabilă din punctul de vedere al focus-ului comunicativ, este posibilă *numai și numai* pentru că sistemul sintactic al limbii române o permite.

1.4.1. Această „nedeterminare“ obținută prin omiterea subiectului personal a avut ca efect crearea unor verbe de sine stătătoare caracterizate prin absența poziției subiect, diversificându-se sintactico-semantic două unități verbale. Vezi *Îmi zice₂ Ion; Îmi spune₂ Ion; Mă cheamă₂ Ion*, unde verbele *zice₂, spune₂, cheamă₂* actualizează sensul „*a se numi*“, diferit de al verbului corespunzător cu poziția subiectului „*acoperită*“. Tiparul sintactic este

înregistrat încă din limba veche (chiar mai frecvent decât în româna actuală; vezi (12 (d)), dar este viabil și în româna actuală populară și familiară.

1.4.2. „Vagul“ semantic, obținut prin omiterea subiectului și prin recuperarea cu totul aproximativă a referentului său, apare și în forma cultă a limbajului (vezi 12(e) construcții ca: „*Banul trebuie să meargă: îl strângi, îl furi.* √ *E ca și cum ai opri un râu fără să ai o moară.*“ (Iorga); *Orice discuție am avut n-a schimbat cu nimic situația.* √ *Înseamnă că ne-am pierdut timpul în zadar; Fata a rămas repetentă.* √ *S-a întâmplat pentru că nimeni nu s-a interesat de ea.*).

Acest „vag“ semantic, constând dintr-o echivalare mentală aproximativă a subiectului cu o întreagă comunicare anterioară, este frecventă în cazul subiectului nelexicalizat al gerunziului așa-numit „coordonat“, din construcții ca vezi 12(f): *Tună sperându-ne; Amurgește întristându-ne; Robinetul picură enervându-ne, Natura întreagă înverzește bucurându-ne.* Nelexicalizarea subiectului, frecventă în cazul formelor verbale nepersonale (gerunziu, participiu, supin), are ca efect ambiguitatea acestor construcții, care pot primi „citiri“ diferite, după cum subiectul este interpretat ca fiind identic sau, dimpotrivă, diferit de subiectul verbelui-predicat sau de un subiect anterior exprimat (vezi 12(g)).

1.5. Aducem în discuție și neexprimarea subiectului *recuperabil* semantic, așa-numitul „subiect subînțeles“. Ceea ce frapează însă este numărul mare de absențe și distanța uneori de 10-12 verbe față de prima lexicalizare a subiectului.

1.6. Se discută mult pentru limba română și fenomenul subiectului omis de pers. 1 și a 2-a, așa-numitul „subiect inclus“, ceea ce înseamnă transferarea integrală a informației procurate de primul actant asupra verbului, prin fenomenul de acord. De menționat însă că omisiunea este prezentă și în cazul formelor verbale omonime (*am cântat*, 1 sg. și 1 pl.; *tai, sui, contribui, atribui*, 1 sg. și 2 sg.), sarcina dezambiguizării transferându-se de la contextul imediat al verbului la cel situațional sau larg textual.

De semnalat și că omisiunea subiectului de pers. 1 și a 2-a nu este în oricare construcție recuperabilă integral prin acord, având în vedere statutul *special* al subiectului de pers. a 2-a sg. și de pers. 1 pl., care, contextual, poate funcționa și ca subiect „general“. Distincția „subiect deictic“ vs. „subiect general“ nu se realizează prin forma verbului, ci revine cadrului general textual, fiind și situații în care rămâne nedezambiguizată (vezi 13). De aceea, într-o discuție cu locutori diferiți din punct de vedere ierarhic, apare frecvent nevoia specificării naturii (deictice sau generale) a subiectului omis. Observațiile anterioare scot în evidență faptul că omisiunea subiectului de pers. 1 și a 2-a are loc și în construcții în care formele verbale nu asigură decât parțial dezambiguizarea, precum și în construcții în care sensul suplimentar, de subiect „general“, nu este recuperat prin verb.

1.7. După ce o lungă bucată de vreme, pe baza observațiilor romaniștilor¹⁴⁾, româna, împreună cu celelalte limbi romanice, a fost inclusă în același tip structural, diferit de latină, tipul S-V-O, problema încadrării românei sub aspectul poziției canonice a Subiectului a fost repusă în discuție de generatiști, ipoteza apartenenței românei la tipul V-S, și nu la S-V, formulată de Carmen Dobrovie¹⁵⁾, fiind preluată și de alți autori, generatiști sau negeneratiști. Mă refer, de exemplu, la un articol al lui Lorenzo Renzi¹⁶⁾, care, preluând integral ipoteza lui Carmen Dobrovie, o întărește indirect, prin argumente procurate de Greenberg însuși, privind „cvasiuniversaliile implicaționale“ propuse de acesta. Una dintre „implicațiile cvasiuniversale“ stabilite de Greenberg este: „*Limbile VSO au adjectivul după nume (NA)*“, ceea ce, arată Renzi, corespunde realității lingvistice, topica postpusă a adjectivului calificativ fiind cea *sintactic canonică*, o topică „*mult mai constantă decât în alte limbi*

romanice“. El adaugă, spre susținere, și topica postpusă a adjectivului pronominal, care, pentru unele clase de adjective pronominale, este *preferențial postpusă* (*caietul meu*), iar, pentru alte clase, este în *variație liberă* (*mulți oameni* vs. *oameni mulți*) sau este în variație liberă cu o variantă mai nouă postpusă (*acest elev, acel elev, celălalt elev* vs. *elevul acesta, elevul acela, elevul celălalt*). Altă „implicație cvasiuniversală“ stabilită de Greenberb este următoarea: „În limbile VSO auxiliarul flexionar precedă adesea verbul principal“, ceea ce, observă Renzi, corespunde adevărului factual, dacă se au în vedere formele de viitor și de condițional, care, în română, diferă de formele „cvasi-pan-romanice“ cu auxiliarul postpus.

Observațiile uzului lingvistic confirmă, în mare măsură, ipoteza Dobrovie-Renzi, a apartenenței românei la tipul V-S: • Pentru verbele impersonale, așezarea canonică este V-S, indiferent că verbul este monovalent (*S-a întâmplat o crimă, A survenit o schimbare*) sau bivalent, cu obiect direct personal (*Mă doare capul, Mă miră întrebarea*) sau cu obiect indirect personal (*Îmi trebuie o carte, Îmi convine oferta, Îmi ajunge salariul*), indiferent că verbul apare în principală sau în subordonată (vezi 17(a)). • Pentru verbele personale din subordonată, atunci când subiectul este exprimat (fiindcă, în mod curent, este controlat de regentă și, ca atare, nelexicalizat) și atunci când nu apar constrângeri suplimentare de natură sintactică (de exemplu, prezența unui relativ sau a unui relativ-interogativ în poziție de subiect; vezi 17(b): *Întrebarea cine este gata să plece..., Elevul care are nevoie de mine mă caută*), postpunerea, indiferent de tipul de text și indiferent de tipul semantic și sintactic de verb, constituie topica predilectă. • Pentru formele verbale nepersonale, atunci când au subiectul lexicalizat și asta se întâmplă curent în construcții absolute (gerunziale, infinitivale și participiale), dar și în alte construcții cu subiect lexicalizat, postpunerea subiectului este cea canonică. Topica postverbală este *generală* în cazul subiectului supinului și al infinitivului¹⁸⁾, precum și al gerunziului și al participiului din construcții neizolate (nonabsolute)¹⁹⁾ și este *predilectă*, în cazul gerunziului și al participiului din construcții izolate (absolute)²⁰⁾. • Nu se poate ignora faptul istoric că româna și-a diversificat complementizatorii, creându-și un nou complementizator *ca...să* specializat tocmai pentru topicalizările din subordonată²¹⁾, inclusiv pentru topicalizarea subiectului, uneori pentru topicalizarea simultană a mai multor componente (vezi: *El dorește ca fratele lui să-și continue studiile; El dorește ca frații și surorile lui, începând chiar de astăzi, să se mute în noua casă; Înainte ca rezultatele să fie făcute publice,..., Fără ca rezultatele să fie făcute publice...*). • Pentru verbele personale din propoziții principale, datele uzului trebuie interpretate cu *toată prudența*, deoarece accesul unui actant la poziția de subiect în principală (principală independentă sau așezată la început de frază) și așezarea lui într-o poziție preverbală sunt controlate mai puțin sintactic și mai mult textual-pragmatic. În sintaxa „dialogată“, poziția subiectului depinde de tipul de întrebare, iar în sintaxa „textuală nedialogată“, poziția subiectului depinde, chiar dacă nu în aceeași măsură, de *adecvarea* la fragmentul anterior, reflectând mai puțin poziția lui sintactic-canonică (vezi 22). • Că sunt numeroase construcții cu subiectul „ridicat“ și așezat în poziție frontală, de început de enunț, chiar și în cazul unor verbe impersonale (ex. *Ei trebuiau să plece, Cărțile s-au dovedit de mare actualitate, Inițiatorii legii mi se păreau temerari, Ei s-au nimerit acolo la venirea poliției*), acesta nu este un semn de presiune a unui sistem cu subiectul antepus, ci un semn al nevoii de „personalizare“, de încărcare „subiectivă“ a enunțului. • La întrebări cu verbe-substitut de tipul: *Ce s-a întâmplat?* și *Ce fac Ion și Maria?*, răspunsurile canonice sunt diferite: *A venit salvarea la vecini, A murit primarul, A lipsit primarul, A căzut televizorul, S-a îmbolnăvit profesorul, S-a ars mâncarea* (cu subiectul postpus, pentru evenimente); *Citesc, Învăț pentru examen* (cu subiectul neexprimat, când subiectul este

recuperabil anaforic), dar *Ion citește, iar Maria se uită la televizor, Ion s-a dus la plimbare, iar Maria se odihnește* (cu subiectul exprimat și antepus, când activitățile se diferențiază în funcție de subiect). În esență, poziția subiectului este „dirijată“ prin întrebare, care poate orienta răspunsul spre „eveniment“ sau spre „procesul actanțial“ și, implicit, spre „actanți“, sau este „dirijată“ de situația de fapt, care poate impune diferențierea activităților prin subiect, subiectele specificate atrăgând interesul comunicativ și încărcându-se cu o funcție suplimentară semantică (de opoziție, de excludere etc.). Prin urmare, uzul așezării subiectului în principală este mai puțin concludent din punctul de vedere al discuției noastre, deoarece în principală –dacă ea apare imediat după întrebare sau ocupă prima poziție din frază – , așezarea subiectului este puțin controlată sintactic și mult mai mult determinată textual-pragmatic. Sau, altfel spus, la poziția de subiect accede *Topical*, și nu subiectul sintactic.

1.8. Româna este o limbă în care coeziunea grupului Subiect –Verb se realizează prin acord, actantul care reprezintă subiectul transferând asupra Verbului o mare parte din informația lui gramaticală, informație care dublează informația subiectului, în cazul actualizării acestuia, sau care se manifestă numai în forma verbului, în cazul nelexicalizării subiectului. Ceea ce vreau să subliniez este că acordul nu funcționează cu regularitate, fie pentru că este neglijat în limba neliterară, anumite condiții sintactice favorizând nerealizarea acordului (subiectul postpus al unui verb impersonal se dovedește din nou o poziție favorizantă; subiectul multiplu postpus etc.), fie pentru că, în cazul formelor verbale nepersonale, nu există condițiile morfologice de realizare a acordului. Cu toate acestea, funcția de subiect *se păstrează* și în cazul neglijării acordului sau în cazul trecerii verbului la o formă nepersonală, argument suplimentar pentru faptul că acordul, ca factor de coeziune și de individualizare a subiectului, este mai puțin important decât informațiile procurate de verbul însuși. Verbul, prin particularitățile lui sintactice și semantico-sintactice matriciale, și prin forma lui (atunci când gramatical este posibil), încorporează multiple informații asupra subiectului.

1.9. Toate observațiile de sub **1 (1.1.-1.8.)** conduc, urmând parametrul tipologic al marcării actanțiale, căruia i-am subordonat ceilalți doi parametri, la următoarea caracterizare a românei (vezi 23): **Vn(No)**, schemă tipologică a cărei semnificație este: – lipsa unei marcări speciale a subiectului (nominativul românesc nu este o marcă specială, ca să nu mai vorbesc de echivalentele lui sintactice: forme verbale nepersonale sau propoziții conjuncționale!); – transferul informației procurate de primul actant asupra verbului (prin acord, atunci când acordul se realizează); – posibilitatea marginalizării sintactice a subiectului, realizată prin alte mijloace decât cele instituționalizate gramatical (deci, altfel decât prin pasivizare și impersonalizare), mijloace constând în procedee sintactice de tipul ștergerii subiectului (procedeu preferat de verbele personale) și al așezării lui într-o poziție prepozițională periferică (procedeu preferat de verbele nonpersonale). Efectul, în planul general al realizărilor lingvistice, îl constituie frecvența *variației sintactice libere* (sau a *sinonimiei sintactice*), deci posibilitatea *alegerii*, din partea vorbitorului, fie a structurii cu subiectul „focalizat“, fie a structurilor, mai numeroase și mai diverse, cu actantul subiect așezat în „umbră“, focus-ul comunicativ concentrându-se asupra procesului. Din aceeași libertate de alegere, decurg posibilitățile de *marcare stilistică* a lexicalizării subiectului sau a așezării lui în raport cu Verbul.

2.0. Urmărim în continuare relația V-O (în termenii lui Lazard, P-V), pe baza aceluiași trei parametri: al *marcării actanțiale*, ca parametru principal, și al *poziției față de V*, respectiv al *posibilității de nelexicalizare* a obiectelor, ca parametri subordonați.

2.1. Este caracteristică românei o marcă *specială* a Obiectului direct. Și chiar dacă româna nu dispune de o marcă de tip sintetic (o desinență specială pentru OD), româna și-a creat alt tip de mărci, mărci sintactice: construcția cu *pe* și dublarea clitică, dublarea putând fi privită și sub aspectul ei sintactic distinctiv (vezi construcții ca: *Noutatea o constituie rezultatul*²⁴⁾). Comparația cu aromâna evidențiază tocmai creșterea ponderii procedurii dublării în condițiile absenței marcării prepoziționale. În dacoromână, unde apar ambele modalități de marcă sintactică a Obiectului direct, cele două procedee se corelează, se completează, acționând fie coocurent (ca în: *Pe Ion îl știu de mult; L-am anunțat pe profesor*), fie independent (sau numai dublarea: *Noutatea îl constituie rezultatul; Banca o cumpără o agenție britanică*, sau numai construcția cu *pe*: *Caut pe profesor, Ajut pe profesor*).

2.2. Este caracteristică românei o marcă *specială* a Obiectului indirect, fie că primește o marcă flexionară (dativul românesc, în raport cu nominativul și acuzativul, este marcat puternic, prin forma „legată“ a articolului sau printr-o marcă dublă, cu ajutorul articolului și al unei desinențe specifice, amalgamate sau succesive: *cas-e-i, bă-ii, șe-ii*), fie că primește o marcă analitică – prepozițională sau realizată prin articol proclitic – (*dau la cinci dintre ei; dau lui Ion, aparține lui GN*). Ambele mărci se păstrează, uneori, și în forma conectivului relativ specific introducerii propoziției corespunzătoare (ex. *Dau (ori)cui are nevoie*). În celelalte construcții cu obiect indirect, legătura este **obligatoriu** prepozițională, prepoziția fiind semnul decisiv de așezare a actantului în poziția de obiect (indirect): *a apela la, a se bizui pe, a coincide cu, a consta în, a depinde de, a se gândi la, a se repercuta asupra* etc.). Prepoziția se poate păstra și în cazul unui actant propozițional: *Se bizuie pe cine îi iese în cale, Coincide cu ce mi-am imaginat, Depinde de ce se va întâmpla, Se gândește la ce va urma, Se repercutează asupra a ce v-am spus* etc.

2.3. Constatăm, pentru română, transferul asupra verbului, prin intermediul cliticelor pronominale, a numeroase informații privind grupul obiectelor, verbul concentrând nu numai informații asupra primului actant, ci preluând sau dublând informații asupra celui de al doilea și al treilea actant. Astfel, verbul poate exprima formal: (a) informații de subcategorizare (vezi 25):

- OD vs. OI;
- un obiect sau două obiecte;
- coreferința singurului actant -obiect cu subiectul sau coreferința cu subiectul numai a unuia dintre cele două obiecte, fie OD, fie OI.

(b) verbul poate prelua informații sintactice din exteriorul lui GV, dintr-un GN depinzând de verb, adică reprezentând pe oricare dintre actanții verbului. Avansează în GV, prin intermediul cliticului de dativ cu valoare posesivă, informații sintactice și semantice din Grupurile Nominale așezate în pozițiile de OD, OPrep, Subiect, OI (vezi 26(a)). Prin intermediul cliticului, avansează și informații privind semantica unor Nominale aparținând Grupurilor verbale dependente (vezi 26(b)). Și tot prin intermediul cliticului de dativ, avansează și informații privind componenta GAj din poziția unui nume predicativ (vezi 26(c)).

2.4. În română, apariția cliticului nu cere în mod necesar prezența obiectelor, cliticul și obiectele nefiind nici în distribuție complementară, ca în franceză, nici obligatoriu coocurente. Astfel că ele pot apărea coocurent (ca în: *L-am întâlnit pe Ion, Am supăra-o pe mama*), dar pot apărea și succesiv (ca în: *L-am întâlnit*, unde apare numai cliticul: *Am întâlnit profesorul*, unde apare numai obiectul). Există însă verbe pentru care apariția cliticului este *obligatorie*; sunt verbele impersonale (fie cu poziția de subiect „acoperită“, fie lipsite totalmente de subiect) a căror referire la persoană se realizează prin clitic (în acuzativ sau în dativ): *mă privește, mă preocupă, mă doare, mă ustură, mă frământă, mă uimește; îmi convine, îmi trebuie, îmi ajunge(să), îmi vine (să), îmi place (să), îmi pasă de, îmi pare bine/ rău de, îmi arde de, mi se urăște de* etc.

2.5. Din punctul de vedere al poziției VO sau OV, româna nu are o situație diferită de celelalte limbi romanice²⁷⁾, toate deosebindu-se însă de latină. Deși antepunerea complementelor, cu dublare sau fără dublare, dar *cu integrare sintactică* (deci **nu** în poziție parantetică) este mult mai uzuală și mai diversificată în română decât în alte limbi romanice²⁸⁾, nu reprezintă, totuși, topica sintactică canonică, fiind determinată de factori pragmatici (de tematizare²⁹⁾), de factori sintactici (de avansare *obligatorie* a unor componente: interogativul, obiect direct sau indirect, și relativul, obiect direct sau indirect³⁰⁾) sau de factori stilistici (de insistență și reliefare).

2.6. Argumentele de sub 2 conduc, toate, spre caracterizarea tipologică : **Vp(Pj)** (vezi 31), schemă tipologică indicând: • o marcare *specială*³²⁾ a obiectului direct și a celui indirect; • o dublare a informației obiectelor de către Verb, ceea ce înseamnă un tip special de „acord“ între Obiecte și Verb; • o preluare, prin intermediul cliticelor pronominale, a informației de către Verb, în condițiile nelexicalizării Obiectelor; • o așezare canonic postverbală a obiectelor; • o concentrare în forma verbului a numeroase alte informații privind semantica Grupurilor Nominale aflate în poziția actanților-obiecte.

În condițiile de preluare de către forma verbului a unor informații procurate de obiecte, este, credem, posibil încărcarea mărcilor obiectului cu valori speciale, ceea ce, de altfel, s-a și întâmplat în limba română. Este cunoscut faptul că atât construcția cu *pe*, cât și dublarea clitică, cele două mărci sintactice speciale pentru Obiectul direct, dobândesc, pe lângă funcția lor sintactică, și o funcție semantică, utilizarea lor stând și sub semnul restricțiilor *semantice* de individualizare³³⁾. Este, de asemenea, cunoscut rolul *lexical-clasificator* al construcției cu *pe*, folosirea lui *pe* fiind limitată la subclasa nominalelor personale (așa-numitul (sub)gen *personal*)³⁴⁾ sau asigurând, în condiții de substantivizare accidentală, includerea bazei în clasa substantivului³⁵⁾.

3. Combinând cele două serii de concluzii, primele privind relația actanțială V-S, iar celelalte, relația V-O, putem conchide că, sub aspectul parametrilor marcării actanțiale, al poziției sintactice canonice a Subiectului în raport cu V și al lexicalizării sau nelexicalizării actanților, româna se caracterizează prin schema actanțială **Vnp(No)(Pj)** (vezi 36). Este limba în care procedee de *marginalizare* a subiectului (diferite după tipul de actant, agent sau nonagent) și de preluare a informației (totale sau parțiale) a subiectului de către verb coexistă cu procedee de *marcare specială* a obiectelor și de preluare a informației acestora de către verb; este limba în care posibilitatea postpunerii și antepunerii subiectului coexistă cu posibilitatea postpunerii și a antepunerii complementelor.

S-ar putea obiecta că și alte limbi de tip „pro-drop“ și în care există clitice pronominale cunosc, într-un grad sau altul, caracteristici sau măcar unele caracteristici similare. Ceea ce, sub multe aspecte, este adevărat, chiar dacă există diferențe sensibile privind tipul de informație și cantitatea de informație transferată asupra verbului sau dacă omisiunea actanților sau așezarea acestora sintactic canonică în raport cu Verbul comportă diferențe. Intenția n-a constituit-o surprinderea *unicității* unor trăsături, ci descoperirea, din interiorul limbii române, a unui *tip* de organizare a propoziției în limba română capabil să explice numeroase și semnificative trăsături ale limbii române. *Variația sintactică* de o bogăție neimaginabilă, *cu diversele ei efecte stilistice și pragmatice*, variație rezultând din posibilitatea *marginalizării* (sub diverse forme) a Subiectului, precum și din posibilitatea exprimării coocurente, dar și succesive a cliticelor și a obiectelor lexicalizate, a cliticelor și a determinanților posesivi ai actanților sau din posibilitatea postpunerii, dar și a antepunerii ambilor actanți etc. reprezintă numai una dintre *consecințele* acestui tip de organizare.

Note:

- 1) Cf. Coșeriu (1992-93), p.122 și urm.; Coșeriu (2000), p. 275 și urm.; vezi și DSL, *Tipologie*, p.513-515.
- 2) Pentru parametrul „subiectului nul“ (sau al limbilor de tip „pro-drop“), vezi Chomsky (1991), 240 și urm., 249 și urm., 254 și urm.; vezi și Vanelli (1985), p. 163-76.
- 3) Cf. Greenberg (1966); vezi și Ramat (1985), p.31, 43-44, 99 și urm.
- 4) Cf. Lazard (1994), cap. al II-lea, *Structura actanțială*.
- 5) În cadrul parametrului *marcării actanțiale*, Lazard (*lucr.cit.*) utilizează următoarele simboluri: N= primul actant; P= al doilea actant; V= verb; No= primul actant nemarcat; Ni= primul actant marcat (indiferent de tipul mărcii primite); Vo= verb nemarcat actanțial; Vn= verb purtând indicii primului actant; Po=al doilea actant nemarcat; Pj= al doilea actant marcat; Vp= verb preluând mărcile celui de al doilea actant; Vnp=verb preluând mărcile ambilor actanți.

Tipuri actanțiale stabilite pe baza acestui parametru, cu exemplele lui G.Lazard:

Pentru structuri **uniactanțiale**: **NoVo** – creola, chineza, dyirbal;

NiVo – birmana, drehu;

NoVn – latina, franceza, persana, avara;

NiVn – bats.

Pentru structuri **biactanțiale**: **NoPoVo** – creola, indoneziana, chineza;

NiPoVo – mongola, tagalog, dyirbal;

NiPjVo – hindi, birmană, tibetană;

VoPoVn – franceză, pašto, yukaghir;

NiPoVn – nepaleză;

NoPjVn – latină, persană, hindi;

NiPoVnp – bască, cercheză, eschimosă.

- 6) (a) „și nu ploou spre pământu în trei ani și 6 luni”(CV, 68¹/ 8)
(b) „Și le-au zis lor în zioa aceea după ce au însărat” (BB, *Evanghelia lui Marcu*, Δ³⁵)
(c) „bătându-se până au înnoptat” (UL, 104¹⁶)
(d) „astăzi poate a nins” (ISB, 73²⁹)
(e) *Era prin primăvara lui 1970 când...*
- 7) (a) **a amurgi, a (se) însera, a se lumina** („se luminează de răsărit”), **a (se) întuneca, a se înnopta, a se înstela** („se înstelase de mult când...”), **a miji** („mijea bine de ziuă când...”)
(b) „și stropie de ploaie”(Neculce); **toarnă** cu găleata; **curge** din cer cu găleata; „o dă în lapoviță, pe urmă o dă în frig și ninsoare”(Creangă);
- 8)(a) „**tunră** den ceriu **domnul** cela de sus” (PH, 17¹⁴)
(b) **Neaua ninge; Ploaia plouă;**
(c) „**Ceriul deade ploaie**” (CV, 68), alături de „**Dă ploaie din cer**”; „**Să tulbură mările și ceriul noureadză**”(Neculce, 335); „**Peste o lună dă primăvara**”, alături de „**dă în primăvară**”; „**Primăvara să încălzește timpu**” (TDO), alături de „**afară se încălzește**”;
- 9) (a) **îmi pare bine/ rău de/ după...**; „**Deci de viața mea îmi era cum îmi era, dar mai mult îmi era pentru copiii mei**”(Neculce); „**mai bine îți șade în domnie decât în boierie**”(Neculce); „**să-și vază casa și copiii, că i să și supărare cu oastea**”(Neculce); **îmi pasă de...**; „**mi-a venit în cap de una ca asta**”(Creangă); „**să ne treacă de râie**”(Creangă); **i s-a făcut de chef și de băutură; îi cășună pe mine; „ajungă-ți de șagă”; îi arde de...; i se urăște de...; „îmi place de / pe fată**”;
- (b) **mă apasă la stomac; mă mânăncă la/ în ureche, mă furnică pe spate; mă ustură pe gât; mă roade la călcâi; mă înjunghie între coaste; mă strânge în spate; mă înțepă în inimă; mă arde la stomac; mă ține în spate;**
- (c) „**Și ne pare bine de sănătatea domilor voastre**”(SB, 33⁸); „**nici-l doare de el**”(CC₂, 68²⁷); „**și le păru bine de Alexandru**”(A, 107²⁹); „**Că Dumnezeu de alt nu-i pare bine ca de dreptate**”(IL, 74¹⁴)
- (d) „**gata-gata să-l corenteze pă iel**”(TDM); **Te privește; Cum îți merge?**
„**la războae îi mergea** cu noroc”(UL, 132⁸)
- (e) **ii trece râia /ii trece de râie; i se face omului chef/de chef; îi place ceva /de ceva; îi șade bine**

ceva / cu ceva;

mă doare gâtul / în gât; mă mănâncă urechea /la, în ureche; mă ustură gâtul / pe gât; mă înțepă inima /în inimă; mă arde stomacul / la stomac etc.

10)(a) Mi-e sete, frig, cald, frică, teamă, groază, greață, lehamite, poftă, lene, milă, rușine, somn, silă, dor, drag, rău, bine, jenă;

(b) Am drag de..., Am silă de..., Am poftă de..., Am groază de...; *Am frig, *Am cald; Am o foame de lup, Am o frică de moarte; (N-)am somn (de luni de zile);

11) Pentru interpretarea acestor construcții, aflate la limita dintre construcțiile analizabile și cele locuționale, vezi Dindelegan (1992), p.57-59.

12)(a) „ale noastre sunt flori la ureche pe lângă cele ce spune în cărți“ (Creangă)

„Zice că odată, acu vreo sută și nu știu câți ani“ (Caragiale 3,156)

(b) la troițe il oprește pâ la poduri/ pî la troițe azvârle bani../ii face mormântarea acolo / colaci pomană / la biserică-i împarte vyin /pâine //d-aci-ncolo urmează cu pomenile/ pân la...șase săptămân, pân la nouă săptămân // pân la șase săptămâni merge la biserică în fieșce sâmbătă / cu...câpețel[...]și pomană-i face dă...atunj la mormântare în zâua a...a dă-l mormântează / a doo zî zâce că-i dă trei zile /la urmă la nouă zâle la o săptămână iar / la urmă rămâne la trei săptămâni /la șase /și la nouă săptămân[...]//turte-i face patruzeci și patru dă turte / ape-i dă câte trei ape și-i plătește și la șasă săptămân le duce și le dă pâ apă /le taie pâ câti-un băț / într-o oală /-n ceva / și le dă pâ apă la șas săptămân// (La mormântare, TDM,I, 186)

(c) „po urmă începe s facă friptură.../ o face viner sau sâmbătă.../o scoate rece.../cozonacu cun vă spusei il face mai nainte /și...sâmbătă dă dimineață / dacă are...porcu tăeat sau...păsăr /dacă nu taie porc/ taie păsări / începe să... taie păsăr să le curețe dă sâmbătă [...] poa să facă și friptura dă sâmbătă.../pentru ciorbă rămâne pentru duminică dă dimineață face ciorbă...//la noi i ...sâmbătă după amiază“ (Obiceiuri, 36).

(d) „Un om ce-l cheamă Isus tină făcu și unse ochii miei“ (CT,205^v/3)

„să spue oamenii anume cumu-i cheamă“ (SB, 43¹⁸)

„că nu mă cheamă Alexandru“ (A, 105³⁷)

„sfânta scriptură pre dumnezeire o cheamă foc“ (IL, 104¹⁷)

„hanul tătarăsc (carele și Uzbek il cheamă) (Plst, 241¹⁵)

„Alexandru Vodă, ce-i zicea Cornea“ (UL, 153³)

„în câmpii ce le zic Chemier“ (Plst, 253⁹)

„are nume de-i dzic Mihai crai“ (CL, 49³⁴)

(e) „Banul trebuie să meargă:il strângi, il furi √ E ca și cum ai opri un râu fără să ai o moară“ (Iorga) Fata a rămas repetentă. √S-a întâmplat pentru că nimeni nu s-a interesat de ea.

„Eram socotit de tatăl meu un nevolnic. M-a dus chiar la niște filme cu Charlie Chaplin. √Era, ca să mă consoleze“ (R.Lit., XXXI,41)

Maria s-a căsătorit. Dar √ este un secret.

(f) Robinetul picură √ enervându-ne; Amuște √ întristându-ne. (apud Carolina Popușoi, teză de doctorat: Structurile cu element predicativ suplimentar în limba română, 2001)

(g) L-am văzut plecând (plecând eu sau el?)

M-am întâlnit cu primarul. O dată plecat (eu sau primarul?), nu mai aveam motive să mă alarmez.

E dificil de explicat (noi să-l explicăm sau să fie explicat de alții?) acest curs.

13) Într-un fragment de discuție ca :

- Sunt extrem de împovărat de obligații și foarte obosit.

- Când ești împovărat, mai dă-le dracu' de obligații; îți pui muzică și visezi.

apare un tu „deictic“ sau un tu „general“?

14) Cf. Coșeriu (1992-93), p.139-140; Renzi (1989).

15) Cf. Dobrovie (1989); Dobrovie (1994), p.106; Dobrovie (2000), p.13, 22, 38, 113, 133. Vezi și Cuvânt înainte, la cartea din 2000, aparținând Alexandrei Cornilescu, p.13.

16) Cf. Renzi(1989), p.21 și urm., care în trecerea de la latină la limbile romanice, distinge, în funcție de parametrul ordinii cuvintelor, două tipuri fundamentale de limbi, ambele subordonate tipului V-O.

Vezi schema: $OV > VO \begin{cases} \text{VSO, româna, sarda antică} \\ \text{SVO, franceza, italiana etc.} \end{cases}$

- 17)(a) *S-a întâmplat o crimă; A survenit o schimbare; S-a produs o modificare; Mă doare capul; Mă mănâncă ochii; Mă ustură limba; Mă miră întrebarea; Îmi place cartea; Îmi convine oferta; Îmi ajunge salariul; Îmi revine o obligație.*
 (b) *Întrebarea cine dorește să plece...; Mă miră ce s-a întâmplat; Elevul care are nevoie de ajutor mă caută; Nu se știe câți vor lipsi.*
- 18) Infinitivul, fie că apare în construcții personale, fie în impersonale, impune aceeași topică a subiectului, o topică postpusă. Vezi: *Nu se poate ști rezultatul*, unde apar succesiv două subiecte, unul al verbului impersonal *nu se poate (nu se poate (a se) ști)* și celălalt, al infinitivului impersonal *(a se) ști (a se ști rezultatul)*. Vezi și: *A te crede tu însuși mai isteț decât ceilalți nu e ceva de laudă* (imposibil: *Tu însuși a te crede mai isteț...*).
 Supinul, în rarele situații cu subiectul lexicalizat (în majoritatea cazurilor are subiectul controlat de regent și, în consecință, nelexicalizat), cere postpunerea acestuia. De altfel, fiind un supin cu sens pasiv, topica postpusă a subiectului corespunde situației generale a pasivelor: *Este dificil de înțeles acest exercițiu de întreaga grupă de studenți.*
- 19) Gerunziul neizolat cu subiect propriu este mai frecvent (vezi: *Simt venind o adiere de vânt; Se aude trecând o căruță*) decât participiul cu subiectul lexicalizat, situația lexicalizării unui subiect al participiului neizolat limitându-se la câteva participii pasive, apărând după verbe impersonale: *Trebuie aflat adevărul; Merită spus adevărul.*
- 20) Gerunziul izolat și participiul izolat din construcții absolute gerunziale, respectiv participiale, dacă au subiectul exprimat, pot apărea fie cu subiectul postpus, fie cu el antepus (*Ion venind spre casă, /Venind Ion spre casă, s-a pornit o ploaie torențială; Ion ajuns acasă, /Ajuns Ion acasă, lucrurile s-au mai calmat*). Poziția postpusă este, totuși, predilectă.
- 21) Vezi Dobrovie (1987), unde apare și relația cu tipul de topică V-S-O.
- 22) Vezi fragmentul (de început) dintr-un text oral dialectal: *„Nunta să-ncepe sâmbătă dă la douășpie // sâmbăta la douășpe cheamă părinții băeatului fratele de mână /um băiat care-i frate dă mână /ș-încă doi cavaleri /le dă câte-o ploscă/șă-i trimite în sad dă cheamă oameni care sâmp poftiz la masă/ duminică sara luni/...și fetele și băieț care sâmp poftiz duminică dimineața la brad // după ce cheamă fratele de mână lumea / sara fac um plocon șă-l duc cu mozică sau lăuutari/ ce au iei/il dug la naș/ câteva/ cîi șasă persoane-ale ginerlui/care sâmp mai d-aproape /acolo stau la petrecere până la douășpe noaptea / la urmă vin acasă duminică dă dimineață...să scoală frumos toț/ și vine muzica dânu nou și să duc cu vestea la părinți fetei...”* (Obiceiuri, 31)
 De observat antepunerea subiectului *nunta*, dirijată prin întrebare, și antepunerea subiectelor *care*, determinată sintactic; în rest, numai cazuri de postpunere (în principală sau în subordonată), chiar și pentru subiecte de tip personal și agentiv (vezi subiectele: *părinții, fratele de mână, iei, câteva persoane, toț, muzica*).
- 23) **Vn(No)**
- 24) Pentru rolul sintactic distinctiv al dublării, vezi Romalo (1973), p.69, și Dindelegan (1976), p.90.
- 25) • OD vs. OI: *mă doare, mă apără* vs. *îmi aparține, îmi place*;
 • un obiect vs. două obiecte: *îmi convine, mă doare* vs. *mi-o dă, mi le face*;
 • coreferința actanților obiect și subiect: *se apără, își impune*;
 • coreferința unuia dintre actanții-obiect (fie OD, fie OI) cu subiectul: *și-o dorește, mi se laudă*.
- 26) Avansări de diverse tipuri:
 (a) ale nominalului posesor: – din OD: *Și-a văzut părinții; Ți-am pierdut cartea*;
 – din OPrep/ Circ: *Își vede de viață, Le iese în întâmpinare; I se foiește în poală, Îți stă în obicei, Mi-a căzut din mână, Ți se cuibărește în suflet, Mi-a venit în ajutor, Îți poartă de grijă; Îmi plânge de milă, Îmi stă la dispoziție*;
 – din Subiect: *I-au plecat copiii, Mi-a murit câinele, Mi s-a spart capul*;
 – din OI: *Și-a pus capăt vieții; Nu-și crede ochilor și urechilor*;
 (b) ale nominalului posesor dintr-un grup subordonat: *Și-a putut recupera cartea, Mi-am putut revedea părinții, Și-a putut vedea liniștit de treburi*;
 (c) avansarea complementului adjectivului: *Îmi este dragă, Își sunt indispensabili, Îți este cunoscut, Îmi este recunoscător*.
- 27) Dintre lucrările deja citate, vezi Coșeriu (1992) și Renzi (1989), *loc.cit.*
- 28) Vezi DSL, *tematizare, topică*.
- 29) Vezi Dindelegan (1990); vezi și DSL, *tematizare*.
- 30) Vezi Dindelegan (1992), p.95-97.
- 31) **Vp(Pj)**

- 32) Și chiar dacă există numeroase construcții cu obiectul direct *nemarcate* (vezi: *Tractorul ară ogorul, Elevul citește cartea*), *semnificativă* este tendința puternic manifestată în interiorul limbii române de creare a unor mărci speciale ale obiectului direct, a căror apariție a fost cerută de alte particularități morfosintactice ale sistemului: omonimia celor doi actanți importanți (subiect, obiect direct), în condițiile unei topici relativ libere a acestora.
- 33) Pentru regula *semantică* de utilizare a lui „pe”, vezi Niculescu (1965) și întreaga literatură sintactică de după acesta (de exemplu, Romalo (1973), p.165; Dindelegan (1976), p.88 etc.).
- 34) Pentru regula *lexicală* de utilizare a lui „pe” ca marcă a (sub)genului personal, vezi întreaga literatură destinată acestei chestiuni (semnalăm, printre altele, Romalo (1973), Dindelegan (1976), *loc. cit.*).
- 35) Pentru regula *lexico-gramaticală* de utilizare a lui *pe* drept „clasificator” pentru clasa substantivului, manifestată, uneori, mai presus de caracteristica acestuia de a aparține „(sub)genului personal”, vezi Dindelegan (1999). Alături de alți „clasificatori”, *pe* servește la includerea neechivocă a oricărei baze (oricât de inedită ar fi aceasta) în clasa substantivului, determinând substantivizări accidentale și atrageri accidentale de forme (xenisme, compuse speciale și compuse prin abreviere, conversiuni autonimice; vezi construcții ca: *il are pe vino-ncoace, pe „de ce”-ul ăsta l-am mai auzit, Prep guvernează pe GN, l-au omis pe „x” din alfabet* etc.).
- 36)
$$\begin{array}{l} \text{Vn(No)} \\ \text{Vp(Pj)} \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{Vn(No)} \\ \text{Vp(Pj)} \end{array}} \right\} \text{Vnp(No)(Pj)}$$

Bibliografie:

- CHOMSKY (1991) = Chomsky, N., *Lectures on Government and Binding; trad. fr. Théorie du Gouvernement et du Liage*, Paris, Seuil, 1991
- COȘERIU (1992-93) = Coșeriu, E., *Tipologia limbilor romanice*, în *Prelegeri și conferințe, Anuar de lingvistică și istorie literară*, t. XXXIII, 1992-1993, Iași, p. 119-144
- COȘERIU (2000) = Coșeriu, E., *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Chișinău, Ed. Arc, 2000
- DINDELEGAN (1976) = Pană Dindelegan, G., *Sintaxa limbii române. Partea I: Sintaxa grupului verbal*, București, Tipografia Universității București
- DINDELEGAN (1990) = Pană Dindelegan, G., *Ipostaze sintactice ale „tematizării”*, în AUB, seria LLR, 1990, p.30-38
- DINDELEGAN (1992) = Pană Dindelegan, G., *Teorie și analiză gramaticală*, București, Ed. Coresi, 1992
- DINDELEGAN (1999) = Pană Dindelegan, G., *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în LR, 1999, nr.1-2
- DOBROVIE (1987) = Dobrovie-Sorin, C., *Syntaxe du roumain. Chaînes thématiques*, Paris, Université de Paris VII, 1987
- DOBROVIE (1989) = Dobrovie-Sorin, C., *Les verbes auxiliaires et la structure de la phrase en roumain*, *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filología Románicas*, Universidade de Santiago de Compostela, 1989, publicadas por Ramón Lorenzo 1997, p. 1123-1134
- DOBROVIE (1994) = Dobrovie-Sorin, C., *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin-New York, Mouton de Gruyter, 1997; trad.rom. *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice*, București, Ed. Univers, 2000
- DSL = Bidu-Vrănceanu, A., Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Ed. Științifică, 1997
- GREENBERG (1966) = Greenberg, J.H., *Language Universals*, Haga, Mouton, 1966
- ROMALO (1973) = Guțu Romalo, V., *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973

- LAZARD (1994) = Lazard, G., *L'ACTANCE*, Paris, PUF, *Linguistique nouvelle*, 1994
- NICULESCU (1965) = Niculescu, A., *Obiectul direct prepozițional în limbile romanice*, în „*Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*“, București, Ed. Științifică, 1965
- RAMAT (1985) = Ramat, P., *Typologie linguistique*, Paris, PUF, 1985
- RENZI (1989) = Renzi, L., *Considerazioni tipologiche sul rumeno*, în Harro Stammerjohann (éd.), *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*, V^e colloque international de linguistique slavo-romane, Bad Homburg, 9-11 oct. 1989, édité Gunter Narr Verlag Tübingen, 1991
- VANELLI (1985) = Vanelli, L., et al., *Typologie des pronoms sujets dans les langues romanes*, în „*Actes du XVIIe Congrès de Linguistique et Philologie romanes*“, III, 163-176.

Sigle de izvoare:

Pentru siglele: A, BB, CC₂, CL, CT, CV, ÎL, ISB, PH, Plst., SB, UL, toate reprezentând texte de limbă veche, și pentru exemplele din limba veche, vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în SCL, 1968, nr. 3, p.265 și urm.

- Caragiale 3 = I.L.Caragiale, *Opere 3*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, EPL, 1962
- Creangă = Ion Creangă, *Povești, amintiri, povestiri*, ediție critică de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, EPL, 1965
- Neculce = Ion Neculce, *Letopiseț*, text stabilit de Iorgu Iordan, ediția a II-a revăzută, București, ESPLA, 1959
- Iorga = Nicolae Iorga, *Cugetări*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, Ed. Tineretului
- Obiceiuri = Cristina Călărășu, *Obiceiuri românești de nuntă. Antologie comentată*, București, Ed. Universității din București, 1999
- R.Lit. = „*România literară*“
- TDM,I = *Texte dialectale. Muntenia, I*, București, Ed. Academiei, 1973
- TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, București, Ed. Academiei, 1967

RÉFLEXIONS SUR LA STRUCTURE DE LA PROPOSITION EN ROUMAIN.

La relation S – V– O.
(résumé)

On utilise l'acception du *type linguistique* établie par E. Coșeriu (1992-93), ce qui assure la possibilité de découvrir le type d'une langue quelconque de l'intérieur même, sans faire aucune comparaison. En combinant trois paramètres typologiques, celui des marques actanciennes proposé par Lazard (1994), celui du sujet nul (autrement dit, le paramètre „pro-drop“), et le paramètre de l'ordre des mots établi par Greenberg (1966), on peut caractériser le type syntactique du roumain comme **Vnp(No)(Pj)**.

SECȚIUNEA A

STRUCTURA ȘI EVOLUȚIA LIMBII ROMÂNE

SEMANTICA LEXICALĂ ROMÂNEASCĂ
DIN PERSPECTIVĂ EUROPEANĂ

Angela Bidu-Vrănceanu

Facultatea de Litere
Universitatea din București

0. Relația va fi stabilită sub aspectul *filiației ideilor științifice* din lucrările apărute în ultimele patru decenii reprezentând **semantica lexicală**. Vom delimita o *filiație deliberată* a ideilor prin preluarea unor metode de analiză a sensului cuvântului de către **semantica românească**¹ din **semantica „clasică”**² (1). Pe de altă parte se constată o „*filiație*” **paralelă** în cazul abordărilor și soluțiilor similare, propuse independent de diferiți reprezentanți ai **semanticii lexicale europene**³ și de **semantica românească** (2 și 3).

1. **Semantica lexicală românească** paradigmatică – cea la care ne referim – aparține deliberat **semanticii europene** de acest tip prin preluarea și perfectarea din perspectiva analizelor practice efective a unor concepte și metode introduse de E.Coseriu, B.Pottier, A.J.Greimas. Se admite *caracterul decompozabil și diferențial al sensului lexical*, căruia i se acordă o *importanță primordială și preliminară*⁴.

Pe baza acestei interpretări a **sensului lexical**, **analiza semică**⁵ în **clase paradigmatică** de diferite tipuri⁶ are ca obiectiv degajarea *relațiilor de sens*⁷ și, în ultimă instanță, o *mai bună definire a sensului lexical* în scopuri teoretice și aplicative⁸. Analizele efective ale unei bune părți a lexicului românesc vin să susțină, alături de alte aspecte de interes, teza unanim acceptată privind specificul semantic al limbilor⁹. În felul acesta se confirmă *validitatea lingvistică* a metodelor de analiză¹⁰ și se obțin avantaje de natură aplicativă privind didactica limbilor și lexicografia¹¹.

Dacă în tehnicile concrete de analiză privind **semele și analiza semică** apar nu numai asemănări, ci și diferențe¹² între autori, întreaga **semantică lexicală europeană** aplică cu consecvență principiul *comparării în clase* a termenilor analizați, pentru *buna lor diferențiere* sau *definire*. Depășind faza structuralistă sau post-structuralistă a acestui tip de semantică, termenul adecvat, preferat în prezent și justificativ pentru ceea ce reunește lucrări diverse este cel de **semantică diferențială**¹³. Descrierile se fac cu precădere la nivelul **limbii sau sistemului**, iar instrumentul social normativ care oferă informațiile cele mai generale în această privință este reprezentat de *dicționarele generale monolingve*. Rolul acestor dicționare în analiza semică este astfel un aspect al comparației pe care o întreprindem din perspectiva *filiației ideilor*.

2. Unele lucrări actuale de **semantică lexicală europeană** (spre deosebire de **semantică clasică**¹⁴) apelează în forme diferite la informațiile mai obiective din *dicționarele generale monolingve* pentru a rezolva probleme mai dificile ale analizei sensului în clase paradigmatic. În unele analize se apelează la dicționare chiar pentru delimitarea clasei¹⁵, cu consecințe mai mult sau mai puțin directe asupra degajării elementelor diferențiale (seme și opoziții semantice¹⁶). Semantică lexicală românească a apelat la dicționare ca punct de plecare în toate analizele întreprinse¹⁷ și sub toate aspectele¹⁸.

Corelarea **semanticii** cu **lexicografia** este făcută mai mult sau mai puțin explicit în raport cu justificările teoretice și necesitățile practice. În general, se admite interdependența dintre toate disciplinele care se ocupă de **lexic/vocabular**, chiar dacă această relație trebuie privită cu prudență¹⁹ sau mai complex²⁰.

În același timp, raporturile dintre **semantică și lexicografie** pot prezenta aspecte de interes diferite în funcție de situațiile concrete asupra cărora se oprește analiza. Dintre acestea se regăsesc paralel și independent în **semantică românească** și în cea **europeană** analizele privind migrarea termenilor din **vocabularele specializate spre limba comună**, cu consecințe asupra **dinamicii lexico-semantice**²¹ sau **neologiei** (noutăților) semantice²².

3. **Semanticii lexicale** i s-a reproșat²³ neglijanța sau punerea între paranteze a contextelor și, implicit, a vorbirii sau discursului. **Semantica lexicală românească** a căutat diverse modalități de a ține seama de contexte în analiza sensului lexical²⁴. Aspectul cel mai complex al acestui tip de analiză a fost constituit de relația dintre **sistem și actualizarea** lui în **vorbire sau texte**, relație urmărită fie sub aspectul *distanței semantice* realizate de unii termeni descriși²⁵, fie, din direcție inversă, pornind de la utilizarea mai puțin obișnuită, ca devieri în vorbire față de sensurile de dicționar sau din limbă ale unor cuvinte²⁶. Acest ultim aspect a fost numit *dinamica sensurilor*²⁷ și reprezintă sensuri noi, figurate ale unor termeni ca DEZAMORSA, GESTIONA, ASANA ș.a. Sensurile figurate ale altor termeni apar curent în limba română de după 1990 pînă în prezent în contexte extralingvistice care le justifică necesitatea²⁸ și în contexte lingvistice diferite de cele ale sensului denotativ sau specializat. Sensul nou aduce ceva din precizia sensului specializat, iar contextele sunt neobișnuite lexicului specializat, dar se repetă în limba comună, unde materializează expresiv noua valoare. Caracterul repetabil duce la grade de acceptare diferite²⁹ și, în cele din urmă, la impunerea sau **lexicalizarea** în limbă, cu consecințe asupra includerii lor în dicționar.

Mai multe lucrări de **semantică lexicală europeană actuală** pun probleme de principiu în ce privește **dinamica sensurilor**, limitîndu-se însă la înregistrarea unor exemple³⁰. Se admite la modul general că **lexicul** este o *organizare dinamică*, că se produce un „du-te vino“ de la dicționar la text, pentru că discursul sau vorbirea se bazează *simultan pe stabilitate și evoluție*³¹. Se susține în general că **lexicalizarea** sau impunerea în **limbă** a noutăților din **vorbire** sau **discurs** se face cu ajutorul dicționarelor³², situație la care se poate ajunge numai printr-un *uzaj repetat în texte, singurul loc în care se pot produce noile sensuri*³³. Acestea sau neologismele semantice sunt în general figuri sau tropi cu un caracter extins, iar exemplele înregistrate reprezintă mai ales sensuri metaforice ale termenilor specializați cînd sunt utilizați în limba comună. Alături de exemplele date pentru limba română se rețin exemple din limba franceză, cum ar fi TRAFIC³⁴, ARTERĂ, OȚEL³⁵ ș.a. Noile sensuri se realizează prin încălcarea condițiilor contextuale de utilizare a termenilor specializați, ceea ce le subliniază sensul figurat. Se insistă³⁶ asupra faptului că în toate aceste situații există un *mecanism care asigură înțelegerea*³⁷, pentru că *tropii motivează legăturile semantice și confirmă unitatea polisemiei*³⁸.

Rezultă deci mari similitudini între toate lucrările de semantică în ce privește explicarea sensurilor noi, bazate pe justificări teoretice comune, date, cu siguranță, paralel și independent. Chiar și similitudinea exemplurilor, care frapează, se poate explica în același fel. Apar însă diferențe în ce privește numărul mult mai mare de exemple analizate pentru limba română, repartizate pe categorii, domenii, tipuri de transfer. În română se mai remarcă mixajul unor limbaje specializate, prin utilizarea cu sensuri deviate a *termenilor medicali în economie și în lexicul social-politic*. În ce măsură aceste aspecte cantitative sau calitative ar reprezenta specificul semantic al limbii române, cel puțin la un moment dat³⁹, rămîne o problemă de studiat.

4. În concluzie, „*filiația*“ **paralelă** a ideilor și analizelor din **semantica lexicală europeană** prezintă interes pentru că similitudinile abordării lingvistice conferă *validitate teoretică*. În măsura (destul de bine reprezentată) în care aceste analize au fost întreprinse *mai întîi*⁴⁰ în **semantica românească** apare regretul că aceste lucrări nu sunt difuzate și cunoscute⁴¹.

¹ V.A.Bidu-Vrănceanu 1976, 1986, 1993, 2000 ; v. și A.Bidu-Vrănceanu și N.Forăscu 1984, 1988

² V.E.Coseriu 1964, 1984, 1994, B.Pottier 1964, A.J.Greimas 1966.

³ V.I.Tamba-Metz 1988, F.Rastier 1994, M.F.Mortureux 1997, V.Nyckees 1998, A.Lehmann-F.Martin-Berthet 1998, R.Eluerd 2000, J.Moeschler - A.Auchlin 2000.

⁴ Ceea ce înseamnă, mai ales în primele lucrări de acest fel, considerarea sensului lexical al cuvîntului mai mult sau mai puțin izolat, independent de context, independență consemnată de tratarea în dicționare.

⁵ Elaborarea principiilor **analizei semice**, prin transfer din alte compartimente lingvistice (în special din fonologie) reprezintă o preocupare constantă a tuturor lucrărilor de **semantică lexicală** apărute din 1964 pînă în prezent, date fiind dificultățile obiective, uneori greu de depășit. Sunt interesante analizele de ansamblu privind meritele, dar și deficiențele analizei semice întreprinse de I.Tamba-Metz 1988:23,26, M.F.Mortureux 1997:59, V.Nyckees 1998:206, 209, 212, 216, 232-235, A.Lehmann-F.Martin-Berthet 1998:21-29, 38, 40, 42-43, 50.. În ultima din lucrările citate, p.30 se recunoaște aportul teoretic și metodologic al semanticii componențiale și se consideră termenii sem, semem, arhisemem „fundamentali, larg utilizați și liberi de legătura cu modelul structural“.

⁶ Un interes prioritar a fost acordat **cîmpurilor lexico-semantice**, ultimele lucrări considerîndu-le doar implicit, dar fără a renunța total la acest tip de clasă lexicală, care prezintă, în același timp, dificultăți de delimitare și interes în cercetare (R.Eluerd 2000:7 semnaleză importanța domeniilor de utilizare a lexicului pentru analiză). Se mai delimitează **clase, serii, micro-ansambluri** de natură paradigmatică sau **taxeme**, v.F.Rastier 1994: 61-63, A.Lehmann - F. Martin - Berthet 1998: 12,23,26-27,29,43. În **semantica românească** sunt considerate clase paradigmactice sinonimia și antonimia, v.A.Bidu-Vrănceanu-N.Forăscu 1984: 65-154.

⁷ Relațiile semantice care interesează **semantica lexicală actuală** sunt cele **ierarhice** și de **incluziune** (**hipo- și hiperonimia**), de **echivalență** și de **opozitie** (**sinonimia, co/hiponimia, antonimia**), de solidaritate (metonimia): M.F.Mortureux 1997:80, A. Lehmann- Martin-Berthet 1998:50.

⁸ **Obiectivele teoretice** sunt legate mai ales de **semantica "clasică"** și privesc degajarea și demonstrarea tipului specific de structură la nivelul lexicului. Interesele aplicative țin de perioada post-structuralistă și privesc didactica limbilor, traducerea, lexicografia (E.Coseriu 1982, A. Lehmann - F. Martin-Berthet 1998:30, V.Nyckees 1998:225) și tratamentul informatic al limbilor (F.Rastier 1994: 56-58, 97-110, 201-213).

⁹ Specificul semantic al limbilor a fost susținut și pus în evidență de la Saussure, Hjelmslev, Coseriu pînă la ultimele lucrări de semantică. Degajarea specificului structurilor lexico-semantice ale fiecărei limbi în parte permite, prin compararea cu alte limbi, să se demonstreze că aceeași realitate extralingvistică este organizată diferit în limbi diferite (A. Bidu-Vrănceanu 1986: 94-95, 106-107, 132-133, 151-152, 163-171, 213-218, A.Lehmann-F.Martin-Berthet 1998:25). Se dau explicații de ordin general privind caracterul cultural și istoric construit al semnificației lingvistice (V.Nyckees 1998:315) sau privind perceperea diferită a realității în limbi diferite (M.F.Mortureux 1997:71).

¹⁰ Demonstrand diferențele dintre limbi în exprimarea aceleiași realități extralingvistice nu se poate reproșa analizelor care pun în evidență aceste structuri faptul că ar copia realitatea. **Semantica românească** a dus mai departe aceste idei arătînd diferențe de structurare ale aceluiași domeniu lexico-semantic din perspectiva distinctă a lexicului specializat față de cel comun, v. A. Bidu-Vrănceanu, 2000: 18-21 (definițiile alternative).

¹¹ V. A. Bidu-Vrănceanu 1986: 251-280, 296-309 și 1993: 16-33, 33-47, 59-63. V. și M. F. Mortureux 1997: 60-76, 138, 139 și A. Lehmann – F. Martin-Berthet 1998: 15-21, 29-30, 42-46.

¹² Diferențele privesc mai ales poziția critică față de dificultățile delimitării semnelor, v. și nota 5.

¹³ Termenul de **semantică diferențială** a fost propus de F. Rastier 1994: 25, 32-33, 39. Este preferat și de alți semanticieni, cum ar fi M. F. Mortureux 1997: 71, 89, J. Moeschler – A. Auchlin 2000:29.

¹⁴ **Semantica lexicală clasică** nu a menționat relațiile cu lexicografia poate și pentru că analizele s-au limitat la exemple ilustrative, fără să se facă analiza efectivă a unor clase lexicale, indiferent de amploarea lor.

¹⁵ Toți semanticienii au semnalat dificultățile de delimitare a claselor lexico-semantică mai ales dacă acestea sunt cîmpuri. **Semantica românească** a sesizat amploarea diferită a cîmpurilor analizate și a propus rezolvarea problemelor granițelor cîmpului prin considerarea lui ca mulțime în sens matematic (A. Bidu-Vrănceanu – N. Forăscu, 1984: 208-210). Aceleași criterii (dar fără l a se face legătura cu lingvistica matematică) sunt aplicate subasnsamblurilor lexicale de A. Lehmann – F. Martin – Berthet, 1998:12.

¹⁶ Se remarcă analiza unor cuvinte din clase determinate propusă de M. F. Mortureux 1997: 139-141, de exemplu privind mijloacele de transport pe apă. Se prezintă în paralel definițiile lexicografice pentru comparare și diferențiere prin componente de sens repetabile sau distinctive. Aceeași clasă și același tip de analiză este propus de A. Bidu-Vrănceanu 1987 și 1993.

¹⁷ V. A. Bidu-Vrănceanu 1986 și A. Bidu-Vrănceanu-N. Forăscu 1984.

¹⁸ Atît în ce privește delimitarea corpusului clasei paradigmatică de analizat (cîmp, sinonimie, antonimie), cît și cu scopul degajării și chiar a delimitării semnelor. Mai multe lucrări de semantică lexicală fac și ele apropieri între trăsăturile de sens distinctive și definițiile lexicografice, v. I. Tamba-Metz 1988: 26, M. F. Mortureux 1997: 79, 81.

¹⁹ R. Eluerd 2000: 69 propune o detașare de definiția lexicografică „care poate fi luată drept ceea ce nu e”. De asemenea, A. Lehmann-F. Martin-Berthet 1998: semnalează diferențe între punctele de vedere ale lexicografului și ale lingvistului față de cele ale vorbitorului.

²⁰ **Semantica românească** (A. Bidu-Vrănceanu 1987, 1993, 2000) și-a propus precizarea relațiilor dintre **lexicografie și semantică**. Din această perspectivă se admite că **definiția semică** nu coincide cu **definiția lexicografică**, supusă unei selecții și ordonări. În afară de aceasta, se preconizează nu numai ca dicționarele să constituie un *punct de plecare* al analizelor, ci și un *punct de sosire*, prin sugerarea „lecturii” definițiilor lexicografice în scopul **învățării lexicale**, v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 33-46, 59-63. Ultimul aspect nu apare în lucrările științifice europene, dat fiind că deficiențele dicționarelor sunt mai puțin evidente pentru limbile europene.

²¹ V. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 63-87.

²² Termen utilizat de M. F. Mortureux 1997: 122-126. Se mai vorbește de „banalizarea” lexicului specializat (id.113), justificată de „laicizarea” științelor, F. Rastier 1995: 35 ș.u.

²³ Reproș făcut de însuși E. Coseriu (1982) într-un moment post-structural.

²⁴ De la efectuarea **dezambiguizării** cuvintelor polisemantice **în și prin context** pentru a fi integrate în clase paradigmatică pînă la semnalarea **restricțiilor contextuale** importante pentru însăși definirea riguroasă a sensului și pînă la analiza unor (con)texte de amploare diferită. Este adevărat că în toate aceste situații **analiza contextuală** s-a făcut din perspectiva strictă a interesului pentru descrierea mai riguroasă și mai complexă a **sensului lexical**.

²⁵ V. A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu 1984: 240-261, A. Bidu-Vrănceanu 1986:280-287, unde sub numele de **sistem și actualizare** se constată variații semantice limitate, determinate față de sensurile cuvintelor analizate la nivelul sistemului. Multe dintre fenomenele constatate ar corespunde **propagării sau inhibării** semnelor în context semnalate sub acest nume de F. Rastier 1994: 69-71.

²⁶ V. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 80-87.

²⁷ Nu s-au încadrat în dinamica semantică fapte izolate, înregistrate o singură dată. V. și R. Eluerd 2000: 58.

²⁸ Dacă motivarea extralingvistică dispăre, noul sens nu are șanse să se impună (este cazul lui EMANA, frecvent după 1990, dar care nu mai este motivat în momentul de față).

²⁹ Devierile se produc în lanț, de ex. de la A GESTIONA o *avere/bugetul/bunurile* la GESTIONAREA *sărăciei/crizei* pînă la GESTIONAREA *sentimentelor*. Cu cît ne depărtăm mai mult, sensul poate fi mai puțin acceptabil, poate afecta înțelegerea.

³⁰ M. F. Mortureux 1997: 94-95 înregistrează în presa franceză utilizarea cu un alt sens decît cel din dicționare a cuvîntului CARGO pentru a „desemna transportul de persoane, nu de mărfuri”. Nu se urmărește posibila explicare a deviației semantice prin eventuala estompere sau neutralizare a unor componente semantice: „pentru oameni”/„pentru mărfuri”, care ar putea duce la extinderea noului sens.

³¹ M. F. Mortureux 1997: 126.

³² M. F. Mortureux 1997: 93 apreciază că dicționarele se străduiesc să reprezinte atât unitatea semantică a cuvântului, cât și varietatea utilizărilor sale, care duce la polisemie.

³³ M. F. Mortureux 1997: 122, 125. A. Lehmann–F. Martin-Berthet identifică neologia semantică cu tropii estinși sau lexicalizați.

³⁴ Polisemia cuvântului TRAFIC e discutată atât de A. Bidu-Vrânceanu 1988: 94, cât și de M. F. Mortureux 1997: 93. Sensul deviat peiorativ din franceză, care se referă la „comerțul ilicit” (*trafiquer une voiture*) nu a fost înregistrat pentru română în DEX, dar este frecvent utilizat în româna actuală: TRAFIC *de persoane, de carne vie* ș.a.

³⁵ A. Lehmann–F. Martin-Berthet 1998: 82, 87, 89-90.

³⁶ V. Nyckees 1998: 135-144, 201, 203, 255.

³⁷ Dincolo de explicația generală privind asigurarea coeziunii semantice sau a echilibrului semantic printr-o medie semantică, A. Bidu-Vrânceanu 1984: 38 sau a unui *synopsis*, A. Lehmann–F. Martin-Berthet 1998: 89-90.

³⁸ Și alți lingviști, cum ar fi E. Coseriu sau F. Rastier explică importanța coexistenței sensului denotativ cu cel conotativ pentru a asigura înțelegerea mai ales în cazul sensurilor metaforice. V. și A. Bidu-Vrânceanu 1984: 59-60.

³⁹ Caracteristică manifestată prin preferarea unui anumit tip de metafore, cum ar fi cele realizate de termenii medicali utilizați în economie (v. A. Bidu-Vrânceanu 1997: 39-45). De la L. Săineanu la J. Picoche tipurile de metafore au fost o modalitate de a determina specificul semantic al limbilor.

⁴⁰ De exemplu se constată analiza similară a clasei cuvintelor desemnând „mijloacele de transport pe apă” în română și franceză făcută de A. Bidu-Vrânceanu 1987 și 1993: 41-45 și de M. F. Mortureux 1997: 39-41. În ambele situații se procedează la detașarea prin comparație a elementelor sau componentelor comune clasei și a celor diferențiatore pentru fiecare termen al clasei la nivelul definițiilor lexicografice.

⁴¹ Adăugăm aici afirmația făcută de I. Tamba-Metz care contribuie la interpretarea propusă de noi filiației ideilor: „multe lucrări de semantică apărute după 1955 au tendința de a „uita” primele lucrări semantice, ca și când totul ar fi perimat”.

BIBLIOGRAFIE

- BIDU-VRÂNCEANU, A., 1976 – *Système matyque des noms de couleurs. Recherche de méthode en sémantique structurale*, București, Editura Academiei RSR.
- 1986 – *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
 - 1987 – *La sémantique et ses applications à la lexicographie*, în *Aspects of language. Studies in Honour of Mario Alinei*, Amsterdam.
 - 1993 – *Lectura dicționarelor*, București, Editura Metropol.
 - 2000 – *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, A. – FORĂSCU, N., 1984 – *Modele de structurare semantică*, Timișoara, Editura Facla.
- 1988 – *Cuvinte și sensuri*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
 - 1997 – *Dinamica sensurilor în româna actuală*, în „*Limbă și literatură*”, an XLII, vol. III-IV
- COSERIU, E., 1964 – *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „*Travaux de linguistique et de littérature*”, vol. I, Strasbourg.
- 1982 – *Au delà du structuralisme*, în *Linguistica e letteratura*, VII.
 - 1994 – *Prelegeri și conferințe*, supliment al publicației „*Anuar de lingvistică și de istorie literară*”, tom XXXIII, seria A-lingvistică, Iași.
- ELUERD, R., 2000 – *La lexicologie*, Paris, Presses Universitaire de France.
- GREIMAS, A. J., 1966 – *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse.
- LEHMANN, A. – MARTIN-BERTHET, F., 1998 – *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*, Paris, Dunod.
- MOESCHLER, J. – AUCLIN, A., 2000 – *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Armand Colin.
- MORTUREUX, M. F., 1997 – *La lexicologie entre langue et discours*, Paris, Ed. Sedes.
- NYCKEES, V., 1998 – *La sémantique*, Paris, Belin Ed.

- POTTIER, B., 1964 – Vers une sémantique moderne, în „*Travaux de linguistique et de littérature*“, I, 1, Strasbourg.
- RASTIER, F., 1994 – *Sémantique pour l'analyse. De la linguistique à l'informatique*, avec la collaboration de A. Abeillé, M. Cavazza, Paris, Ed. Masson.
- 1995 – Le terme: entre ontology et linguistique, în *Banque de mots*, nr. 7.
- TAMBA-METZ, I., 1988 – *La sémantique*, Paris, Presses Universitaire de France.

LA SEMANTIQUE LEXICALE ET EUROPEENNE

Résumé

Quelques problèmes théoriques et pratiques (l'analyse sémique, l'importance du dictionnaires, les champs lexico-sémantiques, la relation des vocabulaires spécialisés avec la langue commune) sont présentés en considérant l'interprétation dans certains ouvrages roumains et européens. On constate une « filiation » d'idées délibérée, conciente et une « filiation » indépendante, parallèle.

RELATINIZAREA LIMBII ROMÂNE PRIN ÎMPRUMUTURI LEXICALE

Helga Bogdan-Oprea
Facultatea de Litere
Universitatea din București

I. Argument

Constituind, indiscutabil, cea mai importantă problemă a lexicologiei, împrumutul lexical nu s-a bucurat de o mare atenție în lingvistica românească. Există o serie de cărți care au ca obiect prezentarea anumitor aspecte ale influențelor exercitate asupra limbii române într-o perioadă veche din evoluția ei ori într-o fază modernă și mai multe studii sau note etimologice. Problema enunțată nu a cunoscut însă o tratare într-o lucrare de sinteză amplă, în care să fie îmbinate aspectele de ordin teoretic cu prezentarea unor fapte de limbă relevante. Mai mult, chiar, cercetarea etimologică a rămas la stadiul identificării originii imediate a unui termen românesc, ignorându-se de cele mai multe ori faptul că apariția unei noi unități lexicale într-un idiom sau altul este consecința parcurgerii unui drum, cel mai adesea, lung și sinuos.

O lucrare de etimologie în care este avută în vedere, pentru prima dată, nu numai indicarea etimonului imediat, ci și a termenului mai îndepărtat de la baza unor unități vechi sau neologice românești, este *Dicționarul de cuvinte călătore* al lui Al. Graur. Fără a face nici un fel de clasificare de ordin etimologic, autorul prezintă în acest dicționar, în ordine alfabetică, un număr de 1335 de cuvinte regionale, populare și literare, vechi și neologice. Ele au ca etimon îndepărtat fie un termen de origine latină sau greacă veche, fie un cuvânt arabo-persan, asiatic, vechi-germanic, australian ori african, primit întotdeauna la noi prin filieră, în special, romanică.

Din punctul de vedere al etimologiei îndepărtate, cele mai multe unități de acest tip se reduc, în ultimă analiză, la cuvinte latinești, contribuind la relatinizarea limbii române.

Intensificarea, accentuarea sau consolidarea trăsăturilor specific latinești ale românei – fiindcă așa trebuie înțeles termenul de *relatinizare* – se realizează din cele mai vechi timpuri, chiar din faza formării limbii noastre. Au contribuit la aceasta o serie de influențe manifestate de timpuriu, începând cu slava veche și continuând cu maghiara, turca, neogreaca sau poloneza, exercitate la nivelul limbii comune, ori cu germana, bulgara, ucraineana, rusa, care au afectat de cele mai multe ori numai componenta regională a românei vorbite la momentul respectiv.

Fenomenul relatinizării a cunoscut însă cea mai mare amploare în perioada de modernizare a limbii române literare, exercitându-se, mai ales, prin franceză, latină savantă sau italiană, dar și prin idiomuri neromanice, precum germana, rusa modernă ori, mai recent, engleza britanică și americană.

Manifestându-se în diverse grade și în perioade mai scurte ori mai îndelungate, influențele din partea acestor idiomuri au contribuit, fără excepție, nu numai la îmbogățirea tezaurului lexical, ci și la relatinizarea limbii române fie prin împrumuturi și calcuri lexicale sau frazeologice, fie prin întărirea unor structuri și tipare flexionare (de conjugare sau declinare), cum s-a întâmplat în timpul influenței slave, turcești și maghiare.

II. Conceptul de *relatinizare* în relațiile lui cu *reromanizarea* și cu *occidentalizarea (romanică)*

Ignorarea valorii intensive a prefixului neologic *re-*, din structura infinitivului lung *relatinizare*, conduce, în mod inevitabil, la părerea greșită că prin acest fenomen extrem de interesant s-ar înțelege redobândirea latinității pierdute a limbii noastre.

În realitate, prin procesul de *relatinizare* este desemnată intensificarea, adică accentuarea, întărirea sau consolidarea structurii gramaticale și a trăsăturilor de la nivelul lexical și frazeologic românesc. Româna nu și-a pierdut niciodată aceste caracteristici, nici măcar în faza veche din evoluția ei, când s-a dezvoltat într-un mediu nelatinesc și neromanic.

Termenul *relatinizare*, o creație independentă a limbii române sau un reflex al franțuzescului *relatinisation*, presupune în mod necesar un verb *a relatiniza*. El a fost chiar utilizat în literatura românească de specialitate, după ce l-a folosit, încă din anul 1916, lingvistul francez Antoine Meillet, cu referire la perioada sau faza modernă din evoluția limbii noastre „L'influence française, qui a été grande au XIX-e siècle, a heureusement relatinisé le roumain depuis quelques décâdes“ („Influența franceză care a fost puternică în secolul al XIX-lea a relatinizat în mod fericit limba română de câteva decenii“).¹

Influențat de Meillet sau inovând, probabil în mod independent, însă în aceeași direcție, lingvistul român Al. Graur folosește pentru prima oară, în 1930, în numărul din 20 august al ziarului *Adevărul*, substantivul *relatinizare*, concept care a rămas din păcate, mai multă vreme într-un con de umbră, fiind înlocuit în mod nejustificat printr-un termen cu o structură similară, *reromanizare*.

Creație a lingvistului clujean Sextil Pușcariu, substantivul *reromanizare* a făcut o carieră strălucită în literatura de specialitate, ajungând să fie utilizat, nu de puține ori, în mod greșit, ca sinonim al lui *relatinizare*. După cum se poate ușor bănui, prin fenomenul *reromanizării* se înțelege o intensificare a trăsăturilor, mai ales de ordin lexical și frazeologic, ale limbii noastre, ca urmare a influenței exercitate de idiomurile neolatine occidentale. Împrumuturile făcute din franceză sau din italiană, eventual și direct din spaniolă, au apropiat și mai mult limba noastră de idiomurile romanice apusene.

Schimbarea esențială a configurației lexicale a românei, în urma pătrunderii unui val masiv de neologisme latino-romanice este subliniată într-un articol publicat în anul 1931 sub semnătura lui Sextil Pușcariu. El utilizează cu acest prilej termenul *reromanizare*, pe care îl pune definitiv în circulație prin studiul intitulat *Despre neologisme*: „Neologismul de origine latină sau neolatină a produs o adevărată re-romanizare a limbii noastre, îmbogățind-o cu un mare număr de elemente romanice, care au umplut golurile iscate prin uzarea firească și prin pierderea cuvintelor strămoșești în locul cărora se introduseseră cuvinte străine“.²

Ajunși în acest punct cu discuția, ne rămâne de abordat și raportul care există între *relatinizare*, *reromanizare* și *occidentalizare*.

O *relatinizare*, adică o intensificare a trăsăturilor latinești ale limbii române s-a realizat în urma împrumutării din latină, pe cale cultă, savantă sau cărturărească, ori indirect, prin filieră romanică, dar și neromanică (germanică, prin engleză și germană, sau slavă, prin rusă) a unor neologisme care aveau, obligatoriu ca ultim etimon, un cuvânt latinesc.

Nu mai încapă nici o îndoială că sfera conceptului de *relatinizare* este mai puțin largă decât cea a lui *reromanizare*.

Aceasta din urmă include cuvinte care au intrat în română în urma influenței exercitate de idiomurile romanice occidentale, îndeosebi franceza și italiana, într-o oarecare măsură, chiar și spaniola.

Ultimul idiom nu i-a furnizat românei întotdeauna în mod direct neologisme, ci, mai ales, prin intermediul altor limbi, în special al francezei. Reromanizarea limbii noastre s-a produs și prin apariția unui număr însemnat de cuvinte care nu aveau, în mod obligatoriu origine îndepărtată latină, ci proveneau din diverse alte limbi europene sau extraeuropene (aimara, algonkină, arabă, araucană, australiană, caraibă, chineză, hindi, irlandeză, japoneză, malaeză, norvegiană, quechua, tibetană, tupi-guarani etc.).

Aceste cuvinte neologice sunt romanice, deoarece le-am primit prin intermediul idiomurilor neolatine apusene, dar nu sunt în chip firesc și latinești, deoarece au la bază un etimon vechi germanic, vechi slav, arab, asiatic, amerindian. După cum se vede, spunem despre unii termeni, ca: *aborda* (creație a limbii franceze din două elemente diferite ca origine: prefixul *a-* <lat. *ad* și substantivul vechi germanic *bord*), *alpaca*, *coca* (din aimara), *tomahawk*, *totem*, *wigwam* (cuvinte algonkine), *albatros*, *alcov*, *arsenal*, *elixir*, *gazelă*, *girafă*, *magazin*, *minaret*, *moschee*, *tarif* (de origine arabă), *canoe*, *batat*, *hamac*, *iguană*, *yuca* (unități lexicale amerindiene din zona ecuatorială), *bumerang*, *cangur*, *dingo*, *emu* (cuvinte australiene), *caiman*, *canibal*, *colibri*, *pirania* (din caraibă), *caolin*, *nanchin*, *satin*, (cuvinte chinezești), *caiac*, *hanorac*, *iglu* (de origine eschimosă), *bengal*, *culi*, *mangustă*, *polo*, *punci*, *șampon* (din hindi), *chimono*, *gheișă*, *harachiri*, *jiu-jitsu*, *kamikaze*, *karate*, *mikado*, *samurai* (de origine japoneză), *amoc*, *gutapercă*, *ketchup* (cuvinte din malaeză), *fiord*, *iolă*, *schii*, *slalom* (norvegieni), *condor*, *guano*, *guanaco*, *mate*, *pampas*, *chinină*, *chinchina*, *vicunia* (din idiomurile quechua) sau *anas*, *jaguar*, *nandu*, *petunie tapioca*, *tapir*, *tatu*, *tucan* (din tupi-guarani), că au contribuit exclusiv la reromanizarea limbii române, în mod cert, nu însă și la relatinizarea ei. Cuvintele enumerate mai sus nu au nimic latinesc din punctul de vedere al originii imediate ori mai îndepărtate, de aceea este profund greșit să se pună semnul egalității între *relatinizare* și *reromanizare*.

Nici între acest din urmă concept și acela de *occidentalizare* nu este bine să vedem un raport de sinonimie, din moment ce la așa-numita „occidentalizare“ a limbii române nu au contribuit exclusiv idiomurile neolatine apusene, ci și limbi cum sunt engleza, germana sau chiar rusa, care aparțin unor familii lingvistice diferite. Cuvintele neologice împrumutate din limbile germanice moderne, care nu există în idiomurile romanice din Apus, sunt reprezentative numai pentru procesul de occidentalizare a românei, nu și pentru cel de reromanizare. În cazul în care multe germanisme și anglicisme de această factură au intrat și în franceză, italiană, spaniolă sau portugheză, înainte să le împrumutăm și noi, direct sau prin intermediar neolatin, sfera lui *reromanizare* se intersectează cu aceea a lui *occidentalizare*.

O relație de sinonimie perfectă este numai între *reromanizare* și *occidentalizare romanică*³, deoarece, prin forța împrejurărilor, idiomurile romanice din care noi am împrumutat un număr mare de neologisme sunt și limbi occidentale sau apusene.

După cum se poate observa, sfera celor trei concepte prezentate (*relatinizare*, *reromanizare* și *occidentalizare*) nu este identică. Termenul *reromanizare* îl înglobează pe cel de *relatinizare*, deoarece desemnează și unități nelatinești la origine. Aria semantică a lui *occidentalizare* este cea mai mare, din moment ce înglobează termenul *reromanizare*, făcând referire și la neologismele primite din limbile germanice apusene. Asemenea oricărui element neologic apărut în limba noastră încă din faza exercitării influenței latine savante, cuvintele și unitățile frazeologice împrumutate de română în perioada modernă, din limbi precum franceza, italiana, germana, rusa, engleza britanică și americană sau spaniola, au

contribuit la îmbogățirea, modernizarea, intelectualizarea, internaționalizarea și, nu în ultimul rând, la relatinizarea ori, după caz, la reromanizarea sau occidentalizarea limbii noastre⁴.

Cel mai important este să se înțeleagă raportul real existent între cele trei concepte cu care s-a operat ori se operează încă în literatura de specialitate. Ele trebuie utilizate însă cu semnificații diferite și în mod nuanțat, fiind necesară păstrarea tuturor, din considerentele mai sus menționate.

III Relatinizarea limbii române prin elemente lexicale vechi și neologice

1. Elemente lexicale cu etimon imediat slav și îndepărtat latinesc:

- Rom. *baie* <sl. *banĭa* <lat. *balneum*, *i* „baie, sală de baie“ <v. gr. *balneion* „baie, încăpere”
- Rom. *chilie* „cămăruță, odăiță“ <v. sl. *keliĭa* < gr. *kellion* < lat. *cella* „cabină de baie, odăiță, sanctuar“;
- Rom. *cârpă* <v. sl. *križĭ* <lat. *crux, -cis* „cruce“. Substantivele *cârpă* și *cruce* (moștenit din lat. *crux, -cis*) alcătuiesc un dublet etimologic.
- Rom. *comoară* <v. sl. *komora* „cameră sau depozit pentru provizii“ <lat. *camera, -ae* „boltă, arcadă, apoi cămară“ <v. gr. *kamara*. Cuvintele *comoară*, *cămară*, de origine neogreacă și neologismul *cameră* <it. *camera*, fr. *camera* alcătuiesc un triplet etimologic.
- Rom. *lighioană* „fiară, jivină, vietate“ (elipsă din sintagma *legheoanele* sau *lighioanele pădurii*) <v. sl. *legeon* „mulțime, ansamblu“ <gr. *legeon* <lat. *legio, -onis* „legiune, unitate militară de aproximativ 4-6000 de soldați, cuprinzând 10 cohorte și 60 de centurii sau armată, trupă condusă la început de un pretor și, mai târziu, de un legatus“. *Lighioană* și *legiune* <din lat. *legio, -onis*, fr. *legion*, formează un interesant dublet etimologic.
- Rom. *precupeț* <v. sl. *prikupeț* „negustor“, derivat cu prefixul *pri-* de la verbul *kupiti* „a cumpăra“ <got. *kaupon* „a face negustorie“ <lat. *caupo* (variantă *copo*), cu sensul de „hangiu, cârciumar, negustor“.
- Rom. *ulei* (cu varianta *oloi*) < v. sl. *oleĭ* < lat. *oleum* < v. gr. *elaion*, din substratul mediteranean.
- Rom. *troian* „grămadă de zăpadă, dune, nămeți și întăritură primitivă dintr-un dig lung, prevăzută cu șanțuri de apărare“ <v. sl. *trojan* <lat. *Traianus* (adjectiv), provenit prin conversiune de la substantivul propriu *Traianus*.⁵

2. Elemente lexicale cu etimon imediat maghiar și îndepărtat latinesc

- Rom. *acaț* „salcâm“ <magh. *akác* <lat. *acacia, -ae* <v. gr. *akakia*, vechi cuvânt egiptean.
- Rom. *agriș* „arbust cu fructe comestibile din zona de munte“ <magh. *egres* <it. *agresto* „strugure necopt, crescut la început în stare sălbatică“ <lat. *agrestus* „sălbatic“.
- Rom. *almar* „dulap“ <magh. *almárium* <lat. *armarium* „casetă, bibliotecă, bufet, dulap“, derivat de la *arma, -ae* „armă“
- Rom. *chiblă* „găleată“ <magh. *köböl* <v. sl. *küblŭ* <v. germ. *Kübel* „găleată“ <lat. *cuppella*, diminutivul lui *cuppa, -ae* „butie, butoi pentru depozitat lichide sau solide“.
- Rom. *cleștar* „cristal“ <magh. *kristály* <germ. *Kristall* <lat. *crystallus* sau *crystallum* „gheață, rocă de cristal, piatră prețioasă, cupă“ <v. gr. *krystallos*. Cuvintele *cleștar*,

- crystal*, cu pluralul *cristale* și *crystal*, cu pluralul *crystaluri*, ambele de proveniență latină savantă și franceză (cf. lat. *crystallum*, fr. *crystal*) alcătuiesc un triplet etimologic.
- Rom. *forint* < magh. *forint* < germ. *Florin* < lat. med. *florinus*, derivat de la *flos*, *-ris* „floare“. Alături de *forint*, substantivul comun *florin* < germ. *Florin*, fr. *florin*, având și o variantă *fiorin* < it. *fiorino*, și antroponimul *Florin* formează un inedit triplet etimologic.
 - Rom. *cotton* „ungher ascuns, colț“ < magh. *katlan* „cuptor“ < scr. derivat *kotlina* < v. sl., *kotilŭ* < got. *Katils* < lat. *catillus* „farfurioară“, diminutivul lui *catinus* „vas adânc pentru fiert mâncare, strachină, blid, cratiță sau creuzet de topit metale“.
 - Rom. *ghimber* „plantă din care se extrag uleiurile eterice“ < magh. *gyömbér* < lat. *zingiber* < v. gr. *zingiberis* < sanscr. *çrngavēra*, derivat de la rădăcina *çrngam* „corn“.
 - Rom. *creișar* „monedă de valoare mică în vechiul Imperiu Austro-Ungar“ < magh. *krajcár* < ceh. *krejcar* < v. germ. *Kreuzer* „monedă imperială“, derivat de la *Kreuz* „cruce“ < lat. *crux*, *-cis*, cu același sens.
 - Rom. *guler* < magh. *gallér* < germ. med. *goller* < lat. *collarium* „guler“, derivat de la *collum* „gât, grumaz“. Dubletul etimologic al lui *guler* este neologismul *colier* < fr. *collier* < lat. *collarium*.
 - Rom. *husar* „oștaș din cavaleria maghiară“ < magh. *huszár* (cu același sens) < s-cr. *husar* „hoț, tâlhar“ < gr. med. *kursarios* „pirat“ < lat. tz. *cursarius*, care avea aceeași semnificație negativă. Dubletul etimologic al rom. *husar* este *corsar*, împrumut neologic din it. *corsaro* și fr. *corsaire*.
 - Rom. *jeler* „șăran care muncea pe moșia nobilului“ < magh. *zsellér* < germ. *Söller*, variantă dialectală a lui *Söldner* „mercenar“ < lat. *solidus*, adjectiv cu sensul de „solid, tare, greu, masiv, compact, întreg sau ferm, temeinic, veritabil, adevărat“.
 - Rom. *larmă* „gălăgie, agitație, zarvă“ < magh. *lárma* < germ. *Larme*, variantă dialectală pentru literarul *Lärm* „gălăgie“ < it. *all'arme!* „la arme!“, sintagmă transformată ulterior în substantiv compus și având în structura ei cuvântul *arme*, pluralul lui *arma* < lat. *arma*, *-ae* „arme, mijloace de apărare, război, luptă, trupe, oaste“. Dubletul etimologic al rom. *larmă* este neologismul *alarmă* cu origine multiplă: it. *alarma* și fr. *alarme*.
 - Rom. *marfă* și *marhă*, regionalism însemnând „vită, vacă“ < magh. *marha* < v. germ. *marhat* „piață“ < lat. *mercatus* „negustorie, comerț, târg, piață“.
 - Rom. *meșter* < magh. *mester* < germ. *Meister* „maistru“ < lat. *magister* „căpetenie, comandant, mai marele unui grup, șef, dascăl, învățător, maestru“. Familia etimologică a lui *magister* conține membri numeroși, extrem de diverși din punctul de vedere al originii imediate, al vechimii și al structurii fonemate: adjectivul *măiestru* (moștenit), *meșter* < magh. *mester*, *maistru* < germ. *Meister*, *mistru* (din cehă), *maistor* (din bulgară), *magistru* < din lat. *magister*, *maestru* < it. *maestro* și *master* < engl. amer. *master*.
 - Rom. *mușcată* < magh. *muskátli* < germ. *Muskat* (cu varianta regională, *Muskatl*) < lal. tz. *muscatum*, derivat al lui *muscum* „mosc, parfum“ < pers. *mušk*. Dubletul lui etimologic este chiar substantivul *mosc*.
 - Rom. *muștar* < magh. *mustár* < germ. med. *mustard* < v. fr. *moutarde*, un derivat al lui *moût* „vin“ < lat. *mustum* „vin, must“.
 - Rom. *pahar* < magh. *pohár* < slov. *pehar* < germ. *Becher* „pahar“ < lat. tz. **bicarium*, derivat pe baza reflexului etimologic al grecesului *bikos* „vas cu toarte“ < egipt. *bgk. t*, „vas cu ulei folosit ca unitate de măsură a cantității“.
 - Rom. *pișcot* < magh. *piskóta* < germ. *Biskotte* < it. *biscotto* < lat. *bis coctus* „copt de două ori“. Dubletul lui etimologic este neologicul *biscuit* de proveniență franceză (cf. fr. *biscuit* < it. *biscotte*).

- Rom. *potică* „farmacie“ <magh. *patika* <germ. *Apotheke* < lat. *apotheca* < v. gr. *apotheke*. Familia etimologică a lat. *apotheca* include numeroși membri: elementele vechi și regionale *potică*<magh. *patika* sau *apotecă*<germ. *Apotheke* și neologismul *bodegă*<germ. *bodega* sau mai recentul *butic*<fr. *boutique*<prov. *botica*<lat. *apotheca*<v. gr. *apotheke* „depozit, magazie, încăpere“.
- Rom. *pușcă*<magh. *puska*<pol. *puszka*<v. germ. *buhsa* (cf. actualul *Büchse*)<lat. *buxis*<v. gr *pyxis* „cutie“. Vezi și alți descendenți cu sens apropiat de cel al etimonului original: *boxă*, *bucșă*, *busolă*.
- Rom. *sicriu*<magh. *szekrény* „coșciug“<germ. med. *Schrein* „dulap“<v. fr. *scrin* (variantă dialectală pentru *écrin*) <lat. *scrinium* „cutie“. Dubletul etimologic al rom. *sicriu* este neologismul latino-roman *scrin*<din lat. *scrinium*, rus. *skrin*.
- Rom. *sobă*<magh. *szoba*<v. germ. *Stube* „cameră unde se face focul“<lat. **extufare*, creat pe baza lui *tufo*<v. gr. *typhos*. Alți descendenți ai acestei forme reconstruite sunt *izbă*, *stufat* și *etuvă*.
- Rom. *șindrilă* „scândură pentru acoperit case“<magh. *sindel*<v. germ. *Schindel*<lat. *scindula* sau *scandula* „scândură, șindrilă pentru acoperiș“, derivat de la verbul *scindere* „a sfâșia, a despica, a sparge, a tăia“.
- Rom. *târnaț* „prispă“<magh. *tornc*<germ. med. *tërrâz*<v. fr. *terrasse* < prov. *terrasa*, creat pe baza descendentului lat. *terra* „pământ, sol“. Regionalul *târnaț* și neologismul *terasă*, de proveniență franceză, alcătuiesc un interesant dublet etimologic.
- Rom. *șintirim* „cimitir“<magh. *cinterem*<lat. *coemeterium*<v. gr. *koimeterion*, derivat de la verbul *koimao* „a dormi“. Din același lat. *coemeterium* provine prin neogrecă (cf. *kimitirion*) și consolidat prin italiană (cf. *cimitero*) și *cimitir* al nostru.

3. Elemente lexicale cu etimon imediat turcesc și îndepărtat latinesc

- Rom. *cașcaval*<tc. *kaşkaval*<it. *cacio-cavallo*, compus din două cuvinte de origine latină: *cacio*<lat. *caseus* „brânză“ și *cavallo*<lat. *caballus* „cal“.
- Rom. *cântar*<tc. *kantar*<arab. *quintār*<gr. *kentenari*<lat. *centenarium*, derivat de la *centum* „o sută“. Dubletul său etimologic este neologismul *centenar*, împrumutat din latină pe cale savantă.
- Rom. *comitagi* „membrul unei organizații sau asociații secrete“ <tc. *komitaci*, derivat de la *komita* „organizație secretă de natură politico-militară Tc. *komita*<ital. *comita*< fr. *comitet*< engl. *comitet* < v. fr. *committee* „asociație, organizație“, derivat pe baza descendentului francezesc al lat. *committo*, derivat cu prefixul *con-* de la verbul *mitto*, -ere „a pune la un loc, a asocia, a lega strâns“. Dubletul său etimologic este *comitet*<fr. *comitet*.
- Rom. *covată* „albie de lemn“ <tc. *kovata/kuvata*<fr. *cuvette*, derivat al lui *cuve* „albie“, moștenit din lat. *cupa* „bute, butoi“. În familia etimologică a lat. *cupa* se încadrează și neologismele francezești *cuvă*<fr. *cuve* și *chiuvetă*<fr. *cuvette*, diminutivul lui *cuve*.
- Rom. *funduc* „veche monedă turcească de aur“<tc. *findik*<arab. *funduk*<lat. *nux pontica* „alună sau nucă din Pont“ (cf. lat. *nux* „nucă“ și *pontica*, adjectiv feminin creat pe baza unui toponim arhicunoscut în antichitate). Romanii l-au calchiat pe *nux pontica* după sintagma grecească *pontikon* (*karyon*).
- Rom. *moșfluz* „falit, falimentar, rămas cu buza umflată“ <tc. *müflüs* „falit“ <arab. *muflis*, participiul prezent activ al verbului *falasa* „a da faliment“, derivat de la substantivul

fals, plural *fulus*, denumind o monedă specifică zonei. Arab. *fals* < gr. *phollis* < lat. *folllis* „burduf, sac, foale, pungă“.

- Rom. *oca* „veche unitate de măsură a greutateii“ < tc. *okka* < arab. *ukija*, împrumutat printr-un intermediar aramaic din gr. *ounkia* < lat. *uncia* „a douăsprezecea parte dintr-un întreg, monedă, para, uncie, unitate pentru măsurat lungimea și greutatea“, derivat de la *unus* „unul, singurul“. Are ca dublet pe *uncie* < din lat. *uncia*.
- Rom. *palavără* < tc. *palavra* < span. *palabra* \ *palavra* „cuvânt“, prin intermediar arab < lat. *para-bola* „alegorie, comparație, asemănare, parabolă și cuvânt“ < gr. *parabole*, compus din două elemente: *para* „alături“ și *ballo* „a arunca“. Rom. *palavără* alcătuiește, alături de neologismele *parabolă* < din lat. *parabola* și *parolă* < fr. *parole*, un important triplet etimologic.
- Rom. *trampă* „troc, afacere“ < tc. *trampa* „troc“ < it. *tramuta* „schimbare“, derivat regresiv de la verbul *tramutare* < lat. *transmutare* „a schimba, a modifica, a (se) muta“.

4. Elemente lexicale cu etimon imediat grecesc și îndepărtat latinesc

- Rom. *camfor* < ngr. *kamfora* < lat. med. *camphora* < arab. *kāfūr* < sanscr. *karpūra*.
- Rom. *cofeturi* „bomboane, zaharicale“ < ngr. *kofeta* < it. *confetto* „zaharisit“ < lat. *confectum* „preparat alimentar asemănător fursecurilor“, variantă a lui *confactum*, derivat cu prefixul *con-* pe baza participiului *factum* al verbului *facere*. Dubletul său etimologic este neologismul de origine franceză și italiană *confetti* < it. *confetti*, pluralul aceluiași *confetto*.
- Rom. *colțun* (variantă *călțun*) „ciorap“ < ngr. *kaltsuni* < it. *calzone* „ciorapi“, derivat pe baza descendentului lat. *calceus* „încălțăminte de piele prinsă pe picior cu ajutorul unor fâșii“, derivat de la *calx*, -*cis* „călcâi, picior“.
- Rom. *canapea* < ngr. *kanapes* < fr. *canape* < lat. *conopeum* \ *conopium* < v. gr. *konopion* „pat prevăzut cu o perdea contra țințarilor“, un derivat de la *konops* < egipt. *hamś* „țințar“.
- Rom. *capelă* „șapcă din postav purtată de militari“ < ngr. *kapello* „pălărie“ < it. *cappello* < lat. *cappellus*, diminutiv al lui *cappa* „mantie“. Din aceeași familie etimologică fac parte *șapcă* < rus. *șapka* și *chipiu* < fr. *kepi*.
- Rom. *crivat* „pat“ < ngr. *krevvati* < v. gr. *krabbatos* < lat. *grabatus* „pat scund, aflat în casa oamenilor de condiție socială modestă“ < maced. *krabatos*.
- Rom. *fustă* și *fustanelă* < ngr. *fusta*, respectiv *fustanella*, un cuvânt derivat. Ngr. *fusta* < egipt. *fustāt*, provenit prin antonomază din toponimul *Fustāt*, care denumește o periferie a orașului Cairo, unde au fost produse prima oară aceste obiecte de vestimentație. Egipt. *Fustāt* < gr. *phossaton* < lat. *fossatum*, derivat de la *fossa* „groapă, șanț, canal“. Dubletul etimologic al rom. *fustă* este elementul *sat*, moștenit din același *fossatum*.
- Rom. *ipsos* < ngr. *ghipsos* < v. gr. *gyposos*. Are ca dublet pe *ghips* < germ. *Gips* < lat. *gypsum* „ghips, statuie, chip lucrat în ghips“ < v. gr. *gyposos*, de origine semitică.
- Rom. *pandișpan* < ngr. *pandespani* < tc. *pandispanya* < it. *pan di Spania* („pâine din Spania“, un produs de bucătărie, asemănător cozonacului și checului). It. *pan* < lat. *panis* „pâine“, prepoziția *di* < lat. *de*, iar numele propriu *Spania* < lat. *Hispania*.
- Rom. *rețetă* < ngr. *retseta* „mod, formulă de prezentare și de preparare“ < it. *ricetta* < fr. *recette*, substantiv < lat. *recepta* „primită, receptată“, participiul feminin al verbului *recipere* „a primi“, derivat cu prefix de la *capere* „a apuca, a lua, a prinde sau a recăpăta“.

- Rom. *salată* < ngr. *salata* < it. *insalata* „sărată“, derivat pe baza lui *sale* „sare“ < lat. *sal*, *-is*.
- Rom. *săpun* < ngr. *sapuni* < it. *sapone* „săpun“ < lat. *sapo*, *-nis* < v. germ. **Saipo*, singurul care poate explica descendenții *Seife* din germană și *soap* din engleză.
- Rom. *vapor* < ngr. *vapori* < fr. *vapeur* „abur, vapori de aer, căldură, mașină, la început cu aburi, apoi barcă dotată cu motor“ < lat. *vapor*, *-is* „abur, vapori de aer“. Dubletul său etimologic este *vapori*, utilizat numai la plural (cf. *vapori de aer*). Etimonul acestuia din urmă este fr. *vapeur*, eventual și lat. savant *vapor*, *-is*.

5. Elemente lexicale cu etimon imediat polonez, bulgăresc, sârbo-croat sau ucrainean și cu etimon îndepărtat latinesc

- Rom. *castron* < pol. *kastrol* < fr. *casserole* < prov. *casserole*, derivat de la *cassa* < lat. *cattia* „tigaie, tingire“. Dubletul lui etimologic este neologismul *caserolă* < fr. *casserole*.
- Rom. *clapon* „cocoș castrat“ < pol. *kaplon* < ceh, slov. *kapoun* < v. germ. *kapaun* < it. *cappone*, derivat de la reflexul etimologic al lat. *capo*, *-nis* „clapon“.
- Rom. *cufăr* < pol., ucr. *kufer* < germ. *Koffer* „coș, cufăr, ladă“ < fr. *coffre* < lat. *cophinus*, *-i* „coș“ < v. gr. *kophinus* „coș de papură“.
- Rom. *groș* „veche monedă care a circulat și în țările române“ < pol. *grosz* < germ. *Groschen* „bani, groși“ < fr. *gros* < lat. *grossus*, adjectiv cu sensul de „gros, gras, mare, de dimensiuni considerabile“. Deplasarea de conținut de la adjectiv la substantiv s-a realizat în Europa Centrală și Apuseană, unde s-au bătut monede mai groase ca dimensiune, în comparație cu cele subțiri. Primele au fost denumite din această cauză (*nummi*) *grossi*, adjectivul utilizându-se treptat prin elipsă cu sensul celui dintâi termen, *nummi* „monede, bani“.
- Rom. *milă* „unitate de măsură a distanței“ < pol. *mila* < v. germ. *mila* < lat. *milia*, pluralul lui *mille* „o mie“, subînțelegându-se din context complinirea „de pași“.
- Rom. *panțerolă* „vechi joc de cărți“ < pol. *pancerola* „șase de pică“, derivat de la *pancerz* „armură“ < germ. *Panzer* „platoșă“ < fr. *panciere* „apărătoare pentru burtă“, un derivat al lui *pance* < lat. *pantex*, *-icis* „burtă“. Direct din germ. *Panzer* sau prin filieră sârbo-croată (cf. *pancir*) provine și arhaicul *panțir* cu sensul de „mercenar“.
- Rom. *schijă* < pol. *spiza* „bronz“ < germ. (*Glocken*)*speise* „bronz pentru confecționat clopotele“, compus pe baza a două cuvinte cu etimologie diferită: *Glocke* „clopot“ și *Speise* „provizii alimentare“ < it. *spesa* „cheltuială“ (cf. neologismul *speză*, cu același sens, împrumutat din italiană) < lat. *expensa*, participiul feminin al verbului *expendere* „a cheltui, a cântări“, derivat pe baza lui *pendere*.
- Rom. *maculator* < pol. *makulator*, derivat de la *makula* „hârtie sugativă de calitate inferioară din care se produceau și aceste caiete“ < lat. *macula* „pată“. ⁶
- Rom. *cămin* < bg. *kamin* „un tip de sobă, de cuptor sau de vatră, coșul ori hornul casei“ < v. sl. *kamina* < lat. *caminus* „cuptor, vatră, foc“ < v. gr. *kaminos* „sobă“.
- Rom. *faclă* < bg. *fakula* < gr. *phakla* < lat. *facula*, derivat diminutival de la *fax* „fâclie, torță“.
- Rom. *boltă* < s-cr. *bolta* < it. *volta* < lat. **volvita* „boltire, arcuire“, derivat de la verbul *volvere* „a răsuci, a rostogoli, a învârti, a se arcui, a se roti“.
- Rom. *cofă* „vas cilindru cu toarte, doniță“ < s-cr. *kofa* < it. *coffa* < arab. *quffa* „coș adânc“ < lat. *cuppa* „butoi, vas mare de lemn“. Dubletul lui etimologic este neologismul *cupă*, împrumutat din latină pe cale savantă și având unele sensuri calchiate după fr. *coupe*.

- Rom. *șiglă* < s-cr. *cigla* < germ. *Ziegel* < lat. *tegula*, -ae „șiglă, acoperiș“, derivat de la verbul *tegere* „a acoperi, a înveli, a îmbrăca“.
- Rom. *balie* „albie“ < ucr. *baliia* < germ. *Balje* < fr. *baille* „albie, lighean“ < it. *baglia* < lat. *baiula*, femininul adjectivului *baiulus* „care poartă o greutate, hamal, comisionar“.
- Rom. *bandură* „instrument muzical popular asemănător cu chitara“ < ucr. *bandura* < pol. *bandura* < it. *pandura* < lat. *pandura*, -ae „un tip de lăută cu trei coarde“ < v. gr. *pandoura*.
- Rom. *brîșcă* „cabrioletă, șaretă“ < ucr. *brička*, rus. *bricika* < pol. *bryczka* < germ. *Birutsche* „căruță ușoară, semi-acoperită“ < it. *biroccio* < lat. *birota*, -ae „trăsură, brîșcă“, compus din două elemente: adverbul *bis* „de două ori“ și substantivul *rota*, -ae „roată“.
- Rom. *bucșă* < ucr. *bukša* < germ. *Büchse* „bucșă, cutie, carabină“ < lat. **buxis* < gr. *pyxis* „cutie“. Alături de *pușcă* < magh *puszka* și de neologicul *boxă* < fr. *box*, *bucșă* de proveniență ucraineană alcătuiește un interesant triplet etimologic.
- Rom. *cuhnie* „bucătărie“ < ucr. *kuchniia* < pol. *kuchnia* < v. germ. *Kuchina* < lat. *coquina*, o elipsă din sintagma *coquina cocina* „bucătărie“, adică locul unde se coace mâncarea (cf. verbul *coquere* „a găti, a coace, a pregăti“).
- Rom. *iarmaroc* < ucr. *iarmarok* < germ. *Jahrmarkt* „bâlci, târg organizat anual“ (cf. *Jahr* „an“ și *Markt* „piață“) < lat. *mercatus*, derivat al lui *merx*, -cis „marfă, produs oferit spre vânzare-cumpărare“.

6. Elemente lexicale cu etimon imediat german și îndepărtat latinesc

a) Cuvinte din fondul vechi al limbii

- Rom. *apricoasă* (var. *apricoză*) „caisă“ < germ. *Aprikose* < oland. *abrikoos* < fr. *abricot* < v. span. *albaricoque* < arab. *al-barqūq*, alcătuit din articolul hotărât proclitic *al* și substantivul *barqūq* < gr. tz. *praikokia* < lat. *praecocia*, adjectiv substantivizat, elipsă din sintagma *persica praecocia* „piersici care se coc devreme, de timpuriu“. La rândul lui, *persicum*, feminin *persica*, reprezintă o elipsă din *malum persicum* „măr adus din Persia“.
- Rom. *maghiran* „plantă de grădină“ < germ. *Mageran*, variantă dialectală pentru literarul *Majoran* < v. germ. *maiolan* < lat. med. *maiorana* < gr. *amarakon*, cuvânt cu origine asiatică.
- Rom. *paradaisă* „tomată, pătlăgea roșie“ < germ. *Paradaisapfel*, variantă regională pentru *Paradiesapfel*, compus din două elemente, unul vechi german, *Apfel* „măr“ și altul latinesc *Paradies* (în germana veche *paradis*) < lat. eclez. *paradisus* „Rai, Eden“. Sensul inițial al lat. *paradisus* era acela de „grădină, parc“. Sub influența Bisericii și a cărților sfinte, semnificația s-a restrâns pentru indicarea unui anumit tip de grădină (Grădina Raiului). Lat. *paradisus* < v. gr. *paradeisos* < ebr. *parades* „spațiu sau teritoriu îngădit, împrejmuț“ < avest. *pairidaēza* „loc sau grădină delimitată printr-un gard“.
- Rom. *țambal* < germ. *Zimbel*, var. pentru *Zimbal* < lat. *cymbalum* „instrument muzical“ < v. gr. *kymbalon*, derivat de la substantivul *kymba* „vas“.
- Rom. *pocal* „cupă, vas“ < germ. *Pokal* < it. *boccale* „urciur“ < lat. tz. *haucalis* < gr. *baukalis* „un fel de recipient mai mic, cu gâtul foarte îngust“, de origine egipteană.
- Rom. *corfă* „coș“ < germ. *Korf*, alterare a germanului literar *Korb* < v. germ. *chorp*, lat. *corbis* „paner“ < arab. *qirba* „burduf“.

b) Neologisme

- Rom. *adresant* < germ. *Adressant*, un derivat de la *Adresse* < fr. *adresse* „direcție, țintă“, derivat regresiv de la verbul *adresser* „a trimite, a adresa“, de la *dresser* < lat. *directum*, participiul trecut al verbului *dirigere* „a dirija, a conduce“.
- Rom. *agentură* < germ. *Agentur*, derivat de la *Agent* < it. *agente* < lat. sav. *agens*, *-tis* „actant, agent, acționar“, participiul prezent al verbului *agere* „a acționa, a pune în acțiune un plan“.
- Rom. *dictat* < germ. *Diktat* < lat. sav. *dictatum*, participiul perfect al lui *dictare* „a dicta“.
- Rom. *gladiolă* < germ. *Gladiole* < lat. sav. *gladiolus*, derivat diminutival de la *gladius*, *-ii* „sabie scurtă, spadă“.
- Rom. *corectură* < germ. *Korrektur*, derivat de la *korrekt* < lat. *correctus* „corectat, îndreptat, adus pe calea cea bună“, participiul lui *corrigere* „a corija“.
- Rom. *laborant* < germ. *Laborant* < lat. sav. *laborans*, *-tis*, participiul verbului *laborare* „a munci“.
- Rom. *provizion* < germ. *Provision* < it. *provisione* < lat. sav. *provisio*, *-onis* „grijă, îngrijire, aprovizionare“, derivat de la *providere* „a se îngriji, a lua măsuri, a prevedea“.
- Rom. *recenzent* < germ. *Rezensent* < lat. sav. *recensens*, *-entis*, participiul verbului *recensere* „a recenza“.
- Rom. *repetent* < germ. *Repetent* < lat. sav. *repetens*, *-entis*, participiul lui *repetere* „a repeta“.
- Rom. *rubricatură* < germ. *Rubrikatur*, derivat de la *Rubrik* (v. germ. *rubrike* „titlu scris cu cerneală roșie, prin care se desparte un capitol ori se delimitează un paragraf extrem de important) < lat. sav. *rubrica*, elipsă din sintagma *rubrica (terra)*, pământ roșu sau substanță, vopsea, cretă de culoare roșie ori titlu de lege scris cu roșu pentru o mai clară scoatere în relief“. Lat. *rubrica* este derivat de la *ruber*, *-bra* „roșu, roșietic“.
- Rom. *secundant* < germ. *Sekundant* < lat. sav. *secundans*, *-antis*, participiul lui *secundare* „a ajuta“.
- Rom. *unicat* < germ. *Unikat*, derivat de la reflexul etimologic al lat. *unicus* „unic“, prin analogie cu *Duplikat*.
- Rom. *servus* (formulă de salut) < germ. *Servus* < lat. sav. *servus*, *-i* „sclav“.
- Rom. *sista* < germ. *sistieren* < lat. sav. *sistere* „a face să stea pe loc, a opri“.
- Rom. *acurat* < germ. *akkurat* < lat. sav. *accuratus* „îngrijit“, derivat de la verbul *accurare* „a face un lucru cu mare atenție“.
- Rom. *canistră* < germ. *Kanister* < it. *canestro*, adaptat în germană sub influența englezescului *canister* „recipient pentru diverse lichide“. It. *canestro* < lat. *canistrum*, cu varianta *canistra*, *-orum* „paner, coșuleț din nuiele“.
- Rom. *cartof* < germ. *Kartoffel* < germ. med. *tartuffel* < v. it. *tartuffo*, cu varianta dialectală *tartuffolo* „ciupercă rotundă, trufă“ < lat. tz. *terrae tuber* „tubercul de pământ, trufă, ciupercă (cf. *terra* „pământ, sol“ și *tuber* „umflătură, nod, tubercul“). Cuvântul s-a impus încă din vechime pentru a desemna legumele aduse de spanioli din America în perimetrul european. La baza deplasării de sens a stat analogia tuberculilor rădăcinoși ai cartofilor cu trunchiurile subpământene pline de noduri ale ciupercilor.
- Rom. *clavir* < germ. *Klavier* < fr. *clavier*, creat pe baza lat. *clavis*, *-is* „cheie, drug, zăvor“, derivat de la *claudere* „a închide“.
- Rom. *fain* < germ. *fein* < fr. *fin* „încheiat, perfect, finalizat“ < lat. tz. *finis* „hotar, graniță, limită“.

- Rom. *oază* < germ. *oase* < lat. tz. *oasis* < v. gr. *oasis* „regiune locuită de oameni“ < egipt. *wahe* „a locui“ și *sa* „a bea“, care au dat naștere unui substantiv compus.
- Rom. *plombă* < germ. *Plombe*, derivat regresiv de la *plombieren* „a plomba“ < fr. *plomber*, la rândul lui derivat de la *plomb* „plumb“ < lat. *plumbum* „metal sau obiect din plumb“, termen din substratul mediteranean.
- Rom. *porțelan* < germ. *Porzellan* < it. *porcellana* „moluscă gasteropodă sau melc de mare cu cochilie albă, strălucitoare, apoi ceramică, adică materialul obținut din carapacea acestui melc“. It. *porcellana* este un derivat diminutival de la *porzela* „scoică“ < lat. *porcella*, diminutivul lui *porca*, -ae „scroafă“.
- Rom. *șablon* < germ. *Schablone* (cu varianta învechită *Schablon*) < oland. med. *schaptum*, cu variantele *schampelioen* și *schampelion* < v. fr. *eschandillon* (strămoșul lui *échantillon*), derivat de la verbul *eschandiller* „a verifica măsurile negustorilor“, având în structura lui rădăcina latină *scandere* „a se urca, a sui“. *Eșantion* și *șablon* alcătuiesc un dublet etimologic.
- Rom. *ștanță* „unealtă de șlefuit“ < germ. *Stanze* < lat. med. *stantia*, derivat de la verbul *stare* „a sta“. Dubletul lui etimologic este *stanță* „vers“ < it. *stanza* „spațiu de locuit și sediu al gândirii poetice“.

7. Elemente lexicale cu etimon imediat rusesc și îndepărtat latinesc

a) Cuvinte din fondul vechi al limbii

- Rom. *arendă* < rus. *arenda* < span. *arrenda*, derivat regresiv de la verbul *arrendar* < cat. *arrendar* „a da în folosință, a arenda“ < lat. tz. *rendere*, o variantă a lui *reddere* „a restitui, a da înapoi“.
- Rom. *birjă* < rus. *birja*, cu sensul de „bursă“. Semnificația de mijloc de transport se explică prin faptul că în zona din Odessa, denumită Piața Bursei, circulau numeroase astfel de vehicule, denumite inițial prin perifriza *trăsuri de birjă*, adică de piață. Rus. *birja* < germ. *Börse* < oland. *beurse* < fr. *bourse* „locul unde se tratează afacerile“ < lat. *bursa* „piele“ < gr. *byrsa* „piele(jupuită)“. Dubletul lui etimologic este așadar neologismul *bursă* < fr. *bourse*.
- Rom. *bumașcă* „veche monedă rusească“ < rus. *bumajka*, diminutivul lui *bumaga* „hârtie“ < it. *bombaggio* „zdreanță, cârpă, hârtoagă“ < lat. med. *bombacium*, lat. clas. *hombecium*, derivat de la *bombyx*, -cis „vierme de mătase și îmbrăcăminte confecționată din mătase“ < gr. *bombyx* < pers. *pānbā* „bumbac“. Din aceeași familie etimologică mai fac parte și substantivul *bumbac* < s-cr. *bumbak* sau adjectivul invariabil *pembe* „de culoare roșu-deschis, roz, trandafiriu, excentric, extravagant“, de proveniență turcească.
- Rom. *cazarmă* < rus. *kazarma*, termen polonez < germ. *kaserne* < fr. *caserne* „încăpere (la început) pentru patru soldați“, apoi generalizat pentru un număr neprecizat de militari. Fr. *caserne* < prov. *cazerna* „grup de patru persoane, în special de patru soldați“ < lat. *quaterni*, adverb însemnând „câte patru“, derivat de la *quattuor* „patru“, de la care am moștenit și noi numeralul *patru*.
- Rom. *gălușcă* < rus. *galuška* „gogoasă de griș, ingredient pentru supe“, derivat diminutival de la *gal* < ucr. *gal* < germ. *Galle* „gogoasă, bilă, fiere“ < it. *galla* < lat. *galla*, -ae „umflătură pe frunzele sau ramurile copacilor, gogoasă de ristic“.
- Rom. *țar* < rus. *țarī* „împărat“ < got. *kaisar* < lat. *Caesar*, antroponim, dar și titlu purtat de împărații Romei și de moștenitorii acestora“. Cvartetul etimologic al cărui membru este rom. *țar* mai conține alte trei unități lexicale distincte ca etimologie imediată, și anume:

kaizer<germ. *Kaiser(fleisch)* „un preparat din carne”, *chesar*, adjectiv arhaic utilizat mai ales în sintagma *Împărăția chesaro-crăiască*, pentru a desemna Imperiul Austro-Ungar, și numele propriu *Cezar*.

- Rom. *benuar* „loja aflată la parterul unui teatru sau cinematograf” <rus. *benuar*<fr. *baignoire* „scăldătoare, lojă”, derivat pe baza unui verb *baigner* „a se scălda, a face baie”, înrudit etimologic cu substantivul *bain*<lat. *balneum* „baie”<v. gr. *balneion*.
- Rom. *cvartir* „locuință temporară sau sezonieră”<rus. *kvartira* „locuință” < germ. *Quartier* „cvartir, locuință provizorie sau încartiruire”<fr. *quartier* „a patra parte dintr-un obiect, porțiune sau diviziune dintr-un oraș, cartier”, un derivat de la *quart*<lat. *quartus* „al patrulea”.
- Rom *gubernie* „unitate administrativ-teritorială în vechea Rusie”<rus. *gubernia* „provincie, zonă condusă în Rusia de un reprezentant al puterii politice locale”, derivat de la reflexul etimologic al lat. *gubernare* „a conduce corabia, a cârmui, apoi a conduce în general, a governa, administra”.
- Rom. *ofițer*<rus. *ofițer*<germ. *Offizier*<fr. *officier*, termen militar, derivat pe baza lui *office*< lat. *officium* „slujbă, sarcină, treabă, funcție”, creat de la verbul *facere* „a face”.

b) Neologisme

- Rom. *activist*<rus. *aktivist*, cu rădăcina latinească *activus*, derivat de la verbul *ago* „a face”.
- Rom. *agregat*<rus. *agregat*<fr. *agrégat*<lat. *aggregatum* „reunit”.
- Rom. *aspirantură*<rus. *aspirantura*, redus în ultimă analiză la derivatul latinesc *adspirare*.
- Rom. *centrism*<rus. *țentrism* (influențat de substantivul românesc *centru*), redus în final la lat. *centrum*.
- Rom. *combinat* „întreprindere de profil”<rus. *kombinat*, având în structura lui lat. *combinare*.
- Rom. *cursant*<rus. *kursant*, cu etimon îndepărtat latinesc(cf. *cursus*).
- Rom. *defectologie*<rus. *defektologhia*, creat pe baza reflexului etimologic al lat. *defectus*.
- Rom. *desant*<rus. *desant*, având ca ultim etimon lat. *descendere*.
- Rom. *dezinsecție*<rus. *dezinsekțiia*, cu o rădăcină latinească *insectum* „insectă”.
- Rom. *doctorantură*<rus. *doktorantura*, cu etimon îndepărtat latinesc (cf. *doctor*, derivat de la verbul *docere* „a învăța”).
- Rom. *economism*<rus. *ekonomizm*, cu rădăcina latinească *oeconomia*<gr. *oikonomia* „gos- podărie”.
- Rom. *empiriocriticism*<rus. *empiriokritițizm*, compus pe baza a două elemente latinești : *empeiria* „experiență” și *criticus* „care poate judeca”.
- Rom. *exponat*<rus. *eksponat*, redus în cele din urmă la verbul latinesc *exponere* „a pune la vedere, a expune”.
- Rom. *magistrală* (substantiv)<rus. *magistrala*, cu etimon îndepărtat latinesc.
- Rom. *prospect*<rus. *prospekt*<lat. *prospectus* „vedere, perspectivă”.
- Rom. *suprematism*<rus. *suprematizm*, creat pe baza lat. *supremus*, superlativul lui *superus*.
- Rom. *textolog*, *textologie*<rus. *tekstolog*, *tekstologhiia*, ambele avându-l în structura lor pe lat. *textus* „text”.

8. Elemente lexicale cu etimon imediat latinesc savant

- Rom. *adagiu*<lat. sav. *adagium*.
- Rom. *ambigen*<lat. sav. *ambigenus*.
- Rom. *adnota*<lat. sav. *adnotare* „a nota, a adnota, a remarca, a face cunoscut, a semnala”.
- Rom. *aproba*<lat. sav. *approbare*, o variantă a clasicului *adprobare* „a recunoaște ceva ca fiind bun, a aproba, a face să fie apreciat cineva, a dovedi, a arăta”.
- Rom. *Biblie*<lat. sav. *biblia*, -ae<v. gr. *biblos* „carte în general”.
- Rom. *cabalin*<lat. sav. *caballinus*, derivat de la *caballus* „cal”.
- Rom. *colocvium*<lat. sav. *colloquium* „convorbire, întâlnire, conversație”.
- Rom. *dormita*<lat. sav. *dormitare* „a moșăi de somn, a dormita”.
- Rom. *dormitor*<lat. sav. *dormitorium*, -ii „cameră de dormit”.
- Rom. *elibera*<lat. sav. *eliberare* „a pune în libertate, a elibera”.
- Rom. *fabulă*<lat. sav. *fabula*, -ae „vorbe, conversație, poveste imaginată sau reală, legendă, piesă de teatru și specie literară în versuri”.
- Rom. *insulă*<lat. sav. *insula*, -ae „grup de locuințe de închiriat pentru săraci, templu și porțiune de uscat înconjurată de apă”.
- Rom. *literă*<lat. sav. *littera*, -ae „literă, scrisoare, act, document, edict, contract, cont, proces-verbal, scriere(inclusiv literară), învățământ, literatură, cultură”.
- Rom. *omite*<lat. sav. *omittere* „a lăsa pe cineva să plece, a da drumul, a lăsa la o parte, a renunța la ceva, a înceta, a trece sub tăcere, a renunța să menționeze sau să amintească, să vorbească despre ceva”.
- Rom. *paupertate*<lat. sav. *paupertas*, -atis „venituri modeste, sărăcie”, derivat de la adjectivul *pauper* „sărac, fără avere”.
- Rom. *pictor*<lat. sav. *pictor*, -oris „pictor, specialist în pictură”.
- Rom. *pictură*<lat. sav. *pictura*, -ae „arta de a picta, tablou (pictat), descriere, ca procedeu artistic de reliefare a unui colț din natură”.
- Rom. *premiu*<lat. sav. *praemium*, compus din elementele *prae* și *emo*, cu sensul global „bun de luat de la alții, bun răpit, pradă, avantaj, privilegiu, răsplată, recompensă”.
- Rom. *probă*<lat. sav. *proba*, -ae „încercare, probă”.
- Rom. *rege*<lat. sav. *rex*, -gis.
- Rom. *satisface*<lat. sav. *satisfacere*, compus din *satis* „destul”și *facere* „a face”.
- Rom. *testimoniu*<lat. sav. *testimonium* „dovadă, mărturie”.
- Rom. *tezaur*<lat. sav. *thesaurus* „comoară ascunsă sau îngropată, locul cu această comoară, vistierie, casetă, scrin, tezaur, adică ansamblul obiectelor prețioase bine ascunse”.
- Rom. *traduce*<lat. sav. *traducere*, variantă a lui *transducere* „a duce în altă parte, a muta, a modifica, a traduce un text, a deriva”.
- Rom. *uzufunct*<lat. sav. *usufructus*, un termen cu largă circulație în dreptul roman”.

Alte neologisme românești admit o dublă etimologie:latină savantă și franceză:

- Rom. *efect*<lat. sav. *effectus* „realizare, îndeplinire, putere, eficacitate sau rezultat, efect, consecință”, cu sensuri neologice calchiate după fr. *effet* (cf. *efectul Joule*, *efecte comice*, *om de efect*, *efecte publice*, după fr. *effet Joule*, *effets comiques*, *homme d'effet*, *effets publics* etc).

- Rom. *spirit* <lat. sav. *spiritus* „suflet, suflare, adiere de vânt, aer, respirație, suspin, spirit, sentiment, curaj, noblețe”, cu sensuri calchiate după fr. *esprit* (cf. *spiritul unei epoci*, după *l'esprit d'une époque*, *spiritul legii*, după *l'esprit de la loi*, *persoană sau om de spirit*, după fr. *personne* sau *homme d'esprit*, *spirit de sacrificiu*, după *l'esprit de sacrifice*, *spirit de competiție*, după *l'esprit de la compétition*, *spirit critic*, după *l'esprit critique*, *stare de spirit*, după *l'état d'esprit*.
- Rom. *impozit* <lat. sav. *impositum*, participiul verbului *imponere*, însemnând „aplicat, pus în aplicare, impus, investit, desemnat”. Are sensuri neologice calchiate după fr. *impôt* și it. *imposta* (cf. *impozit progresiv*, *impozit proporțional*, *impozit funciar*, calcuiri după *impôt progressif*, *impôt proportionnel*, *impôt foncier*).
- Rom. *virtute* <lat. sav. *virtus*, -*tis*, derivat de la *vir*, -*is* „bărbat”, cu sensuri după fr. *vertu* (cf. *virtuți creștine*, după *vertus chrétiennes*, *virtuți cardinale*, după *vertus cardinales*, *virtuți teologale*, după *vertus théologiques* sau locuțiunea prepozițională în *virtutea*, calchiată după fr. *en vertu de*).
- Rom. *familie* <lat. sav. *familia*, it. *famiglia*, cu sensuri speciale calchiate după fr. *famille*. Perifraze de tipul *familie de limbi*, *familie de cuvinte*, *familie de vectori*, *viață de familie*, *cap de familie*, (*a avea un*) *aer de familie* au apărut în română prin calchiera totală sau parțială a unor frazeologisme franțuzești cu structură identică : *famille de langues*, *famille de mots*, *famille de vecteurs*, *la vie de famille*, *le chef de famille* și (*avoir un*) *air de famille*. Dubletul lui etimologic este binecunoscutul substantiv *femeie* moștenit din același lat. *familia*.
- Rom. *arenă* <lat. sav. *arena*, -*ae* „nisip, teren nisipos, loc de luptă în amfiteatru presărat inițial cu nisip, arenă, lupte la circ, teatru, arenă culturală”. Poate fi împrumutat formal și din fr. *arene*, dar are cu siguranță sensuri care nu pot avea altă explicație decât limba franceză (cf. *arenă politică*, *arenă internațională*, *a intra în arenă* sau *în arena politică*, frazeologisme calchiate după *arene politique*, *arene internationales*, *descendre dans l'arene (politique)*. Are ca dublet etimologic termenul vechi și regional *arină* „nisip”, păstrat în zona de intensă romanizare alături de alte fapte semnificative de lexic moștenite din limba latină: *păcurar* „cioban” <lat. *pecorarius*, derivat de la *pecus* „turmă”, *ai* „usturoi” <lat. *alium*, regăsit și în compusul cu structură neanalizabilă *mujdei* <*must de ai*, sau *cute* „piatră de gresie” <lat. *cos*, -*tis*.

9. Elemente lexicale cu etimon imediat (exclusiv / inclusiv) franțuzesc și îndepărtat latinesc

- Rom. *absint* „plantă aromatică, băutură alcoolică preparată din această plantă” <fr. *absinthe*, lat. sav. *absinthium* „pelin și leac tămăduitor” <v. gr. *absinthion*, variantă fonetică a lui *apsinthion*, un element preluat din substratul mediteranean. Origine imediată franțuzească are și derivatul *absintism* „intoxicație cu absint” <fr. *absinthism*.
- Rom. *acapara* <fr. *accaparer* <it. *accaparrare*, derivat de la substantivul *caparra* „zalog”, care are în stuctura lui pe lat. *capere* „a lua, a apuca, a prinde, a obține, a procura”. La crearea it. *caparra* au contribuit două cuvinte latinești: verbul *capere* și substantivul *arra*, -*ae* „arvună, garanție” <v. gr. *arrabon*, probabil printr-un intermediar etrusc. Aceeași origine veche grecească o are și rom. *arvună* <ngr. *arravonas* <v. gr. *arrabon* <ebr. *ērābōn* „amanet, gaj”.
- Rom. *alambic* „aparat de distilat pentru obținerea spirtului” <fr. *alambic* <span. *alambico* <lat. med. *alambicum* <arab. *al-anbik* (cu varianta *al-inbiq*), alcătuit din

articolul antepus *al* și din substantivul *ambix*<v. gr. *ambix* „vas de distilat”. Vezi și verbul *alambica*<fr. *alambiquer*, cu aceeași origine îndepărtată.

- Rom. *alcohol*<fr. *alcool*<lat. sav. *alkohol*, cu varianta *alkol*, ambele cunoscute foarte bine de alchimiști<arab. *al-kuhl* „antimoniu, pudră de antimoniu”și, prin generalizare „orice substanță pulverizată și distilată”<aram. *kuhla* „fard de pleoape”<asir. *guhlu* „praf, vopsea”.
- Rom. *alcazar* „cetate fortificată din Spania”<fr. *alcazar* <span. *alcazar*<arab. *al-qasr* „castel”<gr. *kastron*<lat. sav. *castellum* „loc întărit, reductă, fortăreață, castel sau palat”, derivat diminutival de la *castrum* „cetate, lagăr”.
- Rom. *algebra*<fr. *algèbre*<lat. sav. *algebra*<arab. *al-djabr* „reducerea, restabilirea”. Ulterior cuvântul arab a dat titlul unei cărți de specialitate, modificându-și conținutul semantic.
- Rom. *algebric*<fr. *algébrique*, rom. *algebrist* „specialist în *algebră*”<fr. *algébriste* și verbul *algebriza*<fr. *algébriser*.
- Rom. *amalgam*<fr. *amalgame*<lat. sav. *amalgama*<arab. *al-malgam*<v. gr. *malagma* „frământare, unsoare”. Din arab. *malgam* provine prin tc. *mehlem* și rom. *mehlem* „alifie”. Din familia etimologică a gr. *malagma* face parte și verbul *malaxa*<fr. *malaxer*<lat. sav. *malaxare* „a se înmuia”, folosit din secolul al XIV-lea cu referire la produsele farmaceutice.
- Rom. *ambasadă*<fr. *ambassade*<it. *ambasciata*<prov. *ambaissada*<lat. med. *Ambactia* <got. *andbahti* „funcție”<lat. clas. *ambactus* „slujitor, sclav din Galia, valet însărcinat cu efectuarea diverselor comisioane”, preluat de la celți.
- Rom. *ambasador*<fr. *ambassadeur*, derivat pe teren francezesc.
- Rom. *bac* „pod plutitor”<fr. *bac*<oland. *bak* „corabie plată”<lat. sav. *baca* „un fel de vas”.
- Rom. *bazin*<fr. *bassin*<lat. tz. *baccinus*, derivat de la **bacca*.
- Rom. *balustradă*<fr. *balustrade*<it. *balustrata*, derivat de la *balaustro* „stâlp, apoi stâlp care susține balustada”<lat. *balaustium* „floare de rodie sălbatică”<v. gr. *balaustion* „floare de granat sălbatic”.
- Rom. *barbar*<fr. *barbare*<lat. *barbarus* „străin, de alt neam decât romanii sau grecii, sălbatic, crud, grosolan, incult”<v. gr. *barbaros* „sălbatic”<sumer. *barbar* „străin, extern, din altă parte a lumii”.
- Rom. *brav*<fr. *brave*<it., span. *bravo* „viteaz”<lat. *barbarus*.
- Rom. *barbarie*<fr. *barbarie*, lat. sav. *barbaria*; rom. *barbariza*<fr. *barbariser*, derivat și *barbarism* <fr. *barbarism*, cu aceeași rădăcină îndepărtată latinească.
- Rom. *blama*<fr. *blâmer*<lat. *blasphemare*, cu varianta populară *blastemare*<v. gr. *blasphemein* „a blestema, a huli, a calomnia”. Are ca dublet etimologic pe mai vechiul *blestema*, moștenit.
- Rom. *blam* (cf. *vot de blam*) <fr. *blâme*, derivat regresiv de la verbul *blâmer*.
- Rom. *bluză*<fr. *blouse*<lat. *pelusia*, adjectiv substantivizat ce denumea inițial stofa din care se confecționau aceste obiecte de vestimentație”. *Pelusia*, cu sensul de „pelusian”, este derivat de la toponimul *Pelusium*, -ii, oraș egiptean de la gurile Nilului.
- Rom. *bronz*<fr. *bronze*, it. *bronzo*<lat. med. *bronzium*<pers. *piriŋ* „aramă”.
- Rom. *bronză*<fr. *bronzer*, it. *bronzare*; rom. *bronzaj*<fr. *bronzaje* și *bronzit*<fr. *bronzit*, germ. *Bronzit*.
- Rom. *buget*<fr. *budget*<engl. *budget*<v. fr. *bougette*, diminutiv al lui *bouge*<lat. *bulga*, -ae „pungă (de piele)”<celt. *bulga* „săculeț de piele”.

- Rom. *bulb*<fr. *bulbe*<lat. *bulbus*, -i „ceapă, bulb”<gr. *bolbos* „ceapă”.
- Rom. *cabaret*<fr. *cabaret*<oland. *cabret*<v. fr. *cambrette* „cămăruță”, derivat diminutival la nivel dialectal pe baza descendentului lat. *camera*, -ae „boltă, arcadă, cameră”<v. gr. *kamara* „boltă, cameră boltită”.
- Rom. *camarad*<fr. *camarade*<span. *camarada* „coleg sau tovarăș de cameră”, derivat pe baza descendentului lat. *camera*, -ae.
- Rom. *camarilă*<fr. *camarilla*, span. *camarilla* „cabinet particular al unui rege”, cu aceeași rădăcină latină, *camera*.
- Rom. *canal*<fr. *canal*, it. *canale*<lat. *canalis*, cu varianta grafică de tipul *cannalis*, derivat de la *canna* „trestie, tub de trestie, apoi tub, în general”<v. gr. *kanna*<asir. *qanū* „țeavă”<sumer-acad *gin*, cu același sens.
- Rom. *canaliza*<fr. *canaliser*; rom. *canalizator*<fr. *canalisateur*; rom. *canalizație*<fr. *canalisation*; rom. *canalizabil*<fr. *canalisable*, adaptat sub influența altor adjective neologice cu finala -bil; rom. *canalicul*<fr. *canalicule* etc, create în limba franceză pe baza substantivului *canal*.
- Rom. *cantină*<fr. *cantine*<it. *cantina* „pivniță”, derivat de la *canto* „colț, rezervă” <lat. *cantus*<gal. *cant*- „șină de roată”.
- Rom. *canton*<fr. *canton* „colț de țară”<it. *cantone*, derivat augmentativ de la *canto* <lat. *cantus*.
- Rom. *caramel* (cf. zahăr *caramel*) < fr. *caramel* < span. *caramelo* < lat. *canna mellis* „trestie de zahăr”, sintagmă alcătuită din substantivele *canna* „trestie” și *mel* „miere”.
- Rom. *caravelă* < fr. *caravelle* <port. *caravela* <lat. *carabus* „rac de mare” și „barcă” <v. gr. *karabos*<arab. *'aqrab* „scorpion”
- Rom. *carpetă*<fr. *carpette*<engl. *carpet* „covoraș”<it. *carpetta* „față de masă”, derivat pe baza reflexului etimologic al lat. *carpere* „a culege, a dărâci”.
- Rom. *chintal*<fr. *quintal*<lat. med. *quintale*<arab. *qintār*<n.gr. *kentenari*<lat. clas. *centenarius* „o sută”. Alcătuieste alături de *centenar*<lat. sav. *centenarius* și de *cântar*<tc. *kantar* un interesant triplet etimologic.
- Rom. *cidru* „vin de mere”<fr. *cidre*<lat. *sicera*<v. gr. *sikera* „băutură alcoolică”<ebr. *šāxar* „a se îmbăta”.
- Rom. *cobra*<fr. *cobra*<port. *cobra*<lat. *colubra* „șarpe veninos”.
- Rom. *colos*<fr. *colosse*<lat. *colossus*<v. gr. *kolossos*, preluat din substratul mediteranean.
- Rom. *contor*<fr. *compteur* „contor, numărător, socotiitor”, derivat de la *compter* „a număra”<lat. *computare* „a socoti”, alcătuit din prefixul *con-* și verbul *putare* „a socoti”.
- Rom. *corsar*<fr. *corsaire*<it. *corsaro* „pirat”<lat. tz. *cursarius* „vagabond”, derivat de la verbul *currere* „a alerga”.
- Rom. *crem*, *cremă*<fr. *crème*<lat. *chrisma*<v. gr. *khrisma* „unsoare”, derivat de la *khrio* „a unge”.
- Rom. *eben*<fr. *ébène*<lat. *ebènus*<v. gr. *ebenos*<egipt. *hbnj*.
- Rom. *ebonită*<fr. *ébonite*<engl. *ebony*<lat. *ebennius*, derivat de la *ebenus*.
- Rom. *elefant* <fr. *éléphant* <lat. *elephantus*<gr. *elephas*<hamit. *elu* „elefant”, compus tautologic cu copt. *ebu*, care avea același sens.
- Rom. *fetiș*<fr. *fétiche*<port. *feitico* „vrăjitorie”<lat. *facticius* „artificial”, derivat de la *facere* „a face”.
- Rom. *filtru*<fr. *filtre*<lat. med. *filtrum*<germ. med. **filtir* „pâslă”.

- Rom. *friză* <fr. *frise* <it. *fregio* <lat. *phrygium* <v. gr. *phrygion* „broderie de aur, originară din Frigia”.
- Rom. *grotă* <fr. *grotte* <it. *grotta* <lat. *crupta* <v. gr. *krypte* „boltă subterană”. Are ca dublet etimologic pe *criptă* <lat. sav. *crupta*, -ae, cu varianta *crypta*, -ae.
- Rom. *guverna* <fr. *gouverner* <lat. *gubernare*.
- Rom. *joker* <fr. *joker* <engl. *joker* „glumeț, poznaș”, derivat de la *joke* <lat. *iocari* „a glumi”.
- Rom. *litru*, *litră* <fr. *litre* <lat. *litra* <v. gr. *litra*, din substratul mediteranean.
- Rom. *marmeladă* <fr. *marmelade* <port. *marmelada*, derivat pe baza reflexului etimologic al lat. *melimelum* <v. gr. *melimelon* „măr dulce”, compus din *meli* „miere” și *melon* „măr”.
- Rom. *masă* „mulțime” <fr. *masse* <lat. *massa* <v. gr. *maza*.
- Rom. *metal* <fr. *métal* <lat. *metallum* <gr. *metallon*.
- Rom. *muscat* <fr. *muscat* <prov. *muscat* „parfumat cu mosc”, derivat de la descendentul lat. tz. *muscum* <pers. *mušk* „mosc”.
- Rom. *nivela* <fr. *niveller*, derivat de reflexul etimologic al lat. *libella*, diminutivul lui *libra*, -ae „balanță”, împrumutat din substratul mediteranean.
- Rom. *paradis* <fr. *paradis* <lat. *paradisus* <gr. *paradeisos* <ebr. *pardēs* „grădină, paradis” <avest. *pairidaēza* „împrejmuire, grădină” (din *pairi* „împrejur” și *daēz-* „a zidi”).
- Rom. *pastilă* <fr. *pastille* <span. *pastilla* <lat. *pastillum*, diminutivul lui *panis* „pâine”, legat etimologic de verbul *pascere* „a hrăni”.
- Rom. *patină* <fr. *patine* <it. *patina* <v. gr. *patane*.
- Rom. *persoană* < fr. *personne* < lat. *persona* „personaj” <v. gr. *prosopon* „mască de teatru” (din *pros* „pentru” și *ops* „față”), printr-un intermediar etrusc.
- Rom. *platan* <fr. *platane* <lat. *platanus* <v. gr. *platanos*, din substratul mediteranean.
- Rom. *platină* <fr. *platine* <span. *platina* <derivatul lui *plata* „para” <lat. pop. *plattus* <v. gr. *platys* „larg, lat”.
- Rom. *ponei* <fr. *poney* <engl. *pony* <fr. *poulain* „mânz”, derivat al reflexului etimologic al lat. *pullus* „animal tânăr, pui”.
- Rom. *rambursa* <fr. *rembourser*, derivat cu prefixul *re-*, de la substantivul *bourse* <lat. *bursa* <v. gr. *byrsa*.
- Rom. *remorca* < fr. *remorquer* < it. derivat *rimorchiare* < lat. *remulcum* „remorcă” < v. gr. *rhyoulkeo* „a trage cu un cablu”.
- Rom. *reporter* <fr. *reporter* <engl. *reporter*, derivat de la *report* <fr. *reporter* <lat. *reportare* „a aduce la locul potrivit”, alcătuit din prefixul *re-* și verbul *portare* „a purta”.
- Rom. *roz*, *roză* <fr. *rose* <lat. *rosa* „trandafir”, împrumutat din substratul mediteranean.
- Rom. *sacoșă* <fr. *sacoché* <it. *saccoccia*, diminutiv al lui *sacco* <lat. *saccus* <v. gr. *sakkos* „sac” < ebr. *sak*.
- Rom. *sandală* <fr. *sandale* <lat. *sandalium* <v. gr. *sandalon*.
- Rom. *satrap* <fr. *satrape* <lat. *satrapes* < gr. *satrapes* „guvernator persan” <pers **xšathrapāvan* „care apără imperiul”, compus din *xšathra* „imperiu” și *pā-* „a apăra”.
- Rom. *scamator* <fr. *escamoteur*, derivat de la *escamoter* <span. *escamotar*, derivatul lui *escamar* „a desprinde solzii”, care are în structura lui rădăcina latinească *squama* „solz”.
- Rom. *scarlatină* <fr. *scarlatine*, numele unei boli care determină înroșirea pielii, derivat de la *écarlate* „stacojiu” <lat. med. *scarlatum* <pers. *sākirlāt* „haină vopsită cu cârmâz” <arab. *siqlāt* „stofă de mătase colorată” <lat. *cyclas* <v. gr. *kyklas* „haină rotundă, împodobită cu purpură” „derivat de la *kyklos* „cerc”.

- Rom. *seringă* < fr. *seringue* < lat. med. *syringa* < gr. *syrinx* „fluier”, din substratul mediteranean.
- Rom. *set* < fr. *set* < engl. *set* < v. fr. *sette* < lat. *secta* „despărțire, sectă”, derivat de la verbul *sequor* „a urma, a succeda”.
- Rom. *sinagogă* < fr. *synagogue* < lat. med. *synagoga* < gr. *synagoge* „adunare” (cf. *syn* „la un loc” și *ago* „a conduce”).
- Rom. *sirop* < fr. *sirop* < lat. med. *siropus* < arab. *šarāb* „băutură”.
- Rom. *soclu* < fr. *socle* < it. derivat *zoccolo* „copită” < lat. *soccus* „un fel de încălțăminte cu toc înalt, purtată mai ales de greci”.
- Rom. *standard* < fr. *standard* < engl. *standard* „etalon” < v. fr. *étendard* „drapel”, derivat de la *étendre* < lat. *extendere*, alcătuit din prefixul *ex-* și verbul *tendere* „a întinde”.
- Rom. *stres* < fr. *stress* < engl. *stress* < v. fr. *estrecier* „a se contrade” < lat. pop. **strictiare*, derivat de la *strictus*, participiul verbului *stringere* „a strânge”.
- Rom. *șambelan* < fr. *chambellan* < v. fr. *chamberlenc* < v. germ. derivat **kamarling* < lat. *camera*, -ae < v. gr. *kamara*.
- Rom. *șaten* < fr. *châtain* „castaniu”, masculin refăcut din *châtaigne* < lat. *castanea* < v. gr. *kastaneia* „castană”, împrumutat dintr-o limbă asiatică.
- Rom. *șemineu* < fr. *cheminée* < lat. tz. *caminata*, derivat de la *caminus* < v. gr. *kaminos*.
- Rom. *șoma* < fr. *chômer* < lat. *caumare* „a se odihni pe căldură” derivat de la *cauma* < v. gr. *kauma*.
- Rom. *tiară* < fr. *tiare* < lat. *tiara* < v. gr. *tiara*.
- Rom. *tigru* < fr. *tigre* < lat. *tigris* < v. gr. *tigris*, împrumutat dintr-o limbă orientală.
- Rom. *timbru* < fr. *timbre* < lat. *tympanum* < v. gr. *tympanon* < aram. *tuppa*.
- Rom. *timpan* < fr. *tympan*, lat. *tympanum*, dubletul etimologic al lui *timbru*.
- Rom. *transă* < fr. *transe* < engl. *trance* „somm extatic” < v. fr. *transe* „moarte”, derivat regresiv de la *transir* „a muri, a fi degerat” < lat. *transire* „a trece dincolo” (cf. *trans* „peste” și *ire* „a merge”).
- Rom. *transept* < fr. *transept* < engl. *transept* < lat. **transsaeptum*, compus din *trans* „peste” și *saeptum* „îngrădit”, participiul neutru de la *saepire* „a îngrađi”; cf. *saepe* „gard”.
- Rom. *troleu* < fr. *trolley*, engl. *trolley*, derivat de la *troll* „a se rostogoli” < v. fr. *trôler* < lat. tz. **tragulare*, derivatul lui *trahere* „a trage”.
- Rom. *tunică* < fr. *tunique* < lat. *tunica*, un fel de cămașă purtată de vechii fenicieni.
- Rom. *umor* < fr. *humour* < engl. *humour* < fr. *humeur* < lat. *humor* „lichid”.
- Rom. *valet* < fr. *valet* < lat. *vassellittus*, diminutivul lat. tz. *vassus*, de origine celtică (cf. galez *gwas* „băiat”).
- Rom. *vasal* < fr. *vassal* < lat. *vassalus*, derivat de la același lat. tz. *vassus*.
- Rom. *violet*, *violetă* < fr. *violet*, *violette*, derivate de la v. fr. *viole* < lat. *viola* „viorea”, din substrat.
- Rom. *zbir* < fr. *sbire* < it. *sbirro* „agent de poliție (care purta inițial o haină roșie)”, derivat de la *birro* < lat. *burrus* < v. gr. *pyrros* „roșu”, de la substantivul *pyr* „foc”.
- Rom. *zel* < fr. *zèle* < lat. *zelus* < v. gr. *zelos*.

10. Elemente lexicale cu etimon imediat italianesc și îndepărtat latinesc

- Rom. *ducat* „veche monedă italienească de aur” < it. *ducato* < din lat. *ducatus* „ținut, conducere, comandant”, derivat de la *dux*, -*cis* „călăuză, conducător, comandant, general în armata romană”.
- Rom. *abate* < it. *abbate* < lat. *abbas*, -*atis* „abate” < v. gr. *abbas*.

- Rom. *alabastru* „o varietate de ghips” <it. *alabastro* <lat. *alabastrum*, variantă a lui *alabaster*, -tri „vas de alabastru în formă de pară unde se păstrează parfumurile” <v. gr. *alabastron* „vas pentru mir” <egipt. **a-la-baste* „vas al zeiței Bubaste”.
- Rom. *balsam* <it. *balsamo* <lat. *balsamus* „arbust, suc sau rășină” <v. gr. *balsamon* <ebr. *besem* „arbust”.
- Rom. *campion* <it. *campione*, derivat de la *campio* „luptător” <lat. tz. *campus* „câmp de bătălie”, sens nou, dobândit sub influența v. germ. *kamp* „luptă” (cf. germ. *Kampf*).
- Rom. *chitară* <it. *chitarra* <lat. *cithara*, -ae „citeră, liră”.
- Rom. *chitarist* <it. *chitarrista* <lat. sav. *citharista* „cântăreț din citeră, poet liric”.
- Rom. *cifră* <it. *cifra* <lat. med. *cifra* <arab. *şifr* „gol și zero” prin calc semantic după un termen sanscrit. Dubletul lui etimologic este *zero* <fr. *zéro* <it. *zero* <arab. *şifr*.
- Rom. *drapel* <it. *drappello*, derivat diminutival de la *drappo* <lat. tz. *drappus* „stofă rezistentă din lână pură sau amestecată cu alte textile”, de origine celtică.
- Rom. *mandolină*, *mandolă*, *mandolinată* <it. *mandolina*, *mandola*, *mandolinata*, având în componența lor rădăcina lat. *pandura*, -ae „lăută cu trei coarde” <gr. *pandoura* <arab. *tanbur* „chitară, mandolină”. *Mandolină* are ca dublet etimologic pe neologicul *pandoră* „instrument muzical din secolele al XVI-lea al XVII-lea”.
- Rom. *canțonă*, *canțonetă* și *canțonier* < it. *canzone*, *canzonetta*, *canzoniere*, având ca rădăcină latină pe *cantio*, -onis „cântec, descântec”, derivat de la *cantus* „cânt, cântec”.
- Rom. *oboi* <it. *oboe* <fr. *hautbois* „lemn care sună foarte înalt”, compus din adjectivul *haut* „înalt” și substantivul *bois* „pădure, lemn”. Fr. *haut* <lat. *altus*, iar *bois* <lat. med. *boscus* <germ. med. *busk* „tufiș”, strămoșul actualului cuvânt german *Busch*.
- Rom. *piață* <it. *piazza* <lat. *platea*, -ae „stradă largă, piață”. <v. gr. *plateia* „lată, întinsă”.
- Rom. *piațetă* <it. *piazetta*, derivat diminutival al lui *piazza*.
- Rom. *schită* <it. *schizzo* <lat. *schedius* „făcut pe loc, în grabă, improvizat” <v. gr. *skhedios* „apropiat”.
- Rom. *schita* <it. *schizzare*, derivat al lui *scizzo*.
- Rom. *alto* „termen muzical” <it. *alto*, fr. *alto* <lat. *altus* „înalt, mare, adânc, profund”.
- Rom. *allegro* <it. *allegro* <lat. *alacer* / *alacris* „violet, viu, sprinten”, cu varianta *alicer* / *alecris*.
- Rom. *allegreto* <it. *allegreto*, diminutivul lui *allegro*.
- Rom. *ancoră* <it. *ancora* <lat. sav. *anchora*, -ae, preluat de la etrusci (cf. **anchura*) sau de la greci (cf. *ánkyra*, influențat pe teren latinesc de adjectivul *ancus*, varianta lui *aduncus* „adânc”).
- Rom. *arpegiu* <it. *arpeggio*, derivat de la verbul *arpeggiare* „a cânta la harpă”, creat pe baza lui *arpa* <lat. tz. *harpa*, -ae „harfă” <v. germ. **harp(f)a*.
- Rom. *agenție* <it. *agenzia* „birou de încheiat acte, sucursală, agenție”, derivat de la *agente* <lat. *agens*, -tis, de la verbul *agere* „a face, a acționa”.
- Rom. *bilanț* <it. *bilancio*, derivat postverbal de la *bilanciare* „a pune în balanță, a cântări”. creat pe baza lui *bilancia* „balanță” <lat. sav. *bilanx*, -cis, compus din *bi* „doi” și *lanx*, -cis „tavă, taler de balanță, cântar”.
- Rom. *basoreliev* <it. *basso-rilievo*, cu varianta grafică *bassorilievo*, creație din secolul al-XVI-lea a sculptorilor renascentiști, prin analogie cu *altorilievo* și *mezzorilievo*. Elementele componente ale lui *bassorilievo* au origine latinească: adjectivul *basso* provine din lat. tz. *bassus*, legat de mai vechiul *basis* „temelie, soclu, bază”, iar substantivul *rilievo* are în structura lui rădăcina latinească *relevare*, derivat cu prefixul *re-* de la verbul *levare* „a ridica”.

- Rom. *aconit*<it. *aconto*, legat de *conto*, derivat regresiv de la *contare* „a număra, a calcula”<lat. *computare* „a face un calcul, a socoti”, creat pe baza verbului *putare* „a număra, a evalua”.
- Rom. *bancă* (instituție) <it. *banca*, omonim al lui *banca* (obiect concret)<v. germ *banki* <lat. pop. *banca*, -ae.
- Rom. *cambie* „act bancar”<it. *cambio* „preschimbare a banilor”, postverbal al lui *cambiare* „a schimba”<lat. tz. *cambiare* „a înlocui, a substitui”, de origine celtică.
- Rom. *calcio-vechio* „tencuială ornamentală”<it. *calcio-vecchio*, alcătuit din două elemente latinești:*calcio*<lat. *calx*, -cis „pietricică la jocul de zaruri, piatră de var”și adjectivul *vecchio*<lat. *vetulus*, cu varianta *veclus*, derivat de la *vetus*, -eris „vechi, învechit, bătrân”.
- Rom. *capodoperă*<it. *capodopera*, calchiat după fr. *chef d'œuvre*, cu două elemente de origine latinească: *chef*<lat. *caput* „cap, capăt, extremitate sau lucru foarte important, esențial”și *œuvre*<lat. *opera*, -ae „activitate, muncă, osteneală, serviciu, slujbă”.
- Rom. *casă*(de bani) <it. *cassa* „dulap, seif”<lat. *capsa*, -ae „cutie cilindrică din lemn, unde se păstrau sulurile cărților”.
- Rom. *casier*<it. *cassiere*, fr. *cassier*, creat în franceza veche pe baza lui *caisse*<lat. *capsa*.
- Rom. *casetă*<fr. *cassette*, it. *cassetta*, derivat al lui *cassa*<lat. *capsa*.
- Rom. *contabil*<it. *contabile*<fr. *comptable*, derivat de la *compter*<lat. *computare* „a socoti”.
- Rom. *cont*<it. *conto*, derivat regresiv din *contare*<lat. *computare* „a număra”.
- Rom. (*medic*)*curant*<it. (*medico*) *curante*, derivat de la verbul *curare* „a îngriji, a salva, a vindeca”<lat. *currare* (care avea și sensul „a trata o boală”), un derivat de la *cura*, -ae „grijă, vindecare, tratament”.
- Rom. *crescendo* „termen muzical”<it. *crescendo*, gerundivul verbului *crescere*<lat. *crescere* „a se naște, a crește, a se mări, a se dezvolta”.
- Rom. *duet*<it. *duetto*, diminutivul lui *duo*<lat. *duo*, *duae*, *duo* „doi”.
- Rom. *fascism*<it. *fascismo*, derivat de la *fascio*, semnul distinctiv al partidului aflat la guvernare în perioada interbelică. It. *fascio*<lat. *fascis*, -is „lucruri adunate laolaltă, mănunchi, snop, legătură, smoc”. Sub influența lat. *fasces*, utilizat la plural cu înțelesul „snop de nuiele împletite, în mijlocul cărora era înfiptă o secure, purtat de litorii care mergeau înaintea marilor demnitari, ca semn al dreptului lor de a pedepsi”, it. *fascio* a dobândit sensul militar de emblemă reprezentată prin trei puști încrucișate în mijlocul unei baionete. Acest semn a devenit ulterior simbolul distinctiv al Partidului Fascist Italian.
- Rom. *fascist*<it. *fascista*, creat de la *fascismo* prin substituție de afixe.
- Rom. *falit*<it. *fallito*, participiul adjectival al verbului *fallire* „a fi lipsă”<lat. *fallere* „a face să cadă, să alunece, a înșela, a cădea, a se prăbuși”, derivat de la **faldo*, înrudit cu gr. *sphállo* „a face să cadă”și cu germ. *fallen* „a cădea”.
- Rom. *febră*<it. *febbra*, cu variantele *febra*, *febbre* și *febre*<lat. *febris* „febră, friguri”.
- Rom. *fisc*<it. *fisco*, fr. *fisc*<lat. *fiscus*, -i „paner, coș, ladă de bani, casetă, finanțe publice în perioada imperială”, în opoziție cu *aerarium* „tezaurul public, vistieria, arhiva de stat, aflate toate în templul lui Saturn”.
- Rom. *grazioso*, termen muzical<it. *grazioso*<lat. *gratiosus* „cu trecere, influent, gentil, elegant”, derivat de la *gratia*, -ae „favoare, afecțiune, simpatie, farmec, eleganță, grație”.

- Rom. *intermezzo* < it. *intermezzo* „intermediar, de mijloc” și ca substantiv, termen din muzică < lat. *intermedium* „interpus, intercalat” (cf. *inter* „în, între” și *medium*, -ii „centru, mijloc”).
- Rom. *liră* (monedă) < it. *lira* < lat. *libra*, -ae „livră, balanță și monedă imperială din timpul regimului politic al lui Carol cel Mare, în urma reformei fiscale realizate de acesta”.
- Rom. *merceologie* < it. *merceologia*, creat pe baza lui *merce* < lat. *merx*, -cis „marfă” și a elementului de compunere *logia* < gr. *logos* „știință, disciplină”.
- Rom. *partitură* < it. *partitura*, derivat de la verbul *partire* „a împărți (rolurile într-o operă muzicală)” < lat. *partire* „a împărți”, de la *pars*, -tis „parte”.
- Rom. *partită* „veche denumire a suitei” < it. *partita* „parte, porțiune, porție”, cu aceeași origine îndepărtată latinească.
- Rom. *solo* < it. *solo* < lat. *solus* „singur, fără pereche”.
- Rom. *scadent*, *scadență*, *scadențar* < it. *scadente*, *scadenza*, *scadenzario*, reduse toate în ultimă analiză la verbul latin *scadere* „a scădea”.
- Rom. *speze* „cheltuieli” < it. *spesa* < lat. *expensa*, -ae „cheltuială”.
- Rom. *stagiune* < it. *stagione* „parte a anului, anotimp, sezon” < lat. *statio*, -nis „stare pe loc, nemișcare”. Sensul cultural al it. *stagione* pare a fi un calc după fr. *saison* „anotimp, dar și stagiune”.
- Rom. *trio* < it. *trio* „terțet”, creat în secolul al XVII-lea prin analogie cu *duo*, pe baza elementului de compunere *tri-*, înrudit etimologic cu *tre* < lat. *tres*, *tria*.
- Rom. *tenor* < it. *tenore*, fr. *ténor* < lat. tz. *tenor*, -oris „mișcare, continuare” sau „uniform, fără pauză”, derivat de la verbul *tenere* „a ține strâns, a apuca, a prinde, a obține”.
- Rom. *teracotă* < it. *terracotta*, cu varianta perifrastică învechită, din secolul al XIV-lea, *terra cotta* „vas de pământ ars”, calchiat după fr. *terre cuite* (cf. *terre* < lat. *terra* „pământ” și *cuite*, participiul verbului *cuire* < lat. pop. **cocere*, variantă a clasicului *coquere* „a arde”).
- Rom. *tumultuos* < it. *tumultuoso*, derivat de la *tumulto* < lat. *tumultuosus* „agitat, zgomotos, alarmant”, creat pe baza lui *tumultus*, -us „fierbere mare, agitație, zarvă, tulburare, dezordine”.
- Rom. *vivace* < it. *vivace* < lat. *vivax*, -cis „longeviv, viu, animat, vioi, sprinten”.
- Rom. *valută*, *valutar* < it. *valuta* „preț, cost, valoare, capital” și *valutario*, justificate în ultimă analiză prin lat. *valere* „a valora, a semnifica, a avea forță”.
- Rom. *virament* < it. *viramento*, derivat în secolul al XIX-lea de la *virare* < lat. **virare*, apărut prin contaminarea lui *gyrare* „a se roti, a se învârti” cu *vibrare*, „a trepida, a tremura”, proces influențat și de *vertere* „a întoarce, a se răsturna, a se da peste cap”.

11. Elemente lexicale cu etimon imediat englezesc și îndepărtat latinesc

- Rom. *campus* < engl. amer. *campus* < lat. *campus* „câmp”.
- Rom. *computer* < engl. amer. *computer* „persoană care face un calcul și calculator electronic”, derivat de la verbul *to compute* „a calcula” < lat. *computare* „a socoti, a calcula”.
- Rom. *design*, *designer* < engl. *design*, *designer*, cu etimon îndepărtat lat. *designare* „a însemna, a marca, a întipări, a numi, a arăta, a desemna”, derivat cu prefixul *de-*, atașat la verbul *signare*, legat etimologic de *signum* „semn”.
- Rom. *escalator* < engl. *escalator*, apărut prin antonomază de la Escalator, numele unei agenții de voiaj, derivat al lui *to escalate* < v. fr. *escalader*, creat prin derivare de la

escalade<it. *scalata*, legat etimologic de verbul *scalare* și de substantivul *scala*<lat. *scala*, -ae „scară”.

- Rom. *finaliza*<engl. *to finalise*, derivat de la *final*<lat. *finalis*, legat etimologic de *finis* „hotar, graniță, limită, ținut, țară” și – figurat – „sfârșit, țintă, scop”, înrudit îndeaproape cu **fingis*, varianta nazală a lui *fingere* „a înfige, a pironi”. Sensul original al lui *finis* era probabil acela de „semn făcut pe un copac” (copacii servind ca mijloc pentru delimitarea unui teren) sau de „par înfipt în pământ în scopul marcării unui hotar”.
- Rom. *master*<engl. amer. *master*, redus în ultimă analiză la lat. *magister*.
- Rom. *mass media*<engl. *mass media (of communication)*, compus din două elemente cu origine latinească: *masse*, care avea în engleza veche varianta *masse*<lat. *massa* „grămadă, bulgăre, cantitate, masă” și *media*<lat. *media*, pluralul lui *medium* „mijloc, centru, public, bun comun”.
- Rom. *market*, *marketing*, *supermarket*<engl. amer. *market*, *marketing*, *supermarket*, ultimele două create în limba engleză pe baza lui *market*<v. fr. *merchiet*<lat. *mercatus* „negoț, comerț sau piață, târg”, provenit de la verbul *mercari* „a cumpăra, a face comerț”, derivat de la *merx*, -*cis* „marfă”.
- Rom. *service* „atelier de reparații”<engl. *service station*, compus din elemente cu origine latinească: *service*, cu varianta mai veche *servise*<v. fr. *serfise*<lat. *servitium*, -*ii* „robie, masă de sclavi” și *station*, în engleza veche *stacioun*, provenit printr-un intermediar francez din lat. *statio*, -*onis* „ședere pe loc, adăpost, sălaș, locuință”. Rom. *service* are ca dublet etimologic pe *serviciu*, cu etimologie multiplă: franceză și latină cultă.

12. Elemente lexicale cu etimon imediat spaniol(și franțuzesc) și îndepărtat latinesc

- Rom. *alboradă**albadă*<span. *alborada**albada*, ambele derivate pe baza adjectivului *albo* „alb”<lat. *alba* (femininul lui *albus* „alb, palid, luminos, senin”), care a evoluat, substanti- vizându-se în *alba*, -*ae* „albul, lumina din zori de zi, auroră, zi” (cf. fr. *aube*, cu același sens).
- Rom. *armadă* „escadrila marină din Spania”<span. *armada*, derivat de la *arma* <lat. *arma*, -*ae*, rezultat din vechiul plural al neutrilor *arma*, -*orum* „arme de apărare, mijloace de luptă”.
- Rom. *alcazar* „palat fortificat spaniol”<span. *alcazar*<arab. *al-qaṣr* „castel, palat”<lat. *castrum* „cetate, fortăreață, castru”.
- Rom. *castanietă*<fr. *castagnette*, span. *castaneta*, derivat diminutival de la *castana* „castană” <lat. *castanea*, -*ae* „castan și castană”<v. gr. *kástanon*
- Rom. *comprador* (cf. *burghezie compradoră*) <rus. *komprador*, span. *comprador* „cumpărător” derivat firesc al lui *comprar* „a cumpăra”<lat. pop. **comperare*, variantă fonetică a lui *comparare* „a combina, a uni, a pune pe același plan, a egala, a compara, a cântări, a decide”. La baza deplasării de sens a stat probabil verbul *parere* „a procura”, de la care a fost derivat *comparere*.
- Rom. *comuneros*<span. *comuneros*, derivat de la adjectivul *comun*<lat. *communis*, -*is* „comun, al tuturor, accesibil, afabil”.
- Rom. *cortes* „Parlamentul Spaniei și al Portugaliei”<fr, span. *cortes*<lat. pop. *cors*, -*tis*, variantă a lui *cohors*, -*tis* „curte, ogradă, cohortă”. Alcătuiește, alături de *curte*, moștenit din latină, și de termenul militar neologic *cohortă* un interesant triplet etimologic.
- Rom. *coridă*<fr., span. *coridda*, creat de la verbul *correr*<lat. *currere* „a alerga”.

- Rom. *caballero* „nobil spaniol” <span. *caballero* <lat. tz. *cabbalarius*, derivat de la *caballus* „cal de tracțiune”.
- Rom. *camarilă* „grup de curteni” <fr., span. *camarilla*, derivat de la *cámara* <lat. pop. *camara*, -ae, variantă pentru *camera*, -ae „boltă, arcadă, încăpere, depozit”, menționată în Appendix Probi (cf. *camera non camara*).
- Rom. *caudillo* „dictator, șef, conducător politic și păzitor de turme în America Latină” <span. *caudillo* <lat. *capitellum*, diminutivul lui *caput* „cap, capăt, dar și șef, conducător”. Are ca dublete etimologice pe *căpețel*, moștenit, și pe *capitel*, neologism latino-roman.
- Rom. *hidalgo* „nobil spaniol” < fr., span. *hidalgo*, compus din două elemente: *hijo* „fiu” <lat. *filius* „băiat, fiu, moștenitor” și *dalgo*, pronume nehotărât cu prepoziție, cu sensul de „al unei personalități”. Span. *dalgo* <de+*algo* <lat. *aliquid* „cineva, vreun, oarecare”.
- Rom. *infante* <span. *infante* <lat. *infans*, -tis „care nu vorbește, mut, copil de vârstă fragedă” (cf. *fari* „a vorbi”).
- Rom. *juntă* <fr. *junte*, span. *junta*, derivat de la *junto* <lat. *junctus*, participiul trecut al verbului *jungere* „a înhăma, a înjuga, a uni, a lega, a alătura”.
- Rom. *duro* „veche monedă spaniolă din argint” <span. *duro* <lat. *durus* „dur, rezistent, tare, greu”. Are ca dublet etimologic adjectivul *dur* <lat. sav. *durus*, fr. *dur*, it. *duro*.
- Rom. *fiestă* <span. *fiesta* <lat. tz. *festā*, pluralul adjectivului *festum* „sărbătoresc, festiv, solemn”.
- Rom. *feria* <span. *feria* <lat. sav. *feriae* „zile festive, sărbători păgâne”.
- Rom. *don, doña* „titluri de curtoazie” și dublete etimologice ale lui *domn, doamnă* <span. *don* (azi *dueño*) „termen de politețe”, calc semantic după arab. *du* „domn și proprietar” și *doña* (azi *dueña*) „termen de adresare politicoasă”, împrumut de sens din arab. *dat* „doamnă și stăpână” <lat. *dominus* „stăpânul casei, proprietar, șef, conducător” și *domina*, corespondentul lui feminin.
- Rom. *conchistă, conchistador* <it., span. *conquista*, fr. span. *conquistador*, având în structura lor verbul *conquerir* „a cuceri”, derivat de la *querer* <lat. *quarere* „a căuta, a reclama, a dobândi, a câștiga, a cuceri”.
- Rom. *mantilă* „un fel de manta pentru femei” <fr. *mantille*, span. *mantilla* „eșarfă de damă”, diminutivul lui *manto* <lat. tz. *mantum* „manta scurtă”.
- Rom. *patio* „curte interioară” <span. *patio* <occit. *patu* <lat. *patuum*, creat pe baza lui *pactus* „convenit, arendat”.
- Rom. *pescador* „navă de pescuit” <span. *pescador*, derivat de la *pescar* „a pescui” <lat. *piscari*, creat pe baza lui *piscis* „pește”.
- Rom. *peseta* <span. *peseta*, derivat de la *peso* „unitate monetară” <lat. sav. *pensum* „greutate, cantitate” <lat. clas. *pensum*, adjectiv însemnând „de o anumită greutate, de mare preț, important, esențial”.
- Rom. *matador* <fr., span. *matador*, derivat de la *matar* „a ucide, a omorî” <lat. pop. **mattare*, creat pe baza adjectivului *mattus* „prost, stupid, abrutizat”, atestat în documentele imperiale.
- Rom. *toreador, torero* < fr. *toréador*, span. *toreador*, respectiv span. *torero*, derivate de la *toro* „taur” <lat. *taurus*, cu aceeași semnificație”.
- Rom. *seguidilla* „vechi dans spaniol” <span. *seguidilla*, derivat de la verbul *seguir* <lat. *sequor, sequi, secutus sum* „a veni din urmă, a urma, a se ține după cineva, a însoți”.
- Rom. *sombrero* „pălărie cu boruri largi” <fr., span. *sombrero*, derivat de la *sombra* <lat. *Umbra* „umbră”.

IV. Considerații finale

1. Deși nu au avut amploarea celor moderne, influențele vechi manifestate asupra limbii române au determinat apariția în vocabularul nostru a unui număr important de cuvinte cu rădăcini latinești. Unele dintre aceste elemente lexicale au devenit, într-un timp mai lung sau mai scurt, general românești, intrând în limba comună: *guler, marfă, larmă, muștar, pahar, ulei, pușcă, sobă, cașcaval, cântar, castron, baie, comoară, gălușcă, fustă, canapea, salată*.

2. Factorii care au stat la baza exercitării influențelor vechi în limba română sunt contactele de ordin direct dintre români și etniile maghiară, germană, sârbă, din Ardeal sau din Banat, vecinătatea geografică, amestecul de populații și bilingvismul româno-slav. Pentru influențele turcă, neogrecă și germană se poate admite și un factor politic (vezi perioada domniilor fanariote), respectiv cultural. Influențele moderne asupra limbii române au avut la bază în special factori de ordin socio-cultural.

3. Fără a-și aduce contribuția la modernizarea, intelectualizarea și internaționalizarea vocabularului românesc, cum au făcut limbile romanice și germanice apusene, influențe precum slava veche, maghiara, turca, greaca medie și cea modernă, germana sau rusa veche, bulgara, poloneza ori ucraineana au dus la îmbogățirea lexicului nostru, grație unui număr important de cuvinte cu etimon latinesc mai mult sau mai puțin îndepărtat. Iată de ce trebuie acceptată fără nici un fel de rezerve afirmația potrivit căreia între română și latină nu a existat niciodată o soluție de continuitate, nici măcar în perioada când limba noastră a evoluat izolată de celelalte limbi romanice, într-un mediu slav.

Raportând româna la celelalte limbi neolatine, putem spune că ea nu este mai puțin latină în structura ei decât acestea, din moment ce sistemul gramatical (mai ales morfologia) și cel fonologic, sau fondul principal lexical sunt eminentemente latinești. La acestea se adaugă și numărul important de cuvinte primite prin diverse filiere, încă din faza constituirii limbii noastre ca idiom romanic, altul decât latina dunăreană. Aceste unități lexicale aveau ca etimon îndepărtat termeni latinești, intrați mult mai repede, și direct, în spații geografice precum Ungaria sau Polonia, unde latina reprezenta limba cancelariei, a bisericii catolice sau, parțial, a procesului de învățământ. Idiomuri precum slava veche, greaca și germana prezintă în structura lor etimologică atât componente latine preluate pe cale savantă, direct ori prin filieră romanică, mai ales franceză și italiană, cât și termeni dintre cei mai vechi, primiți mai de timpuriu din varianta dunăreană a latinei clasice.

4. Cu mici excepții (maghiara, care este o limbă fino-ugrică, sau turca, aparținând familiei altaice), toate idiomurile care au influențat româna în faza mai veche din evoluția ei ori în cea modernă, aparțin grupului de limbi indo-europene, alături de latină și, bineînțeles, de urmașii romanici ai acesteia, printre care și româna. Acest lucru a înlesnit procesul adaptării fonetice și gramaticale pentru numeroasele împrumuturi lexicale românești din aceste limbi.

5. Din punctul de vedere al factorului temporal și geografic, se poate afirma că puține împrumuturi de acest tip sunt regionalisme și fapte populare (*acaț, almar, ghimber, pancovă, potică, butelcă, paradaisă, cuhnie, țintirim etc.*). Unele dintre ele s-au și învechit cu timpul, ieșind din uz odată cu realitățile materiale denumite (*husar, creițar, florin, marchitan, jeler, moșluz, comitagi, seraschier, groș, paștir*). În marea lor majoritate sunt termeni de largă circulație, neologisme intrate în limba comună (*cf. violet, uncat, pictor, pictură, rege, șaten, chitară, bluză, premiu, probă, impozit, bazin, cremă, dictat etc.*) sau termeni de strictă specialitate (*alto, allegro, alboradă, seguidilla, alcazar, scont, scadență*).

6. Unele împrumuturi desemnează elemente de mare concretețe, aparținând unor domenii dintre cele mai diverse: floră și faună (*paradaisă, roză, violetă, cobră, cincila, ibis, ponei*), obiecte de uz casnic, din gospodăria țărănească sau din locuința modernă (*alma, chiblă, cuhnie, duș*), alimente și băuturi (*caramele, caramel, bomboane, tort, alcool, gin*), obiecte de vestimentație și încălțăminte (*fustă, sacou, bluză, șapcă, sandale*), instrumente muzicale (*chitară, țambal, țiteră, liră, mandolină*). La fel de numeroase sunt și unitățile abstracte, folosite în disciplinele de strictă specialitate sau în diverse ramuri culturale și sportive (*algebră, amalgam, beriliu, sodă, reumatism, seringă, plombă, toreador, matador, corida, penalty, set, campion etc.*).

7. Din punct de vedere gramatical, predomină în mod clar substantivele, adjectivele sau verbele fiind extrem de slab reprezentate (cf. *moșluz, roz, violet, crem, șaten, brav, gelos sau tapița, păsui, governa, remorca, acapara, blama, jubila*).

8. Unele neologisme cu etimon îndepărtat latinesc au pătruns în vocabularul românesc în mod direct sau prin diverse filiere. În cele mai multe dintre cazuri franceza a reprezentat un intermediar important pentru o serie de termeni englezești, spanioli și italienești.

9. În comparație cu împrumuturile din fondul vechi al limbii, neologismele cu origine îndepărtată latină se reduc, în ultimă analiză, fie la cuvinte existente încă din faza clasică a latinei, fie la elemente atestate abia în latina medievală. Din această ultimă serie fac parte *alcool, algebră, alidadă, amalgam, bronz etc.*

10. Față de neologisme, cele mai multe dintre împrumuturile vechi din limba română, care au contribuit la relatinizarea vocabularului nostru, nu și la reromanizarea sau occidentalizarea lui, s-au distanțat foarte mult, în special din punct de vedere formal, dar și semantic, de etimonul lor latinesc îndepărtat.

Trecând de la romani în diverse idiomuri indo-europene sau de altă natură, ele și-au modificat (uneori radical) structura, fiind adaptate succesiv la sistemele fonologice și gramaticale din limbile respective. Și conținutul lor semantic a cunoscut numeroase schimbări, restrângându-se ori extinzându-se, specializându-se sau generalizându-se, din cauze în primul rând sociale, prin diverse procedee și fenomene de ordin lingvistic sau extralingvistic (metonimie, sinecdocă, antonomază, analogie etc.). De multe ori ne dăm foarte greu seama că avem de-a face cu un cuvânt latinesc în ultimă instanță. Termeni precum *cântar, birjă, palavră, chiblă, cleștar, cotlon, creițar, ghimber, guler, jeler, marfă, marchitan, iarmaroc, meșter, mistru, maistor, funduc, moșluz, pașir, pașarolă* nu amintesc prin nimic vorbitorului nelingvist de etimonurile lor îndepărtate latine *centenarius, birota, parabola, cuppella, crystalus, catinus, crux, zingiber, collum, solidus, mercatus, magister, nux pontica, follis, pantex, -icis*.

Originea lor este mai greu de observat în comparație nu numai cu neologismele, ci și cu elementele românești moștenite din limba latină, care, deși au suferit acțiunea legilor fonetice, nu s-au îndepărtat într-o măsură așa mare de etimon. Și aceasta din cauză că au evoluat exclusiv pe teren românesc, în două, trei sau chiar mai multe limbi dintre cele mai diverse ca structură, cum s-au petrecut lucrurile și cu termenii prezentați de noi în această comunicare. Dimpotrivă, neologismele păstrează mult mai fidel imaginea modelului latinesc primar, ele suferind în cele mai multe situații un număr redus de adaptări sau readaptări fonologice și gramaticale, care variază între una singură (elementele latinești savante) și trei (împrumuturile restituite din engleză francezei, cu un nou înțeles și sub o formă ușor modificată).

Note:

¹ Afirmația a apărut pentru prima dată în articolul intitulat *Sur le sens linguistique de l'unité latine*, publicat în "Revue des Nations Latines", vol. I, 1916, pag. 179 și urm. Același fragment a fost inserat ulterior în volumul *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1965, pag. 310-322.

² Vezi volumul *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, București, 1931, pag. 345-359.

³ Vezi Al. Niculescu, *L'occidentalisation romane de roumain moderne: une analyse socio-culturelle*, Bern, Francke Verlag, Liege, Marche Romane, 1997, extras din „Melanges offerts a Carl Theodor Gossen”, editat de German Colon et Robert Kopp.

⁴ Această idee a fost susținută pentru prima dată cu argumente de ordin teoretic și cu numeroase fapte, de către Theodor Hristea, într-o comunicare ținută la Academia Română în 27 iunie 1996 și intitulată: *Relatinizarea limbii române*.

⁵ Vezi pentru *troian* o lungă și instructivă discuție la Viorica Goicu, *Contribuții de onomastică istorică*, Timișoara, Editura „Augusta”, 2001 (cap. I: „Numele împăratului Traian în limba și onomastica românească”, pag. 7-78).

⁶ Pentru o discuție amplă pritoare la originea lui *maculator*, vezi Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii. Articole. Note, București, Editura Științifică, 1968, pag. 30-31.

Abrevieri lexicale:

Arab. = din arabă	Ceh. = din cehă	Engl. = englezesc	Got. = gotic
Aram. = aramaic	Celt. = celtic	Engl. amer. = engleza americană	Gr. = grecesc
Asir. = asirian	Cf. = confer	Fr. = francez	Gr. med. = greaca medievală
Avest. = avestic	Coord. = coordonator	Gal. = galic	It. = italianesc
Bg. = bulgar	Copt. = coptic	Germ. = german	Lat. = latinesc
Cap. = capitol	Ebr. = ebraic	Germ. med. = germana medievală	Lat. clas. = latin clasic
Cat. = catalan	Egipt. = egiptean		

Lat. eclez. = latin ecleziast	Pag. = pagina	Span. = spaniol
Lat. pop. = latina populară	Pers. = persan	Sumer. = sumerian
Lat. sav. = latina savantă	Pol. = polonez	Sumer-acad. = sumer-acadian
Lat. tz. = latina târzie	Port. = portughez	Tc. = turcesc
Maced. = macedonean	Prov. = provensal	Ucr. = ucrainean
Magh. = maghiar	Rom. = românesc	Urm. = următoarea
Ngr. = neogrecesc	Rus. = rusesc	V. fr. = vechi francez
Occit. = occitan	Sanscr. = sanscrit	V. germ. = vechi german
Oland. = olandez	S-cr. = sârbo-croat	V. gr. = vechi grecesc
Oland. med. = olandez medieval	Sl. = slav	V. it. = vechi italianesc
	Slov. = slovac	V. sl. = vechi slav

V. span. = vechi spaniol
Var. = variantă
Vol. = volum

Bibliografie selectivă:

A. Lucrări lexicografice:

1. **DA-Dicționarul limbii române**, Tom I, Partea I(A-B), București, 1913, Partea a II-a (C), București, 1940 și Tomul al II-lea, Partea I (F-I), București, 1934.
2. **DEX₂-Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a doua, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

3. **DLR**-*Dicționarul limbii române*. Serie nouă, București, tomurile din 1965 până în prezent.
4. **DN₃**-Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a treia, București, Editura Academiei, 1978.
5. *Diccionario critico etimologico de la lengua castellana*, par J. Corominas, în 4 volume, Berna, Editorial Francke, 1954.
6. *Diccionario enciclopedico*. Publicado bajo la direcion de Claude y Paul Augé, Paris, Larousse, 1962.
7. *Diccionário etimologico da lingua portuguesa*, de José Pedro Machado, 2-a Edicao, Editorial Confluencia, 1967.
8. *Diccionario general ilustrado de la lengua espanola*, ediția a doua, Barcelona, 1970.
9. *Dizionario etimologico italiano* de Carlo Battisti, Giovanni Alessio, publicat în 5 volume, Firenze, G. Barbera Editore, 1950.
10. *Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots* par A. Ernout et A. Meillet, Paris Librairie C. Klincksiech, 1932
11. *Dicționar latin-român*, de Gh. Guțu, București, Editura Științifică, 1993.
12. *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, de I. A. Candrea și Gh. Adamescu, București, 1931.
13. **Duden**-*Das grosse Woerterbuch der deutschen Sprache*, 6 volume, Biographisches Institut Mannheim, Wien, Zuerich, Dudenverlag, 1980.
14. **Larousse**-*Le Petit Larousse*(en couleur), Nouvelle edition, Paris, 1995.
15. **Lexis**-Jean Dubois (coord.), *Dictionnaire de la langue francaise*, Librairie Larousse, Paris, 1975.
16. **MDN**-*Marele dicționar de neologisme*, de Florin Marcu, București, Saeculum, 2000.
17. **MDE** - *Mic dicționar enciclopedic*, ediția a doua, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
18. **NDN**-*Noul dicționar de neologisme*, de Florin Marcu, București, 1998.
19. **Oxford**-*Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, by A. S. Hornby, fourth edition, Oxford University Press, 1993.
20. **Oxford**-*The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford, University Press, 1966.
21. *A Short Etymological Dictionary of Modern English*, London, Routledge and Kegan Paul, 1959.
22. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York, Avenel,
23. Gramercy Book, 1996.

B. *Lucrări cu caracter teoretic:*

1. ANDRIESCU (1979) = Andriescu, Al., *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, 1979.
2. ARVINTE (1971) = Arvinte, Vasile, *Die deutschen Entlehnungen in den rumaenischen Mundarten(nach den Angaben des Rumaenischen Sprachatlases)*, în colecția „Schriften des Instituts fuer Romanische Sprache und Kultur”, nr. 4, Berlin, Akademie-Verlag, 1971.
3. AVRAM (1997) = Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei, 1997.
4. DENSUSIANU (1961) = Densusianu, Ovid., *Istoria limbii române* (vol. I: *Originile*), București, 1961, pag. 159-242.
5. DERROY (1956) = Deroy, Louis, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956.
6. GALDI (1939) = Galdi, Ladislau, *Les mots d'origine néogreque en roumaine a l'époque des Phanariotes*, Budapesta, P. Pázmany, 1939.
7. GRAUR (1967) = Graur, Al., *The Romance Character of Romanian*, Bucharest, Publishing House of the Romanian Academy, 1967.

8. GRAUR (1978) = Graur, Al, *Dicționar de cuvinte călătore*, București, Editura „Albatros”, 1978.
9. GRAUR, Al. (1980) = Graur, Al., *Cuvinte înrudite*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
10. HRISTEA (1968) = Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968.
11. Hristea (1973) = Hristea, Theodor, *Contribuții la studiul etimologic al neologismelor românești*, în LR, an XXII(1973), nr. 1, pag. 3-17.
12. HRISTEA (1984) = Hristea, Theodor (coord), *Sinteze de limba română*, ediția a treia, revăzută și din nou îmbogățită, București, Editura „Albatros”, 1984, pag. 39-65.
13. Hristea (1996) = Hristea, Theodor, *Relatinizarea limbii române* (Comunicare ținută în data de 27 iunie 1996 la Academia Română).
14. IORDAN (1956) = Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, ediția a doua, București, Editura Ministerului învățământului, 1956.
15. IORDAN (1970) = Iordan, Iorgu, *Raportul ținut la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, București, 1968, în „Actele Congresului Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică”, vol. I din 1970.
16. MEILLET (1965) = Meillet, Antoine, *Sur le sens linguistique de l'unite latine*, în vol. *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1965, pag. 310-322.
17. MIHĂESCU (1966) = Mihăescu, Haralambie, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, 1966.
18. MIHĂILĂ (1960) = Mihăilă, Gh., *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.
19. MOCANU (1977) = Mocanu, Z. Marin, *Influența italiană asupra limbii române*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1977.
20. MUNTEANU (1983) = Munteanu, Ștefan și Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*. Ediție revizuită și adăugită, București, 1983.
21. NICULESCU (1965) = Niculescu, Al., *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 3 volume, București, 1965 și urm.
22. NICULESCU (1975) = Niculescu, Al., *Le roumaine literaire entre l'Orient et l'Occident (XVIIIe-XIXe siècles)*, în „Cahiers roumaines d'études litteraires”, nr. 2 din 1975, pag. 4-19.
23. NICULESCU (1976) = Niculescu, Al., *L'occidentalisation romane du roumaine moderne. Une analyse socio-culturelle*, Bern, Francke Verlag-Liege:Marche Romane, 1976 pag. 665-692.
24. PUȘCARIU (1920) = Pușcariu, Sextil, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920.
25. PUȘCARIU (1929) = Pușcariu, Sextil, *Renașterea noastră romană*, în „Omagiul lui Ramiro Ortiz (cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de învățământ în România)”, București, 1929.
26. PUȘCARIU (1931) = Pușcariu, Sextil, *Despre neologisme*, în vol. „Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani”, București, 1931, pag. 345-359.
27. PUȘCARIU (1940) = Pușcariu, Sextil, *Limba română* (vol. I : *Privire generală*), București, 1940, pag. 364-415.
28. ROSETTI (1978) = Rosetti, Al., *Istoria limbii române* (ediția a doua revăzută și adăugită), București, 1978, pag. 293-434 et passim.

29. SALA (1989) = Sala, Marius (coord), *Enciclopedia limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
30. SĂDEANU (1974) = Sădeanu, Florența, *Relatinizarea lexicului în română și spaniolă*, extras din teza de doctorat, București, 1974.
31. STĂNCIULESCU (1992) = Stănciulescu-Cuza, Mariana, *Italianism și italianisme în perioada de formare a limbii române literare*, București, TUB, 1992.
32. STOICHIȚOIU (1992) = Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Împrumuturi „necesare” și împrumuturi „de lux” în limbajul publicistic actual*, în „Comunicările <<Hyperion>>”, XXI, 1992, pag. 169-177.
33. ȘANDRU (1978) = Șandru-Olteanu, Teodora, *Hispanisme lexicale în limba română*, SCL, XXIX, nr. 5, 1978, pag. 607-610.
34. ȘĂINEANU (1900) = Șăineanu, Lazăr, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, în 3 volume, București, SOCEC, 1900.
35. TAMÁS (1966) = Tamás, Lajos, *Etymologisch-historisches Woerterbuch der ungarischen Elementen im Rumaenischen (unter Beruecksichtigung der Mundartwoerten)*, Budapest, 1966.
36. TOMA (1978) = Toma, Elena, *Observații asupra lexicului de origine spaniolă în româna actuală*, în *Etudes dédiées a Iorgu Iordan*, 1978, pag. 469-477.
37. ȚĂRA (1982-83) = Țăra, Vasile D., *Despre reromanizarea limbii române literare*, în „Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Serie nouă), anii 1982-1983.
38. WEINREICH (1966) = Weinreich, Uriel, *Languages in Contact. Findings and Problems*, fourth printing, Paris, 1966.

Die „Relatiniesation” der rumaenischen Sprache durch Wortschatzentlehnungen (Zusammenfassung)

Wir verstehen durch *Relatinisation* der rumaenischen Sprache eine Intensivierung, eine Festigung der lateinischen Merkmale der rumaenischen Sprache, wenn es auch um lexikalische oder grammatische Merkmale geht. Die rumaenische Sprache hat diese Merkmale nie verloren, obwohl sie sich lange in einem linguistisch-balkanischen (also unlateinischen) Milieu entwickelt hat.

Wir machen auch einen starken Unterschied zwischen drei Grundkonzepten, die in einigen Sprachschriften als Synonyme betrachtet werden. Es geht um *Relatinisation*, die sehr viele, alte und neue Woerter mit unmittelbarer oder mittelbarer Herkunft realisiert haben, *Reromanisation*, die sich nur durch lateinische oder unlateinische, aus Franzoesisch, Italienisch oder Spanisch, uebergenommene Neologismen geleistet hat, und *Okzidentalisation*, die durch Entlehnungen aus okzidentalischen Sprachen-romanische aber auch germanische Sprache (z. B. Deutsch und Englisch) gelungen ist.

ELEMENTA ÎNAINTE DE ELEMENTA. CONSIDERAȚII ASUPRA PRIMEI GRAMATICI ROMÂNEȘTI SCRISE ÎN LIMBA LATINĂ

Gheorghe Chivu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Potrivit sintezelor privitoare la istoria lingvisticii românești¹, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780), cunoscuta scriere semnată, la prima ediție, de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, este cea mai veche gramatică a limbii române scrisă în limba latină. Această primă lucrare normativă a Școlii Ardelene, căreia i se vor alătura, la începutul secolului al XIX-lea, o ortografie (*Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819) și un dicționar (*Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, Buda, 1825), toate tipărite, pare a fi, de asemenea, prima lucrare lingvistică românească în care este afirmată explicit latinitatea limbii noastre.

La Biblioteca Arhiepiscopală din Kalocsa (Ungaria), a fost descoperit însă, în urmă cu aproape un secol², un manuscris ce impune corectarea afirmațiilor menționate anterior. Este vorba despre *Institutiones linguae valachicae*, un text de mică întindere (numără doar 44 de file de format în 4°), alcătuit, după cum arată dedicația și prefața, la solicitarea și sub îndemnul abatelui Francisc Xaverius Rhier, canonic catolic de Oradea-Mare și arhidiacon al Szolnokului de Mijloc.

Sub același patronaj fusese redactat și un alt manuscris românesc, *Lexicon compendiarium latino-valachicum*, păstrat în aceeași bibliotecă din Ungaria. Din prefața acestuia aflăm că Francisc Xaverius Rhier primise, anterior dicționarului, o lucrare numită *Elementa linguae valachicae*, titlul acesta fiind desigur o variantă (uzuală în epocă) a aceluia înscris pe foaia de titlu a gramaticii pe care o prezentăm³.

De când datează această veche scriere lingvistică românească? Autorul, care nu a consemnat nici numele său, nici data și nici locul alcătuirii textului, ne-a lăsat doar indicii indirecte. Comanditarul, Francisc Xaverius Rhier, menționat în dedicație, și-a desfășurat activitatea la Oradea între 1762 și 1776⁴. *Institutiones linguae valachicae* fuseseră predate, după cum s-a afirmat deja, înainte de *Lexicon compendiarium latino-valachicum*, și cum, filigranologic, acest dicționar datează din 1771-1776⁵, gramatica de la Kalocsa trebuie să fi fost scrisă înainte de 1771. În apendicele lucrării este, în sfârșit, menționat, ca ilustrare pentru modul de utilizare a slovelor-cifră în scrierea chirilică românească, anul 1768. Cea mai veche gramatică a limbii române scrisă latinește, care a ajuns până la noi, *Institutiones linguae valachicae*, trebuie să fi fost deci alcătuită în jurul anului 1770⁶.

Potrivit subtitlului (*“Grammatica compendio exhibita”*) și unor notații cuprinse în prefață, acest vechi text românesc este o “gramatică pe scurt” a limbii noastre, autorul reținând doar caracteristicile esențiale, “regulile” menite să faciliteze cunoașterea și apoi, prin “lectura cărților” (p. 66) și “prin uz”, uneori chiar în mijlocul vorbitorilor (p. VII), însușirea rapidă a românei.

Metoda a fost preluată, după cum se precizează în aceeași parte introductivă a manuscrisului, din lucrările de mică întindere consacrate, în epocă, latinei, “căreia acest

idiom românesc îi datorează originea” (p. V-VI). Mențiuni repetate, făcute cu privire la identitatea comportamentului morfologic al numelor și verbelor în latină și română (p. 36, 52), respectiv la concordanțele numeroase existente între sintaxa latinească și modul de a construi al românilor (p. 66, 76), întăresc această afirmație.

Cu un deceniu înaintea celebrelor *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, la cererea conducerii bisericii catolice din colțul nord-vestic al țării, a fost scrisă deci, în limba latină, o gramatică în care este afirmată explicit originea latină a limbii române și latinitatea structurii ei gramaticale.

2. Gramatica românească de la Kalocsa este structurată în 11 capitole și un apendice⁷.

Primul capitol este consacrat ortografiei, următoarele nouă au ca obiect morfologia substantivului, adjectivului, pronomului și verbului, iar cel de-al unsprezecelea cuprinde 22 de reguli privitoare la “constituirea părților enunțului”, adică la acordul și / sau regimul sintactic al diverselor părți de vorbire, inclusiv al prepozițiilor (considerate mărci cazuale) și al interjecțiilor. Iar în apendicele lucrării sunt descrise valorile și modul de folosire a slovelor-cifră în scrierea chirilică românească.

După cum se observă, din structura acestei gramatici lipsesc capitolele privitoare la numeral și la adverb (ultimul fiind amintit în treacăt în capitolul consacrat adjectivului), precum și cele referitoare la două instrumente gramaticale, conjuncția și articolul. (Această ultimă parte de vorbire, absentă și din alte gramatici ale epocii, nu este avută în vedere de autor, întrucât articolul hotărât propriu-zis este considerat parte a desinenței, adică a terminației substantivului, articolul posesiv-genitival – marcă a genitivului, articolul demonstrativ este asimilat pronomului corespunzător, iar cel nehotărât adjectivului.) Comparativ cu gramaticile latinești utilizate, în secolul al XVIII-lea, în școlile transilvănene, lipsește de asemenea capitolul consacrat prozodiei, faptul fiind semnificativ pentru destinația practică, iar nu didactică sau științifică a textului.

Fiind diferit ca structură și ca finalitate de scrierile similare datorate lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, Macarie, Samuil Micu și Gheorghe Șincai, respectiv Ienăchiță Văcărescu, manuscrisul intitulat *Institutiones linguae valachicae* ocupă astfel un loc aparte între vechile gramatici românești. (Din epocă a mai ajuns până la noi doar o singură lucrare destinată exclusiv străinilor care doreau să-și însușească regulile de bază ale limbii noastre, anume ghidul de conversație italo-român, scris la Iași, în 1770, de către un misionar italian și păstrat acum la Göttingen⁸.)

Individualizatoare sunt însă și câteva remarcabile elemente de conținut, ce evidențiază spiritul analitic al autorului și foarte buna cunoaștere de către acesta a limbii române. Iată unele dintre ele.

Declinările substantivului, stabilite pe baza formei de genitiv singular, sunt, în *Institutiones linguae valachicae*, două: prima cuprinde substantivele terminate la genitivul articulat în *-ei* sau *-ii*, deci feminine (p. 9), iar a doua pe cele care au, la același caz, terminația *-lui*, adică masculine (p. 12), dar în realitate masculine și neutre. Există, ni se spune, și o clasă de substantive indeclinabile, de tipul *Moisi* (p. 16), în care sunt grupate numele proprii “călătoare”, invariabile, în principiu, după caz⁹.

“Genul – se afirmă la p. 8 – este de trei feluri: masculin, desigur feminin și comun, căci neutru lipsește”, neavând adică mărci formale specifice. Clasele de substantive subsumate primelor două genuri coincid aproape integral cu cele acceptate de gramaticile actuale. Iar genul “comun”, concept denumit pentru prima dată astfel într-o descriere a morfologiei românești¹⁰, cuprinde substantivele care își păstrează forma indiferent de genul natural al

obiectului desemnat (de tipul *acest slugă, această slugă*). În ceea ce privește actualele substantive neutre, acestea sunt de regulă încadrate la masculin, cu care se aseamănă în privința terminației de genitiv singular articulat. Autorul, constatând însă că unele substantive de tipul *lemn* sau *semn* au la singular formă de masculin, iar la plural de feminin, le încadrează în seria defectivelor.

Cazurile sunt, sub influența modelului latinesc, în număr de șase : nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ și ablativ. Cu excepția primului, toate celelalte pot fi identificate nu prin terminație, ci cu ajutorul unor “particule” specifice : genitivul prin “*a* sau *al*”, în funcție de dialect”, dativul prin *lui*, antepus “evident masculinului singular”, acuzativul prin *pe* sau *pre*, desigur marcă a complementului direct, vocativul prin interjecția *o*, iar ablativul prin prepoziția compusă *de la* (p. 8).

Adjectivul este inclus adesea, prin exemple, în descrierea substantivului, în primul rând când se discută genul, dar și atunci când este prezentată declinarea după număr și caz. În partea consacrată flexiunii adjectivelor “comune”, autorul notează însă că ele adoptă forma specifică declinării întâi, când însoțesc substantive feminine (*marii taine*), dar forma specifică declinării a doua, când însoțesc substantive masculine (*marelui Vasilie*). Iar referitor la acordul în caz, se afirmă că acesta se realizează totdeauna, indiferent de genul adjectivului, la nominativ, acuzativ și vocativ, în vreme ce “la genitiv și dativ (singular), adjectivul nu se acordă cu substantivul, ci unul se pune la genitiv, celălalt rămânând la cazul nominativ, ca *Sfântului Domn* sau *Domnului Sfânt*” (p. 24).

Bun cunoscător deopotrivă al limbii vorbite (numite uneori “uzul poporului”) și al celei ilustrate de textele literare (referirea la forma cărților tipărite sau la “vorbirea aleasă” este frecventă), intelectualul român care a redactat *Institutiones linguae valachicae* face pentru prima dată observații amănunțite asupra alternanțelor vocalice și consonantice apărute în flexiunea nominală, asupra frecvenței contragerilor și eliziunilor în “uzul comun” sau asupra coexistenței unor structuri gramaticale cu aceeași valoare și distribuție. Interesante sunt de asemenea observațiile privind topica elementelor unor structuri (este remarcată astfel uzuala postpunere a auxiliarului în formele verbale compuse) și, după cum am menționat anterior, cele referitoare la implicațiile pe care le are poziția unor cuvinte asupra flexiunii lor. Nu pot fi ignorate, în sfârșit, într-o cercetare comparativă cu gramaticile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, considerațiile amănunțite făcute asupra modalităților de creare (prin derivare) a unor substantive feminine și a diminutivelor. (În epocă formarea cuvintelor făcea parte din morfologie.)

3. Cine a fost autorul acestui foarte interesant compendiu de limba română și care destinația textului ?

Din cauza absenței oricăror date relevante, gramatica românească de la Kalocsa este atribuită, în cele mai multe studii, unui intelectual român anonim, aflat în bune relații cu catolicii și mai ales cu abatele Francisc Xaverius Rhier¹¹. Pornindu-se însă de la ideea că *Institutiones linguae valachicae* și *Lexicon compendiarium latino-valachicum* sunt părți ale unui singur manuscris, datorat aceleiași persoane¹², și extinzând, pe această bază, ipoteza că *Lexicon compendiarium* ar fi dicționarul la care lucra, în 1759, din însărcinarea lui P.P. Aaron. Grigore Maior¹³, s-a afirmat, de mai multe ori în ultimii ani, că foarte cunoscutul învățat ardelean este autorul căutat¹⁴.

După cum am arătat în repetate rânduri, din 1987 încoace, la Kalocsa se păstrează însă două manuscrise românești, nu unul singur cu două părți (în ciuda cotelor 760/1 și 760/2, înșelătoare în această privință). manuscrise redactate de două persoane diferite, ce aveau alte

obișnuințe (orto)grafice și lingvistice și proveneau din zone geografice greu de confundat din punct de vedere lingvistic (autorul gramaticii aparținea zonei de contact dintre Crișana și nordul Hunedoarei, în vreme ce acela al dicționarului era, după limbă, bihorean).

Învățăutul autor al *Regulilor limbii române* redactate în limba latină va fi studiat la Cluj (după cum singur sugerează printr-o propoziție ilustrativă¹⁵), foarte probabil în cadrul Seminarului reformat. A activat desigur în zona Oradei¹⁶, religia (catolică sau greco-catolică) și locul de reședință explicând desigur și relația avută cu Francisc Xaverius Rhier. Căutările viitoare trebuie să abandoneze deci ipoteza paternității lui Grigore Maior (care între 1765 și 1771 s-a aflat, de altfel, în detenție, la Muncaci, iar din 1771 până în 1773 a funcționat ca revizor și corector pentru cărțile românești în Viena) și să se îndrepte spre intelectualii orădeni și clujeni ai vremii¹⁷.

Această abandonare a unei ipoteze total nefondate implică însă și eliminarea oricăror relații posibile ale gramaticii de la Kalocsa cu mișcarea numită Școala Ardeleană. *Elementa linguae valachicae* sau, cu numele înscris pe foaia de titlu a manuscrisului ajuns până la noi, *Institutiones linguae valachicae* nu au, evident, legătură cu preocupările culturale și științifice care au dus la redactarea gramaticii tipărite, în 1780, de Samuil Micu și Gheorghe Șincai¹⁸.

Gramatica și dicționarul latin-român de la Kalocsa au fost inițiate de canonicul catolic de Oradea-Mare, ca părți ale unui program menit să faciliteze învățarea limbii române de către misionarii iezuiți ce activau în Bihor, la mijlocul secolului al XVIII-lea, pentru convertirea românilor la catolicism.

Doar astfel se explică structura și conținutul gramaticii, referința frecventă făcută, în capitolul destinat scrisului chirilic, la valoarea fonetică a unor grafeme din scrisul maghiar și, nu în ultimul rând, prezența, la finele lexiconului, a literelor majuscule O.A.M.D.G., inițiale ale cuvintelor ce compun formula *Omnia ad majorem Dei gloriam*, frecvent utilizată de iezuiți¹⁹.

Redactate în urma unei comenzi cu finalitate religioasă, *Institutiones linguae valachicae* au deci o poziție aparte în cadrul vechilor scrieri lingvistice românești. Punerea textului în circuitul științific, la aproape un secol de la descoperire, prin ediția realizată cu sprijinul doamnei profesoare Lucia Wald, ediție aflată în curs de tipărire la Editura Academiei Române, va permite desigur cunoașterea directă a lucrării, dar va ușura și cercetările ce vizează identificarea (dorită) a autorului, respectiv precizarea (mai bine argumentată) a modelului.

Investigațiile, foarte dificile și îndelungi, întreprinse până acum ne-au relevat, în privința modelului posibil, o coincidență stranie, ce poate deveni totuși semnificativă: gramatica românească de la Kalocsa pare inspirată de o gramatică “pe scurt” a limbii latine, de felul manualului tipărit, în 1744, la Sibiu, de Michael Ajtai²⁰, intelectual ardelean originar, după cum arată numele, din Aita-Mare, localitate aflată nu departe de Sfântu-Gheorghe; *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, gramatica, cu un deceniu mai recentă, semnată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, a avut foarte probabil ca model lucrarea *Elementa linguae germanicae*, apărută la Viena, în 1775²¹, al cărei autor, Georgio Nagy, era născut tot în Aita-Mare.

Note:

1. A se vedea, în primul rând, volumele *Istoria științelor în România. Lingvistica*. București, 1975, p. 13-29 și *Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 19-21.

2. “Răvașul”, Cluj. VI, 1908. nr. 5-6, p. 187; nr. 7-8, p. 245; “Egyetemes Filologiai Közlöny”, XXXII, 1908, p. 473.

3. Pentru conținutul acestei prefețe, vezi Carlo Tagliavini, *Despre "Lexicon compendiarium latino-valachicum"*, în "Analele Academiei Române", Mem. Secț. Lit., seria III, tom VI, 1932, p. 190-192.
4. Vezi pentru aceasta, Carlo Tagliavini, *art. cit.*, p. 192.
5. Pentru această datare, a se vedea articolul nostru, *Un dicționar puțin cunoscut: "Lexicon compendiarium latino-valachicum"*, în "Studii și cercetări lingvistice", XXXIX, 1988, nr. 6, p. 473.
6. Argumente pentru această datare, în articolul nostru "*Institutiones linguae valachicae*". *Prima gramatică românească scrisă în limba latină*, în "Limba română", XLI, 1992, nr. 1-2, p. 16-17.
7. Detalii asupra conținutului acestei gramatici se pot găsi la Nagy Bela, *Les manuscrits roumains de Kalocsa (Fragment d'une étude plus longue)*, în "Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis", Sectio Linguistica, tomus XIV, 1983, p. 201-217; idem, *A Kalocsai román nyelvtan*, în *Magyar-román filológiai tanulmányok*, Budapest, 1984, p. 409-420 și în articolul citat în nota anterioară, p. 12-16.
8. Vezi ediția acestui text, căruia un contemporan i-a pus titlul *Petit recueil des mots moldaves*, la Giuseppe Piccillo, *Il ms. romeno Asch 223 di Göttingen (sec. XVIII)*, în "Travaux de linguistique et de littérature", XXV, 1987, nr. 1, p. 89-126; cf. recenziile pe care am făcut-o ediției, în "Studii și cercetări lingvistice", XL, 1989, nr. 2, p. 161-165.
9. Într-una dintre notele inserate în mod curent, pentru precizări, în textul propriu-zis al gramaticii, autorul citează ca "indeclinabil" și numele propriu feminin *Estera*, care formează însă genitivul singular "în -ei sau -ii" (p. 16-17).
10. În *Gramatica* lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, acest gen este numit "de tot" (vezi ediția textului, publicată de N. A. Ursu; București, 1969, p. 34).
11. Ideea apare formulată pentru prima dată în "Răvașul", Cluj, VI, 1908, nr. 7-8, p. 245.
12. Prima critică a acestei idei am făcut-o în articolul *Studii străine despre texte vechi românești*, în "Limba română", XXXVI, 1987, nr. 6, p. 539-541.
13. Ipoteza a fost formulată de Carlo Tagliavini, în *art. cit.*, p. 193.
14. Vezi Mihai Gherman, *Despre "Dicționarul" și "Gramatica" lui Grigore Maior*, în „Cercetări de lingvistică”, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 5-9; idem, *Despre începutul preocupărilor pentru limbă ale Școlii Ardelene: "Dicționarul" și "Gramatica" lui Grigore Maior (1765)*, în "Biblioteca și cercetarea", XX, 1996, p. 78-95.
15. Vezi *Am învățat la Cluj. Studii Claudiopoli*, p. 73.
16. Între exemplele construite spre ilustrare figurează și *Am pornit la Oradie...Profectus sum Varadinum...*(p. 73).
17. Pentru paternitatea gramaticii de la Kalocsa, vezi detalii în articolul „*Institutiones linguae valachicae*”. *Opinii asupra paternității*, în "Studii și cercetări lingvistice", XLIX, 1998, nr. 1-2, p. 67-79.
18. Cf. Mihai Gherman, *Despre începutul preocupărilor pentru limbă ale Școlii Ardelene: "Dicționarul" și "Gramatica" lui Grigore Maior (1765)*, p. 78-95.
19. Vezi Carlo Tagliavini, *art. cit.*, p. 193.
20. Michael Ajtai, *Grammatica latina methodo nova & artificiosa*, Sibiu, 1744.
21. Vezi N.A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai*, în "Limba română", XX, 1971, nr. 3, p. 259-272.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Istoria lingvisticii românești*, coordonator Iorgu Iordan, București, 1978.
- *** *Istoria științelor în România. Lingvistica*, coordonator Iorgu Iordan, București, 1975.
- *** *Morfosintaxa limbii române. Cercetare bibliografică*, București, 1973.
- MIOARA AVRAM, *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române*, în "Limba română", XXIX, 1980, nr. 6, p. 573-584.
- NAGY BELA, *Les manuscrits de Kalocsa (Fragment d'une étude plus longue)*, în "Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis". Sectio Linguistica, tomus XIV, 1983, p. 201-217.
- GII. CHIVU, "*Institutiones linguae valachicae*", *prima gramatică românească scrisă în limba latină*, în "Limba română", XLI, 1992, nr. 1-2, p. 11-18.
- ROMULUS IONAȘCU, *Gramatici români. Tractat istoric despre evoluția studiului gramaticii limbii române de la 1757 pînă astăzi*, București, 1914.
- SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980.

Résumé

Institutiones linguae valachicae, manuscrit roumain conservé dans les fonds de la Bibliothèque Archiépiscope de Kalocsa (Hongrie), est la plus ancienne grammaire de la langue roumaine rédigée en langue latine connue jusqu'à présent. L'auteur a été un intellectuel roumain anonyme, très probablement originaire de la zone du sud de Crişana ou du territoire voisin de Hunedoara, un gréco-catholique, qui aurait étudié au collège jésuite de Cluj.

Partie d'un programme conçu par la direction de l'église catholique de Oradea-Mare, ce manuscrit, rédigé vers l'an 1770, à la demande de Franciscus Xaverius Rhier, ne peut être mis en relation avec les préoccupations linguistiques des intellectuels de l'École de Transylvanie. La grammaire roumaine de Kalocsa, plus ancienne d'environ une décennie que les célèbres *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, est néanmoins la première écriture linguistique roumaine dans laquelle est affirmée d'une manière explicite la latinité des structures grammaticales de la langue roumaine.

Institutiones linguae valachicae, écrit de petite dimension, occupe, par son ancienneté, destination et contenu, une place à part parmi les grammaires roumaines créées dans la seconde moitié du XVIII-ième siècle.

EURO- Portret neterminat al prefixoidelor *euro-*

Florica Dimitrescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Printre procedeele de formare a cuvintelor, unul relativ recent este acela al pseudoprefixării¹, al alcătuirii diverselor noi lexeme cu ajutorul prefixoidelor (termenul *prefixoid* a fost pus în circulație de Bruno Migliorini², ca, de altfel, și termenul corespondent *sufixoid*³). În fraza precedentă accentul trebuie pus pe recent deoarece în română (dar și în alte limbi) – formațiile cu prefixoide –, ca și cele alcătuite cu sufixoide – și-au exprimat vitalitatea numai aproximativ de o jumătate de secol. În raport cu alte modalități de formare a cuvintelor precum cele „clasice” – sufixarea, prefixarea și compunerea – pseudoprefixarea, procedeu prin excelență cult, internațional, se numără printre cele mai noi, ceea ce nu înseamnă că, sporadic, unele cuvinte alcătuite cu pseudoprefixe nu s-au înregistrat încă dintr-o perioadă mai veche a limbii române. În ultimul deceniu al secolului de-abia încheiat, formațiile cu prefixoide s-au înmulțit cu precădere fie prin termeni de largă circulație împrumutați, în primul rând din franceză și din engleză, fie prin creații în interiorul limbii noastre, singurele care atestă realmente productivitatea⁴ unui element afixal, forța sa de a plăsmui noi vocabule. Evident, un rol important în această direcție l-a jucat conjunctura favorabilă și din punct de vedere lingvistic prilejuită de Revoluția din decembrie 1989.

Nu s-a întreprins încă, pentru limba română, o cercetare sistematică a istoricului prefixoidelor. Încă din sec al XVII-lea datele preliminare de care dispunem arată că acestea apar în câteva cuvinte împrumutate în care însă prefixoidele nu sunt – încă – separabile iar limba română, până la proba contrarie, nu aveau capacitatea de a dezvolta noi termeni uzând de acest procedeu. Dintre termenii formați cu prefixoide s-au înregistrat în sec al XVII-lea de ex. *dimocrație* (1645, Herodot, *Istorie*, ed. L. Onu și Lucia Șapcaliu, București, 1984, p. 302), [care apare și sub forma *democrație* (1678 DÎLR)], *aristocrație* (1678, DÎLR)⁵, *macrocozmos*, *microcozmos* (Cantemir, *Divanul*, 1698)⁶. De-abia în sec. al XIX-lea se pot menționa în limba noastră, pe lângă destul de multe împrumuturi cu prefixoide și o serie de formații românești – unele expresive – ocazionale atestate relativ izolat în literatura artistică precum cele semnalate de Mioara Avram⁷: *pseudoprooroc* la Gh. Șincai, *ortonerozie* la B.P. Hasdeu, *pseudoartist* la Titu Maiorescu, *pseudocălugăr* la Asachi, *semicivilizat*, *semieuropeanesc* și *semisomn* la Negruzzi, *bugetofag*, *pornocrație* la Eminescu etc. Trebuie însă adăogat imediat că încă din sec. al XIX-lea nu numai în beletristică se înregistrează formații cu prefixoide – împrumutate ca atare din limbile de civilizație sau alcătuite în spațiul românesc – ci și în presă; astfel, numai printre termenii neologici întâlniți în periodicul *Pruncul român* – apărut exact trei luni, cât a ținut Revoluția de la 1848 – apar cuvinte împrumutate ca (societate) *filogardistă* (nr. 38), *cosmopolitism* (nr. 7), *stenograf* și *stenografie* (nr. 26), dar și creații românești, de pildă *filoromân* (nr. 39)⁸. Dar așa cum reiese din primul paragraf al acestui articol, adevărata avalanșă⁹ de formații cu prefixoide – cele mai numeroase introduse din alte limbi dar și, nu puține, produse autohtone – se manifestă în secolul al XX-lea.

I. În lucrările de specialitate s-a discutat destul de mult despre prefixoidele cu apariții frecvente precum *auto-*, *mini-*, *maxi-*, *tele-* etc. care, în general, sunt bine reprezentate și în dicționarele de neologisme de tot felul prin formațiile cele mai răspândite. Un prefixoid împrumutat de curând este *euro-*, semnalat ca atare pentru prima oară, după știința noastră, de Mioara Avram, care l-a discutat în 1997, în *Compuse*, p. 29, și l-a ilustrat cu 7 exemple recente, toate din anii '90; trebuie precizat însă că unele formații cu *euro-* au fost prezente încă din 1982 în DCR (unde figurează asemenea termeni începând cu anul 1975) iar mai numeroase apar în DCR 2. Acest *euro-* are, în cazurile întâlnite, semnificația „din Europa“, „care aparține Europei“, „și (cu) Europa, european“. Prefixoidul *euro-* – înregistrat în română din 1930 în termenul geografic *Eurasia (Minerva)* –, a căpătat o amploare deosebită, ca și alte multe prefixoide, după anii '50 și a fost intens utilizat în anii '90.

Spre deosebire de celelalte prefixoide, provenite din termeni c o m u n i de origine latină sau greacă¹⁰, *euro-* își are sursa într-un nume propriu și anume în numele continentului *Europa*, prin trunchiere¹¹. Trebuie subliniat că există multe alte cazuri, menționate în M. Avram¹², în care unele formații noi românești au ca primă parte elemente ce funcționează ca prefixoide născute prin trunchierea unor cuvinte, de ex. *alco-* din *alcool* în *alconaut*, *bișno-* din *bișniță* în *bișnocrație*, *econo-* din *economist* în *econocrat*, *directo-* din *director* în *directorat*, *emano-* din *emanat* în *emanocrație* etc. Unora dintre aceste formații li se pot identifica „autorii“, de ex. *directocrat* aparține analistului politic Andrei Cornea, așa cum am menționat în DCR 2 la p. 7 și s.v. *directocrat*. Ceea ce constituie specificul prefixoidului *euro-* este că s-a născut prin decuparea unui nume propriu, deși așa ceva nu ilustrează o situație unică, o dată ce, sub formă de creații personale, efemere, deocamdată fără (prea largă) răspândire, apar termeni precum *perjotecă* alcătuit cu *perjo-* din numele de familie al artistului Dan Perjovschi sau *cojoterapie* "terapie prin influența câmpurilor magnetice" și *cojocerc* "cercul pus pe cap pentru a regla câmpurile magnetice", ambele născute din *cojo-*, prima parte a numele propriu *Cojocar*¹³, purtat de persoana care practică acest gen de terapie.

Româna, în momentul de față, dispune de un număr relativ ridicat de termeni formați cu prefixoidul *euro-* deși se poate constata că aceștia nu au fost înregistrați în dicționare, enciclopedii sau lucrări de specialitate măcar în cvasitotalitatea lor, fapt explicabil prin împrejurarea că încă nu s-au cercetat în amănunțime formațiile cu acest prefixoid și mai ales că, prin definiție, un dicționar nu poate fi exhaustiv¹⁴.

În cele ce urmează vom inventaria formațiile cunoscute până acum cu prefixoidul *euro-* după categoria gramaticală cărora le aparțin, notând sursa în care au fost consemnate¹⁵:

A. Marea majoritate a formațiilor cu *euro-* sunt substantive. Dintre ele, numeroase fac parte din:

a) categoria numelor proprii. Dacă avem în vedere că *euro-* își are originea în trunchierea unui

1) toponim, nume propriu geografic, vom putea fi de acord că primele formații aparțin aceleiași categorii: *Eurasia* (în *Minerva* se explică acest nume prin împrejurarea că Europa, continentul cel mai mic de pe Pământ, s-ar putea asemăna cu o peninsulă a Asiei; în realitate însă continentul cu cea mai redusă suprafață este Australia, cu 7.000.000 de km² în timp ce Europa are 10.500.000 de km²; v. Larousse 2001) este un termen folosit pentru prima oară aproximativ acum o sută de ani de Ed. Suess pentru a desemna teritoriul alcătuit din Europa și Asia. Este probabil că, după acest model, s-a alcătuit termenul din limba franceză *Eurafrique* (cum este denumit uneori ansamblul geografic compus din continentele Europa și Africa) care însă, după spusele colegilor de la catedra de geomorfologie a Facultății de geologie și geografie, nu se folosește în română. Totuși *Eurafrica* apare în FC I p. 155, 159

iar în NDN și în MDN adjectivul *euroafrican* „referitor în același timp la Europa și la Africa“, definiție identică cu cea prezentă în Larousse 2001. La începutul anilor '80 am înregistrat în română un alt cuvânt din aceeași sferă – semnificând, din fericire, numai un spațiu geografic imaginar – *Euroshima* (alcătuit din *euro-* și [Hiro]shima) care desemnează o Europă căzută pradă unui dezastru asemănător cu cel cunoscut de Hiroshima în 6 august 1945¹⁶.

Prefixoidul *euro-* este înregistrat și în unele

2) *antroponime*. Astfel, M. Avram a consemnat în 1993 numele proprii *Euroion* și *Euroiliescu* al căror caracter glumeț și ironic este evident; ele au calitatea de a dovedi ușurința cu care se pot crea astfel de cuvinte, în cazul de față de către ziaristi (cei doi termeni sunt extrași din săptămânalul *Acad.Caș.*), marcă a „integrării” prefixoidului *euro-* măcar la unele nivele, cultivate, ale limbii noastre.

3) O categorie foarte bogată în care apar nume proprii alcătuite cu *euro-* este aceea a denumirilor de instituții, de societăți, de organizații, de firme etc. În această serie, una dintre cele mai vechi formații pare a fi *Eurovision*; aceasta, provenită din sintagma [Union] *euro*[péenne de radio-télé]vision, reprezintă o organizație cu sediul la Geneva (cunoscută internațional prin sigla UER) care coordonează schimburile de programe TV între mai multe țări ale Europei și se ocupă cu prezentarea simultană a unor spectacole, concursuri etc. În română, termenul *Eurovision* a fost înregistrat în DCR 2 într-un citat fără dată dar se știe că spectacolele, concursurile etc. astfel transmise sunt cunoscute în țara noastră cam din anii '70. Oricum, prima atestare a acestui lexem într-un dicționar străin este în 1954, în PR, următoarea fiind foarte tardivă, în 1967, în DMC. Tot veche este denumirea *Euratom*, dată Comunității Europene de energie atomică, instituită prin Tratatul de la Roma din 1957 (H. s.v.; acest termen figurează, dintre dicționarele românești, în DE). Alte vocabule din această categorie, în principiu foarte bogată și cu mari șanse de dezvoltare și de răspândire sunt: *Eurco* (DE), *Eurocopter* (DCR 3), *Eurocor* (DCR 3), *Eurodans* (DCR 3), *Eurogiro* (DCR 3), *Eurolift* (DCR 3), *Euromedia* (DCR 3), *Euronet* (DCR 2), *Euronext* (DC), *Eu"Ro"Press* (DC), *Europharm* (DCR 3), *Eurosept* (DCR 3), *Euro Tin* (DC), *Eurotravel* (DCR 3). Enorm de multe firme înregistrate în *Cartea de telefon* 2001 ca și în volumul separat *Pagini aurii* sunt alcătuite cu prefixoidul în discuție. Nu le mai înșirăm, dar ele sunt în număr de aproape 200, cifră capabilă să spună ceva despre productivitatea prefixoidului *euro-* în asemenea situații...

Alte formații cu *euro-* aparțin

b) *numelor comune*. Pentru economie de spațiu vom înregistra cuvintele alcătuite cu *euro-* fără a da și contexte, de obicei prezente în sursele unde au fost consemnate acestea pentru prima oară, în special în dicționare:

eurasian „metis dintre o persoană din Europa și alta din Asia“ (NDN), *euroatlantica* (DCR 3, numele unei emisiuni introduse din nov. 2001 în grila canalului TVR 1), *euro-bîrfă* (M. Avram, *Compuse*, 29), *eurobancă* (DE), *eurobond* (DCR 3), *eurocec* (DE), *eurocomunism* (DCR 2, NDN), *eurocrat* (DN 3, discutat de M. Avram, *-crat*, p. 162, 167), *eurocredit* (DE), *eurocriminalitate* (DCR 2) *eurodeputat* (DCR 2), *eurodepozit* (DE), *eurodolar* (DN 3), *eurodeviză* (DE) [și sub forma *eurodeviz* (NDN)], *eurodezarmare* (DCR 2), *euroeconomie* (DCR 3), *euroemisiune* (DCR 3), *eurofranc* (DE s.v. *eurovalută*), *eurofil* (M. Avram, *Compuse*, 29), *eurogol* (DCR 3), *eurointoxicație* (DCR 2), *euroisteție* (Avram, *Compuse*, 29), *euromarcă* (DE s.v. *eurovalută*), *euromarionete* (DCR 3), *euronet* (NDN, DCR 2 cu un citat din 1980), *euroobligațiune* (DE), *euro-om* (DCR 3), *europubelă*, *europace* (DCR 3), *europarlamentar* (DCR 3), *europesimism* (DC), *europiață* (NDN), *europrezervativ* (DC), *euroseptic* (DCR 3), *eurosepticism* (DCR 3), *eurosport* (DCR 3), *euroșpagă* (DC), *eurorachetă* (DCR 2, NDN), *euroregiune* (DCR 2), *euroseptic* (în „*Eurosepticii* mă irită în

mod continuu”, *Dilema*, 386/2000, p. 16), *eurotitlu* (DE), *eurotunel* (DE), *eurovalută* (DE), *euroyen* (DE s.v. *eurovalută*).

B. Unele formații cu *euro-* aparțin categoriei adjectivului. De menționat că, cel puțin până în momentul de față, sunt de semnalat numai puține adjective derivate (nu neapărat în interiorul limbii noastre) de la un substantiv (atestat în română) alcătuit cu *euro-*, de ex. *eurasiatic* "referitor la Eurasia" (NDN) care are la bază *Eurasia*, iar *eurovizionist* (DC) este derivat din *Euroviziune*. Adj. *euroatlantizator* (DC) provine din binecunoscutul *euroatlantic*, folosit mai ales în sintagma "integrare *euroatlantică*" (DCR 2, NDN). În alte cazuri în rom. figurează adjective „independente”, nelegate de un anume substantiv alcătuit cu *euro-*, de ex.: *euroafrican* (NDN, MDN), *euroarab* (DCR 2, NDN), *eurobugetivor* (DCR 3), *eurocentrist* (DCR 2, NDN), *euro-japonez* în contextul "o producție *euro-japoneză*" (DCR 3) *eurooptimist* (M. Avram, *Compuse*, p. 29, în absența contextului nu putem ști dacă nu este cumva substantiv), *eurosceptic* (DCR 3 în contextul „intelectuali *eurosceptici*", *Dilema*, 1-7 X 1999, p. 2), *eurosiberian* (DCR 3).

„Născute”, toate, în același mod, formațiile de mai sus au însă „vîrste” foarte diferite. Cel mai vechi cuvânt alcătuit cu *euro-* pare a fi *Eurasia*, care are o „fișă de naștere” aproape completă: este cunoscut „tatăl”, geologul austriac Eduard Suess (1831-1914) care a dat în monumentală sa lucrare *Fața Pământului*, apărută între 1885 și 1909, prima expunere privitoare la geologia generală a globului pământesc. Cum probabil aici a fost folosit pentru prima oară termenul *Eurasia*, înseamnă că acesta a fost „conceput” între datele apariției cărții, prin urmare nu este mai vechi decât anul 1885 dar nici mai nou decât anul 1909. Este, deci, vorba despre crearea acestui termen cel mai devreme la sfârșitul sec. al XIX-lea și cel mai târziu la finele primului deceniu al sec. al XX-lea; oricum, așa cum am menționat mai sus, *Enciclopedia Minerva*, apărută în 1930, dar elaborată ceva mai înainte, conține acest cuvânt din sfera geografiei.

Despre ceilalți termeni este foarte greu să se aducă precizări privitoare la data lor de naștere. Cel mult se pot lua în considerație, cu precauțiile de rigoare, necesare în astfel de situații, primele atestări, deși se știe că prima înregistrare nu corespunde, în cele mai numeroase cazuri, cu momentul nașterii sau al pătrunderii unui cuvânt dintr-o limbă în alta, între aceste două faze fiind posibil să treacă destulă vreme¹⁷.

Astfel unul dintre termenii atestați în deceniul al 7-lea cu prefixoidul *euro-* – și unul dintre cei mai vechi termeni „moderni” alcătuiți astfel, oricum primul din seria „financiară”, cea mai bine reprezentată – pare a fi *eurodolar*, atestat în română în 1975 (DCR). Se observă însă că decalajul între datarea termenului originar anglo-american (din care a parvenit în română direct sau, poate mai curând, prin filieră franceză) și datarea din română este destul de mare, de 15-20 de ani. Primele atestări ale acestui cuvânt sunt din anii 1955-1960 pentru engleza americană (W; este foarte bizar că în BD, dicționar în general bine informat în privința datărilor de cuvinte, pentru *eurodollar* apare anul 1970!), iar pentru fr. (în PR) anul 1965. Contextul românesc este explicit în special în privința raportului între *petrodolar* (atestat, ca și *eurodolarul*, tot în 1975) și *eurodolar* despre care se afirmă: „Ca și *eurodolarii* la timpul lor, *petrodolarii* reprezintă o noțiune nouă în vocabularul de specialitate” (Sc. 11 II 1975, p. 5) (DCR s.v. *petrodolar*). De aici rezultă că *eurodolar* este o noțiune – și o vocabulă – apărută oricum înaintea aceleia de *petrodolar*. Termenul *petrodolar*, în română, a fost atestat numai cu un an după ce a fost consemnată prezența sa, în 1974, în dicționarele limbii franceze (PR, DTN) și în limba italiană (DPN). În timp ce *petrodolar* pare a avea în română o atestare corespunzătoare realității de fapt, la *eurodolar* atestarea este relativ tardivă, ca la cele mai multe cuvinte, de altfel. Și denumirea unui alt concept important este relativ veche. Este

vorba de *eurocomunism*, atestat în română în 1977 dar în engleză, unde se pare că își are originea, se cunoaște prima atestare în anii '70-75 (W); în franceză acest lexem este înregistrat, în DMC și în DHLF, în 1975 și în 1977 în DTN și pare probabil că româna l-a împrumutat mai curând din franceză, cu care relațiile de acest tip erau mai intense. Interesant este că din citatul românesc din 1977 („Întrebare: Cum apreciați dvs. așa numitul *eurocomunism* din țările occidentale? Răspuns: După cum este cunoscut, această noțiune de *eurocomunism* este destul de nouă. Am înțeles și înțeleg că prin adoptarea acestei noțiuni de *eurocomunism*, anumite partide comuniste din țările occidentale doresc să sublinieze...” RL 15 VIII 1977, p. 3) rezultă cel puțin două lucruri: 1) că acest concept recent (și denumirea sa) a apărut în Occident și 2) că este o noțiune „destul de nouă” (DCR s.v.).

Majoritatea celorlalți termeni alcătuiți cu *euro-* aflați în DCR sau în DCR 2 au fost atestați în anii '80. Astfel *eurorachetă* figurează într-un citat din presă din 1980, ca și corespondentul său din limba italiană, *euromissile* (DPN 1980). *Euronet*, „sistem electronic de comunicație în Europa” este consemnat în română tot în 1980 și este de origine anglo-americană. Tot pe alte meleaguri s-au născut, ambele atestate în română în 1981, *Euroshima* și *euointoxicație*. Acesta din urmă, având aspectul unui termen format ad-hoc (de altfel, în DCR 2 nu am dispus decât de un singur extras din presă care să-l conțină) este clar că a fost creat în străinătate, și anume în Franța sau în Belgia, odată ce, în citat, este vorba despre o reuniune a Pieței Comune unde „nu mai puțin de 150 de ziaristi, funcționari și polițiști au suferit de o intoxicație alimentară, „*euointoxicație*”, cum notează puțin malițios un corespondent francez” (RI 28 III 81 p. 6). În 1982 este înregistrat termenul *Eutelsat* „organizație europeană de comunicații prin satelit” despre care aflăm din citatul din RI din I VII 1983, p. 6, că s-a înființat chiar în anul acestei prime atestări, în 1982, iar din citatul din RI din 19 V 1982 că înlocuiește alt organism asemănător (Organizația Europeană pentru telecomunicații prin satelit) creat în 1977, cu sediul la Paris. Este interesant de observat că numele „surorii mondiale” a acestei organizații europene, *Intelsat*, este atestat în română din 1977 dar originalul american, abreviere din *In [ternational] Tel[e communication] Sat [ellite Consortium]* este înregistrat în BD în 1968 (DCR sv *Intelsat*). În anul 1983 au fost consemnați în română în DCR termenii *eurocentrist*, *eurodezarmare*, *europace*, *eurosiberian* iar din 1984 *euroarab*. În deceniul ultim al secolului al XX-lea s-au înregistrat în DCR 2 *eurocriminalitate* (1992), *euroregiune* (1993) *euroatlantic* (1995), *euroobligațiune* (1996), iar în M. Avram, *Compuse*, p. 29, *eurofil*, *Euroion*, *Euroiliescu* (1993), *eurooptimist* și *euroistețime* (1995), *euro-bîrfă* și *euro-eșec* (1996). Investigațiile noastre pentru DCR 3 au adăugat termenii *eurobond* (1996), *euroseptic* (1999), *eurogol*, *Eurotravel* (2000). Tot în anul 2000 au fost înregistrate în DC lexemele *euroatlantizator*, *Euronext*, *Eu"Ro"Press*, *europrezervativ*, *Euro-Sic*, *euroșpagă*, *Euro Tin*, *Eurovita*, *eurovizionist*, *Euro-3*. „Recolta” anului 2001 pentru DCR 3 este de asemenea foarte bogată: *euromarionete*, *eurobugetivor*, *europarlamentar*, *euroeconomie*, *eurosport*, *Euromedia*, *Eurolift*, *Eurocor*, *Eurocopter*, *Eurodans* (cum însă, din context, aflăm că această „gală de dans” există de 10 ani, termenul respectiv ar trebui trecut în contul anului 1991!), *Euroconstruct*, *Europharm*, *Eurogiro*, *euro-japonez*, *euroemisiune*, *euro-om*, *Eurosept*.

Dintre toate aceste cuvinte unele au dovedit, în decursul anilor de când figurează în diverse surse, că au o mare putere de circulație care, probabil, va continua și în viitor. În categoria aceasta intră vocabule precum: *euroatlantic*, *eurobancă*, *euroobligațiune*, *eurobond*, *eurodolar*, *euroregiune*, *Euroviziune*, *eurodeputat*, *europarlamentar*, *eurogol*, *eurorachetă*. După cum se vede, este vorba mai ales de o terminologie de specialitate în finanțe, în politică,

în geografie sau în diversism; unele dintre lexemele amintite au devenit chiar populare, larg cunoscute (*Euroviziune, euroatlantic, eurogol*).

Privitor la originea cuvintelor mai sus citate trebuie spus că, în cele mai multe cazuri, este vorba de împrumuturi din franceză. Aici însă trebuie făcută numai de câțiva observații că un termen poate să aibă o origine certă dar să fi pătruns într-o limbă anumită prin o a treia limbă, limba-filieră, de pildă multe dintre cuvintele cu *euro-*, mai ales cele referitoare la domeniul bancar, s-au „născut” în spațiul anglo-american dar nu de puține ori au parvenit în română prin intermediul limbii franceze, în special într-o epocă ceva mai îndepărtată, înainte de 1989, când relațiile directe cu America și Anglia nu erau atât de intense ca după Revoluția din decembrie, de ex. *eurasian, eurasiatic, euroafrican, eurobancă* (nu este o formație autohtonă cum se arată în NDN), *Eurocity* (apare, sub aceeași formă, și în italiană), *eurocredit* (datat în 1965 în PR n), *eurodeviză* (care este atestat în fr. în 1965 după PR n), *eurodeputat* (eronat considerat în DCR 2 și în MDN a fi alcătuit în română), *euroobligațiune* (în DCR 2 și în NDN este considerat, greșit, un termen născut în interiorul limbii române), *eurocomunism, euroregiune* (inexact socotit în DCR 2 a fi un produs autohton); (majoritatea acestor cuvinte sunt prezente în ultima ediție a dicționarului PR n din 1996, dar și în alte dicționare, de ex. *eurobancă, Eurovision, eurocredit, eurodeviză, eurodolar* își pot avea originea și în termenii francezi corespunzători înregistrați încă din 1977 în *Encyclopédie*; tot din fr. trebuie că provine termenul *eurocriminalitate* o dată ce din citatul din Ev.z. din 28 XI 1992 reiese clar că la Paris s-a ținut un colocviu cu tema „Prostituția, criminalitatea și *eurocriminalitatea*” chiar dacă nu am întâlnit acest termen în nici unul dintre dicționarele (mai ales în cele care au ca specific prezentarea neologismelor) limbii franceze consultate (oricum, trebuie rectificată etimologia dată în DCR 2 unde s-a considerat că este vorba de un termen creat în interiorul limbii române); *Eutelsat* își are originea în fr. [Organisation] *Eu[ropéenne pour la tél[é]communication par] sat[ellite]*. Cuvintele calchiate pot avea dublă origine, de ex. *eurorachetă* este un calc după fr. sau după it. *euromissile* (și nu un cuvânt alcătuit în română, cum reiese din NDN). De subliniat că termenul *eurorachetă* "rachetă nucleară americană cu rază medie de acțiune bazată în Europa" considerat în PR n că datează din 1979 apare în citatele din DCR din 1980 ca și în italiană, atestat tot în 1980 în DPN; în aceste condiții pare puțin curios că în Larousse 2001 se arată că eurorachetele „au fost instalate în Europa, în unele țări din NATO, în 1983 și apoi retrase din 1987”. Termenul să fi apărut înainte de instalarea în Europa a rachetelor sau este o eroare de datare în Larousse 2001? În orice caz, este o situație în care istoria politico-militară și lingvistica se întîlnesc și ar trebui să „cadă de acord”... Termenul *europiață* este calchiat după engl. *Euromarket* (W) sau după fr. *euromarché*, oricum nu este un lexem plăsmuit în română, cum apare în NDN. Multe formații noi în componența cărora primul loc îl ocupă *euro-* sunt de proveniență anglo-americană, de ex. *eurocrat* (înregistrat în anii '60-'65 în W, dar apare, mai târziu, și în franceză, cu un sens „adesea peiorativ” Larousse 2001), *eurodolar* (W), *Eurobancă* (*eurobank* este datat în W '65-'70), *eurobond* (Dict. Fin., Dict Bank), *eurocheque* (Dict. Business, Oxford) (de menționat că acest termen scris „franțuzește” nu este înregistrat nici în PR n și nici în Larousse 2001). *Euronet* este de asemenea de origine anglo-americană: provine din *Euro-* + [work]net, *Euratom* este o abreviere pentru *Eur[opean] Atom[ic Energy Community]* iar *Eurco* provine din *Eur[opean] Co[m]posite Unit* (DE). Am optat pentru originea engleză sau franceză a unor termeni care în unele dicționare, menționate mai sus, apar a fi alcătuiți în limba română dat fiind conținutul lor, sfera de activitate căreia îi aparțin, mai ales domeniilor predilecte amintite mai sus, bancar, economic, politic. O figură aparte face termenul *Eurogiro*, serviciu de mandate transferate în Europa“ în care în partea finală se poate recunoaște subst. italian *giro*.

Există însă relativ numeroase alte cuvinte alcătuite cu *euro-* care au fost create în interiorul limbii române și care dovedesc, astfel, că acest procedeu a fost asimilat în română. Este vorba de creații pentru care nu am întâlnit un model străin, de ex. *eurocentrism*, apărut probabil ca derivat de la *eurocentrist* sau *eurodezarmare*, *europace*, *euro-eșec*. Dacă unor asemenea cuvinte li s-ar putea descoperi, la un moment dat, un model sau un original într-o limbă foarte răspândită cu care româna a intrat în contact și, prin urmare, să fie trecute în categoria „împrumuturilor”, este sigur că așa ceva este aproape imposibil de preconizat pentru termeni de tipul *euro-bîrfă*, *euroistețime*, *Euroion*, *Euroiliescu*, *euroșpagă*, toate, creații „de moment”, cu conotații ironice și glumețe unele, batjocoritoare altele. În special cele două nume proprii, cu referință românească exactă, sunt absolut sigur creații autohtone iar în favoarea acestei interpretări, în cazul celorlalte cuvinte, pledează termenii alcătuitori cu caracter popular-argotic *șpagă*, *istețime* sau *bîrfă*. Asemenea formații, chiar dacă sunt efemere, probează *vitalitatea* procedului și răspândirea lui *euro-* ca un prefixoid productiv¹⁸. De adăugat la categoria termenilor creați în românește vocabule cu o „înfățișare” străină, dar formate special în română mai ales ca „firme” cu acest „aspect” pentru „a atrage” eventualii clienți. Este, de pildă, cazul unei mici agenții de turism de pe str. Mircea Vulcănescu cu titlul „pompos” *Eurotravel*, care însă, sub „haina” semienglezească își dezvăluie o identitate pur românească. Și câte cazuri asemănătoare nu se pot întâlni în reclame sau în cărțile actuale de telefon, din orice localitate din România...

Cu cine se combină *euro-* pentru a da naștere la noi cuvinte? În cele mai multe cazuri, cu substantive: *comunism*, *deputat*, *parlamentar*, *bancă*, *cec*, *valută*, *dolar*, *pace*, *regiune* sau cu adjective: *sceptic*, *asiatic*, *atlantic*, *centrist*, *siberian*. Alteori noul cuvânt este alcătuit din *euro-* plus fragmente din alte cuvinte, de ex. *Eurocor* (în care elementul final *cor* provine din *corespondență*, *Eurocor* fiind o școală în care cursurile se fac prin *corespondență*), sau *Eurocopter* (unde *-copter* își are originea în *helicopter*, fiind vorba de o întreprindere pentru fabricarea [heli]coptelor), *Euronet* "sistem electronic de comunicație la nivelul Europei" din *euro-*+ [work]net). În plus, *euro-* poate da naștere la un nou cuvânt asociindu-se cu... o cifră. Astfel, este știut că astăzi, pentru a intra pe teritoriul Uniunii Europene, o mașină trebuie să îndeplinească o sumă de condiții de non-poluare care se exprimă printr-un număr de grade și anume: prin *euro-1* (standard pentru mașini de tip mai vechi cărora nu li se permite circulația în țările Uniunii Europene), prin *euro-2* (standard mai nou, de ex. „Noile Dacii sunt prevăzute cu *euro-2* care le permite să circule în toată Europa”) sau prin *euro-3*, sistemul cel mai ridicat de anti-poluare, de ex. „Spre carburantul *Euro-3*”, Cr, scurt citat dat în DC s.v. *euro-3* care cuprinde și următoarea definiție: "carburant cu cifră octanică superioară celei produse în rafinăriile românești".

Am lăsat la urmă o modalitate mai nouă de alcătuire a cuvintelor dintr-un prefixoid și un sufixoid ilustrată în general prin formații discutate¹⁹ de mai bine de 30 de ani de tipul *aeroduct*, *cinofil*, *videofon* etc. *Euro-* a căpătat o individualitate atât de distinctă încât și el poate da naștere la noi cuvinte în care este asociat în mod direct cu unele sufixoide: *eurocrat* (M. Avram, *-crat*, p. 162), *eurofil*, *Eurograf* și *Europlast* (în Cartea de telefon), *Eurosept*, *Euroshima*.

În fine, nu ar trebui neglijat nici un alt aspect, chiar dacă nu cunoaștem, până acum, decît puține exemple pentru specia respectivă. Este vorba de capacitatea lui *euro-* de a deveni sufixoid într-un caz precum *paneuro*, formație destul de curioasă care poate duce cu gândul la produse de panificație, dar... este firma unui magazin de pe Bd. Carol colț cu Calea Moșilor unde se vînd autoturisme și motociclete: un logo cu aceeași reprezentare grafică precum cea aflată în magazin apare ca reclamă pe stâlpii de pe Bd. Lascăr Catargiu ca și pe

unele camioane, de sigur aparținând firmei amintite. Un caz incipient pare a fi „un *sicriu euro* (bleu înstelat) prezentat la Bourget, la Tîrgul de artă funerară“ (Adev. 20 XI 2001, p. 11) care poate oricînd deveni **eurosicriu*. Nu este exclus să existe și alte situații în care prefixoidul *euro-* să funcționeze ca sufixoid, intrînd, deci, în categoria mai largă pe care am denumit-o, acum 30 de ani, a afixelor mobile bipoziționale²⁰ de tipul *-fon(o)-*, *-fil(ie)-*, *-graf(o)-* etc.

În general, noile formații sunt „transparente” în privința sensului, specificat prin cel de-al doilea termen, fie că acesta, de obicei un neologism, aparține limbii române (de ex. *eurobancă*, *eurodolar*, *eurolift*, *euromare*, *euromare*, *euromare* etc) fie că asocierea se face cu un termen străin (așa cum s-a întîmplat la *Eurotravel*); sunt numeroase cuvintele ce reprezintă firme românești (cu adresele și numerele de telefon în Cartea de telefon), poate cu câte un asociat din străinătate – nu neapărat de origine engleză sau americană – dar care folosesc titluri precum cele de mai jos cu termeni străini în speranța că, după cum am amintit, vor avea mai mult succes tocmai prin caracterul „atractiv” (dar câteodată doar înșelător) al cuvîntului străin, de cele mai multe ori, unul englezesc (*euro Exchange*, *Euro Fashion*, *Euro Food*, *Euro House*, *Euro Market*, *Euro Trade*, *EuroTrading*, *Euro Hobby*, *Euro Toys*. Asemenea firme ce includ termeni englezești sunt desigur „clare” pentru românii cunoscători ai limbii engleze. Foarte rar apare în numele firmelor asocierea dintre prefixoidul *euro-* și cîte un cuvînt francez, de ex. *Europrestige*. Alteori însă forma cuvîntului nu dă prea multe indicații despre sensul unora dintre ele. Este cazul unor termeni întîlniți în *Paginile aurii 2001* precum *Euro*, despre care înțelegem că este o firmă de „export de cherestea, de fag, aburită” (sic!), *Eutron* se ocupă cu „soluții integrate, imprimante, cititoare cod bare”, *Eurorel* vinde „compresoare și echipamente” sau al produsului farmaceutic *Eurovita* Multiminerale care conține 13 vitamine și 18 minerale (AS, 10 XI 2001 p. 6). DC înregistrează *Euro-tin* despre care aflăm că este o „Agenție pentru cooperare” iar despre *Euronext* că este o „Grupare financiară născută prin fuziunea burselor din Paris, Bruxelles și Frankfurt”.

Unele dintre noile formații cu *euro-* dau naștere la sinonimii. Astfel, în timp, s-a creat o astfel de sinonimie între *euroobligațiune*, formație înregistrată în română în DCR 2 din 1996 (dar, mai mult decît probabil, cunoscută în mediile financiare de o bună bucată de vreme mai înainte) și mult mai recentul *eurobond*, consemnat pentru DCR 3 din 1998, dar devenit extrem de frecvent în 2001, an din care am reținut 6 citate din presă. Contextele respective, în care sunt utilizate amîndouă cuvintele, sunt edificatoare pentru sinonimia dintre cei doi termeni (care persistă din 1998 și pînă astăzi), chiar și pentru cineva care nu știe care este unul (cel potrivit în cazul în speță) dintre sensurile cuvîntului *bond* în limba engleză: „Reducerea riscului de țară al României de către diverse agenții internaționale de rating nu justifică o respingere a cererii de *euroobligațiuni* lansate de România în exterior”. „*Eurobondurile* lansate de țara noastră în anii trecuți sunt cotate în prezent cu 100 de puncte mai mult față de perioada (sic!) dinaintea crizei asiatice și de momentul scăderii ratingului României”, a explicat ministrul”. Ev.z. 6 VI 98 p. 7 sau: „Bătaie pe *eurobondurile* românești” (titlu de articol care începe astfel: „Mihai Tănăsescu, ministrul Finanțelor, a anunțat ieri că România a lansat cea mai mare emisiune de *euroobligațiuni* din ultimii 10 ani” Adev. 19 IV 2001, p. 1). Oricum, astăzi tendința utilizării termenului *eurobond* pare favorizată, în detrimentul cuvîntului *euroobligațiune*. Să cîntărească de partea lui *eurobond* „înfițișarea” sa net străină, oarecum în consonanță cu domeniul reprezentat? Poate ar trebui să amintim și că, în general, un cuvînt mai redus ca număr de silabe este de preferat unuia mai lung, în cazul de față 9 silabe în raport cu 4! O sinonimie, de această dată parțială, apare în cazul termenilor *eurodeputat* și *europarlamentar*, în sensul că *europarlamentar* are o semnificație mai largă, incluzîndu-l pe *eurodeputat* dar orice *eurodeputat* este un *europarlamentar*. Din DE reiese că

ar exista sinonimie și între *eurodeviză* și *eurovalută*, o dată ce la *eurodeviză* nu se dă o definiție ci doar se trimite la *eurovalută*.

Câteva cuvinte despre *variantele* sub care apare pseudoprefixul *euro-*. Evident că el s-a impus sub forma sa integrală, *euro-*, dar în unele situații, determinate de „vecinătatea” fonetică, se înfățișează sub alte aspecte: a) sub forma *eur-*, de ex. *Eurasia*, *Euratom*, probabil pentru că termenul următor începe cu o vocală (dar nu totdeauna procedeul este același, dimpotrivă, în cele mai numeroase cazuri când al doilea component are la inițială o vocală, *euro-* s-a menținut: *euroarab*, *euroatlantic*, *euroeconomic* și chiar *euroobligațiune* sau *eurooptimist*); mai rar *eur-* apare combinat cu un termen care are la inițială o consoană, de ex. *Euco*, *Eutron* și b) sub forma *eu-*, de ex. în *Eutelsat*, născut, așa cum s-a explicat mai sus, din trunchierea mai multor termeni ai unei sintagme. În aceeași situație se află și termenul *Eurombank* (Adev. 9 X 2001, p. 3) în care este doar o aparență că prima parte a cuvântului ar fi *euro-*. De fapt o analiză puțin mai atentă dovedește că este vorba de un termen alcătuit din trei elemente: *Eu(ropa)* *Rom(ânia)* și *Bank* în care Europa este „redușă” la primele două foneme-litere. Sunt însă situații unde este foarte greu de spus cât de mult este „prescurtat” *euro-*. Cât a mai rămas din acest prefixoid de ex. în *Eurol* sau în *Eurorel*? Aceste noi formații au în prima parte *eur-* sau *eu-*? Partea care urmează în aceste cuvinte – *-rol*, *-ol*; *-ro*, *-rel*, *-orel* sau *-rel* – este misterioasă și, așa cum reiese din cele de mai sus, este greu de stabilit o anumită legătură între aceste „fragmente” și semnificația celor două firme.

În sfârșit, dacă mai era nevoie de un argument al „nașterii” lui *euro-* din *Europa*, trebuie menționat că unele cuvinte păstrează ceva din „arheologia” formației lor, ceea ce se poate ilustra prin *europocentrist* (NDN) care cunoaște și varianta perfect sinonimică *eurocentrist* (DCR 2) (pe care, însă, nu am discutat-o mai sus în scurtul paragraf consacrat sinonimiei din cauza evidentă că *euro-* nu apare decât într-unul dintre cei doi termeni în discuție), la fel cum *europocentrism* (alcătuit în limba română, cum suntem informați din NDN, dar considerăm că nu trebuie neglijat nici modelul fr. *européocentrisme*, Larousse 2001) este o creație perfect sinonimă cu fr. *eurocentrisme* (Larousse 2001).

II. Nu mai este mult până când, așa cum titra Le Figaro din 4-5 nov. 2001 "La devise *euro* divise l'Europe" Intr-adevăr, din ziua de 1 ianuarie 2002 se va „lansa” ca monedă unică europeană *euro* (divizată în cenți) – chiar dacă o perioadă variabilă de la stat la stat dar, oricum, foarte scurtă – de cel mult câteva luni – monedele naționale vor mai putea avea circulație în paralel cu noua monedă comună, existentă deocamdată doar scriptic – în 12 din cele 15 țări ale Uniunii Europene (și anume în Austria, Belgia, Germania, Grecia, Spania, Finlanda, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia). În celelalte țări *euro* va deveni „monedă de referință”: „România va introduce *euro* ca monedă de referință pentru cursul de schimb al leului cel mai târziu până la 31 decembrie 2004” (Adev. 12 XI 2001, p. 5). Asupra denumirii *euro* s-a căzut de acord de la sfârșitul anului 1995. Destul de prompt, în română, noul substantiv *euro* a fost înregistrat la 20 XII 1995 și figurează în contexte din presă. În DCR 2, iar dintre dicționarele mai recente, în 2000, în MDN. Acest termen a venit să înlocuiască altul mai de mult preconizat în principiu de Uniunea Europeană pentru a denumi moneda unică europeană, *écu*, înregistrat în rom., în DCR 2, la 4 XII 1991. termen care „convenea” în special francezilor; ei vedeau în noua denumire o „reînviere” a numelui unei mai vechi monede franceze, *écu*, bătută în aur și în argint. Se pare că, la baza respingerii lui *écu* ca denumire a monedei comun-europene, ar fi stat germanii care „avaient refusé l'écu, au prétexte que trop proche de "Kuh", la vache” (Le Figaro, 4 XI 2001, p. 1). Cât este adevăr și cât este legendă în această istorie nu se știe dacă se va afla vreodată, dar, cu titlu anecdotic,

este de menționat că francezii, siguri că această primă denumire va fi omologată, încă de la începutul anilor '90 au început să „boteze” unele stabilimente cu numele *écu*, de ex. primise acest nume un mare restaurant aflat în piața din fața Gării de Nord din Paris.... Adevărul este însă că *écu* cu sensul "monedă unică europeană" nu avea nimic „francez” în el ci provine din sigla engl. *ECU*, la rândul ei având la bază titlul unei organizații create în 1979, *E(uropean) C(urrency) U(nit)* (v. *Dict. Business s.v.*). Noul termen *euro-*, al cărui simbol este litera E tăiată la mijloc de două linii paralele orizontale (€), a început să circule și la noi din 1995, cum am menționat mai sus, deci cu relativ mult timp înainte de a urma să se introducă pe piața europeană, și apoi mondială, moneda respectivă. De observat că pentru a fi „pe fază” (cum apare în sloganul ales „Mereu pe fază! Informații de afaceri operative, clare, sigure!”), suplimentul economic al ziarului *Adevărul*, intitulat *Adevărul economic* și subintitulat „Săptămânal pentru oamenii de afaceri”, scrie de o bună bucată de vreme prima literă a cuvântului *economic* cu simbolul discutat mai înainte.

În momentul de față formațiile substantivale recente pun probleme destul de complicate relativ la flexionarea lor, în cadrul mai general al tendinței de slăbire a flexiunii cazuale²¹. Nici recentul termen *euro* nu se sustrage de la problemele de adaptare morfologică semnalate pentru prima dată de M. Avram²² și apoi de R. Zafiu care, în R.lit. nr.6 din 1998, atrage atenția asupra situației „substantivului *euro* cu terminație în vocala *-o* neaccentuată, [care] face parte din seria neologismelor atipice sub aspect fonetic și morfologic”. M. Avram în *Cuvintele*, p. 140, constată, pe bună dreptate, că „Numele recentei monede *euro* (Uniunea Europeană) este invariabil în număr”. Așa este, deși pare foarte curios să nu existe o formă de plural tocmai la numele unei monede când, în viața de toate zilele, orice substantiv cu acest specific monetar este mai folosit la plural decât la singular! Problema aceasta și-o pun și unii ziariști, după cum rezultă dintr-un citat din RI din 18 XII 1996 p. 5: „Pentru cei curioși, dar și domnici să renunțe la dolari, așa arată bancnotele "*euro*" (pluralul "*euri*"?)”. Oricum, nu considerăm că *euro* ar putea deveni neutru cu pl. *eurouri* și din motive eufonice: ar urma ca acest nou plural să conțină un hiat după altul: *e-uro-uri* ceea ce nu numai că „lungeste” cuvântul, dar îl face să nu „sune” prea bine... Dar problemele de adaptare ale substantivului *euro* nu se opresc aici; este vorba și de articulare, în locul căreia se preferă utilizarea unor construcții de tipul „moneda *euro*” în loc de *euroul* sau articularea indirectă: „recentul *euro*” în loc de „**euroul* recent” (M. Avram, lucr. cit., p. 141). Prezent în presă, cu mare frecvență, în ultimul timp, *euro* nu a luat calea urmată de alte substantive neologice în *-o* mai vechi, de tipul *radio*. ci se manifestă, cu o anumită încăpățănare, invariabil, după cum reiese din citate precum: „Pentru statele din Europa Centrală și de Est, introducerea *euro* este echivalentă cu o probă eliminatorie” (Adev. 1 X 2001, p. 6), „Salariile și pensiile să se alinieze la cursul *euro*” (Adev. 2 X 2001, p. 3), „Lumea începe să se concentreze asupra *euro*” (Adev. 30 XI 2001, p. 5).

Aceste forme actuale nu înseamnă însă că, până la urmă, *euro*, a d o p t a t lexical de limba noastră. probabil se va și a d a p t a morfologiei românești. „Semne”, este adevărat, încă timide. apar în limba vorbită. de ex. la 30 X 2001 la telegenialul de la ora 14 al postului TVR 1 liderul sindical Bogdan Hossu folosea forma de g. „prescurtată” *eurului* în „rolul *eurului*”. De altfel, româna nu este singura limbă căreia *euro* îi pune probleme morfologice: dacă în fr. pl. *euros* rezolvă chestiunea, ea rămâne nerezolvată în italiană unde, poate, va fi tolerat pl. *euri* iar în Finlanda, pentru pl., se pare că va fi adoptată una dintre formele *euroa* sau *eurot* (Le Figaro, 4 XI 2001, p. 1).

Interesant pentru evoluția lingvistică este că această monedă nouă, *euro*, încă neintrată în mâinile celor interesați, care se ridică la cifre de milioane de oameni, a devenit deja și

prefixoid. În română se înregistrează din anul 2000 cuvinte cum ar fi de ex. *euroaderare* "aderare la moneda *euro*" (Azi), *euroamînare* "amînare cu privire la aderarea la moneda *euro*" (Azi) sau *euro-SIC* „Tranzacțiile și plățile se fac la fel de eficient în moneda *euro* ca și în francii elvețieni, datorită unui sistem special *Euro-SIC*" (Tribuna Economică), exemple prezente în DC p. 56-57. Cum ne aflăm încă de-abia în faza inițială a drumului pe care îl va parcurge *euro*, nu este greu de imaginat că, în viitor, formațiile cu acest prefixoid pe care-l observăm *in status nascendi* vor fi numeroase. Astfel poate că „mîine” (adică într-un viitor nu prea îndepărtat), în loc de „credite în *euro*” (Adev, 29 X 2001, p. 5) vom putea întâlni, anticipând formația totuși previzibilă, **eurocredite*. În acest caz probabil, acest termen va deveni omonim cu termenul mai vechi, înregistrat din 1996 în DE, *eurocredit* "împrumut garantat în *eurovalute*, acordat pentru o perioadă mai mare de un an".

Provenit din substantivul *euro* "nume de monedă" și înregistrat pentru prima dată în DC, *euro-*, ca prefixoid, ar trebui să poarte exponentul 2 pentru a fi separat de *euro-1* „provenit din *Europa*, așa cum separăm, de ex, *auto-1* "de la sine, pe sine" de *auto-2* "automobil" sau *tele-1* "abreviere pentru televiziune" de *tele-2* "departe".

În concluzie, numele propriu *Europa* a dat naștere la două prefixoide dar nu prin sciziparitate ci prin dezvoltare colaterală, intermediată de subst. *euro* "nume de monedă", „născut”, ca și *euro-1*, din *Europa*, și devenit, extrem de repede, și prefixoid (*euro-2*), evident nu foarte răspândit, azi, când nici măcar un locuitor al Europei (evident, cu excepția celor care au conceput-o și/ sau fabrică această nouă monedă), fie că aparține Uniunii Europene fie că este din afara ei, nu a avut ocazia să „pipăie” vreă bancnotă de *euro*. Deși este unul dintre ultimele prefixoide cunoscute, despre *euro-1* se poate afirma că a devenit repede cunoscut și, mai important, că a intrat în categoria prefixoidelor productive, fapt dovedit prin existența sa în numeroase formații cărora nu li se cunoaște un model străin dar, mai ales, prin prezența sa într-o serie de termeni cu caracter glumeț, este adevărat, creație a unor ziariști în special, deci a unor persoane presupus educate. De altfel, prefixoid cult, nu credem că a pătruns și în straturile lingvistice mai puțin cultivate pentru a putea fi considerat un „instrument” propriu-zis creator cum sunt mai popularele *tele-*, *auto-*, *mini-* etc. În orice caz, considerăm că pe viitor cele două formante internaționale își vor spori ponderea: *euro-1* va deveni și mai răspândit, cum presupunem că se va întâmpla și cu *euro-2*, o dată cu introducerea în circulație a monedei al cărui nume îl poartă.

În sfârșit, să ne întoarcem la subtitlul acestui articol: de ce „portret neterminat”? După cele discutate mai sus se poate ușor deduce pe de o parte că *euro-1* este pe o cale larg deschisă pe când *euro-2* este de-abia la început de drum, așa încât „portretul” celor două prefixoide este încă „în mișcare”, neterminat. Pe de altă parte, mai este mult până când unele noi formații cu cele două prefixoide supuse discuției aici își vor face loc într-un dicționar general al limbii române, un dicționar la îndemâna tuturor (de tipul DEX-ului). Dar de aici și până a constata că în ed. a 2-a a DEX-ului (1996) nu este înregistrat decât un singur termen alcătuit cu *euro-* (*eurololar*), ni se pare cam (prea) puțin cînd, de exemplu în DE apar 15!. Să sperăm că situația se va schimba în ediția a treia, care n-ar prea trebui să întârzie. De asemenea, dacă nu ne așteptăm să întâlnim formații cu *euro-* discutate în LRC sau în VRC (apărute într-o perioadă când *euro-1* se afla de-abia în perioada inițială), pare curios că unele lucrări lexicologice mai noi nu le cuprind. Oare chiar nici unul dintre zecile de cuvinte alcătuite cu *euro-* prezente în diverse dicționare sau enciclopedii românești – dintre care unele cunosc o anumită răspîndire! – să nu fi atras atenția cercetătorilor de azi ai vocabularului limbii române? (evident. se exceptează lucrările amintite ale Mioarei Avram).

Oricum, în determinarea profilului celor două prefixoide, acest articol reprezintă un simplu început; dinamica ulterioară a procesului acum numai schițat va putea fi urmărită în anii și în deceniile viitoare.

Note:

¹ Fenomen despre care s-a scris relativ mult privitor la limba română, începând cu Iorgu Iordan, LRA p. 215-225; uneori pseudoprefixarea a fost considerată o variantă a compunerii, cum a fost socotită de ex. în FC II, p. 20-26.

² *Lingua contemporanea*, Firenze, 1938, p. 80.

³ *Saggi sulla lingua del Novecento*, Firenze, 1963, ed. III, p. 160. De menționat, ca o observație privitoare la terminologia lingvistică de specialitate, că în DSL s.v. *suffixoid* apar ca sinonime perfecte *pseudosuffix* și *fals suffix*, dar s.v. *prefixoid* nu sunt consemnate echivalentele *pseudoprefix* și *fals prefix*, inconsecvență care s-ar putea remedia într-o viitoare ediție (de dorit chiar într-o limbă de largă circulație) a acestei extrem de interesante și necesare lucrări.

⁴ M. Avram, *Compuse*, p. 26: „Productivitatea este dovedită numai de formațiile sigur românești, cu sau fără corespondent străin, în care sunt implicate cuvinte comune din vechiul fond sau nume proprii autohtone”.

⁵ Exemple date de M. Avram, *-crat*, p. 160.

⁶ J. Byck, S.A, p. 243.

⁷ *Compuse*, p. 29.

⁸ Fl.Dimitrescu, *Considerații*, p. 5-24.

⁹ Fenomen greu de conceput acum peste 50 de ani, când Iorgu Iordan afirma în LRA p. 215 „numărul... cuvintelor formate cu fiecare dintre ele [cu prefixoide] este, în general, neînsemnat”. Evident că astăzi situația este radical schimbată, cel puțin dacă ne referim la numeroasele formații, împrumutate dar și create în interiorul limbii noastre, cu prefixoide productive precum *auto-*, *filo-*, *micro-*, *macro-*, *tele-* și atâtea altele.

¹⁰ Examine de Fl. Dimitrescu în *Pseudoprefixarea*, p. 927.

¹¹ M. Avram, *Compuse*, p. 29, 33.

¹² *Lucr. cit.*, p. 29.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ B. Pottier în *Om. Rosetti*, p. 725, susținea, perfect justificat, principiul caracterului obligatoriu non-finit al ansamblurilor lexicale cuprinse în orice dicționar.

¹⁵ În măsura posibilului vom încerca să specificăm lucrarea în care a fost semnalat pentru prima oară termenul respectiv. Atunci când unele lucrări au același an de apariție se va face trimiterea la ambele opere.

¹⁶ Fl. Dimitrescu, *-șima*, p. 25-27.

¹⁷ Am insistat asupra importanței *d a t ă r i i* în limba română în *Contribuții*, p. 7-16.

¹⁸ M. Avram, *Compuse*, p. 29.

¹⁹ În Fl. Dimitrescu, *Pseudosuffixarea*, p. 187.

²⁰ *Lucr. cit.*, p. 186.

²¹ Fenomen observat și discutat de M. Avram în *Gramatica*, p. 492, de G. Pană Dindelegan în *Formații*, p. 120 –121 etc.

²² *Cuvintele*, p. 140.

Abrevieri bibliografice

- Acad. Caș. – *Academia Cașavencu*, săptămânal, București.
- Adev. – *Adevărul*, ziar, București.
- M. Avram, *Compuse* – Mioara Avram, *Compuse de tip tematic în presa actuală în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Philologia*, XLII, 4, 1997.
- M. Avram, *-crat* – Mioara Avram, *L'histoire complexe d'un élément de composition en vogue: roum. -crat*, în RRL, XLIII, 3-4, București, 1998.
- M. Avram, *Cuvintele* – Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, 2000.
- M. Avram, *Gramatica* – Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ed. a II-a, București, 1997.
- AS – *Formula AS*, săptămânal, București.
- BD – Clarence L. Barnhart, Sol Steinmetz, Robert K. Barnhardt, *The Barnhart Dictionary of new English since 1963*, Bronxville, New York, Evanston, San Francisco, London, 1972.
- Byck, S.A. – Jacques Byck, *Studii și articole*, București, 1967.
- DC – Maria Dumitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, 2000, Botoșani, 2000.
- DCR – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1982.
- DCR 2 – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ed. a 2-a, București, 1997.
- DCR 3 – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ed. a 3-a, sub tipar, București.
- DE – *Dicționar enciclopedic*, vol II, D-G, București, 1996.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, București, 1996.
- DHLF – *Dictionnaire historique de la langue française*, sous la direction de Alain Rey, Paris, 1992.
- Dict. *Bank* – Gerald Klein, *Dictionary of Banking*, second Edition, Pitman Publishing, 1995.
- Dict. *Bussines* – Alan Isaacs and Contributors, *Concise Dictionary of Business*, Oxford, New York, 1992.
- Dict. *Fin...* – Graham Bannock, William Manser, *Dictionary of Finance*, second Edition, Penguin Group, London, 1995.
- Dilema – *Dilema*, săptămânal, București.
- DTN – *Dictionnaire des termes nouveaux des sciences et des techniques*, Paris, 1983.
- FC I – *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, București, 1970.
- Fl. Dimitrescu, *Considerații* – Florica Dimitrescu, *Considerații asupra limbii române de la 1848. Lexicul social-politic în "Pruncul român"*, în LL, vol. III-IV, 1998.
- Fl. Dimitrescu, *Contribuții* – Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
- Fl. Dimitrescu, *Pseudoprefixarea* – Florica Dimitrescu, *Aspecte ale pseudoprefixării în limba română actuală*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, 1970.
- Fl. Dimitrescu, *Pseudosufixarea* – Florica Dimitrescu, *Aspecte ale pseudosufixării în româna literară actuală*, în RRL, 1, 1969.
- Fl. Dimitrescu, *-șima* – Florica Dimitrescu, *Un sufixoid nou și rar: -șima*, în LL, vol. I-II 2000
- DMC – P. Gilbert, *Dictionnaire des mots contemporains*, Paris, 1980.
- DMN – P. Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971.
- DN 3 – Fl. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a 3-a, București, 1978.
- DPN – M. Cortelazzo, U. Cardinale, *Dizionario di parole nuove, 1964-1984*, Torino, 1986.
- DSL – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, 1997.
- Encyclopédie* – *Encyclopédie Alphabétique Larousse*, Omnis, Paris, 1977.
- Ev.z. – *Evenimentul zilei*, ziar, București.
- H – Hachette, *Le dictionnaire de notre temps*, 1993, Paris, 1992.
- Larousse 2001* – *Le petit Larousse*, Paris, 2000.
- I.L. – *Limbă și literatură*, Societatea de științe filologice. București.
- I.R. – *Limba română*. Editura Academiei. București.

- LRA – Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, ed. a 2-a, București, 1947.
- LRC II – I. Coteanu, Angela Bidu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, 1975.
- Minerva – Minerva, *Enciclopedie română*, Cluj, 1930.
- MDN – Fl. Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, 2000.
- NDN – Fl. Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, 1997.
- Om. Rosetti – *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965.
- Oxford – A.S.Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Seventh Impression, Oxford University Press, 1992.
- G. Pană Dindelegan, *Formații* – Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în LR XLVIII, nr. 1-2, 1999.
- PR – *Le Petit Robert*, Paris, 1979.
- PR n. – *Le nouveau Petit Robert*, Paris, 1996.
- RI – *România liberă*, ziar, București.
- R. lit. – *România literară*, săptămânal, București.
- RRL – *Revue Roumaine de Linguistique*, revistă de lingvistică, București.
- Sc – *Scânteia*, ziar, București.
- VRC – Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, 1978.
- R. Zafiu, *Euro* – Rodica Zafiu, *Euro*, în R. lit. nr. 6, 1998.
- W – Random House, *Compact Webster's unabridged Dictionary*, ed. a 2-a, Washington, 1987.

EURO-

Portrait innachevé des préfixoides *euro-*

L'auteur décrit la situation actuelle des deux formants internationaux *euro-* en roumain:

euro-1 provient du nom propre **Europe** et connaît un grand nombre de termes récents dont on discute l'ancienneté et l'origine en insistant sur les formations créées à l'intérieur du roumain

euro-2 prend sa source dans le récent substantif **euro**, le nom de la toute nouvelle monnaie européenne; ce nom, qui a commencé à circuler en roumain dès 1995 est devenu préfixoïde à partir de 2000.

La dynamique – et le portrait – des deux préfixoides est à déterminer dans les années et les décennies à venir.

PENTRU O GRAMATICĂ SINONIMICĂ A LIMBII ROMÂNE

Gheorghe Doca
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Cele două ipostaze ale fenomenului obiectiv al sinonimiei nu s-au bucurat, în lingvistica românească, de aceeași atenție. În timp ce *sinonimiei lexicale* i s-au consacrat numeroase studii și cercetări, cu caracter atât teoretic, cât și aplicativ, *sinonimia gramaticală* n-a constituit obiectul unor preocupări distincte. Drept urmare, deși amândouă au un rol la fel de important în îmbogățirea mijloacelor de expresie ale vorbitorilor nativi sau non-nativi ai limbii¹, numai *sinonimia lexicală* este prezentă – în mod sistematic și la toate nivelurile – în procesul de instruire școlară. În ce privește *sinonimia gramaticală*, însuși faptul de a pune în relație „sinonimia“ cu determinantul „gramaticală” reprezintă o noutate pentru mulți profesori de română, ca și pentru mulți studenți din învățământul filologic².

Dar, *sinonimia gramaticală* nu prezintă numai un interes practic, ci și unul de natură generală, referitor, pe de o parte, la specificul ei în raport cu sinonimia lexicală și, pe de altă parte, la sfera ei de cuprindere, inclusiv la toxinomia și interpretarea faptelor de limbă între care se manifestă relația sinonimică. Și poate că tocmai înțelegerea mai bună la nivel teoretic a sinonimiei gramaticale va duce la reconsiderarea ei ca mijloc de ameliorare a comunicării. Elaborarea unei **gramatici sinonimice a limbii române**, cu caracter atât descriptiv și interpretativ, cât și normativ și aplicativ reprezintă obiectivul pe care și l-ar putea propune studiile și cercetările consacrate sinonimiei gramaticale³.

2. *Punerea în paralel a sinonimiei gramaticale cu cea lexicală* duce la evidențierea unor caracteristici proprii, nesesizate până în prezent, cu repercusiuni directe asupra selecției și clasificării faptelor de limbă care intră în sfera ei de cuprindere.

Prin analogie cu definiția lexicografică de tip bipolar, vom spune că *genul proxim*, adică ceea ce este comun celor două ipostaze ale sinonimiei, îl reprezintă identitatea sau echivalența de sens în condițiile substituiri, în același context, a cuvintelor, respectiv, a formelor sau construcțiilor gramaticale, în timp ce *diferența specifică* se referă la mecanismele prin care se actualizează, la fiecare dintre cele două niveluri, fenomenul obiectiv al sinonimiei.

a) Sinonimia lexicală se manifestă numai prin cuvinte (unități lexicale) diferite. Sinonimia gramaticală nu presupune în mod necesar utilizarea de unități lexicale diferite, dar nici nu exclude această posibilitate. Între: *Publicitatea este indispensabilă pentru cucerirea pieței* și: *Publicitatea este indispensabilă cuceririi pieței* nu sunt diferențe în ce privește componenta lexicală⁴. Relația de sinonimie care leagă aceste două enunțuri se referă numai la modul cum este exprimat complementul indirect: în primul enunț printr-o construcție prepozițională (*pentru cucerirea*), în cel de al doilea prin forma de dativ (*cuceririi*). Similar, în structurile substituibile din: *Taie-l cu orice* și: *Taie-l cu ce vrei*, deși sunt utilizate cuvinte diferite, sinonimia nu se realizează la nivel lexical, ci la nivel gramatical: ea privește strict exprimarea instrumentului acțiunii.

b) În sinonimia lexicală sunt implicate întotdeauna cuvinte aparținând aceleiași clase: un substantiv poate avea ca sinonim un alt substantiv (*cazma /hârleț*); numai un verb poate substitui un alt verb într-o relație sinonimă (*a alerga /a fugi*); substantivul *generozitate* intră în relație de sinonimie cu substantivul *mărinimie*, nu cu adjectivul *mărinimos*. În cadrul sinonimiei gramaticale, dimpotrivă, avem adesea a face cu unități lexicale aparținând unor clase diferite: *S-a aflat de întoarcerea ta / S-a aflat că te-ai întors*; *M-au bucurat cele spuse de Andrei / M-a bucurat ce-a spus Andrei*).

c) Considerând cuvântul ca o structură (configurație) de seme, constatăm că relația de sinonimie se realizează, de regulă, nu pe ansamblul configurației, ci (numai) la nivelul unuia dintre seme⁵. *Deștept, inteligent, isteț, ager, genial* se pot substitui reciproc pe baza trăsăturii „care posedă, care manifestă inteligență”. În schimb, dacă luăm în considerare „gradul de inteligență”, constatăm că numai *deștept* și *inteligent* au în comun trăsătura „grad nedeterminat de inteligență”, *isteț* și *ager* au în comun trăsătura semică „grad redus de inteligență”, în timp ce *genial* se opune tuturor prin trăsătura „grad maxim de inteligență”; dovadă: enunțurile de tipul: *X este deștept, dar nu este genial*⁶. În sinonimia gramaticală, dimpotrivă, contează nu componentele, ci ansamblul structurii. Construcția de viitor *voi veni* este sinonimă cu *am să vin*, deși componentele lor sunt, toate, diferite: auxiliarul *voi* (< *a voi*) + forma de infinitiv a verbului, respectiv, auxiliarul *am* (< *a avea*) + conjunctivul prezent al verbului. Tot la nivelul ansamblului structurilor se stabilește relația de sinonimie între *la fel de / tot așa de / tot atât de / deopotrivă de*, ca și între: **Fugind, s-a împiedicat / În timp ce fugea, s-a împiedicat**.

d) Sinonimia lexicală este sever limitată de numeroase și variate constrângeri contextuale: *a ridica* este sinonim cu *a sufleca* numai în contextul *a ridica / a sufleca mânecile*; *slab, diluat, subțire* și *lung* sunt substituibile în contextul „lichide”, dar cu următoarele limitări: „*diluat* se folosește numai despre substanțe chimice (*acid, soluție, alcool*), *slab* și chiar *diluat* pot caracteriza lichide buvabile (*băutură, ceai, cafea*), *subțire* și *lung* se combină numai cu substantive desemnând alimente lichide”⁷. Sinonimia gramaticală este mai puțin grevată de constrângeri contextuale: numeralele *tustrei / câteșitrei / toți trei* se substituie unul altuia în orice context; la fel, infinitivul și conjunctivul în construcție cu verbul *a putea* (*pot veni / să vin*) sau imperfectul și condiționalul perfect (*Dacă auzeam soneria, deschideam / Dacă aș fi auzit soneria, deschideam / Dacă auzeam soneria, aș fi deschis / Dacă aș fi auzit soneria, aș fi deschis*). Mioara Avram (1986, p. 383) semnalează sinonimia dintre propozițiile coordonate prin copulă și subordonatele cumulative în totalitatea lor (*Este nepriceput și nu are nici bunăvoință / Pe lângă că este nepriceput, nu are nici bunăvoință*), între propozițiile coordonate cu conjuncția adversativă *ci* și subordonatele opoziționale (*Nu s-a descurajat, ci și-a refăcut lucrarea / În loc să se descurajeze, și-a refăcut lucrarea*) și între propozițiile coordonate cu o conjuncție conclusivă și subordonatele consecutive (*Sunt bolnav, deci nu pot veni / Sunt bolnav, încât nu pot veni*). Semnificativă pentru rolul jucat de constrângerile contextuale în sinonimia lexicală, respectiv, în cea gramaticală este paralela dintre *cauză* și *pricină*. Cuvintele *cauză* și *pricină* nu sunt substituibile în toate contextele (*Îmi caută pricină, dar nu *Îmi caută cauză*); în schimb, locuțiunile conjuncționale sinonime *din cauză că / din pricină că* se pot substitui reciproc în orice context.

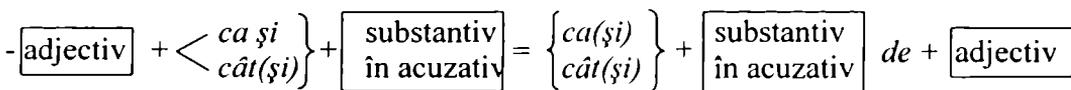
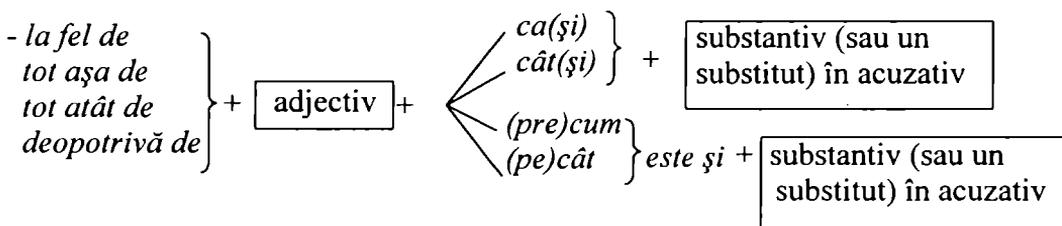
Limitări contextuale apar, desigur, și la sinonimele gramaticale. Substituția reciprocă între atributul substantival prepozițional (*cămin de studenți*) și cel adjectival (*cămin studentesc*) este admisă în contexte ca: *Aici (acolo, în stânga, lângă pod etc.) e un cămin de studenți / studentesc*; *Văd (observ, construiesc, caut etc.) un cămin de studenți / studentesc*; *Întreb (mă interesez, mă îngrijesc etc.) de un cămin de studenți / studentesc*. Substituția nu

este însă admisă în contexte cu compliniri la dreapta cum sunt: *Aici (acolo, în stânga, lângă pod etc.) e un cămin de studenți căsătoriți*, dar nu: **un cămin studentesc căsătoriți*; *Văd (observ, caut etc.) un cămin studentesc de fete*, dar nu: **un cămin de studenți de fete*. Mioara Avram (1986, p. 381) relevă existența chiar a unor „sinonimii limitate la realizări particulare“ cum sunt cele între anumite propoziții coordonate printr-o conjuncție copulativă și propoziții subordonate finale (*Vino și ajută-mă / Vino să mă ajuți*), temporale (*S-a odihnit și a plecat / După ce s-a odihnit, a plecat*), cauzale (*Nu m-a invitat și de aceea nu m-am dus / Pentru că nu m-a invitat, nu m-am dus*) sau condiționale (*Îmi explici și atunci am să înțeleg / Dacă îmi explici, am să înțeleg*).

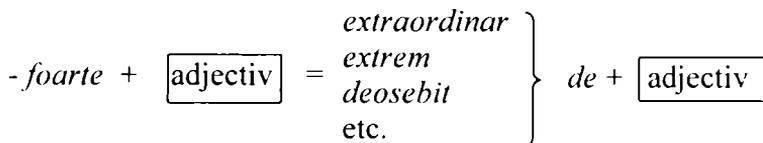
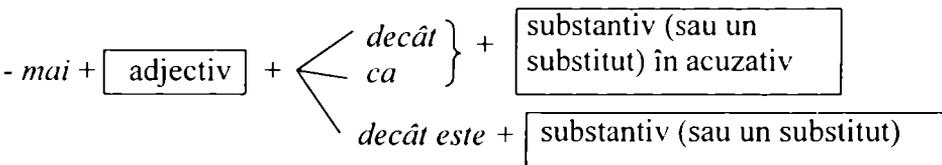
3. Limitată exclusiv la domeniul sintaxei⁸, sinonimia „nelexicală“ acoperă, în realitate, o arie mai largă în care se includ și fapte de limbă – forme și construcții gramaticale – aparținând morfologiei. „Deschiderea“ către morfologie apare și la Mioara Avram (1986, p. 383)⁹. Dar, abia deschisă, „ușa“ este închisă brusc. După ce precizează că sinonimia morfologică „este implicată în mod necesar în studiul categoriilor și speciilor care au mai mult de o realizare formală sau al formelor paralele“, autoarea se limitează la trei exemple din morfologia verbului: sunt sinonime diversele tipuri de viitor (*voi veni / oi veni / am să vin / o să vin*), imperfectul și condiționalul perfect (*Dacă veneai, îl vedeai / Dacă ai fi venit, l-ai fi văzut*), pasivul analitic și reflexivul pasiv (*Se vor lua măsuri / Vor fi luate măsuri*). În schimb, forme sau construcții precum: *amândoi/ambii, întâi/dintâi/prim, care/ce, o treime/una a treia/una pe sau supra trei, la fel de / tot așa de / tot atât de / deopotrivă de* sunt considerate „sinonimii lexicale“. Admițând această interpretare, ar însemna să includem sinonimele *întâi/dintâi/prim* în tipul de sinonimie reprezentat de *mister/enigmă, deștept/inteligent* etc. și nu în acela reprezentat de *voi veni/am să vin/oi veni/o să vin*. Or, dacă, în general, se acceptă că „pentru distincția *gramatical/lexical* este relevant nu numai tipul de sens, ci și modul de realizare a sensului“¹⁰, în ce privește satisfacerea condițiilor proprii relației de sinonimie, preeminența revine, fără îndoială, sensului. Comparate cu perechea sinonimică *deștept/inteligent*, sinonimele *întâi/dintâi* nu sunt „cuvinte“ diferite. Diferite sunt *întâi/prim*, dar, în acest caz, nu putem identifica un sem care să le unească și un sem (eventual, alte seme) care să le diferențieze. Natura sensului vehiculat – care rămâne neschimbat prin substituție – apropie sinonimele *întâi/dintâi/prim* de sinonimele *voi veni/am să vin/o să vin/oi veni*. În ambele cazuri, avem a face cu *înțelesuri gramaticale*: cel de *ordine* în timp și spațiu, propriu numeralului ordinal, respectiv, *înțelesul de viitor*, propriu categoriei verbale a timpului. Un proces de gramaticalizare s-a produs – desigur, pe căi diferite și la epoci diferite din istoria limbii – în ambele cazuri: așa cum *a voi* și *a avea* – unități lexicale diferite la origine, inclusiv în ce privește semnificația lor – au devenit auxiliare care servesc la transmiterea înțelesului gramatical „timp viitor“, tot astfel, între cuvintele latinești *primus* și **antaneus* diferențele lexicale s-au estompat în timp și prin „abstractizarea treptată a sensului“¹¹ au ajuns să vehiculeze, amândouă, înțelesul „ordine în timp și spațiu“¹². În sincronie, din punctul de vedere al funcționării sistemului limbii, cele două relații sinonimice se plasează, prin natura înțelesului vehiculat, la nivel gramatical.

Pe această bază, considerăm că pot fi acceptate ca *sinonime morfologice* toate formele și construcțiile paralele care servesc la vehicularea de semnificații proprii diverselor categorii gramaticale sau părților de vorbire. În cazul părților de vorbire neflexibile, intră în această categorie și variantele formei-tip. La categoria gramaticală a numărului găsim, în unele cazuri, două forme paralele de singular (*bulgăre/bulgăr, astm/astmă, tutore/tutor, colind/colindă*) sau două forme de plural (*virusi/virusuri, clești/clește, debușee/debușeuri, tunele/tuneluri, seminare/seminarii*). Numeroase sunt formele și construcțiile paralele prin care se exprimă

înțelesurile proprii diferitelor subclase ale numeralului: *amândoi/ambii, tustrei/câteșitrei/toți trei; câte doi/doi câte doi/câte doi, câte doi; întreit/de trei ori; al patrulea/cel de al (de-al) patrulea* etc. Semnificația proprie pronumelui de întărire este vehiculată nu numai de *însumi (însămi)*, ci și de construcții cu adverbe sau adjective (*eu însumi/chiar eu/tocmai eu/singur eu/eu personal*), iar aceea a pronumelui (adjectivului) demonstrativ de calificare se exprimă atât prin *atare* (invariabil), cât și prin *asemenea/așa/astfel de*. Formele paralele cu, respectiv, fără sufix suplimentar, de la prezentul indicativ al unor verbe (*ignor/ignorez, învăț/învârtesc, mi se năzare/mi se năzarește* etc.) se substituie una alteia fără modificări în ce privește înțelesul¹³, întocmai ca perechile formale care apar în clasa adverbului: *acum/acuma, nicăieri/nicăirea, iar/iarăși, arar/rareori, nicicum/nicidecum, din cât/după câte, jur-împrejur/de jur împrejur* etc. Nu puține sunt formele și construcțiile cazuale reciproc substituibile: *badei/lui badea, bunicăi/bunicii/bunichii, bunăstării/bunei-stări* etc. (în clasa substantivului); *multor/a mulți (multe), multor/la mulți (multe), tuturor/la toți (toate)* etc. (în clasa adjectivului); *unei sute/a o sută, unei sute/la o sută, unui milion/la un milion* etc. (în clasa numeralului); *Omul în cuvântul căruia m-am încrezut era un escroc/Omul în al cărui cuvânt m-am încrezut...* (în clasa pronumelui). Structura comparației include numeroase construcții paralele, între care se manifestă o relație de sinonimie:

Ex.: *E frumoasă ca Maria. / E ca Maria de frumoasă.*

Iată și câteva construcții verbale sinonime care vehiculează înțelesuri aparținând celor patru categorii gramaticale specifice verbului: **tranzitivitatea** – *a ajuta pe cineva / a ajuta cuiva*; **diateza** – *La Hamangia s-au găsit / au fost găsite două statuete antropomorfe din*

neolitic; timpul și modul – voiam / aş vrea să vă rog să...; să fi spus / dacă aş fi spus / dacă spuneam; poate să aducă / poate aduce; Lua-l-ar dracul / Să-l ia dracul; A se agita / Agitați / Se va agita înainte de întrebuire; Nu l-am văzut făcând / să facă un asemenea gest; A venit neanunțat / fără să fi fost anunțat; Nu e ușor de găsit / a găsi soluția cea mai potrivită; N-a renunțat la scris/ a scrie; etc.

În mod curent, cele mai multe dintre aceste forme și construcții sunt considerate (analizate și clasificate) ca manifestări ale **diversității lingvistice**. Dar aceasta nu este de natură să le excludă din sfera de cuprindere a gramaticii sinonimice, fie și numai pentru că nu puține sunt situațiile în care abordări (teorii) lingvistice sau tipuri diferite de gramatică invocă, pentru a-și afirma validitatea, aceleași fapte de limbă, privite însă din unghiuri diferite. În esență, *domeniul diversității lingvistice și cel al sinonimiei gramaticale nu sunt incompatibile*. Ar fi de reținut faptul că, luând în considerare distincția dintre **variația lingvistică și variația liberă**, sinonimele morfologice corespund variației libere: ele nu comută, întrucât substituirea unuia prin celălalt(e) nu provoacă modificări de semnificație.¹⁴ Dintre faptele de limbă corespunzătoare variației lingvistice, unele, cum sunt cele diatopice, nu interesează gramatica sinonimică. Altele, însă, da. Este vorba despre acele forme ale variației lingvistice studiate și de stilistică. Sinonimia dintre dativul (posesiv) cu funcție de atribut pronominal (*gându-ți*) și atributul exprimat printr-un adjectiv pronominal posesiv (*gândul tău*) este marcată stilistic. La fel se întâmplă cu determinanții exprimați prin substantive în dativ (*rudă tatei*), aflați în relație sinonimică cu determinanți exprimați prin substantive în genitiv (*rudă a tatei*) sau printr-o construcție prepozițională (*rudă cu tata*). Similar, superlativul absolut construit analitic cu **grozav de** și cel construit cu sufixul **-isim** sau cu prefixele (prefixoidele) **supra-**, **ultra-**, **super-**, deși sinonime, aparțin unor stiluri funcționale diferite.

4. Foarte bogată și variată este sinonimia „uneltelor gramaticale“ (prepoziții și locuțiuni prepoziționale, conjuncții și locuțiuni conjuncționale). Variația formală de tipul **asupra-mi / asupră-mi, împotriva-i / împotrivă-i, înaintea-ne / înainte-ne** sau cea având cauze fonetice (**cu un mic efort / c-un mic efort; după aceea / dup-aceea; până aici / pân-aici**) nu sunt prea însemnate. În schimb, construcția raporturilor de subordonare sau a celor de coordonare, atât la nivelul propoziției, cât și la nivelul frazei prezintă o sinonimie extrem de bogată generată de capacitatea mijloacelor de construcție de a se substitui reciproc. Numeroase subclase de sinonime sintactice se bazează – uneori, exclusiv – pe această capacitate. Iată, spre exemplu, cum se prezintă (nu chiar exhaustiv) sinonimia în construcția complementului circumstanțial de loc: *A rămas peste / dincolo de pod; Era așteptat lângă / alături de dirijor; Vom zbura până peste / până dincolo de munți; Mergem pe lângă / pe alături de căruță; Creionul căzuse sub scaun / dedesubtul scaunului; S-au oprit aproape de cabană / în apropierea cabanei; În jos de pod / În josul podului era liniște; În sus de cascade / În susul cascadei am întâlnit un urs; Venea agale din jos de poiană / din josul poienii; Din sus de trecătoare/ Din susul trecătorii se auzea un vuiet; Lupul și-a găsit sălaş după stână / în spatele stâniei; Câinele alerga în fața / înaintea cailor; Îl așteptam înainte de cotul / înaintea cotului râului; Înaintam anevoie către (spre, înspre) vârf / în direcția vârfului; Dinspre lac / Din direcția lacului, nici un zgomot; Facem un popas pe la Predeal / prin(în) jurul Predealului; De-a lungul / În lungul drumului erau plantați nuci; Nu departe de locul / În apropierea locului de popas cauciucul din dreapta a explodat*. Similar, construcția indicând circumstanțele de timp *acum trei zile* este sinonimă cu *în urmă cu trei zile / cu trei zile înainte / înainte cu trei zile*; pentru a indica obiectul la care se referă sau se limitează o acțiune putem utiliza, în variație liberă, oricare dintre următoarele îmbinări locuționale sau cvasilocuționale: *în privința / cu privire la / privitor la / referitor la / relativ la*

/ în legătură cu / aproape de / în materie de / în problema / din (dinspre) partea / sub aspect(ul) / sub raport(ul); restricția (exclusivitatea) o exprimăm spunând fie: *N-a adus decât două cărți*, fie: *A adus numai două cărți* sau: *A adus doar două cărți*; etc. În construcția subordonatei circumstanțiale de cauză, sinonimia se manifestă exclusiv la nivelul relatorilor: *Și-a dat seama de greșeală, că /lăci / deoarece/ fiindcă/ întrucât era om cu scaun la cap*; **De vreme ce / Din cauză că/ Din pricină că/ Pentru că** uitase întâmplarea aceea, *s-a arătat uimit de vorbele lui Ion*; *Trebuia să tacă din moment ce / câtă vreme/ o dată ce / când nu mai avea nimic de spus*; *Ne dureau picioarele de cât / pentru cât mersesem fără popas*; *Nu se mai satură de câte/ pentru câte are de privit în muzeul acesta*; *S-a întors pentru alt motiv, nu pentru cel/ de ce îmi închipuisem eu*. Nici sinonimia în exprimarea raportului de coordonare nu se realizează altfel decât pe planul jonctivelor. Iată, spre exemplificare, construcțiile sinonime prin care se exprimă coordonarea copulativă: *Mi-au susținut propunerea profesorul de istorie și/ca și/ dar și/ precum și/ cu/ și cu/ împreună cu directoarea școlii*; *Am să telefonez atât lui Ion, cât și Mariei / nu numai lui Ion, ci și Mariei*; *L-au lăudat verii și unchiul lui/ și verii, și unchiul lui / și verii, dar și unchiul lui/ și verii, precum și unchiul lui*; *Nu era tânără, nici frumoasă/ nici tânără, nici frumoasă*; *Nu poate să meargă pe terasă, necum/ darămite (darmite) în grădină*.

Dacă formarea de cuvinte noi prin derivare cu prefixe și sufixe este considerată un procedeu aflat la limita care separă lexicul de gramatică, tot așa sinonimia bazată pe utilizarea prepozițiilor și conjuncțiilor – în sens larg, a relatorilor sau jonctivelor – poate fi considerată o **sinonimie de graniță** între sinonimia lexicală și cea gramaticală. Ceea ce corespunde și tipului de semnificație vehiculat de construcțiile sintactice respective: *locul, timpul, cauza, condiția* etc. reprezintă semnificații semantico-gramaticale.

5. Deschiderea sferei de cuprindere a sinonimiei gramaticale se referă, așadar, și la domeniul sintaxei. Pentru ca aceasta să reflecte în mod adecvat realitatea funcționării limbii, claselor și speciilor de construcții menționate mai sus ar trebui să le adăugăm și alte fapte de limbă. Spre exemplu, întrebarea: *Plăcerea de a studia ai avut-o dintotdeauna?* poate fi formulată și altfel, fără a i se atinge câtuși de puțin înțelesul: *Ți-a plăcut întotdeauna să studiezi?* Sinonimia sintactică ar trebui, de asemenea, să dea seama, între altele, de faptul că enunțurile (monomembre) constituite numai din subiect (însoțit sau nu de un determinant) – *Liniște*. sau *Liniște mormântală*. – sunt sinonime cu enunțurile care rezultă prin introducerea verbului *a fi* sau a altui verb care indică producerea sau apariția stării indicate prin substantivul din propoziția monomembră: **Este (era, a fost) liniște. S-a produs/ S-a făcut/ S-a lăsat o liniște mormântală**.

O clasă aparte de construcții sintactice între care se stabilește relația de sinonimie o reprezintă construcțiile care includ corelative sau antecedente. Între: *Nu-i păsa de bani, cât de pașaport* și: *Nu-i păsa atât de bani, cât de pașaport* relația de sinonimie este evidentă. Cel de-al doilea enunț prezintă însă o particularitate: raportul de coordonare adversativă care leagă „bani” de „pașaport” este întărit. Apare astfel o nuanță suplimentară al cărei purtător este corelativul *atât*. Această nuanță reprezintă un „adaos” de înțeles care, însă, nu aduce atingere relației de sinonimie existente între cele două enunțuri. Este vorba, deci, despre o **sinonimie pe care o putem numi cu „adaos de înțeles”**. Ea se manifestă în toate situațiile în care construcțiile sintactice conțin elemente de întărire, corelative sau antecedente: *Cine n-are nimic de făcut aici, să plece/ Cine n-are nimic de făcut aici, acela să plece*; *Colegul meu, care era departe, a auzit o bufnitură/ Colegul meu, care era departe, a auzit, totuși, o bufnitură*; *Pe unde s-a dus, a lăsat o impresie bună/ Pe unde s-a dus, pretutindeni a lăsat o impresie bună*; *S-a sculat devreme ca să fie primul la antrenament/ De aceea s-a sculat devreme ca să*

fie primul la antrenament; Dacă te-ai apucat de lucru, continuă-!!/ Dacă te-ai apucat de lucru, apoi continuă-! etc.

6. Deschiderea atât către sinonimele morfologice, cât și către cele sintactice aduce după sine necesitatea unei taxinomii adecvate.

Sorin Stati (1976, pp. 167-177) grupează construcțiile sinonime potrivit criteriului „organizării sintactice”: Dar, imprecis definit, acest criteriu nu oferă baza unei clasificări riguroase, ceea ce face ca, de exemplu la „sinonimia sintactică dintre două propoziții”, alături de (*am chemat un tehnician*) *ca să repara instalația sau care să repara instalația* prin care se ilustrează „sinonimia dintre două feluri de subordonate: o finală introdusă prin conjuncția compusă *ca să* și o atributivă circumstanțială introdusă prin *care* să apară și „sinonimia – rar întâlnită – între complementul direct și cel indirect al unor verbe: *nu mi-a ajutat și nu m-a ajutat*” și chiar „sinonimia dintre un verb la gerunziu și o sintagmă prepoziție ← substantiv, când substantivul face parte din aceeași familie lexicală cu verbul: *auzind prețul = la auzul prețului*”. Riguroasă este, în schimb, „sistematizarea finală” alcătuită de Mioara Avram (1986, pp. 380-384) pe baza criteriului unităților sintactice între care se manifestă relația sinonimică: a) „părți de propoziție (de același fel sau diferite)” (*cămin studentesc/ de studenți; Am citit articolul tău/ Ți-am citit articolul*); b) „o parte de propoziție și aceeași parte de propoziție însoțită de o propoziție subordonată” (*Bolnav, el a venit totuși/ Bolnav cum era, el a venit totuși*); c) „o parte de propoziție și o propoziție – de același fel sau diferită” (*Ne-am întâlnit la deschiderea expoziției/ Ne-am întâlnit când s-a deschis expoziția; S-a aflat de venirea ta/ S-a aflat că ai venit*); d) „două propoziții” (*Dacă înveți, știi/ Înveți, știi; Ea care e vorbăreață de obicei, a tăcut/ Ea, deși e vorbăreață de obicei, a tăcut*); e) „o propoziție și o frază” (*Sigur va veni/ E sigur că va veni*).

Pornind de la clasificarea elaborată de Mioara Avram, este posibilă o nouă taxinomie care să cuprindă și să ordoneze toate faptele de limbă ce satisfac criteriile sinonimiei gramaticale¹⁵. Două sunt tipurile principale de sinonime: I. *Sinonime morfologice și morfosintactice*¹⁶; II. *Sinonime sintactice*. Fiecare dintre aceste tipuri cuprinde clase, subclase și categorii de forme și construcții (morfosintactice și sintactice) structurate în funcție de informația gramaticală sau semantico-gramaticală vehiculată. Dată fiind destinația aplicativă a gramaticii sinonimice, informația gramaticală este înfățișată din perspectiva și în termenii gramaticii descriptive tradiționale (părți de vorbire, categorii gramaticale, unități, relații și funcții sintactice)¹⁷.

Sinonimele morfologice și morfosintactice includ patru clase de sinonime:

a) **Variații** (admise de normele limbii literare standard) **la formele de bază ale părților de vorbire** (*fluture/ flutur, debușee/ debușeuri; tinerică/ tinerea; tustrei/ câteși trei/ toți trei, înzecit/ de zece ori; el/ dânsul, aceasta/ asta; înseamnă/ însemnează, învârt/învărtesc; nicicum/ nicidecum, abia/ de abia; vizavi de/ vizavi cu, în afară/ în afară de; ori/sau*);

b) **Variații în formele și construcțiile cazuale** (*mămicăi/ mămicii/ mănichii; tuturor/ a toți. tuturor/la toți*);

c) **Sinonimia în structura comparației** (*tot atât de înalt, cât și de zvelt/ pe cât de înalt, pe atât de zvelt*);

d) **Sinonimia construcțiilor verbale** prin care se exprimă **tranzitivitatea** (*a privi ceva a privi la ceva*), **diateza** (*Aici va fi construit un stadion/ Aici se va construi un stadion*), **țipurile și modurile** (*În 1860 Alexandru Ioan Cuza abolește/ a abolit/ aboli scrierea cu caractere chirilice și introduce/a introdus/ introduse alfabetul latin; Poate să mi-l aducă/ Mi-l poate aduce*).

Sinonimia sintactică include 11 clase:

a) **Sinonimia părților de propoziție:** *Înăuntru, muzică veselă/ Înăuntru era muzică veselă, Doresc un kilogram de mere/ Doresc și eu un kilogram de mere; A se revedea/ De revăzut/ Revezi sau Revedeți corecturile de la pagina 23; Îl considera inamicul/ drept inamicul* lui personal; *Nu mai putea de teama greșelilor/ de greșeli/ de a greși; Am întrebat un avocat / pe un avocat celebru; Îmi cunoști fratele/ Cunoști pe fratele meu; Planul corespunde interesului / cu interesul meu; Mă bucur de sosirea ta/ Sosirea ta mă bucură; Îți seamănă perfect/ Seamănă perfect cu tine; Mașina e după statuia/ în spatele statuii / îndărătul statuii/ în dosul statuii lui Mihai Viteazul; A sosit în data/ la data/ pe data de 3 ianuarie; Și-a scrântit piciorul din neatenție/de neatenție / din cauza neatenției/ din pricina neatenției; Ne-a convocat pe toți în vederea/ cu scopul/ în scopul/ cu intenția/ cu gândul pregătirii scenei finale; Bate la mașină fără a se uita/ neuitându-se la clape; Era roșie ca mărul/ ca mărul de roșie, E prea viclean spre a se lăsa/ pentru a se lăsa păcălit de tine; Am să i-l trimit prin poștă/cu poșta; Și-a lăsat geamantanul cu tot cu sacoșă/ cu sacoșă cu tot/ împreună cu sacoșa/ dimpreună cu sacoșa/ laolaltă cu sacoșa/la un loc cu sacoșa; Ca inteligență/ În privința inteligenței era scripitor; Dându-i/ Cu condiția de a-i da o împuternicire lui Ion, ne putem adresa tribunalului; În pofida/ În ciuda/ În contra/ Împotriva/ Contra nevoii imperioase de odihnă, a continuat lucru; În loc de pantofi/ În locul pantofilor îmi trebuie ghete; Pe lângă/ Afară de/ Dincolo de sticla de vin, a mai băut un litru de bere; Nu mai era nimeni acolo în afara lui Mihnea/ afară de Mihnea/ în afară de Mihnea/ decât Mihnea;*

b) **Sinonimia dintre o parte de propoziție și construcția formată din acea parte de propoziție însoțită de o propoziție (subordonată) al cărei predicat este verbul a fi sau un echivalent al acestuia (a se afla, a se găsi):** *Convinsă cum era/ Convinsă cum se afla/ Convinsă cum se găsea de justetea argumentelor ei, Maria s-a avântat prea mult în discuția cu directorul general;*

c) **Construcții sinonime rezultate din transformări care implică schimbarea raporturilor dintre părțile de propoziție:** *Tata a rezolvat problema/ Problema a fost rezolvată de tata; M-a împrumutat cu un milion de lei/ Mi-a împrumutat un milion de lei;*

d) **Sinonimia propozițiilor considerate după scopul comunicării, după afectivitate și după conținutul exprimat, după aspectul lor pozitiv sau negativ și după structură:** *Nu ți-am spus eu?/Ți-am spus eu; Va fi dormind/ Doarme probabil/ Probabil că doarme cu capul sub pernă; Nu face/ Să nu faci nici o mișcare!; – Vii și tu cu noi? – Da/ Nici vorbă/ Nici discuție/ De bună seamă/ Fără doar și poate/ De acord/ Ba bine că nu/ Fără îndoială/ Fără nici o îndoială/ Cum nu/ Cum să nu; – Ai înțeles? – Nu/ Deloc/ Defel/ Nici defel/ Nicidecum/ Nicum/ Nicidecât/ Cătuși de puțin; Mihai nu a procedat corect/ Mihai a procedat incorect; Rămâneți și voi?/ Nu rămâneți și voi; Aveți ceva de citit?/ N-aveți ceva de citit?;*

e) **Sinonimia părților de propoziție și a propozițiilor coordonate:** *Nu copilului, ci mamei i se poate reproșa accidentul./ Nu copilului, cât mamei.../ Nu atât copilului, cât mamei...; A ratat și cel de-al doilea serviciu deci/ așadar, prin urmare/ de aceea/ care va să zică/va să zică e ca și învins;*

f) **Sinonimia propozițiilor subordonate:** *Nu se știe cum/ în ce fel a reușit; Nu-i cum/ precum/ după cum ne închipuiam noi; Îl gădesc eu cât/ oricât s-ar ascunde de bine; Felul cum/ în care a vorbit ne-a impresionat pe toți; Am un cusur: mă încred/ adică mă încred/, anume că mă încred în vorbele oamenilor: Vreau să știu del/ dacă mai rămâi acum;*

Se temea nu cumva/ să nu cumva/ ca nu cumva/ nu care cumva să înceapă ploaia; Testamentul poate fi atacat de oricine/ de către oricine se simte nedreptățit; Unde/ Oriunde? Orișunde îl întâlnești, evită-l/; N-au plecat până/ până ce/ până când nu s-a luminat de ziuă; Cum/ De cum/ Imediat ce/ Îndată ce/ De îndată ce am auzit zgomotul, m-am repezit la ușă; Timp aveam berechet de vreme ce/ din cauză că/ din pricină că/ pentru că/ întrucât/ deoarece trenul urma să sosească peste două ore; Își puse căciula, nu cumva/ să nu cumva/ (pentru) ca nu cumva/ nu care cumva să răcească; Fierul devine maleabil cu cât/ de ce/ pe cât/ pe măsură ce se încălzește; A dormit atât de mult încât/ că/ de m-a pus pe gânduri; Nu știa cu ce / prin ce să ridice temperatura în apartament; A plecat cu cine/ împreună cu cine/ laolaltă cu cine/ la un loc cu cine s-a nimerit; Cât/ În cât/Întrucât privește cheltuielile, le-am redus mult; Dacă/ De/ În cazul că ești în întârziere, sună-mă!; Nu înțelegeam unele lucruri deși/ cu toate că/ măcar că/ chit că făceam eforturi considerabile pentru a urmări expunerea; Chiar/ Nici/ Și să știi toate amănuntele, n-aș declara nimic; Pe când/ Când/ Câtă vreme/ În timp ce/ Pe câtă vreme Ion nu-și găsește locul, tu stai și tragi din țigară; După ce/ După ce că/ Pe lângă că/ Afară că/ În afară că/ Plus că/ În plus că nu se ține de cuvânt, mai e și obraznic; Nu i-am lăsat nimic în afară de ce/ în afară a ce/ în afară de ceea ce/ în afara a ceea ce mi-ai dat tu);

g) **Sinonimia dintre propoziții principale (independente sau coordonate) și propoziții secundare:** *Nu se dă bătut cu una cu două. Asta îl face respectat/ Ceea ce îl face respectat; Cine a făcut traducerea? Te-am întrebat cine a făcut traducerea;*

h) **Sinonimia dintre propozițiile coordonate și propozițiile subordonate:** *E prost și are și pretenții/ Pe lângă că sau După ce că sau În afară că e prost are și pretenții; Nu se supără, ci ascultă totul cu o răbdare îngerească/ În loc să se supere, ascultă...; Și-au dat seama de pericol și (de aceea) au luat-o la sănătoasa/ Pentru că sau Din cauză că, sau Deoarece, sau Întrucât și-au dat seama de pericol, au luat-o la sănătoasa; Mă lași în pace și am să văd eu ce este de făcut/ Dacă sau În caz că mă lași în pace, am să văd eu ce este de făcut;*

i) **Construcții sinonime rezultate din modificarea raportului care leagă o subordonată de regenta ei:** *Nu văd până acolo din cauză că am vederea slabă/ Am vederea slabă, încât nu văd până acolo; Au dat de înțeles că examenele se amână/ S-a dat de înțeles că examenele se amână; Am ajutat la corectat numai pe cine avea, într-adevăr, nevoie/ Am ajutat la corectat numai cui avea, într-adevăr, nevoie;*

j) **Sinonimia dintre propoziții și frazele care rezultă din amplificarea (emfatică) a propozițiilor respective cu ajutorul unui verb copulativ:** *Matei a insistat/ Matei este cel care a insistat; Plecarea ei a accentuat impresia de vid/ Plecarea ei n-a făcut altceva decât să accentueze impresia de vid;*

k) **Sinonimia cu „adaos de înțeles“: părți de propoziție și propoziții subordonate însoțite de elemente de întărire, de corelative sau antecedente:** *Vine tata/ Vine el tata; Obosit, Ion s-a apucat de reparat mașina/ Obosit, Ion s-a apucat totuși de reparat mașina; Sunt aici de joia trecută/ De-atunci sunt aici, de joia trecută; Merge sărind într-un picior/ Astfel merge, sărind într-un picior; Aș mânca un pepene/ Ce-aș mânca un pepene; Maria e frumoasă, are avere/ Maria e frumoasă, de asemenea are avere; Cui îi vândusem inelul, era acum departe. Cui îi vândusem inelul acela era acum departe; De unde nu ne așteptam, se ivea câte un smoc de garofițe de munte/ De unde nu ne așteptam, de-acolo se ivea...; M-am întors să te văd/ De-asta m-am întors, să te văd; Dacă vara trecută am fost la mare, anul acesta mergem la munte/ Dacă vara trecută am fost la mare, dimpotrivă anul acesta mergem la munte.*

Clasificarea de mai sus este, desigur, perfectibilă. Includerea în gramatica sinonimică și a altor fapte de limbă poate aduce completări și chiar restructurări taxinomice. De asemenea, nimic nu se opune elaborării unei taxinomii fundamentale diferite dacă modelul descriptiv al limbii – implicit acela al relațiilor de sinonimie – are la bază altă perspectivă (cea structuralistă, de exemplu, sau cea generativ-transformațională).

7. Preocuparea de a da o **explicație** sinonimiei sintactice o găsim numai la Gabriela Pană Dindelegan (1974, pp. 269-272; 1976, pp. 143-144).¹⁸ Explicația se bazează fie pe modelul oferit de gramatica generativă, fie pe gramatica cazurilor. Construcțiile de tipul *a ajuta pe cineva/ a ajuta cuiva; Îmi place Ion/ Îmi place de Ion; Mi se pare că Ion este bolnav/ Ion îmi pare bolnav; Ion și Gheorghe se salută/ Ion se salută cu Gheorghe* reprezintă structuri (sinonime) de suprafață cărora le corespunde o singură structură de adâncime, „răspunzătoare“ pentru echivalența lor semantică. În schimb, construcții de tipul *a spera ceva/ a spera la ceva* se explică prin faptul că „aceeași structură profundă de cazuri permite actualizări de suprafață diferite, după tipul diferit de « subiectivizare » și de « obiectivizare » care i se aplică”.¹⁹

Dar, deși pertinentă, explicația bazată pe distincția dintre structura de adâncime și structura de suprafață și pe mecanismul transformărilor nu acoperă decât un număr limitat de situații în care se manifestă relația de sinonimie. Includerea lui *pe* în structura de adâncime ca marcă generală a obiectului direct și transformarea de suprimare a lui *pe* pentru obținerea construcțiilor de suprafață care nu-l conțin²⁰ nu explică în mod satisfăcător sinonimiile *Am întrebat un avocat celebru/ Am întrebat pe un avocat celebru; Așa a păcălit vulpea ursul/ Așa l-a păcălit vulpea pe urs; Cuiul (un) cui scoate/ Cui pe cui scoate*.

Explicația prin „așezarea“ diferită a cazurilor profunde în poziții sintactice de suprafață prezintă limite în cazul sinonimiei de tipul *Îmi cer scuze/ Vă cer scuze*. Similar, regulile de conversie a simbolului G Cant – mai precis, regula V care asigură generarea expansiunilor cuprinzând clasa adverbilor caracterizate semantic prin (+ Cantitate) –²¹ nu dau seama și de sinonimii de tipul *Au băut mult vin/ Au băut la vin!*

De aici, necesitatea lărgirii cadrului explicativ al sinonimiei gramaticale. La cel mai înalt nivel de generalitate, explicația o găsim în *principiul creativității limbajului uman*. Înțelesul pe care îl dăm creativității ca principiu explicativ al sinonimiei gramaticale nu coincide în totalitate cu înțelesul pe care acest termen îl are în concepția lui N. Chomsky. Fără îndoială, creativitatea, ca suport al producerii și înțelegerii formelor și construcțiilor sinonime, ține de competența lingvistică. Dar, la acest nivel avem a face cu o creativitate virtuală sau posibilă, în orice caz neactualizată. Actualizată, ca manifestare concretă de limbaj, creativitatea este implicată în trecerea de la competență la performanță, adică de la locutorul „ideal“ la locutorul real, dotat cu particularități psihice proprii, condiționat, în ce privește capacitatea de utilizare a sistemului limbii, de o multitudine de factori personali și sociali. Vorbitorii nativi *reali* nu sunt egali în fața limbii. Tot astfel, trebuie făcută distincția între sinonimia existentă sau oferită ca virtualitate de sistemul limbii și sinonimia ca fapt concret de limbă. Între aceste două niveluri sau „stări“ ale sinonimiei se stabilește o relație biunivocă. Pe baza regulilor de organizare și funcționare a sistemului limbii, se produc, în comunicarea curentă, ca fapte de limbă aparținând unui locutor anume, construcții sinonime, care reprezintă nu numai o aplicare (strictă, rigidă) a regulilor, ci și o adaptare, mai mult sau mai puțin marcată, uneori, abia perceptibilă a regulilor (virtualităților) sistemului. Regulile sunt date, dar fiecare vorbitor le combină altfel în procesul comunicării. Preparate de alți vorbitori, unele dintre construcțiile noi (sinonime) ajung, în timp, să se generalizeze și să se impună la nivelul

sistemului ca *noi virtualități*, care, la rândul lor, pot cunoaște un proces de adaptare. Nimic nu există în limbă, ca sistem, care să nu fi fost, în prealabil, în vorbire.

În consecință, explicarea sinonimiei gramaticale necesită referiri nu numai la *gramaticalitate*, care se definește în raport cu competența, ci și la *acceptabilitate*, care se definește în raport cu performanța. Gramaticalitatea tinde să blocheze sau, măcar, să inhibe creativitatea sinonimică, acceptabilitatea este, dimpotrivă, un factor de favorizare (încurajare) al manifestărilor de sinonimie gramaticală²². Dacă enunțul *Cine o duce bine pe pământ, îi e frică de moarte* este considerat acceptabil, atunci sinonimia cu *Cui o duce bine pe pământ îi e frică de moarte* devine inevitabilă. De la anacolutul tolerat de normele limbii până la un *tipar* de construcție sintactică nu e decât un pas: **Cine/ Cui strică dragostile, mănțe-i grăul păsările; Cui/ Cine așteaptă totul de la Dumnezeu, timpul i se pare lung; Cine/ Cui a mâncat trufe, mămăliga nu-i mai place** sau: „Nu știu alții cum sunt, dar eu [...] parcă-mi saltă și acum inima de bucurie“ (Ion Creangă)²³.

În stadiul actual al cercetării, nu se pot aduce multe precizări cu privire la explicarea diverselor manifestări ale sinonimiei gramaticale. Ceea ce se poate spune cu certitudine este că direcția către care ea ar trebui să se deschidă este *pluridisciplinaritatea*: de la abordarea fenomenului sinonimiei gramaticale pe *baze strict lingvistice* către integrarea datelor furnizate de *psiholingvistică* și *pragmatică*. Deși prezintă anumite deosebiri, aceste două discipline se întâlnesc în privința, pe de o parte, a punerii în relație a sistemului de semne cu participanții la actul de comunicare și, pe de altă parte, a rolului contextului și al strategiilor comunicative în actualizarea sistemului limbii. Acceptarea ca sinonime (gramaticale) a multora dintre construcțiile menționate mai sus depinde nu numai de raportul lor cu regulile de funcționare a sistemului limbii, ci și de relațiile care se stabilesc între interlocutori în actul comunicării. Relativ la raportul dintre context și sinonimie, el poate fi ilustrat, între altele, de construcțiile *Îmi cer scuze/ Vă cer scuze*. Explicația sinonimiei lor ține de context: nu atât de cel lingvistic (rar utilizat: *Îmi cer scuze de la dumneavoastră/ Vă cer să mă scuzați*), cât de cel situațional sau de contextul implicit.

8. *Gramatica sinonimică este inerent normativă*. Într-adevăr, pentru a decide dacă intră sau nu în rândul sinonimelor gramaticale, diversele forme și construcții trebuie raportate la *normă*, fie în înțelesul de *normă lingvistică*, fie în înțelesul de *normă literară*.

Considerate din acest punct de vedere, formele și construcțiile de mai sus nu sunt prohibite; ele fac parte din sistemul actual al limbii și, în același timp, corespund nivelului limbii literare, adică uzajului lingvistic dominant, apreciat drept corect și recomandat tuturor vorbitorilor. Neutralizarea opozițiilor *literar/ (standard)/ regional, literar(standard)/ familiar (popular), actual/ învechit* etc. reprezintă o condiție a acceptării lor ca sinonime gramaticale și a includerii în gramatica sinonimică. În aspectul literar (standard) al limbii române actuale, conjuncția adversativă *dar* din: *Am intrat, dar n-am stat jos* nu poate fi substituită prin varianta regională *dară* (*Am intrat, dară n-am stat jos*), nici prin varianta familiară *da'* (*Am intrat, da' n-am stat jos*)²⁴. Sunt însă și situații în care delimitările nu prezintă contururi atât de precise. La limpezirea lor, poate fi de ajutor abordarea sinonimică. Variantele regionale *aista, ista, cesta* nu pot fi, cert, acceptate ca sinonime ale demonstrativului de apropiere *acesta*. Considerată, „specifică pentru exprimarea orală, inclusiv a vorbitorilor limbii literare“²⁵, nici forma *ăsta* nu ar trebui admisă ca sinonim al lui *acesta*. Dar, restricția impusă în acest caz de opoziția scris/oral este amendată de faptul că anumite construcții acceptate și în aspectul scris al limbii literare (standard) includ forma *ăsta*: *Ăsta om/ (nu: *Acesta om), ăsta e el!*

9. In ce privește **latura aplicativă** a gramaticii sinonimice, ea poate fi văzută atât din perspectiva consecințelor pozitive, cât și a celor negative pe care le are, pentru exprimare, sinonimia: „[...] evitarea repetării aceluiași cuvinte, forme sau construcții“ reprezintă „efectul pozitiv“ al sinonimiei, în timp ce construcțiile pleonastice (*chiar însuși profesorul*), contaminările „în care se combină elemente din două construcții diferite“ (*Își adoră pe copii; Nu e nimic surprinzător să constatăm... < Nu e nimic surprinzător în constatarea... + Nu e surprinzător să constatăm...*) și anacoluturile (*Mama, când am plecat, i-au dat lacrimile în loc de Mamei... i-au dat lacrimile*) reprezintă „efectele negative“.²⁶ Sorin Stati (1972, p.170) consemnează utilitatea cunoașterii sinonimiei de tipul *vorbele lui Ion/ vorbele rostite de Ion* pentru evitarea unor confuzii cum este aceea din propoziția *Dă-mi cartea lui Ionescu*, care poate fi înțeleasă fie „cartea care aparține lui Ionescu“, fie „cartea scrisă de Ionescu“.

Efectele pozitive – care ar trebui dezvoltate –, ca și cele negative – care ar trebui inhibate – sunt legate de „stăpânirea conștientă a relațiilor sinonimice“²⁷. Formarea și dezvoltarea „conștiinței sinonimice“²⁸ constituie rațiunea însăși de a fi a gramaticii sinonimice. Tocmai de aceea considerăm că latura ei aplicativă trebuie mult extinsă și diversificată. Unele construcții sinonime se pretează la o exploatare imediată prin exerciții *ad-hoc*. Este cazul, de exemplu, al sinonimiei *Aud că mă strigă? Mă aud strigat*. Cele două construcții pot fi integrate în dialoguri minimale de tipul: – *Nu auzi că te strigă? – Ba da, mă aud strigat/ aud că mă strigă*, sau cu variații în ce privește timpul, modul și persoana: – *V-ați auzit strigați?/ Ați auzit că v-a strigat? – Nu, nu ne-am auzit strigați? N-am auzit că ne-a strigat*. Foarte utilă este extinderea acestei specii sinonimice la alte verbe având trăsături semantico-gramaticale asemănătoare: *Mă văd criticat pentru..., / Văd că mă critică pentru...; Mă simt amenințat de ... / Simt că sunt amenințat de...; etc.*

De mare folos pentru construirea a ceea ce s-ar putea numi *Sinonimie gramaticală aplicată* sunt exercițiile de expansiune (a părților de propoziție) și de contragere (a propozițiilor) care, bazându-se pe principiul corespondenței, presupun, ca o condiție *sine qua non*, păstrarea echivalenței semantice, ceea ce înseamnă că între construcția luată ca punct de plecare și cea la care se ajunge prin expansiune sau prin contragere se stabilește o relație de sinonimie. Două sunt obstacolele principale care stau în calea utilizării acestor exerciții în scopul de a stimula „conștiința sinonimiei“. Primul se referă la stabilirea unui inventar cât mai cuprinzător de construcții sinonime perechi: *subiect – (subordonată) subiectivă, nume predicativ – (subordonată) predicativă; element predicativ suplimentar – (subordonată) predicativă suplimentară* etc. Al doilea se referă la crearea posibilității de a practica efectiv, într-un număr cât mai mare de situații, construcțiile sinonime, ceea ce ar putea contribui la transformarea „conștiinței sinonimiei“ într-un *comportament sinonimic*. Soluția pe care o propunem²⁹ constă în crearea unor modele de expansiune cum este următorul:

Subiect/ Subordonată subiectivă

- a) Expresie unipersonală prin formă și impersonală în conținut (*e ușor, e greu*)+ Verb la infinitiv cu prepoziția *a* (**subiect**): E ușor **a întocmi** un proiect
- b) Expresie unipersonală prin formă și impersonală în conținut (*e ușor, e greu*) + Verb la conjunctiv (**subordonată subiectivă**): E ușor **să întocmești** un proiect

Modelul este „pus în scenă“ prin crearea unei situații de comunicare unde construcțiile sintactice utilizate conțin subiectul, respectiv, subordonata subiectivă aflate în relație sinonimică:

a întocmi } un proiect →
a realiza }

– În ce mă privește, acum am înțeles: **a întocmi** un proiect e ușor; *a-l realiza* e mai greu.
– Ți-a trebuit cam mult până să înțelegi că e ușor **să întocmești un proiect**, dar e mai greu **să-l realizezi**. De-acum însă...!

Cazurile de aplicare, corespunzând riguros modelului, sunt de tipul:

- *a lua*
a duce la îndeplinire } o hotărâre
- *a începe*
a termina } o cercetare despre sinonimia gramaticală
- *a înfrunta*
a preveni } o primejdie
- *a-și face seara, înainte de culcare*
a se trezi a doua zi dis-de-diminează
pentru a-l duce la îndeplinire } un plan

Diverse „manipulări“ ale situației de comunicare pot fi făcute, cu modificarea corespunzătoare a construcțiilor sintactice:

- introducerea în enunțuri a unor perechi de determinanți modali cum sunt: *relativ/ înfinit, destul/ cu mult, probabil/ cu siguranță*. (A întocmi un proiect e **relativ ușor** a-l realiza e **infinit mai greu**);
- înlocuirea prezentului indicativ (*e ușor*) prin alte moduri și timpuri (*ar fi fost ușor*);
- înlocuirea formei afirmative (*e ușor*) prin forma negativă (*nu e ușor*);
- înlocuirea expresiilor verbale inițiale (*e ușor/ e greu*) prin expresii sinonime aparținând registrului popular (familiar) al limbii (*e floare la ureche/ e chinul chinurilor*) sau conținând neologisme (*e facil/ e dificil*).

Exercițiile de expansiune și de contragere se pot face nu numai cu părți de propoziție (subordonate) de același fel, ci și în alte situații:

– cu părți de propoziție și propoziții coordonate (*Ion este instruit și de invidiat/ poate fi invidiat pentru inteligența lui*);

– cu părți de propoziție de un tip și propoziții (subordonate) de alt tip (**Trecute/ Dacă le-ar trece** prin filtrul unei analize atente, rezultatele sondajului n-ar mai părea atât de încurajatoare.);

– atunci când sunt afectate mai multe componente (părți de propoziție sau chiar întreaga propoziție), dar se păstrează înțelesul de ansamblu (*E prea devreme pentru a-l suna pe Ion ⇔ Nu-l sun pe Ion întrucât e prea devreme*).

La rândul lor, „efectele negative“ ale sinonimiei gramaticale nu se reduc la pleonasm, contaminări și anacolaturi. Semnalăm aici fenomenul *sinonimiei abuzive* (sau al *excesului de sinonimie*). Pentru că *în, din și prin* sunt considerate sinonimie cu *întru, dintru și printru* se ajunge la două categorii de construcții greșite: pe de o parte, *A intrat în un puț adânc de 20 de metri* (corect: **într-un puț**), *Sare din un vagon de marfă* (corect: **dintr-un vagon**), *A atins vârful prin un mare efort* (corect: **printr-un mare efort**) și, pe de altă parte, *S-a urcat într-alt autobuz* (corect: **în alt autobuz**), *Îl așteptam să apară dintr-altă direcție* (corect: **din altă direcție**), *Nu s-a întors pe-acolo, ci printr-altă parte* (corect: **prin altă parte**).

Dimpotrivă, un deficit de conștiință sinonimică explică greșeli ca: *În zona aceasta se practică obiceiuri foarte străvechi* (corect: **foarte vechi** sau **străvechi**); *În tren am cunoscut un cuplu de doi italieni simpatici* (corect: **un cuplu de italieni** sau **doi italieni**); *Troica europeană formată din miniștrii de externe ai Belgiei și Olandei a avut convorbiri la București cu membri ai Guvernului României* (corect: **Belgiei, Olandei și Franței** – sau alte nume de țări, dar în număr de trei → **troica**).

10. Așadar, întrebarea dacă este posibilă o gramatică sinonimică a limbii române poate primi răspunsul următor: *O asemenea gramatică este nu numai posibilă, ci și necesară*. Justificarea acestui răspuns este de natură atât teoretică, cât și aplicativă.

Pe de o parte, în măsura în care principiul sinonimiei este înscris (iar nu adăugat, introdus din afară ca un punct de vedere exterior obiectului de studiu) în structura limbii, studiul sinonimiei gramaticale – fie că e vorba de virtualități, fie că e vorba despre actualizări sinonimice – este de natură să ducă la înțelegerea mai bună a modului cum funcționează sistemul limbii. Există, fără îndoială, mecanisme specifice sinonimiei gramaticale. Descrierea și clasificarea lor poate să conducă la identificarea unor tipuri structurale de sinonimie, dintre care unele sunt, probabil, comune mai multor limbi, iar altele caracterizează o anumită limbă sau un grup de limbi. Sinonimia gramaticală ar putea, astfel, reprezenta unul dintre parametrii tipologici care servesc la stabilirea asemănărilor structurale dintre limbi. Pe de altă parte, în măsura în care poate propune modele de relații sinonimice și, pe această bază, poate să dezvolte „conștiința sinonimiei“, gramatica sinonimică reprezintă un instrument indispensabil pentru îmbogățirea mijloacelor de exprimare de care dispun vorbitorii – nativi sau non-nativi – ai limbii.

Abordarea sinonimică nu vizează fiecare component în parte al structurii gramaticale și, desigur, nici gramatica în ansamblul ei. Capcana „elanului pansinonimic“ trebuie evitată. Dar nici nu trebuie neglijat interesul pe care îl prezintă descrierea limbii în termenii sinonimiei gramaticale, ca *descriere complementară* în raport cu celelalte tipuri de descriere, având, totodată, importante efecte benefice în planul cultivării limbii. Astfel definită, gramatica sinonimică sugerează o posibilă soluție la problema care este nu numai „de a ști dacă se pot scrie gramatici diferite ale aceleiași limbi, regrupând în mod diferit unitățile concrete ale limbii, ci și dacă pot exista diferite gramatici implicite la vorbitorii aceleiași limbi“. Problemă care nu pare să-i tulbure peste măsură pe (unii) lingviști!

Note:

1. „După cum bogăția lexicală se dobândește prin cunoașterea și folosirea cuvintelor sinonime, bogăția gramaticală presupune cunoașterea sinonimiei dintre unele forme și construcții și a limitelor în care formele sau construcțiile sinonime pot fi înlocuite între ele“. (Mioara Avram, 1986, p. 380)
2. Este semnificativ că, de obicei, atunci când se vorbește despre *sinonimie*, nici nu se mai precizează despre ce fel de sinonimie este vorba: *sinonimia apare ca „naturală“ lexicală*.
3. **Teoretic**, nimic nu se opune elaborării unei gramatici sinonimice. Articolul GRAMATICA din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997) înregistrează nu mai puțin de 14 tipuri de gramatică. Între acestea nu figurează însă gramaticile aplicative („de învățare“, „practice“, „pedagogice“, „esențiale“) destinate predării și învățării limbii materne ori a limbilor străine, nici, evident, gramatica sinonimică. Dar validitatea acestora – ca și a altor tipuri de gramatică (cum ar fi, de exemplu, gramatica enunțiativă sau cea contextuală) – se sprijină pe argumente (peremptorii!) oferite chiar de articolul GRAMATICA: „Nu se poate vorbi, mai ales în stadiul actual al lingvisticii, de o *singură* gramatică, ci de *gramatici*, unele oferind explicații pentru domenii mai restrânse sau mai largi din structura și funcționarea unei limbi [...]. Domeniile pe care le acoperă fiecare tip de gramatică sunt fie complementare [...], fie același domeniu, dar urmărit din perspective diferite, cu metode și cu intenții diferite [...]“.

- Practic**, elaborarea gramaticii sinonimice a limbii române este condiționată de *deschiderea* către fapte de limbă neacceptate până în prezent ca aparținând sferei sinonimiei gramaticale.
4. Excepție face prepoziția *pentru*. Însă, goliță de sens, prepoziția nu se include în rândul unităților lexicale, ea fiind, în schimb, generatoare de grup sintactic. Cf. și distincția *cuvinte cu înțeles lexical vs. instrumente gramaticale* sau distincția dintre *clase (de cuvinte) deschise și clase închise*.
 5. Așa-numitele „sinonime perfecte“ sunt rare. Narcisa Forăscu (1985) nu menționează decât *smalt/ email, natriu/ sodiu și generozitate/ mărinimie*. În articolul consacrat sinonimelor din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997) Angela Bidu-Vrâncănu definește această categorie de sinonime ca „Sinonime care nu se diferențiază semic (au aceeași definiție semică)“, iar ca exemple indică: *mister/ enigmă, vorbăreț/ guraliv/ locvace, a scrânti/ a luxa, semantică/ semasiologie, natriu/ sodiu, vlăguit/ istovit/ epuizat/ extenuat*.
 6. Vezi Narcisa Forăscu (1985), pp. 94-95.
 7. Vezi articolele **SINONIMIE, SEM și ANALIZĂ (SEMICĂ)** din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997).
 8. Consecință a înțelesului restrâns acordat sinonimiei gramaticale, această limitare apare chiar din titlurile capitolelor și subcapitolelor consacrate acestui tip de sinonimie: Sorin Stati (1972, pp.165-180) – *Sinonimie și omonimie sintactică*; Mioara Avram (1986, pp. 380-385) – *Sinonimia sintactică*; Gabriela Pană Dindelegan (1974, pp. 269-270) – *Sinonimia sintactică*; Gabriela Pană Dindelegan (1976, pp. 143-144) – *Ambiguitate și sinonimie în cadrul construcțiilor reciproce*.
 9. În capitolul intitulat *Sinonimia sintactică* din *Gramatica pentru toți* se introduce chiar de la început hiperonimul „sinonimia **gramaticală**“ (sublinierile îmi aparțin – G.D.), precizându-se că aceasta „este de două feluri: morfologică și sintactică“.
 10. Vezi articolul **GRAMATICAL**,-Ă din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997).
 11. Cf. articolul **GRAMATICALIZARE** din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997).
 12. În *Gramatica Academiei* (1966, p.17) se menționează câteva „efecte gramaticale“ ale relațiilor de sinonimie lexicală: construcția cu dativul a adverbului *întocmai* se explică prin influența construcției similare a adverbului *asemenea*, sinonim al lui *întocmai*. (*A plecat asemenea unei furtuni/ A plecat întocmai unei furtuni*); anumite locuțiuni conjuncționale s-au format prin simpla substituție sinonimică a unui cuvânt prin alt cuvânt în cadrul unei locuțiuni preexistente (*în vreme ce/ în timp ce/ câtă vreme/ cât timp, din pricină că/ din cauză că*); opoziția gramaticală dintre *niște*, articolul nehotărât pentru plural, și *un*, articol nehotărât pentru singular, se datorește sinonimiei lui *niște* cu *unii (unele)*; formarea numeralului adverbial la singular cu *dată* și la plural cu *ori* (*o dată – de două ori, de trei ori* etc.) se explică prin sinonimia dintre *dată* și *oară* în contextul *întăia dată/ întâia oară*.
 13. Altele, în schimb, se asociază cu anumite modificări de semnificație și, deci, nu pot fi considerate sinonime: *acord și acordez, concură și concurează, manifestă și manifestează, toarnă și turnează* etc.
 14. În gramatica generativ-transformațională se admite existența și a unei *variații libere la nivel sintactic*, ca un „caz de sinonimie sintactică“ (Gabriela Pană Dindelegan, 1974, pp.270-271). Ea „constă în posibilitatea verbului, în structura de suprafață, de a alege între două structuri sintactice diferite fără nici o modificare în plan semantic“. (Exemple: *Ion ajută cuiva/ El m-a obișnuit cu ceva*).
 15. Pentru o primă încercare de elaborare a unei gramatici sinonimice a limbii române incluzând o taxinomie cuprinzătoare, vezi Gheorghe Doca, 1996.
 16. Folosim acest derivat cu o accepțiune *ad-hoc*, alta decât cea (relativ) consacrată a termenului bază–morfosintaxa– anume de „disciplină lingvistică modernă, apărută ca urmare a estompării granițelor prea rigide dintre morfologie și sintaxă, comportând o viziune *integratoare* între cele două subdiviziuni tradiționale; [...]“ (Cf. articolul **MORFOSINTAXĂ** din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997).
- Înțelesul pe care îl atribuim termenului „morfosintactice“ se referă la modalitatea de expresie proprie anumitor categorii morfologice. Mai precis, este vorba despre acele situații în care o categorie morfologică nu se exprimă printr-o modificare formală, cu ajutorul afixelor gramaticale, ci prin construcții (structuri) bazate pe utilizarea prepozițiilor (cazurile construite prepozițional: *la școală, sosirea a două sute de elevi* etc.), a auxiliarelor (timpul și modul exprimate cu ajutorul auxiliarelor *a avea, a voi*) etc. Anumite categorii morfologice, cum este comparația, se exprimă prin structuri (construcții) morfosintactice complexe.
17. Clasificarea propusă aici se face din perspectivă strict *descriptivă*. Din perspectiva *explicativă* a modului cum se produce sinonimia sintactică, Gabriela Pană Dindelegan (1974, pp. 269-270) distinge trei clase: a) cea „rezultată din aplicarea a două variante ale aceeași transformări la aceeași structură de bază“ (*Cărțile se citesc de către elevi/ Cărțile sunt citite de către elevi*); b) cea „rezultată din aplicarea unei transformări obligatorii, urmată, la rândul ei, de o transformare facultativă, variantă a celei dintâi“ (*Ion și Gheorghe se*

salută/ Ion se salută cu Gheorghe); c) cea „rezultată din aplicarea unei transformări facultative la o structură de bază“ (*Se pare că el este obosit/ El pare obosit*).

Acestora li se adaugă două clase de „sinonimie parțială“: d) „Sinonimia determinată de prezența unor structuri de adâncime foarte asemănătoare, deosebirea dintre acestea reducându-se la ocurența unor simboluri semantico-sintactice diferite, semnale ale unor transformări diferite, dar al căror conținut semantic este apropiat“ (*În excursie se merge pe jos/ În excursie mergem pe jos*); e) „Sinonimia rezultată din aceeași transformare aplicată o dată direct la structura de bază, iar altă dată unei structuri rezultate ea însăși dintr-o transformare“ (*Se spune la radio că.../ Spune la radio că...*)

18. Explicarea fenomenului se însoțește și cu o clasificare a cazurilor de sinonimie sintactică „din punctul de vedere al modului de producere“ (vezi *Supra*, nota 16). Clasificarea este implicit o explicație.
19. Vezi Gabriela Pană Dindelegan, 1974, pp. 38-39 și Gabriela Pană Dindelegan, 1976, pp. 143-144.
20. Vezi articolul SINONIMIE (SINTACTICĂ) din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* (1997).
21. Cf. E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, 1969, p. 308 și Gabriela Pană Dindelegan, 1974, p. 18.
22. Pentru punctul de vedere pe care îl susținem aici, nu e lipsit de semnificație faptul că gramaticalitatea nu poate împiedica producerea (chiar dacă numai virtuală) a unor „monștri“ precum: *Omul care merge pe strada care începe din fața casei mătușei care lucrează la gherghel care îi tremura în mâini care erau zbârcite și noduroase...* etc. *îmi este cunoscut* (Vezi E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, 1969, p. 27). Cea care le pune stavilă este tocmai acceptabilitatea.
23. Putem să ne întrebăm câți sunt vorbitorii limbii române literare care percep aceste construcții, gramatical greșite, ca mărci ale oralității și nu ca pe niște construcții firești, intrate în uzul curent al limbii.
24. Foarte semnificativ este exemplul pe care îl dă Mioara Avram (1986, p. 384): „Astfel, în limba literară *ca și* este sinonim numai cu adverbul *ca* din construcția complementului comparativ de egalitate (*la fel de bun ca mine / ca și mine*), nu și cu adverbul cu sensul «decât» din construcția complementului comparativ de inegalitate (*mai bun ca mine, nu ca și mine*), și nici cu prepoziția *ca* «în calitate de, drept» (*Ca scriitor a avut succes nu ca și scriitor*), cum se folosește în unele regiuni“.
25. Vezi Mioara Avram, 1986, p. 135.
26. Idem, p. 385
27. Ibidem
28. Ibidem
29. Vezi Gheorghe Docă, 1996, pp. 535-632.
30. Vezi Frédéric François, 1974, p. II.

BIBLIOGRAFIE

1. AVRAM, MIOARA (1986) – *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România (Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 1997).
2. BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA, CĂLĂRAȘU, CRISTINA, IONESCU-RUXÂNDOIU, LILIANA, MANCAȘ, MIHAELA, PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA (1997) – *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
3. DOCA, GHEORGHE (1996) – *Limba română. III: Probleme de sinonimie gramaticală și de cultivare a limbii*, București, Editura Universității București..
4. FORĂSCU, NARCISA (1985) – *Sinonimia*, în Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică (Ediție revăzută și adăugită), pp. 85-102.
5. FRANÇOIS, FRÉDÉRIC (1974) – *L'enseignement et la diversité des grammaires*, Paris, Hachette.
6. PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA (1974) – *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
7. PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA (1976), – *Sintaxa limbii române. Partea I: Sintaxa grupului verbal*, București, Tipografia Universității (ediția a II-a, București, Editura „Aula“, 1999).
8. STATI, SORIN (1972) – *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
9. VASILIU, E., GOLOPENȚIA-ERETESCU, SANDA (1969) – *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Résumé

Pour une grammaire synonymique du roumain

A la différence de la synonymie lexicale, la synonymie grammaticale n'a pas bénéficié d'une attention particulière de la part des linguistes roumains. Pourtant, elle est tout aussi importante que la synonymie lexicale pour l'enrichissement des moyens d'expression dont disposent les locuteurs natifs et non-natifs du roumain.

A partir de ces constatations, la présente étude se propose:

- de mettre en évidence certains mécanismes spécifiques de la synonymie grammaticale, par rapport à la synonymie lexicale;
- d'élargir le champ d'intérêt de la synonymie grammaticale à de nouveaux faits de langue appartenant à la morphologie ainsi qu'à la syntaxe et, sur cette base, d'établir une hiérarchie appropriée;
- d'ouvrir vers une approche pluridisciplinaire l'interprétation des formes et des constructions synonymes;
- de suggérer certains procédés nouveaux pouvant servir à la constitution d'une synonymie grammaticale appliquée.

La conclusion en est que l'élaboration d'une grammaire synonymique du roumain est tout aussi possible que nécessaire.

IPOTEZE CU PRIVIRE LA ORIGINEA ADJECTIVULUI *NEAOȘ*

Constantin Dominte
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Adjectivul din titlu, atestat în texte suficient de timpuriu (în raport cu datarea începuturilor scrisului în limba română), a pus în mod serios la încercare etimologia românească, după cum o dovedesc cele câteva ipoteze propuse de-a lungul timpului în privința originii lui. Propunând acum o nouă ipoteză, autorul nu consideră totuși că ar fi rezolvat problema, comunicarea de față având mai mult caracterul unui *memento* etimologic, destinat să mențină interesul pentru problemă în atenția cercetătorilor care ar avea șansa să o abordeze cu mai mult succes – fie grație eventualei descoperiri ulterioare a unor noi atestări, concludente, fie grație unei argumentări superioare aceleia formulate mai jos.

În partea întâi (1) a sintezei propuse aici se dă *paradigma* cuvântului (1.1), reconstituită după variate surse lexicografice, și se expune, pe scurt, *stadiul actual al cercetării* lui din punct de vedere *etimologic* (1.2).

Partea a doua (2) este consacrată *încercării de a da o nouă explicație originii* acestui adjectiv.

1. Probleme pune nu numai stabilirea originii adjectivului **neaoș**, ci – după cum se va vedea imediat mai jos – și expresia lui fonică atestată, iar într-o oarecare măsură chiar interpretarea lui semantică.

1.1. *Paradigma cuvântului*. Ne vom ocupa aici, mai întâi, de atestarea semnificativului, apoi de semnificatul adjectivului, stabilit de lexicografi pe baza contextelor conservate din toate epocile în care el a fost atestat, cu începere, probabil, de la finele secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

1.1.1. **Semnificatul**. Dispunem actualmente de un număr relativ mare de atestări, pe care le-am grupat în (1) atestări *l i v r e ș t i* și (2) „atestări” din surse *p o p u l a r e*, din diferite provincii istorice, fără a fi vorba cu certitudine de toate regiunile în care se vorbește dacoromâna.

Dicționarele *a r o m â n e ș t i* consultate *n u a t e s t ă* prezența adjectivului, sau a vreunui corespondent al lui și din punct de vedere fonetic, în lexicul celui mai important idiom romanic est-european sud-dunărean.

(1) Atestările *livrești* par a pune în evidență două variante fonetice ale adjectivului.

(a) Cea dintâi, în ordine cronologică, dintre ele aparține unui text cu paternitate ce părea, în primele trei sferturi ale secolului al XX-lea, definitiv stabilită. Certitudinea asupra paternității textului este importantă pentru stabilirea provinciei (implicit, a [sub]dialectului) în care el a fost așternut pe hârtie. Este vorba de textul unei cronici, neterminate, atribuită de Kogălniceanu, la jumătatea secolului al XIX-lea, lui *Nicolae Milescu-Spătarul*, deci unui învățat care trăise – până la un moment dat, în secolul al XVII-lea – în ambele principate românești extracarpatice, ceea ce ar face ca „localizarea” lexemului într-un grai *muntean*,

respectiv într-unul *moldovean*, să plutească într-o oarecare nesiguranță, pentru epoca amintită. La 1901, același text a fost atribuit de Nicolae Iorga *stolnicului Constantin Cantacuzino*, ceea ce ar plasa această primă atestare grafică în spațiul lingvistic al [sub]dialectului *muntean*, cu datarea relativă într-un „moment” de la limita secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Istoricii și filologii – implicit așadar istoricii literaturii române vechi și ai limbii române – au acceptat de-a lungul a aproape un secol această atribuire, până când, spre finele secolului al XX-lea, N. A. Ursu a propus atribuirea acelu text lui *Teodosie Veștemeanul*, prelat *muntean* de origine *transilvăneană*, ceea ce recomplică oarecum chestiunea de lingvistică spațială, dialectologică în fond, pe care o pune adjectivul adus în atenție.

Iată cele trei locuri în care apare adjectivul în *Istoria Țării Rumânești*, cu câteva sublinieri particulare aparținându-mi (cu litere aldine am evidențiat lexemul comentat, iar cu litere cursive – cvasi-sinonime ca și antonime ale lui): „Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia *de aici*, ce și den Ardeal, carii încă și mai **neaoși** sunt, și moldovenii și toți câți și *intr-altă parte* să află, și cu această limbă [...] tot unii sunt”; „Tac de turci că-mi pare că nici unul **neaoș** turc nu e, ci den tot felii de limbi *amestecați* [...]”; „[Limba rumânească] se vede *stricată*, cum și alte limbi toate ale lor cele **neaoșe** și *de moșie* și le-au stricat”.

(b) Atestarea livrescă a ceea ce s-a considerat a fi o variantă fonetică a cuvântului apare în *Hronica Românilor* de Șincai, reprodușă aici de asemenea cu sublinierea mea: „[An 1437] Așadară rău a lucrat Ioan Chemeni, când în aprobatele Ardealului a despărțit pre români de cătră unguri și cu atâta a lucrat mai rău, cu cât se știe mai chiar că Micula, din carele a fost el prăsit, a fost **diaoș** român, cum s-a arătat la anii trecuți (...)” (*Opere*, I, ed. Fl. Fugariu, 1967, p. 135).

(2) Atestările din surse populare sunt următoarele:

(a) variante cu palatalizare tot mai avansată a inițialei nazale: **neaoș** (în Muntenia și Bucovina, după DLR), **ńeaoș** (în Muntenia, după ALR I și DLR), **ńiaoș** (în Muntenia și Moldova, după DLR), **ńaaoș** (în Muntenia, după ALR I și DLR);

(b) variante cu închiderea vocalei din silaba secundă: **neauș** (în Moldova, după LAURIAN-MASSIM), **niauș** (în Vrancea, după DLR), și, cu accentuare diferită: **neúș** (în Bucovina, după DLR);

(c) variantă cu epenteză în silaba secundă: **neaoeș** (în Muscel, după ALR I, DLR).

Atlasul lingvistic român I și *Dicționarul limbii române* – seria nouă a dicționarului academic (inclusiv glosarele exploatate la redactarea acestuia) nu atestă circulația adjectivului în graiurile din Transilvania, ceea ce pune sub semnul întrebării forma livrescă atestată la Șincai (formă „refăcută” în mod artificial ?).

1.1.2. Semnificatul. Sursele lexicografice menționează, în total, cinci sensuri, dintre care trei înregistrate în majoritatea dicționarilor:

(1) Sensul explicitat prin sinonimele „*aborigen*”, „*autohton*”, „*băștinaș*”, „*indigen*”, „*pământean*”, „*get-beget*” apare la PONTBRIANT, CIHAC, LAURIAN-MASSIM, DAMÉ, ȘĂINEANU, RESMERIȚĂ, CADE, DLRLC, DLRM, DLR și DEX.

(2) Sensul explicitat prin sinonimele „*curat, pur*”, „*fără amestec*”, „*neamestecat*”, „*sadea*” apare la LAURIAN-MASSIM, DAMÉ, TIKTIN, ȘĂINEANU, CADE, SCRIBAN, DLRLC, CIORANESCU, DLR și DEX.

(3) Sensul explicitat prin sinonimele „*adevărat*”, „*autentic*”, „*veritabil*” apare la POLIZU, DAMÉ, TIKTIN, ȘĂINEANU, RESMERIȚĂ, DLRLC, CIORANESCU, DLRM, DLR și DEX.

(4) În numai două dicționare apar sensurile „*din naștere*” (ȘĂINEANU), „*din vechime*” (RESMERIȚĂ).

(5) În numai un dicționar apare sensul „*bine cunoscut*”, „*bine știut*” (RESMERIȚĂ), de fapt un sens impropriu adjectivului în discuție, probabil inventat de lexicograf pentru a-și susține din punct de vedere semantic etimologia pe care o propunea.

1.2. S-au propus, între 1847 și 1925, cinci ipoteze etimologice cu privire la adjectivul adus aici în atenție, pe care le menționez foarte succint în continuare:

1. Ion HELIADE RĂDULESCU (1847) se exprima foarte laconic: „[Vorbă] ung[urească] Curat, indigen”, fără vreo trimitere mai concretă. Lexicograful se lăsase de bună seamă impresionat de rezonanța particulară a semnificantului acestui cuvânt, care amintește într-adevăr de vocabule maghiare terminate în *-os* [oʃ]. Dar dicționarele limbii maghiare, inclusiv cele dialectale, nu oferă nici un punct de sprijin în favoarea unei asemenea idei.

2. A. de CIHAC (1879) propunea ca etimon v.sl. *naši* „al nostru”, ceea ce – din punct de vedere semantic – nu poate părea cu totul surprinzător, după cum voi încerca să arăt în partea a doua a acestei contribuții, dar din punct de vedere fonetic sunt piedici foarte serioase în calea ipotezei lui: pe de o parte este inexplicabilă disilabicitatea vocabulei românești în raport cu structura monosilabică a etimonului postulat, pe de altă parte cele două lexeme sunt incomparabile în privința vocalismului.

3. ȘĂINEANU (1896) se gândea, păstrând o anumită rezervă, la formarea adjectivului prin derivare de la regionalismul *nea*, postulându-i sensul original „curat ca zăpada”. SCRIBAN (1939), trecând cu vederea rezerva lui ȘĂINEANU, îi preia idea fără vreo reticență. Oricum, rămâne fără explicație terminația, un sufix *-oș* neexistând în fondul afixal derivativ românesc.

4. WEIGAND (1909), pornind de la forma *deaos* [sic], întâlnită, ca raritate extremă, la Șincai, propunea ca bază substantivul *auș*, destul de precar și inconcludent atestat în dacoromână, într-o variantă *aoș*, care nu se întâlnește nicăieri în altă parte, la care s-ar fi aglutinat prepoziția *de*. MEYER-LÜBKE (1911) accepta acest punct de vedere, ca și PUȘCARIU (1940), după care a procedat la fel SCURTU (1966). În această eventualitate, dincolo de variate alte dificultăți, rămâne neexplicată relația dintre *d-* și *n-* cu care încep semnificantele lexemelor comparate.

5. RESMERIȚĂ (1925) propunea ca etimon lat. *navus* „cunoscut, știut”, dintr-un *gnavus*, aparținând familiei verbului (*g*)*nosco*, idee de nesuținut nu numai din motive de ordin fonetic, ci și semantic: pe de-o parte adjectivul românesc nu înseamnă, așa cum credea lexicograful, „bine cunoscut, bine știut”, pe de altă parte adjectivul latin propus de el ca etimon însemna de fapt „priceput, silitor”.

Celelalte dicționare (cu precizări) etimologice fie nu propun vreun etimon, cum au procedat PONTBRIANT (1862), LAURIAN-MASSIM (1877), CADE (1931), DLRM (1958) și DEX (1975; 1996), cel din urmă notând „Et[imon] nec[unoscut]”, fie se referă în mod foarte critic la ipotezele etimologice formulate anterior, cum au procedat TIKTIN (1895-1925) în privința ipotezei lui WEIGAND („...befriedigt nach keiner Richtung”), sau CIORĂNESCU (1958-1966; 2001) în privința aceleiași ipoteze („imposibilă fonetic și semantic”), a celei formulate de CIHAC („care merge tot așa de puțin”) și a celei formulate de ȘĂINEANU, pe care o considera ca aparținând lui SCRIBAN („interesantă, fără a fi convingătoare”), după ce deschisese articolul lexicografic corespunzător cu verdictul categoric „Origine necunoscută”.

Numai DLR (1971), după încheierea „Etimologia necunoscută”, adaugă totuși comparația cu **auș** și cu **deaoș**.

După cum se constată, încercările de a explica etimologic lexemul fie ca **m o ș t e n i t** din latină (RESMERIȚĂ), fie ca **f o r m a t p e t e r e n r o m â n e s c** (ȘĂINEANU, WEIGAND, SCRIBAN) sau ca **î m p r u m u t a t** dintr-o limbă străină (HELIADĂ RĂDULESCU; CIHAC, cărora li s-ar putea ratașa, indirect și parțial, LAURIAN-MASSIM, datorită plasării cuvântului în „Glossariu...“) nu au convins lexicografia etimologică ulterioară. Prin urmare, în stadiul actual al cercetării, adjectivul **neaoș** se prezintă ca lexem cu **e t i m o n n e c u n o s c u t**.

2. Expresia fonică **neaoș** a adjectivului (admițând că **deaoș** ar fi o variantă a aceluiași lexem) nu se găsește așadar atestată în Transilvania, după bibliografia consultată. Expresia fonică **diaoș**, atestată la Șincai, este cel puțin ciudată și, datorită unicității ei, dă impresia unei refaceri „artificiale”, în direcția retromotivării lui **neaoș**, analizat implicit, după criterii îndeajuns de obscure, sub o formă internă ***ne/aoș**. Variatele atestări din surse populare, fie texte, fie – mai ales – înregistrări pe teren, în ALR I, conturează imaginea unui cuvânt neobișnuit sau puțin obișnuit în vorbirea populară. *Sursa lui, atât cât se poate presupune în momentul de față, pare a fi una livrescă, arhaică, cu circulație inițială în medii exclusiv ecleziastice.*

În cele ce urmează, nepropunând nimic mai mult decât o ipoteză, atrag numai atenția asupra unei forme pronominale personale de caz dativ accentuat, ca **p o s i b i l** etimon, anume **noaoși** „nouă înșine”, formă atestată la Coresi, într-un enunț îndemnând la caritate: „...*če, și noi[,] fraților, nu noaoși să strângem numai, că nu ni se vor deșerta mâțele dândū și dăruindū*” (*Cazanie (Evanghelie cu învățătură)*, Brașov, 1580-1581, reeditată de S. Pușcariu și Al. Procopovici, București, 1914). Prin urmare, este vorba de încercarea de explicare a originii adjectivului prin **e t i m o l o g i e i n t e r n ă**.

Noaoși aparțineau unui microsistem de forme medievale „întărite” prin **-și** (probabil după compuse vechi slave cu particula **-že**), inventariate de Ov. Densusianu în volumul al II-lea din *Histoire de la langue roumaine* (a se vedea *Opere*, vol. II, ed. 1975, p.531-532): forme pronominale de dativ: **țieș, luiș, eiș; noaoș, voaoș, loruș**, și forme de acuzativ: **mineș(i), tineș(i), eluș(i), eaș(i); noiș(i), voioș(i), eiș(i), ialeș** – un microsistem destrămat demult, dar cu urme lăsate în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, la Antim Ivireanu, de pildă, în *Opere*, ed. G. Ștrempel, 1972; „și-și găti **luiș** ceriu însuflețit” (p.44 și *passim*), și cu urme rare în literatura din secolul al XIX-lea, de exemplu la Heliade Rădulescu, în *Gramatică românească*, Sibiu, 1828, p. 226–227: „Fiește care **lui'și** își gătește și slav'a și ur'a viitorului”, sau la Eminescu, în *Călin (file din poveste)*: „Fiecină cum i-e vrerea, despre fete samă deie-și – / Dar ea seamănă celora îndrăgiți de singuri **ei-și**”, și chiar, ca extremă raritate, din secolul al XX-lea, la Sadoveanu, în poemul postum *Daim*. Microsistemul menționat, o „serie asociativă”, cum l-ar fi numit Ferdinand de Saussure, era, în trecut, mult mai larg, incluzând și alte forme pronominale sau adverbiale, în special din seria diectivelor: pron. **acestași, același**, adv. **acieși, acoloși, atunceși, așiș**, dar și altele: pron. **careși** „fiecare” (la Antim), adv. **încăși, totuși** – dintre care limba română literară contemporană a reținut numai pron. **același**, adv. **totuși** și **cătuși** (în expr. *cătuși de puțin*).

Ipoteza propusă aici pune ea însăși câteva probleme de natură variată: de ordin fonetic, de ordin morfologic (eventual, morfo-sintactic) și de ordin semantic, și de aceea ar putea părea îndrăzneată. După cum se știe, în lingvistica istorică – în general, în etimologie – în particular, îndrăzneala este nu rareori consecința unei imaginații insuficient cenzurate rațional. Autorului

îi place să creadă că eventuala îndrăzneală a acestei ipoteze nu este totuși chiar atât de mare, din moment ce dificultățile ivite în calea ei nu se arată a fi cu totul insurmontabile.

Din punct de vedere **f o n e t i c**: trecerea de la **noaoș(i)** la **neaoș**, cu alte cuvinte – de la diftongul **oa** la diftongul **ea**, s-ar fi putut produce printr-o asimilare în **f o n e t i c ă s i n t a c t i c ă**, anume în urma anticipării prin forma neaccentuată, **ne**, a complementului indirect **noaoș(i)**, ca în cunoscutele versete al rugăciunii *Tatăl nostru*: „(...) *pâinea noastră cea de toate zilele* [sau: *cea spre ființă*] *dă-ne-o nouă astăzi* (...)” și „*ne iartă nouă* greșalele noastre...” (posibilă explicație sugerată de colegul lect. Mihai Marta, 1980). De altfel, construcții similare se găsesc atestate și în alte texte ecleziastice vechi: „Tuturor cine **ne** fac **noauă** bine să le dai viață curată”, „*Arată-ne noao păcatele noastre și ne învață cumu ne turnăm și ne pocăim*” (după *Crestomația limbii române vechi*, 1994, vol. I (1521-1639), 7-448 și 16-247, asupra căreia mi-a atras atenția, prin comunicarea sa, prof. dr. Sanda Reinheimer-Rîpeanu).

Din punct de vedere **m o r f o - s i n t a c t i c**: trecerea de la **p r o n u m e l e p e r s o n a l e** în forma accentuată de dativ la valoarea de **a d j e c t i v** s-ar fi putut produce în construcții în care dativul avea valoare posesivă, cf. *prieten mie* „prieten al meu”, *prieten nouă* „prieten al nostru” etc., ceea ce implică pentru adjectivul obținut în felul acesta – cu alte cuvinte: prin conversiune – o valoare semantico-sintactică atributivă-posesivă, de felul „al nostru, (ca) al nostru”, sau, în contexte dominate de un verb – prin re-conversiune -, o valoare semantico-sintactică circumstanțială modală: „în felul nostru, în felul propriu nouă”, fiind vorba de o semnificație „ezoteric”-subiectivă.

Din punct de vedere **s e m a n t i c - l e x i c a l**: trecerea de la o semnificație, inițială, „ezoteric”-subiectivă, obișnuită într-o cultură dominată de ceea ce Lucian Blaga numea „categoriile organicului”, anume o semnificație legată de impresia că ceea ce este „local”, „specific” propriei comunități sau propriei mentalități este totodată și „pur” sau „autentic”, la o semnificație ulterioară, „exoteric”-obiectivă, nu poate surprinde cu totul. Între înțelesul particular „originar de aici, de la noi”, care poate fi postulat pentru cel puțin una dintre atestările livrești medievale ale adjectivului **neaoș**, și înțelesul general „originar dintr-un loc oarecare” nu este o distanță foarte mare, dacă avem în atenție posibilitatea de *lărgire semantică*. Într-o mentalitate dominată de „categoriile organicului”, cum era cea românească medievală, cu prelungiri de acest fel până în cultura populară de mai târziu, tot ceea ce se consideră a fi specific comunității corespunzătoare, pe lângă „autohton”, este în același timp și „pur”, „autentic”, în contrast cu ceea ce se consideră a fi propriu altor comunități umane.

Lărgirea de sens, de la înțelesurile „pur ca noi / ca la noi”, „autentic ca aici, la noi” la înțelesurile „pur”, „autentic” – în general, fără alte determinări de ordin subiectiv, printr-o ștergere treptată a conotațiilor originare, s-ar fi putut produce o dată cu accidentul fonetic sugerat mai sus și cu conversiunea, care vor fi îndepărtat cuvântul de valoarea pronominală personală și posesivă în favoarea unei valori adjectivale și calificative, respectiv adverbiale – în dependență de caracterul nominal sau verbal al sintagmei în care ar fi figurat rezultatul postulatei „metamorfoze” fonetice, gramaticale și semantic-lexicale.

Este adevărat, după cum remarca – în discuția relativă la această comunicare – prof. dr. Gh. Chivu, lipsește atestarea clară a unor verigi intermediare: fie un semnificant **noaoș** asociat cu semnificatul „neaoș”, fie, invers, un semnificant **neaoș** asociat în mod indubitabil cu semnificatul „al nostru” sau cel puțin „nouă (înșine)”. Eventuala lor descoperire în texte ar da

considerațiilor de mai sus caracterul unei veritabile soluții a problemei de etimologie aduse aici în atenție. În absența unor astfel de atestări însă, cele expuse în partea a doua a acestei comunicări nu au, așa cum am prevenit deja, decât caracterul unei simple ipoteze, reprezentabilă succint prin formula: neaos, cf. arh. livr. noaos(i) „nouă înșine”.

(1979-2001)

BIBLIOGRAFIE

(se explicitează aici mai jos numai siglele unor scrieri mai rar citate în deceniile din urmă)

HELIADÉ RĂDULESCU (1847): **Vocabular de vorbe streine în limba română, adică slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești etc.** (...), București, În tipografia lui Eliade (a se vedea reeditarea în: Ion Heliade Rădulescu, **Scrieri lingvistice**, Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Editura Științifică, București, 1973, p. 294).

SCURTU (1966): **Termenii de înrudire în limba română**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, p. 8, s.v. AUȘ.

WEIGAND (1909), in „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, XIII, 1908, p. 108.

HYPOTHÈSES SUR L'ORIGINE DE L'ADJECTIF DACO-ROUMAIN NEOAȘ

(Résumé)

Le vocable du titre s'est montré (et continue de se montrer) particulièrement „rebelle” à l'analyse étymologique. Attesté dans des textes ecclésiastiques dès la fin du XVII-ème siècle, avec les sens de base de „autochtone”, „pur”, „authentique”, il a été étudié du point de vue étymologique par HELIADÉ-RĂDULESCU (1847), qui supposait une vague origine hongroise, par CIHAC (1879), qui proposait l'étymon vieux slave *naši* „notre, le nôtre”, par ȘĂINEANU (1896), qui pensait, non sans réserve, à une formation interne à partir du mot régional *nea* „neige” et postulait un sens originaire de „pur comme neige”, par WEIGAND (1909), qui pensait à une autre formation interne, à partir de l'archaïque *auș* „ancêtre, (grand-)père” – d'ailleurs peu attesté en daco-roumain –, enfin par RESMERIȚĂ (1925), qui postulait – sans le justifier – que le mot serait hérité du latin. Toutes ces hypothèses ont été réfutées, avec juste raison, par TIKTIN (1895-1925) et CIORĂNESCU (1958-1966), qui se sont bornés à les critiquer, sans toutefois en proposer d'autres. D'après ces derniers lexicographes, ainsi que selon d'autres dictionnaires (CADE, DLRM, DLR et, surtout, DEX), le mot en question reste un vocable à étymologie inconnue.

L'auteur de la présente communication, sans prétendre avoir trouvé la solution du problème, propose une simple hypothèse étymologique, en prenant comme base possible, interne, la forme pronominale livresque et archaïque de datif, à valeur possessive, accentué et tonique, *noaos* „à nous mêmes, pour nous mêmes”, attestée chez le diacre Coresi dans un texte imprimé de 1580-1581. Il essaye d'expliquer par la suite les différences d'ordres phonétique, morpho-syntaxique et sémantique entre ce possible point de départ étymologique et le lexème dont le commentaire fait l'objet de la communication; il s'agit, essentiellement, du passage d'une signification primitive „ésotérique” et subjective, propre à une culture dominée par les „catégories de l'organique”, comme le pensait le philosophe de la culture Lucian Blaga, à une signification „exotérique” et objective.

ROLURILE SEMANTICE – ARGUMENT PENTRU EXISTENȚA OPERATORILOR ASPECTUALI

Camelia Dragomir
Universitatea „OVIDIUS” Constanța

În acest studiu ne propunem să aducem un argument de natură semantică pentru existența perifrazelor verbale de tip aspectual în limba română.

Acest argument ne este oferit de o structură de adâncime semantică așa cum este relevantă într-o gramatică generativă de tip cazual.

Gramaticile românești nu operează cu conceptul de perifrază verbală, concept utilizat, însă, pentru celelalte limbi romanice.

Perifrazele verbale sunt structuri verbale complexe – grupări verbale neanalizabile la nivel sintactic, grupări în alcătuirea cărora intră două verbe – primul de aspect, de mod sau cauzativ iar cel de-al doilea este verbul care poartă încărcătura lexicală.

Copilul a început /incepe /va începe să meargă.

Maria poate /a putut /va putea să deseneze portrete.

Ion îl face/va face pe Petre să plece.

Este vorba de o structură alcătuită din mai multe elemente, structură care are sens unitar – rolul semantic primar aparține celui de-al doilea verb, iar rolul gramatical revine primului verb.

1. Dacă ne propunem să discutăm despre existența perifrazelor verbale aspectuale trebuie să avem în vedere **categoria aspectuală**.

Una dintre definițiile pentru aspect care a circulat cel mai mult în studiile care s-au ocupat de această problemă este cea a lui Holt: „les manières diverses de concevoir l'écoulement du procès même“ (Holt,1943:6) i.e. „diferite maniere de a concepe derularea procesului“. Este concepția care apare și la Fowler: aspectul este ceea ce caracterizează „the manner, duration, repetition...of an action or state relative to the temporal base – line set by the time of utterance“. (după Cohen, 1989:16)

În Dicționarul de lingvistică¹, aspectul este definit ca fiind o „categorie gramaticală care exprimă reprezentarea pe care și-o face subiectul vorbitor despre procesul exprimat de verb (sau numele de acțiune), adică reprezentarea duratei sale, a derulării sale sau a încheierii (aspect incoativ, progresiv, rezultativ etc) în timp ce timpurile, modurile și auxiliarele de timp exprimă caracteristici proprii procesului desemnat de verb independent de această reprezentare pe care și-o face subiectul vorbitor. (Dubois. 1973: 53)

1.1. Româna este printre limbile despre care se spune că nu deține categoria gramaticală a aspectului deoarece conținutul de tip aspectual este introdus de cele mai multe ori prin mijloace lexicale.

În gramatica de orientare tradițională a limbii române se afirmă că româna „nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucât caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată: aspectul se exprimă în limba noastră fie prin mijloace lexicale (*a merge* față de *a umbla*), destul de rar prin formații cu prefixe (*a adormi* față de *a dormi*), fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii (*începe a plânge*), fie prin unele valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu)“ (Limba română,1966:40)

1.2. Sunt considerate (semi)auxiliare de aspect verbele „abstracte care exprimă prin conținutul lor lexical (originar sau dobândit) începutul, continuarea sau sfârșitul procesului“ (Constantinescu-Dobridor:1974, 175).

Iar în ceea ce privește caracterul momentan sau durativ al procesului, acesta nu rezultă în urma combinațiilor cu alte verbe (la conjunctiv, infinitiv sau supin), ci reprezintă o „calitate intrinsecă, de ordin semantic, a acestora“. Astfel de verbe sunt considerate: *a începe*, *a porni*, *a prinde*, *a continua*, *a găta*, *a isprăvi*, *a înceta*, *a sfârși*, *a termina* etc. Autorul consideră cum, de altfel, se întâmplă în gramatica de orientare tradițională că nu există indici gramaticali ai acestor îmbinări ocazionale și că aceste verbe pot fi urmate de complemente directe sau complementive directe dacă sunt tranzitive:

Începe a vorbi
Începe să vorbească.

și complemente indirecte sau complementive indirecte dacă sunt intransitive:

S-au pornit pe plâns.
S-au apucat să citească.

Este luată în considerare și o utilizare impersonală a verbelor de acest tip care se construiesc în aceste condiții cu subordonate subiective:

Începe a tuna.
A prins a fulgui.
Continuă să ningă. (Constantinescu-Dobridor,1974:176)

Autorul e de părere că existența acestei clase de verbe se datorează aplicării criteriului sintactic care vizează relațiile sintactice ale verbelor, posibilitățile lor combinatorii.

1.3. În ultima variantă a lucrării sale asupra morfo-sintaxei verbului, Dumitru Irimia recunoaște printre mai multele tipuri de predicat, existența predicatului verbal dezvoltat – variantă a predicatului sintetic (Irimia,1997:240). În structura acestui tip de predicat intră verbe de aspect și de mod.

Semiauxiliarul poate fi de aspect (*ar sta să înnebunească*), de timp (*avea să cadă*) sau de modalitate (*era să nici nu-l mai cunosc*). (Irimia,1976:187)

Verbele semiauxiliare reprezintă o categorie intermediară între verbele auxiliare (morfele ale unor moduri și timpuri compuse) și verbele predicative (Irimia,1997:28) Dumitru Irimia arată că verbele semiauxiliare sunt „verbe *cerute* de verbul – predicat, în funcție de intențiile vorbitorului în procesul de „actualizare“ (Irimia,1997:28), verbe care spre deosebire de cele auxiliare sunt puternic dependente de context („prin neatingerea gradului maxim de abstractizare, specific auxiliarelor“) (Irimia,1997:28) și „își realizează funcția

numai sintactic și numai în enunțuri sintactice îndeajuns de lărgite, de multe ori superioare unității sintactice de bază – propoziția .“ (Irimia,1997:29).

Semiauxiliarele își păstrează un „sens lexical (nu cel obișnuit, ci unul derivat, mai exact, metamorfozat)“ dar spre deosebire de verbele predicative pierd autonomia acestui sens. (Irimia,1997:29).

După autorul citat, există trei tipuri de semiauxiliare: de aspect, de modalitate și de timp. Acestea constituie „o grupă de verbe *întrebuințate* în mod special, în condiții sintactice particulare“ (Irimia,1997:29).

„Semiauxiliarele de aspect prezintă ca imperfectivă acțiunea verbului cu care intră în sintagma predicatului“. (Irimia,1997:35). Autorul ia în discuție doar verbele *a sta* și *a vrea* care exprimă iminența acțiunii verbului predicat: *stă să ningă, vrea să plîngă, a trage (bătrânul trage să moară)*; verbul *a da* prezintă acțiunea verbului principal ca o tentativă, în general nerealizată² (Irimia,1976: 148):

Aghiuță, vesel, dă să plece. (Caragiale)

1.4. Și Ion Coteanu vorbește de existența predicatului verbal complex în alcătuirea căruia intră verbe semiauxiliare care împreună cu un alt verb „exprimă o singură unitate de înțeles“ (Coteanu, 1982: 250)

Poate fi vorba de prezentarea începutului unei acțiuni cu verbe ca *a începe*, de faptul că o acțiune este pe cale să se producă (*era să..., îmi vine să..., dă să... , stă să...*), faptul că acțiunea trebuie să se producă: (*trebuie..., am de...,*) dorința de îndeplinire a acțiunii (*vreau să...*), posibilitatea de îndeplinire a acțiunii (*putem să...*).

1.5. Vladimir Robu și Iorgu Iordan precizează faptul că româna are „posibilitatea de a exprima aspectul, dar nu prin opoziții paradigmatică, ci prin distribuția timpurilor“ (Robu, Iordan, 1978: 450) – există timpuri perfective și timpuri imperfective. De asemenea există verbe durative ca *a ști* sau *a vorbi* și verbe momentane ca *a adormi, a pleca, a se întoarce*. Durata acțiunii unui verb poate fi exprimată și prin alte verbe actualizate contextual ca nonpredicative – sunt verbe care își păstrează din sensul lor seme ca [Inceptiv] sau [Ingresiv], [Durativ] sau [Linear], [Terminativ]. Semiauxiliarele de aspect sunt de fapt „niște indici gramaticali de bază ai celui de-al doilea verb căruia îi marchează modul, timpul“. (Robu, Iordan, 1978:451) Se face și precizarea că „aceste verbe au, deci, o funcție morfematică și pot fi privite ca elemente neanalizabile ale sintagmei predicative, fără independență funcțională sintactică“ (Robu, Iordan, 1978:451)

1.6. Cel mai important studiu legat de semiauxiliarele de aspect aparține Valeriei Guțu Romalo. După discutarea construcțiilor din limba română capabile să exprime ideea de aspect, nuanțele de aspect avute în vedere sunt:

Începutul acțiunii realizat cu verbe ca *a începe, a prinde, a se pune, a se porni, a se apuca* (în construcții mai vechi intră și verbe ca *a bufni, a izbucni, a podidi, a purcede, a se scula, a se ridica*. (Guțu Romalo, 1961: 7-8)

Durata acțiunii, continuarea, desfășurarea ei neîntreruptă se exprimă cu verbe ca *a urma, a continua*.

Pentru redarea încheierii unei acțiuni se folosesc *a înceta, a isprăvi, a a se opri, a conțeni, a izbucni* dar și verbe ca *a ajunge, a apuca*.

Concluziile la acest studiu evidențiază faptul că este vorba de construcții care trimit la diferite grade de desăvârșire a acțiunii și că sunt mai frecvente cele care marchează începutul

și sfârșitul acțiunii. De asemenea se remarcă faptul că toate aceste verbe se combină și cu substantive, astfel alcătuind construcții cu valoare identică sau apropiată cu acelea care conțin două verbe.

Unele dintre verbele aspectuale intră în construcție cu sensuri fundamentale, de bază iar altele cu sensuri derivate cum e cazul lui *a se porni*, *a se apuca*.

Dacă Valeria Guțu Romalo într-un alt studiu³ admite existența semiauxiliarelor de mod, concluzia care se degajă în urma discutării construcțiilor aspectuale este că în română nu există gramaticalizarea aspectului, nu există semiauxiliare de aspect. Această concluzie este susținută de autoare pe baza faptului că nu există consecințe formale în structurile care conțin un semiauxiliar aspectual“. Numărul mare de construcții pe care le pot alcătui aceste verbe, precum și posibilitatea lor de a se combina – păstrând același sens, care în multe cazuri este cel fundamental – cu verbe ca și cu substantive par a arăta că avem de-a face cu îmbinări libere de cuvinte, verbul păstrându-și valoarea predicativă“ (Guțu Romalo,1961: 15).

2. Eugenio Coseriu este de părere că această categorie a aspectului trebuie văzută ca o categorie complexă, pluridimensională (Coseriu,1978:15). Conform părerii sale, aspectul este perspectiva din care este considerată și prezentată acțiunea verbală. Este importantă distincția făcută între *aspect*, care presupune modul în care este percepută acțiunea verbală, ceea ce ține de gramatică și *Aktionsarten* care implică maniera obiectivă în care se derulează sau se realizează acțiunea și care ține de domeniul lexical. Această distincție a fost făcută de Agrell pentru limbile slave unde însă categoria aspectului este gramaticalizată. O astfel de distincție clară nu se poate face pentru toate limbile.

O altă caracteristică a unora dintre limbi este că, de cele mai multe ori la nivelul expresiei se pot combina mai multe categorii gramaticale de exemplu – timp, aspect și mod, morfemele acestor categorii fiind sincretice.

Expresia aspectului poate fi lexicală, flexionară sau perifrastică. De asemenea dimensiunile aspectuale se pot combina între ele.

Dimensiunile avute în vedere sunt: *durata* care opune acțiunile durative celor non durative; *numărul* care opune acțiuni unice de tip semelfactiv și acțiuni repetate, de tip iterativ; *determinarea* sau *orientarea* – acțiunea verbală este prezentată ca non orientată sau orientată către un scop pe care îl are de atins; *îndeplinirea* – acțiunea este prezentată ca încheiată sau nu; *rezultatul* – acțiunea verbală este prezentată ca având sau nu un eventual rezultat; *viziunea* – acțiunea verbală apare „parțializată“ sau „nonparțializată“ (pentru exprimarea acestei dimensiuni în limbile romanice se folosesc perifraze), *faza* în care procesul este prezentat – *gradul*; *colocația* sau *incidența* – este dimensiunea prin intermediul căreia acțiunea verbală este situată în raport cu alte acțiuni. (Coseriu,1978:19-22)

Păreră autorului citat este că această listă de dimensiuni sau valori rămâne deschisă.

2.1. Studiul de față are ca obiect redarea în limba română a aspectului de tip fazic sau gradual, de fapt interesul nostru se îndreaptă în special către perifrazele verbale care redau acest tip de aspect. Este vorba de fazele obiective ale acțiunii desemnate de verb, faze care indică valori de tipul **iminențial**, **ingresiv**, **inceptiv**, **progresiv**, **regresiv**, **conclusiv** și **egresiv**.

În limba română cu ajutorul parafrazelor verbale se pot reda următoarele valori:

- **Iminențială** (*a sta să...*, *a da să...*, *a urma să...*, *a trage să...*, *a fi pe punctul să...*, *a fi pe cale să...*, *a fi gata să...*):

Un tramvai sta să se oprească în dreptul stației ME, 232

Câte un fulg crestat dădea să cadă, atârna o vreme dârdâind , aluneca puțin,... FȘJ, 61

Măsurile acestea...urmas să încurajeze pe toți cei capabili să se evidențieze, să ajungă sus...FȘJ, 196

Prietenul lor trage să moară.

Noi suntem pe punctul de a obține o nouă reușită.

Sunt pe cale să citesc manuscrisul cărții lui Ionel Jianu despre Brâncuși. ME, 435

Maria este gata să povestească cele întâmplate ieri.

- **Incoativă** (a se apuca, a începe, a se porni, a se pune, a prinde):

[...] m-am apucat să scot cuvintele necunoscute din dicționarul ... LJ, 199

Și e curios, îndată ce mă apuc să lucrez la acest roman, sunt devorat pe îndelete de o neînțeleasă tristețe... ME, 191

La un moment dat începe să-mi explice sensul numerelor la primitivi. ME, 308

Ploaia..., s-a pornit ca la comandă să spele sângele proaspăt răsărit în curtea interioară:... FȘJ, 30

Se puneau să calculeze, cifre lungi, coloane late...FȘJ, 162

Și când au prins a o cerne din site, nu știau cum să și-o scoată din ochi... SN, 72

- **Progresivă** (a continua):

Spre trei sau patru dimineața nu mai puteam..., dar continuam să citesc, ... ME, 362

- **Conclusivă** (a termina, a sfârși, a înceta, a isprăvi):

Abia azi noapte mi-am terminat de scris conferința... ME, 172

..tocmai sfârșea unul de vorbit, când au ajuns în dreptul meu. Mihăescu DA, 21

Zidurile rămase în picioare trebuiau îndepărtate, pentru că altfel nu ar fi încetat să comunice cu pivnițele rău mirositoare...FȘJ, 143

De cele mai multe ori, evocarea noțiunii de aspect a fost legată de aceea de modalitate de acțiune. Problemele apar din faptul că nu există mărci formale în toate limbile pentru a transmite acest tip de informație.

Acestea sunt modalitățile de care dispune limba română pentru a reda fazele de desfășurare ale unui proces.

Credem că ar fi potrivit să folosim pentru verbele pe care le întrebuițăm pentru redarea fazelor de desfășurare ale unui proces denumirea de **operatori aspectuali**.

2.2. **Operatorii aspectuali** sunt asemenea unor variabile care pot fi aplicate unui verb exprimând un anume tip de proces. De multe ori tipul de proces redat de verb este cel care permite sau nu combinarea cu toți sau cu o parte dintre operatorii aspectuali.

Tipul de proces este determinat nu doar de prezența unui anume verb, ci de întreaga structură alcătuită dintr-un verb și o anumită vecinătate actanțială și chiar de determinanți ai numelor care reprezintă actanții cu care intră în relație verbul.

Astfel unui verb ca *a citi* i se pot aplica toate tipurile de operatori aspectuali de tip gradual sau fazici.

De fapt *a citi* reprezintă un proces de tip acțiune care se derulează într-un anumit interval de timp: $t_i - t_f$, unde t_i = momentul inițial și t_f = momentul final.

Prin aplicarea operatorilor aspectuali graduali, locutorul este interesat de redarea unui anumit moment, a unei anumite faze care se situează pe axa $t_i - t_f$.

Tot dă să citească din această carte dar nu are nici un spo.r
El urmează să citească și aceste zece poezii.
Este pe punctul de a citi și această carte.
Începe să citească textele din bibliografie.
S-a apucat de citit romane polițiste.
S-a pus pe citit texte romantice.
S-a pornit să citească tot ce îi cade în mână.
Continuă să citească Horoscopul.
A încetat să citească astfel de cărți.
A încheiat / a terminat / a sfârșit de citit astfel de cărți.

Primul verb din structură își actualizează sensul aspectual numai într-un context verbal (explicit sau implicit).

Credem că și în structurile în care aceste verbe cu conținut aspectual în sensul lor denotativ ca *a începe*, *a continua*, *a termina*, *a încheia* apar însoțite de grupuri nominale reprezentând actanți ca în:

Copilul începe poezia.
Prozatorul termină romanul.

este vorba de fapt de structuri eliptice din care lipsesc verbele care au ca argumente semantice aceste nume:

Copilul începe să citească / să recite / să scrie /...poezia.
Prozatorul termină de scris / de redactat / de copiat / de transcris/....romanul

Numai contextul și cotextul pot oferi o interpretare corectă și eficientă în situațiile în care nu apar în structură două verbe.

Celelalte verbe de tipul *a da*, *a se pune*, *a se porni*, *a apuca*, *a trage* au o situație diferită față de verbele discutate anterior în sensul că pentru ele există contexte în care apărând singure pot governa argumente și actanți proprii.

3. Înainte de a stabili ce interpretare se potrivește structurilor în care apar mai multe verbe trebuie să vedem ce se întâmplă la nivel sintactic și semantic atunci când într-o structură apare un singur verb.

Orice enunț satisface o condiție fundamentală, aceea a referențialității care presupune corelarea secvenței fonice ce reprezintă enunțul cu o informație despre un eveniment al realității. Prin intermediul enunțurilor se exprimă anumite stări de lucruri. Relațiile gramaticale exprimă și reflectă într-o anumită măsură relațiile percepute între lucrurile și ființele care participă la aceste stări de lucruri. În enunțurile cu verb predicat, acestuia îi revine rolul principal în realizarea predicăției. Verbul are rol decisiv pentru felul în care va arăta comunicarea. Verbele redau tipuri de procese.

În alcătuirea fiecărui enunț există ceea ce numim conținut sau nucleu propozițional care este format din **predicat** și **argumente** sau **roluri semantice**.

Prin argumente, gramatica generativă desemnează „participanții minimum necesari, deci participanții implicați obligatoriu în activitatea sau starea exprimată de predicat”

(DSL,1997:64)⁴. „Arguments are those terms which are required by some predicat in order to form a complete nuclear predication“. (Dik,1997:86)

Ca element central, verbul are rol decisiv în organizarea enunțului. Verbul dictează prezența și caracterul numelor care apar în vecinătatea sa. Astfel pentru a stabili tipul de proces va trebui să avem în vedere nu doar verbul, ci și **vecinătatea sa actanțială** care actualizează la nivelul structurii de suprafață rolurile semantice presupuse de verb.

Denumirea rolurilor semantice, a argumentelor am preluat-o din varianta localistă a gramaticii cazurilor, modelul Anderson⁵.

Astfel, un verb ca *a cumpăra* presupune trei argumente – un agent instigator al acțiunii, care preia obiectul – **Ergativ Locativ**, un obiect de transfer – **Absolutiv** și o sursă de la care este preluat obiectul – **Ablativ**⁶:

Maria cumpără de la Ion niște dicționare.
Erg Loc Abl Abs

Un verb ca *a construi* presupune un agent instigator – **Ergativ** și un obiect care rezultă în urma derulării procesului – **Absolutiv**:

Acei oameni construiesc un pod.
Erg Abs

A locui presupune un participant non agentiv – **Absolutiv** și un argument spațial de localizare – **Locativ**:

Familia mea locuiește în Constanța.
Abs Loc

3.1. Din moment ce un verb în aparițiile sale presupune anumite argumente semantice și anumiți actanți putem verifica dacă în enunțurile care redau faze din desfășurarea unui proces și în care apar două verbe putem atribui fiecăruia dintre ele rolurile și actanții specifici.

Contextele cu verbul *a da* sunt consecință a sensurilor pe care acest verb le poate actualiza⁷.

Acest verb presupune un argument al agentului inițiator de acțiune care deține control în desfășurarea procesului – **Ergativ Ablativ** și care deține un obiect de transfer, un argument **Absolutiv** al obiectului de transfer și un argument al participantului către care este dirijat obiectul – **Locativ Alativ**:

Maria îi dă lui Petre dicționarele.
ErgAbl LocAl Abs

Pentru verbul *a pleca* argumentele sunt un agent **Ergativ Absolutiv** și un argument de tip spațial care poate fi punct de plecare – **Ablativ**:

Maria pleacă de la facultate.
ErgAbs Abl

sau punct de sosire vizat – **Locativ**:

Maria pleacă la facultate.
ErgAbs Loc

În

Maria dă să plece de la facultate.

ErgAbs

Abl

se poate cu ușurință observa că nu regăsim pentru verbul *a da* aceste argumente semantice ca actanți; argumentii-actanți sunt cei impuși de verbul *a pleca*. Subiectul acoperă în structura de suprafață argumentele semantice ale celui de-al doilea verb din construcție.

Verbul *a înceta*⁸ presupune cel mai des un argument nonanimat fără control, un **Absolutiv** care apare ca subiect:

Ploaia încetează.

Abs

Discuțiile încetează.

Abs

În:

Prietenii mei au încetat să urce pe munți.

Erg Abs

Loc

argumentele și actanții sunt cele care caracterizează verbul *a urca* și nu verbul *a înceta*. Apar un agent cu control **Ergativ Absolutiv** și un argument al localizării spațiale – **Locativ**. Nici unul dintre cele două argumente nu sunt specifice verbului *a înceta*.

Verbul *a trage*⁹ presupune un participant cu control, animat, un **Ergativ** și un participant fără control **Absolutiv**. Există și un **Locativ** implicit pentru derularea procesului dar care nu apare în mod obligatoriu în structura de suprafață.

Caii trag căruța.

Erg Abs

În:

Bătrânul trage să moară

Abs

argumentul este unul singur, cel al verbului *a muri*, un **Absolutiv**.

Verbul *a trage* de multe ori implică și prezența unui argument locativ care însă este exclus pentru verbul *a muri*.

Al doilea verb din structură poate apărea numai la o formă nonpersonală: infinitiv, supin sau la o formă personală de conjunctiv.

De cele mai multe ori forma nonpersonală este în variație liberă cu forma personală – ceea ce conducea la dificultăți de interpretare – verbele care formează gruparea își păstrează sau nu autonomia. Considerăm că argumentul semantic este decisiv.

Verbele care funcționează ca operatori își pierd capacitatea de a governa roluri tematice.

4. În concluzie, considerăm că și în limba română putem vorbi de existența perifrazelor verbale de tip aspectual – structuri complexe alcătuite din două verbe dintre care primul, operator aspectual trimite la faza de desfășurare a procesului indicat de cel de-al doilea verb din structură, verb care poartă încărcătura lexicală și care guvernează structura actanțială și argumentală a conținutului propozițional.

Din punct de vedere semantic nu putem interpreta structurile ca fiind alcătuite din două verbe care au fiecare valențe proprii realizate de diferiți actanți –subiect, complement direct, complement indirect etc. Actanții prezenți sunt cei care corespund rolurilor semantice cerute de verbul căruia îi este aplicat operatorul aspectual.

Operatorul aspectual este un verb care nu are puterea de a avea argumente semantice realizate sintactic. Singurul său rol este de a marca o anumite dimensiune aspectuală, cea fizică a procesului.

Note:

1. Dubois J., Giacomo M., Guespin L., Marcellesi C., Marcelesi J-P. Mével J-P, *Dictionnaire de Linguistique*, Larousse, 1973
2. Irimia, D, 1976, *Structura gramaticală a limbii române*. Verbul, Junimea, Iași
3. Guțu Romalo, V. *Semiauxiliarele de mod* în Studii de gramatică, I., Buc., 1956
4. Bidu-Vrânceanu A, Călărășu C., Ionescu-Ruxândoiu L., Mancaș M., Pană Dindelegan G., *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Ed. Șt., Buc., 1997
5. J. M. Anderson, *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, Cambridge, 1971
6. Prezența celor două trăsături cazuale de tip locativ indică faptul că procesul presupune derularea pe o anumite direcție, Ablativul constituie punctul de plecare, sursa, iar Locativul presupune punctul de sosire, un fel de țintă. Prezența trăsăturii Ergativ constituie existența controlului exercitat de către un agent.
7. Am selectat din DEX pentru verbul *a da* sensurile pe care le-am considerat relevante pentru demonstrația noastră:
I. I. a întinde, a înmâna cuiva ceva (*Poștașul a dat tînărului scrisoarea*). 2. a distribui.
II. a face o mișcare (repetată) (*Copilul dă din mâini*).
L-a dat pe mâna poliției;
A dat bucuria peste noi.
8. pentru *a înceta* am reținut „a se opri dintr-o acțiune, a nu mai continua o acțiune“
Reprezentăția încetează.
9. *A trage* – I. I. a face efortul de a mișca, de a deplasa ceva, apucându-l pentru a-l da la o parte sau pentru a-l îndrepta spre un anumit punct (*Ea trage scaunul lângă masă*). 2. a duce, a târî după sine (*Caii trag căruța*).
II. a lua, a scoate (*El trage vin din butoi*). III. a trasa, a marca, a desena o linie, un contur (*Elevul trage niște linii*).

Bibliografie:

- COHEN. D, 1989, *L'aspect verbal*, PUF
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gh., 1974, *Morfologia limbii române*, Ed Științifică, București
- COSERIU, E, 1978, *Aspect verbal ou aspects verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode* în *La notion d'aspect, Recherches linguistiques*, pp 13-25
- COTEANU, I, 1982, *Gramatica de bază a limbii române*, Ed. Albatros, București
- DIK SIMON C. 1997, *The Theory of Functional Grammar*, Mouton de Gruyter, Berlin New York
- GUTU ROMALO, V., 1961 *Semiauxiliare de aspect* în *Limba română*, X, nr 1, pp. 3-15
- JORDAN I., ROBU V., 1978, *Limba română contemporană*, Ed. Șt și Ped, București
- IRIMIA, D., 1997, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Ed. Univ „Alexandru Ioan Cuza“ Iași,

Texte de referință:

- ELIADE M., *Jurnal*, volumul I, Ed. Humanitas, Buc., 1993 (ME)
LIICEANU G., *Jurnalul de la Păltiniș*, Ed. Humanitas, Buc., 1991 (LJ)
MIHĂESCU GIB I., *Donna Alba*, Ed. Minerva, Buc., 1982 (MDA)
SADOVEANU M., *Noptile de Sînziene*, Ed. Minerva, Buc., 1979 (SN)
ȘLAPAC F., *Jucăria*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2000, (FȘJ)

Résumé

Dans cet article, nous nous sommes proposé de démontrer qu'en roumain il y a des verbes qui ont le rôle d'opérateurs aspectuels pour d'autres verbes

La preuve fondamentale pour leur existence comme des opérateurs aspectuels est le fait qu'ils perdent, lorsqu'ils acquièrent cette qualité, la capacité de garder les arguments sémantiques et les actants syntaxiques qui leur sont propres (capacité qu'ils possèdent dans leurs apparitions en qualité de centre d'énoncé). En fait, les arguments des phrases qui présentent les phases d'un procès sont ceux gouvernés par le deuxième verbe de la structure, celui qui garde sa signification lexicale entière.

OPOZIȚII ALE INTENSITĂȚII ÎN FLEXIUNEA ANALITICĂ A ADJECTIVULUI

Mihaela Găitănar

Universitatea din Pitești

1. În studiile despre flexiunea analitică a adjectivului a fost negată existența opoziției *grade de intensitate – grade de comparație*, subliniindu-se inutilitatea primei categorii.

Astfel, s-a considerat că nu e necesară disocierea acestora, întrucât gradele de comparație exprimă implicit intensitatea însușirii¹.

Alte lucrări propun noi denumiri² și consideră că intensitatea este singura categorie gramaticală autentică a adjectivului. Opoziția se realizează între intensitatea obiectivă (comparația) și intensitatea subiectivă (apreciativă)³.

2. E adevărat că fenomenul comparației presupune de cele mai multe ori ierarhizarea sau echivalarea obiectelor în funcție de intensitatea însușirii pe care o posedă la un moment dat sau în circumstanțe temporale și spațiale diferite.

Trebuie însă subliniat că, așa cum flexiunea sintetică este în întregime determinată de natura regentului, tot astfel se întâmplă și cu flexiunea analitică. Fiind în esență manifestarea unor opoziții cantitative, aceasta cunoaște două aspecte, după cantitatea (numărul) obiectelor cărora li se atribuie însușirea.

Astfel, dacă însușirea este atribuită unui obiect sau unui grup de obiecte (la plural sau realizat prin coordonare) considerate unitar, avem a face cu gradele de intensitate: intensitatea însușirii este evaluată ca obișnuită, normală, indiferent de mărimea ei (pozitivul); crescândă (progresivul); descrescândă (regresivul); și la polul extrem al normalității (superlativul /inferlativul).

Dacă atribuirea însușirii implică mai multe obiecte sau grupuri (de cele mai multe ori două), trebuie precizat raportul dintre ele din punctul de vedere al intensității. Acest lucru se face prin intermediul gradelor de comparație: obiectele au aceeași intensitate a însușirii, indiferent de mărimea ei (comparativul de egalitate); au intensitatea în mod diferit, pe o treaptă mai mare sau mai mică (comparativul de superioritate sau de inferioritate); ierarhizarea obiectelor se face cu toate obiectele constituite ca grup, obiectul aflându-se pe treapta cea mai înaltă sau cea mai joasă (superlativul / inferlativul relativ).

În concluzie, opoziția *intensitate – comparație* este determinată de opoziția cantitativă de la nivelul obiectelor cărora li se atribuie însușirea.

3. Gradele de intensitate

3.1. Pozitivul exprimă o însușire considerată normală din punctul de vedere al vorbitorului, deși ea poate fi de intensități diferite: *Fratele meu este înalt* (= 1,50 m; 2,10 m...). De aceea este corect să se afirme că pozitivul este marcat zero, dar nu că reprezintă gradul zero al intensității. Dacă însușirea se atribuie unui substantiv la plural sau unui grup considerat unitar, atribuirea de însușiri este nedistinctă, marcată prin: *deopotrivă de, în egală măsură. În aceeași măsură: Studenții (Ion și Maria) sunt deopotrivă de harnici*. Acesta este

pozitivul explicit, echivalent cu un comparativ de egalitate implicit. Întrucât pozitivul și comparativul de egalitate se află la același nivel în sistemul flexiunii analitice, interferența lor a dus la apariția fie a pozitivului analitic (*atât de, așa de, astfel de...destul de harnică*⁴, fie a comparativului eliptic (*Tare ca piatra, iute ca săgeata...*).

Există adjective care au numai gradul pozitiv, întrucât însușirile atribuite obiectelor nu permit raportări cantitative (*absolut, complet, definitiv, fructifer, inițial, oral, terminal, unic...*⁵ sau au sens hiperbolic (de superlativ: *admirabil, colosal, culminant, eminent, fantastic, splendid, superb...*).

3.2. Progresivul / regresivul desemnează creșterea / descreșterea însușirii până la limita dincolo de care se află superlativul. Se construiește cu semiadverbe și expresii semiadverbiale: *tot, mereu, din ce în ce, zi de zi, pe zi ce trece*, poziționate în fața lui *mai* (pentru progresiv) și *mai puțin* (pentru regresiv).

Structurile regresivului, ca de altfel toate cele care conțin marca + *inferioritate* sunt slab reprezentate în limbă: *tot mai puțin interesat, din ce în ce mai puțin activ...*

3.3. Superlativul absolut exprimă extrapolarea însușirii (trecerea dincolo de limitele normale de manifestare a ei); reprezintă „gradul intensității depășite”⁶.

Unele studii structuraliste contestă superlativului absolut statutul de subcategorie a comparației, deoarece, sub aspectul distribuției el angajează în enunț relația de echivalență cu pozitivul⁷.

Observația se poate extinde: întrucât toate gradele de intensitate au o trăsătură comună, și anume aceea a realizării Ø a complementului lor, morfemul Ø al pozitivului poate înlocui morfemele superlativului absolut, progresivului și regresivului: *El este Ø harnic Ø; El este foarte / foarte puțin harnic Ø; El este tot mai / tot mai puțin harnic Ø*.

Argumentele sunt invalidate de faptul că echivalența distribuției în enunț nu este totdeauna susținută de echivalența semantică: *El este cel mai inteligent din clasă, dar nu este foarte inteligent devine *El este cel mai inteligent din clasă, dar nu este inteligent*.

Superlativul absolut se realizează prin procedee gramaticalizate, afective și stilistice.

Deosebirea dintre procedeele afective și cele stilistice (există și o zonă în care această distincție este relativă) constă în aceea că primele, pe lângă încărcătura afectivă, conservă baza adjectivală și exprimă ideea de superlativ prin alte procedee, la limita gramaticalității (amplificări sonore, prefixe, sufixe, repetiții, exclamații, conversiuni...), în timp ce superlativul stilistic folosește construcții ce conțin ideea de superlativ, de cele mai multe ori fără suport adjectival, sau prin procedee foarte diferite de cele gramaticalizate.

4. Gradele de comparație a intensității

4.1. Atunci când însușirea este atribuită mai multor obiecte (de regulă două) sau mai multor grupe de obiecte considerate fiecare unitar, ea se realizează distinct.

Dacă se ține cont de operația presupusă de fiecare dintre gradele de comparație, se constată că acestea sunt individualizate semantic și funcțional: comparativul de egalitate = echivalarea obiectelor din perspectiva unei însușiri; comparativul de inegalitate = ierarhizarea lor; superlativul / inferlativul relativ = generalizarea comparației la nivelul clasei de obiecte.

De regulă, comparația presupune punerea în relație din perspectiva unei însușiri a două obiecte. Există însă situații când sunt puse în relație două însușiri referitoare la un obiect sau chiar la două obiecte diferite. Uneori unul dintre obiecte este substituit de o precizare cantitativă sau circumstanțială. Când sunt antrenate alte părți de vorbire decât adjectivul sau adverbul (substantive, pronume), avem comparația externă.

Comparația este, așadar: omogenă (*x e mai înalt decât y*); neomogenă (*x e mai mult mort decât viu*); eterogenă (*x e tot atât de deștept cât e y de harnic*); exactă (*x e mai înalt de 2 metri*); circumstanțială (*x e mai neliniștit decât ieri*); externă (*Mi-e mai frig decât ție*).

Formal, gradele de comparație se realizează prin morfeme discontinue; uneori, prima componentă a acestora nu se realizează, ca în cazul comparativului eliptic (*tare ca piatra...*), după cum există și enunțuri în care complementul comparativului / superlativului nu se realizează. Morfemul superlativului relativ înglobează pe cel al comparativului de inegalitate, el reprezentând de fapt o comparație generalizată (*Ion este mai înalt decât toți = Ion este cel mai înalt dintre toți*).

5. Concluzii. Flexiunea analitică (gradele de intensitate și de comparație) ține de modalitatea instituirii adjectivului ca atribuire de însușiri. Aceasta se face nediferențiat, dacă se raportează la un obiect sau la mai multe (grupuri) considerate unitar ; se face diferențiat, distinct, dacă angajează mai multe obiecte (grupuri distincte).

Diferențierea se poate face: între însușiri (comparație neomogenă), circumstanțe (circumstanțială); între însușiri și obiecte diferite (eterogenă); prin raportare la un număr (exactă).

Însușirile pot avea intensitate constantă și atunci au o singură posibilitate de manifestare (pozitivul): acestea sunt adjectivele invariabile.

Formele de manifestare a intensității adjectivelor presupun în limba română un sistem complex de relații. Evoluția din latină a însemnat gramaticalizarea morfemelor analitice, simultan cu deplasarea opoziției semantice de la nivel lexical (adjective diferite, antonime) la nivelul gramatical (morfeme diferite, antonime), lexemul rămânând același. Gradele de intensitate și de comparație și-au putut astfel delimita opozițiile specifice.

Note:

1. M.Manoliu Manea, *Asupra categoriei comparației din limba română*, în *SCL*, 1962, nr. 2, , p. 20; Iorgu Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 112; Gh. D. Trandafir, *Aspecte controversate ale categoriei comparației în limba română contemporană*, în *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, Scrisul Românesc, 1982, p. 18; M. Rădulescu, *Despre categoria comparației în limba română*, în *LR*, 1987, nr. 1, p. 20;

2. Iorgu Iordan , Vl. Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 403 – 408;

3. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997, p. 89;

4. A se vedea diversitatea exemplelor la G.Pană Dindelgan, *Sintaxă și semantică*, București, Editura Universității, 1992, p. 85-117;

5. M. Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas, 2001, p. 127;

6. Iorgu Iordan, Vl. Robu, *Op. cit.*, p. 408;

7. Manoliu Manea, *Op. cit.*, p. 204.

OPPOSITIONS DE L'INTENSITÉ DANS LA FLEXION ANALYTIQUE DE L'ADJECTIF (RÉSUMÉ)

En temps que certaines études exeucent le premier terme de l'opposition *intensité - comparaison*, cette ouvrage présente des arguments par lesquels il devient indispensable. Cela a fait possible la description distincte des degrés d' intensité et de comparaison, mettant en évidence des nuances sémantiques des derniers.

ASPECTE ALE COORDONĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prof.univ. *Ștefan Găitănanu*
Universitatea din Pitești

Dacă simbolizăm cu **u** partea de propoziție, cu **p** propoziția și cu **x, y** variația funcției sintactice, tabloul coordonării este următorul:

ux – ux / uy: *Mănâncă ciorbă și cartofi; Mănâncă orice și oricând;*

ux – px / py: *Mănâncă ciorbă și ce mai găsește; Mănâncă orice și când vrea;*

px – px / py: *Mănâncă ce vrea și ce-i place; Mănâncă ce vrea și cu cine-i place.*

Dintre aceste 6 posibilități, în registrul tradițional al coordonării au fost considerate numai două (**ux – ux** și **px – px**). Celelalte (**ux – uy, ux – px, px – py, ux – py**) au cunoscut variate interpretări, care au argumentat mai multe posibilități: de a păstra explicarea fenomenului în limitele înțelegerii tradiționale; de a implica o relație sintactică nouă, o unitate sintactică nouă, un element de relație nou sau de a lărgi sfera coordonării.

Majoritatea acestor interpretări au vizat enunțul **ux – px** deoarece invalida definiția coordonării (coordonarea unei propoziții principale cu o subordonată).

Înțelegerea tradițională a exclus această posibilitate, presupunând că **p** poate fi redus la **u**, păstrându-se coordonarea la nivelul propoziției¹. De asemenea, s-a propus anularea elipsei prin repetarea regentului, realizându-se o coordonare la nivelul frazei².

Referitor la același enunț, s-a cerut instituirea unui tip nou de relație sintactică, mixtă, bipropozițională care să anuleze interdicția de principiu a coordonării unei regente cu o subordonată³ în același fel și cu aceeași finalitate s-a descris existența unei conjuncții mixte, intermediare⁴ când, de fapt, este vorba de două elemente de relație, unul coordonator, ce definește relația, altul subordonator ce precizează statutul unității instituite.

S-a considerat, de asemenea, că funcția sintactică este suficient exprimată numai prin ambele elemente, putându-se vorbi de o unitate sintactică complexă⁵.

Opțiunea de față este de a lărgi sfera coordonării. Se pleacă de la conceptul de *valență sintactică* sau posibilitate combinatorie⁶.

Se înțelege că atunci când **us** coordonate satisfac aceeași valență, ele sunt de același fel: coordonarea este omogenă sau monovalentă.

Expresia *sunt în același plan* (= care nu depind una de alta, în ideea că nu se pot coordona regentul cu subordonatul) este neadecvată pentru că, într-un enunț, pot fi multe elemente care nu depind unul de altul, eventual sub același regent, care să nu fie coordonate.

Când **us** coordonate satisfac valențe diferite, ele reprezintă funcții sintactice diferite: coordonarea este neomogenă (bivalentă). Coordonarea trivalentă este rară (*Oricine, oriunde și oricând poate să citească un ziar*).

Us pot aparține aceluiași plan (propozițional sau frastic); pot, de asemenea, aparține simultan celor două planuri. Termenii tehnici sunt: coordonare monoplană și biplană, însă ei nu explică natura fenomenului.

Recent s-a recurs la explicarea fenomenului prin elipsă⁷: *Mănâncă ciorbă și ce mai găsește - Mănâncă ciorbă și mănâncă ce mai găsește*. Anterior se semnalase că elipsa poate

fi invocată la propozițiile interogative directe și indirecte⁸ sau este inevitabilă pentru enunțurile cu acordul prin atracție⁹. Explicarea prin elipsă nu ține cont de faptul că, la rigoare, orice coordonare presupune o transformare de unificare a două structuri cu regenți identici, prin reducerea unuia dintre aceștia: *Merg la munte + Merg la mare = Merg la munte și la mare* (De aici fenomenul de suprimare a unor elemente în enunțurile realizate prin coordonare).

Trebuie implicat fenomenul invers; expansiunea unei unități sintactice de la nivelul propozițional la nivel frastic: *Mănâncă ciorbă și altceva – Mănâncă ciorbă și ce mai găsește*.

Dacă se ține cont că rezultatul oricărei expansiuni este o unitate sintactică subordonată, o structură de tipul anterior poate fi denumită *coordonare monovalentă expansivă*.

În mod similar, pot fi instituite denumiri pentru toate celelalte tipuri de structuri.

Coordonarea bivalentă, de exemplu, este o consecință a faptului că un regent poate avea două valențe sintactice, iar unitățile care le satisfac sunt coordonate în virtutea faptului că au același regent. La nivel propozițional, distanța dintre constituenți este de multe ori neutralizată de anumite constante semantice: *Alții și altădată te vor judeca; Oricine și oriunde poate să citească un ziar; Cântă oriunde și oricând...* Neutralizarea este mai rară la nivel frastic (*Oricând pleca și oriunde se duce își găsea prieteni*) și aproape exclusă în coordonarea monovalentă expansivă sau în cea biplană, bivalentă (*Mănâncă ciorbă și ce mai găsește; Mănânc orice și cu cine-mi place*).

Concluzii. Toate aceste observații asupra structurilor descrise impun o reconsiderare a definiției: coordonarea este o relație ce angajează două unități care satisfac aceeași valență sintactică sau valențe sintactice diferite, aflate în plan propozițional sau / și frastic sub dominanța aceluiași regent.

Note

1. M. Avram, *Observații asupra coordonării*, în *SG,II*, 1957, p. 152;

2. A. Merlan, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura universității A.I. Cuza, 2001, p.178;

3. Gh.D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1982 p. 116; cf. și Gh. D. Trandafir, *Observații asupra coordonării, II*, în *LR*, 1986, nr. 6; p. 1;

4. C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 365;

5. P. Zugun, Realizarea suficientă și realizarea insuficientă a funcției sintactice, în *LR*, 1992, nr. 1-2, p. 109; cf. și A. Merlan, *Op. cit.*, p.179;

6. S. Stati, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 58;

7. A. Merlan, *Op. cit.*, p. 176;

8. M. Avram, *Op. cit.*, p. 153;

9. A. Merlan, *Ibidem*.

ASPECTS DE LA COORDINATION DANS LA LANGUE ROUMAINE (RÉSUMÉ)

Des aspects controversés de la coordination sont traités spécialement ceux qui impliquent la définition de la relation. À l'aide du concept de *valence syntaxique* on est arrivé à l'extension de la définition par la description de deux types: la coordination homogène (monovalente et monovalente expansive); la coordination hétérogène (bivalente et bivalente expansive). L'élément commun qui détermine la coordination est l'identité du régent.

ÎMPRUMUT CULT SAU CREAȚIE INTERNĂ?

Coman Lupu

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București

În lingvistica romanică, termenul *cultisme* se aplică în mod special împrumuturilor din latină, intrate în lexicul limbilor romanice în cadrul procesului de relatinizare a acestora.

Dată fiind istoria aparte a limbii noastre literare, în română sunt considerate culte atât elementele împrumutate din latină, cât și cele de origine franceză și / sau italiană, începând cu sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Cercetarea etimologică poate pune însă sub semnul întrebării statutul de împrumut cult al unor cuvinte sau de creație (exclusiv) internă, statut pe care îl conferă lucrările lexicografice. Situațiile identificate de noi, care se circumscriu întrebării din titlu, sunt trei:

1. Prima are ca punct de plecare o cercetare asupra formațiilor cu afixoide, înregistrate în DEX. Verificând etimonul cuvintelor care apar în DEX ca împrumuturi din franceză, am constatat că circa 40 de termeni nu figurează în dicționarele franțuzești consultate: PR, DMC, DHLF, LEXIS. De exemplu, fr. *aérophilatélie* (> rom. *aerofilatelie*) apare în LEXIS, dar fr. *aérophilatélique* (> rom. *aerofilatelic*) nu este înregistrat în nici una dintre sursele lexicografice consultate. Colegul nostru Gh. Doca ne atrăgea atenția asupra unui detaliu care ține de specificul activității lexicografilor francezi și anume că aceștia nu notează de obicei și adjectivele dintr-o familie lexicală de acest tip. Însă în inventarul nostru nu figurează numai adjective. În DHLF apar fr. *bioclimatologie* (> rom. *bioclimatologie*), fr. *bioclimatique* (> rom. *bioclimatic*) și fr. *bioclimat* (> rom. *bioclimat*), dar nu și fr. *bioclimatologue*, propus ca etimon pentru rom. *bioclimatolog*. Fr. *géochimiste* este înregistrat în DHLF fără dată, dar cu mențiunea că acesta „semble récent.” În lista noastră mai sunt înregistrați și alți termeni franțuzești care nu sunt incluși în lucrările folosite de noi pentru verificarea etimoanelor: fr. *aérobiotique*, *aérocartographe*, *aérocartographie*, *aérophare*, *aérophotographique*, *aérophotographie*, *aérophotogramme*, *aérophotogrammétrie*, *aérographie*, *aéroion*, *aéroionisateur*, *aérologue*, *aéroréacteur*, *aérotopographe*, *aérozine*, *auto-anticorps*, *auto-antigène*, *biogéochimique*, *biogéochimie*, *géocancérologie* etc. La prezentarea acestor cuvinte, d-na Mioara Avram a ridicat o problemă de principiu, cu care suntem de acord: faptul că un anumit cuvânt nu este atestat de dicționarele franțuzești nu înseamnă că acesta nu există în limba franceză. Însă lucrările lexicografice sunt importante nu numai pentru atestări, ci și pentru datări. Fără un reper cronologic sigur, nu putem decide dacă un termen din română este într-adevăr împrumut livresc din franceză sau o creație internă.

În condițiile în care afixoidele și mai ales pseudoprefixe au căpătat o deosebită productivitate în româna actuală este imperios necesar să verificăm atât atestările, cât și datările etimoanelor franțuzești ale cuvintelor românești create cu formanți din această categorie.

2. Următorul set de exemple provine din dicționarul lui Ioan Bobb, 1822-1823. În această lucrare lexicografică, termeni ca *arthiculat*, *conformat*, *corupt*, *deformat*, *definit*,

deliberat, inundat etc. apar ca nume al căror echivalent latinesc, indicat chiar de autor, este *arthiculatus*, respectiv, *conformatus, corruptus, deformatus, definitus, deliberatus, inundatus*. În DEX, sunt înregistrați ca formații românești, din *a articula*, respectiv, *a conforma, a corupe, a deforma, a defini, a delibera, a inunda*. La acestea, se adaugă situații de tipul *castrat* / lat. *castratus, confruntat* / lat. *confruntatus, declinat* / lat. *declinatus* etc., care nu figurează în DEX.

Nu credem că există motive pentru a pune la îndoială soluțiile etimologice propuse în DEX, dar într-un viitor dicționar istoric, la secțiunea privitoare la proveniența cuvintelor, se cuvine poate să fie luate în considerație și asemenea atestări.

3. După ce s-a ocupat, împreună cu Jana Balacciu-Matei (în „Studii și cercetări lingvistice, 1983, p. 311-313), de problema *cuvânt moștenit din latină vs derivat pe teren românesc*, Marius Sala revine asupra aspectului menționat, într-o lucrare elaborată împreună cu I. Coteanu și publicată în 1987, dând o amplă deschidere teoretică și practică cercetării în această direcție. Discuția poate fi extinsă însă și pe relația *cuvânt împrumutat (din latină) vs derivat pe teren romanic*.

Exemplele care urmează prezintă un dublu interes, practic și teoretic. Ele au fost selectate dintr-un inventar de cultisme spaniole, fișate pentru un dicționar al împrumuturilor din latină în limbile romanice. În acest scop, am folosit două dicționare etimologice (DCECH, ca sursă principală, și EI) și un dicționar explicativ, DRAE, care are în structura articolelor pe care le conține și o secțiune cu date despre proveniența cuvintelor-titlu. Diverși termeni care apar ca împrumuturi savante în dicționarele etimologice ale altor limbi romanice literare, în DCECH, EI sau DRAE sunt înregistrați ca derivate, formate de la cuvinte spaniole sau latinești. Iată câteva cazuri:

- lat. BENEFICIARE > cat. *beneficiar*, fr. *bénéficier*, it. *beneficiare, benefiziare*; sp. *beneficiar* apare ca derivat din sp. *beneficio* în EI și DRAE (în DCECH, fără etimon);
- lat. BESTIALITAS > fr. *bestialité*, it. *bestialità*, rom. *bestialitate*; sp. *bestialidad* este înregistrat ca derivat din sp. *bestial* (EI, DRAE);
- lat. DECISIVUS > fr. *décisif*, rom. *decisiv*; sp. *decisivo* este un derivat din sp. *decisión* (EI) sau format din lat. *decisus* (în DRAE);
- lat. DECISORIUS > fr. *décisoire*; sp. *decisorio* este considerat derivat cult din lat. *decisus* (EI, DRAE);
- lat. DEFECTUOSUS > fr. *défectueux*, it. *difettuoso*, rom. *defectuos*; sp. *defectuoso* apare ca derivat după modelul sp. *afectuoso* (DCECH) sau derivat cult din lat. *defectus* (EI, DRAE);
- lat. DEFENSIVUS > cat. *defensiu*, fr. *défensif*, it. *defensivo*; sp. *defensivo* este derivat din sp. *defensa* (EI, DRAE);
- lat. DESINENTIA > pg. *desinència*, cat. *desinencia*, fr. *désinence*, it. *desinenza*; sp. *desinencia* este un derivat cult din lat. *desinens* (DCECH, EI, DRAE);
- lat. FRIGORIFICUS > cat. *frigorífic*, fr. *frigorifique*, rom. *frigorífic*; sp. *frigorífico* este împrumut cult din latină (după DRAE), derivat cult din lat. *frigus* (EI);
- lat. FUNGIBILIS > pg. *fungível*, fr. *fongible*, it. *fungibile*, rom. *fungibil*; sp. *fungible* este derivat cult din lat. *fungi* (DCECH, DRAE), lat. *fungere* (EI);
- lat. HISTORIOGRAPHIA > fr. *historiographie*; sp. *historigrafía* apare ca derivat intern din sp. *historiógrafo* (EI, DRAE);
- lat. LANCINANS > pg., it. *lancinante*, fr. *lancinant*; sp. *lancinante* este considerat o formație din sp. *lancinar* (EI, DRAE);

- lat. LAUREATUS > pg. *laureado*, fr. *lauréat*, it. *laureato*; sp. *laureado* este înregistrat ca derivat din sp. *laurear* (DRAE);
- lat. LEGALITAS > pg. *legalidade*, fr. *légalité*, it. *legalità*; sp. *legalidad* este derivat din sp. *legal* (EI, DRAE);
- lat. LEGISTA > pg., it. *legista*, fr. *légiste*; sp. *legista* apare ca derivat cult din lat. *lex, legis* (EI, DRAE);
- lat. LICENTIATUS > pg. *licenciado*, fr. *licencié*, it. *licenziato*; sp. *licenciado* este considerat derivat din sp. *Licenciar* (DRAE);
- lat. LINGUALIS > fr. *lingual*, it. *linguale*; sp. *lingual* apare ca derivat cult din lat. *lingua* (EI, DRAE);
- lat. MATERNITAS > fr. *maternité*, it. *maternità*; sp. *maternidad* este considerat derivat din sp. *materno* (EI, DRAE);
- lat. MISERICORDIUS > fr. *miséricordieux*, it. *misericordioso*; sp. *misericordioso* apare ca derivat din lat. *misericordia* (EI).

Precizăm că urmărind structura diverselor articole din actuala fază de redactare a dicționarului de cultisme din limbile romanice, nu am constatat asemenea situații decât pentru limba spaniolă. Lingviștii spanioli, cu care am comentat acest aspect, au rămas surprinși de numărul mare de termeni pentru care dicționarele castiliene oferă o soluție etimologică diferită de cea din lucrările lexicografice ale celorlalte idiomuri neolatine. Singurul care ne-a dat o explicație a fost Juan Pedro Gabino, lexicograf la Real Academia Española și care face parte din colectivul ce se ocupă de edițiile DRAE: spaniola are o mare putere derivativă. Din păcate, această explicație ni se pare neconvingătoare. Este adevărat că spaniola are o mai accentuată propensiune spre derivare decât celelalte limbi romanice, dar aserțiunea lui Juan Pedro Gabino se susține numai dacă avem în vedere o anumită categorie de afixe. Este vorba de ceea ce lingviștii spanioli denumesc *afijos apreciativos*: sufixe diminutive, augmentative și peiorative, mult mai productive decât în orice alt idiom neolatin. Ne bazăm în introducerea acestei precizări pe studiul lui Bengt Hasselrot (1957), care realizează o statistică privitoare la derivarea cu sufixe diminutive în limbile romanice, și pe evaluările oferite de Charles E. Kany (1969). După știința noastră, nici o altă lucrare de specialitate nu conține informații care să diferențieze spaniola de portugheză, catalană, italiană sau română din punctul de vedere al derivării cu alte clase semantice de sufixe.

Folosind diverse criterii – data primei atestări a cuvântului considerat derivat spaniol și aceea a elementului de bază, apartenența acestor termeni la anumite câmpuri semantice, circumstanțele cultural-istorice care favorizează împrumutul / justifică crearea de derivate etc. –, nu am găsit nici o explicație care să susțină opțiunile etimologice, la astfel de cazuri, din dicționarele limbii castiliene. În condițiile în care latina a fost în Spania *limbă* a Bisericii, a cancelariilor regale, a sistemului juridic-administrativ și a culturii în Evul Mediu (ca, de altfel, și în Portugalia, Franța sau Italia, dar, spre deosebire de aceste țări lingvistic neolatine, în Spania latina a fost folosită în învățământ și în Biserică până în secolul al XIX-lea), pare greu de înțeles de ce soluțiile etimologice din dicționarele spaniole diferă deseori de cele propuse în lucrările lexicografice ale celorlalte limbi romanice (occidentale). După părerea noastră, toate cuvintele puse în discuție trebuie să fie considerate împrumuturi, ca în celelalte limbi neolatine, și nu derivate interne. Când facem o asemenea propunere, avem în vedere în primul rând faptul că este pe deplin satisfăcut criteriul fonetic al exigențelor etimologice. Prin raportare la celelalte limbi romanice, soluțiile etimologice din dicționarele spaniole pentru cuvinte ca *decisivo, defensivo, defectuoso* etc. par cel puțin discutabile.

BIBLIOGRAFIE

- Bengt HASSELROT, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala, 1957.
- Ioan BOBB, *Dictionariu rumânesc, lateinesc si unguresc*, I-II, Cluj, 1822-1823.
- I. COTEANU, Marius SALA, *Etimologia și limba română. Principii, probleme*, București, 1987.
- DCECH = Joan COROMINAS, José A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Madrid, 1991.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
- DHLF = *Dictionnaire historique de la langue française*, I-II, Paris, 1992.
- DMC = Pierre GILBERT, *Dictionnaire des mots contemporains*, Paris, 1980.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española*, I-II, Madrid, Real Academia Española, 1992.
- EI = Martín ALONSO, *Enciclopedia del idioma. Diccionario histórico y moderno de la lengua española (siglos XII-XX). Etimológico, tecnológico, regional e hispanoamericano*, I-III, Madrid, 1958.
- Carles E. KANY, *Sintaxis hispanoamericana*, Madrid, 1969.
- LEXIS = *Lexis. Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1975.
- PR = Alain REY, *Le petit Robert*, Paris, 1988.

MOT SAVANT OU CRÉATION INTERNE? (RÉSUMÉ)

L'article traite le problème de l'origine de certains mots roumains / romans, considérés dans les dictionnaires étymologiques en tant qu'emprunts savants; mais ils peuvent être interprétés aussi comme des créations internes, étant donnée l'absence des attestations et / ou des repères chronologiques dans la langue source. De même, des termes qui apparaissent dans les travaux lexicographiques, surtout espagnols, en tant que formations internes, semblent être plutôt des emprunts au latin.

TEORII ACTUALE DESPRE NUMELE PROPRII DE PERSOANĂ

Mihaela Miron-Fulea

Facultatea de Litere
Universitatea din București

Considerate multă vreme elemente marginale ale sistemului lingvistic, numele proprii de persoană păreau a nu oferi nici un motiv pentru a putea reprezenta obiectul unui studiu lingvistic. Aparenta lor simplitate a făcut ca observațiile să se limiteze la distincția nume propriu / nume comun, urmărită la nivel morfologic (particularitățile de gen și de număr), la nivel sintactic (incompatibilitatea față de determinanți) și la nivel semantic (rolul referențial de individualizare). Această imagine a unui nume propriu fără determinanți care servește drept etichetă unui individ își găsește explicația în comportamentul „deviat” al numelui propriu, care nu putea fi surprins în deplina-i complexitate prin apelul la principiile și metodele structuralismului radical. Cu toate acestea, despre numele proprii se vorbește de mai bine de un secol, dar nu în lingvistică, ci în logică și filosofie sau în antropologie. În mod paradoxal, tocmai trăsătura care reprezenta motivul plasării numelui propriu dincolo de granițele ce delimitează domeniile „fertile” de cercetare în lingvistică, și anume proprietatea de a fi un operator de individualizare, a fost motivul ce a justificat și a alimentat interesul deosebit care i s-a acordat în logică. În fața diversității perspectivelor de abordare, lingvistica nu a putut rămâne multă vreme indiferentă, cu atât mai mult cu cât numele propriu se regăsește peste tot în limbaj- în viața curentă, în presă sau în literatură. În loc de a mai opune direct numele proprii și numele comune, pe baza unor exemple ca *Băiatul desenează /vs/ Andrei desenează*, pentru a identifica trăsăturile numelor proprii în poziție referențială, noile teorii pun în evidență necesitatea ca descrierile să cuprindă întreaga varietate a construcțiilor în care figurează un nume propriu. Această largire a sferei de date empirice supuse analizei este urmată, în mod inevitabil, de o serie de consecințe manifestate la toate nivelurile de cercetare (semantic, pragmatic, morfologic, sintactic).

➤ **La nivel SEMANTIC**, plecând de la constatarea că nume propriu nu aduce nici o informație despre proprietățile intrinsece ale referentului, teoria semantică tradițională consideră numele propriu drept etichetă vidă de sens al cărei rol este de a desemna un singur individ. Însă, dacă se are în vedere că numele propriu permite realizarea unui act de referință chiar și în absența referentului, teza conținutului semantic vid nu se mai susține, întrucât orice expresie care face referire la un particular este, în mod cert, investită cu sens (cf. regulii de subordonare sens-referință enunțate de către Kleiber, 1981). Statutul enigmatic al numelor proprii, care par, în același timp, a avea și a nu avea un sens, justifică afirmația lui Lyons (1972, p.182), pentru care specificitatea lor constă tocmai în faptul că au „un tip de semnificație unică și specială care le distinge, în calitate de clasă, de numele comune”.

• Numele propriu în logică

Inițiativa studierii comportamentului numelor proprii în limbaj aparține, așa cum am afirmat deja, filosofilor și logicienilor care, începând cu Mill pînă la Frege, Russell, Kripke și Searle, au orientat și influențat cercetările ce i-au fost, apoi, consacrate în lingvistică. Or,

focalizarea atenției înspre numele propriu se explică prin apartenența sa la un câmp major de analiză în logică: **problema referinței**, ascunzînd în ea **problema sensului**. În continuare, vom încerca nu atît să trasăm istoria teoriilor din logică asupra numelor proprii, cît să punctăm momentele esențiale ale unei evoluții, care, prin consecințele sale, s-a repercutat asupra abordărilor de tip lingvistic.

Demersurile referitoare la numele proprii s-au ordonat în jurul a două axe majore, prin opunerea identității uneia alterității celeilalte.

1. Prima este reprezentată de **teoriile referinței directe**, conform cărora numele propriu își identifică direct referentul, în absența oricărui recurs la proprietățile sale constitutive, ceea ce duce, implicit, la negarea existenței oricărei valori semantice pentru numele propriu. Teza numelor proprii vide de sens a fost propusă, inițial, de către J.S. Mill, pentru ca apoi să fie preluată, dezvoltată și modificată de către S. Kripke. „Etichetă vidă de sens“ (Mill) sau „desemnator rigid“ (Kripke), numele propriu este un instrument de care dispune limbajul pentru a face referire la indivizi particulari pentru care nu se oferă nici o descriere vizînd prezența lor în lume.

Punctul de plecare al teoriei lui Mill¹ este oferit de caracterul non-descriptiv al numelor proprii: „*Numele proprii sînt atașate direct obiectelor și nu depind de permanența unui anumit atribut*“ (1988: p.33). Spre deosebire de descrierile definite, numele propriu este **non-conotativ** : el denotă un individ fără, însă, să spună ceva despre acest particular la care se referă. De aceea, numele proprii „*n-au, pe drept cuvînt, nici o semnificație* „(idem), fiind o etichetă care permite distingerea unui particular, în absența indicării proprietăților prin care se diferențiază de ceilalți indivizi. Descrierile definite, în schimb, au o semnificație: ele nu desemnează un particular decît în măsura în care acesta posedă o anumită proprietate, „conotată“ de descriere. Însă, dacă i se refuză numelui propriu orice semnificație, se ajunge, inevitabil, la negarea statutului său de semn lingvistic și, mai departe, la descoperirea unui punct în care limbajul se comportă, în termeni saussurieni, ca un „*nomenclator*“. În fața acestei dileme, Mill recurge la **reprezentarea mentală a individului desemnat**² pe care o propune ca element coeziv între numele proprii și locutor. Or, așa cum a remarcat Kleiber (1981: p.354), „*dacă se acceptă că numele este legat de reprezentarea sau imaginea obiectului, se reintroduce, fie că se vrea, fie că nu, noțiunea de sens pentru numele propriu*“.

S.Kripke, pornind de la o critică a teoriilor descriptiviste, reia teza vacuității semantice și avansează o concepție a numelor proprii ca „desemnatori rigizi“, ca expresii a căror denotație rămîne aceeași în toate lumile posibile. Descrierile definite sînt considerate, în schimb, „desemnatori accidentali“, întrucît orice trecere de la lumea reală la o lume posibilă sau între două lumi posibile determină schimbarea obiectului desemnat. Numele propriu asigură astfel continuitatea dintre lumea reală și lumile posibile ale logicii modale: chiar atunci cînd construim, pornind de la lumea reală, o lume posibilă, referentul rămîne individul desemnat în lumea reală. În plus, rigiditatea numelui propriu se manifestă și prin faptul că referința lui nu se schimbă, indiferent de variația predicatelor care pot fi atribuite referentului. Permanența pe care numele o conferă referentului se explică prin „lanțul causal“ care regizează atribuirea și utilizarea numelui propriu, lanț care își are originea în **actul social de „botez“** prin care se validează funcționarea sa ulterioară: „*Referința noastră nu depinde numai de ceea ce noi înșine gîndim, ci depinde și de celelalte persoane din comunitate, de istoria transmiterii numelui (propriu) pînă la noi*“ (Kripke: 1982: p.301).

2. A doua direcție de cercetare este constituită de **teoriile referinței indirecte**, conform cărora numele proprii desemnează un particular prin intermediul unui ansamblu de proprietăți ce-i configurează singularitatea și care reprezintă sensul lor: fie intensiunea

numelui acoperă toate predicățiile atribuite referentului, așa cum susțin Frege și Russell, fie se reduce la un număr finit de trăsături, considerate relativ stabile, după cum afirmă Searle.

Aplicînd principiul³ conform căruia intensiunea unui concept variază invers proporțional cu extensiunea sa, conceptul cu extensiunea cea mai restrînsă avînd intensiunea cea mai bogată, descriptiviștii susțin că numele proprii, ca și descrierile definite, au un sens. Mai mult chiar, semnificația lor este cea mai vastă⁴, întrucît trimite la o serie infinită de interpretații⁵, care apar cu mult mai încărcăți de afectivitate decît cei ai numelor comune.

Dacă se acceptă că numele propriu denotă un individ care posedă un număr suficient de proprietăți, asociate acestui nume prin intermediul unor descrieri definite, reprezentînd sensul său, problema care intervine este de a afla un criteriu adecvat de selecție a Acelei descrieri capabile să identifice, în mod constant, referentul. În această privință, studiile lui Frege și Russell rămîn indiferente, nefurnizînd nici o precizare asupra operației prin care o proprietate este atribuită unui individ și investită cu funcție diferențiatoare. Mai mult chiar, pentru Frege, proprietatea considerată a fi caracteristică nu riscă să fie repusă în cauză de evoluția ulterioară a individului vizat: „atît timp cît denotația rămîne aceeași, aceste fluctuații de sens sînt suportabile“ (1971: p. 104).

Încercînd să remedieze această „carență“ a teoriei descriptiviste, Searle (1972, p.215–227), propune definirea sensului numelor proprii ca *disjuncție logică* a unui număr determinat de descrieri. Dat fiind că un individ este caracterizat printr-un număr de trăsături care, luate în parte, pot fi comune și altor indivizi, dar a căror conjuncție nu corespunde decît individului în cauză, sensul numelui propriu va fi constituit din această constelație singularizantă. Însă, ce se întîmplă atunci cînd se constată că, după un anumit interval de timp, una din proprietățile referentului s-a modificat? Pentru a rămîne în limitele teoriei lui Searle, s-ar părea că există doar două alternative: fie se va reduce la minimum rețeaua de trăsături (data și locul nașterii, părinți, etc.), fie se va accepta înlocuirea perpetuă a unei proprietăți cu altele. Nici una dintre aceste soluții nu este satisfăcătoare, în primul caz, pentru că presuposițiile pe care se fundamentează numele propriu, deși constante, sînt insuficiente pentru a desemna referentul în totalitatea manifestărilor sale, în cel de-al doilea caz, deoarece, tot înlocuind o proprietate cu alta, riscul ambiguității referențiale devine inevitabil.

Oricît de tentantă ar părea tratarea numelor proprii ca „*descrieri ascunse*“ a căror semnificație este constituită din descrierea sau descrierile definite ce li se pot substitui, teoria descriptivistă se dovedește inadecvată de îndată ce avem în vedere faptul că un individ poate prezenta, la un moment dat, o însușire pe care nu o avea pînă atunci sau, dimpotrivă, poate pierde una dintre trăsăturile anterior posedate. În plus, între numele propriu și descrierea definită nu se poate vorbi de identitate, comportamentul lor fiind diferit: descrierea nu are capacitatea de a desemna, în mod invariant, un individ, (prezența sa fiind dependentă de prezența unei anumite calități imanente referentului, astfel încît schimbarea acestei proprietăți va duce la suprimarea posibilității denotării prin respectiva descriere definită), în vreme ce numele propriu realizează un act de referință constant, în ciuda eventualelor modificări suferite de referent.

• Numele propriu în lingvistică

În literatura de specialitate, atît românească cît și străină, descrierea curentă a numelor proprii pornește de la teoria vacuității semantice a lui Mill, imaginea oferită fiind aceea a unei

etichele vide de sens al cărei rol este de a desemna un individ singular, în absența indicării oricărei proprietăți prin care se diferențiază de ceilalți indivizi.

Meritul de a relansa, dintr-o perspectivă lingvistică unificatoare, discuțiile despre statutul semantic al numelor proprii îi revine, în mod incontestabil, lingvistului francez G. Kleiber (1981) ale cărui reflecții s-au impus ca model de referință, reușind să facă față tuturor examenelor critice la care a fost supus.

După ce demonstrează că atât teza vacuității semantice, cât și cea descriptivistă sînt non-pertinente, ele nereușind să elimine dificultățile semantice (mai ales, problema statutului lingvistic) și referențiale (respectarea regulii de subordonare sens - referință⁶), G. Kleiber propune analizarea sensului numelui propriu în termeni predicativi, ca abreviere a predicatului de denotație **a fi numit /N/ (x)**. Conținutul semantic al numelor proprii va fi compus dintr-un element comun întregii categorii: trăsătura de denotație *a fi numit* și un element diferențiator, /N/. De asemenea, contrar opiniei lui J. Rey – Debove (1978:pp.251-270), **a fi numit /N/** nu reprezintă o „conotație autonimică”⁷, ci sensul denotativ al numelui propriu, întrucît Kleiber arată că „*nu este cazul să vorbim de autonimie, pentru că a se numi nu are statut metalingvistic, iar /N/ nu poate fi considerat autonim al numelui propriu*“ (op. cit. : p. 391), ci are statutul unui „*semn lingvistic al cărui semnificat semnifică o secvență grafică sau fonică omomorfă*“ (op.cit.: p. 399).

Din punctul nostru de vedere, considerăm că teoria lui Kleiber prezintă următoarele **avantaje**:

(1) Soluția sa permite concilierea a două poziții teoretice, la prima vedere, incompatibile, și anume a tezei conform căreia numele propriu posedă un conținut noțional cu teza care susține că numele propriu nu descrie referentul. Și aceasta, pentru că intensiunea numelui propriu nu privește atributele intrinsece ale referentului, care rămîn să fie surprinse de numele comun, ci o calitate extrinsecă, dobîndită prin procesul de desemnare: calitatea de **a fi numit /N/(x)**. Lucrul acesta era, de altfel, surprins în semnificația termenului grecesc *onoma kurion* (tradus în latină prin *nomen proprium*): numele autentic, numele care numește cu adevărat, semnificație pierdută în interpretarea actuală (nume care aparține la propriu unui individ). De asemenea, am putea să considerăm, după modelul propus de E. Coșeriu (1962), că numele propriu este un „*semn de gradul al doilea*“, în comparație cu numele comun: primul denotă referenți ce pot fi desemnați și printr-un nume comun, însă referința este realizată în virtutea unei trăsături achiziționate prin limbaj, spre deosebire de cel de-al doilea care îndeplinește actul de referință grație trăsăturilor naturale ale referentului. Nu este vorba, aici, de intervenția unui criteriu axiologic care să impună o categorie de nume celeilalte, ci de o ordonare care are în vedere natura, imanentă sau dobîndită, a proprietăților individului desemnat. Numele propriu acționează la origine ca un performativ, în sensul că atribuirea sa unui individ, prin actul de datare socială a numelui, reușește să-i impună referentului o însușire care se va integra în ansamblul celor care-i configurau deja identitatea: proprietatea de **a fi numit /N/(x)**.

Caracterul descriptiv al numelor proprii se deosebește, astfel, de caracterul descriptiv al numelor comune, prin tipul particular de descriere pe care o presupune fiecare. Descrierea pe care sensul numelui propriu o pune la dispoziția locutorului are ca obiect însușirea de a-i fi fost atribuită o secvență fonică referentului, care, în principiu⁸, să-i convină numai lui. Distanța de la nivelul fonemelor nu trebuie corelată, însă, cu distanța de la nivelul trăsăturilor imanente individului, deoarece ele operează în planuri non-echivalente. Singura corelație este cea dintre respectiva secvență fonică și celelalte secvențe fonice care apar în

poziția elementului /N/ din structura predicatului de denotație *a fi numit /N/(x)*, în cadrul categoriei lingvistice a numelor proprii dintr-o anumită limbă.⁹ Spre deosebire de numele propriu, numele comun realizează o descriere a referentului în termenii proprietăților sale intrinsece. Această constatare i-a făcut pe mulți cercetători să vorbească despre caracterul non-descriptiv al numelor proprii, opus celui descriptiv al numelor comune, și, mai departe, să susțină vacuitatea semantică a numelor proprii. Însă, opoziția descriptiv /vs./ non-descriptiv se aplică nu sferei descrierii în ansamblul său, ci unui segment: descrierea naturală. Numai din această privință dihotomia este valabilă. Dincolo de ea, apare opoziția dintre descrierea denominativă, specifică numelui propriu, și descrierea naturală, proprie numelui comun, ca tipuri de descriere a realului prin intermediul limbajului, ca moduri „indirecte” de a descrie realitatea.

(2) Teoria kleiberiană permite explicarea situațiilor în care numele propriu nu mai desemnează un individ particular. Opoziția dintre numele propriu și numele comun nu se exprimă prin opoziția dintre termenul singular și termenul general, întrucât numele propriu acoperă ambele laturi ale acestei distincții logico-gramaticale, el putând apărea atât în poziție referențială, cât și în poziție atributivă. Singura diferență dintre numele propriu și cel comun, sub aspect logico-semantic, constă în natura predicatelor atribuite referentului: predicate denominative (extrinsece) – pentru numele propriu, și predicate imanente (intrinsece) – pentru numele comun. În plus, se remarcă existența unui grad mai mare de libertate a numelui propriu în privința compatibilității cu celelalte predicate logice din enunț, lipsa restricțiilor selecționale explicându-se prin chiar această natură diferită a predicatelor atribuite referentului.

În continuarea direcției deschise de Kleiber se înscrie lucrarea lui Gary– Prieur (1994), care pledează pentru necesitatea realizării unei analize semantice a numelui propriu în termeni predicativi. Propunându-și să descrie mecanismele de **interpretare** asociate numelui propriu, în funcție de contextele lingvistice și extralingvistice de utilizare, autoarea observă că predicatul de denotație nu este în măsură, de unul singur, să explice întreaga diversitate a enunțurilor în care numele propriu este ocurent. De aceea, Gary– Prieur optează pentru introducerea unei distincții între **sensul** și **conținutul** numelor proprii: „*Voi înțelege prin SENS o proprietate care caracterizează numele propriu în calitate de unitate a limbii, și care este, după părerea mea, foarte bine reprezentată de predicatul de denotație, și prin CONȚINUT – proprietățile care caracterizează numele propriu ca fiind legat de referentul său inițial: această relație (...) are drept consecință faptul că anumite proprietăți ale referentului inițial pot interveni în interpretarea numelor proprii*” (op. cit.: pp.39-40). Noțiunea de referent inițial, preluată de la Kripke, unde era definită ca individul asociat printr-o presupuziție acestei ocurențe a numelui propriu în virtutea unui act de botez despre care locutorul și interlocutorul au cunoștință, devine elementul care asigură legătura dintre cele două nivele de funcționare semantică a numelui propriu. Astfel, se vorbește despre **sens** – atunci când numele propriu desemnează referentul inițial (x) și despre **conținut** – atunci când numele nu este utilizat pentru a desemna referentul inițial, ci un referent discursiv (xi) aflat obligatoriu într-o anumită relație cu referentul inițial. În funcție de natura acestei relații, pot apărea două situații:

(a.) Referentul discursiv (xi) nu trimite la un individ total diferit de referentul inițial (x), ci la o „imagine” a acestuia, la o reprezentare pe care discursul o construiește despre el.

Exemple: – *Andrei de acum cinci ani este atât de diferit de acest Andrei din fața mea;*
– *Ioana pe care o descopeream astăzi îmi era atât de necunoscută.*

(b.) Referentul discursiv (xi) reprezintă un obiect diferit de referentul inițial (x), însă identificarea primului (xi) depinde de identificarea celui de-al doilea (x).

Exemple: – *El este Machiavelli în persoană;*
– *Am cumpărat ultimul Blaga din această librărie;*
– *Îmi place să ascult Bach.*

Proprietățile referentului inițial care intervin în interpretarea numelui propriu depind fie de universul de cunoștințe comune locutorului și interlocutorului (atunci când referentul este considerat unanim cunoscut), fie de universul de credințe ale locutorului (atunci când subiectivitatea locutorului intervine în selectarea ansamblului de trăsături reținute), fie de o imagine a universului (atunci când locutorul nu se implică în procesul de selectare, ci se supune unei tradiții). Sursa cunoașterii referentului inițial nu este reprezentată, în toate aceste cazuri, de o competență enciclopedică (necesitatea de a ști totul despre referent), ci ea se află în discursul însuși (o „cunoaștere discursivă“). La rîndul său, cunoașterea discursivă este dependentă de contextul pragmatic care regizează actul de limbaj și care poate fi, preluînd tipologia cvadripartită a lui F. Armengaud (1985): contextul circumstanțial, factual, existențial, referențial (constituit de identitatea interlocutorilor, vecinătatea lor fizică, locul și timpul enunțării); contextul situațional paradigmatic (care marchează trecerea de la planul realității pur fizice la planul cultural); contextul interacțional (care reglează modul de înlănțuire a actelor de limbaj într-o secvență discursivă); contextul presupozitional (care configurează fondul de cunoștințe în mod egal prezumate de interlocutori, credințele, așteptările și intențiile lor).

Gary – Prieur distinge **trei tipuri de funcționare** a numelui propriu, și anume:

1. Interpretarea **denominativă** – bazată exclusiv pe sensul numelui propriu, utilizarea numelui neimplicînd specificarea relației cu referentul.

Exemple: – „*N-am dat o asemenea scrisoare niciodată și nu cunosc pe acest al o mie unulea Ionescu, răspunse Ministrul*“. (T. Arghezi).

2. Interpretarea **identificatoric** – fundamentată pe sensul numelui propriu și pe o presupuziție existențială care privește referentul său (numele este atribuit unor indivizi care pre-există actului de enunțare).

Exemple: – „*Acest copil, născut în cadrul familiei lui Augustus, este Tiberiu, fostul soț al Liviei*“ (V. Horia)
– „*Citeam primele versuri din <Medeea> mea la cercul lui Valerius Mesala și stăteam alături de Horațiu, Properțiu, Tibul*“ (idem);

3. Interpretarea **predicativă** – realizată atît prin sensul cît și prin conținutul numelui propriu:

Exemple: – „*(...)autorul vrea să sublinieze dorința dureroasă de căldură și omenie a lui Adrian Leverkühn, Faust al epocii noastre*“ (H. Perez);
– „*Reputația de nesperios, de scandalagiu, de Gavroche al criticii îl va urmări aproape în permanență.*“ (G. Ionescu).

Inventarul inițial al nivelurilor de interpretare a numelui propriu a cunoscut o serie de dezvoltări și modificări succesive, astfel încît, la ora actuală, se admite existența a șapte tipuri de interpretări, dintre care interpretarea exemplară este exclusă din procesul de individualizare, aria ei de manifestare fiind instanțierea:

1. Interpretarea **denominativă**
2. Interpretarea **identificatoric**

3. Interpretarea **predicativ – metaforică**, în care numele propriu trimite la un referent discursiv diferit de referentul inițial, printr-un mecanism metaforic de identificare, care are la bază selectarea unor proprietăți ale referentului inițial (proprietăți aparținând conținutului numelui propriu) ce vor fi aplicate, prin transfer, referentului discursiv. Însă caracteristicile care favorizează comparația globală (analogia) rămân neexplicate.

Exemple: – „*Cuvîntul cu care l-a salutat vechiul său vrăjmaș academic, și anume acela de <Molière al României >(…) ni si pare îndreptățit*“ (Ș. Cioculescu);
– „*Creangă este Homer al nostru*“. (G. Ibrăileanu).

4. Interpretarea **predicativ – metonimică**, în care referentul inițial al numelui propriu intervine în calitatea sa de agent al unei activități ce are ca rezultat referentul discursiv al numelui (de obicei, o operă de artă).

Exemple: – „*De n-ar fi decît locul din Eminescu de la sfîrșitul lui < Făt – Frumos din lacrimă > ...*“ (C-tin Noica);
– *Ascultam Bach de ore întregi*;
– *Grigorescul cumpărat îl obseda*.

5. Interpretarea **predicativ – calificativă**, în care numele propriu realizează o calificare prin identificarea unor proprietăți prezente în conținutul său.

Exemple: – „*Astfel, Danton este mai presus decît Danton*“ (A. Petrescu);
– „*Nu era exclus ca oamenii lui să fi făcut unele mișcări, înlocuind un tablou valoros cu o pictură de gang și o garnitură stil Ludovic XV cu mobila de bucătărie luată la rezezeală dintr-o casă oarecare*“. (M. Sorescu);
– „*Sufăr de complexul Ienăchiță Văcărescu, sînt o <amărită turturea>*“.
(idem).

6. Interpretarea de **fracționare**, în care numele propriu trimite la un referent discursiv ce reprezintă o imagine a referentului inițial, relația dintre cei doi referenți fiind una de tipul parte–întreg.

Exemple: – „*Victor Hugo –ul lui E. Ionescu este, cu siguranță, și unul din primele sale personaje literare*“ (G. Ionescu);
– „*Cum este deci acest Victor Hugo ionescian ?*“ (idem);

7. Interpretarea **exemplificatorie**, în care sensul și conținutul numelui propriu generează o clasă virtuală al cărei unic reprezentant este referentul inițial (apare doar în instanțiere).

Exemple: – „*Or, este tocmai sigiliul celei mai autentice noblețe de romancier acest același mod de a interpreta lumea și evenimentele, sigiliu care marchează oricare din operele marilor romancieri, un Stendhal, un Balzac sau, pentru literatura noastră, un Liviu Rebreanu, un Sadoveanu sau o Hortensia Papadat-Bengescu* „ (Perpessicius) .

➤ **La nivel PRAGMATIC**, definiția clasică a numelor proprii ca instrumente cu ajutorul cărora se desemnează o ființă precisă devine insuficientă, întrucît această funcție nu este rezervată numai numelor proprii, ci și indicatorilor¹⁰ și descrierilor definite. Pentru a delimita, într-un mod cît mai precis, utilitatea referențială a numelui propriu, este necesară o analiză comparativă a acestor termeni singulari definiți (nume proprii, indicatori, descrieri definite), ale cărei rezultate au fost cel mai bine sintetizate de către Kleiber (1981: pp. 309-324). Astfel :

• Unitățile care permit efectuarea unui act de referință definită unică se grupează în două mari categorii, după cum ele cer sau nu prezența în situația de comunicare a particularului vizat: pe de o parte, vom avea indicatorii a căror ocurență discursivă necesită prezența efectivă a obiectului de referință, fie în contextul lingvistic¹¹, fie în contextul extralingvistic¹² și, pe de altă parte, numele proprii și descrierile definite care pot fi întrebuițate atât în prezența, cât și în absența referentului. Faptul că numele proprii, ca și descrierile definite, permit referința la un particular absent reprezintă un indiciu că acestea posedă unele proprietăți referențiale intrinsece, spre deosebire de indicatori, care sînt expresii non-descriptive.

• Actul de referință definită unică îndeplinit prin numele propriu, numit și referință denominativă, se deosebește însă de cel realizat de descrierile definite (referință descriptivă) prin două aspecte. În primul rînd, orice utilizare a unui nume propriu presupune existența unui act prealabil de „botez“, în baza căruia se atribuie unui individ X un nume N, în vreme ce folosirea unei descrieri definite pentru a desemna același individ X se plasează în afara acestui tip de restricție (selecția descrierii definite se operează, de exemplu, în virtutea modelului condițiilor necesare și suficiente). În al doilea rînd, numele propriu nu descrie referentul din perspectiva calităților sale imanente, în timp ce descrierile definite o fac. Capacitatea numelui propriu de a-și fixa referentul, fără a furniza nici o indicație asupra atributelor sale intrinsece, prezintă avantajul de a permite realizarea unei referințe constante, în pofida eventualelor schimbări ce ar putea afecta identitatea obiectului desemnat. Așa cum afirma Searle: „*Ceea ce face originalitatea numelor proprii și ceea ce le redă de o mare utilitate, din punct de vedere pragmatic, este tocmai faptul că ne permit, atunci cînd vorbim, să ne referim la obiecte fără să ne punem probleme asupra caracteristicilor descriptive care constituie identitatea obiectului*“ (apud. Kleiber, 1981: p. 317).

➤ **La nivel MORFOLOGIC**, teza clasică a incompatibilității numelui propriu față de pluralizare este abandonată, arătîndu-se că, din punct de vedere distribuțional, numărul nu este o categorie distinctivă a numelor proprii, întrucît ele sînt supuse variației singular / plural, ca și numele comune: „*regula din gramaticile curente privitoare la însușirea de singularia tantum a numelor proprii de persoană nu corespunde întocmai realității lingvistice*“ (I. Iordan, 1954). Singura deosebire care rămîne valabilă, din această perspectivă, este că antroponimele sînt intrinsec numărabile, deși se pot utiliza în sintagme nominale nenumărabile, în care determinanții contribuie, în calitate de mărci externe ale opoziției, la stabilirea unei trăsături masive. Explicația constă în aceea că numele proprii trimit la entități percepute în manieră individuală, ca unități discrete, izolabile, care se opun unei prezentări referențiale omogene, globale, specifice numelor nenumărabile.

Apariția numelor proprii la plural este rezultatul unei operații obligatorii de clasificare. Însă, nu este vorba, ca în cazul numelor comune, de o clasificare obținută prin recursul la proprietățile imanente ale indivizilor, ci ea se realizează pe baza caracteristicii dobîndite, prin limbaj, de a avea același nume. Așa cum afirma D. Tomescu (1998; p. 96), parafrazîndu-l pe E. Coșeriu (1962: pp. 290-299): „*Clasa nou formată este ulterioară denumirii, comparativ cu clasa obiectelor denumite prin nume comune, anterioară denumirii*“. Altfel spus, organizarea în clase se face, pentru referenții numelui propriu, pornind de la limbaj, și nu de la indivizi, dar nu este o structurare metalingvistică, ci una extralingvistică, deoarece clasa este alcătuită nu din semne, ci din indivizi. La nivel lingvistic, efectele acestei organizări în clase de indivizi ce sînt purtători ai aceluiași nume sînt reprezentate de faptul că extensiunea numelui propriu care, la origine, era alcătuită dintr-un singur individ, suportă acțiunea unui laxism ontologic, ajungînd să-i înglobeze pe toți referenții ce prezintă caracteristica de a avea același element /N/ în structura intensionii sub incidența căreia se află (a fi numit /N/(x)). De asemenea, faptul

că operația de clasificare recurge nu la trăsăturile dependente de starea-de-a-fi-în-lume a indivizilor, ca la numele comune, ci la o însușire atribuită acestora prin limbaj și care, abia apoi, se integrează în modul lor de a fi în lume² reprezintă un argument decisiv în defavoarea tendinței de transformare a numelui propriu în nume comun ori de câte ori el este generator al unei clasificări.

În utilizare specifică, numele proprii propun o viziune discontinuă, diferențială a realității, care este înțeleasă ca fiind alcătuită din părți distincte care configurează extensiunea numelui și care se caracterizează prin individualitate. Menținerea unei legături indisociabile între unitate și existență este posibilă datorită statutului logico-semantic al numelor proprii de predicat de denotație : extensiunea numelui este percepută ca fiind alcătuită din ocurențe individuale care, deși le exemplifică intensiunea, rămân distincte, putând fi grupate într-o clasă virtuală și deschisă, în calitate de reprezentanți numărabili, pe baza existenței elementului comun /N/. De aceea, opoziția gramaticală singular /vs/ plural va depinde de o distincție la nivelul reprezentării discursive a referentului.

Astfel, singularul va selecta un referent conceput ca entitate individuală, în vreme ce pluralul va selecta o pluralitate de referenți particulari.

Exemple: „*Biata Lina! Când este vorba de Rimi sau de Hallipi este chiar ridicolă!*“
(H.Papadat-Bengescu)

– „*Că doar Zoițele, Vetele, Mițele și alte cuconeturi mai mari sau mai mici mișună în comediile și Momentele lui*“ (Ș.Cioculescu)

În utilizare generică, numele proprii trimit la referenți detașați de circumstanțele spațio-temporale ale existenței lor. Nonspecificitatea ocurențelor rezidă în caracterul lor factual, contingent (trecut sau prezent), potențial (viitor) sau contrafăcut, care transformă referentul numelui într-un individ virtual. Unicitatea referentului este garantată de unicitatea elementului /N/ din structura predicatului de denotație *a fi numit* /N/(x). G. Kleiber(1984, 1990) atrage atenția asupra faptului că utilizarea generică nu intervine decât atunci când contextul lingvistic sau situația de comunicare nu conțin o indicație contrară, care să impună interpretarea specifică.

Dat fiind că întrebuițarea generică a numelor proprii reclamă întotdeauna o pluralitate ocurențială, ne-am aștepta ca, la nivel gramatical, să fie blocată apariția singularului. Însă, realitatea lingvistică nu face altceva decât să contrazică acest orizont de așteptări: atât singularul, cât și pluralul pot apărea în utilizările generice ale numelor proprii, în ciuda faptului că opoziția de număr nu mai corespunde unei opoziții referențiale între singularitate și pluralitate.

La **singular**, genericitatea se exercită la două nivele:

1. Nivelul intern, reprezentat de numele propriu nemodificat de determinanți

Exemple: „– *Mitică...și mai cum ?*

– *E destul atîta: Mitică, de vreme ce și dumneata îl cunoști tot așa de bine ca și mine. Firește că trebuie să-l cunoaștem: îl întâlnim atît de des – în prăvălii, pe stradă, pe jos, în tramvai, pe bicicletă, în vagon, în restaurant, la Gambinus – în fine, pretutindeni. Mitică este bucureșteanul par excellence. Și, fiindcă Bucureștii sînt un mic Paris, și Mitică, se- nțelege, este un mic parizian. El nu e nici tînăr, nici bătrîn, nici urît, nici frumos, nici prea- prea, nici foarte- foarte; e un băiat potrivit în toate; dar ceea ce-l distinge, ceea ce-l face să aibă un caracter marcat este spiritul lui original și inventiv. Mitică este omul pentru care fiecare ocaziune a vieții găsește un cuvînt de spirit la moment, și pentru asta simpaticul parizian al Orientului este foarte căutat și plăcut în societate*“ (I.L. Caragiale).

În această situație, singularul cu efect de pluralitate ocurențială transformă numele propriu generic într-un nume nenumărabil, prin prezentarea unui referent omogen, grație neutralizării diferențelor dintre indivizii virtuali ce alcătuiesc extensiunea numelui. Neutralizarea diferențelor este urmată de atribuirea unor proprietăți comune, dincolo de aceea de a purta același nume, în virtutea unui principiu generator de inferență care asigură legătura dintre nume și individul purtător al numelui. Acest principiu se bazează fie pe cunoștințele noastre despre lume, fie pe existența unor conotații extralingvistice privitoare la numele în discuție, fie pe anumite concepții populare și iraționale, fie pe instaurarea spontană a unor noi universuri de credință. Astfel, singularul va presupune unicitatea unui referent corespunzător individului generic denotat de un nume nenumărabil.

2. Nivelul extern, reprezentat de numele propriu modificat de articolul nehotărît *un*.

Exemple: – „Este adevărat, se îndoia bolnavul: care Dupont? Uite, un Dupont oarecare!” (T.Arghezi)
– „Va fi de ajuns ca un nou Augustus sau un alt Iulius Cezar să ia în mână destinele Romei” (V.Horia)

De data aceasta, este vorba de o sintagmă nominală generică, în care atât articolul nehotărît, cât și numele propriu sînt intrinsec numărabile, iar pluralitatea ocurențială reclamată de sensul generic este satisfăcută prin particularitatea că *un* nu mai are un sens restrictiv: *un*, în utilizare generică, privește nu numai un exemplar oarecare din clasa /N/, ci o pluralitate de /N/, ce poate ajunge pînă la întreaga clasă și care este desemnată prin exemplarul său reprezentativ.

Pluralul generic se exercită numai la nivel extern, în sintagme nominale în care numele propriu este modificat de articolul hotărît la plural, al cărui rol este de a presupune unicitatea întregii clase denotate de către numele propriu.

Exemple: – „Actul al treilea, al Helenei, vrea să cunune toate lumile, greacă și nouă, și să desfete pe om cu toate Helenele în trup și idee” (C-tin Noica)

➤ **La nivel SINTACTIC**, caracterizarea numelui propriu ca nume fără determinant este repusă în discuție, dovedindu-se inadecvată. În exemple precum:

– „Frumoasa Lenoră fuma și ea, dar o țigară delicată pe zi, la cafea” (H. Papadat-Bengescu)

– „Nici o Antigonă nu se mai poate împotrivi ordinii raționale a bărbatului” (C-tin Noica)

– „Un Mihai Eminescu verifică rezistența celulei românești tot atât de sigur ca o luptă istorică împotriva unei cotropiri străine.” (M. Eliade)

– „Balzac este el este însuși un Rastignac și un Vautrin, un Birotteau și un Hulot.” (N. Manolescu)

– „Ca și Caragiale,(...), un Caragiale aplicîndu-și spiritul asupra colectivității contemporane labil burgheze a Regatului. Alecsandri cuprinde, contemporan, colectivitatea stratificată în destrămare” (I. Negoțescu)

– „Și ar fi cîntat acest Dupont al tău din flaut la Palais – Royal?” (T. Arghezi)

– „Cine este acest Drăgănescu atât de disprețuit de mîndra Elena?” (H. Papadat – Bengescu)

– „Este ultimul om, acel Noe pe care-l și prefera” (C-tin. Noica)

– „El, același galben Cesar Borgia, bolnav probabil de ficat (...)” (H. Papadat – Bengescu)

„Moromete al meu este și el un contemplativ, iar drama lui este drama contemplativității, de care pomeneam mai înainte” (M. Preda)

numele propriu nu poate fi considerat nume comun doar din nevoia de a rămâne consecvenți modelului teoretic asumat. În afara acestui reproș de circularitate, nonpertinența transformării oricărui nume propriu cu determinanți în nume comun este susținută și de inexistența, așa cum a remarcat Kleiber (1981), a unor „*deosebiri importante pentru a justifica clasarea lui Hugo ca nume propriu în Hugo a lăsat o operă enormă în urma lui și ca nume comun în Neuitatul Hugo a lăsat o operă enormă în urma lui*“.

Trecerea de la propriu la comun (antonomaza) trebuie privită dintr-o perspectivă dinamică, admițându-se existența unor grade diferite ale procesului de conversiune, criteriile de delimitare utilizate nefiind de natură exclusiv sintactică (prezența sau absența determinanților), ci, mai ales, de ordin pragmasemantic (interpretarea implică sau nu referentul inițial; caracterul particular sau general al proprietăților atribuite referentului).

Numele propriu acceptă combinarea cu aceeași determinanți ca ai numelui comun (articol hotărît, articol nehotărît, adjectiv demonstrativ, adjectiv posesiv). Pe de o parte, numele propriu asigură referința constantă la un particular și, pe de altă parte, determinanții săi introduc trăsăturile singularizatorii, permanente sau momentane, avînd uneori valori modalizante.

Din inventarul de determinanți, o situație aparte și asupra căreia ne propunem să insistăm este reprezentată de articolul hotărît, întrucît comportamentul numelor proprii față de articol este diferit, după cum numele apare la singular sau la plural, iar, în cadrul singularului, după cum este nemodificat sau modificat de un adjectiv antepus.

La **SINGULAR**, numele proprii **nemodificate**, cu excepția celor metonimice, sînt incompatibile cu articolul hotărît deoarece, în **interpretare denominativă**, numele propriu nu este folosit pentru a trimite la un referent a cărui existență să fie presupusă semantic, iar, în **celelalte interpretări**, prezența articolului hotărît este redundantă, ambele unități avînd o funcție identică: de a introduce o presuposiție semantică de existență și /Totalitate/, care, combinată cu factorii /Singular/ și /Numărabil/ se transformă în /Unicitate/. Numele propriu reușește, prin el însuși, să presupună existența unui singur individ (specific sau generic) care verifică predicatul *a fi numit* /N/(x), nefiind necesară prezența articolului care ar fi tautologică. Numele proprii **metonimice** prezintă caracteristica de a permite prezența articolului hotărît. Combinarea lor este posibilă pentru că, de data aceasta, numele presupune existența și unicitatea unui referent inițial care satisface nu numai proprietatea de a fi purtătorul respectivului nume, ci și pe cea de a fi autorul unei anumite opere care devine, printr-o relație metonimică, referentul discursiv al numelui propriu. Or, sensul articolului hotărît, reprezentat de o presuposiție de existență și unicitate, vine în întîmpinarea mecanismelor referențiale puse în joc de numele propriu metonimic, prin operarea unei reducții în extensiunea numelui (ansamblul de obiecte artistice alcătuiind opera al cărui autor e referentul inițial). Unicitatea conținută de articolul hotărît se fundamentează, pragmatic, fie pe contextul extralingvistic (*Enescul îmi place*), fie pe contextul lingvistic:

– *Enescul interpretat de el îmi place.*

– „*Singurul Picasso din România se află acolo, și nu e o capodoperă... dar poartă semnătura Picasso...*“ (M.Sorescu)

Numele proprii **modificate** de un **adjectiv antepus** prezintă particularitatea de a facilita ocurența articolului hotărît care este transferat adjectivului, în baza unui tipar sintactic propriu limbii române. Faptul că acest transfer se produce și în cazul numelor comune în aceleași condiții, și că, la nivel funcțional, categorizatorul de determinare se aplică în continuare centrului și nu adjunctului, constituie un argument în favoarea disponibilității numelor proprii modificate de adjectivul antepus de a se combina cu articolul hotărît al cărui rol încetează să mai fie redundant. Și aceasta, pentru că existența și unicitatea pe care el o presupune semantic

vizează un referent discursiv care, deși nu este total diferit de referentul inițial al numelui propriu, cunoaște o restricție impusă de prezența adjectivului antepus. Altfel spus, articolul nu se mai aplică numelui propriu însuși, ci numelui propriu modificat.

În limba română, se disting două situații în care se realizează construcția **Art. def.-Adj.-Np**

- Adjectivul antepus construiește o imagine a referentului inițial care se opune tuturor celorlalte imagini posibile, rolul articolului fiind acela de a marca unicitatea referentului discursiv. În plus, numele propriu are o **INTERPRETARE DE FRACTIONARE**.

Exemple: – „... dar adevăratul Camil Petrescu e în gestul de părăsire a materialelor vechi și de îmbrățișare a celor noi“ (Vl. Streinu)

- Numele propriu are o **INTERPRETARE IDENTIFICATORIE**, iar adjectivul exprimă o proprietate tipică a referentului care contribuie la reușita actului de desemnare. Prezența articolului hotărât este justificată de valoarea sa de anaforă discursivă: el vehiculează, dincolo de presupuziția semantică, o presupuziție pragmatică ce privește prezumția locutorului asupra disponibilității interlocutorului de a partaja credința în existența și unicitatea referentului discursiv, grație unei legături cauzale (directe sau indirecte) în urma căreia proprietatea vehiculată de adjectiv este admisă ca proprietate definitorie a referentului.

Exemple: – „Termenul nu i-a lipsit numai lui Hegel, i-a lipsit și neodihnitului Pascal“ (C-tin Noica)

– „Mustăciosul Davidică de la Fărcașa pînă tipărea o mămăligă, mîntuia de spus pe de rost (...)“ (I. Creangă);

Pomind de la acest tipar, se înregistrează și o construcție prepozițională, cu un puternic caracter afectiv: **Art. def. – Adj. – de – Np**:

Exemple:

– „Iar stropșitul de Ion, cu talanca de la oi, cu cleștele și cu vătraiul, face o hodorogea și un tărăboiu de-ți ie auzul“ (I. Creangă)

– „(...) și din astă pricină, răutăcioasa de Măriuca Săvucului, care, drept să vă spun, nu-mi era urită, făcea adeseori în ciuda mea“ (idem)

La **Plural**, numele proprii (modificate sau nemedificate) sînt **compatibile** cu articolul hotărât deoarece ele nu au statut de termeni singulari, ci fac referire la o clasă de referenți, construită pe baza identității elementului /N/ din structura predicatului de denotație *a fi numit* /N/(x). Cînd locutorul dorește să realizeze un act de individualizare, el nu poate apela doar la numele propriu, întrucît el nu mai e un operator intrinsec de individualizare, ci și la un alt operator: articolul hotărât care conține o presupuziție semantică de existență și /Totalitate/ și ajunge, prin cumularea trăsăturilor de /Numărabil/ și de /Plural/, la instaurarea /Unicității/ întregii clase de indivizi denotate de către numele proprii. De asemenea, dacă locutorul intenționează să efectueze un act de instanțiere, atunci numele propriu se combină cu articolul hotărât generic care va presupune /Cvasitotalitatea/ clasei referențiale, fără însă să fie implicată (pragmatic) existența *hic et nunc* a referenților, numele proprii avînd o interpretare denominativă.

Exemple:

„La Arnoteni, la adevărații Arnoteni“ (Mateiu Caragiale) = interpretare de fracționare

„Arghira, Rozolina și Calmuca, Phrineele și Messalinele de pe atunci ale Bucureștilor“ (N. Filimon);

= interpretare predicativ-metaforică

– „Că doar Zoițele, Vetele, Zițele și Mițele și alte cuconeturi mai mari sau mai mici mișună în comediile și <Momentele> lui“ (Ș. Cioculescu) = interpretare identificatorie

– „Dacă dați drumul Popeștilor, vă vor îneca!“ (idem) = interpretare denominativă

Note:

- ¹ cf. S. Mill – *A System of Logic*, Londra, Longmans; 1721; trad. fr. *Système de logique*, P. Mardaga, Bruxelles; 1988;
- ² Gary – Prieur (1994 : p.18) va propune o interpretare diferită a textului lui Mill față de cea tradițională, conform căreia, numele propriu s-ar caracteriza, în viziunea lui Mill, prin trei proprietăți: prioritatea desemnării, absența conotației și recursul la cunoașterea referentului (“Numele propriu – scrie autoarea – evocă ceea ce interlocutorul știe deja despre referentul său”);
- ³ Cunoscut sub denumirea de „Legea de la Port – Royal” (1660), acest principiu a fost supus unor numeroase formulări, dintre care reținem descrierea pe care Beauzée o dădea în secolul al VIII-lea: ”cu cât intră mai puține idei parțiale în cea a naturii generale enunțate de numele apelativ, cu atât există mai mulți indivizi cărora ea poate conveni; și, din contră, cu cât sînt mai multe idei parțiale, cu atât există mai puțini indivizi cărora totalitatea să le poată conveni”. (în S. Auroux; 1996 : p.145)
- ⁴ cf. Definiției lui Bréal (1897: p.198), numele proprii „sînt cele mai semnificative dintre toate, fiind cele mai individuale”;
- ⁵ cf. terminologiei lui Peirce: „Un semn lingvistic, sau reprezentamen, este ceva ce reprezintă cuiva un lucru sub un anumit aspect sau capacitate. El se adresează cuiva, adică creează în spiritul acestei persoane un semn echivalent, sau chiar mai dezvoltat. Acest semn pe care-l creează îl numesc interpretantul primului”;
- ⁶ Conform acestei reguli, de origine fregeană, orice expresie ce face referire la un particular este, în mod cert, investită cu sens;
- ⁷ J. Rey – Debove vorbește despre „conotația autonimică” atunci cînd un semn lingvistic are drept conotator autonimul său, acesta din urmă fiind definit ca semn al unui semn, ca semn a cărui semnificație este un alt semn;
- ⁸ Ca o consecință a menținerii continuității lanțului causal de utilizare a oricărui nume propriu, apare imposibilitatea ca fiecare individ să aibă un nume propriu diferit de numele tuturor celorlalți indivizi, întrucît s-ar fi ajuns la o suprasolicitare a memoriei discursive a locutorilor ale cărei efecte negative ar fi dus la eșecul comunicării;
- ⁹ cf. conceptului saussurian de valoare;
- ¹⁰ Termenul indicator este preluat din Kleiber (1981) și înglobează pronumele personale, pronumele demonstrative și descrierile demonstrative (nume+adjectiv demonstrativ);
- ¹¹ Indicatorul are, în acest caz, un comportament anaforic;
- ¹² Indicatorul are, de data aceasta, un comportament deictic. Practic, utilizarea indicatorilor în absența referentului are drept consecințe eșecul actului referențial: interlocutorul se va afla în imposibilitatea de a identifica referentul vizat de locutor.

BIBLIOGRAFIE

- ANSCOMBRE, J.-C.-**Délocutivité généralisée, délocutivité benvenistienne et performativité**, în Langue française, nr. 42, 1979, p.69-84
- ANSCOMBRE, J.-C.-**L’Argumentation dans la langue**, Mardaga, Bruxelles, 1983
- BEAUZÉE, N. -**Grammaire générale**, Stuttgart/ Bad Cannstatt, Friedrich Fromann Verlag [1767], 1974
- BOUVERESSE, J.-**L’Identité et la signification des noms propres chez Frege et Kripke**, în Sigma, nr. 3, 1978
- CORBLIN, F.-**Indéfini, défini et démonstratif**, Droz, Geneve/ Paris, 1987
- COȘERIU, E.-**El plural en los nombres propios**, în Teoria del language y linguistica general, Madrid,1962, p. 290- 299
- DONNELAN, K.S.-**Reference and Definite Descriptions**, în Philosophical Review, nr.75, 1966
- FREGE, G.-**Ecrits logiques et philosophiques**[1879-1925], tr.fr. Imbert, C.,1994
- GARY- PRIEUR, M.-N.-**Quand le référent du nom propre se multiplie**, în Modeles linguistiques, XI, nr.2. 1989, p.119-133
- GARY- PRIEUR-**Grammaire du nom propre**, PUF, Paris, 1994.
- KLEIBER, G.- **Problèmes de référence: descriptions définies et noms propres**, Klincksieck, Paris, 1981
- KLEIBER, G.-**Dénomination et relations dénominatives**, în Langages,nr. 76, 1984, p.77-94
- KLEIBER, G.- **L’Article LE générique. La Généricité sur le mode massif**, Droz, Geneve/Paris,1990
- KLEIBER, G.- **La Sémantique du prototype**, PUF, Paris, 1990
- KLEIBER, G.-**Nominales: essais de sémantique référentielle**, A. Colin, Paris, 1994
- KRIPKE, S.-**La logique des noms propres**,Minuit, Paris, [1980],1982
- LANGACKER, R.W.-**Noms et verbes**, în Communications, nr.53, p.103-154, 1991
- Langue française- nr.92. 1991- Syntaxe et sémantique du nom propre**, Gary- Prieur(éd.), Larousse, Paris

- Langages**-nr. 66, 1982- **Le Nom propre**, Molino, J. (éd), Larousse, Paris
- LEIBNIZ, G.W.-**Nouveaux essais sur l'entendement humain**, Garnier- Flammarion, [1704, publ. 1765], 1966
- LÉVI- STRAUSS, Cl.-**La Pensée sauvage**, Plon, Paris, 1962
- LINSKY, L. - **Le Problème de la référence**, Seuil, Paris, 1967
- LOCKE, J. - **Essai sur l'entendement humain**, Vrin, Paris, [1690], 1983
- LYONS, J. - **Éléments de sémantique**, Larousse, Paris, 1978
- J.S Mill- **Système de logique**, Mardaga, Liege, [1843], 1988
- PEIRCE, CH.S.-**The Collected Papers**, vol. V, Cambridge Press, 1958
- RECANATTI, F.-**La Sémantique des noms propres; remarques sur la notion de désignateur rigide**, in Langue française, nr.57, 1983
- Recherches linguistiques**- nr. 11, 1984- **Déterminants: syntaxe et sémantique**, David, J; Kleiber, G (ed.)
- REY- DEBOVE, J.-**Le Métalangage: étude linguistique du discours sur le langage**, Paris, Le Robert, 1978
- RUSSELL, B.-**Ecrits de logique philosophique**, PUF, Paris, [1903- 1918], 1989
- RUSSELL, B.-**Logic and Knowledge**, Allen&Unwin, London, 1950
- RUSSELL, B.-**Introduction à la philosophie mathématique**, Payot, Paris, 1970
- RUSSELL, B.-**Histoire de mes idées philosophiques**, Gallimard, Paris, 1961
- RUSSELL, B.-**Signification et vérité**, Flammarion, Paris, 1969
- SEARLE, J.S.-**Les Actes de paroles. Essai de philosophie du langage**, Hermann, Paris, 1972
- SEARLE, J.S.-**Sens et expression**, Minuit, Paris, 1982
- Tomescu, D.-**Gramatica numelor proprii în limba română**, Ed, All, București, 1998

IZVOARE

- Călinescu, G.- *Ion Creangă*, Eminescu, București, 1973
- Cioculescu, Ș.- *Viața lui I.L.Caragiale. Caragialiana*, Eminescu, București, 1974
- Goma, P. - *Jurnalul unui jurnal*, Dacia, Cluj- Napoca, 1998
- Roman intim*. Allfa, București, 1999
- Horia, V.- *Dumnezeu s-a născut în exil*, Europa, Craiova, 1991
- Ibrăileanu, G.- *Opere*, Minerva, București, 1974
- Ionescu, E.- *Nu*, în Vremea. București, 1934
- Ionescu, G.- *Anatomia unei negații*, Minerva, București, 1991
- Manolescu, I.- *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Eminescu, București, 1991
- Noica, C.- *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Humanitas, București, 1996
- Perez, H.- *Ipostaze ale personajului în roman*, Junimea, 1979
- Sorescu, M.- *Trei dinți din față*, Creuzet, 1993
- Vlad, I.- *Lecturi constructive*. Cartea Românească, București, 1975

THÉORIES ACTUELLES SUR LES NOMS PROPRES DE PERSONNE -RÉSUMÉ-

Le présent article se propose d'offrir une présentation systématique des aspects essentiels véhiculés par le statut linguistique des noms propres de personne, présentation générée par le désir d'échapper de l'attitude inertielle imposée par les approches traditionnelles, pour faire place à la réception critique des théories qui dévoilent la vraie complexité des noms propres.

INTERFERENȚE ÎNTRE ELEMENTE APARTINÂND STILULUI JURIDIC ȘI LIMBA COMUNĂ

Dana Niculescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Introducere

Studiul de față își propune să analizeze modul în care terminologia specializată aparținând domeniului juridic pătrunde în limba comună și în exprimarea argotic-familiară, precum și modificările lexicale și semantice cauzate de folosirea cuvintelor de vorbitori nespecialiști, în situații de comunicare neinstituționalizate.

De asemenea, la nivel textual, va fi urmărită măsura în care în discursurile scrise și orale ale nespecialiștilor apar devieri de la enunțurile specifice juriștilor, în ceea ce privește modalitățile morfologice și sintactice prin care sunt exprimați indicii de tip morfo-sintactic ai stilului juridic, situațiile în care locutorii îi utilizează și apariția unei încărcături subiective.

Studiul are la bază material oferit de presa audio-vizuală actuală și de anchetele efectuate asupra a șapte persoane implicate în procese civile și penale, cărora li s-a cerut să relateze modul cum a decurs acțiunea lor în instanță, având cunoștință de faptul că sunt înregistrate pe casetă audio. Patru dintre subiecți au participat la mai mult de un proces, astfel că au avut un contact mai îndelungat cu mediul juridic, implicit cu terminologia lui.

Pe lângă aceste șapte persoane, au fost efectuate anchete asupra a 50 de tineri, majoritatea elevi și studenți, pe baza unui chestionar, pentru a stabili sensurile cu care circulă în limbajul familiar și argotic anumiți termeni juridici neînregistrați în dicționare.

1. Terminologia juridică. Cuvinte specializate pătrunse în limba comună, în argou și în limbajul familiar

Stilul juridic se caracterizează printr-un vocabular specializat, constituit din termeni specifici (utilizați independent sau inserați în sintagme) și din sensuri specializate ale unor cuvinte din vocabularul comun. Terminologiile reprezintă unul dintre nivelele limbii, prin urmare sunt marcate diastratic¹, asemenea limbajului comun, conceput ca un construct teoretic, „înglobând trăsăturile comune celor mai diverse varietăți regionale și sociale ale unei limbi”². Mobilitatea lexicului actual se manifestă în direcția îmbogățirii cu noi cuvinte (fie prin împrumut, fie prin procedee interne) și cu sensuri noi ale unor unități lexicale existente. În ceea ce privește acest ultim aspect, în limba română are loc atât specializarea sensurilor unor cuvinte, cât și transferul unor termeni specializați în lexicul comun, proces cunoscut sub numele de „determinologizarea”³ vocabularului.

a. Termeni juridici care au pătruns în limba comună

Din punctul de vedere al clasei morfologice, se poate observa că între termenii transferați în vorbirea comună predomină substantivele (192 de unități – dintre care o parte intră în componența unor sintagme stabile), deoarece noțiunile de bază ale dreptului sunt

primele însușite de nespecialiști. În interiorul acestei clase, mai mult de jumătate dintre termeni sunt abstracți (118), atât substantive propriu-zise, cât și nominale postverbale sau postadjectivale. Numărul adjectivelor (27) și al verbelor (29) este mai redus.

În ce privește ramurile dreptului din care sunt transferați cei mai numeroși termeni, domeniul organizării activității juridice (exemple: *procuror, apelant, inculpat, proces verbal, punere în libertate, sentință*) și numele de infracțiuni (exemple: *devalizare, escrocherie, insultă, înșelăciune, lipsire de libertate*) predomină, fapt cauzat, în parte, de tipul de eveniment care alcătuiește o știre de presă (proces care au ca obiect infracțiuni).

Cele două surse utilizate conferă o imagine convergentă, în sensul că se constată că, în general, pătrund aceiași termeni, atât în presă, cât și în limbajul persoanelor intervievate, cu observația că în anchete nu se consemnează decât câteva denumiri de infracțiuni, dat fiind subiectul acestora, dar în schimb se utilizează numeroși termeni care aparțin procedurii juridice și care denumesc instituții juridice. Pentru verificarea rezultatelor obținute a fost consultat *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția 1998, și s-a constatat că sunt consemnați majoritatea termenilor juridici și a sensurilor specializate ale cuvintelor din limba comună înregistrate.

b. Formații lexicale create în limba comună, având la bază termeni juridici

Articolele de presă analizate atestă creații lexicale neînregistrate în DEX⁴ și în *Dicționarul de cuvinte recente* al Floricăi Dimitrescu⁵, care au la bază termeni juridici, precum și utilizări contextuale ce relevă potențialul expresiv pe care îl capătă aceste cuvinte când trec „dincolo” de granițele limbajului specializat.

Creațiile lexicale, rezultat al pătrunderii terminologiei juridice în limba comună și al asimilării sale complete de către vorbitori, au câte o singură atestare contextuală. Deși ar putea fi creații lexicale pasagere, consemnarea lor urmărește să demonstreze forța inovatoare pe care o pot avea termenii dintr-un domeniu profesional conservator din punct de vedere lingvistic atunci când sunt utilizați de nespecialiști.

Cuvintele și unitățile frazeologice înregistrate în presă au fost formate prin procedeul derivării, cu excepția unui substantiv format prin procedeul compunerii: *abuzator, copii-infractori, coruptogen, extrajuridic, urmărit general*: „o analiză mai completă a acestui *abuzator*”, Prima TV, Știri, 30 III, „ceilați *copii-infractori* sunt răspândiți în grupuri mult mai mici, pe la penitenciarele locale”, Adevărul, 22 III, p. 7; „legislația în domeniu este un factor *coruptogen*”, Atac la persoană, 5 III, p. 3; „probele strânse de detectivii particulari sunt considerate *extrajuridice*”, PRO TV, UG, 19 III; „un alt *urmărit general* este Ion Ciucar, care are de executat o pedeapsă de cinci ani pentru înșelăciune”, PRO TV, UG, 19 III.

Motivul schimbărilor apărute în limba comună nu este expresivitatea, ci confuzia creată între sensul cuvântului de bază și al derivatului sau între termeni care aparțin aceluiași câmp semantic, a căror diferență de sens nu reiese clar din context pentru vorbitorul nespecialist.

Prima situație este ilustrată de sensul nominalului abstract *criminalizare* („acțiunea de a transforma o acțiune legală într-una criminală”) și al verbului *a instrumenta* („a alcătui documentele necesare pentru declanșarea unei acțiuni juridice”), neatestate în Dicționarul de cuvinte recente⁶:

- ✓ „în Angola, „*criminalizarea*” diamantelor a început în urmă cu două decenii, când, pentru a-și finanța gherilele, Jonas Savimbi a pus mâna pe regiunea diamantiferă din estul țării.”, RL, 21 III, p. 5
- ✓ „acesta *a instrumentat* practic doar dosarul în care frații Păunescu și Răzvan Temeșan erau acuzați de subminarea economiei naționale”, J.N., 12 III, p. 23

În schimb, în cazul perechii de verbe *a aresta*⁷ și *a reține*⁸, se observă la unii vorbitori, tendința de a utiliza doar primul termen, mai cunoscut, care ajunge să înglobeze sensurile ambelor cuvinte (1), iar la alții, folosirea ca sinonime a celor două verbe (2): (1) „Da, imediat l-au arestat, numai că n-a putut să-l țină mai mult de trei zile, că nu te ține.“, Anchetă, p. 15, r. 25; (2) „au mai fost reținute și alte patru persoane de la care provenea mercurul. ... În total au fost arestați Ion Moise, Daniel Constantin, Nicolae Păun“, Național, 20 III, p. 13.

*Recurs*⁹ și *apel*¹⁰ sunt o pereche de substantive care devin sinonime pentru doi dintre subiecții anchetați. („introduc *recurs* și ei se numesc în calitate *apelanți*, făceau *apel*...“ Anchetă, p. 10, r. 27)

În cazul verbului *a sesiza*, utilizat activ cu sensul „a observa“ și reflexiv (cu sensul „a lua cunoștință, a ține seamă“), modificarea semantică constă în folosirea sa cu formă reflexivă, dar cu înțelesul pe care îl are la diateza activă, fapt cauzat de necunoașterea diferenței semantice: „infractorii s-au sesizat că erau urmăriți“, PRO TV, UG, 12 III

Se poate observa că pătrunderea termenilor juridici în lexicul comun presupune adaptarea lor la necesitățile comunicative ale vorbitorilor. Consecințele sunt, pe de o parte, crearea de cuvinte noi, pe de alta, generalizări ale sensurilor unor termeni specializați, utilizări imprecise, și, de aceea, generatoare de ambiguitate, astfel că este încălcată condiția de claritate și univocitate a limbajelor specializate.

c. Formațiile lexicale create în limbajul argotic și preluate de limbajul familiar și neînregistrate în dicționare

Chiar fiind creații pasagere, termenii transferați din limbajul juridic în cel argotic și familiar constituie un argument al faptului că un stil impersonal și conservator poate deveni o sursă a inovației lingvistice.

Componenta semantică ce a favorizat trecerea cuvintelor specifice dreptului în vorbirea argotică și familiară o reprezintă valoarea modală deontică pe care respectivii termeni o dețin în mod intrinsec. Ideea de normă impusă cetățenilor de instituțiile juridice constituie veriga de legătură cu sensurile figurate ale termenilor analizați, sensuri care trimit la rândul lor la un tip de normă, și anume fie la cea morală, autoimpusă, fie la cea ce este obișnuit sau are valoare standard într-o comunitate.

În urma unei anchete efectuate asupra unui număr de 50 de subiecți, tineri cu vârste de până la 30 de ani, s-a putut constata transferul în vocabularul activ sau pasiv al acestora al unor termeni și formulări specifice dreptului, utilizate cu sensuri figurate. Dicționarele limbii române nu îi înregistrează, ceea ce pledează pentru noutatea lor, dar poate fi și un argument pentru faptul că sunt creații pasagere ale unei categorii de vârstă specifice

Adjectivul relațional *criminal*, „care implică o intenție nelegiuită, care constituie o crimă“ trece în clasa adjectivelor calificative cu valoare de superlativ absolut, printr-o metonimie de tipul efect – cauză. În dicționar¹¹ este consemnat doar cu sensul figurat „extraordinar“. Sensul figurat neînregistrat în dicționare, referitor la persoane și la obiecte, este „foarte comic“: „film criminal“, „fază criminală“. Al treilea sens, cu referire la o persoană, este cel de „foarte sever“, în contextul „profesor criminal“.

*Penal*¹² este un alt adjectiv relațional care, transferat în limbajul familiar, își modifică încadrarea morfologică, devenind adjectiv calificativ. În comunicarea în registrul familiar a vorbitorilor care îi cunosc sensurile, cuvântul a devenit un clișeu verbal, o marcă generală a aprecierii subiective de tip superlativ al cărei sens este decodabil numai contextual. Cele nouă

sensuri figurate ale lui au în comun o singură trăsătură semantică, și anume: „depășirea unor norme, și anume, a standardelor de comportament și de valori ale unei comunități“.

Sensurile sunt: 1. „extraordinar“ (sensul cel mai răspândit, obținut de la 20 de subiecți), 2. „caraghios, haios, hazliu“ (6 subiecți), 3. „foarte urât, nasol, oribil“ (7 subiecți), 4. „penibil“, care poate fi explicat și prin atracție paronimică (5 subiecți), 5. „foarte ciudat“, 6. „foarte vechi, demodat“, cu referire la obiecte, 7. „foarte prost“ sau „lipsit de gust“, cu referire la persoane; 8. în enunțuri nominale exclamative: „*Penal!*“, cu sens bivalent, unii vorbitori valorizându-l în mod pozitiv („Superb!“), alții, în mod negativ („Groaznic!“).

Expresia *mai prost decât prevede legea* are un singur sens figurat („foarte prost“) cu valoare de superlativ absolut. Expresivitatea formulării își are sursa în alăturarea făcută între un adjectiv calificativ din sfera aprecierii psihologice și un enunț caracterizat prin obiectivitate și impersonalitate de tipul „legea prevede“, enunț care atrage expresia în câmpul aserțiunilor.

Alături de aceste patru modalități adjectivale de exprimare a superlativului, a fost semnalată intrarea în limbajul familiar a două substantive: *infractor* („persoană care a comis o infracțiune“) și *recidivist* („persoană care comite un delict sau o crimă după ce a mai suferit anterior o condamnare“), cu sensuri figurate sinonime și utilizate în aceleași contexte, ca apelative ironice, cu referire la persoane care încalcă o regulă, alta decât cea penală (o regulă de comportament moral, social). Dintre persoanele anchetate, 7 subiecți au dat sensul „șmecher, găinar“, 3 au explicat termenul ca desemnând „o persoană care a făcut ceva ce poate fi sancționat: de exemplu, o fraudă în timpul unui examen“, un subiect a menționat sensul „libertin“, respectiv, „nonconformist“, iar 7 subiecți îl folosesc drept mod de adresare pentru persoane familiare, având drept sinonime apelativele: „Bătrâne!“ „Moșule!“.

Verbul *a comite* („a face, a săvârși (o faptă rea)“) își lărgeste sensul în limbajul familiar; termenul este folosit ca sinonim pentru *a face*, în afara contextului „o faptă rea“ și substituie verbul *a face* în sintagma „a face o gafă“, care capătă în vorbirea „argotizanților“ forma „a comite o gafă“. De la această construcție, s-a dezvoltat după modelul „a făcut-o“ o structură cu clitic pronominal cu valoare de acuzativ neutru „*a comis-o*“.

Verbul *a corupe* (cu sensul „a mitui“) capătă în limbajul familiar un alt sens, lărgit, păstrând din înțelesul verbului numai ideea de „a convinge“. Este utilizat în cu următoarele sensuri: 1. „a convinge împotriva voinței inițiale a unei persoane“, 2. „a influența“. Aspectul inedit îl reprezintă caracterul acțiunii la care o persoană este „coruptă“: pe lângă cei 13 subiecți care folosesc verbul cu un sens negativ, există 3 care îi atribuie înțeles pozitiv, iar 14, ambele sensuri.

În ce privește domeniul din care provin termenii transferați în limbajul familiar, se poate observa că în afară de un substantiv care aparține domeniului legislativ general (*lege*, în expresia adjectivală *mai prost decât prevede legea*), termenii aparțin dreptului penal, alegerea lor din acest câmp având o rațiune psihologică: spiritul de frondă al „argotizanților“, nevoia de a se situa în afara normelor stabilite de comunitate, chiar dacă în afara celor lingvistice și nu a celor juridice, la care se adaugă motivații extralingvistice mai generale, și anume nevoia de a șoca interlocutorul și de a marca apartenența vorbitorului la un anumit grup de vârstă.

2. Modificări ale unor indici ai stilului juridic prezenți în enunțuri formulate de vorbitori nespecialiști

Insertia enunțurilor cu caracter juridic în discursul unor vorbitori nespecializați duce la modificări nu numai la nivel terminologic, ci și la nivel textual. Trebuie menționat faptul că schimbările se produc în enunțurile de tip legislativ, nu și în cele care aparțin procedurii judiciare sau dreptului contractual.

Caracterul convențional al situației extralingvistice la care trimite textul de lege, generalitatea și ipoteticul, tonul obiectiv și autoritar, gradul maxim de impersonalizare și abstractizare¹³ transpar în text prin mărci morfologice, sintactice și lexicale. Aceste trăsături derivă din faptul că discursul legislativ are ca referință norma juridică, definită ca „prototip de acțiune exprimată sub forma unor scheme propoziționale deontice”¹⁴.

Analiza va urmări în ce măsură indicii textului juridic, menționați mai sus, se modifică în momentul în care astfel de enunțuri pătrund în vorbirea nespecialiștilor, prin urmare atunci când sunt translate dintr-un limbaj specializat în limba standard, care caracterizează nivelul mediu de instrucție.

a) Mărci lexico-gramaticale ale obligativității

Enunțul legislativ constituie o modalitate de expresie autoritară, având în vedere că indică obligații, stabilește drepturi, interdicții și sancțiuni și se utilizează în situații de comunicare instituționalizate în care locutorul se situează pe o poziție de superioritate față de interlocutor.

Marca morfologică a autorității o constituie verbul la modul indicativ timp prezent, cu altă valoare decât cea obișnuită, asertivă, și anume cu valoare imperativă. Textul juridic preferă timpul prezent al modului indicativ ca marcă morfologică indirectă a autorității în locul imperativului care este un mod personal, al adresării directe către interlocutor.

Analiza celor șapte anchete efectuate a relevat faptul că numai în 23 % din contextele care au ca subiect obligația respectării unei reguli este utilizată această modalitate indirectă de marcarea a ordinului, pe când în 77 % dintre contextele consemnate apar modalizatori deontici, preferați de vorbitorii nespecialiști pentru că reprezintă o marcă directă a mesajului autoritar. Modificări se înregistrează numai în cazul modalității deontice care exprimă necesitatea (având invariantele „este obligatoriu / neobligatoriu să”).

✓ „*au trebuit* aduse dovezi scrise, dovezi cu martori, dovezi cu acte“, Anchetă, p. 6, r. 27 codată printr-o marcă lexico-gramaticală (verbul modal „a trebui“)

b) Modificări la nivelul grupului verbal sub aspectul modului de marcarea a generalității în enunțurile cu conținut legislativ.

O trăsătură fundamentală a enunțului de tip legislativ o constituie generalitatea, având în vedere că legile trebuie formulate astfel încât să normeze printr-un singur act o varietate cât mai mare de situații concrete, reprezentate într-un mod ipotetic.

În enunțul juridic, la nivelul predicatului verbal, unica modalitate de marcarea a generalității o reprezintă utilizarea persoanei a treia și a timpului prezent (cu valoare omnitemporală), având în vedere caracterul impersonal al acestor discursuri.

Deși există tendința de a respecta acest tip impersonal de exprimare a generalității, în anchete vorbitorii deviază uneori de la linia pe care și-o impun și își personalizează discursul, folosind persoana a doua cu intenția de a provoca implicarea empatetică a interlocutorului sau chiar persoana întâi, care permite implicarea locutorului în cele enunțate.

✓ „acțiunea scrisă care *se introduce* la Judecătoria pentru a declanșa procesul se numește apel, apel la forul superior, și de-aia de la apel *primești* noțiunea de apelanți“, Anchetă, p. 11, r. 3

✓ „Aceste trei persoane, completul de judecată, de la ședință la ședință *se schimbă*, deci completul *nu rămâne invariabil* în cazul unui dosar, în cadrul unui proces. *Luna aceasta am un complet, luna viitoare am alt complet.*“. Anchetă, p. 8, r. 8

e) Ocurența în discursul nespecialiștilor a unor enunțuri impersonale nejustificate de situația de comunicare.

Dobândirea de către verb a trăsăturii impersonalității creează efectul de generalitate și abstractizare, având în vedere că acțiunea pare a se realiza în mod obiectiv, în absența voinței unui subiect.

Modificarea înregistrată în enunțurile nespecialiștilor este constituită de faptul că trei dintre persoanele anchetate folosesc formulări impersonale în 24 de contexte în care în mod obișnuit se utilizează verbe personale, și anume pentru relatări ale unor acțiuni cu specific juridic ai căror agenți sunt ei înșiși sau persoane cunoscute. Ca rezultat, apar formulări hipercorecte, ce pot fi explicate prin nevoia de adecvare la receptor (anchetatorul), la cadrul cvasioficial al comunicării (persoanele sunt informate că sunt înregistrate) și la subiectul de tip juridic.

- ✓ „n-a existat nici o lege de genul ăsta, fiindcă uzufruct pe ultimii 50 de ani *n-a fost dobândit de moștenitori* sau de proprietarul de drept“, Anchetă, p. 2, r. 11 (subiectul 1 este unul dintre moștenitorii care n-au primit uzufruct)
- ✓ „a durat o perioadă, pentru că *au trebuit aduse* dovezi scrise, dovezi cu martori, dovezi cu acte“, Anchetă, p. 6, r. 27 (subiectul 2 este inițiatorul procesului și cel care a adus dovezile)

3. Indici de subiectivitate în enunțurile cu conținut juridic realizate de vorbitori nespecialiști

În textul juridic, caracterizat prin impersonalitate și ton neutru, nu apar mărci ale subiectivității, având în vedere și faptul că instanța care se impune cetățeanului într-un mod autoritar este legea.

O dată transferat în vorbirea nespecialiștilor, enunțul de lege și cel al procedurii legale se impregnează cu numeroși „indici ai subiectivității“ care introduc într-un text ce transmite un conținut obiectiv sentimentele și atitudinea vorbitorului cu privire la mesajul transmis interlocutorului. Dacă în textul de specialitate locutorul are o poziție complet marginală, în schimb, acesta transpare în limbajul comun și își divulgă propriile opinii referitoare la cele enunțate, subminând uneori autoritatea enunțului din sfera dreptului.

Manifestări ale afectivității vorbitorului se consemnează la nivel morfologic, prin adjective calificative și modul condițional al verbului, folosit pentru atenuarea puterii de asertivitate a enunțului („se prezintă ambele părți în situația *ideală*, având în vedere actele depuse la dosar“, Anchetă, p. 23; „A. G. a fost învinuit că *ar fi comis* un viol asupra Tatianeii Florentina Buică, din București“, RL, 19 III 2001, p. 32)

La nivel sintactic se poate observa că apare elipsa, procedeu utilizat în titluri pentru concentrarea expresiei, dar și cu rol de focalizare a interesului asupra elementului nominal (1), precum și enunțul exclamativ, o marcă propozițională a atitudinii subiective (2): (1) „Legea lobby-ului, pe țevă“, Independent, 29 III, p. 13; „Condamnarea unor oameni aiurea, contra unor zeci de miliarde. “. Atac la persoană, 26 II 2001, p. 3; (2) „Pretutindenii în lume, evaziunea fiscală de un asemenea calibru se plătește într-un singur fel: pârnaia!“, RM, 2 III 2001, p. 2.

La nivel lexical, atitudinea afectivă se manifestă prin varietatea stilistică (diafazie)¹⁵, având în vedere că limbajul juridic interferează cu alte limbi, specializate social, cum este argoul (1), și cu alte niveluri de limbă (2) (de exemplu, registrul familiar folosit în alternanță cu cel cult): (1) „Foarte deschis ideilor inovatoare cu iz de *șmen*, E.I.G. începe să analizeze împreună cu cuplul „penaliștilor“ Radu Gheția și Dan Pascariu (specialiști cu vechi state și

dosare grele) cum *s-ar mai putea scoate de-o friptură babană.*“, Scandal național, 3 III '01, p. 16; (2) *„am băgat dosarul la poliție*“, Antena 1, BM, 22 III 2001.

Indicii de subiectivitate care reliefează atitudinea locutorului față de conținutul enunțului sunt reprezentați de clasa funcțională a modalizatorilor apreciativi¹⁶. Materialul analizat include numai modalități lexicale de exprimare a acestui tip de modalizare. Aprecierea este realizată prin intermediul expresiilor verbale impersonale sau a adverbilor de mod, toate acestea având în grila lor semantică sensul apreciativ:

- ✓ *„nu ar fi deloc rău să apară o lege pentru amnistierea unor cadre pentru a înlătura neliniștea din corpul ofiteresc din armată*“, RL, 17 III, p. 32.
- ✓ *„ritmul suspect de rapid cu care PDSR-ul vrea să impună această lege anticonstituțională și antiromânească demonstrează proporțiile șantajului UDMR-ist.*“, RM, 9 III, p. 14

În ceea ce privește modalizatorii de opinie, după tipul de opinie pe care îl introduc, se împart în modalizatori contrafactivi (adverbul *chipurile*) și nonfactivi (locuțiunea adverbială *după părerea mea*).

- ✓ *„să aducă niște justificări că, chipurile, el a fost un cumpărător cinstit al apartamentului respectiv*“, Anchetă, p. 10, r. 9
- ✓ *„Ancheta penală a fost, după părerea mea, un subterfugiu*“, Anchetă, p. 17, r. 34

Cu excepția câtorva adjective calificative (*„dovezi puerile*“, p. 2, *„în situația ideală*“, p. 23), a utilizării unor termeni populari și a tendinței spre aproximare, inadecvate într-un discurs ce are conținut juridic, nu apar mărci ale aprecierii subiective în anchetele efectuate asupra celor șapte persoane implicate în acțiuni în justiție. Cauza este autocenzura în fața anchetatorului, dorința de a face o relatare cât mai apropiată de stilul juridic autentic și de a se exprima în conformitate cu împrejurările oficiale ale unui interviu.

Pe de altă parte, în stilul publicistic, subiectivizarea discursului de tip juridic prin diverse mărci ale aprecierii este într-o anumită măsură intenționată, deoarece se urmărește captarea atenției receptorului.

Deși imaginea asupra gradului în care se manifestă prezența locutorului în enunțul de tip juridic, așa cum este ea oferită de materialele analizate, este deformată într-o anumită proporție, totuși, se poate afirma că vorbitorul nespecialist abandonează uneori modul impersonal de enunțare, caracteristic stilului juridic.

Concluzii

Termenii juridici transferați în lexicul comun aparțin în mod special domeniului procedurii judiciare și dreptului penal (nume de infracțiuni), majoritatea lor fiind reprezentată de substantive. la acest nivel, rezultatele anchetei efectuate și ale analizei textelor publicistice fiind convergente și confirmate de înregistrarea unităților respective în DEX.

În lexicul comun modificările semantice nu au loc în direcția dezvoltării polisemiei, ci a substituției unui conținut lexical cu un altul, cauzată de necunoașterea exactă a sensurilor cuvintelor de specialitate, în schimb, în limbajul argotic și în cel familiar, termenii juridici înregistrați prezintă utilizări metaforice și metonimice, introducerea lor în comunicare având finalitate expresivă.

În ceea ce privește enunțul de tip juridic, analiza a relevat tendințe divergente apărute în cele două surse utilizate. Pe de o parte, în textul publicistic există o pronunțată tendință spre subiectivitate, fapt nespecific discursului legislativ, pe de altă parte, în discursurile celor șapte subiecți anchetați se constată o tendință de accentuare a impersonalității enunțului cu specific juridic, provocată de dorința de adecvare la stilul oficial.

De asemenea, se observă preferința vorbitorilor nespecialiști pentru modalități explicite de a marca ordinul și caracterul obligatoriu al unor acțiuni, în locul celor indirecte utilizate în general în textul juridic.

Consecințele „pătrunderii” trăsăturilor limbajului juridic în limba comună nu se limitează la procesul de „determinologizare” a vocabularului, ci cuprind și nivelul textual, unde se constată pierderea unor indici ai textului juridic și dobândirea unor mărci ale discursului performat în circumstanțe neoficiale.

Note:

¹ Eugen Coșeriu, „Arhitectura și structura limbii”, în Prelegeri și conferințe (1992-1993), ed. Dosoței SA, Iași, 1994

² Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, Dictionar general de științe. Științe ale limbii, ed. Științifică, București, 1997

³ Adriana Stoichițoiu, „Implicații didactice ale relației lexic comun-lexic specializat”, în „Limbă și literatură”, vol. 2, 1989

⁴ Dictionarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, ed. Univers Enciclopedic, București, 1998

⁵ Florica Dimitrescu, Dictionar de cuvinte recente, ediția a doua, ed. Logos, București, 1997, în care sunt consemnați următorii termeni și sensuri ai unor termeni absenți din DEX: *agravantă, anticorupție, cazierist, a criminaliza, decret-lege, decriminalizare, instrumentare*

⁶ Florica Dimitrescu, Dictionar de cuvinte recente, Ediția a doua, ed. Logos, București, 1997

⁷ cf. DEX, „a priva de libertate un inculpat pe baza unor dovezi ale săvârșirii unor fapte penale”

⁸ cf. DEX, „a priva de libertate un suspect pentru nu mai mult de 24 de ore, timp în care se strâng dovezi ale săvârșirii unei fapte penale, pentru a se putea produce arestarea”

⁹ cf. DEX, „cale de atac prin care se cere unei instanțe superioare să verifice legalitatea și temeinicia unei hotărâri judecătorești nedefinitive, în vederea anulării sau verificării ei” ⁹ cf. DEX. „acțiune făcută la o instanță judecătorească superioară spre a obține anularea unei sentințe date de o instanță inferioară și judecarea în fond a procesului”

¹⁰ cf. DEX. „acțiune făcută la o instanță judecătorească superioară spre a obține anularea unei sentințe date de o instanță inferioară și judecarea în fond a procesului”

¹¹ Adjectivul „criminal” este înregistrat în Anca Volceanov, George Volceanov, Dictionar de argou și expresii familiare ale limbii române, ed. Livpress, București, 1998

¹² cf. DEX, „care are un caracter represiv, care se ocupă de infracțiuni și prevede pedepsele care trebuie aplicate”

¹³ Gerard Cornu, Linguistique juridique, ed. Montchrestien, Paris, 1990

¹⁴ Adriana Stoichițoiu, „Relații text – discurs în limbajul juridico-administrativ”, în AUBLLR, 1981.

¹⁵ Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, Dictionar general de științe. Științe ale limbii, ed. Științifică, București, 1997

¹⁶ Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, Dictionar general de științe. Științe ale limbii, ed. Științifică, București, 1997

BIBLIGRAFIE:

- * * * - *Codul civil, Codul de procedură civilă*, ed. Agressis, Curtea de Argeș, 2000
- * * * - *Codul penal. Infracțiuni în legi speciale*, ed. Lumina lex, București, 1998
- * * * - *Dictionarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, ed. Univers Enciclopedic, București, 1998
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA, *Lexic comun, lexic specializat*, Ed. Universității București, 2000
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA, CRISTINA CĂLĂRAȘU, LILIANA IONESCU-RUXÂNDOIU, MIHAELA MANCAȘ, GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, *Dictionar general de științe. Științe ale limbii*, ed. Științifică, București, 1997

- CORNU, GERARD, *Linguistique juridique*, ed. Montchrestien, Paris, 1990
- COȘERIU, EUGEN, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică*, ed. Știința, Chișinău, 1994
- COȘERIU, EUGEN, „Arhitectura și structura limbii“, în *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ed. Dosoftei SA, Iași, 1994
- DIMITRESCU, FLORICA, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția I, ed. Albatros, 1982, ediția a II-a, ed. Logos, București, 1997
- IRIMIA, DUMITRU, *Introducere în stilistică*, ed. Polirom, Iași, 1999
- PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa limbii române. Partea I. Sintaxa grupului verbal*, EUB, 1976
- PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa și semantica*, EUB, 1992
- PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Teorie și analiză gramaticală*, ed. Coresi, București, 1992
- PITULESCU, ION, EM. DERȘIDAN, P. ABRAHAM, T. MALEA, I. RANETE, *Dicționar de termeni juridici uzuali*, ed. Alex, București, 1996
- STOICHIȚOIU, ADRIANA, „Relații text – discurs în limbajul juridico-administrativ“, AUBLLR, 1981
- STOICHIȚOIU, ADRIANA, „Implicații didactice ale relației lexic comun-lexic specializat“, în *Limbă și literatură*, vol. 2, 1989
- STOICHIȚOIU, ADRIANA, „Sens și definiție în limbajul juridic“, SCL, nr. 4, 1990
- STOICHIȚOIU, ADRIANA, *Semiotica discursului juridic*, EUB, 2001
- VOLCEANOV, ANCA, GEORGE VOLCEANOV, *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*, ed. Livpress, București, 1998

SURSE:

1. Ziarele:

- ◆ „Adevărul“, 22 III, 30 III 2001; „Atac la persoană“, 26 II, 5 III, 12 III 2001; „Cotidianul“, 21 III 2001; „Libertatea“, 28 II 2001; „Național“, 28 II, 20 III 2001; „România liberă“ (RL), 13 III, 14 III, 19 III, 21 III 2001; „România mare“ (RM), 2 III 2001; „Scandal național“, 3 III, 12 III 2001; „Independent“, 29 III, 30 III 2001

2. Emisiunile de televiziune:

- ◆ *Urmărire generală*, PRO TV, 12 III, 19 III, 26 III; *Știrile de la ora 17*, PRO TV, 19 III, 26 III; *Brigada mobilă*, Antena 1, 22 III; *Știrile Prima TV*, 30 III; *În justiție*, Tele7ABC, 25 III 2001

ELEMENTS SPECIFIC TO THE LEGAL STYLE IN COMMON LANGUAGE SUMMARY

This paper uses material extracted from nowadays press and from interviews taken to seven people that do not have legal studies, but have been involved in law suits and in criminal trials.

The purpose of this study is to analyse the degree in which the significant penetration of legal terminology in the current common language and in argotic / colloquial Romanian affects some particular areas of the law and leads to lexical and semantic changes.

At text level, the paper studies the deviations from standard legal discourse which occur in the manner of expressing juridical matters by non-specialists. The analysis has revealed on the one hand, the fluctuation between a subjective approach of the legal topics – especially in the press - and an exceedingly impersonal tone used in the interviews, and on the other hand, the preference for an overt expression of the law coercion instead of an indirect one, present in legal texts.

LOCUL PRONUMELOR NEACCENTUATE DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ ÎN PERSPECTIVĂ ROMANICĂ*

Sanda Reinheimer Rîpeanu

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine,
Universitatea din București

În ultimele două decenii a crescut interesul pentru clitice în general, și implicit pentru cliticele din limbile romanice occidentale¹ vechi. Cităm printre lucrările cele mai importante, în ordine cronologică: Kok, 1985; Benacchio & Renzi, 1987; Wanner, 1987; Renzi, 1989; Dardel & Kok, 1996, la care se adaugă numeroasele articole ale lui Giampaolo Salvi despre domeniul galego-portughez în special și roman în general (1990–2001). Referirile la română sunt întâmplătoare (singura lucrare care are în vedere constant și româna este cea datorată lui Robert de Dardel și Ans de Kok), și acest lucru nu este întâmplător, având în vedere, pe de o parte, distanța care separă etapa veche a limbilor romanice occidentale de primele secole de afirmare a românei ca limbă scrisă, pe de altă parte, lipsa unor studii amănunțite despre situația pronumelui personal în epoca de început a limbii noastre (cu excepția celui datorat lui Tiktin, 1885, scris într-o perioadă în care, după enunțarea „legii Tobler–Mussafia“, interesul pentru studiul topicii pronumelor neaccentuate a dat imediat naștere unui număr mare de lucrări consacrate tuturor limbilor romanice). În ceea ce privește studiile lingvistice care însoțesc edițiile de texte, o atenție mai mare acordă pronumelor neaccentuate van Eeden, 1985, I, p. 384–419.

Revirimentul interesului pentru clitice la o sută de ani după ce pronumele accentuate au făcut obiectul unor dezbateri furtunoase între romaniști de seamă ai vremii, face necesară reluarea discuției cu privire la locul lor în română. Lucrarea de față încearcă să pună în legătură cliticele din perioada limbii române vechi scrise cu date obținute ca urmare a cercetării cliticelor romanice din faza veche, sperând că va putea trezi interesul pentru investigații amănunțite.

1. Pronumele personale în latină²

Pronumele personale regim nu au în latină o poziție adiacentă față de suportul lor sintactic. Apropierea de verb este accidentală, dat fiind că pronumele personal apare mai curând la începutul frazei, iar verbul la sfârșit³ (adiacența depinde de fapt și de numărul elementelor din frază: cu cât fraza este mai amplă cu atât distanța între pronumele personale și suportul lor sintactic crește). Faptul că pronumele personale regim se pot plasa chiar și în interiorul unui constituent (între membrii acestuia) dovedește o legătură slabă cu suportul sintactic pe plan prozodic.

Pronumele personale regim se află cu precădere la începutul frazei, o situație probabil condiționată pragmatic:

- ele sunt tematice și tind să se afle în locul unde figurează în general tema⁴;
- servesc, în structurarea discursului, la stabilirea legăturilor cu ceea ce precedă și se plasează cât mai aproape de acest context.

Aflată în partea de început a frazei, forma morfologică unică a pronumelor personale latinești putea să apară în două tipuri de poziții⁵:

- (a) poziție liberă, inclusiv poziție inițială (ca orice grup nominal), cu posibilitatea ca pronumele să fie întărit de particule;
- (b) plasare după primul constituent, cu care pronumele personal nu întreține nici o relație structurală (în afară de cazurile marcate, când verbul este plasat la inițială absolută).

Cele două poziții par să corespundă la două întrebări distincte:

- (a) prima permite focalizarea sau punerea în contrast a pronumelor, ceea ce face ca ea să poată fi considerată drept o poziție forte;
- (b) cealaltă are doar rolul de a satura valența verbului⁶, ceea ce face ca ea să fie considerată mai degrabă drept o poziție slabă⁷.

Astfel, sărăcia inventarului latinesc al pronumelor personale regim (în comparație cu cel romanic) nu împiedecă membrii săi să acopere întregul ansamblu de întrebări specifice pronumelor personale romanice, și aceasta nu numai din punct de vedere sintactic, ci și din punct de vedere pragmatic. Diferențele de accent, de semnificație, de funcție pragmatică și de comportament sintactic merg împreună și servesc pentru a distinge două întrebări fundamentale ale pronumelor latinești. Pronumele personale regim figurează în contexte distincte, în funcție de intenția autorului și de rolul care le este atribuit. Nu e mai puțin adevărat că statutul lor nu poate fi identificat decât pe baza funcției semantico-pragmatice, iar intenția autorului latin în ceea ce privește valoarea lor informațională nu este întotdeauna evidentă⁸.

Poziția slabă presupune plasarea pronumelor personale după cuvintele 'esențiale' (emfatice prin natură sau emfaticizate), deci imediat după o poziție prozodic forte (același loc atrage în latină și alți constituenți, și anume: forme ale verbului *esse*, anumite pronume nedefinite, constituenți care nici nu ar putea fi condiționați tematic pentru a apărea pe primul loc). Ea a fost pusă în legătură cu legea devenită celebră a lui Wackernagel (1892), formulată pentru limbile indo-europene vechi, printre care și latina, care observă că, în vechile limbi – cu accent muzical și cu ordine sintactică liberă⁹, există părți de vorbire care ocupă un loc fix în frază după primul element, pe care se sprijină din punct de vedere prozodic. Este vorba despre verbe copulative, pronume și adjective nedefinite, conjuncții, particule interogative sau exclamative, pronume personale subiect sau obiect. Sunt unități fonetic neaccentuate, precedate de un termen suport din punct de vedere prozodic (termen inițial, deci accentuat), care putea fi orice tip de cuvânt sau parte de vorbire. Elementele neaccentuate situate în poziția a doua – numite clitice – formau o singură unitate fonologică cu unitatea precedentă. Poziția Wackernagel este caracterizată și prin faptul că cliticul putea să nu se afle în imediata apropiere a termenului de care depindea din punct de vedere sintactic.

Legea lui Wackernagel a fost formulată în termeni fonetici, dar chestiunea nu se pune numai în termeni fonetici: aceste cuvinte așezate după poziția 1 se disting în mod prioritar prin caracterul lor accessoriu (ceea ce nu înseamnă de loc facultativ!) și că acesta este factorul esențial care le determină poziția¹⁰: având rol de determinant fără să-l aibă și pe acela de determinat, fără să aibă deci și ei la rândul lor determinanți, nu poartă accent. Caracterul neaccentuat este de origine sintactică și este în strânsă legătură cu poziția fixă în frază. Pe de altă parte, poziția fixă prezervă identitatea acestor elemente neaccentuate care, având cele mai diverse elemente drept suport, nu întrețin cu acestea nici un fel de legătură semantică.

Pronumele personale latinești cu statut slab în latină nu pot fi considerate totuși clitice: chiar dacă pot fi continuatoare ale unei situații anterioare¹¹, ele nu formează, împreună cu segmentele care le precedă, un ansamblu prozodic, nu exercită nici o influență asupra locului accentului în cuvintele precedente¹².

2. Pronumele personale romanice

Scopurilor semantico-pragmatice pentru care este folosită în latina forma unică a pronumelui personal regim le corespund în limbile romanice forme morfologice distincte. Se dezvoltă, încă de la începutul romanității, două serii paralele de forme pronominale, caracterizate în esență prin realizarea [+ ACCENT] VS [- ACCENT] a segmentului pronominal, în funcție de poziția forte sau slabă deținută de acesta. Secvențele dezvoltate vor fi diferite din punct de vedere fonetic (de exemplu, pers. a II-a dativ: *tibi* > *ție* – pentru poziția tare, dar *ți*, cu *i* pronunțat asilabic – pentru poziția slabă: *cerșitu-ți-au*, *totu-ți voiu spune*)¹³. Segmentul pronominal în poziție ‘slabă’ funcționează, din punct de vedere prozodic, ca o silabă neaccentuată într-un ansamblu în care un element suport poartă accentul principal.

Cât despre locul pe care formele neaccentuate îl ocupă în raport cu forma verbală, el trebuie pus în legătură cu schimbarea de topică care se produce în latina târzie sau în faza de trecere spre romanitate: situarea verbului într-o poziție de tip (S)VO, (O)VS sau (Adv)VS/O creează premisele apropierii dintre pronume și verb, o apropiere justificată semantic, rezultat al unei tendințe naturale a limbilor¹⁴. Adverbalitatea este astfel posibilă, devenind (cu foarte puține excepții) o caracteristică a formelor pronominale neaccentuate. Dar limbile romanice occidentale vechi nu depășesc restricția privitoare la imposibilitatea realizării acestor forme în poziție inițială; pronumele neaccentuate continuă să fie plasate după un alt constituent¹⁵:

S + CL + V... O + CL + V... ADV + CL... QUE + CL + V...
V + CL...

Adverbalitatea se realizează în două direcții, pentru că pronumele poate să apară în poziții diferite față de verb¹⁶: poziție postverbală (atunci când primul constituent este verbul) și poziție anteverbală (atunci când primul constituent este altul decât verbul).

În poziție postverbală cliticile dobândesc în limbile romanice vechi o realizare enclitică față de verb; în schimb poziția anteverbală nu generează automat o realizare proclitică față de verb, pentru că formele neaccentuate ale pronumelor personale pot să devină dependente prozodic de un constituent diferit de verb și anume de constituentul care precedă, în encliză față de acesta. Inventarul de clase cărora le pot aparține acești constituenți se restrânge treptat încă din faza veche a limbilor romanice occidentale; idiomurile care mai permit encliza unui pronume anteverbal față de un constituent care precedă sunt puține, și – chiar atunci când ea apare în limba vorbită – limba scrisă o reflectă într-un număr redus de cazuri.

Dar contextele în care subiectul, obiectul, grupul adverbial se află în poziția 1:

S + CL + V... O + CL + V... ADV + CL...

nu generează automat anteverbalitatea cliticului: un constituent care se situează într-o poziție periferică (subiect topicalizat, obiect dislocat, sintagmă adverbială, propoziție subordonată), pot determina situarea cliticului după verb:

Et <los que le avian a matar> estavanle esperando... (Conde Lucanor, apud Zauner, 164)

E <todo esta pena> devela aver el rey (Fuero Juzgo, apud Zauner, 144)

E <quando los cavallos se vieron en el corral, ante que el leon saliese de la casa do yazia encerrado,> començaronse a matar lo mas buena mente del mundo (Conde Lucanor, apud Zauner, 162)

Este vorba despre contexte unde constituentul se situează în afara secvenței din care face parte cliticul, iar plasarea acestuia în poziție anteverbală ar echivala cu o ocurență la inițială.

S-ar putea considera în consecință că pronumele neaccentuat se situează după primul constituent, iar mobilitatea sa în raport cu verbul la o formă finită este doar aparentă și nu este deloc întâmplătoare. Cu timpul și această mobilitate se reduce în favoarea poziției anteverbale: în italiană ea subsistă până în secolul al XVI-lea¹⁷, în spaniolă este atestată până în Secolul de Aur și este încă posibilă la mulți scriitori din secolul al XVII-lea¹⁸. Ea se manifestă încă în portugheză, singura limbă unde „l'enclise est la pente naturelle de la langue”¹⁹ și care interzice și astăzi situarea cliticelor pe primul loc în frază.

3. Limba română veche

Dacă limba română a suferit procesele descrise mai sus, ele nu pot fi urmărite pentru o perioadă de început a limbii care să corespundă cronologic fazei vechi a limbilor romanice occidentale. În plus față de aceasta, pentru analiza situației din română suntem obligați să ținem seama și de alți factori, de o importanță mai mare sau mai mică în evoluția pronomelor:

- ambianța cultural-lingvistică în care apare și se dezvoltă limba română scrisă, diferită de cea în care se constituie varietățile scrise ale limbilor occidentale;
- diferența între limba din textele originale și cea din textele traduse;
- limba din care au fost traduse textele;
- statutul autorului traducerii (român nativ²⁰ sau vorbitor de altă limbă, care știe mai mult sau mai puțin bine românește);
- conținutul textului (text narativ, cu caracter religios, administrativ, juridic etc.).

3.1. Adverbalitatea. Clitice anteverbale și postverbale

Pentru moment ne limităm doar să semnalăm câteva similitudini între limba română veche și limbile romanice occidentale, pornind de la fragmente de texte vechi publicate în *Crestomația limbii române vechi (1521 – 1639)*, fără să ținem seama de intervenția posibilă a tuturor factorilor menționați. Câteva observații generale comune pentru faza veche a limbilor romanice²¹ sunt valabile și pentru română:

- Cliticele nu apar în poziție inițială²². Pentru limba română, lucrările destinate istoriei limbii literare remarcă restricția de a nu se începe fraza cu cuvinte neaccentuate, dintre care fac parte nu numai formele neaccentuate ale pronomelor, ci și formele verbale auxiliare sau ale verbului copulativ²³; plasarea postverbală a cliticelor este pusă – pentru cărțile populare, de exemplu – pe seama modelului slav²⁴: *împărate, bate-mă bărbatul și mă suduiește; apropiară-să munții unul de altul*.
- Adverbalitatea este o caracteristică aproape generală a cliticelor²⁵.
- Există contexte în care cliticele sunt mai ales postverbale (3.1.1.), altele în care sunt mai frecvent preverbale (3.1.2.); există și contexte care permit ambele poziții ale cliticelor (3.1.3.).

3.1.1. Clitice postverbale

Este caracteristică postverbalitatea cliticelor atunci când verbul ocupă poziția 1, fiind precedat sau nu de un vocativ (lăsăm deoparte verbele la imperativ și verbele la forme non-finite, unde encliza este generală²⁶), fiind exclusă apariția pronumelui neaccentuat pe primul loc în frază:

spuniu-me ție în ceatere, Dzăule (Psaltirea Hurmuzaki, 36^v)²⁷

Bărbați frați, cade-se a zice cu cutezare cătră voi... (Apostol, 21)

'Adunați rămășițele...!' Adunară-le și... (Tetraevanghel, Brașov, 194)
Rugamu-nă dzuo se fie (Codicele voronețean, 46)²⁸.

În textele cercetate, am găsit – pentru un inventar de aproximativ 3000 de forme clitice, doar 6 exemple în care cliticul se află în poziție inițială absolută.

Aceeași situație a formei neaccentuate și în limbile occidentale vechi, cazul cel mai banal, semnalat în toate gramaticile romanice istorice care se ocupă și de ordinea cuvintelor în frază:

- it. *Donna, volio te pregare* (CR²⁹ I, *Ritmo su Sant'Alessio*, 40)
manderei 'l en profundo (CR I, Cecco Angiolieri, 4)
- fr. – *Que avez donc? – Falt me li cuer* (*Eneas*, apud Moignet, 1976)
- oc. *Rembra-m d'un'amor de lonh* (CR I, Jaufré Rudel, 4)
- esp. *Llególas al corazón* (CR I, *Poema de mio Cid*, 276)
- ptg. *Vejo-te queixoso* (CR I, Garcí(a) Ferrandez de Gerona, 1).

3.1.2. Clitice anteverbale

Cliticele sunt cu precădere anteverbale atunci când:

- verbul este precedat de un element interogativ direct sau indirect³⁰:
Ce-ți fu, mare, de fugiși?; Și tu, Iordane, ce te turnași înapoi? (*Psaltirea voronețeană*, 24^r)
Pre cine-ș deade Dumnezeu Evanghelia sa afară? (*Întrebare creștinească*, 5)
Ce te lauzi în răul tău, tare? (*Psaltire românească*, 57^y)

vezi și:

- it. *Obe l'ai assimilata?* (CR I, *Ritmo cassinese*, 68)
- sp. *¿Dó lo iré buscar?* (CR I, *Roncesvalles*, 22)
- ptg. *Por que as fez Deus tan grandes?* (CR I, Julião Bolsiero, 7)

- verbul este precedat de negație³¹:
Nu mă pociu scula să dau ție (*Tetraevanghel*, Brașov, 142)
Nu mi se cade numai acicea să fiu și să lăcuiescu ... (*Legenda sfintei Vineri*, 90)

ca și în celelalte limbi romanice³²:

- it. *no! so dire* (CR I, Jacopone da Todi, 5)
- occ. *no-m platz plus que l'yverns gelatz* (CR I, Jaufré Rudel, 7)
- fr. *nel troverai* (CR I, Chrétien de Troyes, 24)
- cat. *yo nom cuydave* (CR I, *Inchiesta del San Graal*, 34)
- sp. *nin amigo a amigo nos pueden consolar* (CR I, *Poema de mio Cid*, 1177)

3.1.3. Clitice anteverbale și postverbale

3.1.3.1. SVO sau OVS

Mai dificilă este compararea poziției cliticului din mai multe limbi în contexte complexe, unde prezența la început de frază a subiectului sau a unui obiect ar presupune nu numai inventarierea unei anumite succesiuni a constituenților, ci și o analiză sintactică și pragmatică a enunțului.

Dintre toate contextele în care pot să apară cliticele semnalăm câteva cazuri în care există fluctuații în ceea ce privește poziția față de verb, alegând doar secvențe în care verbul nu este precedat decât de un singur constituent³³; în număr mai mare, asemenea exemple ar permite identificarea acelor contexte care decid asupra poziției formelor neaccentuate:

- SV(\pm O), unde ar fi necesar să se poată identifica statutul diferit al subiectului care ar putea explica poziția diferită a cliticului³⁴; ambele poziții sunt identificate pentru limbile romanice vechi³⁵:

- anteverbal

acela-mi slujii (Psaltirea Hurmuzaki, 83')

tu me zidiși (Psaltirea voronețeană, 40')

Eale se apropiară (Tetraevanghel, Brașov, 66')

- postverbal

Toți plecară-se depreună (Psaltirea Hurmuzaki, 9')

Ei împiedecați fură și căzură, noi sculămu-ne și dereptămu-ne (Psaltire românească, 16')

- OV(\pm S) unde cliticul are un referent diferit de O din poziția 1; cele câteva exemple românești prezintă clitic postverbal:

Viață cerșitu-ți-au (Psaltire românească, 16')

cinci talanți datu-mi-ei; doi talanți dedeși-mi (Evanghelie cu învățătură, 358)

În limbile romanice vechi preferința merge spre anteverbalitate, chiar dacă postpunerea se întâlnește într-un număr redus de cazuri³⁶:

it. *i ma me-n laf (Bagni di Pozzuoli, apud Dardel & Kok, p. 92); dar și nullo profecto dònale (ibidem, p. 84)*

fr. *grant joie en a li quens Henris (ibidem, p. 92)*

ptg. *e esta paraula lles disso (ibidem, p. 91)*

- OV(\pm S), cu obiect dislocat la stânga reluat prin clitic: cele câteva exemple prezintă clitic postverbal:

... și băătorilor | deschide-le-se-va (Tetraevanghel, Brașov, 143')

Iară pre Por Impărat | puse-I Alexandru în căruțul de aur (Alexandria, 38')³⁷

Isus Nazoreiul... luară-lu cu mîinile ceia fără leage... (Apostol, 20)

dar și anteverbal:

Și aceasta o mărturisește fariseul acela... (Legenda lui Ioan Sinaitul, 170')

și țara me o prădară (Alexandria, 35')

În limbile romanice vechi, este firească în acest caz postverbalitatea³⁸; de exemplu, în spaniolă:

a Fernando e a Diago aguardar los mandó (Poema de mio Cid, apud Dardel & Kok, p. 265)

et al que ffuere baptizado déuenlo ssacar ffuera del baptismo (Alfonso el Sabio, Setenario)³⁹, p. 150)

- verbul este precedat de un OPrep, ADV, cu situare anteverbală sau postverbală a cliticului și în limbile romanice vechi⁴⁰:

- pronume anteverbal:

De trei lucrure se teame sufletul meu, de a patra mi se cutremură (Floarea darurilor, 560')

întru buna creștinătate-I cresc (Viața sfântului Grigore Decapolitul, 110')

mai virtosu-I indemna să îndrăznească (Viața sfântului Grigore Decapolitul, 111')

- pronume postverbal:

De frica lui cutremurără-să păzitorii (Tetraevanghel, Brașov, 66')

...cu pinză curată învăli-I, puse-I (Liturgier, Brașov, 26')

Cf. pentru limbile romanice vechi:

- it. *Certe credotello, frate* (*Ritmo cassinese*, apud Dardel & Kok, p. 84) ou *per folli e per matti gli tengono* (*Libro della distruzione di Troia*, apud Ramsden, p. 64)
- fr. *Primes didrai vos dels honors* (*Vie de Saint Léger*, apud Dardel & Kok, p. 84), ainsi que *or m'entent, si te musterrai iço* (*Li quatre livre des Reis*, apud Ramsden, p. 67)
- sp. *pues leuaronlo a Sant Joan* (*Liber Regum*, apud Ramsden, p. 67), mais aussi *bien lo veedes* (*Poema de mio Cid*, apud Dardel & Kok, p. 90)
- ptg. *e depois tornarom-se ao paaço* (*A Demanda do Santo Graal*, apud Ramsden, p. 67) ou *e muito lhes era cousa dura* (*A Demanda do Santo Graal*, apud Ramsden, p. 66).

3.1.3.2. Propoziții introduse de un element de relație

• Element de relație coordonator:

– clitic anteverbal

Putrediră și se urriră întru faptele loru (*Psaltirea Hurmuzaki*, 9^f)

O vie sădi un om și o îngrădi cu gard (*Tetraevanghel*, Brașov, 96^f)

Și-lu sirînge în brațe și-lu săruta (*Moartea lui Avraam*, 80^f)

– clitic postverbal

crescură spini și nădușiră-l (*Tetraevanghel*, Sibiu, 42^f)

Amuțiu și plecai-mă (*Psaltire românească*, 41^f)

Luați poarta domnilor voștri. Și luo-se poarta de veaci și... (*Liturghier*, Brașov, 26^f)

Conjuncția *et*, stabilind un raport de coordonare între două propoziții principale, atrage postverbalitatea cliticului în limbile romanice vechi⁴¹ (anteverbalitatea fiind accidentală):

ptg. *e ela maravilhou-se das maravilhas* (*A Demanda do Santo Graal*, apud Ramsden, p. 78)

sp. *E el conde tovo que Patronio le dezia la verdat et le dava buen consejo, et fizolo asi et falloso ende bien* (*Conde Lucanor*, apud Zauner, 165)

În română, sunt frecvente cazurile de folosire anteverbală a pronumelui într-o propoziție coordonată cu cea precedentă, unde pronumele este postverbal:

bucura-se-va Iacov și se va veseli Izrail (*Psaltirea Hurmuzaki*, 9^f)

Avutul amu da-i-se-va și i se va preaizbindi (*Evanghelie cu învățătură*, 358)

această carte arată-ne noauo păcatele noastre și ne învață cumu ne turnăm și ne pocăim (*Tilcul evangheliilor*, 247^v)

Acest tip de construcție simetrică se realizează și în limbile occidentale, dar în sens invers:

it. *Lo cavaliere si partí dal giullare, e misesi per lo cammino a ritornare in sua terra* (*Il Novellino*, ed. Alberto Conte, in *Novellieri italiani*, Salerno, Roma, 2001, p. 15)

occ. *anc non la vi et am la fort* (Guillaume IX, apud Jensen, p. 105); *adonc si leva e seina se* (*Flamenca*, *ibidem*)

sp. *ellos vos las piden e mándovoslo yo* (*Poema de mio Cid*, apud Sánchez Lancis, p. 325).

Construcția este caracteristică în română și pentru imperative coordonate între ele⁴²:

legați-i minule și picioarele, luțați-l și-l aruncați într-un tunec osebî (*Tetraevanghel*, Sibiu, 85^f)

Iară de iaste altcineva, de la masă-l scoală și-l judecă cumu ți-am zis. (*Cronograful lui Moxa*, 71^v)

Prendeți-o și o legați (*Legenda Sfintei Vineri*, 92^v)

• Element de relație subordonator, care atrage în mod general anteverbalitatea cliticului în limbile occidentale vechi⁴³, uneori imediat după complementizator, dând posibilitatea unor interpolări între clitic și verb⁴⁴; în română cliticul poate apărea în ambele poziții, și credem că se află aici cea mai semnificativă distincție pe care o prezintă româna în raport cu celelalte limbi romanice:

– **anteverbal:**

Că intru ceasta noapte-mi stătu înrainte îngerul celuia ce-i slujescu de-mi grăi (Codicele voronețean, 45^v)

...ș-am venit la mănăstire ca să-mi spăsescu sufletul (Floarea darurilor, 558^v)

Să fie numele ei Sfinta Veneri și naște-va veneri și când o veți boteza, așa să-i fie numele ei (Legenda Sfintei Vineri, 90^v)

– **postverbal:**

Și dereptu carea mihnită îmblu cîndu dodeiaște-mi vrăjmașul? (Psaltirea Hurmuzaki, 36^v)

...și rrăpîță fu corabia de nu putea se protivească-se vîntului (Codicele voronețean, 44^v).

În timp ce textele vechi romanice occidentale oferă doar exemple de tipul:

fr. *se il te plaist (Li quatre livre des Reis, apud Ramsden, p. 78)*

it. *qui o saven (Sermoni subalpini, apud Dardel & Kok, p. 77)*

sp. *quando los vîo fuera (Poema de mio Cid, apud Dardel & Kok, p. 74)*

ptg. *que te faça companha em tôda minha vida (A Demanda do Santo Graal, apud Ramsden, p. 57).*

3.2. Texte originale și texte traduse

Prezentarea faptelor sub 3.1. nu face distincție între texte traduse și texte originale. De altfel nici Dardel & Kok, 1996, care fac apel la un total de 63 de exemple vechi românești, nu țin seama de această particularitate a textelor (majoritatea exemplurilor folosite de autori provine din texte traduse). Înainte de a sugera o cercetare detaliată – din punct de vedere semantic și pragmatic – a comportamentului cliticelor, ni se pare totuși util să încercăm să aflăm, chiar și cu mijloace rudimentare, ce diferență există pe acest plan între textele originale și cele traduse.

De aceea ne propunem să comparăm – pornind de la câteva evaluări numerice – prezența pronumelor în textele originale și în cele traduse din slavonă, pe de o parte, ca și – în cadrul fiecăruia dintre aceste ansambluri – între textele din secolul al XVI-lea și cele din primele patru decenii ale secolului al XVII-lea⁴⁵. Pentru a face aceste distincții, ne-am bazat pe informațiile date în introducerile care precedă textele. Având în vedere lungimea diferită a textelor, am preferat să luăm în considerație numărul rândurilor de text, la care raportăm diferitele ansambluri de pronume.

1. Un prim tabel conține, raportat la numărul de rânduri din textele care au furnizat inventarul de pronume:

- totalul de pronume personale (TOTAL PP)
- totalul cliticelor care apar în propoziții interogative directe, în propoziții imperative și în propoziții principale care încep cu negația *nu* (CLITICE₁)
- totalul cliticelor care apar în propoziții subordonate și în propoziții principale – cu excepția celor care fac parte din CLITICE₁ (CLITICE₂)
- totalul pronumelor accentuate folosite în texte (ACC).

2. Un al doilea tabel se ocupă doar de CLITICE₂, al căror număr este raportat la același quantum de rânduri din textele din care provin pronumele, pentru cele două poziții care se realizează: VCL vs CLV, în următoarele contexte:

- propoziție principală cu verbul în poziția 1: {#}
- propoziție principală cu verbul în poziția 1, precedat de o conjuncție coordonatoare {ET...}
- propoziție principală cu verbul precedat de subiect, obiect, adverb, nume predicativ, propoziție subordonată: {S, O, A}

- propoziție subordonată (relativă, interogativă indirectă, completivă, circumstanțială): {SUBORD}.

Ambele tabele oferă date privitoare la rezultatele raportului dintre numărul de pronume specific unui anumit ansamblu și numărul de rânduri din textele din care formele au fost excerptate:

- total texte cercetate 1521–1639 **TT**
 ⇒ 1600 **TT ⇒ 1600**
- 1600 ⇒ **TT 1600 ⇒**
- texte traduse din slavonă 1521–1639 **S**
 ⇒ 1600 **S ⇒ 1600**
- 1600 ⇒ **S 1600 ⇒**
- texte originale 1521–1639 **O**
 ⇒ 1600 **O ⇒ 1600**
- 1600 ⇒ **O 1600 ⇒**

- Iată primul dintre tabele:

Tabloul 1

	TOTAL PP	CLITICE ₁	CLITICE ₂	ACC
TT ⁴⁶	0,55	0,06	0,42	0,07
TT ⇒1600	0,55	0,07	0,40	0,08
TT 1600⇒	0,54	0,04	0,47	0,04
S	0,59	0,07	0,44	0,08
S ⇒1600	0,57	0,07	0,40	0,09
S 1600⇒	0,64	0,05	0,52	0,06
O	0,43	0,04	0,38	0,02
O ⇒1600	0,45	0,05	0,37	0,03
O 1600⇒	0,42	0,02	0,38	0,01

Rezultă, din tabelul de mai sus, că ponderea pronumelor personale în general este mai mare în textele slave decât în textele originale, dar situația nu este aceeași pentru toate tipurile de pronume: ponderea pronumelor accentuate este în scădere în ambele categorii de texte⁴⁷, în timp ce cea a cliticilor {CLITICE₂} este în creștere. În ceea ce privește {CLITICE₁}, putem presupune că ponderea contextelor în care se realizează aceste clitice este diferită în cele două perioade, ceea ce ar explica scăderea înregistrată.

Cel de-al doilea tabel are în vedere comportamentul cliticilor din categoria {CLITICE₂} în cele patru contexte menționate:

Tabloul 2

	{#}		{S, O, A}		{ET...}		{SUBORD}	
	VCL	CLV	VCL	CLV	VCL	CLV	VCL	CLV
TT	0,032	0,001	0,040	0,075	0,014	0,065	0,013	0,185
TT ⇒1600	0,046	0,001	0,056	0,047	0,023	0,036	0,020	0,169
TT 1600⇒	0,009	0,001	0,010	0,118	0,001	0,110	0,001	0,215
S	0,038	0,001	0,054	0,071	0,020	0,066	0,018	0,174
S ⇒1600	0,049	0,001	0,067	0,042	0,028	0,037	0,024	0,155
S 1600⇒	0,013	0,001	0,018	0,133	0,002	0,131	0,002	0,223
O	0,015	0,001	0,002	0,085	0	0,060	0	0,214
O ⇒1600	0,032	0	0,005	0,068	0	0,032	0	0,230
O 1600⇒	0,003	0,002	0	0,097	0	0,080	0	0,202

- a) Textele, în totalitatea celor avute în vedere, arată realizarea cu totul excepțională a cliticelor la începutul propoziției, în favoarea secvenței VCL. Encliza poate fi considerată în cadrul unei evoluții firești a poziției pronomelui neaccentuat latino-roman. Chiar dacă pare a fi în scădere, ea va continua să fie utilizată în secolul al XVII-lea, în limba cronicarilor moldoveni de exemplu, unde realizarea ei frecventă este dictată de stilul specific textelor și unde cliticul este încă accidental folosit după pauză absolută.
- b) Pentru orice alt constituent decât verbul care începe propoziția, precum și pentru o propoziție subordonată cu care se deschide fraza, textele slave permit postverbalitatea cliticului (în scădere). Textele originale o atestă accidental în prima perioadă și deloc în cea de-a doua. În schimb, în ambele categorii de texte ponderea anteverbalității cliticului este în creștere.
- c) După conjuncții coordonatoare (în marea majoritate a cazurilor *și*), doar textele slave prezintă postverbalitatea cliticului, și ea în scădere în timp. În schimb, în ambele categorii de texte anteverbalitatea cliticului este în creștere de la o perioadă la alta. Având în vedere originea adverbială a rom. *și*, precum și preferința pentru antepunerea cliticului în contextul menționat sub (b), ne putem aștepta, în acest context, la un comportament diferit al cliticului de cel din limbile romanice occidentale: anteverbalitate în română vs postverbalitate în celelalte limbi. S-ar putea pune în legătură cu acest comportament diferit și construcțiile simetrice dar diferit structurate:

rom. VCL *și* CLV față de ...CLV *et* VCL.

- d) În propozițiile subordonate, textele originale nu acceptă poziția postverbală a cliticului (spre deosebire de textele slave, unde – de altfel – ponderea ei se diminuează).

Diferențele constatate ar trebui puse în legătură și cu caracterul textelor investigate: stil narativ în multe dintre textele traduse, stil juridic sau epistolar în cele originale, și mai ales, ne putem întreba, dacă există posibilitatea unor diferențieri, pe acest plan, pentru perioadele studiate. Datele obținute sugerează necesitatea abordării diferențiate a textelor din toate punctele de vedere și, pe cât posibil, a unui număr cât mai mare de texte.

Pentru moment, dacă ținem seama de comportamentul cliticului doar în textele originale, putem observa că singura trăsătură comună limbilor romanice vechi, și pe care nu o mai atestă limbile moderne (cu excepția portughezei), este incapacitatea cliticului de a se realiza după pauză absolută. Ca și pentru limbile occidentale, acesta este contextul în care cliticul a dobândit cu cea mai mare întârziere poziția pe care o deține actualmente, cu reminiscențe în construcții fixe și în limbile actuale. Limba română din perioada 1521–1639, și mai ales din cea de-a doua parte a acestei perioade, pare să-și fi definit preferința pentru anteverbalitatea cliticelor în toate celelalte contexte, unde encliza poate fi atribuită influențelor exercitate de originalul care s-a tradus. Dar un răspuns definitiv poate fi dat numai ca urmare a studierii poziției cliticelor în slavonă și a confruntării textelor.

Note:

* Acest studiu a fost realizat în cadrul unui proiect de cercetare finanțat de FWO flamand, față de care ne exprimăm aici toată recunoștința. Mulțumim colegei noastre Liliane Tasmowski, profesor la Universitatea din Antwerpen (UIA), pentru discuțiile îndelungate referitoare la cliticile în limbile romanice care ne-au fost de mare folos și în cercetarea de față.

¹ Folosim determinantul 'occidental' cu sens geografic, și nu cu cel cu care este utilizat în mod obișnuit în lingvistica romanică.

² Pentru situația din latină, vezi Wanner, 1987, Salvi. 1996.

³ Poziția pronomelor personale regim față de verb este în general preverbală; ele sunt postverbale (și adiacente verbului finit) în două cazuri: imperativ și verb focalizat.

⁴ Anna Giacalone Ramat, 1990, apud Olga Fernández Soriano, *Los pronombres átonos en la teoría gramatical. Repaso y balance*, in Fernández Soriano (ed.), 1993; Renzi, 1989.

⁵ Vezi Janse, 1994.

⁶ Realizare care, ca și anafora, nu era obligatorie în latină.

⁷ Toate pronumele personale regim sunt susceptibile de a avea o întrebunțare clitică; *ille* o dobândește mai târziu.

⁸ Traducerile în limbile romanice moderne reflectă în general distincția.

⁹ Dar și în unele limbi indo-europene moderne (Benacchio & Renzi, 1987, p. 3).

¹⁰ Jakobson, 1935.

¹¹ Vezi Renzi, 1993, p. 291–302.

¹² Singurele (en)clitice reale ar fi în latină {-*que* (copulativ), -*ve* (disjunctiv), -*ne* (interogativ), -*ce* (deictic)} și {-*met*, -*pte*, -*te*} (particule de întărire, întrebunțate după pronumele personale și reflexive, indiferent de locul pe care acestea îl ocupă, și sudate cu ele). În prezența lor cuvântul precedent nu mai conservă accentul în locul obișnuit și anume: accentul cade pe silaba imediat premergătoare encliticului, oricare ar fi lungimea acesteia: *duabus tribúsue horis; potéstne huius coeli spiritus esse iucundus?*

¹³ Totuși, pe plan funcțional, având în vedere informația pe care o deține pronumele personal, evoluția neaccentuată a acestui segment, de obicei monosilabic, nu este identică cu evoluția unei silabe neaccentuate. Cf. pentru poziția intertonică: lat. *dormitorium* > fr. *dortoir*, unde silaba intertonică se poate reduce, ceea ce nu se produce în cazul segmentelor pronominală în structura S + clitic + V: *me*, intertonic slab, se sustrage parțial ‘legilor’ de slăbire articulatorie care funcționează în interiorul cuvintelor. Vezi descrierea contextelor în care se dezvoltă pronumele personale neaccentuate la Lausberg, 1971.

¹⁴ Renzi, 1989; 1993.

¹⁵ Renzi, 1989. Această poziție a fost descrisă pentru limbile romanice vechi încă de la începuturile lingvisticii romanice și este cunoscută sub numele de legea Tobler–Mussafia.

¹⁶ Tratamentul cliticelor, așa cum este el prezentat de legea lui Wackernagel, prezerva natura cliticelor, căci ele aveau drept suport cele mai diverse elemente. Din momentul în care devin adverbale, cliticele sunt în pericol de a-și pierde individualitatea, pentru că verbul și cliticul, formând o unitate semantică, sunt permanent în contact; altfel spus, dacă diversitatea suporturilor prezerva identitatea cliticelor, nivelarea suporturilor ar putea să o pună în pericol. În limbile romanice, identitatea cliticelor, situate în imediata vecinătate a verbului, este apărată însă de jocul enclizei și al proclizei (fr. *tu y vas – vas-y*). Totuși un verb ca it. *c'entro* (‘am a face cu ... , sunt implicat în ...’) nu exclude în viitor posibilitatea formării unui verb *c'entrare*, diferit de *centrare*, existent în lexic (Renzi, 1989).

¹⁷ Tekavčić, 1972, vol. II, p. 256–257; Migliorini, 1963⁴, p. 393.

¹⁸ Penny, 1993, p. 138; Dupont, 1994³, p. 17–18.

¹⁹ Teyssier, 1984.

²⁰ În cazul unui vorbitor nativ, există întrebarea: în ce măsură sintaxa cliticelor în limba sa maternă poate fi influențată de cea a textului din care traduce? Nu am întâlnit studii referitoare la acest aspect.

²¹ Franceza veche are o situație aparte, căci pronumele personale accentuate și neaccentuate au, prin schema oxitonă a grupului ritmic, un comportament în mare parte diferit de cel oferit de celelalte limbi occidentale (vezi Kok, 1985).

²² Ca de altfel nici formele verbale auxiliare sau formele scurte ale verbului *a fi*.

²³ Rosetti & Cazacu & Onu, 1971, de exemplu, p. 121, cu privire la *Cazania lui Varlaam*. O asemenea restricție nu pare să existe în limbile occidentale vechi pentru auxiliarul perfectului compus, nici pentru formele verbului copulativ.

²⁴ ILRL, p. 219.

²⁵ Eliminăm din discuție adverbele românești *prea*, *și*, *mai*, *cam*, *tot*, care se pot plasa între clitic și verb și în limba contemporană și care, la timpurile compuse, se realizează între auxiliar și verbul cu sens lexical plin). Singurul adverb romanice care se poate intercala între clitic și verb este negația portugheză *não* (*Já me não lembro* – Vergilio Ferreira, *Até o fim*, Bertrand Editora, Lisboa, 1992, p. 74; *Aparição*, Arcádia, Lisboa, 1976, p. 243); exemplele sunt numeroase în propoziții subordonate.

²⁶ Pentru imperative în propoziții coordonate, vezi mai jos.

²⁷ Trimiterea se face la *Crestomația limbii române vechi*, Mareș (coord.), 1994, cu menționarea pasajului conform indicațiilor din volum.

²⁸ De semnalat numeroasele exemple cu verbul *a ruga*: *Și acmu rogu-vă binre-se-sufletați* (*Codicele voronețean*, 45); *Drag doamne, rogu-te...* (*Palia*, Orăștie, 79), cu o inversiune care nu este exclusă nici în limba

- contemporană, cu tentă arhaizantă sau populară (*rogu-te, rogu-vă, dar și pare-se, zice-se* etc.). Inversiunea nu se realizează în cazul în care fraza începe cu *deci*: *Deci mă rog Domilor voastre* (*Scrisoarea lui Cocrișel*, 1).
- ²⁹ CR, prescurtare pentru *Crestomație romanică*, Iorgu Iordan (coord.), 1962.
- ³⁰ Postpunerea nu este exclusă: *Ce da-se-va ție sau ce adauge-se-va ție cătră limbă hitleană?* (*Psaltire slavoromână*, 261v).
- ³¹ Postpunerea este rară: *Și nu feriră-se de jelania sa* (*Psaltirea scheiană*, 248)
- ³² Vezi Ramsden, 1963, 61–62, 64–66; pentru occitană, Jensen, 1994, p. 105.
- ³³ De remarcat faptul că verbul poate fi precedat de mai mulți constituenți; de ex. *Că masa gata vă e* (*Omilia pentru înviere*, 456), *Hristos amu din morți sculă-se* (*idem*, 458), ... *bătrînețele mele cu mare amărime le-ați duce în groapă* (*Palia, Orăștie*, 80^v)...
- ³⁴ Vezi încercări de explicație la Salvi, 1993 (b), p. 463 ss.
- ³⁵ Ramsden, 1963, p. 77 ss.
- ³⁶ Pentru portugheza veche, Salvi, 1993 (a), analizează posibile cazuri de topicalizare, unde cliticul este anteverbal, și de dislocare la stânga, unde cliticul este postverbal; vezi și 1993 (b), p. 461–462.
- ³⁷ Aceeași poziție atunci când propoziția începe cu un *nominativus pendens*: *Dumnedzâu cela ce te născu | lăsași-l și uitași Dumnedzâu cela ce te sătură* (*Psaltirea voronețeană*, 57^v).
- ³⁸ Vezi Ramsden, 1963, p. 85; Jensen, *loc cit.*; Salvi, *loc. cit.*
- ³⁹ Ed. Kenneth H. Vanderford, Editorial Critica, Barcelona, 1984.
- ⁴⁰ Ramsden, 1963, p. 70–76, 89–95.
- ⁴¹ Ramsden, 1963, p. 95–99; Jensen, *loc. cit.*, p. 106.
- ⁴² De altfel imperativul nu se realizează totdeauna cu encliza pronumelui personal, și aceasta nu numai atunci când este vorba de un imperativ negativ: *Fii-mi frate, derept sfântul Ioan, nu mă ucide!* (*Pravila*, Brașov, 5v), ci și când este însoțit de un pronume subiect: *După aceea, tu-mi gătește sălașul* (*Apostol*, Brașov, 521). Jensen, *loc. cit.*, p. 109, remarcă și pentru occitana veche libertatea plasării cliticului în raport cu un imperativ coordonat.
- ⁴³ Postpunerea este considerată un fenomen cu totul izolat (vezi Ramsden, 1963, p. 60, 79)
- ⁴⁴ Vezi Salvi, 1993 (b), p. 467 ss. Interpolări de tipul celor relevate pentru limbile romanice occidentale – mai precis pentru zona galego-portugheză, care prezintă cliticul imediat după complementizator, înainte de orice alt constituent al frazei subordonate (vezi și Renzi, 1993, p. 298): ptg. *que lhe o pastor fezera* (*Livro de Esopo*, apud Dardel & Kock, 69), *sy lo tu bien entiendes* (*El libro de Alexandre, ibidem*), par să existe, izolat, și în română: *vărsă aceastea ce le voi acum vedeți* (*Apostol*, sud-estul Transilvaniei, 23); pe de altă parte, exemplele relevate la Dosoftei: *și ne de greșeale curățește / Cu numele tău ce să slăvește / Să nu ne păgîinii pîșciiască*, sunt considerate „nefirești” (ILRL, p. 144).
- ⁴⁵ Atunci când alcătuirea textelor se întinde pe o perioadă mai lungă, am preferat să folosim în mod convențional data de început drept dată de bază. Folosirea datei considerate drept dată finală a redactării nu modifică decât în mică măsură datele pe care le prezentăm.
- ⁴⁶ Nu folosim o medie ponderată, ci raportăm inventarele de pronume la totalul de rînduri pentru fiecare ansamblu de texte în parte.
- ⁴⁷ Nu ne-am ocupat în prezentarea de față de folosirea pronumelor forte pe lângă verb, fără reduplicare, răspândită nu numai în română, ci și în limbile romanice occidentale.

BIBLIOGRAPHIE

- BENACCHIO, R. & L. RENZI, 1987, *Clitici slavi e romanzi*, Padova, 1987
- DARDEL, ROBERT DE & KOK, ANS de, 1996, *La position des pronoms régimes atones – personnels et adverbiaux – en protoroman avec considération spéciale de ses prolongements en français*, Droz, Geneva
- DUPONT, PIERRE, 1994³, *La langue du Siècle d'Or. Syntaxe et lexique de l'espagnol classique*, Presses de la Sorbonne Nouvelle
- EEDEN, W. van (ed.), *Învățătură preste toate zilele (1642). édition et étude linguistique*, 2 vol., Rodopi, Amsterdam, 1985
- FERNÁNDEZ SORIANO, O. (ed.), 1993, *Los pronombres átonos*, Taurus Universitaria, Madrid
- IORGU IORDAN (coord.), 1962, *Crestomație romanică*, vol. I, Editura Academiei Române, București

- JAKOBSON, R., 1935, *Les enclitiques slaves*, republié dans *Selected Writings. II: Word and Language*, The Hague–Paris, Mouton, 1971, p. 16–22
- JANSE, M., 1994, *La loi de Wackernagel et ses extensions en latin: à propos de la collocation pronominale chez Pétrone*, in „TEMA. Techniques et Méthodologies Modernes Appliquées à l'Antiquité”, I, 1994, p. 107–146
- JENSEN, FREDE, 1994, *Syntaxe de l'ancien occitan*, Tübingen, Niemeyer, 1994
- KOK, ANS de, 1985, *La place du pronom personnel régime conjoint en français. Une étude diachronique*, Rodopi, Amsterdam
- LAUSBERG, H., 1971, *Linguistica romanza*, Feltrinelli, Milano
- MAREȘ, ALEXANDRU (coord.), 1994, *Crestomația limbii române vechi*, vol. I: 1521 – 1639, Institutul de Lingvistică din București, Editura Academiei Române
- MÉNARD, PHILIPPE, 1976, *Syntaxe de l'ancien français*, SOBODI, Bordeaux
- MIGLIORINI, BRUNO, 1963⁴, *Storia della lingua italiana*, Sansoni, Firenze
- MOIGNET, GÉRARD, 1976, *Grammaire de l'ancien français. Morphologie – Syntaxe*, Klincksieck, Paris
- NIEUWENHUIJSEN, DORIEN, 1995, ¿COLOCOLO O LO COLOCO? *The Position of the Clitic pronoun in Old Spanish*, „Neophilologus”, 79
- PENNY, R., 1993, *Gramática histórica del español*, Ariel, Barcelona
- RĂDULESCU, MARIA, 1965, *Aton în limba română în secolul al XVI-lea*, in *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Editura Academiei, București, p. 731–737
- RAMSDEN, H., 1963, *Weak-Pronoun Position in the Early Romance Languages*, Manchester University Press
- RENZI, LORENZO, 1989, *Sviluppi paralleli in italiano e nelle altre lingue romanze. I pronomi clitici nella lunga durata*, in *L'italiano tra le lingue romanze*, ed. F. Foresti & E. Rizzi & P. Benedini, Bulzoni, Roma
- RENZI, LORENZO, 1993, *Essor, transformation et mort d'une loi: la loi de Wackernagel in Mélanges offerts à Maurice Molho*, vol. III, „Les Cahiers de Fontenay”, p. 291–302
- ROEGEST, EUGEN, 1991, *Typologie romane et position des pronoms personnels clitiques en roumain*, in *Paulo Tekavčić sexagenario in honorem oblata*, „Linguistica”, 31, p. 131–139.
- ROSETTI, AL. & B. CAZACU & L. ONU, 1971, *Istoria limbii române literare*, Minerva, București (ILRL)
- SALVI, GIAMPAOLO, 1990, *La sopravvivenza della legge di Wackernagel nei dialetti occidentali della Penisola Iberica*, „Medioevo Romano”, XV, p. 177–210;
- SALVI, GIAMPAOLO, 1991, *Difesa e illustrazione della legge di Wackernagel applicata alle lingue romanze antiche: la posizione delle forme pronominali clitiche*, in *Per Giovanni Battista Pellegrini. Scritti degli allievi padovani*, ed. L. Vanelli & A. Zamboni, Unipress, Padova, p. 439–462
- SALVI, GIAMPAOLO, 1993 (a), *La posizione dei pronomi personali clitici in galego-portoghese*, in *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Zürich, 1992, Zürich, vol. III, Francke, Basel–Zürich, p. 309–319
- SALVI, GIAMPAOLO, 1993 (b), *Ordine delle parole e struttura della frase nelle lingue romanze antiche*, in *Grammatikographie der romanischen Sprachen. Akten der gleichnamigen Sektion des Bamberger Romanistentag (23–29.9.1991)*, ed. C. Schmitt, Romanistischer Verlag, Bonn, 1993, p. 455–477
- SALVI, GIAMPAOLO, 1996, *From Latin Weak Pronouns to Romance Clitics*. „Linguistica”. Series C. Relations, 9, Institutum Linguisticum Academiae Scientiarum Hungaricae, p. 5–22
- SALVI, GIAMPAOLO, 2001, *La nascita dei clitici romanzi*, „Romanische Forschungen”, 113, p. 285–319
- SÁNCHEZ LANCIS, 1993, *La interpolación de complementos entre el pronombre personal átono y el verbo en español medieval*, in *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Zürich, 1992, Zürich, vol. III, Francke, Basel–Zürich, p. 323–334.
- TEKAVČIĆ, PAVAO, 1972. *Grammatica storica dell'italiano*, il Mulino, Bologna

- TEYSSIER, PAUL, 1984, *Manuel de langue portugaise (Portugal – Brésil)*, Klincksieck, Paris
- TIKTIN, H., 1885, *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen*, in *ZfRPh*, 9, p. 590–596
- WANNER, DIETER, 1987, *The Development of Romance Clitic Pronouns. From Latin to Old Romance*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York – Amsterdam
- ZAUNER, ADOLF, 1921², *Altspanisches Elementarbuch*, Carl Winter, Heidelberg.

LA PLACE DES PRONOMS PERSONNELS INACCENTUES EN ROUMAIN ANCIEN (RÉSUMÉ)

Le comportement des pronoms inaccentués en roumain ancien se ressemble-t-il à celui des pronoms inaccentués des autres langues romanes dans la période ancienne? En essayant de répondre à cette question, l'article examine, dans une première partie, la place des clitiques, par rapport au verbe et aux autres constituants de la phrase, en proposition principale et subordonnée: la place peut être antéverbale ou postverbale. La seconde partie compare le poids de ces positions dans les textes originaux et les textes traduits du vieux slave d'église: il en résulte que la mobilité des clitiques est caractéristique des textes traduits, tandis que l'antéverbalité est dominante dans les textes originaux (sauf là où le pronom se trouverait en position initiale).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ

Nicolae Saramandu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Proiectul *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sinteza* l-am prezentat la al V-lea Simpozion Național de Dialectologie (Craiova, 1988) și s-a publicat în revista *Limba română*, XXXIX (1990), nr. 1, p. 57-65, sub titlul *Pentru un atlas al atlaselor lingvistice regionale*.

Am susținut atunci *necesitatea realizării atlasului-sinteza* care să reunească, într-o singură lucrare, datele cuprinse în cele șapte atlase lingvistice regionale românești realizate în țară, la acestea adăungându-se al optulea atlas lingvistic regional românesc, cel elaborat de dialectologii din R. Moldova. Realizarea atlasului-sinteza răspunde dorinței exprimate de mai multă vreme¹ de către autorii atlaselor lingvistice regionale, și nu numai de către aceștia, de a avea o imagine globală asupra dacoromânei actuale, care să permită, de asemenea, compararea materialului dialectal din atlasul-sinteza cu cel din *Atlasul lingvistic român (ALR)*².

Nevoia hărților-sinteza este determinată, printre altele, de faptul că ceea ce, la nivel regional, poate apărea ca nepertinent (este cazul, de exemplu, al formelor unice în unele provincii) capătă semnificație la nivel național³.

Cu 998 de localități în România și 210 localități în R. Moldova și Ucraina – în total, 1208 localități –, rețeaua *ALRR. Sinteza* e de aproximativ patru ori mai deasă decât cea a *ALR*.

Așa cum s-a spus cu numeroase ocazii, atlasele lingvistice regionale conțin un material dialectal de o varietate și o bogăție fără precedent (răspunsuri la peste 2500 de întrebări, din peste 1200 de localități), într-o notație fonetică riguroasă. Consultarea acestui material este indispensabilă pentru delimitarea și caracterizarea unităților regionale (geografice), de mai mare sau mai mică întindere, ale dacoromânei.

Până la data publicării articolului nostru (1990), apăruseră mai multe volume din patru atlase lingvistice regionale, pentru următoarele provincii istorice din România: Oltenia (5 volume, 1967-1984; serie completă), Maramureș (3 volume, 1969-1973), Banat (un volum, 1980), Moldova și Bucovina (un volum, 1987). Apăruseră, de asemenea, două volume din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (Chișinău, 1968-1973). Era dificil, de acea dată, inițierea elaborării unor hărți-sinteza în condițiile în care pentru mai mult de jumătate din teritoriul României (Crișana, Transilvania, Muntenia și Dobrogea) nu dispuneam de material dialectal publicat.

După 1990 s-a reluat tipărirea atlaselor lingvistice regionale, acoperindu-se întreaga rețea de pe teritoriul României. Au apărut două volume din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (I-II, 1996), două volume din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania* (I, 1992; II, 1997), un volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Crișana* (1997). S-au publicat, de asemenea, încă două volume din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat* (II, 1997; III, 1998), volumul al II-lea din *Noul Atlas lingvistic al*

României. Moldova și Bucovina (II, 1997) și ultimul volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (IV, 1997; serie completă). Au mai apărut două volume din atlasul lingvistic de la Chișinău⁴.

În noile condiții, am început în 1997, o dată cu publicarea primului volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Crișana*, exceptarea materialului dialectal din toate atlasele lingvistice regionale; în paralel, din 1998, s-a trecut la sistematizarea datelor pentru fiecare hartă și, din 2001, la elaborarea hărților-sinteză.

Hărțile-sinteză se realizează în ordinea întrebărilor din *Chestionarul NALR*. Am început cu capitoul 1. *Corpul omenesc* (întrebările 58-463). Sunt 406 întrebări reprezentând 296 de unități lexicale; 110 întrebări ilustrează flexiunea verbală, omisă, în general, din primele volume ale atlaselor regionale, morfologiei fiindu-i rezervat ultimul volum.

Principala dificultate pe care o întâmpinăm în întocmirea hărților-sinteză constă în faptul că nu dispunem întotdeauna de material complet (comparabil) pentru întrebările din *Chestionar*, deoarece selectarea materialului publicat în atlasele regionale nu s-a făcut după un criteriu unitar. Nici un atlas regional nu redă răspunsurile la toate întrebările din *Chestionar* (nu avem în vedere flexiunea verbală, care, așa cum am spus, nu a fost, în general, luată în considerare de către autorii atlaselor regionale). Ca urmare, am dispus de material comparabil în întreaga rețea a atlaselor lingvistice regionale elaborate în România pentru numai 250 de întrebări. În cazul întrebărilor pentru care, în unele atlase regionale, nu s-au publicat răspunsurile, am recurs la *material inedit*, oferit cu amabilitate de colectivele de autori din București (pentru Muntenia și Dobrogea), Cluj-Napoca (pentru Banat și Transilvania), Timișoara (pentru Crișana) și sperăm să îl obținem și de la Iași (pentru Moldova și Bucovina).

Dat fiind că, în *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* vom cuprinde răspunsurile la toate întrebările din *Chestionarul NALR* la nivel de unități lexicale, atlasul-sinteză va fi mai bogat decât atlasele lingvistice regionale (care au omis răspunsurile la unele întrebări). Din acest motiv, dar și pentru faptul că răspunsurile la o întrebare pot fi redade pe două sau chiar pe trei hărți (de exemplu: [pi] în *picior*; [ci] în *picior*; pl. *picioare*), atlasul-sinteză va avea mai multe hărți decât fiecare din atlasele regionale (unde răspunsurile la o întrebare se redau pe o singură hartă).

În atlasul-sinteză formele dialectale, reproduse în *legenda* hărții, sunt reprezentate pe hartă prin *simboluri*. *Legenda* preia întreaga informație de ordin lexical (fonetic, morfologic) din hărțile atlaselor regionale prin faptul că cuprinde atât primul răspuns, cât și al doilea, al treilea, al patrulea și, uneori, chiar al cincilea răspuns. Pe hartă e reprezentat *primul răspuns*.

Atlasul-sinteză conține atât hărți lexicale (onomasiologice, în mare majoritate) cât și hărți fonetice și morfologice.

La nivel romanic, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* este primul și, până în acest moment, singurul atlas care valorifică la nivel național materialul dialectal din atlasele regionale. Prin cele peste 1200 de localități reprezentate pe hărți, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* are rețeaua cea mai deasă în raport cu celelalte atlase romanice.

Constatarea situației din graiurile actuale este prima fază a abordării, într-o perspectivă largă, a problematicii complexe privind structura dialectală, evoluția ariilor, identificarea zonelor din care au pornit inovațiile, pătrunderea neologismelor etc. Este evident că o asemenea problemă nu poate fi abordată în condiții optime decât având la îndemână un instrument de lucru adecvat, adică *un atlas care să ofere imaginea de ansamblu a dacoromânei actuale*.

Studiile atlaselor lingvistice regionale sau ale unor anchete individuale suplimentare au pus în evidență valoarea materialului dialectal din atlasele lingvistice regionale,

contribuind la progresul cercetărilor de dialectologie, în general, al celor de geografie lingvistică, în special.

În ceea ce privește structura dialectală a dacoromânei⁵, două constatări se desprind tot mai clar pe baza contribuțiilor recente. Este vorba, în primul rând, de încercarea de a delimita unități lexicale mai mici în cadrul unităților mai mari, recunoscute anterior (așa-numitele subdialecte), de a identifica noi unități geografice, îndeosebi în aria graiurilor transcarpatice (din Transilvania, Crișana etc.), și de a contesta, pe această bază, clasificările cunoscute și chiar existența unor subdialecte (de exemplu, a celui maramureșean)⁶. În al doilea rând, capătă un contur tot mai clar ideea că variantele dialectale (geografice) ale dacoromânei își relevă apartenența de două mari grupuri de graiuri (numite, de unii, „tipuri“): *grupul sud-estic*, mai redus ca întindere și mai unitar (care cuprinde, în principiu, Muntenia, dar și zone învecinate din Oltenia, sud-estul Transilvaniei, Dobrogea), și *grupul nord-vestic*, mai întins și mai puțin unitar⁷. Această repartiție a dacoromânei ilustrează o structură dialectală anterioară, conturată deja de primele atestări ale dacoromânei (secolul al XVI-lea)⁸.

Repartiția dacoromânei în două mari unități dialectale rezultă, de altfel, chiar din datele oferite de ALR, pe care E. Petrovici și-a întemeiat cunoscuta clasificare a dacoromânei în 4 (5) subdialecte⁹.

Întreaga problematică legată de structura dialectală a dacoromânei și, într-o perspectivă mai largă, a raporturilor cu celelalte dialecte trebuie să fie readusă în discuție pe baza datelor recente, cuprinse în atlasele lingvistice regionale¹⁰. O asemenea operație va fi mult înlesnită prin elaborarea și publicarea *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sinteză*.

Note:

¹ Vezi V. Arvinte, *Atlasele lingvistice regionale românești. Pe marginea Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, I*, în SCL, XXXII, 1982, nr. 4, p. 354.

² După cum se știe, *Atlasul lingvistic român (ALR)*, inițiat de Sextil Pușcariu, s-a publicat în două părți. Din *ALR I* (ancheta Sever Pop) au apărut două volume (în 1938 și 1942). Din *ALR II* (ancheta Emil Petrovici) a apărut un volum în 1940, publicarea continuând, după război, cu încă șapte volume (1956-1972).

³ Hărțile atlasului-sinteză, care sunt hărți de simboluri, nu înlocuiesc hărțile din atlasele lingvistice regionale (unde sunt înregistrate integral, în notație fonetică, formele culese pe teren), a căror consultare rămâne indispensabilă pentru cunoașterea în amănunt a realității dialectale din diferite zone ale țării.

⁴ *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, Chișinău, I, 1993; II, 1998.

⁵ Cf. Nicolae Saramandu, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în LR, XLVI, 1997, nr. 1-3, p. 185-189.

⁶ Pe linia inaugurată, la sfârșitul secolului trecut, de H. Tiktin și M. Gaster, graiurile din Transilvania au fost recunoscute din nou, recent, ca unitate dialectală distinctă: cf. G. Ivănescu, *Les subdivisions territoriales du roumain*, în *Actes du XXIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, II, Québec, 1976, p. 175; idem, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 37, 44-45; Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Timișoara, 1982, p. 263, 266-268; Vasile D. Țăra, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în vol. *Materiale și cercetări dialectale*, II, Cluj-Napoca, 1983, p. 361-362 (unde „subdialectele de tip transilvănean” sunt încadrate în „dialectul de tip nodic”); Maria Marin, Bogdan Marinescu, *Graiurile din Transilvania*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 354-390. Pentru unitatea graiului oșean, cf. Vasile D. Țăra, *op. cit.*, p. 361 (încadrat în „subdialecte de tip transilvănean”) și Dorin Urițescu, *Graiul din Țara Oașului*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 390-398. Existența subdialectului maramureșean a fost contestată de P. Neiescu, unul dintre autorii atlasului lingvistic regional al Maramureșului (cf. *Cu privire la repartiția dialectală a dacoromânei*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 297-302); înaintea sa, I. Coteanu vorbește de *graiul din Maramureș*, căruia nu-i acorda statutul de subdialect (cf. *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 111-113).

⁷ Stabilită de Al. Philippide (cf. *Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 389-405), repartiția dacoromânei în aceste două mari grupuri dialectale a fost, ulterior, acceptată sau confirmată, pentru perioada veche și cea actuală,

în numeroase lucrări, pe care la menționăm fără a intra în detalii: Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, Focșani, 1941, nr. 1, p. 90-91; Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 582-583; Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 140-193; Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 320-347, 349-350; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, București, 1976, p. 110-111, 122-125; Stelian Dumitrăscel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismelor*, București, 1978, p. 46; Nicolae Saramandu, *Contribuție la delimitarea graiurilor muntenesti în cadrul dacoromânei*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice*, seria B. 2, București, 1983, p. 69-72; Vasile D. Țăra, *op. cit.*, p. 361-362; Nicolae Saramandu, *Concepția lui Alexandru Philippide despre cele două „tipuri” dialectale românești*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, seria IV, tomul V (1983-1984), București, 1984, p. 146-148; Ion Gheție, *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, 1994, p. 167.

⁸ Vezi Alexandru Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, București, 1956, p. 188-189; Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, *loc. cit.*

⁹ Cf. Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în *SCL*, XV, 1964, nr. 3, p. 342-344.

¹⁰ Cf. Nicolae Saramandu, *Concordanțe lingvistice între aromână și graiurile din Banat*, în *LR*, XXXV, 1986, nr. 3, p. 225-233; idem, *Raporturile între dialectele românești sud-dunărene și graiurile dacoromâne*, în vol. „Dialectologica”, București, 1989, p. 39-48; idem, *Les dialectes roumains*, în „Dialectologia et geolinguistica”, V, 1997, p.

L'ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN PAR RÉGIONS. SYNTHÈSE

(RÉSUMÉ)

L'auteur présente le stade d'élaboration de l'Atlas linguistique roumain par régions. Synthèse (l'ALRR. Synthèse), qui est en train de réalisation à partir des huit atlas linguistiques régionaux roumains. Dans l'ALRR. Synthèse, le matériel dialectal est représenté sur les cartes par des symboles. La liste complète des formes symbolisées se trouve dans la légende de chaque carte. ALRR. Synthèse comprend des cartes phonétiques, morphologiques et lexicales, qui offrent une ample image des parlers daco-roumains actuels. Avec ses 1208 localités, ALRR. Synthèse dépasse les autres atlas linguistiques romans par la densité du réseau d'enquête.

ATLASUL LINGVISTIC PE REGIUNI. SINTEZĂ
(ALLR : SINTEZĂ)

Pluralul lui CAP "tête" [58]

LEGENDA

căpete

căpâte

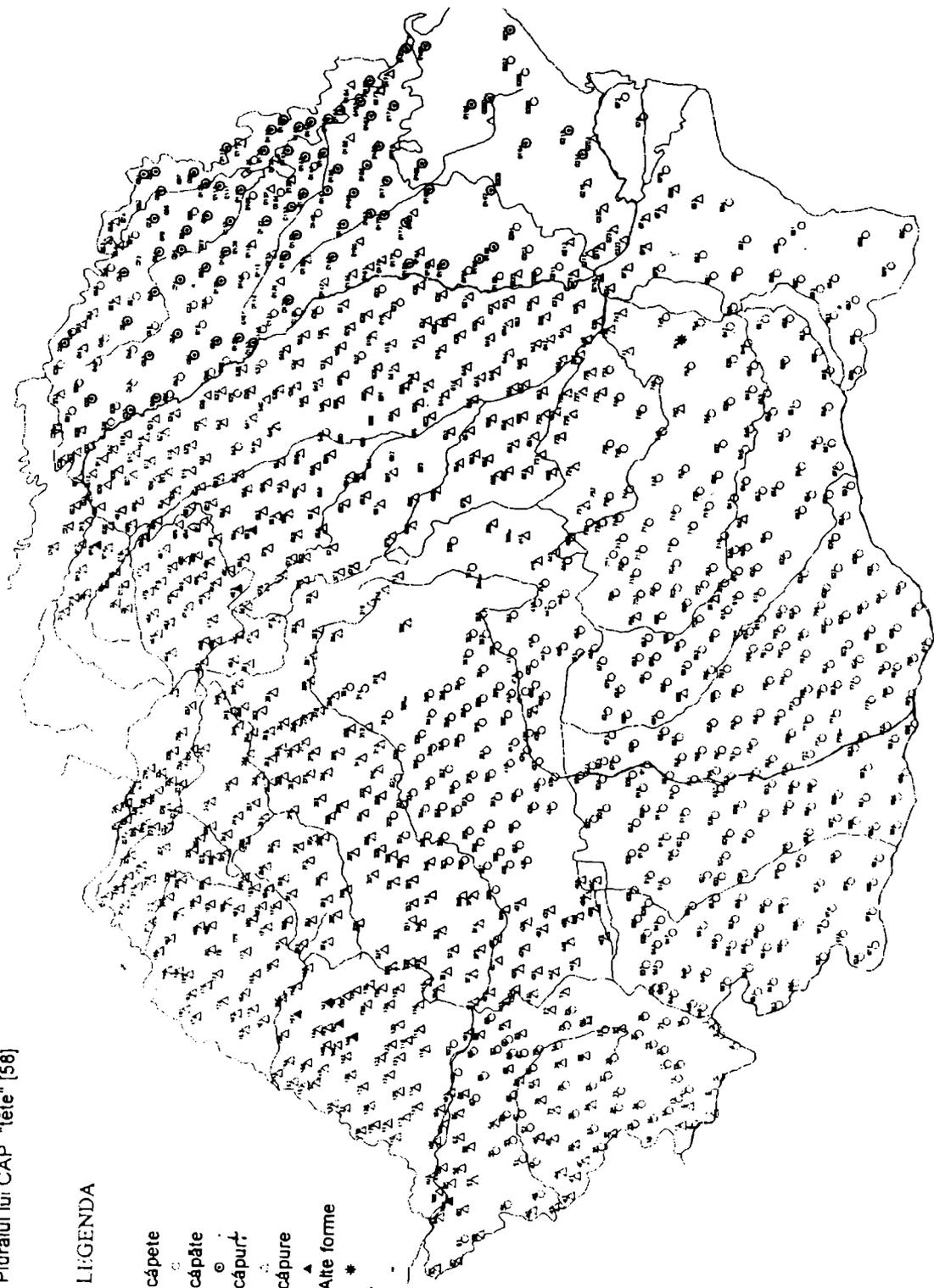
căpurî

căpure

Alte forme

(VORBESC) ÎNCET '(je parle) bas' [170]

[Întrebare indirectă] *Când cineva nu aude bine îi vorbești tare, dar când aude poți să-i vorbești și mai ...?*

Ban *: Criș I, h 74; Mar I, h 65; Trans I, h 72; Mold-Bucov I, MN 11;
Munt-Dobr I, h 38 (MN); Olt I, MN 3; ALM -.

- încet** 55, 64, 69, 71, 72, 81, 91, 93, 106, 107, 110, 113, 120, 121, 125, 128, 129, 131, 134, 135, 138, 144, 153, 155, 161, 162, 170, 175, 182, 185, 187, 191, 194, 195, 203, 204, 207, 208, 211-213, 215, 217, 222, 236, 241-246, 248-250, 252, 253, 255-257, 258, 259, 261-275, 277-280, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294-296, 298, 299, 300, 303-307, 309-313, 315-317, 319-326, 328-331, 332-345, 346, 348, 351-353, 355-368, 369, 371-375, 377-394, 396-399, 400-402, 406-411, 412-430, 432, 434-439, 440-448, 450-460, 463, 467, 470, 472, 473, 481, 487, 491, 492, 494, 495, 497, 499, 500, 502, 503, 505, 511, 513-516, 522, 525-527, 529, 531, 533-536, 538, 543, 548, 552, 553, 555-557, 560, 562, 564, 567, 569-572, 577-579, 582, 584-586, 589-595, 599, 603, 606, 607, 610, 611, 613-615, 617-619, 622, 625-645, 647, 648, 650-655, 657-667, 669, 670-675, 677-687, 689-692, 694, 695, 697-706, 708, 709, 712-722, 724-737, 739, 744-756, 764, 772, 773, 777, 784, 786, 787, 788, 789, 790, 792, 794, 795-797, 800-809, 811-821, 823-825, 827-829, 830, 834, 835, 837-840, 844, 846-849, 851, 852, 854-870, 871, 873-885, 887-899, 892, 900-908, 910, 915, 916, 918, 921, 922, 924, 926, 927, 930, 933, 936, 937, 943, 946, 947, 951, 952, 953-963, 965-970, 973-985, 987-998; **încētu** 127, 137, 139, 142, 143, 151, 154, 156, 157, 149, 150, 159, 160, 164, 166-169, 181, 184, 201, 205, 218, 220, 247, 251, 254, 260, 282, 292, 297, 462, 465, 466, 469, 475-479, 486, 489, 490, 493, 498, 504, 506-510, 512, 513, 517-521, 523, 524, 528, 530, 532, 539-542, 544-547, 549-551, 558, 559, 561, 566, 568, 574-576, 580, 581, 583, 587, 588, 596, 598, 601, 602, 604, 609, 623, 656, 668; **mai încet** 17, 22, 100, 461, 464, 468, 471, 474, 480, 482-485, 537, 554, 565, 605, 608, 616, 620, 621, 676, 688, 693, 696, 707, 710, 711, 757-760, 766, 769, 774-775, 779-782, 843, 845, 850, 853, 909, 911-913, 917-919, 929, 932, 934, 938, 940-942, 944, 945, 948, 949, 964, 971, 972, 986; **mai încētu**: 488, 496, 501, 563, 597, 600, 612, 624, 939; **cît de încet** 836
- meréu** 2-4, 8, 10, 13, 15, 18-20, 25-27, 30, 31, 33-36, 38-42, 45-48, 51-54, 58, 62, 66, 67, 70, 75, 77, 80, 82-85, 88-90, 92, 93, 95-98, 101, 102, 105, 108, 109, 112, 114-119, 122-124, 126, 130, 132, 133, 136, 140, 145, 146-148, 347, 349, 350, 352, 354, 370, 376, 395, 403-405, 431, 433, 449; **mai meréu** 7, 9, 11, 23, 24, 28, 29, 43, 44, 49, 50, 57, 59, 61, 63, 68, 76, 86, 87, 94, 99; **mereuór** 12; **mereúț** 14; **mereshút** 103; **mereuás** 111, 141
- cîtingán** 171, 174, 180, 188, 189, 192, 193, 197, 198, 200, 202, 206, 209, 210, 214, 216; **cîtingánu** 172, 178, 179, 183, 186, 219; **cătingán** 173, 176, 190, 196, 199; **cătingánu** 165; **cutingán** 158; **cutingánu** 152, 163; **cîtingănás** 177.
- cîtilin** 223, 225, 226, 228, 230-234; **kítilin** 221, 224, 229, 240; **cătelin** 237; **cîtilinás** 235; **cătilinás** 239

cîtinél 276, 285; **kitinél** 281, 301, 318.

ușór 822, 914, 931; **maĭ ușór** 761, 762, 767, 768, 770, 771, 783, 935; **ușurél** 793.

binișór 785, 993; **maĭ binișór** 826, 832; **binișór pã șuópte** 791.

în șoáptă 1; **pe șoáptă** 923; **pin șoápte** 21, 646, 738, 920, 950.

*Alți termeni

cățolțácă 227.

domól 723.

înĉetișóru 649.

muále 16; **maĭ muále** 37, 74, 833.

maĭ domól 831, 886, 925.

maĭ liniștít 778.

potrivit 765, 776.

să súșuje (vb.) 5.

slab 60, 104.

Al doilea răspuns

apróape să-ĭ căuți în gúră 20.

cătingán 162, 191, 194, 207.

cîtilín 222, 242.

cîtilináș 232.

cîtinél 277, 300, 319, 322.

cîtingán 153, 166, 169, 170, 175, 181, 185, 187, 195, 201, 208, 211, 212, 218.

cutingán 213, 215, 217, 220.

cîtingănăș 168, 189.

cîtungán 159, 167.

cutingán 151, 164.

domól 428.

gîtingán 203.

în șoáptă 325.

înĉét 21, 47, 50, 52, 80, 88, 92, 104, 165, 200, 221, 227, 234, 260, 285, 301, 308, 313, 314, 347, 349, 350, 354, 370, 376, 395, 403-405, 411, 431, 433, 439, 449.

întingán 154, 156.

kitungán 160.

la uréke 51.

muále 60.

maĭ meréu 1, 2, 4, 6, 12, 17, 32, 37, 55, 57.

maĭ înĉét 94.

maĭ mereuăș 67.

mereuăș 59, 125, 127, 134, 149, 150.

meréu 3, 38, 40, 41, 53, 56, 65, 69, 71-74, 81, 85, 90, 91, 93, 100, 103, 113, 120, 121, 128, 129, 131, 135, 142, 291, 324, 328, 330, 344, 348, 351, 353, 367, 369, 372-375, 394, 397-402, 427, 429, 430, 432, 447, 448, 450, 456, 458, 459.

tingănăș 157.

titingán 143, 144.

ķitingán 204.

Al treilea rāspuns

cītingānāš 169.

īncēt 53, 59, 60, 73.

mūāle 47.

merēu 17, 50, 51, 55, 65, 69, 72, 89, 104, 428.

mereuór 12.

tingānāš 144.

CONSTRÎNGERI ASUPRA COMPLEMENTĂRII VERBALE NON FINITE ÎN ROMÂNĂ ȘI ÎN FRANCEZĂ

Elena Soare Negoită
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București

1. Introducere

În cadrul complementării verbale non finite, ne propunem să analizăm aici complementele care comportă un verb la supin, mai precis cele care se găsesc în recțiunea unui alt Verb principal.

Supinul românesc prezintă, conform descrierii pe care o dă Pană-Dindelegan (1992 între altele), mai multe contexte:

- un supin cu articol - nominal abstract

(1) mersul pe jos este sănătos

- un supin fără articol precedat de prepoziții, sub-categorizate sau nu de un verb principal

(2) a merge la cules
b se lasă de fumat
c am cumpărat o pensulă pentru vopsit

- forme fără articol precedate obligatoriu de prepoziția *de*:

(3) a termină de citit
b are de alergat
c ți-a fost de cumpărat
d rămîne de văzut

- supin „adjectival“ sau „adverbial“, care modifică fie substantive (un fel de relative reduse, (4a)), fie alte adjective, cu rol de exprimare a superlativului (4b):

(4) a o carte de citit
b o fată frumoasă de nespus

Un supin adverbial apare și în contextele numite „tough“, unde se combină cu adverbe predicative:

(5) o carte greu de citit

Dintre toate aceste folosiri, ne vom concentra aici asupra celor de tip (3), adică folosirile argumentale (cf. tot Pană-Dindelegan (1992)). Prin urmare, nu vom trata structurile cu supin care determină o poziție de GN (pe care le-am putea numi participiale relative, așa cum structurile care ne interesează aici s-ar putea numi complete participiale), dar nici pe cele care fac parte din grupuri prepoziționale, care prezintă un alt tip de comportament. Dintre folosirile argumentale, le vom alege pe cele în care supinul este complement direct (de tipul

(3)a-b), după cum indică și titlul prezentei lucrări (prin urmare, nu ne vom ocupa de supinul care apare în dependența unei construcții „impersonale“, care are rol de subiect, ca în (3)c-d)¹.

Întrebarea pe care ne-o vom pune în cele ce urmează este dacă supinul complement dezvoltă o structură de completivă (o proiecție propozițională), ocupînd o poziție argumentală, sau o structură V1V2, de GV complex. Este de fapt problema de a atribui acestor exemple o structură mono- sau bipropozițională.

A răspunde la această întrebare de fond înseamnă de fapt a răspunde mai multor întrebări legate de ea: există o poziție de subiect în „propoziția“ subordonată? care este specificația formei verbale subordonate în termeni de timp și de finitudine? care este statutul elementului care introduce „subordonata“?

Prin urmare, cele două sub-teme abordate în prezentul articol vor fi: a) structura internă a supinului subordonat; b) statutul elementului introductor (prepoziția din gramatica tradițională).

Ideea pe care vom încerca să o demonstrăm are două componente:

1) Selecția modurilor în subordonate se bazează pe constrîngerii legate de Timpul dependent.

2) Româna se caracterizează prin evitarea restructurării sintactice, lucru care o deosebește de celelalte limbi romanice și explică diferențierea sistemului de forme verbale non-finite în română.

2. V + Supin: VP-complex sau structură bi-propozițională?

Complementarea non finită în franceză - și în limbile romanice în general - oferă un tablou unitar; se poate spune că infinitivul este modul subordonării non finite, care apare mai ales în condiții de co-referință a subiectelor verbului principal și verbului subordonat, cu alte cuvinte atunci cînd cele două verbe au în comun un argument.

- (6) a j'ai fini de lire
b j'ai commencé à lire
c je veux, je sais, je peux lire

După cum se știe, româna manifestă fenomenul de regresie a infinitivului, în sensul că infinitivul apare mai rar în poziție de complement, fiind rezervat mai ales pozițiilor de subiect sau de adjunct (circumstanțial). Verbele care permit construcția directă cu supinul nu formează o paradigmă completă de control, ca în alte limbi. Verbele de control iau în mod obișnuit complete la conjunctiv; așa se întîmplă cu verbele declarative, verbele psihologice și o parte din verbele modale și aspectuale. Anumite verbe modale se combină cu infinitivul, un mod care, după cum se știe, manifestă o regresie în română, în sensul că nu mai este frecvent întîlnit în poziție de complement.

- (7) vreau, știu, pot să citesc

- (8) a am terminat de citit
b am început să citesc / a citi

Verbele care se combină cu un complement la supin în limba română sînt *a avea*, *a termina* (și sinonime) și *a da*². În alte construcții ale supinului, acesta are fie un comportament de nume fără Determinant precedat de o prepoziție (ca în (2)a-c), fie de relativă redusă participială în interiorul unui GN (de exemplu (4)a-b).

2.1. Tipul de verb principal și tipul de control

Problema complementării non finite a fost dezbătută pe larg în literatura generativă legată de problema controlului. În acest cadru, s-au discutat de pildă în legătură cu infinitivul romanic problemele pe care le-am ridicat mai sus în legătură cu supinul, cu statutul propozițional al acestuia, cu proiecția poziției de subiect, cu tipul de element care ocupă această poziție etc. În acest sens, cercetări mai recente (Landau (1999)) au ajuns la concluzia că natura proiecției subordonate (statutul propozițional sau non propozițional al infinitivului) este corelată cu tipul de verb principal. După cum se știe, există verbe cu control obligatoriu (*a încerca, a avea*) și verbe cu control opțional (*a vrea, a declara*). Landau (1999) stabilește următoarea tipologie în interiorul verbelor cu control obligatoriu³:

a) control exhaustiv: referința subiectului PRO din subordonată corespunde în totalitate cu cea a controlorului

- (9) a John managed / began / had to solve the problem
b Jean a essayé de / commencé à / eu à résoudre le problème
Ion a încercat / început / avut a rezolva problema

b) control parțial: referința subiectului PRO nu corespunde obligatoriu cu cea a controlorului.

- (10) a John hated / claimed / hoped to solve the problem
b Jean détestait de / prétendait à / espérait de résoudre le problème
Ion detesta / pretindea / spera a rezolva problema

În primul caz se situează verbe implicative, aspectuale, (unele) modale, iar complementele cu care se construiesc aceste verbe sînt infinitive non propoziționale, specificate ca [-Timp]. În cel de-al doilea caz, verbele principale sînt verbe de atitudine propozițională, declarative, epistemice, deziderative, iar complementele lor sînt infinitive propoziționale, deci [+Timp]. Iar Landau enunță următoarea generalizare:

„... the crucial factor distinguishing the two classes is Tense. More specifically, PC[Partial Control] complements are specified for their own tense, whereas EC[Exhaustive Control] complements contain no independent tense and are therefore interpreted as simultaneous with the matrix event. “ [: 70]

Această analiză ar putea fi extinsă la prima vedere și la structurile noastre cu supinul; în limbile care folosesc infinitivul, se poate vorbi de infinitive cu Timp și de infinitive fără Timp (și bineînțeles cele care au trăsături de Timp sînt caracterizate de un Timp [-Finit]; or, s-a demonstrat că infinitivele care intră în structurile de tipul celor care ne interesează sînt infinitive fără trăsături de Timp (non propoziționale). Acest paralelism ne va duce la concluzia că supinul complement este non-propozițional. În afară de argumentul adverbilor care identifică un Timp autonom, vom vedea în cele ce urmează că infinitivul românesc și romanic (propozițional) se distinge de supin și prin alte proprietăți.

2.2. „Regresia“ infinitivului românesc: evoluția către [+Timp]

Infinitivul romanic este ambiguu între [+Timp] și [-Timp]. Această ambiguitate se află la baza dublei lui funcționări, în context mono-și bi-propozițional. După cum vom vedea, infinitivul românesc tinde spre dezambiguizare, adică spre funcționarea numai ca formă [+Timp]. Este ceea ce s-a numit „regresia infinitivului“⁴.

În ceea ce privește prezența unei categorii funcționale [Timp] în infinitiv, dispunem de teste sintactice care permit punerea ei în evidență. Iată câteva dintre ele:

- posibilitatea de a ocupa poziții non-dependente (subiect, adjunct)

- (11) a dire cela serait une erreur
b a spune așa ceva ar fi o greșeală
c je vous ai appelé pour résoudre un problème
d v-am chemat pentru a rezolva o problemă

- plasarea pronumelor clitice în adjuncție la flexiunea infinitivului

- (12) a v-am chemat pentru a (nu) o rezolva
b je vous ai appelé pour le résoudre

- legitimarea unui subiect (constrângerea de specificare a subiectului)

- (13) a plecat înainte de a veni mama

- posibilitatea de atribuire a cazului acuzativ

- (14) v-am chemat pentru a-l examina pe Popescu

- prezența adverbilor predicate asupra timpului

- (15) a v-am chemat pentru a o rezolva acum
b je vous ai appelé pour le résoudre maintenant

Exemplele de mai sus comportă toate un infinitiv propozițional. Ceea ce se poate vedea este că atât infinitivul din franceză, cât și cel din română sînt caracterizate de aceleași proprietăți, care demonstrează caracterul lor [+T]. Dar infinitivul din limbile romanice poate fi și [-T], în contextele analizate în literatură ca presupunînd „restructurarea sintactică“. Este vorba despre ambiguitatea inerentă infinitivului în aceste limbi, despre care am vorbit mai sus.

Până nu demult (secolul XIX), infinitivul complement era utilizat în română în două tipuri de structuri, jucînd prin urmare cînd rolul de formă [-Finit, -Timp], cînd rolul de formă [-Finit, +Timp]. Se pare că româna contemporană tinde spre evitarea acestei situații ambigue, și rezervă infinitivul cu trăsături de timp pozițiilor de adjunct și de subiect, iar supinul celorlalte structuri, de control obligatoriu.

2.3. *Supinul complement: [-Timp]*

Întorcîndu-ne la supin, putem vedea că verbele care permit construcția care ne interesează sînt, în afară de verbul *a fi*, verbe care corespund structurilor numite de Landau (1999) de control exhaustiv, adică verbe modale și aspectuale care iau complemente de tip GV. Este vorba, așa cum am mai spus, despre verbele care se combină cu un complement la „supinul verbal“: *a avea, a termina și a da*.

Ne dăm seama ușor că supinul manifestă proprietăți opuse celor constatate pentru infinitiv. În primul rînd, nu admite adjuncția cliticelor: cliticele pronominale, negația și alte adverbe clitice se atașează la verbul principal:

- (16) a am terminat de spălat vasele
b *am terminat de le spălat
c *am terminat de mai spălat
d *am terminat de le / nu/ mai citit
e nu le-am mai terminat de citit

De altfel supinul nu admite niciodată negație propozițională, ci numai negația de constituent:

(17) am terminat nu de conspectat, ci de citit

Or, această negație nu este de tip verbal, nu este atașată la flexiune, și poate apărea cu orice tip de constituent, mai ales nominal:

(18) am terminat nu cărțile, ci ziarele

Merită să atragem atenția asupra faptului că negația precedă de altfel pe *de*, elementul care introduce supinul - ea este deci exterioară propoziției reduse pe care s-ar putea spune că o formează supinul. De asemenea, negația se poate situa în exteriorul unei propoziții subordonate care se află în poziție de adjunct. Deci nu este vorba despre o negație atașată unei flexiuni verbale, ci de o negație exterioară, situată mai sus decât elementul subordonator, C°.

Pe de altă parte, este de presupus că supinul și participiul au mai mult decât o înrudire morfologică. Cele două forme prezintă proprietăți morfo-sintactice similare, care merg în sensul absenței trăsăturilor de Timp.

Faptul că în cazul supinului nu există decât un singur operator de Timp și nu doi (unul pentru Verbul principal și altul pentru Verbul subordonat respectiv) se manifestă prin imposibilitatea de a insera adjuncti temporali divergenți în cei doi membri ai propoziției:

(19) *Azi Ion a terminat de rezolvat problema ieri.
*Azi Ion are de citit trei cărți mîine.

Există un contrast între aceste exemple și cele cu verbe declarative, de pildă, care în română se construiesc cu conjunctivul sau cu indicativul, deci cu forme care prezintă mărci de timp (*irrealis* pentru conjunctiv).

(20) a Astăzi Ion ar vrea să rezolve problema mîine.
b Ieri Ion a spus că va rezolva problema mîine.

Astfel, este clar că structurile cu supin implică prezența unui singur eveniment, care nu se petrece în mai multe etape ci dintr-o dată.

În continuare, se poate afirma că supinul are în comun cu participiul și felul de a proiecta argumentele. Dacă acest lucru este corect, vom putea spune că argumentul extern nu este proiectat sintactic, ci numai argumentul intern. Or, supinul nu numai că nu admite subiect lexical, dar este lipsit complet de subiect. Putem spune deci că, în aceeași măsură ca și participiul cu care formează probabil o singură intrare în componenta lexicală a limbii, supinul nu proiectează de fapt o poziție de subiect în sintaxă, și că nu are nici un subiect nul (ceea ce îl deosebește și de infinitivul românesc și de cel romanic):

(21) a am terminat de citit
b *am terminat de eu citit

S-ar putea vedea un contraexemplu la ideea că V inferior la supin nu proiectează o poziție de subiect în (22):

(22) mi-am văzut de citit

Aici, Dativul exercită un control asupra agentului verbului subordonat, de unde s-ar putea face ipoteza că acestui agent i se atribuie o poziție sintactică. Totuși acesta nu este un argument suficient în această direcție, ci mai degrabă în favoarea ideii că agentul este „activ“ semantic, datorită contextului în care apare (adică a prezenței unui verb principal care activează agentul verbului subordonat). De asemenea, în cazul structurii paralele cu GPrep + GN:

(23) mi-am văzut de drum / de treabă

Agentul identificat de către Dativ nu este un argument al supinului, așa cum nu este nici un argument al numelor 'drum' și 'treabă' din exemplul (23); nu este vorba decât de un adjunct argumental; acest lucru ar putea fi susținut și cu exemple paralele, întâlnite în etapele mai vechi ale limbii, cum ar fi:

(24) vezi de treabă-ți

unde pronumele clitice de forma oblică (Dativ-Genitiv) se atașează la nume, în poziția de bază. Același lucru este posibil și pentru supin:

(25) vezi-ți de cititul tău

Este clar că cliticul atașat la verbul principal *a vedea* nu este controlorul sintactic al determinantului posesiv prezent în vecinătatea complementului - supin nominalizat. Pe de altă parte, în aceste exemple avem de-a face nu cu o participială (o propoziție la participiu), ci cu un participiu nominal situat în interiorul unui GPrep.

Ca urmare, se poate afirma că în cazul în care un clitic provine dintr-o poziție internă construcției de supin, nu este vorba de o poziție de subiect în sens verbal, ci de o poziție de subiect în sens nominal. Există desigur o relație de control, dar de control semantic, iar statutul celui de-al doilea pronume este de GN adjunct (argumental).

Tot în ceea ce privește problema proiecției poziției de subiect și a argumentului extern de către supin, trebuie să remarcăm și următorul fenomen. Elementele anaforice care cer un controlor realizat sintactic sînt acceptabile în contextele cu *a avea*, așa cum se poate vedea în (26). În acest exemplu, principala comportă un subiect nul *pro* care leagă anafora *împreună*:

(26) a avem de citit împreună
b aveau de vorbit unul cu altul

dar sînt imposibile în cazul supinului construit cu *a fi*:

(27) a *cărțile astea sînt de citit împreună
b *problemele astea sînt de discutat unul cu altul

Aici, agramaticalitatea este datorată faptului că anafora nu este legată în categoria sa de guvernare. Aceasta înseamnă că supinul nu proiectează subiectul, ceea ce determină imposibilitatea găsirii unui antecedent în interiorul categoriei de guvernare. În concluzie, în (26) avem de-a face cu GV-complex, iar în (27) cu propoziții reduse care suferă o transformare de urcare a subiectului (la rîndul lui un argument intern și nu unul extern).

Absența Timpului la nivelul propoziției participiale este susținută și de faptul că supinul nu pare capabil să atribuie Acuzativul structural; atunci când acuzativul este posibil, acest lucru este datorat de fapt verbului principal.

- (28) a am de dus pe copil la doctor
b *am renunțat la dus pe copil la doctor
c plec la pescuit de păstrăvi

Insertia prepoziției de în cazul „obiectului direct“ păstrăvi este datorată incapacității supinului din GPrep „la pescuit“ de a atribui Acuzativul structural⁵.

Spre deosebire de infinitiv, supinul nu poate ocupa poziția de subiect. Numai infinitivele [+Timp] pot apărea în această poziție.

- (29) a *de spus așa ceva ar fi o greșeală
b *de făcut asta nu mă interesează

Am văzut că „supinul“ nominal poate apărea în poziții de adjunct, dar acest lucru este posibil datorită naturii sale nominale, de GN situat în interiorul unui GPrep. Același lucru nu este posibil pentru supinul „verbal“ (precedat de *de*), care este un GV fără trăsături de Timp.

- (30) a a plecat la pescuit
b *a spus asta pentru / *de enervat pe profesor
c a spus asta pentru a-l enerva pe profesor

Argumentele examinate aici duc la concluzia că supinul nu prezintă categoriile funcționale care permit atribuirea cazului acuzativ, proiecția unei poziții subiect, cu alte cuvinte comportamentul verbal. Acest comportament este posibil doar în contextele în care categoriile respective sînt procurate de verbul principal.

Mai putem spune în concluzie că structurile cu *a avea*, *a termina*, *a da* care se combină direct cu supinul sînt structuri mono-propoziționale, care implică un singur operator T și un singur lanț temporal. Nivelul T este unic în structurile mono-propoziționale, dar nivelul GV este realizat recursiv. Participiul nu comportă un nod T; spre deosebire de infinitiv, el este [-Timp, -Finit], prin urmare nu proiectează o poziție de subiect. Verbul superior este cel care proiectează o poziție de subiect. Într-adevăr, argumentul extern al participiului și al supinului nu este niciodată asociat cu o poziție sintactică în domeniul participiului, respectiv al supinului.

3. Ipoteza restructurării

Aceste date, cunoscute desigur, pentru analiza structurilor cu supin verbal, permit două ipoteze de analiză (exploatate de altfel în literatură):

- structură mono-propozițională cu două verbe (GV-complex)
- structură bi-propozițională care comportă o principală și o subordonată.

Proprietățile enumerate mai sus au fost deja constatate în literatura asupra românei; ele au fost folosite de Motapanyane (1998) în favoarea ipotezei că structurile cu supinul în română se bazează pe restructurare. Fenomenul de restructurare a fost studiat în multe lucrări mai mult sau mai puțin recente în gramatica generativă, dintre care mai recent în Wurmbrand

(1998) și Landau (1999). S-a vorbit despre „fenomene de uniune propozițională“, care implică procese de restructurare în sensul reducerii a două propoziții la una singură (Roberts (1997)).

În limbile romanice și germanice, infinitivele se clasează în infinitive cu restructurare și infinitive fără restructurare. Restructurarea ar corespunde cu posibilitatea unei duble analize, mono- și bi-propoziționale, a unor structuri cum sînt de pildă cea cu *volere* + Inf în italiană, cf (31) a și b:

- (31) a Giovanni vuole [mangiare la torta]
b Giovanni [vuole mangiare] la torta

Restructurarea este admisă numai atunci cînd infinitivul se află în poziție de complement și nu în poziție de adjunct sau de subiect al unei propoziții.

Toată problema este dacă infinitivele subordonate au statut de propoziție sau de GV. Wurmbrand (1998) susține că infinitivele cu restructurare sînt GV-uri lipsite de alt nivel sintactic, că nu există material în C^o, și de fapt C^o nici nu este proiectat. În analiza pe care o propune, infinitivele cu restructurare nu pot fi propoziții, iar prepozițiile care apar cu anumite verbe la infinitiv nu sînt elemente de tip C^o (contrar a ceea ce era admis în literatura asupra infinitivului din franceză și din celelalte limbi romanice care se ocupa de elementele *de/di*, cum ar fi Huot (1981), Kayne (1975–1998), ci „mărci ale infinitivului“.

Spre deosebire de Wurmbrand (1998), Landau (1999) admite posibilitatea ca un complement infinitiv să aibă statut de propoziție, și de fapt propune această analiză epntru anumite contexte, mai precis contextele numite de el de „control exhaustiv“; este vorba desigur de propoziții fără timp. El consideră că infinitivele pot avea statut propozițional, de propoziție completă, (deci nu implică restructurarea), sau statut de GV „gol“ (fără flexiune), dar pot fi și propoziții fără Timp.

Există deci un consens în literatura recentă asupra faptului că restructurarea cu infinitivul este asociată prezenței unui singur element T în structură. Fenomenele de restructurare sînt blocate dacă infinitivul prezintă trăsăturile [-Finit, +Timp].

În poziție dependentă, infinitivul poate fi asociat cu restructurarea, manifestată prin fenomene de dependență care depășesc limita propozițiilor. Proprietățile sintactice ale acestor construcții sînt: deplasarea la distanță, fluctuația în selecția auxiliarelor (pentru italiană), clitic climbing, urcarea cuantificatorilor, dispariția „particulelor“ sau scramblingul în limbile germanice.

- (32) a le nuove case si commincerano a costruire
b Piero ha/è voluto venire con noi
c Gianni lo vuole fare
d Marie a tout voulu prendre⁷
e il n'a rien voulu que je dise
f car amor ne se puet celer (fr.v)

Pentru română, regresia infinitivului duce la trecerea contextelor cu restructurare în cîmpul folosirii conjunctivului. Testele sintactice pentru restructurare sînt deci imposibil de folosit, fenomenele de „uniune propozițională“ dispărînd în acest caz. Rămîne totuși cazul verbelor ca *a putea* și marginal *a ști* care implică restructurarea sintactică, comportîndu-se după este de așteptat în cadrul teoriei restructurării, adică fiind însoțite de clitic climbing și negation climbing, și de dispariția particulei:

(33) Ion nu o poate (*a) suferi

În acest sens, verbul *a putea* se comportă ca un verb „clasic“ cu restructurare. Dar atunci când se combină cu un conjunctiv, care reprezintă un CP complet, fenomenele de restructurare sintactică dispar:

(34) a nu poate să o suporte
b poate să nu o suporte

Conjunctivul în română nu manifestă proprietăți sintactice de restructurare (ceea ce nu înseamnă că nu se poate vorbi probabil de o restructurare semantică). Supinul pe de altă parte nu are Timp, deci trebuie să fie analizat ca un GV guvernat de un alt GV care are Timp. Este posibil totuși ca proprietățile enumerate în ceea ce precedă să fie datorate de fapt pur și simplu absenței de trăsături de Timp și nu restructurării. S-ar mai putea presupune și că supinul apare în structuri mono-propoziționale ca o strategie de evitare a restructurării, ca unic tip de GV lipsit de T de care dispune limba română.

Avram (1999) a arătat de asemenea că verbele modale în română sînt compatibile cu ambele structuri, cea mono- și cea bi-propozițională, iar structura bi-propozițională este rezultatul combinării cu un infinitiv sau cu o propoziție participială.

De fapt, contextele cu supin se comportă și ele ca niște contexte cu restructurare, cu o singură excepție, care distinge de fapt supinul de infinitivele cu restructurare: restructurarea cu infinitiv induce dispariția particulei infinitivului, *a*, spre deosebire de „restructurarea“ cu supinul care nu admite dispariția lui *de*.

(35) a Ion le are *(de) citit
b Ion le poate (*a) citi

Supinul nu admite decît structura cu clitic climbing, ceea ce este un diagnostic de restructurare; infinitivul admite în principiu ambele structuri, dar în cazul prezenței fenomenului de clitic climbing, infinitivul este cel fără timp, fără particula *a*, iar în cazul absenței acestui fenomen, este infinitivul cu particulă, deci „cu timp“.

Wurmbrand (1998) consideră că restructurarea nu reprezintă un proces de reducere a două propoziții la una singură. În acest sens, restructurarea este o etichetă pentru fenomenele derivate din faptul că două GV-uri formează un GV-complex în interiorul unei singure propoziții, manifestînd o singură poziție de subiect și un singur nivel GComp/GTimp.

În ceea ce privește supinul, nu credem că trebuie să descriem fenomenele în termeni de reducere a două structuri argumentale la una singură. În cazul supinului, credem că verbele cu care se combină acesta nu au pur și simplu o structură argumentală, deoarece sînt aproape niște auxiliare, în timp ce supinul, deși lipsit de poziție sintactică pentru argumentul extern, își păstrează structura argumentală. Nu proprietățile tematice sînt cele puse în comun, ci structura argumentală a verbului subordonat și structura sintactică a verbului principal. Comportamentul supinului verifică în întregime analiza lui Wurmbrand, deoarece este vorba despre același comportament cu cel al infinitivelor cu restructurare în celelalte limbi romanice. În acest sens, restructurarea înseamnă pur și simplu structură mono-propozițională cu două GV-uri, adică exact ceea ce par a fi structurile cu supin.

Aici însă se impune un comentariu. Dacă fenomenul de restructurare nu presupune unirea a două propoziții într-una singură, prin punerea în comun a diferitelor proprietăți a

celor două verbe, atunci ar trebui să acceptăm că și în cazul românei (pentru supin) și în cazul celorlalte limbi romanice (pentru infinitiv) se întâmplă același lucru. Or, în acest caz pierdem posibilitatea de a explica diferențele pe care am încercat să le punem în evidență mai sus:

- folosirea diferențiată a infinitivului și supinului în româna actuală
- păstrarea lui *de* în contextele în care infinitivul restructurat pierde particula (sau prepoziția).

Propunem deci păstrarea noțiunii de restructurare sintactică pentru cazul infinitivului romanic, ca și a celui românesc în cazul verbelor *a putea* și *a ști*. Contextele cu supin complement se vor analiza ca rezultat al combinării a două GV-uri, dar fără restructurare sintactică.

Credem deci că analizele propuse de Landau (1999) și de Wurmbrand (1998) trebuie adaptate pentru a da seamă de situația din română; această limbă adoptă soluții disociate morfologic pentru diferitele cazuri posibile. Mai exact, acolo unde celelalte limbi romanice folosesc infinitive cu timp, româna folosește conjunctivul (structură bi-propozițională non ambiguă). Supinul apare în contextele fără timp, cu control obligatoriu, exhaustiv (structură mono-propozițională non-ambiguă). Infinitivul funcționează doar ca formă [-Finită, +Timp] în pozițiile de adjunct sau de subiect. Româna evită folosirea unei forme morfologic ambiguă între [-Finit, -Timp] și [-Finit, +Timp]; prin urmare, această limbă a dezvoltat paradigme specializate pentru contexte sintactice diferite.

Răspunsul la întrebarea formulată la începutul acestui articol poate fi formulat după cum urmează: supinul implică o structură mono-propozițională. Am mai văzut că supinul verifică cea mai mare parte a condițiilor sintactice stabilite de Wurmbrand (1998) pentru restructurare (în sensul de structură mono-propozițională cu două GV-uri): absența Timpului, absența poziției subiect subordonate, absența poziției de caz structural în subordonată. În acest caz, dacă nu este o propoziție completă, care poate fi statutul său? De propoziție fără timp? Și care este statutul elementului funcțional *de*, care nu a fost încă elucidat?

4. *De*: Comp sau Flex?

Problema naturii proiecției acestor participiale este legată de statutul lui *de*. Credem că folosirea „prepozițională“ trebuie disociată de cea „funcțională“ a lui *de*; într-adevăr, se poate spune că în aceste contexte avem de-a face cu un *de* care are toate proprietățile unui element funcțional. Totuși, părțile din care compune analiza par a nu se potrivi perfect. Dacă este clar că supinul cu funcție de complement prezintă o structură mono-propozițională, adoptarea unei analize de tip restructurare pune o serie de probleme. Intervine de pildă o contradicție între faptul că supinul verifică prin proprietățile sale o analiză cu restructurare, pe de o parte, și propunerea lui Wurmbrand conform căreia materialul de tip C° este absent în infinitivele cu restructurare, pe de alta: prezența obligatorie a lui *de* pune probleme pentru acest tip de tratament al supinului. Wurmbrand tratează elementul *to* din engleză ca pe o marcă a infinitivului, și la fel elementele *de/di* din limbile romanice care apar cu infinitivul. Dacă urmăm acest tip de analiză, acesta ar trebui să fie și statutul de acordat elementului *de* care introduce supinul.

Pe de altă parte, autorii se află în dezacord tocmai asupra acestui lucru: prezența elementelor de tip C° este luată când ca un argument pentru prezența unui nivel T (Landau (1999)), când faptul că complementele sînt non-finite conduce pe autori spre ideea unui element C nominal *par défaut* (Kayne (1998)).

Landau (1999) și Wurmbrand (1998) par a fi omis tocmai faptul că limbile romanice folosesc elemente de tip Comp (*de/di*) atât pentru cazurile cu restructurare cu un GV (sau care ar trebui analizate astfel după acești autori), adică în cazurile cîtorva verbe aspectuale (*a începe*, *a termina*) și modale (*a avea* modal) cît și pentru cazurile de structură bi-propozițională (cu infinitiv subordonat, [+T], PRO subiect etc).

Regăsim deci aceeași problemă pentru română ca și pentru franceză, și anume de ce, în contextele care implică clar complementele de tip GV, găsim elemente de tip C°?

În scopul de a răspunde la aceste întrebări, vom trece în revistă alte ipoteze posibile pentru statutul lui *de*.

Putem porni de la o asemănare frapantă între franceză și română, și anume că, asupra acestui punct, modalele *a avea* - *avoir* și *a trebui* - *devoir* par să urmeze un comportament similar. Ca și *a avea*, *avoir* modal cere prezența unui element introductor *à*; ca și *a trebui*, *devoir* nu cere acest tip de element:

- (36) a am de citit
b trebuie văzut
- (37) a j'ai à lire
b on doit parler
c faut voir

În franceză, verbele aspectuale cer în general un regim prepozițional, în timp ce modalele se combină cu un infinitiv fără prepoziție. Ce putem spune despre contrastul de mai sus? În general, se atribuie mai mult sau mai puțin regimul prepozițional al acestor verbe proprietăților lor lexicale.

O primă ipoteză ar fi să spunem că absența lui *de*, în participiile cu *a trebui* este datorată faptului că verbele principale se combină cu proiecții verbale diferite: GComp cu *de*, GV fără *de*. Adică, atât în cazul românei cît și al francezei, am avea infinitive vs. participii de un tip semantic diferit, propoziție vs. predicat, proprietate. Ceea ce este ciudat este că verbele ca *a trebui* în alte contexte se combină cu propoziții; or, tocmai în acest caz precis, ele ar accepta un GV fără particulă, ceea ce pare destul de ciudat. Apoi, de ce infinitivul francez ar fi de tip propoziție pentru verbele aspectuale și nu pentru cele modale? Nu ar fi mai logic să se îndeplinească invers?

O altă ipoteză posibilă ar fi aceea că prepoziția este o marcă aspectuală. Aceasta s-ar putea explica prin faptul că, în cazul lui *avoir*, sensul „prospectiv” nu este inerent, iar prepoziția ar avea tocmai rolul de a restitui acest sens. În cazul lui *devoir*, acest sens este prezent și nu este nevoie de prepoziție. Această ipoteză ar putea fi susținută și pentru română: *de* ar avea atunci rolul de a schimba aspectul lexical al participiului.

De fapt, soluția lui *de* - marcă a aspectului merge în sensul propunerilor făcute de Den Dikken (1992) pentru verbele cu particulă în flamandă, verbe pe care le analizează ca niște construcții de tip Small Clause (propoziții reduse) cu un centru aspectual. Analiza de tip Small Clause a fost deja propusă de Avram (1999); tratamentul acordat prepoziției este diferit în cele două analize, deoarece propozițiile reduse cu supin în analiza lui Avram (1999) sînt introduse de un element C°, al cărui rol este de a nominaliza supinul, la fel cum un C° nominalizează propozițiile, adică le permite să funcționeze în poziții argumentale.

Ipoteza prepoziției ca marcă a aspectului, însă, nu este nici ea lipsită de inconveniente. De exemplu, ne putem pune întrebarea dacă toate prepozițiile care preced supinul nu ar avea același rol, de schimbare a aspectului lexical al participiului, și în acest caz nu avem

posibilitatea de a distinge între supinul „nominal“ și supinul „verbal“. Trebuie să mai spunem că aceste prepoziții - complementori în limbile romanice au proprietăți care le deosebesc de particulele din limbile germanice. Pe de altă parte, aceste propuneri teoretice nu sînt altceva decît rafinări fie în jurul ideii că elementul introductor este un element de tip Comp, fie în jurul ideii că este vorba despre un element de tip Flex.

Pentru a explica faptul că, în anumite infinitive din franceză, elementul introductor pare a avea mai degrabă rolul de prepoziție, iar în altele mai degrabă rolul de complementor, s-au propus diferite artificii teoretice.

Această discuție datează de la Emonds (1987), care propune recategorizarea elementelor de tip Prep și Comp. Mai recent, Rafel (2000) propune că prepozițiile se recategorizează în elemente subordonatoare (Comp), și invers, după nevoile contextului:

(38) [GP [P[GC[C de [GF PRO parler]]]]]

Propozițiile ar fi atunci elemente sub-determinate, [+N+V], care permit să se verifice atît trăsături de Timp cît și de Caz. Supinul este el însuși un element sub-determinat, ceea ce face posibile construcțiile cu prepoziție și cu C°.

Se poate face obiecția că această propunere nu este explicativă, în măsura în care reprezintă mai degrabă o reformulare a problemei la un alt nivel.

În acest sens, pentru conjunctivul și infinitivul din română, Dobrovie-Sorin (1994) a propus o proiecție dublă, Comp/Flex, care adăpostește elementele *să* și *a*, care au acest dublu rol, de subordonator și de flexiune. Putem avea în vedere o extindere a acestei ipoteze și pentru elementul *de* de la supin, însă acest lucru merită o investigație mai aprofundată. De altfel, ne-am confruntat cu aceleași dificultăți în a afirma că *de* poate fi un Complementor, deoarece supinul este după cum am văzut un domeniu [-T].

Date fiind diferitele dificultăți, de ordin teoretic și empiric, care ne împiedică să afirmăm că în contextele cu GV complex, acest element are un statut de C°, sau să-l comparăm cu o particulă aspectuală, s-ar putea propune că este vorba despre o categorie funcțională (de tip v, eventual), a cărei sarcină este de a atribui un statut verbal participiului.

5. Concluzie

În această lucrare, am încercat să analizăm structura internă a participialelor introduse obligatoriu prin *de*, aflate în poziție de complement, prin comparație cu structurile similare cu infinitiv (în română vs. în celelalte limbi romanice), pe de o parte, și cu structurile de tip prepoziție (care folosesc conjunctivul în română). Datele analizate au permis să tragem concluzia că participialele care ne interesează sînt structuri lipsite de trăsături de Timp, și care implică o structură mono-propozițională, apropiată de contextele cu restructurare în celelalte limbi romanice, însă cu o derivare diferită de acestea.

Am trecut de asemenea în revistă cîteva soluții teoretice privind statutul elementului care introduce aceste participiale, *de*. Pentru a evita dificultatea de a afirma existența unor propoziții fără Timp și fără subiect, am propus un statut particular pentru *de*, pe acela de categorie de tip v (adică mai aproape de statutul de Flexiune), care are drept efect atribuirea unor trăsături verbale supinului (participiului pentru ca acesta să devină „supin“). Aceasta este funcția lui *de* în contextele cu restructurare (complemente participiale).

Note:

¹ Nu vom face aici o comparație a structurilor cu supin complement și a celor cu supin subiect, deși acest lucru este necesar într-o analiză completă a supinului în limba română; acest subiect rămîne de cercetat într-o etapă ulterioară. Totuși, vom vedea mai jos (exemplele (26)-(27)) că aceste construcții se disting prin comportamentul lor sintactic; de aceea vom propune analize diferite pentru fiecare în parte.

² După cum am spus deja, nu luăm aici în calcul supinul care permite alternarea prepoziției, deoarece în aceste condiții comportamentul acestei forme ar trebui apropiat mai mult de cel nominal, așa cum am arătat în Negoită-Soare (2002).

³ Verbele cu control opțional nu ne interesează aici, deoarece în română se construiesc toate cu forme finite în subordonată și niciodată cu supinul. Nu vom dezvolta acest punct aici.

⁴ Această proprietate este, după cum se știe, caracteristică pentru limbile balcanice în general.

⁵ Există desigur și exemple de tipul „plec la pescuit păstrăvi”. Se poate propune (v., pentru argumente, în Negoită-Soare (2002)), că aceste structuri se bazează pe o incorporare a „obiectului” sau pe un mecanism de genul „compunere”. Pe de altă parte, aceste structuri par să aibă o frecvență redusă în româna contemporană.

⁶ În modelele introduse de Chomsky (1981) și Chomsky (1995), propozițiile corespund unor proiecții etichetate CP (Complementizer Phrase), introduse prin elemente subordonatoare de tipul *că, dacă*; aceste elemente ocupă poziția C°, de centru al CP (GComp).

⁷ Franceza prezintă mai puține fenomene de restructurare sintactică decît italiana, de pildă. Aceste fenomene erau mai pregnante în franceza veche.

Bibliografie

*** *Gramatica limbii române*, 1966, Editura Academiei, București.

ABNEY, P.S., 1987, *English GN in its Sentential Aspect*, MIT Dissertation, Cambridge, Mass.

AVRAM, L., 1999, *Auxiliaries and the Structure of Language*, Editura Universității din București

AVRAM, M., 1997, *Gramatica pentru toți*, Humanitas

BRÂNCUȘ, G., 1967, *O concordanță gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în LL, XIII, p. 99-105

BURZIO, L., 1989, *Italian Syntax. A Government-Binding Approach*, D. Reidel Publishing Company

CARAGIU-MARIOȚEANU, M., 1962, „*Moduri nepersonale*”, în SCL, XIII

CHOMSKY, N., 1981, *Lectures on Government and Binding*

CHOMSKY, N., 1995, *A Minimalist Program for Linguistic Theory*. Cambridge, Mass: MIT Press

DENSUSIANU, O., 1901, *Histoire de la langue roumaine*, Paris

DIACONESCU, I., 1969, *Supinul în limba română din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea*, în AUB, I.

DIMITRESCU, F., coord., 1978, *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*. Editura Didactică și Pedagogică, București

DOBROVIE-SORIN, C., 1994, *The Syntax of Romanian*, Mouton de Gruyter

EMONDS, J., 1976, *A Transformational Approach to English Syntax: Root, Structure Preserving, and Local Transformations*, Academic Press, New York

FASSI FEHRI, A., 1991, *Arabic clauses and words*. Dordrecht: Kluwer

GRIMSHAW, J., 1991, *Extended Projections*, ms., Brandeis University

GROȘU, A., HORVATH, J., 1987, « On Non-finiteness in Extraction Constructions », NLLT, 5, 2.

GUȚU, V., et alii, 1967, *Structura morfologică a limbii române*

GUȚU, V., 1956, „Semiauxiliarele de mod”, în *Studii de gramatică*, I, p. 57-81, București, Editura Academiei

GUȚU ROMALO, V., 1973, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică

HUOT, H., 1981, *Constructions infinitives du français. Le subordonnant de*, Droz, Genève

LANDAU, I., 1999, *Elements of Control*, PhD dissertation, MIT

KAYNE, R., 1975, *French Syntax. The transformational Cycle*, MIT Press

KAYNE, R., 1998, „Prepositional Complementizers”, ms., New York University

NEGOIȚA-SOARE, E., 2002 (în lucru) *Participes, nominalisations, catégories mixtes*, teză de doctorat, Université de Paris VII - Universitatea București

PANĂ DINDELEGAN, G., (1998), „Din nou despre determinanții supinului. Notă sintactică”, în *Limba și literatura română*, 4

- PANĂ DINDELEGAN, G., 1992 *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte cu dublă natură*, Editura Universității București
- PANĂ-DINDELEGAN, G., 1976, *Sintaxa transformațională a grupului verbal*, Universitatea București
- PESETSKY, D., E. TORREGO, 2000, „The Syntax of Tense and the Nature of Case”, ms., MIT
- RAFEL, J., 2000 „From complementizer to preposition: Evidence from Romance”, *Probus* 12: 67-91
- RENZI, L., G. SALVI (ed), 1988, *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, il Mulino
- RIZZI, L., 1982, *Issues in Italian Syntax*, Studies in generative Grammar, Foris Publications, Dordrecht - Holland / Cinnaminson - USA
- ROBERTS, I., 1997, „Restructuring, Head Movement, and Locality”, *Linguistic Inquiry*, vol 28, n° 3
- ROEGEST, EUGEN, 1981, «Constructions adjectivales transformées dans les langues romanes », in *Revue Roumaine de Linguistique*, XXVI, Editura Academiei, Bucharest
- SILONI, T., 1997, *Noun Phrases and Nominalizations*, PhD Dissertation, Genève
- VASILIU, EM, GOLOPENȚIA, S, 1969
- VASILIU, L., „Note pentru definiția prepoziției“, *SCL*, X (1960), nr 3, p. 771-775
- WURMBRAND, S., 1998, *Infinitives*, PhD dissertation, MIT

RÉSUMÉ

En étudiant la complémentation verbale avec supin en roumain, par comparaison avec l'infinitif (français et roumain), nous avons démontré que le choix de la forme verbale subordonnée se fait selon les spécifications en termes de Temps; le supin est réservé aux contextes [-T]. L'hypothèse de la restructuration, proposée pour les infinitifs des langues romanes et germaniques doit être modifiée pour le roumain. Nous avons également proposé une hypothèse concernant le statut de l'élément fonctionnel *de* qui introduit le supin.

UN PREFIXOID „LA MODĂ”: MEGA-

Adriana Stoichițoiu-Ichim

Facultatea de Litere

Universitatea din București

1. *MEGA-* face parte din categoria formațiilor lexicali desemnați în bibliografia românească de specialitate drept *prefixoide (false prefixe)*¹, *elemente de compunere tematică*² ori „savantă”³.

1.1. **Sub aspect etimologic**, *MEGA-* reprezintă un împrumut neologic, cu circulație internațională. DN₃ îi indică un etimon francez (< fr. *méga-*, cf. gr. *megas, megalos*), iar DETS îi semnaleză prezența și în italiană, germană și franceză, ceea ce îl înscrie printre afixoidele cu etimologie multiplă.

1.2. **Sub aspect semantic**, DN₃ indică pentru *MEGA-* sensul generic „foarte mare” și un sens restrâns (în sistemul metric) „de un milion de ori”, ambele actualizate în diverse terminologii științifice (unde se remarcă și sinonimia între *mega-* și *megalo-*, pe de o parte⁴ și între *mega-* și *macro-*, pe de altă parte⁵).

1.3. **Sub aspect sintactic**, *MEGA-* nu dispune de autonomie, neputând fi utilizat, asemenea altor prefixoide⁶, ca adjectiv și/sau ca substantiv independent. Poziția sa în compuse este fixă, putând apărea numai pe primul loc (spre deosebire de alte prefixe, care sunt bipoziționale⁷).

1.4. **Sub aspect stilistico-funcțional**, compusele cu *MEGA-* înregistrate în dicționarele românești anterioare anului 1990 aparțin, în totalitate, unor terminologii științifice (a medicinei, biologiei, fizicii, chimiei, geografiei) sau tehnice.

DEX (1975) include 11 compuse cu *MEGA-*, toate împrumutate din franceză, cu circulație în limbajele specializate (singurele intrate în limbajul literar standard sunt *megafon* și *megalomanie*). *Suplimentul DEX* (1988) adaugă 19 formații lexicale cu același prefixoid, majoritatea fiind preluate din franceză, dar și din germană, rusă și engleză în diverse terminologii.

DN₃ (1978) înregistrează 33 compuse cu *MEGA-* și 17 cu *MEGALO-*, toate împrumutate, cu excepția unuia cu etimologie incertă (*megaștiință* „teorie generală a cercetării științifice”) și a unei formații interne (*megatonic* < *megatonă* + *-ic*). Singurii termeni ieșiți din sfera limbajelor specializate sunt *megafon*, *megaloman* și *megalomanie*.

DETS (1987) cuprinde 28 de termeni științifici compuși cu *MEGA-* și 20 cu *MEGALO-*, majoritatea cu etimologie multiplă.

În mod surprinzător, în DCR₂ (1997) – dicționar care înregistrează termeni nou apăruiți în presă începând din anii '60 – nu figurează decât trei compuse cu *MEGA-*. *Megabit* (termen din informatică, atestat în 1984) și *megatonă* (din fizică, atestat din 1975) sunt împrumuturi cu etimologie multiplă (fr. și engl.). Singurul apărut după 1990 este *megastar* (1993) – termen din domeniul artistic, folosit uneori ironic – considerat formație românească (din *mega-* + *star*).

2. Alegerea lui *MEGA-* drept obiect al acestei analize se explică printr-o creștere spectaculoasă a productivității și circulației sale înregistrată în presa ultimului deceniu, în contextul tendințelor de „internaționalizare” și „intelectualizare” a lexicului românei actuale.

Faptul în sine nu este izolat, fiind semnalat pentru numeroase afixoide antrenate în compunerea de tip tematic. Fenomenul a fost studiat de mai mulți cercetători români, în special de Florica Dimitrescu (începând din anii '60)⁸ și Mioara Avram⁹, dar el este consemnat și pentru limbile franceză, italiană, spaniolă și engleză¹⁰.

Analiza noastră se bazează pe un corpus de 89 compuse cu *MEGA*-, atestate în presa scrisă și audio-vizuală din deceniul trecut (cu precădere după 1995), a căror listă alfabetică este prezentată în *Note*¹¹.

Limitarea cercetării la presa de largă circulație și audiență (fără a lua în considerație publicații specializate tehnico-științifice) ne-a permis selectarea unor formații lexicale împrumutate, calchiate sau create în română care reflectă ponderea și productivitatea în continuă creștere a prefixoidului *MEGA*- (ceea ce ne-a determinat să-l considerăm un formant lexical „la modă” în stilul publicistic și cu șanse de pătrundere în limbajul literar standard).

Includerea în corpus a unor compuse cu vădit caracter ocazional și contextual, având atestări unice (așa-numitele „efemeride lexicale”) se explică prin finalitatea cercetării noastre, care vizează – în ultimă instanță – capacitatea românei actuale de a asimila modele străine de compunere și de a reutiliza, prin analogie, un prefixoid „savant” în formații lexicale „gazetărești”. Diversitatea acestora demonstrează mutațiile semantice și stilistico-funcționale suferite de *MEGA*- după 1990.

3. Din punct de vedere morfologic, majoritatea covârșitoare a compuselor cu *MEGA*- reprezintă *substantive* (confirmând situația din terminologiile tehnico-științifice). Singurele excepții din corpusul analizat sunt adjectivele *mega-naiv* (A, 2.03.1994, p.2) și *megadifuzat* (M.A.) și un verb (*a se megasupăra* (M.A.)).

Prin înmulțirea compuselor de tip substantival cu *MEGA*-, prefixoid cu valoare de superlativ/augmentativ, se conturează o inovație în sistemul morfologic al limbii actuale – categoria comparației numelui.

4. Din punct de vedere etimologic, corpusul analizat include:

4.1. *împrumuturi din engleză și compuse care conțin un cuvânt englezesc*: *mega discount* (anunț publicitar al supermarketului XXL), *megaHits* (text de reclamă), *megaparty* (A, 11.05.2001, p.15), *MegaPower*, *MegaPress* (nume de firme), *megashow* (Ant.1, 12.04.2001), *megastar* (A, 29.12.2000, p.9), *megaVIP* (A, 18.05.2000, p.1);

4.2. *creații românești* în care prefixoidul *MEGA*- se atașează la:

4.2.1. un neologism din limbajul literar standard: *megaconcert* (RAct, 12.11.2001); *megaconcern* (A, 27.12.2001, p.1); *megadiscurs* (A, 26.11.2001, p.3); *megaeveniment* (A, 23.03.2001, p.14); *megaparadă* (de modă) (A, 5.02.2000, p.1); *megasurpriză* (A, 18.05.2000, p.1); *mega-terrorism* (TVR₁, 8.10.2001);

4.2.2. un cuvânt românesc din limbajul comun: *megahoție* (A, 17.03.2001, p.1); *megamireasă* (A, 1.04.2000, p.4); *megapatron* (A, 3.03.1994, p.5); *megaprimar* (A, 23.05.1994, p.1); *megapetrecere* (Z, 27.02.2001, p.11); *megasticlă* (M.A.);

4.2.3. un termen popular, familiar sau argotic: *megabutic* (A, 22.02.2001, p.3); *megahingher* (Z, 5.03.2001, p.4); *megaploșniță* (M.A.); *megateapă* (AP, 127/2000, p.12); *megețepar* (M.A.); *megețoapă* (M.A.).

Existența unor modele străine pentru compusele românești cu *MEGA*- este demonstrată de cuplurile sinonimice – frecvent întâlnite în presă, uneori chiar în același text – formate dintr-un împrumut din engleză (cu circulație internațională) și un calc lexical de structură realizat în limba română: *megaparty* (Prima TV, 31.12.2001) – *megapetrecere* (Z, 27.02.2001,

p.11); *megashow* (Ant.1, 12.04.2001) – *megaspectacol* (TVR₁, 23.04.2001); *megastar* (A, 11.12.2000, p.13) – *megastea* (AC, 11/2001, p.17); *megaVIP* (A, 18.05.2000, p.1) – *megapersonalitate* (AC, 8/1001,p.7).

5. Din punct de vedere semantic, compusele „gazetărești“ cu *MEGA-* actualizează – în sens propriu sau figurat – valori din sfera semantică a adjectivului *mare* (s-ar putea stabili un paralelism aproape perfect între tipul de polisemie dezvoltată de adjectiv și de prefixoid).

Dacă în cazul altor elemente de compunere „savantă“, „determinologizarea“ se asociază cu desemantizarea și chiar cu apariția unor sensuri greșite sau improprii¹², în cazul lui *MEGA-* sensurile denotative ale compuselor sunt cele previzibile:

- „mare ca dimensiune“: „În prezent există în lume *megauniversități* cu 100 de mii, cu 150 de mii de studenți“ (A, 20.11.2001, p.9);
- „mare ca amploare (în timp și/sau spațiu)“: „Pentru cei cărora le-a lipsit, Thalia a pregătit o dublă surpriză: *un megaturneu* în 30 de țări și un nou CD“ (A, 14.12.2001, p.9); „*megaconcertul* de-o noapte întreagă al lui Jarre“ (A, 15.12.2000, p.15);
- „mare ca greutate“: „Cele două *megapiese* cântăresc 25 și respectiv 54 de tone“ (Prima TV, 21.08.2001);
- „mare ca valoare în bani“: „*megasurprize* de 5,9 mil. dolari“ (A, 18.05.2000, p.1); *mega discount* (anunț publicitar); „*megașoția* FNI“ (A, 17.03.2001, p.1);
- „mare ca valoare artistică/celebru“: „A doua peliculă merită a fi revăzută datorită prezenței celor două *megastaruri*: Kevin Costner și Whitney Houston“ (A, 29.12.2000, p.9).

În unele cazuri, mai ales în limbajul reclamei, este dificil de precizat sensul concret sau abstract/figurat al compusului: „Câștigi un *megatelevizor* Philips“ (ProTV, 4.10.2001).

De regulă, însă, dezambiguizarea se realizează contextual, în mod explicit sau implicit.

În prima situație, compusul este asociat în context cu un sinonim sau o construcție sinonimică: *megacontrol* – *control de mare amploare* (A, 2.03.2001, p.15); „*megadoze* de citostatice“ – „*doze-mamut* de citostatice“ (A, 28.06.2001, p.1).

Dezambiguizarea implicită – care solicită în mai mare măsură atenția receptorului – se realizează prin diverse tipuri de precizări contextuale, care sugerează mărimea în sens concret sau abstract: „la petrecerea de după proiecția oficială, cei 1000 de invitați strânși [...] la acea *megaparty* [...]“ (A, 11.05.2001, p.15); „*megaconcerne* farmaceutice occidentale [...] care au contracte de miliarde de dolari“ (A, 27.12.2000, p.1).

Sensurile conotate negativ (peiorativ, depreciativ sau ironic) păstrează valoarea de superlativ/augmentativ, dar sunt mai puternic condiționate contextual decât cele denotative (vezi *infra* 6.2.2).

6. Din punct de vedere stilistico-funcțional, compusele „gazetărești“ cu *MEGA-* se pot înscrie în categoria neologismelor cu *funcție denominativă (referențială)* [CGD] sau a celor cu *funcție stilistică (expresivă)* [CGS]¹³.

Deși diferă prin funcția lor în cadrul discursului publicistic și prin impactul asupra receptorului, cele două categorii de compuse își justifică existența prin motivații comune.

Dintre cauzele de *ordin obiectiv* pot fi menționate: economia lingvistică, noutatea/originalitatea exprimării, caracterul internațional al procedurii și, nu în ultimul rând, impactul stilului tehnico-științific asupra celorlalte variante ale limbii actuale¹⁴.

Între cauzele de *ordin subiectiv* figurează: snobismul lingvistic și mimetismul, ambiția publicistului de a-și epata cititorii prin erudiție, ca și tendința spre exagerare în descrierea și

evaluarea faptelor (comună stilului publicistic și discursului publicitar). Această ultimă motivație este evidentă în apariția unor formații lexicale noi, compuse cu *MEGA-*, care dublează derivate mai vechi realizate cu prefixul sinonim *SUPER-*, tinzând să le elimine, deoarece și-au „tocit” expresivitatea prin utilizare abuzivă. Sunt astfel atestate în presă perechile *megastar-superstar*; *megaspion-superspion*; *megafilm-superfilm* („Sunt *superfilme*, sunt *megafilme*, filme de Oscar. Pe toate le vezi la «Prima»” – spot publicitar la Prima TV, 20.11.2001).

6.1. **Compusele „gazetărești” denotative [CGD]** se întâlnesc, de regulă, în articole cu caracter informativ (știri, cronici, interviuri) pe teme mai mult sau mai puțin specializate (economice, științifice, artistice, sportive).

Sub aspect etimologic, ele conțin – în cea mai mare parte – termeni neologici. În plan semantic, acestea actualizează semnificația generică „(foarte) mare” în relație cu referenți concreți și abstracți. Sensul este liber sau relativ liber de context, iar expresivitatea aproape nulă. Se poate, totuși, sesiza o anumită coloratură expresivă în cazul asocierii prefixoidului *MEGA-* cu substantive-bază având trăsătura [+Animat]: *mega-afacerist* (A, 6.02.2001, p.6); *megaescroc* (TVR₁, 21.10.2001); *megaspion* (TV-Radio Non Stop, 20/2000, p.5).

„Tocirea” expresivității acestor compuse [CGD] prin utilizare abuzivă (clișeizare) este ușor de observat în cazul termenilor prezenți în discursul publicitar: *mega-discount* (pliant publicitar); *megaofertă* („Până la 12 mai Connex îți face o *megaofertă*. Simți cum te atrage?” – Prima TV, 28.04.2001); „*Mega Mix* – peste 130 de hituri într-un 3 CD-box: *mega tentații* și *mega calitate* elvețiană” (pliant publicitar); „*megasticla* de Pepsi” (M.A.).

Enumerăm, în continuare, termeni din categoria CGD atestați în articole informative: *Mega afaceri* (titlu de rubrică de știri economice, A, 21.05.2001, p.7); *megacontrol* (A, 18.10.2001, p.1); *megaescrocherie* (A, 23.03.2001, p.9); *megafond*, *megafuziune* (A, 20.02.2001, p.7); *megahidrocentrală* (A, 17.10.2000, p.7); *megainstituție* (A, 11.01.2001, p.1); *mega-proiect* (Tele 7 ABC, 27.10.2001); *megaraid* (A, 18.08.2001, p.1); *megaspectacol* (TVR₁, 23.04.2001); *megastațiuni* (A, 30.10.1993, p.8); *megaziar* (A, 5.03.1994, p.6).

Numeroase compuse cu *MEGA-*, având funcție evaluativă, apar în știri sau cronici privitoare la viața artistică: *megaconcert* (A, 17.11.2001, p.4); „*megaconcursul* Dance-Cluj 2000” (A, 22.05.2000, p.4); „*megaevenimentul* numit «Noaptea devoratorilor de publicitate»” (A, 23.03.2001, p.14); „*megaparadă* de modă” (A, 5.02.2000, p.3); „*megashow* artistic [sic] cu formația Divertis” (Ant.1, 12.04.2001).

Aceeași funcție evaluativă (de superlativ), proprie prefixoidului în discuție, motivează prezența sa în denumirea unor firme și societăți comerciale românești: „*Mega Caritas*” – joc de întrajutorare la Pitești; „*Mega Construct SRL*”, companie de televiziune prin cablu – Galați (A, 8.10.2001, p.4); *mega Quality* – firmă bucureșteană de construcții: „*Megapress Holdings S.A.*” – trust de presă (A, 13.12.2001, p.14).

6.2. **Compusele „gazetărești” stilistice [CGS]** reprezintă cea mai interesantă categorie din corpusul analizat, întrucât sunt motivate în raport cu toate cele trei funcții ale discursului publicistic (referențial-comunicativă, conativă/persuasivă și expresivă), accentul căzând pe ultima.

CGS apar, cu precădere, în texte analitice sau „de atitudine” (critice, polemice, satirice, parodice), cu referință la aspecte negative din viața social-politică, economică, publică, mondenă. Marea majoritate reprezintă creații spontane, ocazionale, dependente de un anumit context referențial sau verbal (de aceea, puține dintre ele au șanse de a se impune în limbă).

Din punct de vedere semantic, ele actualizează, de regulă, conotații negative (ironice, peiorative, satirice).

Expresivitatea CGS este de două tipuri – *intralexicală* sau *contextuală* – după cum sursa ei se găsește în structura compusului sau în enunț.

6.2.1. *Expresivitatea intralexicală* rezultă, în cele mai multe cazuri, din asocierea insolită dintre două elemente contrastante (sau chiar incompatibile) stilistic: un prefixoid „savant” și un cuvânt-bază din afara limbii literare (popular, familiar, argotic): „*Megașca* condusă de fostul prim-ministru a prejudiciat statul român cu 11,8 mil.dolari” (A, 10.10.1994, p.1); „*megașușă* pe stadionul din Roșiori între Naționala '70 și Selecționata cântăreților” (AC, 4/2001, p.2); „*Megașeapa* de la Banca Populară Română” (AP, 127/2000, p.12). Aceștia li se pot adăuga compuse semnalate de Mioara Avram (în articolele indicate în bibliografie): *megamăgărie*, *megaploșniță*, *megașepar*, *megașoapă*.

6.2.2. *Expresivitatea de natură contextuală* – reprezentând un grad superior de elaborare stilistică – presupune sesizarea de către cititor a unor efecte de intensificare realizate prin:

- aglomerarea în context a mai multor compuse cu *MEGA-*, de tip denotativ și conotativ, care se potentează reciproc (de exemplu, *megapower*, *megaodraslă* și *megagașcă* într-un articol intitulat „*Megaodraslele* lui *Megapower*”, cu subtitlul „Cum și-au căpățuit progeniturile dnii Stolojan Th., Baltac Vasile și Deutsch”, A, 10.10.1994, p.1); un exemplu similar apare în cazul supratitlului și titlului unui articol din A, 18.05.2000, p.1: „În *megaafacerea* Costea-Bancorex-Agroholding/ Magistrății francezi au parte de *megasurprize* de 5,9 milioane dolari și ... *megaVIP-uri* la Răzvan Temeșan”;
- acumularea unor termeni cu semnificație de superlativ din sfera semantică (în sens larg) căreia îi aparține compusul cu *MEGA-*: într-o tabletă care îl înfățișează pe primarul Capitalei („*mega-hingherul* Bucureștiului”) ca autor al atrocităților comise asupra câinilor fără stăpân, apar și alți termeni cu semnificație de superlativ negativ, precum „*marea cruzime*”, „*barbarie* anacronică”, *coșmar*, *orori* (Z, 5.03.2001, p.4);
- efectul de antifrază generat de incompatibilitatea semantică dintre CGS și restul informațiilor din enunț: „*Andreea Antonescu*, o roșcată fără voce și *Andreea Bălan*, o blondă fără alte perspective s-au trezit peste noapte *megastele*” (AC, 11/2001, p.17); „Cu această ocazie am putut viziona câteva dintre scâlămbăielile cu care cucerise *megateleviziunea* Tele 7 ABC” (AC, 11/2001, p.17); același efect de antifrază se realizează prin utilizarea ghilimelelor: „Turismul între «*megareforme*» și situația de fapt” (Panoramic RTV, 33/1993, p.2).

7. Deși este evident că multe dintre compusele prezentate nu vor rezista în timp, fenomenul analizat – extinderea compunerii de tip tematic („savant”) și apariția unor formații lexicale conotate expresiv – reprezintă un aspect caracteristic pentru discursul publicistic postdecembrist¹⁵. În același timp, el demonstrează vitalitatea și creativitatea limbii actuale, precum și capacitatea ei de „sincronizare” cu „mode lingvistice” internaționale.

Note:

1. Termenul *prefixoid* a fost introdus în lingvistica românească de Iorgu Iordan (1947: 192-194; 215-216); pentru o prezentare detaliată a concepției sale privind caracteristicile funcționale, formale și semantice ale prefixoidelor în raport cu prefixele, vezi Drincu (1999: 35-40). Termenul a fost ulterior adoptat de majoritatea lingviștilor români. fiind definit în DSL (378-379): „Element formativ asemănător cu prefixele recente, care, așezat înaintea morfemului independent sau a rădăcinii, dă naștere unor cuvinte noi prin schimbarea sensului lexical [...]. Cu caracter cult și științific, majoritatea circulă în limbajul literar mai mult sau mai puțin specializat”.

2. Vezi Avram, *Cuvânt înainte*, în FCLR₁(8) și Avram (1997 a).

3. Vezi Dimitrescu (1962; 1995); Maneca (1959); DN₃; DETS.
4. Cf. *megacefal-megalocefal-macrocefal* (DN₃).
5. Cf. *megaspor-macrospor; megacosmos-macrocosm; megaterm-macroterm* (DN₃).
6. Vezi FCR₁ (25), unde sunt indicate prefixoidele *radio-, stereo-, auto-, foto-, moto-, tele-*, la care se pot adăuga *audio-, macro-, micro-, video-*.
7. De exemplu *fago-/fag; filo-/fil; termo-/termie*.
8. Vezi Dimitrescu (1962) și (1995). Reținem faptul că într-un studiu din 1970 (republicat în Dimitrescu 1995: 168-173), autoarea constată că prefixoidul *mega(lo)-*, menționat de I.Iordan, nu figura în nici un compus din limbajul presei.
9. Vezi Avram (1997 a și b) și (1998); subscriem la precizarea autoarei, conform căreia „În ultimii șapte ani se constată nu numai înmulțirea explozivă a formațiilor noi - fie și efemere -, ci și înmulțirea și diversificarea tipurilor de asemenea compuse față de cele cunoscute anterior, precum și o mutație de natură stilistică“ (Avram 1997 a:26).
10. Cf. Goose (1975; 43-45) și Avram (1998: 165-166).
11. Prezentăm, în continuare, lista compuselor analizate (cele marcate cu inițialele *M.A.* au fost preluate din articole ale Mioarei Avram consacrate compunerii tematice): *mega-afacere, mega-afacerist, mega-agenție, megalbum, mega-aurrar, megabazar, megabombă, megaboutique (megabutic), mega-calitate, megaCaritas, megaconcern, megaconcert (super-megaconcert), megaconcurs, Mega-Construct, megacontrol, megacriminal (M.A.), megadatornic (M.A.), megadifuzat (M.A.), megadiscount, megadiscurs, megadoză, megaescroc, megaescrocherie, megaeveniment, megafestivitate, megafilm, megafond, megafuziune, megagașcă, megagigant, megahidrocentrală, megahingher, megaHits, megahofie, megainfractor, megainstituție, Megalmage, megaintâlnire, megajudecător, megamafiot (M.A.), megamăgărie (M.A.), megaminer (M.A.), mega-mireasă, mega-naiv, megaodraslă, megaofertă, megaopinent, megaparadă, megaparty, megapatron, megapersonalitate, megapetrecere, megapiesă, megaploșniță (M.A.), MegaPower, MegaPress, megapreședinte (M.A.) megaprimar, megaproclamație, megaproiect, megaraid, megareformă, megarevelion, megascandal, megashow, megaspectacol, megaspion, megastar, megastea, megastațiune, megasticlă (M.A.), megasucces, (a se) megasupăra (M.A.), megasurpriză, megașușă, megateleviziune, megatelevizor, megatentație, mega-terorism, megaturneu, megațepă, megațepar (M.A.), megațoapă, megauniversitate, megaVIP, megaziar*.
12. Cf. Avram (1997 a și b).
13. Pentru delimitarea și caracterizarea celor două tipuri de neologie, vezi Guilbert (1975: 40).
14. Fenomenul este analizat de Guțu-Romalo (2000 : 229), care constată că limbajul științific „exercită, datorită prestigiului domeniului pe care îl reprezintă, o puternică influență asupra celorlalte variante ale limbii literare: uzul lingvistic marchează o evidentă preferință pentru termenii și, mai rar, structurile acestui stil funcțional, care pătrund în varianta standard și își extind utilizarea – adeseori cu accepții figurate – dincolo de limitele domeniului specific“; vezi, în același sens, Avram (1997 b:27) și Stoichițoiu-Ichim (2001 : 63-71).
15. „Cu tot caracterul efemer al unor construcții recente de acest tip, nu ar trebui să nesocotim remarcabila lor funcție de diagnosticare atunci când ne propunem să determinăm tendințele care se manifestă în evoluția formării cuvintelor. Iar printre aceste tendințe, una dintre cele mai puternice este chiar larga utilizare a pseudoprefixelor“ (Dimitrescu 1995 : 172).

BIBLIOGRAFIE

- AVRAM, MIOARA (1997 a) – *Compuse de tip tematic în presa actuală*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Philologia, XLII, 4, p.25-36.
- Idem* (1997 b) – *Un formant terminologic devenit expresiv în limbajul publicistic: – ZAUR*, în „Limba română“, XLVI, 1-3, p.21-27.
- Idem* (1998) – *L'histoire complexe d'un élément de composition en vogue: roum. – CRAT*, în „Revue roumaine de linguistique“, XLIII, 3-4, p.159-169.
- DIMITRESCU, FLORICA (1962) – *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în „Limba română“, XI, 4, p.378-399.
- DIMITRESCU, FLORICA (1995) – *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*. Clusium – Cluj-Napoca. Logos-București.
- DRINCU, SERGIU (1999) – *Compunerea și prefixarea*. Editura Amphora, Timișoara.

- GOOSE, ANDRÉ (1975) – *La néologie française aujourd'hui*, Conseil International de la Langue Française, Paris.
- GUILBERT, LOUIS (1975) – *La créativité lexicale*, Larousse, Paris.
- GUȚU-ROMALO, VALERIA (2000) – *Corectitudine și greșală. Limba română de azi*, Humanitas, București.
- JORDAN, IORGU (1947) – *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Socec & Co., București.
- MANECA, CONSTANT (1959) – *Cuvinte compuse în terminologia științifică și tehnică actuală*, în SMFC₁, p.191-202.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA (2001) – *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, ALL, București.

ABREVIERI

- DCR₂ – Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a doua, Logos, București, 1997.
- DETS – Andrei, Nicolae, *Dicționar etimologic de termeni științifici*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975.
- DN₃ – Marcu, Florin; Maneca, Constant – *Dicționar de neologisme*, ediția a treia, Editura Academiei, București, 1978.
- DSL – Bidu-Vrânceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană-Dindelegan, Gabriela – *Științe ale limbii* (în seria *Dicționar general de științe*), Editura Științifică, București, 1997.
- FCLR₁ – *Formarea cuvintelor în limba română*, vol.I – *Compunerea* (red.resp. Al.Graur, Mioara Avram), Editura Academiei, București, 1970.
- SMFC₁ – *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol.I (red. resp. Al.Graur, Jacques Byck), Editura Academiei, București, 1959.

IZVOARE

- A = „Adevărul“
- AC = „Academia Cațavencu“
- Ant 1 = Televiziunea „Antena 1“
- AP = „Atac la persoană“
- Prima TV = Televiziunea „Prima“
- RAct = „Radio România Actualități“
- Tele 7 ABC = Televiziunea „Tele 7ABC“
- TVR₁ = Televiziunea Română (canal 1)
- Z = „Ziua“

UN PRÉFIXOÏDE „EN VOGUE“: MEGA-

Résumé

L'auteur se propose d'aborder un aspect actuel de la dynamique lexicale: la productivité explosive d'un élément de composition thématique („savante“) - le préfixoïde international MEGA-

En s'appuyant sur les données fournies par la presse écrite et audio-visuelle postérieure à l'an 1989, on présente un inventaire de 89 composés analysables (dont la plupart sont des formations internes ou des calques).

Les nouvelles formations lexicales sont attestées dans le discours journalistique concernant les domaines sociopolitique, économique et artistique ; elles sont examinées du point de vue étymologique, morphologique, sémantique et stylistique, en relevant les motivations objectives et subjectives de leur utilisation.

Du point de vue fonctionnel, on peut distinguer deux catégories de composés avec MEGA- :

- les composés dénotatifs, utilisés dans le discours journalistique de type informatif, neutres au point de vue stylistique ;
- les composés expressifs, employés à fonction ironique dans le discours journalistique de type satyrique ; leur expressivité est l'effet du contraste entre le caractère „savant” du préfixoïde et le mot populaire, familier ou argotique auquel il s'attache.

La conclusion de l'article est que nous avons affaire à un phénomène de synchronisation avec une mode internationale.

Bien qu'un nombre substantiel des composés présentés soient des créations éphémères (occasionnelles ou contextuelles), elles prouvent la productivité incontestable de MEGA- sur le terrain roumain, ainsi que l'interférence de vocabulaire entre le discours scientifique et celui de la presse.

DERIVAREA REGRESIVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ

Aida Todî

Universitatea „Ovidius” Constanța

0. Lucrările de lingvistică definesc **derivarea regresivă** ca fiind un procedeu de îmbogățire a vocabularului realizat prin suprimarea de afixe (sufixe lexicale sau desinențe), bazat pe principiul analogiei¹; mai puțin numeroase decât derivatele obținute prin adaos de afixe, derivatele regresive se clasifică, în general, în funcție de partea de vorbire realizată prin aplicarea procedurii:

a) verbe provenite din substantiv (numite **postsubstantivale**);

b) verbe provenite din adjective (numite **postadjectivale**): *deosebi* din *deosebit*; *nesocoti*; *nedumeri*; *nemuțumi* provenite din adjective interpretate ca participii: *nesocotit*; *nemuțumit*; *nedumerit*;

c) substantive provenite din substantive (de regulă, nume de arbori): *mandarin* din *mandarină*, *lămâi* din *lămâie*, *portocal* din *portocală*²;

d) substantive provenite din verbe (numite **postverbale**).

Procedeu este cunoscut și altor limbi: în latină, prin analogie cu verbele formate de la substantiv (sonare de la sonus) s-au creat substantive postverbale de la verbe (*lucta* < *luctare*); limbile romanice au moștenit procedeu, mai frecvente fiind substantivele postverbale formate prin suprimarea desinențelor verbale; în cartea sa „*De la latină la română*”, Marius Sala trece în revistă câteva regresive de acest tip din română și celelalte limbi romanice: rom. *alint* < *alinta*, *rugă* < *a ruga*, prin analogie cu *gusta*, *gust*, ambele moștenite; it. *accusa* < *accusare*, fr. *achat* < *achater*, *appui* < *appuyer*, sp. *habla* < *hablar*, ptg. *baile* < *bailar*³. Autorul precizează, de asemenea, că în română derivarea regresivă pare a fi mai productivă și mai diversificată decât în celelalte limbi romanice⁴.

1. Studiile de istorie a limbii române literare nu au acordat o atenție specială acestui fenomen: unele îl amintesc izolat⁵; altele precizează că numărul derivatelor de acest tip este mic, realizând noi substantive, majoritatea abstracte și, cu totul excepțional, verbe; „*Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*” semnalează, pentru perioada 1532-1640, derivatele regresive *câștigă* „grijă, îngrijorare, supărare, suferință” (CC, 80; FT, 1; CS, 240; PO, 179, 185); *comându* „ofrandă; pomană” (1624; DIR, XVII, A, V, 291), *meastec* „amestec” (Prav. 1581, 243, 269), *nevoi* (si *a se* ~) „a obliga; a se strădui; a se sili” (CV, 21, 54; CT; 21, 179; CPr; 177, 274; CC, 170, 286; FT, 2; Prav. 1581, 234, 238; FD 1592-1604, 465; VL, 5; MI, 191; MC, 399; Eprav. 474), *răzbun* „pace, răgaz” (MC, 154), *smântă* „smintea. tulburare” (Prav. 1581, 264, 267), *tagă* „tăgadă, denegare” (CC, 528), *vindec* „vindecare” (CC, 83), iar pentru perioada următoare se precizează că „derivarea regresivă este slab reprezentată, numărul creațiilor de acest fel este mic, iar apariția lor în mai multe texte, cu totul rară”⁷. Sunt menționate următoarele cuvinte: *câștigă*, *cust*, „viață, trai”, *făgadă* „făgăduială”, *nevoi* (si *a se* ~), *preveghe* „priveghere”, *smântă*, *răzbun*, *supăr* „supărare”,

tagă, tăgadă „tăgăduială“, *treapăd* „amendă, globală“. I. Gheție înregistrează în scrierile lui Dosoftei, derivatele *lupt* și *pornă*⁸.

2.0. Ideea că derivatele regresive sunt mai numeroase în limba română veche ne-a fost sugerată de cercetarea cronicilor muntenești din secolul al XVIII-lea; în DLR, majoritatea au și atestări anterioare acestei perioade. O privire mai atentă asupra unor texte din secolele al XVI-lea și al XVIII-lea arată că fenomenul acesta este de fapt mult mai bine reprezentat în limba română veche. Astfel, o analiză detaliată a unor texte din această perioadă, precum și a DLR, ne-a permis să descoperim derivate regresive destul de numeroase, atât din punctul de vedere al varietății, cât și ca frecvență, printre care menționăm:

1. *auz*; 2. *blestem*; 3. *botez*; 4. *ceartă*; 5. *câștig*; 6. *cutremur*; 7. *cuget*; 8. *dobândă*; 9. *grab* (*grabă*); 10. *goană*; 11. *ispită*; 12. *izbândă*; 13. *laudă*; 14. *lipsă*; 15. *lucru*; 16. *năvală*; 17. *ocară*; 8. *odihnă*; 19. *omor*; 20. *osândă*; 21. *pază*; 22. *pedeapsă*; 23. *pâră*; 24. *pohtă/poftă*; 25. *preget*; 26. *poruncă*; 27. *port*; 28. *pârjol*; 29. *pripă*; 30. *prigoană*; 31. *râvnă*; 32. *răsuflu*; 33. *risipă*; 34. *razim* (DEX: *reazem*); 35. *răzbun*; 36. *rugă*; 37. *schimb*; 38. *suspin*; 39. *ticnă*; 40. *traî*; 41. *tremur*; 42. *vaiet*.

Aceste derivate apar în textele cronicilor muntenești studiate de noi, dar și în altele, mai vechi. Ele sunt înregistrate de DEX ca substantive derivate de la verbe (poartă mențiunea: *derivare regresivă*); DLR le numește *postverbale*.

2.1. O primă constatare care se impune este că derivatele regresive înregistrate sunt exclusiv **substantive postverbale inanimate**, majoritatea feminine (*ceartă, dobândă, grabă, goană, ispită, izbândă, laudă, lipsă, năvală, ocară, odihnă, osândă, păză, pedeapsă, pâră, pohtă/ poftă, poruncă, pripă, prigoană, râvnă, risipă, rugă, ticnă*), dar și numeroase neutre (*blestem, botez, câștig, cutremur, cuget, lucru, omor, preget, port, pârjol, răsuflu, razim, răzbun, schimb, suspin, traî, tremur, vaiet*).

2.2. În ceea ce privește etimologia verbului care a stat la baza derivatului regresiv, dicționarele arată că 18 verbe sunt **de origine latină**:

auz < a auzi (< lat. *audire*);

blestem < a blestema (< lat. pop. *blastimare*=(blasphemare);

botez < a boteza (< lat. *battizare* (=baptizare);

ceartă < a certa (< lat. *certare*);

câștig < a câștiga (< lat. *castigare*);

cutremur < a cutremura (< lat. **contremulare*);

cuget < a cugeta (< lat. *cogitare*);

laudă < a lăuda (< lat. *laudare*);

lucru < a lucra (< lat. *lucubrare*);

preget < a pregeta (probabil lat. **prigitare*);

port < a purta (< lat. *portare*);

răsuflu < a răsufla (< *răs-* + (a) *suffla*);

răzbun < a răzbuna (< *răz-* + *bun*);

rugă < a ruga (< lat. *rogare*);

schimb < a schimba (< lat. **excambiare*);

suspin < a suspina (< lat. *suspinare*);

tremur < a tremura (< lat. *tremulare*);

vaiet < a văita (< lat. *vac*).

16 substantive reprezintă derivate regresive pornind de la verbe **de origine slavă**:

dobândă < a dobândi (<sl. Dobyti (dobondon));

goană < a goni (<sl. goniti);

ispită < a ispiti (<sl. ispytati);

izbândă < a izbândi (<sl. izbondon);

năvală < a năvăli (<sl. navaljoti);

ocară < a ocarî (<sl. okarjati);

omor < a omorî (<sl. umoriti);

osândă < a osândi (<sl. osonditi);

pază < a păzi (<sl. paziti);

pâră < a pârî (<sl. p(i)rėti);

pohtă/poftă < a pohti/ a pofti (<sl. pohotėti);

prigoană < a prigoni(,sl.prigoniti);

poruncă < a porunci (<sl. poroncĭti);

râvnă < a râvni (<sl. rĭvĭnovati);

ticnă/tihnă < a ticni/a tihni (<sl. tihnonti);

trai < a trăi (<sl. trajati).

4 verbe sunt **de origine bulgară**:

grab(ă) < a(se)grăbi < bg.grabja(se);

odihnă < a (se)odihni < bg.otdihna ;

pripă < a(se)pripi (cf.bg.pripra);

răsipă/risipă < a răsipi/a risipi (bg.razsipja,scr.rasipati).

2 verbe sunt **de origine neogreacă**:

lipsă < a lipsi (<ngr.lípso,viit. lui lipó);

pedeapsă < a pedepsi(ng. epédepsa,aorist al lui pedévo) .

1 verb este **de origine maghiară**:

pârjol < a pârjoli (<magh.pörzsölui)

1 verb are **etimologie necunoscută**:

razim(reazem) < a (se)răzima /rezema.

2.3. Majoritatea regresivelor, substantive postverbale feminine în -ă, au la bază un verb în -i/-î, de proveniență slavă:

dobândă < a dobândi ;

goană < a goni;

ispită < a ispiti;

izbândă < a izbândi;

năvală < a năvăli;

ocară < a ocărî;

osândă < a osândi;

pază < a păzi;

pâră < a pârî;

pohtă < a pohti;

poruncă < a porunci;

prigoană < a prigoni ;

râvnă < a râvni;

tihnă (și în varianta **ticnă**) < a tihni (a ticni).

Ceea ce a permis proliferarea, pe teren românesc, a acestui tip de derivate, este, probabil, frecvența perechilor respective (substantiv/verb în -ti/-iti) în slavă, din care româna a preluat amândoi termenii:

hrană < sl.hrana; a (se)hrăni < sl.hraniti;

hulă < sl.hula; a huli < sl.huliti;

pomană < sl.pomenu; a pomeni < sl.pomineti;

rană < sl.rana; a răni < sl.raniti;

rod < sl.rodu; a rodi < sl.roditi;

sfadă < sl.süvada; a (se) sfădi < sl.süvaditi;

silă < sl.sila; a sili < sl.siliti;

slavă < sl.slava; a slăvi < sl.slaviti;

zăbavă < sl.zabava; a zăbovi < sl.zabaviti.

Pe de altă parte, nu sunt puține nici situațiile inverse (de derivare progresivă), în care verbul, obținut prin atașarea sufixului -i, are la bază un substantiv, ceea ce face adesea dificilă distingerea celor trei tipuri de perechi:

a grămădi < grămadă (<sl.gramada);

a izvorî < izvor (<sl.izvoru);

a povesti < poveste (<sl.povesti);

a vorbi < vorbă (et.nec.; cf. sl.dvorîba-DEX).

La toate acestea, dicționarele indică un etimon slav doar pentru substantivele corespunzătoare.

4 substantive postverbale feminine au ca bază verbe de origine bulgară (v. mai sus).

În aceeași categorie, a substantivelor postverbale feminine, intră doar 3 care au ca bază un verb de origine latină în -a(re):

ceartă < a certa (<lat.certare);

laudă < a lăuda (<lat.laudare);

rugă < a ruga (<lat.rogare).

Modelul respectiv (substantiv-verb) există și în latină, care înregistrează perechi, moștenite și de română, de tipul:

cumpăt < lat.compitus; a cumpăta < lat.*compitare;

lupta < lat.lucta; a lupta < lat.luctare .

2 postverbale feminine provin din verbe de origine greacă(v.mai sus).

Majoritatea **postverbalelor neutre (cu desinența- φ/ -u)** au ca bază derivativă un verb de origine latină (în -i/-a):

auz < a auzi (< lat.audire);

blestem < a blestema ;

botez < a boteza ;

câștig < a câștiga;

cuget < a cugeta ;

cutremur < a cutremura;

lucru < a lucra ;

preget < a pregeta;

port < a purta;

răsuflu < a răsufla (<răs-+a sufla);

schimb < a schimba;

suspin < a suspina;

tremur < a tremura;

vaiet < a(se)vaita (<vai/cf.lat.vae).

Doar 2 postverbale neutre au la bază verbe de origine slavă:

omor < a omori (sl.umoriti);

trai < a trăi (sl. trajati).

Un singur derivat are la bază un verb de origine maghiară. (**pârjol** < a pârjoli < magh. porzsoli) și unul – un verb de origine necunoscută (**razim** < a (se) răzima).

3. O primă concluzie care se desprinde din această sumară inventariere și cercetare a derivatelor regresive în limba română veche este aceea că ele sunt mult mai numeroase decât le-au considerat, până în prezent, studiile de istorie a limbii române. Majoritatea acestor substantive, întâlnite de noi în scrierile cronicarilor munteni, apar și în perioadele anterioare (DLR înregistrează și atestări mai vechi).

Altă constatare privește frecvența acestor cuvinte, atât în textele vechi cercetate de noi, cât și în limba română actuală, și repartiția acestora, cu puține excepții, în vocabularul de bază, activ, al limbii române.

Este vorba, în general, de substantive intrate în vocabularul curent (**auz, blestem, botez, ceartă, câștig, cutremur, dobândă, grabă, laudă, lipsă, odihnă** etc.). Acestea nu apar izolate, ci au o frecvență destul de mare în scrierile studiate. Sunt destul de puține derivatele regresive mai neobișnuite, situate la periferia vocabularului (**preget, pârjol, râvnă, reazem, răzbun, tremur**). Cele mai multe derivate regresive provin din verbe de origine latină și slavă; foarte puține au ca bază verbe de alte origini (bulgară, neogrecă, maghiară) sau cu etimologie necunoscută.

Note:

1. Bidu-Vrânceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxândoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela – *Dicționar general de științe – științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997, p.156; v. și Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir – *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p.305-306.

2. Pentru detalii în legătură cu acest tip de derivate, v. Hristea, Theodor – *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros, 1984;

3. Sala, Marius – *De la latină la română*, Univers enciclopedic, București, 1998, p.113.

4. *Ibidem* p.113.

5. Rosetti, Alexandru; Cazacu, Boris; Onu, Liviu – *Istoria limbii române literare*, vol. I (De la origini până la începutul secolului al XIX-lea), București, Editura Minerva, 1971, p.153. Autorii lucrării arată că Dosoftei creează prin derivare regresivă, din verbe, unele substantive care nu s-au menținut în limba română: *lupt și pornă* „pornire, impulsione, aplecare“ (p.153).

6. Gheție, Ion (coord.) – *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* București, Editura Academiei Române, 1997, p.220.

7. *Ibidem*, p.434.

8. Gheție, Ion – *Istoria limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p.113.

Bibliografie:

a) izvoare:

Cronicari munteni, vol.I-II, București, Editura pentru Literatură, 1961;

b) studii:

BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA; CĂLĂRAȘU, CRISTINA; IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA; MANCAȘ, MIHAELA; PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA – *Dicționar general de științe – științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997.

Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Academiei RSR, 1975.

GHEȚIE, ION – *Istoria limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

GHEȚIE, ION (coord.) – *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997

HRISTEA, THEODOR – *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros, 1984.

IORDAN, IORGU; ROBU, VLADIMIR – *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

ROSETTI, ALEXANDRU; CAZACU, BORIS; ONU, LIVIU – *Istoria limbii române literare*, vol. I (De la origini până la începutul secolului al XIX-lea), București, Editura Minerva, 1971.

SALA, MARIUS – *De la latină la română*, Univers enciclopedic, București, 1998.

RÉSUMÉ:

L'article se propose de démontrer qu'il y a, dans l'ancien roumain (du XVIe jusqu'au XVIIIe siècle), plus de dérivés regressifs qu'on ne considérait jusqu'à présent. Ainsi, nous avons enregistré, dans les chroniques valaques du XVIIIe siècle, une quarantaine de mots formés par ce procédé; la plupart de ces termes font partie du vocabulaire fondamental du roumain: **auz**, **blestem**, **botez**, **ceartă**, **câștig**, **cutremur**, **dobândă**, **laudă**, **lipsă**, **lucru**, **odihnă**, **omor**, **pază**, **pedeapsă**, **poftă**, **risipă**, **schimb**, **traie** etc. Il y a aussi quelques mots moins employés: **preget**, **pârjol**, **râvnă**, **reazem**, **râzbun**, **tremur**.

L'étude de ces mots nous a permis de constater la prédominance des substantifs postverbaux féminins, mais aussi quelques noms neutres. De même, il est à remarquer que la plupart des formations regressives ont comme base des verbes latins et slaves.

DINAMICA FACTITIVELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Camelia Uşurelu

Facultatea de Litere

Universitatea din Bucureşti

În studiul de față ne propunem să cercetăm dinamica verbelor și a construcțiilor cauzative în limba română contemporană. Prin **dinamică** înțelegem variația unei limbi atât din punct de vedere **sincronic**, cât și **diacronic**. Este un concept mai amplu decât **evoluția**, fiind efectul obligatoriu al **creativității**¹ (=adaptarea limbii de către indivizi la situațiile de comunicare). Ne vom axa analiza pe ideea funcționalistă potrivit căreia limba este văzută în permanentă mișcare și schimbare², fiind concepută ca o activitate, nu ca un produs finit. Sunt considerate variații sincronice diversele manifestări ale unei limbi într-un anumit moment, în funcție de factori geografici, socio – culturali sau pragmatici. Pentru a înregistra variațiile diacronice ar trebui să ținem seama de transformările succesive determinate fie de evoluția internă, fie de factori externi (culturali, politici, sociali etc.).

Dintre clasele de factitive stabilite de John Lyons³, numai **factitivele ergative** și cele **morfologice** prezintă interes pentru studiul nostru. Vom analiza, în cele ce urmează, variațiile înregistrate de cele două tipuri de cauzative în limba actuală.

Cauzativele ergative se caracterizează prin prezența unui verb cu formă neschimbată în construcția intransitivă de bază și în construcția tranzitivă transformată⁴. Un număr mare de verbe sunt tranzitivizate „forțat” la unii scriitori, textul devenind astfel mult mai expresiv prin crearea unei valori estetice suplimentare. Schimbarea regimului sintactic al unor verbe este un tip de variație sincronică, diafatică. La majoritatea scriitorilor apar o serie de verbe înregistrate în dicționare⁵ exclusiv cu regim intransitiv sau cu regim intransitiv pentru sensul cu care sunt utilizate. Vom utiliza ca exemplu câteva verbe înregistrate în poezia lui Nichita Stănescu : **a amorți** „a face să amorțească“, **a ațipi** „a face să ațipească“, **a durea** „a face să doară“, **a exista** „a face să existe“, **a fi** „a face să fie“, **a ivi** „a face să se ivească“, **a înflori** „a face să înflorească“, **a muri** „a face să moară“, **a rămâne** „a face să rămână“, **a răsări** „a face să răsară“, **a tăcea** „a face să tacă“ etc.

În funcție de trăsăturile semantice ale subiectului și ale obiectului direct, putem grupa aceste verbe în trei categorii :

a) Acțiunea efectuată de un Agent [+Uman] se răsfrânge asupra unui inanimat cu rol de Pacient.

a durea (1) „*tendoanele luminii, de-ncordare
sunând ca valul ridicat din mare,
pe care timpul, înotând le tace și le doare.*“
(*Ordinea cuvintelor*, I, p.125)

a ivi (2) „*În cearcăne verzui te ocolesc departe
vibrațiile ierbii, arcuite tandru, și le ivești, și le azvârli în
jururi, sparte...*“ (Ordinea cuvintelor, II, p.125)

a înflori (3) „Din nenimica vieții noastre **înflorim** un mit. “
(Ordinea cuvintelor, II, p.40)

a răsări (4) „O, **răσαι, răσαι, răσαι**,
pe infernul meu, un rai. “
(Ordinea cuvintelor, II, p.144)

a tăcea (5) „Te implor, hai să **tăcem** natura! “
(Ordinea cuvintelor, II, p.289)

b) Acțiunea efectuată de un Agent inanimat se răsfrânge asupra unui Pacient [+Uman].

a amorți (6) „**amorțindu-mă** cu moarte“
(Răzgândirea, apud Oana Chelaru Murăruș,
Nichita Stănescu. Subiectivitatea lirică, p.208)

a exista (7) „natură a lucrurilor!
Există-mă și neexistă-mă! “
(Pasărea Phoenix a Serbiei, apud Oana Chelaru Murăruș,
Nichita Stănescu. Subiectivitatea lirică, p.208)

a fi (8) „mai sunt pentru că el mă este“
(Ordinea cuvintelor, II, p.147)

a muri (9) „mă **moare** ochiul“
(Însuși, apud Oana Chelaru Murăruș, Nichita Stănescu. Subiectivitatea lirică, p.208)

c) Acțiunea efectuată de un Agent inanimat se răsfrânge asupra unui Pacient inanimat.

a ațipi (10) „Numai zigzagul de fluture **ațipește** floarea. “
(Ordinea cuvintelor, II, p.138)

a rămâne (11) „fiecăre umbră / sufletul mai puțin mi-l **rămâne**. “
(Ordinea cuvintelor, I, p.144)

În mod curent, în locul acestor ergative, se folosesc construcții cauzative perifrastice în care morfemul cauzativ A FACE nu este încorporat în structura semantică a verbului intransitiv, ci se menține ca atare în construcția transformată, deoarece verbele tranzitive corespunzătoare lipsesc din limbă. La Nichita Stănescu, morfemul cauzativ este încorporat „forțat“ în conținutul semantic al verbului ergativ. La verbele din prima categorie, cauzativizarea presupune și personalizarea obiectului direct, care devine un Pacient [+Uman]. Aceeași situație o remarcăm și în cazul verbului **a ațipi** din categoria c), unde obiectul direct **floarea** este personificat. De asemenea, putem observa că, în cazul verbelor din ultimele două categorii, operația de cauzativizare presupune personalizarea subiectului. Prin personalizare, un subiect inanimat devine Agent al acțiunii denotate de verb. Așadar, am putea afirma că la Nichita Stănescu operația de cauzativizare devine un mijloc de realizare a unui trop, personificarea. Cu alte cuvinte, o figură semantică are un suport sintactic. Astfel de variații diafactice în clasa cauzativelor se întâlnesc la majoritatea scriitorilor, efectul stilistic fiind cu

atât mai mare cu cât posibilitatea de a folosi verbul intransitiv în construcții tranzitive este mai mică.

Utilizarea verbelor factitive cu corespondent intransitiv este considerată un mijloc de economie în vorbire. De aceea se preferă construcțiile ergative în locul celor perifrastice. Pe de altă parte, subiectul construcției cauzative ergative ($N_0V N_1$) exercită „un control exterior“ mai mare decât subiectul construcțiilor perifrastice (N_0 FACE N_1V)⁶. Cu cât „controlul exterior“ exercitat de subiectul N_0 este mai mare, cu atât activitatea actantului N_1 este mai slabă și invers. Cu alte cuvinte, construcțiile ergative sunt mai puternic marcate decât cele perifrastice. Dacă factitivele ergative au utilizare restrânsă, nu aceeași situație o prezintă **cauzativele morfologice**. Vocabularul limbii române este permanent îmbogățit cu verbe cauzative noi, majoritatea fiind formate de la o bază neologică cu sufixe neologice (*-iza*, *-ifica*) și, rar, cu sufixe lexico - gramaticale. În limba actuală se mai formează verbe cauzative numai cu sufixul *-a*, sufixele lexico - gramaticale *-i* și *-î* nemaifiind productive. Cel mai productiv este sufixul neologic *-iza* cu ajutorul căruia se formează verbe cauzative ce înlocuiesc construcții perifrastice greoaie (a face + adjectiv / substantiv). Utilizarea cauzativelor morfologice este expresia nevoii de economie, a preferinței pentru sintetism a registrului cult al limbii și a dorinței scriitorilor și a publiciștilor de a căuta originalul, sugestivul, forțând adesea normele limbii literare.⁷

După distincția pe care o făcea Sextil Pușcariu⁸ între împrumuturi, vom clasifica derivatele în **derivate necesare**, denotative, care vin să umple un „gol“ lexical (**a actualiza**, **a acutiza**, **a minimaliza** etc.) și **derivate „de lux“**, creații expresive adesea cu un pronunțat caracter ironic (**a bivolariza**, **a draculiza**, **a dugheniza**, **a mecdonaliza** etc.). În cazul acestora din urmă, efectul asupra cititorului provine din contrastul existent între sufixul neologic, cult *-iza* și bază (un cuvânt popular, un nume propriu de persoană, un nume propriu nonpersonal etc.).

În general, derivatele „de lux“ au o conotație negativă. Perifraza echivalentă verbului cauzativ morfologic este o comparație în care baza substantivală are rol de comparat : **a libaniza** „a face (să devină) ca Libanul“, **a draculiza** „a face (să devină) precum Dracula“ etc. Alteori, perifraza verbală exprimă apartenența : **a bivolariza** „a face să fie a lui Bivolaru“, **a feseniza** „a face să aparțină F.S.N.- ului“ etc. Majoritatea derivatelor „de lux“ provin din baze substantivale ce reprezintă : o siglă (desemnând un partid politic, o alianță politică, o organizație etc. : **a cederiza** < C.D.R., **a peuneriza** < P.U.N.R.), un nume de țară / popor / continent (caracterizate printr-o anumită situație socială, economică sau politică : **a asiaticiza** < Asia, **a bulgariza** < bulgar), un nume propriu de persoană (desemnând o persoană publică. adesea cu un rol important în politică : **ciorbiza(re)** < Victor Ciorbea, **văcăroiza(re)** < Nicolae Văcăroiu), un substantiv comun concret cu valoare expresivă (**a butica** < butic, **a cocktailiza** < cocktail, **a maneliza** < manea), un nume propriu nonpersonal (reprezentând : titlul unei opere literare (**rinoceriza(re)** < Rinocerii, piesa lui Eugen Ionesco), numele unui produs alimentar (**cocacoliza(re)** < Coca - Cola), numele unei rețele de restaurante (**a mecdonaliza** < McDonald's) etc.

În limba actuală se remarcă și tendința de a se crea și un antonim pentru majoritatea derivatelor „de lux“ și, rar, pentru derivatele necesare. Antonimul este un derivat cu prefixul **des-** / **dez-** care, prin valoarea sa negativă, anulează acțiunea verbului de bază : **a dedugheniza** vs. **a dugheniza**, **a desceaușiza** vs. **a ceaușiza**, **a dezeroiza** vs. **a croiza** etc. Alteori, repetarea acțiunii este marcată prin intermediul unor derivate verbale cu prefixul iterativ **re-** (**a reactualiza**, **a refațadiza** etc.).

Spre deosebire de derivatele necesare, care sunt neutre din punct de vedere stilistic, derivatele „de lux“ au adesea o conotație suplimentară. Fiind strâns legate de situația social – economică și politică a momentului, derivatele „de lux“ sunt folosite, în general, în contexte ironice. Cu cât este mai mare distanța stilistică dintre bază și sufixul neologic, cu atât este mai mare și impactul produs de verbul cauzativ asupra cititorului.

(12) „*Terenul din Zambaccian 16 s-a ieftinit prin bivolarizare.*“
(„România liberă“, 13.08.2001, p.32)

(13) „*protest împotriva manelizării României*“
(afiș publicitar, iulie 2001, București)

(14) „*nord – coreeanizarea noastră forțată*“
(apud Valeria Guțu Romalo, Corectitudine și greșală : Limba română de azi, p.179)

Dacă derivatele „de lux“ au la bază o metaforă „conjuncturală“⁹, cele necesare, denominative, sunt, inițial, metafore individuale care tind însă să se lexicalizeze rapid : **acutizarea conflictului, cosmetizarea realității** etc.¹⁰ De aceea ele pătrund ușor în vocabular, unde probabil se vor păstra. Majoritatea acestor derivate, raportate, în general, la realitatea actuală, sunt o dovadă vie a internaționalizării limbii române. Evoluția rapidă a limbii îi face pe vorbitori să nici nu simtă extinderea vocabularului lor.¹¹ Nu trebuie uitat faptul că derivatele necesare nu umplu numai un „gol“ lexical, ci vin și să concentreze un enunț prin evitarea unor perifraze verbale :

(15) Cf. „*bariera – sonorizând cuvântul*“ / *făcând cuvântul să devină sonor*
(G. M. Zamfirescu, Maidanul cu dragoste, p.37)

(16) Cf. „*câteva vitrine [...] intimizează atmosfera*“ / *fac ca atmosfera să devină intimă* (apud D.C.R., p.132)

(17) Cf. „*Acțiunea [...] monotonizând, exasperant, intrarea și ieșirea personajelor...*“ / *făcând, exasperant, ca intrarea și ieșirea personajelor să devină monotonă*
(apud D.C.R., p.51)

Fiind legate de o anumită conjunctură socială, economică sau politică, este mai puțin probabil ca derivatele „de lux“ să pătrundă și să rămână în vocabular. În opinia noastră, aceste verbe cauzative au un caracter efemer în limbă : ele vor dispărea îndată ce se va schimba conjunctura (**a cederiza < C.D.R., a maneliza < manea** etc.).

Tiparul cauzativ substantiv / adjectiv + sufix este foarte productiv în limba română. În funcție de specificul bazei nominale de la care sunt formate verbele cauzative, distingem douăsprezece tipuri de construcții :

(a₁) siglă + sufixul *-iza* (**a feseniza < F.S.N., a pedeseriza < P.D.S.R., a penetcediza < P.N.Ț.C.D.** etc.);

- (a₂) nume propriu + sufixul *-iza* (**bivolariza(re)** < *Gabriel Bivolaru*, **a cehoviza** < *Cehov*, **ciorbiza(re)** < *Victor Ciorbea*, **meconaliza(re)** < *McDonald's*, **rinoceriza(re)** < *Rinocerii*, **văcăroiza(re)** < *Nicolae Văcăroiu* etc.);
- (a₃) nume de țară / popor + sufixul *-iza* sau *-ifica* (**angliciza(re)** < *Anglia*, **bulgariza(re)** < *bulgar*, **greciza(re)** < *grec*, **libaniza(re)** < *Liban*, **rusifica(re)** < *Rusia*, **slaviza(re)** < *slav* etc.);
- (a₄) nume de continent + sufixul *-iza* (**a asiaticiza** < *Asia*);
- (a₅) nume de regiune / oraș / locuitor al unui oraș + sufixul *-iza* (**a ardeleniza** < *ardelean*, **a californiza** < *California*, **a parizianiza** < *parizian* etc.);
- (a₆) nume de profesii + sufixul *-iza* (**a filologiza** < *filolog*, **a pompieriza** < *pompier* etc.);
- (a₇) substantiv comun, concret, cu valoare expresivă + sufixul *-a* sau *-iza* (**a butica** < *butic*, **a dugheniza** < *dugheană*, **a maneliza** < *manea* etc.);
- (a₈) substantiv comun, concret + sufixul *-iza* (**a ascetiza** < *ascet*, **a animaliza** < *animal*, **a carteliza** < *cartelă*, **a căminiza** < *cămin*, **a clișeiza** < *clișeu*, **a cocktailiza** < *cocktail*, **a criminaliza** < *criminal*, **a dolariza** < *dolar*, **a jargoniza** < *jargon*, **a microminiaturiza** < *microminiatură*, **a vermutiza** < *vermut*, **a victimiza** < *victimă*, **a westerniza** < *western* etc.);
- (a₉) substantiv comun ce desemnează o atitudine politică + sufixul *-iza* (**a conservatoriza** < *conservator*, **a dictatoriza** < *dictator*, **a legionariza** < *legionar*, **a politicianiza** < *politician* etc.);
- (a₁₀) substantiv abstract + sufixul *-iza* (**a aneantiza** < *neant*, **a apologiza** < *apologie*, **a ascetiza** < *ascet*, **a demoniza** < *demon*, **a tabuiza** < *tabu* etc.)
- (a₁₁) adjectiv + sufixul *-iza* (**a austeriza** < *auster*, **a compactiza** < *compact*, **a disponibiliza** < *disponibil*, **a efemeriza** < *efemer*, **a ermetiza** < *ermetic*, **a esențializa** < *esențial*, **a etanșeiza** < *etanș*, **a imbeciliza** < *imbecil*, **a intimiza** < *intim*, **a mondializa** < *mondial*, **a muzicaliza** < *muzical*, **a neașșiza** < *neașș*, **a opaciza** < *opac*, **a simetriza** < *simetric*, **a simultaneiza** < *simultan*, **a sonoriza** < *sonor*, **a trivializa** < *trivial* etc.);
- (a₁₂) formații ocazionale, cu semnificație vagă realizate din : substantiv concret sau adjectiv + sufixul *-iza* (**a academiciza** < *academic*, **a ambasadoriza** < *ambasador*, **a doctoriza** < *doctor*, **a profesoriza** < *profesor* etc.).

Derivatele înregistrate sunt create, cu două excepții, cu ajutorul sufixului *-iza*. Acesta provine din limba greacă și a pătruns în română prin intermediul latinei sau al unor limbi romanice.¹² În general, baza nominală de la care se pornește este neologică.¹³ **a abstractiza** < **abstract**, **a spațializa** < **spațial**, **a superioriza** < **superior** etc. Formații similare se întâlnesc în franceză (cu sufixul *-iser*) și în italiană (cu sufixul *-izzare*), dar și în limbi care nu fac parte din grupul limbilor romanice, cum ar fi engleza (cu sufixul *-ize*, care a pătruns în limbă

prin intermediul francezei)¹⁴. Dacă baza nominală nu este neologică, se produce o deviere de la regula de bază, efectul stilistic al utilizării unui astfel de derivat fiind foarte puternic (**a dugheniza** < *dugheană*). Iorgu Iordan considera că formațiile de tipul : **a bucureșteniza**, **a fripturiza**, **a mușamaliza**, **a orășeniza** etc. au un caracter cult, savant¹⁵. Chiar dacă în 1938 erau considerate savante, astăzi își păstrează numai valoarea stilistică, fiind la fel de sugestive ca și verbele **a dugheniza**, **a maneliza** etc., create după 1990.

Majoritatea cauzativelor morfologice înregistrate se întâlnesc frecvent în limbajul publicistic. Sufixul **-iza** este foarte productiv în limba română, de la intrarea lui în limbă și până în perioada actuală. Acesta poate genera nu numai verbe factitive, ci și verbe eventive propriu-zise : **a se aristocratiza** < *aristocrat*, **a se autohtoniza** < *autohton*, **a se cabotiniză** < *cabotin*, **a se manageriza** < *manager*, **a se robotiza** < *robot*, **a se sateliza** < *satelit* etc. Remarcăm, de asemenea, preferința limbii actuale pentru utilizarea substantivelor abstracte ce au drept bază un verb derivat cu sufixul **-iza**. Sufixul **-iza** apare frecvent și în cazul împrumuturilor, fiind explicat, în general, prin prototipul romanic ce se află la originea verbului românesc¹⁶. Multe verbe cauzative românești provin din limba franceză : **a alegoriza** < *allégoriser*, **a cibernetiza** < *cybernétiser*, **a erotiza** < *érotiser* etc. Altele au etimologie dublă: **a miniaturiza** < fr. *miniaturiser* sau engl. *to miniaturize*; **a optimiza** < fr. *optimiser* sau engl. *to optimize* etc. Am încadrat aceste verbe în subclasele stabilite anterior, deși reprezintă formații lexicale semianalizabile¹⁷. Chiar dacă statutul lor este discutabil din punct de vedere lexical, ele reprezintă verbe cauzative în a căror definiție regăsim o bază neologică : **a alegoriza** „a face să devină alegorie“, **a miniaturiza** „a face să devină miniatură“, **a optimiza** „a face să devină optim“ etc.

CONCLUZII

Analiza întreprinsă ne-a ajutat să remarcăm că factitivele morfologice alcătuiesc o clasă ce cuprinde un număr mare de verbe, utilizarea lor fiind, în majoritatea cazurilor, rezultatul tendinței de economie și de sintetism pe care o manifestă limba actuală. Este o clasă deschisă, gata oricând să primească noi elemente. În general, cauzativele morfologice predomină în limbajul îngrijit, cult, fiind prezente, în aceeași măsură, atât în stilul artistic, cât și în stilurile non-artistice. Cele mai sugestive cauzative morfologice rămân însă cele din stilul publicistic și, uneori, din stilul beletristic. Spre deosebire de cauzativele morfologice, „ergativele“ reprezintă o clasă semideschisă. Un verb intransitiv poate pătrunde în această clasă dacă este utilizat cu regim tranzitiv într-un context metaforic, deci dacă este încărcat cu valoare stilistică. Caracteristice stilului beletristic, „ergativele“ care pătrund în limbă sunt rezultatul măiestriei artistice a scriitorilor.

Procedeul prin care se obțin cauzative morfologice și cauzative ergative este foarte productiv în limba română. Ambele tipuri de cauzative prezintă importanță pentru limba actuală, chiar dacă între ele există o diferență de grad de productivitate (cauzativele morfologice fiind cu mult mai productive decât cele ergative) și o diferență de stil funcțional și de registru stilistic. Indiferent de stilul în care sunt folosite, acestea reprezintă un factor de dinamică a lexicului românesc actual.

Note:

- ¹ V. Eugen Coșeriu, *Competența lingvistică*, p.27 – 49.
- ² Cf. André Martinet, *Fonction et dynamique des langues*, p. 5 – 71.
- ³ Cf. John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, p.395 – 417.
- ⁴ Este vorba despre o transformare de tip lexical.
- ⁵ V. *Dicționarul limbii române*, 1913-1949; 1965 ș.u.; *Dicționarul explicativ al limbii române*; *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*.
- ⁶ Cf. Jean – Paul Boons, Alain Guillet, Christian Leclere, *La structure des phrases simples en français. Constructions intransitives*, p.76 – 89.
- ⁷ Cf. Adriana Stoichițoiu – Ichim, *Formații lexicale noi în limbajul publicistic*, p.172.
- ⁸ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, p.387.
- ⁹ Cf. Adriana Stoichițoiu – Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, p.28-29.
- ¹⁰ Cf. Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, p.211- 220.
- ¹¹ Apud Adriana Stoichițoiu – Ichim, *Formații lexicale noi în limbajul publicistic*, p.172.
- ¹² Cf. Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, p.212.
- ¹³ Cf. Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, p. 401 – 423.
- ¹⁴ Cf. Iorgu Iordan, *Curiozități lingvistice*, p.176 – 177.
- ¹⁵ Cf. Ileana Baci, *English Morphology: Word Formation. A Generative Perspective*, p.171.
- ¹⁶ Cf. Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă*, p. 55 – 60.
- ¹⁷ Cf. Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, p. 212.
- ¹⁸ V. Mioara Avram, *Introducere la Formarea cuvintelor în limba română*, p.6.

BIBLIOGRAFIE

- BACIU, ILEANA, *English Morphologie: Word Formation. A Generative Perspective*, Editura Universității București, București, 1999.
- BOONS, JEAN – PAUL, GUILLET, ALAIN, LECLÈRE, CHRISTIAN, *La structure des phrases simples en français. Constructions intransitives*, Librairie Droz, Genève, 1976.
- COȘERIU, EUGEN, *Competența lingvistică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, tomul XXXIII, 1992-1993, Editura Academiei Române, Iași, 1994, p. 27-49.
- DIMITRESCU, FLORICA, *Dinamica lexicului românesc*, Editura Clusium – Logos, Cluj, 1995.
- * * * *Formarea cuvintelor în limba română*, București, Editura Academiei, 1989.
- GUȚU ROMALO, VALERIA, *Corectitudine și greșeală: Limba română de azi*, Editura Humanitas Educațional, București, 2000.
- IORDAN, IORGU, *Curiozități lingvistice*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»“, I, Universitatea Iași, 1934, p.169 - 178.
- IORDAN, IORGU, *Sufixe românești de origine recentă*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»“, VI, Universitatea Iași, 1938, p.48-60.
- IORDAN, IORGU, *Limba română actuală. O gramatică a «greșelilor»*, Iași, 1943.
- IORDAN, IORGU, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în „Studii și cercetări lingvistice“, 1964, p. 401-423.
- LYONS. JOHN. *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică. București, 1995.
- MARTINET, ANDRÉ, *Fonction et dynamique des langues*, Armand Colin, Paris, 1989.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA, *Formații lexicale noi în limbajul publicistic*, în „Comunicările Hyperion“, Editura Hyperion XXI, București, 1994, p. 170- 178.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, Editura All, București, 2001.

DICȚIONARE

1. *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, București, 1913-1949 .
2. *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, București, 1965 ș.u.
3. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
4. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1982.
5. Bidu-Vrânceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela; *Dicționar General de Științe. Științe ale Limbii*, Editura Științifică, București, 1997.
6. Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, Editura Logos, București, 1997.

IZVOARE

1. Stănescu, Nichita, *Ordinea cuvintelor*, vol. I și II, Editura Cartea Românească, București, 1985.
2. „România liberă“, mai – august 2001.
3. „Academia Cațavencu“, mai – august 2001.

LA DYNAMIQUE DES VERBES FACTITIFS DANS LA LANGUE ROUMAINE ACTUELLE

RÉSUMÉ

Dans cet article, on a eu l'intention d'étudier la dynamique des verbes factitifs dans la langue actuelle. On a insisté sur deux classes de verbes factitifs, les verbes factitifs morphologiques et les verbes ergatifs. En ce qui concerne la première classe, on peut retenir les dérivés dénominatifs et les dérivés „de luxe“ (des créations lexicales expressives, qui renvoient à la situation politique, économique et sociale du pays). Le plus productif suffixe qui forme des verbes causatifs morphologiques est *-iza*. Les verbes ergatifs (des verbes intransitifs employés transitivement dans un contexte métaphorique) sont fréquents seulement dans les textes littéraires.

VERBA DICENDI: NUCLEUL LATINESC (I)

Oana Uță Bărbulescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Vocabularul actului enunțării nu a beneficiat până în prezent de o analiză exhaustivă, care să prezinte opozițiile dintre diversele elemente sau relațiile existente între straturile etimologice ale unui câmp lexical important pentru orice limbă.

Verba dicendi formează o clasă largă, împărțită în mai multe grupe în funcție de detaliile oferite asupra actului enunțării. Astfel se prezintă situația în limba latină, iar româna continuă parțial opozițiile din sistemul latinesc, adăugându-le altele noi o dată cu impunerea în limbă a unor împrumuturi și creații interne. Comparația cu latina și limbile romanice arată că româna își organizează în mod distinct câmpul lexical al verbelor *dicendi*, remarcându-se și la acest nivel ca un idiom cu o pronunțată individualitate.

Motivele pentru care exprimarea orală este întotdeauna – sau aproape întotdeauna – preferată celei în scris sunt ușor de înțeles, unul dintre ele constând în aceea că exprimarea orală nu este constrânsă de regulile atât de numeroase care acționează în scris. În cazul limbii române, normarea târzie a făcut ca accentul să fie pus pe aspectul oral al exprimării, scrisul fiind o „indeletnicire“ slab reprezentată la nivel lexical.

Contextul balcanic în care s-a dezvoltat româna a acționat în direcția augmentării registrului „negativ“ al enunțării (tot ceea ce este legat de „a trăncăni“ are proeminență din punct de vedere numeric asupra claselor de verbe din registrul neutru sau „înalt“). Preferința limbii române, spre deosebire de limbile romanice majore, pentru registrul negativ este marcată prin dublarea sau triplarea derivatelor, care aveau inițial același sens (v. *pălăvrăgit* – *pălăvrăgeală* – *pălăvrăgitură*, cele din urmă având o puternică nuanță depreciativă, pe care primul derivat a pierdut-o).

Tiparul latinesc de organizare a verbelor *dicendi* a fost păstrat parțial de limbile romanice, fapt determinat de existența unor zone slab reprezentate în limba vorbită sau a unor opoziții aparținând în exclusivitate limbii literare.

De aceea, se impun câteva precizări asupra prezentării de față:

1. Bogăția și varietatea câmpului lexical al verbelor *dicendi* ne-au împiedicat să alcătuim o clasificare a elementelor latinești (și cu atât mai puțin a celor din română) în funcție de opoziții de felul: prezența sau absența inflexiunii vocii, implicarea sau neimplicarea dimensiunii publice (verbele care îl au la bază pe *dico* pun accent pe dimensiunea publică a enunțării). De aceea, am încercat să surprindem situația verbelor din registrul **neutru**.

2. Nu am avut în vedere decât verbele moștenite din latină, fără a face referire la împrumuturile vechi sau recente; ca urmare, este urmărit nucleul verbelor *dicendi* așa cum se prezenta el în latină (mai ales în latina vulgară), ce a fost transmis limbii române și celorlalte limbi romanice.

În latină, clasa verbelor *dicendi* – în registrul neutru – se prezintă astfel:

dico este centrul acestei categorii, indiferent de momentul la care ne-am referi (latina clasică, postclasică etc.) și în funcție de el, celelalte verbe își stabilesc relațiile între ele, constituind grupe „forte“ și grupe „slabe“.

Dintr-o astfel de grupă „slabă“ fac parte *aio*, *inquam* și *for*. *Aio* este un verb defectiv, care însemna inițial „a spune da“, apărând în incidente, în interogative, iar uneori putând fi însoțit de un complement sau de o completivă. Pe măsură ce a încetat să i se opună lui *nego* („a zice nu“), din cauză că trăsătura lui distinctivă a trecut în subsidiar, *aio* a devenit sinonimul lui *dico*. Este menținut în limba literară, chiar până în latina târzie, în timp ce limba vorbită a renunțat să-l mai folosească, considerându-l superfluu în raport cu *dico*. O situație asemănătoare are și *inquam*. Verb defectiv, *inquam* are ocurențe speciale: apare în incidente atunci când se făcea referire la cuvintele spuse de persoana I sau a III-a. Mai este folosit atunci când se pune în evidență un anumit cuvânt. Ca și paradigma lui *aio*, cea a lui *inquam* se îmbogățește în latina târzie cu noi forme, ceea ce arată că aceste două verbe sunt menținute artificial în limba oamenilor cultivați (astfel în Thes. LL sunt înregistrate forme aberante în raport cu norma clasică, de tipul *aierē*¹, *inquiens*² – în *Vulgata* –, care apar pentru că autorii târzii nu mai știau flexiunea corectă a acestor verbe).

For este la rândul său un verb deponent și defectiv, cu o poziție „slabă“ în limbă, chiar și atunci când este vorba de aspectul îngrijit al acesteia (Cicero îl consideră desuet – *De Oratore*, 3, 153 „*Inusitate sunt prisca fere ac uetustate ab usu cotidiani sermonis iam diu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora quam nostrae; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neque enim fugerim dicere, ut Coelius: Qua tempestate Poenus in Italiam uenit, nec prolem aut subolem aut effari aut nuncupari aut, ut tu soles, Catule, non rebar aut opinabar; aut alia multa, quibus loco positus grandior atque antiquior oratio saepe uideri solet*“ –, iar atestările începând cu secolul al II-lea conțin verbul numai în anumite formule, acesta fiind menținut numai în limba literară). *For* ajunge să fie utilizat preponderent în poezie, dat fiind faptul că face parte din aceeași grupă cu *fatum*. Deși limba vorbită nu l-a selectat pe *for*, acest verb a fost totuși amintit pentru că *fabula*, un derivat de la *for*, și *fabulor* (derivat de la *fabula*), sunt relevante pentru discuția de față.

O situație specială³ are *loquor*, el fiind verbul din seria „slabă“ care a încercat să se mențină cel puțin în aspectul cultivat al limbii. *Loquor* este un deponent de la care s-au format cuvinte importante în retorică (v. *eloquentia*), având și un sens peiorativ, vizibil în *loquax*. În DELL, Ernout-Meillet sunt de părere că *loquor* l-a înlocuit pe *for*, care a fost după aceea înlocuit de *fabulor* (v. Ernout-Meillet, p. 366). Opoziția *loquor*/*dico* trebuie înțeleasă nu numai în termenii precizați de Cicero, *Or.*, 32 („*Quaquam aliud uidetur oratio esse aliud disputatio, nec idem loqui esse dicere, ac tamen utrumque in disserendo est: disputatio ratio et loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi et ornandi*“) sau Quintilianus (v. Ernout-Meillet, p. 366, „*loquor*, qui se dit de la conversation ..., *dicere*, qui se dit du discours oratoire“), ci și în sensul ei real, acela care privește limba vorbită, de „a vorbi“/ „a zice“.

Fabulor este dependent din punct de vedere semantic de baza sa, *fabula* („vorbe ale lumii, poveste imaginată“); ca urmare, are sensul de *conferre sermones* („a schimba vorbe“). Folosit cu sensul de „a trâncăni“ (v. Plautus, „*quod omnes homines fabulabantur per uias*“), *fabulor* aparține registrului familiar al limbii și este evitat de latina clasică și în general, de limba literară, tocmai pentru că pare „vulgar“, în consecință, fiind preferat⁴ de latina populară în locul lui *loquor*. Că lucrurile stau astfel, se poate observa din faptul că *fabulor* își regularizează paradigma (v. Plautus), în timp ce *loquor* este menținut cu formele corecte, deponente și mai ales din raportul dintre cele două verbe în *Itala* și *Vulgata*. Raportul acesta este relevant de vreme ce *Itala* este traducerea populară a Bibliei, în timp ce în *Vulgata*,

Hieronymus a încercat să renunțe la vulgarisme (fără să reușească, de altfel). Acolo unde în *Itala* apare *fabulor*, în *Vulgata* este folosit *loquor* (v. „*fabulabantur adinvicem de omnibus*“ în *Itala*, *Luc.*, 24, 14 a fost redat cu „*loquebantur...*“ în *Vulgata*).

Împărțind aceeași zonă semantică, dar aparținând unui alt registru în raport cu *fabulor*, *loquor* nu s-a putut impune în limba vorbită și nu a fost moștenit de nici o limbă romanică.

Într-o etapă ulterioară, în latina târzie, (conform cronologiei lui Veikko Väänänen), în această clasă este inclus *parabolare*, un derivat de la *parabola*⁵. Dacă *parabola* ar fi continuat să funcționeze ca termen specializat, nu ar fi avut, fără îndoială, nici o șansă să fie preluat de limba vorbită. Latina ecleziastică a schimbat istoria cuvântului, făcând ca acesta să ocupe o poziție „forte“ în clasa discutată. După cum a arătat Wackernagel⁶, traducătorii textului masoretic l-au calchiat pe *māšāl*, care avea în comun cu grecescul *παραβολή* sensul de „comparație“, „asemănare“. Pentru simplificare, au copiat toate sensurile lui *māšāl*, oferindu-le unui singur cuvânt, *παραβολή*, care începe să însemne „proverb“, „discurs“, după cum se observă în *Septuaginta* („*καὶ ἀναλαβὼν τὴν παραβολὴν*“, *Num.*, 23, 7). *Itala* și, mai apoi, *Vulgata* merg pe aceeași direcție: „*accepta parabola dixit*“ și „*assumptaque parabola sua*“. Uneori, *Vulgata* are o situație specială, pentru că, pe de o parte, Hieronymus îl utilizează pe *proverbium* acolo unde *Septuaginta* are *παραβολή*, iar pe de altă parte, folosește *parabola* chiar și acolo unde *Septuaginta* nu are același cuvânt (*παροιμῖαι* este redat prin *parabola*). Acest fapt nu este lipsit de importanță, arătând că *parabola* începuse să fie utilizat cu sensurile calchiate.

După ce s-a impus în limbă (*Itala* a avut un impact destul de restrâns în secolul al II-lea, *Vulgata* fiind cea care face posibilă integrarea termenului în seria „forte“ în secolele al IV-lea și al V-lea), *parabola* îi înlocuiește pe *uerbum* și *sermo*. Pe măsură ce *parabola* se impunea în limbă, *parabolare*, derivat de la substantiv, a început să-l concureze pe *fabulare*. *Parabolare* este strâns legat de vorbitori de baza de la care provine, bucurându-se de prestigiul cuvântului „nou“ în limbă.

Din aceeași clasă face parte *expono*, un compus de la *pono*, având inițial, un sens concret „a pune la vedere“, iar cu timpul, capătă sensul de „a expune în scris sau vorbind“ și prin slăbirea sensului, ajunge quasisinonimul lui *loquor* (v. *Thes.LL* s.v. *exponere*).

Este de presupus că în latina vorbită erau folosite următoarele verbe: *dico*, *fabulo*, *parabolo* și *expono*. Ele s-au transmis limbilor romanice, fără ca acest fapt să se producă în mod unitar. *Dico*, ca nucleu al acestei clase, s-a păstrat în toată România, dar, în același timp, se înregistrează fenomene de înlocuire în România Occidentală, astfel *fabulo* este concurat de *parabolo*, care fiind o inovație târzie nu s-a păstrat în română. Acolo unde *fabulo* s-a păstrat, în spaniolă și portugheză, *parabolo* este un împrumut ulterior din provensală (cu precizarea că în castiliană *parlar* are un sens peiorativ, v. Corominas-Pascual). Pe de altă parte, România Orientală îl înregistrează pe *expono*, care pare să fie un cultism în România Occidentală (v. Cortelazzo-Zolli, Corominas-Pascual, Machado). Ca urmare, în vestul României, opoziția selectată a fost *dico/fabulo* sau *parabolo*, în timp ce în est, opoziția a luat forma *dico/expono*. *Expono* a putut să se păstreze în română pentru că a intrat în concurență cu *dico* și nu a devenit sinonimul acestuia, având și sensul de „a indica, a arăta“ (sens⁷ care apare în textele românești din secolul al XVI-lea, în Psaltirea Scheiană, 22, „*Spusu-mi-ai cale de viață și împluși-me în veselie cu fața ta*“, apud DLR s.v. *a spune*).

Având ca punct de plecare această reorganizare petrecută în latina târzie, limbile romanice și-au rearanjat nivelul neutru al clasei verbale discutate prin împrumuturi ulterioare, care au marcat și mai mult diferențele dintre vestul și estul României.

Note:

1. v. și Ernout-Meillet, DELL, Paris, Klincksieck, 1959, p. 18, unde este citată o altă formă aberantă, *aieret* (autorii târzii amintiți în DELL sunt Arnobius și Sfântul Augustin).
2. *Inquam* își regularizează paradigma în epoca târzie prin introducerea unor forme ca *inquiol inquo* (după modelul banal *amo, dico*).
3. Ca orice inventar și cel discutat mai jos are limite, făcându-l susceptibil de multe interpretări, dar cu toate acestea nu este lipsit de importanță că în *Satyricon*-ul lui Petronius, *loquor* are numai 24 de ocurențe, iar în fragmentul cel mai cunoscut al romanului, *Cena Trimalchionis*, apare doar de 8 ori. *Satyricon*-ul abundă în *aio* și *inquam*, ceea ce ne permite să tragem următoarele concluzii:
 - a. în limba literară, *aio* și *inquam* sunt folosite frecvent (deși ne aflăm în fața unui roman care folosește „vulgarisme” pentru a evidenția vorbirea unor personaje)
 - b. *loquor* apare relativ puțin chiar în limba literară, în locul său fiind preferat *dico*
4. v. și Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgair*, Paris, Klincksieck, 1963, p. 78, care arată că *loquor* a fost înlocuit de *fabulor* (*fabulo*) din aceleași motive pentru care s-a produs schimbarea lui *ferre gerre* prin *portare*: sensul concret al lui *fabulo* și paradigma acestuia cu forme clare.
5. Termen împrumutat din greacă, *parabola* a circulat un timp chiar cu o formă neadaptată limbii latine, iar mai apoi, a devenit foarte important în retorică, având sensul de „comparație, asemănare”. Până în latina ecleziastică, *parabola* nu apare cu alt sens decât cel amintit.
6. Demonstrația lui Wackernagel (apud Einar Löfstedt, *Late Latin*, Oslo, 1959, p. 81-84) arată foarte clar că sensul de „cuvânt” al lui *parabola* nu apare până în latina ecleziastică. De asemenea, Wackernagel stabilește cu exactitate termenul calchiat de traducătorii textului masoretic, ceea ce dovedește eroarea lui Ernout-Meillet, care dădeau ca model pe *pârehâl*, termen inexistent, în realitate.
7. Sensul acesta apare și în aromână: „*S’li-aspun nă petală*” (v. Papahagi, DDA, s.v. *aspun*), fapt care demonstrează vechimea acestui sens în limbă.

SUMMARY

Verba dicendi represent a large class split up in various groups according to the information they reveal regarding the general discourse.

Oppositions in archaic Latin are not the same or identical with those in late Latin or Romance languages. Vulgar Latin presents a different organization of the semantic field as compared with classic Latin, and the changes effected at this level will imprint their mark on Romance languages.

Ecclesiastical Latin re-composes that field emphasizing other verbs by comparison with classic Latin.

PENTRU O NOUĂ EDIȚIE A DICȚIONARULUI ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE (DOOM)

Ioana Vintilă-Rădulescu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“

1. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*¹, a cărui importanță pentru cultura românească nu mai este nevoie să o subliniem, a devenit de mult o adevărată raritate bibliografică. Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române, devenit de curând Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“, își propune elaborarea unei noi ediții a acestei lucrări, considerând că o simplă reeditare a ei – chiar cu aplicarea regulilor ortografice adoptate în 1993 – nu ar fi suficientă, având în vedere timpul scurs de la publicarea primei ediții (pe care o vom numi în continuare DOOM¹), precum și concluziile rezultate din receptarea acesteia.

Realizarea unei noi ediții a acestui dicționar este cu atât mai urgentă cu cât, mai ales în ultimul deceniu, s-a produs o evoluție accelerată a limbii române, concretizată, printre altele, prin ieșirea din uz a unor cuvinte și sintagme legate de perioada comunistă, prin reintrarea în uz a altora din perioada precedentă (termeni bisericești, juridici, legați de economia de piață, expresii latinești etc.), printr-o adevărată explozie de cuvinte noi formate pe terenul limbii române, precum și prin ceea ce am putea numi „reoccidentalizarea“ limbii române, care s-a produs pe calea întăririi și dezvoltării componentei ei neologice, de data aceasta în special a celei anglo-americane. Dintre aceste ultime elemente, care pun numeroșilor lor utilizatori diverse probleme de scriere, pronunțare și flexiune, multe nu figurează, evident, în DOOM¹.

De asemenea, climatul general al culturii românești este substanțial diferit de acela din anii '70-'80, incluzând unele tendințe contradictorii. Pe de o parte, abandonul școlar, escamotat în perioada anterioară, pare să fi sporit, mai ales în anumite straturi etnice, sociale și de vârstă, dar, pe de altă parte, învățământul, mai ales cel superior, cuprinde, indiscutabil, un număr mult mai mare de tineri decât înainte de 1989. Deși se consideră că, în multe cazuri, calitatea pregătirii generale a unor absolvenți lasă de dorit, a sporit totuși în mod evident cunoașterea limbilor străine (mai ales a englezei) și s-a modificat atitudinea oficială față de acestea, tendințele populiste și antioccidentale din perioada comunistă fiind acum mult mai slabe. În același timp, libertatea cucerită în toate domeniile vieții sociale și politice este adesea prost înțeleasă, concretizându-se și în „libertățile“ pe care și le iau față de limbă diferiți utilizatori ai ei, inclusiv instituții publice, dintre care unele ar trebui să fie și sau chiar în primul rând factori de cultivare a limbii.

Pe de altă parte, distanțarea pe care au adus-o cele două decenii scurse de la apariția DOOM¹ permite reexaminarea unor opțiuni atât teoretice, cât și practice ale autorilor acestuia în normarea limbii române, precum și analiza „la rece“ a modului în care a fost receptată această lucrare atât imediat după publicare, cât și în practica utilizării ei, în toată această perioadă, în învățământul de toate gradele, în activitatea publicistică, editorială etc. Astfel, unele dintre recomandările normative ale DOOM¹ nu au reușit să se impună, trezind opoziția, explicită sau implicită, a unor specialiști din diverse domenii, inclusiv a unor lingviști, și chiar

au provocat unele bulversări prin modul lor de aplicare în învățământ, în special la examenul de capacitate și la concursurile de admitere în unele facultăți, dând naștere la numeroase contestații. Din toate aceste motive, oportunitatea unor recomandări normative ale DOOM¹ ar trebui reexaminată.

Proiectul elaborării, în momentul de față, a unei noi ediții a DOOM se leagă și de includerea, în recent adoptata *Lege a Academiei Române*, a unei prevederi care se referă expres la drepturile și obligațiile acesteia în domeniul care ne interesează aici: „În realizarea obiectivelor sale[,] Academia Română are următoarele atribuții principale: ... se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografice obligatorii”², încredințând elaborarea acestora Institutului de Lingvistică din București.

Prevederea menționată readuce în actualitate și punctul 3. din *Hotărârea Adunării generale a Academiei Române, din 17 februarie 1993, privind revenirea la „â” și „sun” în grafia limbii române*³, prin care se cerea, printre altele, institutelor de lingvistică ale Academiei să facă, „pentru celelalte reguli ortografice”, „acele propuneri pe care le consideră necesare ca urmare a dezbaterilor și propunerilor care au avut loc în Adunarea generală a Academiei, la întrunirile lingviștilor și în presă” – lucru nerealizat până în prezent. Printre cele mai importante probleme „spinoase”, despre care s-a arătat cu acel prilej că ar trebui reanalizate, se numără scrierea cu inițială majusculă/minusculă, scrierea cuvintelor compuse, a numelor de locuri, a împrumuturilor, precizarea folosirii apostrofului și a cratimei, scrierea cu *s/z, ea/ia* etc.⁴

Momentul ales pentru elaborarea noii ediții a DOOM se încadrează de altfel firesc în seria intervențiilor similare care s-au produs în istoria ortografiei românești în mod ciclic, la un interval de aproximativ două-trei decenii. Astfel, Mioara Avram observa că, „între diversele modificări oficiale ale normelor ortografice din ultimii 100 de ani, din momentul preluării acestei sarcini de către Academie, au trecut între 20 și 30 de ani (1881 – 1904 – 1932 – 1953)”⁵ – etape la care putem adăuga acum anii 1965 și, mai ales, 1982 și 1993 –, astfel încât se poate considera că s-a ajuns și acum „la sau aproape de termenul fatal pentru o nouă”⁶ acțiune similară.

Având în vedere, pe de o parte, multitudinea problemelor care trebuie reexaminare, dar, pe de altă parte, necesitatea de a pune lucrarea cât mai curând la dispoziția publicului, s-a decis ca reelaborarea DOOM¹ să se facă în două etape, pregătindu-se cât mai rapid o a doua ediție, fatalmente numai parțial revăzută și mai ales adăugită (DOOM²), pentru ca, în următorii ani, să se elaboreze o ediție cu adevărat nouă (DOOM³).

2. Scopul DOOM² este nu schimbarea ortografiei actuale, ci îmbunătățirea ei, cel puțin parțială. Parafrazându-l pe Ion Coteanu, care se referea, în 1976, la proiectul DOOM¹, trebuie să spunem de la început că nici DOOM² „nu se face spre a schimba” normele limbii române, ci spre a le „întări”⁷, noua ediție nepropunându-și să modifice normele în vigoare, ci numai să le aplice mai riguros și mai consecvent⁸.

Suntem, ca și Mioara Avram, împotriva „unor intervenții prea dese în normele ortografice”, considerând că „în acest domeniu schimbările prea dese nu sunt deloc de dorit și nimic nu poate conferi mai mult prestigiu unei ortografii decât stabilitatea ei”. În același timp însă, opinăm, ca și autoarea citată, că la un moment dat „modificările sau completările unor norme sunt inevitabile”⁹.

De aceea, DOOM² va prezenta, cum este și firesc, numeroase elemente de continuitate cu DOOM¹, dar și, evident, unele elemente noi.

3.1. Astfel, vor fi respectate și în DOOM² normele ortografice aprobate prin *Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 3135 din 1953*¹⁰, care nu au fost niciodată abrogate, cu excepția prevederii referitoare la *â*, modificată pentru prima oară în 1965.

3.2. Ca și DOOM¹, DOOM² „este conceput ca o lucrare academică normativă“¹¹, nu și corectivă, nici în faza actuală nefiind posibilă, din motive de timp și de spațiu tipografic, alcătuirea unui indice al variantelor diferite de cele corecte, cu trimitere la formele recomandate – așa cum se preconizase, dar nu s-a realizat, pentru prima ediție¹².

3.3. Structura de ansamblu a DOOM² va urma în general structura DOOM¹. Față de prima ediție, vom adăuga însă lista semnelor speciale, inclusiv fonetice, folosite în *Introducere* și în corpul *Dicționarului*, și mai ales bibliografia surselor pe care se bazează lucrarea și în care cititorii interesați pot găsi un plus de informații. În *Cuvântul înainte* se va dezvolta concepția care stă la baza *Dicționarului*, iar în *Introducere*, care va fi revăzută, se va introduce și o scurtă prezentare a principiilor generale ale ortografiei românești. Se vor modifica corespunzător și *Instrucțiunile de folosire a dicționarului* și se va completa lista de *Abrevieri* cu cele care fuseseră omise, precum și cu cele nou introduse. Se va urmări, de asemenea, o mai bună corelare între *Dicționarul* propriu-zis și celelalte secțiuni ale lucrării, precum și între acestea.

3.4. În ceea ce privește criteriile de normare, DOOM² își propune să adopte mai sistematic, orientarea preponderentă după uzul oral, al oamenilor culti bineînțeles¹³ – așa cum, programatic, declarase și redactorul responsabil al primei ediții, bazându-se pe observarea „uzului consacrat“¹⁴. Rolul acordat uzului se explică, așa cum arăta și Laura Vasiliu, redactor responsabil adjunct al DOOM¹, prin aceea că, „în istoria unei limbi literare, uzul are uneori, ca să nu spunem adesea, putere de decizie, chiar și atunci când se abate în mod nejustificat de la modelul recomandat“¹⁵. Pentru DOOM¹, uzul fusese invocat, de exemplu, de Mioara Avram în legătură cu variantele literare libere, despre care se arăta că au „adesea o pondere egală în uz“¹⁶.

În elaborarea DOOM² se va acorda o mai mare atenție, atât ca principiu, cât și în diferitele cazuri concrete, uzului literar actual. De altfel, și Mioara Avram recunoaște în ultima sa carte – este adevărat, numai pentru anumite situații – „imposibilitatea practică de a schimba cuvinte încetățenite ca atare“, precum și faptul că „nu se poate acționa împotriva istoriei cuvintelor“¹⁷ – care a făcut să intre în uz forme uneori nejustificate etimologic sau după alte considerente.

3.5. Ca și în cazul oricărei lucrări, felul în care urmează a fi conceput dicționarul depinde de răspunsul la întrebarea fundamentală: *Cui se adresează DOOM²?*

Acesta este destinat, ca și prima ediție, în primul rând vorbitorilor sau cel puțin cunoscătorilor limbii române, și abia în al doilea rând străinilor interesați de aceasta. De aceea nu se vor indica, de exemplu, nici în DOOM², toate formele flexionare posibile, cu eventualele lor alternanțe, care sunt previzibile pentru un vorbitor al limbii române – așa cum ar fi dorit, din perspectiva utilizatorilor nonnativi, cel mai ilustru recenzent al DOOM¹, regretatul Alf Lombard¹⁸.

Deși mai puțin accesibil decât *Îndreptarul*, și DOOM², la fel ca și prima ediție, se adresează publicului larg. Este însă evident că vor consulta un asemenea dicționar numai persoane care au cel puțin o pregătire școlară medie, și nu vorbitori care nu se exprimă curent în limba literară, ci numai în graiul lor local, și care nu au cunoștințe de nivel cel puțin mediu. DOOM² este destinat, astfel, în principal, ca și prima ediție, tuturor celor care studiază – elevi și studenți –, dar și unor profesioniști – profesori, ziariști din presa scrisă și audiovizuală, redactori și alți intelectuali care au eventuale dubii cu privire la scrierea, pronunțarea sau flexiunea corectă a unor cuvinte.

4. La întrebarea *Ce aduce nou DOOM²?*, răspunsul privește în special corpul propriu-zis al dicționarului.

4.1. Astfel, în DOOM² se va aplica, bineînțeles, amintita *Hotărâre a Adunării generale a Academiei*, cu toate consecințele care decurg din ea: schimbarea ordinii alfabetice, dar și adăugarea formelor scrise cu *â* în interiorul cuvântului la toate verbele de conjugarea a IV-a terminate la infinitiv în *-î* ș.a.

4.2. Având în vedere publicul căruia i se adresează DOOM², se vor opera unele modificări menite să ușureze consultarea lui, prin includerea cât mai multor informații la fiecare cuvânt – știut fiind că introducerile la dicționare nu sunt citite decât rareori de cei care caută un răspuns cât mai rapid.

În același scop se va practica de asemenea, spre deosebire de DOOM¹, tratarea integrală a fiecărui cuvânt titlu, chiar dacă este derivat cu un prefix/prefixoid sau este un cuvânt compus. Se va renunța, deci, la trimiterile la o componentă (reală sau presupusă) a unui cuvânt cu care are unele caracteristici comune (de asemenea reale sau presupuse). Acest procedeu (care nici nu este aplicat absolut consecvent în DOOM¹) prezintă dezavantajul de a face de multe ori pe cititor să renunțe a mai căuta informația la locul indicat, în special când este vorba de trimiteri la două cuvinte, chiar apropiate (*inamic* → *amic*, *amică* ș.a.) și, cu atât mai mult, când se recurge la un lanț de trimiteri (*agrobiologic* → *biologic* → *logic* etc.). În plus, unele trimiteri se fac la forme inexistente ca atare în DOOM¹ (*bilobat* → *lobat*, *contraalizeu* → *alizeu* ș.a.), iar trimiterea este uneori insuficient de precisă (*contrapartidă* › *partidă*, fără a se specifica de care dintre omografe este vorba). În alte cazuri, nu rezultă dacă unele indicații sunt valabile pentru ambele cuvinte în cauză (*compresă* (med.) → *presă* s. f., g.-d. art. *presei*; (dispozitive, mașini) pl. *prese*). Acest sistem are și dezavantajul de a induce ideea uneori falsă a înrudirii dintre cuvinte împrumutate gata formate, și nu formate în românește, ba chiar de a face apropieri absurde, ca între *absolvență*, *absolvire*, pe de o parte, și cuvintele, fără nici o legătură cu primele, *solvență* „solvabilitate“, respectiv *solvire* „dizolvare“.

Înlocuirea acestor trimiteri nu se reduce la o unificare pur mecanică a articolelor, întrucât unele indicații privitoare la cuvântul simplu nu sunt valabile și pentru presupusul ori chiar realul său compus sau derivat – mai ales când este vorba de calcuri (de exemplu. verbe neologice care nu se folosesc la toate timpurile la care se utilizează verbul corespunzător din fondul vechi).

4.3. Toate modificările privind recomandări normative față de DOOM¹ vor fi semnalate printr-un mijloc tipografic adecvat – lucru foarte important având în vedere în primul rând învățământul, care formează principalul „grup-țintă“ al DOOM², dar și celelalte categorii de cititori.

Acest lucru fusese avut inițial în vedere și pentru modificările aduse în DOOM¹ față de ediția precedentă a *Îndreptarului*, considerându-se că procedeu urmat până atunci, „cu detalii strecurate tacit [în *Îndreptar*]..., nu este cel mai indicat“ și că „ediția din 1971 [a aceluia] păcătuiește prin aceea că nu avertizează cu nimic pe cititori asupra modificărilor introduse“. Deși Mioarei Avram i se părea atunci „esențial“ că modificările „trebuiau semnalate cititorilor, care n-au de unde să presupună că s-a modificat scrierea unui cuvânt“, în cele din urmă acest lucru nu s-a mai realizat, din păcate, în prima ediție a DOOM-ului.

4.4. Din motivele evocate mai sus socotim că, în momentul de față, este imperios necesară și îmbunătățirea ortografiei actuale prin efectuarea unor modificări și completări – devenite indispensabile – ale anumitor recomandări normative. Fără a ne gândi nici noi, „pentru un viitor foarte apropiat“, „la o modificare a normelor și, cu atât mai puțin, la o

adevărată reformă a ortografiei“, înțelegem și noi „să pregătim din timp materialul pentru îmbunătățirea ei“, împărțind părerea că „necesitatea stabilității și admiterea unor modificări sunt elemente contradictorii care nu pot fi împăcate decât prin îmbunătățiri parțiale“¹⁹.

Ca și DOOM¹, și DOOM² își propune să realizeze întărirea normelor ortografice în vigoare atât cantitativ, cât și calitativ. Așa cum arătase și Mioara Avram în 1976, întărirea cantitativă se va realiza „prin aplicarea principiilor și a normelor în vigoare la un număr ... mai mare de cuvinte“, iar cea calitativă – „prin completarea normelor generale cu aspecte neavute în vedere și prin corectarea unor amănunte care vizează tocmai aplicarea consecventă a normelor“²⁰.

În acest demers pornim chiar de la previziunile unora dintre autoarele DOOM¹, care lăsau deschisă perspectiva unor viitoare amendări. Astfel, imediat după apariția dicționarului, Fulvia Ciobanu afirma că, „departe de a fi considerate încheiate, cercetările în acest domeniu vor fi binevenite și pe viitor“²¹, iar Magdalena Popescu-Marin sublinia că „la o lucrare de proporțiile celei discutate nu este exclusă [...] nici existența unor scăpări, datorate lacunelor în documentație sau pluralității autorilor. Acestea vor fi însă completate sau corectate de specialiști pe măsură ce lucrarea va fi mult mai cunoscută și utilizată“²². Aceeași autoare accepta și faptul că „în unele situații particulare s-au propus, probabil, indicații normative a căror justete ar putea fi infirmată de evoluția faptelor de limbă avute în vedere“²³.

De altfel însuși redactorul responsabil al DOOM¹ afirmă în ultima sa carte că, „în câteva situații punctuale“, părerile sale personale „diferă de felul în care a fost normat un anumit cuvânt“²⁴, mai ales în ce privește unele neologisme. În noul volum sunt astfel recomandate (fără a se atrage însă atenția asupra acestui fapt) forme diferite, cel puțin sub unele aspecte, de modul în care au fost normate în DOOM¹: *acciză, astm, carată, chiloți, container, flică, luminator* ș.a., pentru a da numai exemple din partea din DOOM¹ care a fost revizuită chiar de Mioara Avram. Asemenea forme vor fi, în general, admise în DOOM², ele – și nu cele recomandate de DOOM¹ – corespunzând normei limbii literare actuale.

Așa cum spunea Mioara Avram în 1975, „se știe că, din păcate, orice ortografie este imperfectă și că din principiu nu se pot aduce îmbunătățiri decât prin „cârpeli“ (ajustări). Idealul este însă ca aceste cârpeli să nu se facă la întâmplare, în mod impresionist și arbitrar, ci cu cât mai multă rigoare științifică“²⁵.

Toate modificările care se vor face în DOOM² – care, sperăm, nu vor fi simple „cârpeli“! – se vor baza pe o interpretare cât mai adecvată și mai coerentă a faptelor de limbă și pe o tratare cât mai unitară a diverselor clase de cuvinte, dar ținând în același timp seama de unele deosebiri individuale.

Noutățile punctuale din dicționarul propriu-zis și din anexele DOOM² vor cuprinde, ca și DOOM¹ în raport cu ediția imediat precedentă a *Îndreptarului*²⁶, mai ales „completări și detalieri“ (cuvinte, forme și indicații absente din DOOM¹, uneori și din alte lucrări normative); „nuanțări ale recomandărilor existente“ (mai multe precizări cu privire la folosirea unor variante decât în DOOM¹ sau în alte lucrări normative); se vor reanaliza și „opiniile separate“ ale unora dintre autorii DOOM¹ (de exemplu ale Magdalenei Popescu-Marin²⁷ sau ale Marinei Rădulescu²⁸), ținându-se seama de ele dacă se va considera că este cazul; „modificări propriu-zise (sau corectări)“²⁹, în primul rând a greșelilor semnalate chiar de autori (de exemplu *israelian*, corespunzător numelui țării, și nu *izraelian*³⁰); se vor unifica, de asemenea, indicațiile date la cuvinte înrudite, care în DOOM¹ au fost normate diferit (de exemplu *amiază* și *după-amiază*) etc.

„Majoritatea modificărilor generale sau de amănunt“ vor reprezenta, ca și în cazul DOOM¹ în raport cu edițiile anterioare ale *Îndreptarului*, „satisfacerea unor critici juste formulate cu privire la“³¹ ediția precedentă.

4.5. O serie de modificări mai importante în raport cu ediția anterioară decurg din concepția generală a autoarelor DOOM² (Cristiana Aranghelovici, Jana Balacciu-Matei, Mioara Popescu, Marina Rădulescu, Ioana Vintilă-Rădulescu – redactor responsabil) cu privire la un dicționar *normativ*. Caracteristica fundamentală a concepției lor constă în aceea că o lucrare de acest fel este gândită nu ca un dicționar de tip mai mult sau mai puțin „tezur“, care să cuprindă, asemenea DOOM¹, cât mai multe cuvinte ale limbii române dintotdeauna și de pretutindeni, ci ca un dicționar – sub raport cronologic și funcțional – al limbii române literare actuale. (Nu credem că este necesar să intrăm aici în discutarea noțiunilor de *normă*, *limbă literară*, *limbă română actuală*, pentru care a se vedea acum articolele respective din *Enciclopedia limbii române*³²).

În realitate, limba literară actuală este singura pe care o putem norma – norma, bazată pe uzul contemporan, fiind orientată spre prezent și spre viitor, nu spre trecut. Nu putem pretinde să normăm ceea ce nu se poate norma, neexistând criterii valabile după care să se opteze pentru una/unele și nu pentru alta/altele dintre diversele variante regionale ale cuvintelor inexistente în limba literară. După cum, în cazul cuvintelor învechite și cu atât mai mult al celor ieșite din uz, nu există informații sigure cu privire la formele care au aparținut normei literare cel puțin într-o anumită epocă istorică sau în alta.

Ca model pentru norma românei literare moderne servește, ca în toate statele moderne, limba capitalei. Amintim în acest sens deviza scriitorilor ardeleni din jurul vechii reviste „Tribuna“, după care soarele României la București răsare, precum și afirmația Mioarei Avram din *Enciclopedia limbii române, s.v. ortoepia*, potrivit căreia pronunțarea literară sau exemplară a limbii române „este materializată în pronunțarea generației medii de intelectuali din București“.

În afară de uz, care este mai greu de apreciat în mod strict obiectiv, în adoptarea anumitor recomandări normative se va ține seama și de seriile mai largi, fonetice și morfologice, în care se încadrează anumite cuvinte, precum și de tendințele limbii române contemporane (de exemplu în ceea ce privește pluralul în *-e*, alături sau chiar în locul celui în *-i*, la substantivele feminine, inclusiv la nume de fructe de tipul *căpșune/căpșuni* ș.a.).

Raportarea la norma limbii române literare actuale este practică în DOOM¹, atât în principiu, cât și în majoritatea cazurilor concrete, cu privire la așa-numitele *variante literare libere*, definite de Mioara Avram ca „variante existente în norma limbii literare actuale“³³: ca urmare, nu sunt, de regulă, admise în DOOM¹ variantele formale (și anume fonetice și morfologice) neliterare (regionale, populare și învechite) ale unor cuvinte aparținând limbii literare.

4.6. În elaborarea DOOM² se va ține seama – în mod critic și selectiv, când este cazul – de: observațiile care pot fi reținute dintre cele care au fost făcute de diverși specialiști la discutarea machetei DOOM¹ și de care nu s-a ținut seama în forma lui finală; observațiile care pot fi reținute dintre cele cuprinse în recenziile privitoare la DOOM¹; hotărârile consiliului științific al Institutului de Lingvistică din București cu privire la adoptarea în ediția a VI-a a *Îndreptarului* a unor modificări mai generale sau punctuale; observațiile comunicate de diferiți utilizatori ai DOOM¹ (lingviști, profesori, redactori, traducători, oameni de cultură de diferite specialități, studenți etc.); concluziile unor anchete efectuate la catedra de limba română a Facultății de Litere a Universității din București. în măsura în care ne vor fi puse la dispoziție; situația limbii române literare actuale, așa cum este reflectată în alte lucrări elaborate de Institutul de Lingvistică din București (DLR, DEX²); tendințele limbii române literare actuale, reflectate în *Banca de inovații a limbii române*, elaborată în institut; observarea uzului celor ce vorbesc și scriu limba literară; propunerile formulate în lucrări similare.

Fiecare cuvânt din DOOM¹ va fi confruntat cu DEX² (și, dacă nu există în acesta, cu alte dicționare: DA/DLR, DN^{4 34} etc.) pentru a fi identificat și verificat; în cazul unor dubii, se vor consulta dicționarele actuale pe specialități.

Din motive de timp se vor face numai corectările și modificările considerate absolut necesare în această primă etapă, urmând ca alte îmbunătățiri să se aducă prin DOOM³.

4.7. Pe lângă deosebirile mai mult sau mai puțin de amănunt, DOOM² aduce nou și unele elemente cu caracter mai general.

4.7.1. Inventarul DOOM² va fi îmbogățit cu cel puțin 2.000 de intrări, prin includerea unor cuvinte omise din DOOM¹ (*a fonda, mental* adj. și s. etc.), dintre care unele au intrat sau reintrat în uz după 1989.

Cuvintele noi care se vor introduce vor fi, în primul rând, cele acceptate pentru ediția a VI-a a *Îndreptarului*, precum și, selectiv, alte cuvinte din *Suplimentul* la DEX³⁵, ediția a II-a a DCR³⁶, DN⁴, *Banca de inovații* a institutului, lista de cuvinte străine din DOR³⁷, diverse alte surse, precum și din observarea limbii române actuale.

Inventarul DOOM² va depăși astfel, probabil, 62.000 de cuvinte. Introducerea sistematică în *Dicționar* a cuvintelor înregistrate în DEX² va fi avută în vedere pentru DOOM³.

Pentru normarea împrumuturilor recente se va ține seama de scrierea și pronunțarea din limba de origine, de gradul lor de adaptare la limba română, atestat de uz, de modul în care s-au încetățenit în limba română împrumuturi similare mai vechi, dar și de tendința actuală a limbii române de păstrare a formei din limba de origine. Așa cum remarca și Mioara Avram încă din 1975, „principiul etimologic [...] este din ce în ce mai mult reîmbrățișat [...] ... mai numeroși sunt cei care cer scrierea etimologică a neologismelor, în special a termenilor tehnico-științifici. Mai mult: se cere chiar revenirea la scrierea etimologică a unor cuvinte impuse între timp cu scrierea fonetică (*aisberg, filozofie, izobară* etc.)”³⁸.

Ca urmare, în DOOM² se vor accepta și variante ca *filosof, filosofie* (folosite de majoritatea specialiștilor în domeniu, inclusiv în titulatura secției și a institutului de profil ale Academiei Române, precum și în manualele școlare) sau *tumoră* (folosit de un mare număr de medici), pe lângă *tumoare*. Se vor opera și în DOOM² modificările acceptate pentru *Îndreptar*, renunțându-se la unele forme recomandate de DOOM¹, dar care nu s-au impus, de exemplu, la scrierea (și deci pronunțarea) *cnocaut, cnocdaun*, simțite ca inculte, revenindu-se la *knockout* și *knockdown*, cu scrierea și pronunțarea din engleză. În ceea ce privește pronunțarea, pentru unele cuvinte, ca *dumping* și *antidumping*, se va recomanda pronunțarea englezească.

4.7.2. De regulă nu se vor elimina cuvinte din DOOM¹, termenii neaparținând limbii române literare actuale fiind păstrați, dar cu indicațiile care vor fi menționate sub 4.7.3.

Vor fi însă eliminate un mic număr de cuvinte pe care le considerăm variante neliterare ale unor termeni literari. Astfel, o formă ca *odicolon*, inclusă în DOOM¹ ca un cuvânt independent, fără nici o indicație, este o variantă formală incultă, întrucât reprezintă alterarea profundă, care nu a fost niciodată admisă în limba literară, a împrumutului *eau de Cologne*, și ca urmare nu ar fi trebuit inclusă în DOOM¹, și încă fără nici un comentariu. Cât privește sintagma sinonimă *apă de Colonia*, aceasta este o variantă învechită a lui (*apă de*) *colonie* și trebuia deci de asemenea exclusă din DOOM¹. În același sens, nu ar mai trebui admise nici variantele regionale ale unor pronume (ca *aista, ista, cesta*, față de literarul *acesta*³⁹), adverbe etc., care par a fi fost introduse pentru a susține suplimentarea inventarului altfel prea redus al literei *Ă* cu forme de acest tip!

Credem de asemenea că în unele cazuri ar fi necesară eliminarea excesului de diminutive și, mai puțin, de augmentative: pe de o parte, acestea reprezintă adesea formații ocazionale, al căror număr ar putea fi mărit la infinit prin derivare de la aproape orice cuvânt; pe de altă parte, în DOOM¹ nu au fost incluse sistematic toate formațiile atestate de acest fel.

4.7.3. În cazul cuvintelor care nu aparțin limbii române literare actuale, în DOOM¹ s-a procedat cu o măsură diferită față de variantele termenilor literari, incluzându-se nediferențiat și fără nici o precizare cuvinte cu caracter popular, regional, învechit, rar, livresc sau, dimpotrivă, după cum s-a văzut mai sus, cu caracter indiscutabil incult.

După o estimare preliminară, cazurile de acest fel însumează cca 6.000 de cuvinte, deci cca 10% din totalul cuvintelor din DOOM¹.

Din cauza acestui adevărat balast, cel care consultă DOOM¹ este indus în eroare, creându-i-se falsa impresie că este vorba în toate cazurile de forme corecte, pe care le poate utiliza oricând în exprimarea literară.

La rândul său, cercetătorul, mai ales străin, își poate forma impresia greșită că această însumare hibridă de forme – incluzând cuvinte care în realitate nu au coexistat niciodată, uneori nu au fost niciodată literare și care în orice caz astăzi au o poziție cu totul marginală, având și o frecvență și o sferă de întrebuințare foarte reduse (cum sunt multe slavonisme, turcisme, grecisme, maghiarisme și alte împrumuturi cu circulație strict locală sau limitată în timp etc.) – ar fi reprezentativă pentru limba română literară actuală.

La acestea se adaugă o serie de termeni de strictă specialitate, dintre care unii au ieșit și ei din uz. Se pune întrebarea în ce măsură publicul căruia i se adresează DOOM întâlnește în realitate cuvinte – situate în DOOM¹ aproape unul după altul – ca *acrescământ*, *acrescent*, *acribologie*, *acricios*, *acridă*, *acridină* ș.a.m.d., pentru care ar fi interesat să caute în DOOM indicații de scriere, pronunțare sau flexiune. În cel mai bun caz, cititorii s-ar adresa în asemenea cazuri DEX-ului pentru a afla în primul rând ce înseamnă aceste cuvinte și unde se folosesc (dar pe unele – ca *acricios* sau *acridă* – nici nu le-ar găsi acolo). În aceste condiții, cui folosește includerea lor în DOOM?

De altfel și Mioara Avram admite în ultima sa carte că „în principiu, orice deosebire față de norma limbii literare (culte sau exemplare) reprezintă o greșală în exprimarea care se pretinde literară”⁴⁰. DOOM¹ cuprinde însă un număr foarte mare de cuvinte care reprezintă asemenea greșeli – chiar dacă nu toate greșelile sunt de același grad, unele cuvinte și forme populare, regionale, învechite, pedante sau livresci putând fi folosite în limbajul familiar sau în beletristică, în timp ce variantele inculte pot fi utilizate numai în vorbirea unor personaje, pentru a le caracteriza tocmai prin modul lor de a se exprima, aflat în opoziție cu norma literară.

Dacă ne-am referi numai la aspectul strict cantitativ, nu și la cel calitativ, trebuie să observăm că DOOM¹, incluzând și elemente lexicale neliterare, numeroși termeni de strictă specialitate, multe diminutive etc., a ajuns la un număr foarte mare de cuvinte – cca 60.000 – raportat la totalitatea lexicului limbii române. Acest număr este comparabil, de exemplu, cu cel prezentat de un dicționar ortografic al limbii franceze (recunoscută ca fiind mult mai bogată), care totalizează 70.000 de cuvinte⁴¹.

Din considerente de ordin pragmatic vom face însă o concesie, adoptarea consecventă a perspectivei limbii române literare nefăcându-ne, de regulă, să eliminăm cuvintele care nu aparțin acesteia. Ele vor fi păstrate în DOOM² din necesitatea, chiar restrânsă și ocazională, de a cunoaște formele lor (pronunțarea – în special locul accentului –, scrierea și/sau flexiunea) de către cei care scriu, citesc sau interpretează (de exemplu actorii) texte conținând astfel de cuvinte. Facem această concesie și sub presiunea concurenței celorlalte dicționare existente pe piață, care își fac reclamă bazată pe numărul cât mai mare de cuvinte, respectiv de definiții pe care le cuprind, precum și în perspectiva că DOOM² va conduce la înlocuirea actualelor corectoare ortografice pentru calculator, care nu vor mai corespunde noului mod de normare a unor cuvinte.

Raportarea la limba română literară actuală se va concretiza în DOOM² prin reexaminarea întregii liste de cuvinte a DOOM¹ din perspectiva acesteia, care va conduce la introducerea unor indicații normative suplimentare privind selecția lexicală (amintim că în DOOM¹, deși în titlul său – și așa prea lung – nu se specifică acest lucru, există și unele indicații lexicale, care privesc însă numai omografele și paronimele sau specializarea unor forme pentru anumite sensuri sau în expresii).

Astfel, în DOOM² vom introduce și indicații referitoare la apartenența unor cuvinte la alte epoci sau niveluri de limbă decât româna literară contemporană, de tipul *argotic, familiar, istoric, învechit, livresc, popular, rar*. Introducerea acestor indicații va fi făcută unitar, pentru întregul dicționar, în principal după DEX². Acesta va fi coroborat cu alte surse (DLR și, pentru porțiunea neinclusă în el, DA, precum și MDA⁴², pe măsura elaborării, ș.a.) și examinat critic, inclusiv pe baza altor surse, deoarece, din păcate, indicațiile de acest fel nu sunt prezente în DEX și, uneori, nici în alte dicționare, la toate cuvintele la care se impun.

În felul acesta se va răspunde, cel puțin parțial, și celei mai importante obiecții de principiu formulate cu prilejul discutării proiectului DOOM¹, de care nu s-a ținut însă seama la realizarea acestuia, precum și observațiilor care ne-au fost comunicate de diverși utilizatori ai lui. Astfel, mai mulți lingviști au cerut de la început eliminarea cuvintelor rare, a regionalismelor și a arhaismelor, a unor diminutive și a termenilor speciali (Boris Cazacu, Ioan Pătruț, Vasile Șerban – fiecare cu unele accente proprii⁴³) sau cel puțin „specificarea diverselor formații ca elemente regionale, arhaice etc.” (Valeria Guțu Romalo⁴⁴).

Grație introducerii unor asemenea precizări, cititorii care vor consulta DOOM² nu vor mai risca să creadă, de exemplu, că pot folosi astăzi cuvinte precum *musiu* ca „termen de adresare” sau *madam* cu valoarea lui *doamnă* (așa cum se indică în DOOM¹).

În ce privește termenii speciali, am remarcat includerea în DOOM¹ (ca și în DEX), mai ales după *Dicționarul de neologisme*, a multor cuvinte care, chiar în terminologiile științifice și tehnice respective, sunt cu totul rare și uneori învechite (ca *a solvi* „a dizolva”). În cazul celor împrumutate din franceză, de exemplu, se constată de multe ori că etimonul lor nu figurează în dicționare ale limbii franceze de tipuri și proporții similare cu DEX-ul, cum este *Le Petit Robert I*⁴⁵ (care cuprinde 60.000 de cuvinte). Asemenea termeni vor fi însă păstrați în stadiul actual, eliminarea lor după criterii unitare nefiind posibilă în limitele timpului de care dispunem.

4.7.4. Împărtășim în principiu concepția autorilor DOOM¹ potrivit căreia trebuie admisă, atât teoretic, cât și în practică, cel puțin în stadiul actual de dezvoltare a limbii române literare, existența în unele cazuri a unor variante literare libere ale unor cuvinte aparținând limbii literare.

Referindu-se la „distincția între variantele din normă și cele din uz”, care „nu este totdeauna ușor de făcut”, Mioara Avram recunoștea că „opțiunea autorilor [DOOM¹] pentru o normă unică sau dublă (rareori multiplă) poate fi mai arbitrară decât în alte situații și deci susceptibilă de corectări. Consemnarea într-o lucrare normativă a unor duble recomandări nu este de natură a constitui o soluție definitivă, ci una de tranziție, care reflectă situația obiectivă a oscilațiilor din limba literară”⁴⁶.

Considerând că, la 20 de ani de la apariția DOOM¹, pentru unele variante, această tranziție s-a încheiat, în timp ce pentru altele continuă sau abia începe, autoarele DOOM² vor proceda, în unele cazuri, la eliminarea unor variante ieșite din norma literară actuală: *a afrunta* față de *a afronta* (oricum, rar și acesta), regionalul *cârnaț* față de *cârnat*, *chemoluminescență*, *chemoterapie* față de *chimiluminiscentă*, *chimioterapie*, *garafă* față de *carafă*, *țigance* față de *țigănci*. S-ar putea imagina, de pildă, titlul povestirii lui Mircea Eliade

sub forma *La țigance*?! În alte cazuri se vor introduce variante care se află aproximativ pe același plan și au adesea o pondere cel puțin egală în uzul literar actual în raport cu formele unice recomandate în DOOM¹ (*astăreală/astereală, bască/basc, becisnic/bicisnic, belarus/bielorus, boogie-woogie/boogie*) sau varianta din DOOM¹ va fi înlocuită cu o alta, mai răspândită (*bejenie* față de *băjenie*).

Nu toate formele înregistrate în DOOM¹ ca variante literare libere au același statut. Astfel, formele de genitiv-dativ ale unor substantive feminine nume de rudenie în *-ică*, de felul lui *bunică*, pentru care s-au admis, nediferențiat, forme asemănătoare celor ale unor nume proprii ca *Florica*, se pot folosi în limba literară când este vorba de propria *bunică* și apar singure, având un statut asemănător cu un nume propriu (*sora bunicii*, eventual și *sora bunicăi/bunichii* „sora bunicii mele“), dar nu și în contexte de tipul **sora bunicăi/bunichii mele*. Într-o situație asemănătoare se află și alte nume de rudenie, precum *tata* (la care s-a precizat totuși într-o anumită măsură diferențierea formelor) ș.a.

Deși inevitabilă în stadiul actual al limbii române literare, recunoașterea unor variante ca literare s-a dovedit una din sursele celor mai multe contestări ale DOOM¹, pornite mai ales dinspre învățământ. Se impune de aceea reexaminarea cazurilor în care în DOOM¹ s-au admis și, respectiv, s-au respins asemenea variante, pentru a se proceda pe cât posibil cu aceeași măsură în cazurile mai mult sau mai puțin similare (de exemplu, admiterea unor variante accentuale și la adjective ca *antic* ș.a.).

4.7.5. Una dintre inovațiile mai generale pe care le va aduce DOOM² va fi renunțarea la aplicarea principiului morfologic în silabație pentru cuvintele neanalizabile în limba română actuală (deci ale căror componente nu se regăsesc, cu același sens, și independent sau în alte formații). Această modificare a fost acceptată și pentru *Îndreptar* și se va aplica și la cuvinte ca *aborigen, abroga, acromatopsie, abstract, adiacent, adopție, bancnotă, bancrută, bantustan, diftong, obiect, omonim, paronim, sinonim, subiect* etc. și la toate împrumuturile înrudite, operațiunea fiind efectuată în mod unitar pentru întregul dicționar.

În această „ediție de tranziție“, la cuvintele la care se va elimina silabația morfologică se va indica silabația fonetică, chiar dacă ea corespunde celor două reguli de bază.

Indicațiile din *Introducere* privind silabația se vor modifica și în sensul renunțării la valoarea preferențială acordată silabației morfologice în raport cu cea fonetică, pentru cuvintele la care sunt posibile ambele tipuri de despărțire convențională a cuvintelor în scris la sfârșit de rând.

5. În concluzie, problemele pe care le ridică noua ediție a DOOM-ului sunt mai puțin de ordin strict ortografic și mai mult de ordin lexical și morfologic, la care se adaugă unele aspecte mai mult sau mai puțin „tehnice“, ce țin de modul prezentării informațiilor.

Note:

¹ Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române. DOOM*, Editura Academiei, București, 1982.

² *Lege privind organizarea și funcționarea Academiei Române* (nr. 752 din 27 decembrie 2001), publicată în *Monitorul oficial al României*, Partea I, nr. 843, din 28 decembrie 2001, art. 8, alin. (1), punctul b).

³ Publicată în *Monitorul oficial al României*, Partea I, nr. 51, din 8 martie 1993 și reprodușă în Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (care va fi numit în continuare, pe scurt, *Îndreptarul*), ediția a V-a, Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 7: virgulele din titlul *Hotărârii* aparțin originalului.

⁴ *Moțiune privind ortografia* (Iași, 8 noiembrie 1991), în LR XLI (1992), nr. 4, p. 181-184 și în *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, Institutul European, Iași, 1992, p. 119-123.

⁵ Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR XXIV (1975), nr. 4, p. 280.

⁶ *Ibid.*

⁷ I. Coteanu, *Pentru un mare dicționar ortografic al limbii române*, în LR XXV (1976), nr. 4, p. 352.

⁸ Marina Rădulescu, *Dezbaterea cu privire la Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – Academia R.S. România – București, 8 decembrie 1976*, în LR XXVI (1977), nr. 2, p. 205-206.

⁹ Mioara Avram, *Probleme ...*, p. 280-281.

¹⁰ Reproduse în *Mic dicționar ortografic*, Editura Academiei, București, 1955, p. 3-8.

¹¹ Mioara Avram, *Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române*, în LR XXXII (1983), nr. 1, p. 13.

¹² Mioara Avram, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în LR XXVI (1977), nr. 2, p. 113.

¹³ Mioara Avram, *Aspecte ...*, p. 11.

¹⁴ *Ce e nou în Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, în LR XXXII (1983), nr. 1, p. 70.

¹⁵ Laura Vasiliu, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române. I. Adaptarea neologismelor*, în LR XXXI (1982), nr. 6, p. 520.

¹⁶ Mioara Avram, *DOOM (VI). Variante din normă și alte variante*, în LR XXXIII (1984), nr. 2., p. 151.

¹⁷ Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Cartier, Chișinău, p. 138.

¹⁸ Alf Lombard, *En feuilletant un dictionnaire. Remarques sur le nouveau «DOOM» de l'Académie*, în RRL XXVIII (1983), nr. 5, p. 383-394.

¹⁹ Mioara Avram, *Dicționarul ...*, p. 107.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Fulvia Ciobanu, *Semnele ortografice*, în LL V (1983), p. 394.

²² Magdalena Popescu-Marin, *Despre unele recomandări aparent contradictorii din DOOM*, în LL V (1983), p. 397.

²³ Magdalena Popescu-Marin, *DOOM V. Soluții normative pentru unele categorii de termeni tehnico-științifici*, în LR XXXIII (1984), nr. 1, p. 66.

²⁴ Mioara Avram, *Cuvintele ...*, p. 8.

²⁵ Mioara Avram, *Probleme ...*, p. 281.

²⁶ *Vezi Ce e nou ...*, p. 69-70.

²⁷ Magdalena Popescu-Marin, *DOOM V ...*, p. 68.

²⁸ Marina Rădulescu, *Despre scrierea și pronunțarea neologismelor conținând la origine sufixul fr. -eur (-euse)*, în LR XXIX (1980), nr. 3, p. 259-265; *Despre moțiunea numelor de agent în -or, -er*, în LR XXIX (1980), nr. 5, p. 537-541.

²⁹ *Ce e nou...*, p. 70.

³⁰ Elena Carabulea, *Despre unele variante din DOOM*, în LL V (1983), p. 400.

³¹ *Ce e nou ...*, p. 69.

³² *Enciclopedia limbii române*, Univers Enciclopedic, București, 2001, s.v.

³³ Mioara Avram, *DOOM (VI) ...*, p. 151.

³⁴ Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, Editura Academiei Române, București, 1997.

³⁵ *Supliment la Dicționarul explicativ al limbii române (DEX-S)*, Editura Academiei, București, 1988.

³⁶ Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, Logos, București, 1997.

³⁷ Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică, *Dicționar ortografic românesc*. DOR, Litera, Chișinău, 2000.

³⁸ Mioara Avram, *Probleme ...*, p. 285.

³⁹ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Humanitas, București, 1997, p. 174.

⁴⁰ Mioara Avram, *Cuvintele ...*, p. 8.

⁴¹ André Jouette, *Dictionnaire d'orthographe et d'expression écrite*, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1994.

⁴² Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Micul dicționar academic*, vol. I (A-C), Univers Enciclopedic, București, 2001.

⁴³ Marina Rădulescu. *Dezbaterea ...*, p. 205-206.

⁴⁴ Valeria Guțu Romalo, *În legătură cu Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în LR XXVI, (1977), nr. 3, p. 309.

⁴⁵ Paul Robert, *Le petit Robert 1. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Rédaction dirigée par A. Rey et J. Rey-Debove, Le Robert, Paris, 1990.

⁴⁶ Mioara Avram, *DOOM (VI) ...*, p. 151.

POUR UNE NOUVELLE ÉDITION
DU *DICȚIONARUL ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC*
AL LIMBII ROMÂNE (DOOM)

(Résumé)

L'auteur argumente la nécessité d'une nouvelle édition du „Dictionnaire orthographique, orthoépique et morphologique de la langue roumaine” et expose les principes de son élaboration par l'Institut de Linguistique «Iorgu Iordan – A. Rosetti» de Bucarest près l'Académie Roumaine, insistant sur les buts de l'édition, sur ses principaux caractères et sur sa destination. Elle souligne la nouveauté du DOOM² au point de vue du mode d'organisation, mais surtout de la conception sur laquelle il se fonde et de certaines recommandations normatives à caractère général ou ponctuel. Outre l'enrichissement substantiel de son inventaire par des termes nouveaux posant des problèmes de correction, la nouvelle édition se distinguera par son caractère normatif plus poussé sous l'aspect lexical, grâce à l'introduction de certaines indication d'usage, visant à guider la sélection lexicale. En ce qui concerne le choix des formes types des termes et notamment des formes flexionnelles recommandées, on accordera une importance accrue à l'usage littéraire actuel. Enfin, pour ce qui est de la division des mots en fin de ligne, on accordera la priorité à la segmentation fondée sur la prononciation, la division dite morphologique étant admise seulement pour les mots analysables en roumain actuel.

PRAGMATICĂ ȘI STILISTICĂ

POTENȚIALUL EXPRESIV ȘI EMOTIV AL FRAZEOLOGISMELOR
– HIPERBOLE ȘI AL FRAZEOLOGISMELOR – PERSONIFICĂRI

Gheorghe Colțun

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Expresivitatea frazeologismelor se creează cu ajutorul diverselor mijloace, care accentuează sau minimalizează intensitatea unei acțiuni, calitățile sau însușirile unui obiect, trăsăturile diferitelor circumstanțe ș.a. Mijloacele expresive pot fi clasificate convențional în patru tipuri:

1. semantice; 2. lexicale; 3. gramaticale; 4. eufonice.

Din cadrul *mijloacelor expresive semantice* fac parte epitetul, metafora, comparația, metonimia, sinecdoca, hiperbola, litota ș.a.

Mijloacele expresive lexicale se bazează pe utilizarea cu măiestrie a antonimelor, sinonimelor ș.a.

De mijloacele expresive gramaticale țin inversia (topica), elipsa ș.a.

În sfârșit, la baza *mijloacelor expresive eufonice* se află aliterația și rima.

Deci la fiecare din nivelurile limbii se întâlnesc modalități specifice de realizare a expresivității.

În cele ce urmează vom evidenția câteva din aceste modalități frazeologice: frazeologisme – hiperbole și frazeologisme – personificări.

Frazeologismele – hiperbole semnifică noțiuni exagerate ale însușirilor unor obiecte sau ale circumstanțelor unor acțiuni, pentru a impresiona și a amplifica potențele expresive ale frazeologismelor: *a-i arde călcîiele*, *a arde de nerăbdare*, *a arde de iubire*, *a fugi (a ieși, a se duce) ca din pușcă (ca împușcat)*, *a îngheța de frică*, *a-i îngheța ficiații (de frică)*, *a-i îngheța (cui)va sîngele în vine*, *a plînge cu lacrimi de crocodil*, *a plînge cu lacrimi de sînge* ș.a.: “Lăcustă: Prin ce locuri afurisite m-a dus naiba. Brr! ... aici o fi înghețînd și ouăle corbului... Să nu stau pe loc, că mă sleiesc...” (V.Alecsandri); “Vai de mine! cît sînt de nenorocită! Eu care i-am jărtfit toate palpațiile inimii mele și care l-am ridicat în fantasia mea *pînă la al nouăsprezecelea cer!*... Ce decepție crudă... (V.Alecsandri); “Moș Nichifor fuge de cărăușie *de-și scoate ochii*” (I.Creangă) ș.a.

Frazeologismele-hiperbole sînt folosite mai frecvent atunci cînd se urmărește scopul de a scoate în relief diferite emoții: mirarea, furia, spaima ș.a., dar și atunci cînd se atrage atenția asupra discordanței dintre expresia verbală și realitate [Duda, 200 p.46]. Cele mai multe frazeologisme-hiperbole au un grad înalt de subiectivitate: *aleargă de mîncă pămîntul*, *aleargă de (îi) scapără călcîiele (picioarele, pietrele, potcoavele)*, *minte de zvîntă pămîntul*, *a răsturna pămîntul cu fundul în sus (cu dosul în sus)*, *a tăia părul în patru*, *cascadă de rîs*, *o mie și una de nopți*, *a omorî doi iepuri dintr-o lovitură* ș.a.: “Țăranii fugeau

mîncînd pămîntul" (L.Rebreanu); "Nu mă duc, mamă, nu mă duc la Socola, măcar să mă omori! ziceam eu, *plîngînd cu zece rînduri de lacrimi*" (I.Creangă); "*N-am păr în cap cîte comunicări am făcut eu "maestrului", care acum fac parte din opera lui*" (G.Călinescu); "Hehe, avocatul tot avocat... *Șapte piei ți-or jupui...*" (L.Rebreanu); "...*Ați băut fiecare cît șaptesprezece*" (I.Creangă); "*Dracii ies afară din iaz cîtă frunză și iarbă!*" (I.Creangă); "Moș Nichifor avea o biciușcă ... cu care pocnea *de-ți lua auzul*" (I.Creangă) ș.a.

Unele frazeologisme-hiperbole numesc:

un trecut îndepărtat: *de cînd cu lupii albi, de cînd nemții cu coadă, de un car de ani, din buni-străbuni, din moși-strămoși, din vremea lui han-tătar* ș.a.

un trecut îndepărtat inexistent: *de cînd scria musca pe perete, de cînd (pe cînd) se potcovea puricele, de cînd se băteau urșii în coadă* ș.a.;

un viitor inexistent: *cînd va crește păr în palmă (în palme), cînd va crește iarbă-n barbă, cînd va prinde mîța pește, cînd va face plopul pere (mere) și răchita micșunele (vișinele)* ș.a.: "Ș-apoi huștiuliuc! și eu în știoalnă, de-a cufundul, să prind pe dracul de-un picior, căci așa ne era obiceiul să facem la scăldat, *de pe cînd Adam-Babadam*" (I.Creangă); "Așa eram și eu la vîrsta cea fericită, și cred că au fost toți copiii, *de cînd îi lumea asta și pămîntul*" (I.Creangă); "Noi nu suntem de pe cînd poveștile, ci suntem mai dincoace cu vreo două, trei zile, *de pe cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă de ocă de fier* la un picior și tot părea că-i ușor" (I.Creangă); "D-apoi nu știi că mătușa-i moartă *de cînd lupii albi* și s-a făcut oale și ulcioare, sărmana?" (I.Creangă) ș.a.

Limba română e bogată și în frazeologisme-hiperbole ce minimalizează exagerat unele obiecte, însușiri, acțiuni sau circumstanțe pentru a scoate în evidență valoarea sau nonvaloarea lor, efemerul, ironia, umorul sau sarcasmul: *o palmă (un palmac) de pămînt, o picătură în mare (în ocean), a avea puterea țințarului, a fi gras ca un țințar, cît degetul cel mare, cît duce ciurul apă, cît e negrul bobului, cît negru sub unghie, cît o șchioapă, cît păr în palmă, cît păr de broască, cît te-ai scobi într-un dinte (într-o măsea), cît te-ai șterge pe la ochi, cît ține sita apă, cît un fir de mac, cît un grăunte de muștar, cît un purice, cît va curge printre degete, cîți iepuri în (la) biserică, cîți peri în palmă* ș.a. Frazeologismele de mai sus au valoare de **litotă**. Exemplificăm: "Și nici una, nici două, haț! pe ied de gît, îi retează capul pe loc și-l mîncîcă așa de iute și cu așa poftă, de-ți părea că *nici pe-o măsea n-are ce pune*" (I.Creangă) ș.a.

În tezaurul frazeologic românesc există frazeologisme construite în baza unor **personificări**. Personificarea este, ca atare, o specie a metaforei. Pentru Aristotel, de exemplu, personificarea reprezenta tipul cel mai perfect al metaforei [apud Vianu, 1957, p.104]. Tot în legătură cu aceasta E.Elster menționa că, în timp ce metafora înlocuiește un substantiv, personificarea înlocuiește un verb, adică este tot o metaforă și anume una verbală [apud Vianu, 1957, p.105].

Frazeologismele-personificări atribuie lucrurilor, fenomenelor din natură, noțiunilor morale abstracte (bunătatea, răutatea, curajul, spaima ș.a.) însușiri omenești: *a-l ajunge (a-l doborî) somnul, a alina durerea, a alunga urîtul, a birui oboseala, a-l cuprinde scîrba, a-i fugi pămîntul de sub picioare, a-și deschide sufletul (inima), a-i zîmbi norocul, a-i crește urechile, a-i veni mințile la (în) cap* ș.a.: "Era aproape de pod, cînd simți că-i *fuge pămîntul de sub picioare*" (V.Roșca); "Instinctiv, Mitruț a aruncat o privire peste umărul Veronicăi și *inima* a prins a i se topi, *i-a fugit în călcîie*" (Ana Lupan); "Iarmarocul vuia ca un știubei înainte de-a roii. Vremea trecea. *Tîrgul începu a se sparge*" (N.Costenco) ș.a.

Utilizarea frazeologismelor-personificări în vorbire și în scris fac imaginile mai vii, mai aproape de inima și mintea ascultătorului sau cititorului, trezesc cele mai diverse emoții omenești (bucuria, tristețea ș.a.), iar unele semnifică puternice accente umoristice și

sarcastice: *a-i crește sufletul* (cuiva), *a-i crește* (cuiva) *inima* (de bucurie) *în piept*, *a face cumătrie cu sărăcia*, *a plînge pămîntul sub el*, *a-i curge* (cuiva) *obiielele* (peticele), *doarme și pămîntul sub el*, *a-i cădea* (cuiva) *solzii de pe ochi*, *a-i cădea* (cuiva) *nasul*, *a-i crește urechile*, *a-i fluiera vîntul prin oase*, *a-l frige pămîntul sub tălpi* ș.a.: “De piatră de-ai fi fost, și nu se putea să nu-ți salte inima de bucurie cînd auzai uneori în puterea nopții pe Mihai scripcarul din Humulești umblînd tot satul ... cîntînd” (I.Creangă); “... N-a fost în stare să cucerească nici o fată măcar din Pripas, cu toate că i se scurgeau ochii după unele” (L.Rebreanu); “George simți curînd că i se întunecă steaua din pricina lui Nicolae” (L.Rebreanu); “– Jupîne Costea, pe mine tot nu mă ajunge mintea, cum s-a putut întîmpla o asemenea faptă...” (M.Sadoveanu); “...Vera vorbește, cîntă, rîde,...pe cînd mie îmi arde pămîntul sub tălpi...” (V.Beșleagă) ș.a.

În încheiere menționăm că frazeologismele – hiperbole și frazeologismele – personificări permit crearea unor imagini vii și trezesc prin aceasta un anumit grad de reacție emotivă din partea receptorului.

BIBLIOGRAFIE

DUDA G., *Analiza textului literar* – București: Humanitas, 2000.

VIANU T., *Problemele metaforei și alte studii de stilistică* – București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1957.

Abstract

The article presents a semantic classification of the phrases that contain a hyperbole and of those constructed with a personification in order to evince the expressive potential of Romanian language.

ASPECTE SINTACTICE ȘI PRAGMASEMANTICE ALE CONSTRUCȚIILOR RELATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Mihaela Gheorghe
Universitatea din Brașov

1. Introducere. Propoziția relativă

Propoziția relativă se definește¹ ca o „specie de subordonată circumscrisă după tipul de conectiv (relativ pronominal, adjectival sau adverbial)“, una din particularitățile relativei românești (comparativ cu limba engleză, de exemplu) fiind aceea că prezența conectivului relativ este obligatorie. Acest tip de relator se deosebește de cele de tip conjuncțional prin faptul că amalgamează două roluri sintactice: funcția sintactică din propoziția subordonată și rolul de *operator* al subordonării. Uneori, relativul funcționează ca dublu substitut, al unui nominal din subordonată și al unui nominal din propoziția matrice, în structura căreia se integrează construcția relativă.

În majoritatea studiilor dedicate problemei², primul criteriu de clasificare este natura substituției, identificându-se astfel două tipuri de relative: *relativa cu antecedent* (corespunzătoare într-o oarecare măsură propoziției subordonate atributive din gramatica tradițională și *relativa fără antecedent* (*relativa liberă*). Un alt criteriu îl constituie natura antecedentului pe care îl modifică relativul, în corelație cu o distincție semantică importantă: *relative restrictive* – *relative non-restrictive*

1.1. Interpretarea sintactică a construcțiilor cu relativ

În modelul generativ-transformațional, propoziția relativă se obține prin transformarea de *relativizare*. În primele variante ale gramaticii, relativa rezultă în urma unei transformări de *încastrare* a unei propoziții independente în structura unei propoziții matrice, sub nodul GN (grup nominal), în variantele ulterioare³, relativizarea este o transformare *obligatorie*, pe care o anunță în structura de adâncime simbolul Rel, aflat sub dominația grupului nominal GN⁴. În modelul GB (teoria *guvernării și a legării* sau teoria *standard extinsă revizuită*), formarea relativei se explică prin aplicarea *deplasării grupului relativ*, care determină apariția unei *urme* coindexate în poziția de origine a grupului deplasat. Perechea alcătuită din grupul deplasat și urma coindexată poartă numele de *lanț coreferențial*. Considerată cel mai simplu tip de deplasare, deplasarea elementului relativ este o deplasare în poziție A'⁵, dintr-o poziție θ , într-o poziție θ' .

Din perspectiva Teoriei legării, *urma* grupului relativ este *legată* de o categorie aflată în poziție A', iar legarea se aplică pozițiilor A. În consecință, urma relativului se află în situația de a nu fi legată, este o *variabilă*, categorie de tipul expresiilor referențiale⁶.

1.2. Probleme de semantică și pragmatică a construcțiilor relative

Pe lângă criteriul structural de clasificare a relativelor, cu o lungă tradiție în literatură, este operantă distincția semantică: *relative restrictive* (modificatori) – *relative non-restrictive* (determinanți periferici). Determinanții periferici sunt omisibili, au caracter parantetic și se

deosebesc de modificatori și de complemente și din punct de vedere prozodic: au o intonație distinctă, în scris se izolează prin virgulă, sau prin semne de punctuație mai puternice.

Propoziția relativă restrictivă este un modificador al GN, dar se deosebește de subordonatele conjuncționale care pot ocupa această poziție prin faptul că elementul relativ intră într-o relație anaforică cu antecedentul, cu centrul GN complex. Această relație se reflectă la nivelul mărcilor morfologice,⁷ prin acord.

Pentru a da seama de anaforă, gramatica generativă admite că un pronume înlocuiește efectiv în structura de suprafață un GN din structura de adâncime când acesta este identic unui GN din aceeași propoziție, explicând formarea pronumelui printr-o regulă de pronominalizare. Touratier (1980: 53) consideră – referindu-se la abordarea problemei în gramatica generativ-transformațională – că nu este suficientă formalizarea dublei naturi a pronumelui relativ dacă se adaugă ipoteze lingvistice contestabile; în opinia sa, este vorba despre a atribui sintaxei unele proprietăți ce par semantice. Autorul se întreabă în ce măsură raportul pronumelui relativ cu numele de care este legat e pur semantic și conchide că anaforicile sunt cuvinte vide în dicționar, care devin pline într-o frază, intrând în conexiune anaforică cu alt cuvânt care le comunică sensul. Touratier consideră că relativele au o componentă pronominală și una anaforică, iar anaforicul pronumelui relativ este un GN sau un *ProGN* extrapозиționat, asemănător cu ceea ce se întâmplă în dislocările la stânga; anaforicul nu face parte din propoziția relativă. Există o conexiune între această idee și interpretarea relativei în termeni de *topic* și *comentariu*. Pronumele relativ este *topic*; el nu spune nimic despre antecedent, ci îl reia, el este exclus din comentariul referitor la antecedent. Rolul de comentariu este atribuit relativei în întregime, exceptând pronumele relativ:

(1) Oamenii [care sunt pioși] sunt miloși.

↑ | | |

topic comentariu comentariu

În concluzie, o relativă scoasă din context este o frază fără topic, sau cu o *topică virtuală*, pentru că relativul nu are materie noțională. El este echivalentul logico-semantic al adjectivelor intensionale. Relativele nu au extensiune⁸.

În lucrări de sintaxă mai recente, ne referim la *Teoria standard extinsă revizuită* (modelul GB), interpretarea semantică a relativei se face prin modulul *Teoria legării*, precum și prin reprezentarea la nivelul *Formei logice*.

În afara perspectivei integratoare amintite, considerăm că este posibilă interpretarea relației dintre pronumele relativ anaforic (care își procură referința de la o expresie referențială din propoziția matrice) și antecedentul său, urmărind felul în care diferitele tipuri de construcții relative operează un decupaj al extensiunii⁹ termenului antecedent și în același timp, efectele¹⁰ acestui decupaj (unde există) asupra configurației sintactice a relativei.

Descrierea semantică poate fi rafinată printr-o analiză pragmatică, perspectivă rareori abordată în lucrările dedicate relativelor românești. Amintim aici două dintre studiile care privesc construcția relativă ca pe o uteranță, în relație cu locutorul și cu receptorul: Cornilescu (1996) și Merlan (1998).

Într-un studiu contrastiv asupra construcțiilor relative în limba română și în limba engleză, Alexandra Cornilescu (1996: 190) discută din punct de vedere pragmatic *relativele apozitive* și *relativele continuative*; autoarea consideră că relativele apozitive sunt un mijloc de a da informație de *background*, ele sporesc coerența discursului, asigurând un grad de *redundanță acceptabilă*. Concluzia autoarei este aceea că folosirea relativelor non-restrictive implică o decizie de strategie conversațională din partea locutorului. El îl lasă pe colocutor să

distingă între informația "fierbinte" (*hot news*) și informația periferică, mai puțin importantă. Relativele non-restrictive apozitive respectă maxima cantității, formulată de Grice ca evitare atât a subinformării cât și a suprainformării (a redundanței)¹¹.

Într-un studiu despre fenomenul de discontinuitate, Aurelia Merlan (1998) identifică un tip de *structuri discontinue* „*bumerang*“, formulate uneori și ca propoziții relative, prin care locutorul revine cu un enunț Q, după ce a formulat un enunț inițial P¹². Fenomenul se produce în construcțiile relative românești din registrul limbii vorbite.

Împărtășim ideea autoarelor citate că în construcțiile relative românești se manifestă, dincolo de constrângerile sintactice, o strategie pragmatică ce determină configurarea construcției în toate detaliile ei, așa cum și trăsăturile semantice ale antecedentului impun asocierea cu un anumit relativ. De asemenea, considerăm că o descriere sintactică a relativelor nu se poate dispensa de aspectele semantice și pragmatice.

Ne propunem să privim reflexele pragmatice ale construcțiilor în discuție, din perspectiva **relevanței**.

2. Relevanța și contextul

2.1. Conceptul de **Relevanță** are ca sursă teoria lui H.P.Grice (1975) referitoare la *implicitul conversațional*. Maxima Relevanței este una din cele patru maxime ale Principiului cooperării (maxima Calității, a Cantității, a Manierei și a Relevanței). Cele patru maxime formulate de Grice reprezintă „puntea“ prin care se asigură interpretarea de către receptor a enunțurilor (uteranțelor) care *implică* mai mult decât ceea ce transmite efectiv emițătorul.

Teorii pragmatice mai recente propun înlocuirea celor patru maxime printr-un principiu unic: al Relevanței. O importantă contribuție în acest sens o au Sperber și Wilson (1986). Spre deosebire de Grice, pentru care relevanța este o condiție de cooperare în conversație, Sperber și Wilson propun un principiu al relevanței de tip *cost-efect*. Ideea fundamentală a teoriei este aceea că orice procesare a unei uteranțe solicită atenția ascultătorului, care caută interpretarea optim relevantă¹³. Pentru o interpretare corectă, o uteranță trebuie: (a) să conțină efecte suficiente pentru a merita atenția receptorului, și (b) să nu solicite din partea receptorului un efort gratuit. Desigur, acest echilibru nu este întotdeauna perfect, interpretarea pe care scontează emițătorul poate să nu se producă, uteranța poate să nu fie optim relevantă pentru receptor, adesea se produc neînțelegeri. Totuși, receptorul își fundează demersul interpretativ pe prezumția de cooperare (în termenii lui Grice) sau, în termenii teoriei relevanței, pe prezumția de relevanță optimă. O uteranță respectă aceste condiții dacă și numai dacă emițătorul se așteaptă în mod rațional ca interpretarea ei să fie optim relevantă pentru receptor. După Kempson (1988), în procesul de interpretare a anaferei se pot identifica unele efecte ale principiului relevanței.

2.2. Contextul

În sens larg, contextul este un ansamblu de elemente relevante din vecinătatea lingvistică sau extralingvistică a unei uteranțe, care operează local și global asupra înțelegerii enunțului. Contextul nu este unic determinat, ci este selectat dintr-o gamă de contexte disponibile¹⁴: orice individ are la dispoziție un set de asumptii (unele stocate în memorie, altele noi). Asumptiile stocate funcționează ca un context pentru cele noi. Pentru a identifica un context, orice individ trebuie să (a) acceseze asumptii anterioare pe care le-a folosit recent și (b) să apeleze la informații de natură enciclopedică din memoria stocată. De exemplu, în procesarea unor uteranțe de tipul:

(2) *Am venit cu mașina lui Ion. Scaunele sunt cam uzate.*

se face apel la informații extralingvistice pentru a interpreta corect anafora. Interpretarea corectă a propoziției [*Scaunele sunt cam uzate.*] nu se face pe baza regulilor gramaticale, ci pe baze contextuale, adică prin recurs la informațiile extralingvistice furnizate de primul segment, în acord cu principiul relevanței. Sperber și Wilson consideră că uteranțele creează automat așteptări de relevanță: de vreme ce conținutul tuturor expresiilor anaforice oferă garanția că un antecedent este disponibil imediat, atunci când antecedentul nu este disponibil în contextul explicit, trebuie asigurat de premise suplimentare, ca parte a contextului. Este ceea ce Kempson numește *bridging cross-reference*: În exemplul de mai sus, receptorul trebuie să presupună că „mașina lui Ion are scaune”.

Substituind, printr-o anaforă sau printr-un lanț anaforic, un nume (=antecedentul) actualizat în contextul verbal anterior, locutorul, pe de o parte, evită redundanța, iar pe de altă parte, „pretinde interlocutorului să activeze memoria textuală, manifestând încredere în capacitatea acestuia de a recupera adecvat mesajul”¹⁵.

3. Analiza datelor

3.1. Distincția relativă restrictivă – relativă non-restrictivă

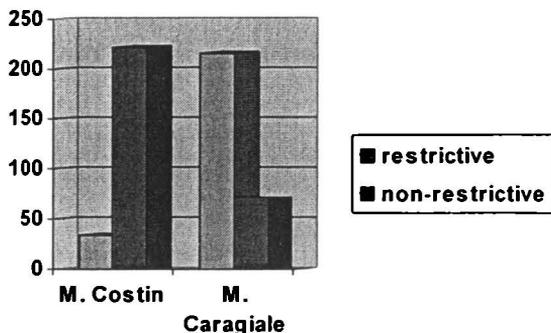
Am analizat un corpus de construcții relative cu antecedent extrase din două opere literare de facturi diferite și aparținând unor epoci diferite din evoluția limbii române literare, dar care au o întindere relativ egală: *Letopiseșul Țării Moldovei* de Miron Costin și *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu Caragiale. Am avut în vedere numai **relativele cu antecedent** (restrictive și non-restrictive) care au ca relator pronumele sau adjectivele relative *care* și *ce*.

Spațiul nu ne permite trecerea în revistă a tuturor tipurilor de construcții relative investigate, în consecință, ne vom opri asupra unui singur aspect remarcat în procesarea datelor: contrastul între relativele restrictive și cele non-restrictive din textele cercetate și relația dintre tipul de relativă și antecedentul ei, felul în care propoziția subordonată, prin elementul pronominal anaforic, își procură referința de la antecedent. Și aici vom opera o selecție, referindu-ne doar la antecedentul nume propriu și nume comun nedeterminat.

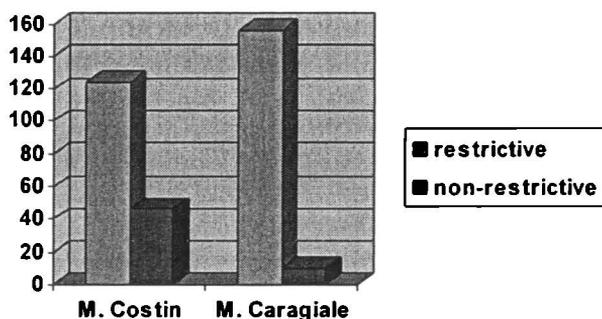
În „Letopiseșul” lui Miron Costin, am identificat 427 de propoziții relative cu antecedent. Dintre acestea, 257 sunt introduse prin relativul *care*, iar 170 prin relativul *ce*; dintre construcțiile cu relativul *care*, cele mai numeroase sunt **relative non-restrictive** (223), în schimb, în cazul construcțiilor cu relativul *ce*, raportul este invers (46 de construcții non-restrictive din 170). Și în corpusul alcătuit din textul lui Mateiu Caragiale, construcțiile cu relativul *ce* sunt majoritar **relative restrictive** (156 din 166), raportul menținându-se aproximativ în aceleași limite și în cazul relativelor cu *care* (216 din 287).

Graficele de mai jos ilustrează aceste raporturi:

Relative cu pronumele CARE

Relative cu pronumele CE

O primă concluzie ce derivă din compararea cifrelor este aceea că mijlocul cel mai frecvent de realizare a subordonării prin relativ este de tip **non-restrictiv** în corpusul din Miron Costin, spre deosebire de cel alcătuit din textul lui Mateiu Caragiale, unde am identificat doar 81 de relative non-restrictive în total (cu relativul *care* și *ce*), dintr-un corpus de 453 de construcții; așadar, la Mateiu Caragiale dominantă cantitativ este **relativa restrictivă**. Interpretarea acestui fapt din perspectiva relevanței ar putea fi aceea că în textul lui Miron Costin colocutorul este supus la un efort inferențial mult mai redus în vederea interpretării anaforei pronominale, recuperarea semantică a referinței antecedentului este facilitată de faptul că relativele sunt de tip apozitiv, pe când textul lui Matei Caragiale se adresează unui colocutor cu o experiență comunicativă mai evoluată, capabil să recupereze semantic informația din antecedent.

3.2. Antecedentul anaforicului

a) nume propriu

În general, numele proprii pot funcționa ca antecedent pentru relative non-restrictive – determinanți periferici care aduc un plus de informație semantică bazei. După Wilmet, numele proprii au intensionalitate nulă și extensionalitate ilimitată, pentru că ansamblul obiectelor la care se poate aplica substantivul respectiv (în afara enunțului) este o mulțime infinită. În enunț, extensiunea individuală a numelui propriu este însoțită de o extensiune maximală:

(3) Pentru **Pirgu**, *care se credea neîntrecut în cunoașterea obiceiurilor lumii înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă*. (M. Caragiale, *Craii*, p. 50)

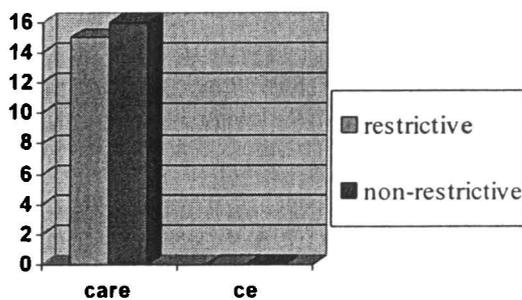
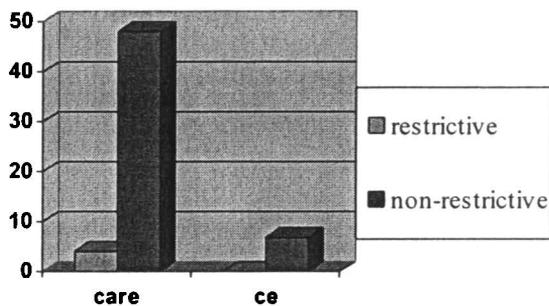
Relativa non-restrictivă păstrează intactă extensiunea antecedentului. Din acest motiv, relativele restrictive nu funcționează cu antecedent nume propriu decât în condiții speciale, în cazuri în care este posibilă reducerea extensiunii antecedentului nume propriu¹⁶

În corpusul investigat, am identificat 31 de construcții cu antecedent nume propriu în textul lui M. Caragiale (16 în relative non-restrictive și 15 restrictive, toate introduse prin *care*) și 59 de construcții în textul lui Miron Costin (4 relative restrictive, introduse prin *care*, și 55 non-restrictive - 48 introduse prin *care* și 7 prin relativul *ce*).

Graficul ilustrează proporțiile în care sunt distribuite propozițiile relative în corpus:

M. Costin – relative cu antecedent nume propriu

M. Caragiale – relative cu antecedent nume propriu

Se observă că la Miron Costin este foarte puțin reprezentat raportul sintactic de subordonare, când antecedentul este un nume propriu, majoritatea construcțiilor sunt de tip apozitiv. La Mateiu Caragiale, nici o construcție relativă cu *ce* nu are ca antecedent un nume propriu, în schimb relativele introduse prin *care* sunt distribuite aproape egal în ceea ce privește dependența de antecedent.

În exemplele extrase din M. Caragiale, numele propriu antecedent al relativelor non-restrictive este în toate situațiile – 16 construcții – antroponim, iar relativul *care* e de cele mai multe ori în cazul nominativ sau în acuzativ marcat prepozițional, rareori în caz oblic (v.11):

- (4) *Aflarăm că Pașadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea* (M. Caragiale, Craii, p. 101)
- (5) *văzuse de mai multe ori pe Napoleon I, care odată-i vorbise...* (M. Caragiale, Craii, p. 89)
- (6) *Pentru Pirgu, care se credea neîntrecut în cunoașterea obiceiurilor lumii înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă.* (M. Caragiale, Craii, p. 50)
- (7) *Aflarăm că Pașadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea* (M. Caragiale, Craii, p. 101)
- (8) *Gorică Pirgu n-ar fi făcut niciodată parte dacă n-ar fi fost tovarășul nedespărțit al lui Pașadia, de care aveam o evlavie nemărginită.* (M. Caragiale, Craii, p.47)
- (9) *Ca să-i dovedească lui Pantazi, pe care din "nene" nu-l scotea, cât îl iubea, îl tot săruta mereu.* (M. Caragiale, Craii, p. 67)
- (10) *Presupunând că era cu puțință să aibă de vorbit cu Pantazi, cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns* (M. Caragiale, Craii, p. 109)
- (11) *O noapte întregă a stat deunăzi cu Poponel să te batjocorească, da, cu Poponel, căruia (...) sari să-i iei apărarea* (M. Caragiale, Craii, p. 105)

Interesantă ni s-a părut construcția frecvent reperabilă în limba vorbită, prin care locutorul cumulează în referirea la o entitate, mai multe modalități de expresie a referinței: nume propriu cu determinant, nume comun apozitiv și demonstrativ deictic antecedent al unei construcții relative, pentru a obține o relevanță maximă:

- (12) *Să ți-l spun și cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica.* (M. Caragiale, Craii, p. 93)

În exemplul de sub (12), relativul își procură referința de la întregul complex nominal [*Fane al văduvei, zugravul*], deicticul *ăla* fiind doar antecedentul structural al relativei.

Dintre relativele restrictive cu nume propriu ca antecedent (15 construcții), unele se apropie, în privința decupajului operat asupra extensiunii antecedentului, de relativele non-restrictive:

(13) *Se deschise vorba despre Curtea-Vechă căreia fără biserica cu turlă verde ce-i poartă numele i-ar fi pierit până și amintirea.* (M. Caragiale, Craii, p.53)

De remarcat faptul că în aceste construcții, numele propriu este cel mai frecvent un toponim, spre deosebire de exemplele cu relativă non-restrictivă, în care toate numele proprii erau antroponime.

În construcția de mai jos, lectura restrictivă este condiționată de decupajul care trebuie să se opereze asupra extensiunii numelui propriu, de selecția unei proprietăți a acestuia – o porțiune a spațiului delimitată psihologic:

(14) *L-aș fi uitat anevoie, amintirea fiindu-i strâns legată de Cișmegiu căruia îi rămăsesem credincios* (M. Caragiale, Craii, p. 60)

Într-un singur loc am identificat un GN complex (nume propriu cu determinant demonstrativ deictic) în poziție de antecedent al unei relative non-restrictive:

(15) *mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească moartea Marelui Pan.* (M. Caragiale, Craii, p. 84)

La Miron Costin, am întâlnit relative non-restrictive cu relator adjectival de tipul:

(16) *la țara Silezii, căriia țări îi dzic leșii Slionsca* (M.Costin., Let., p.13)

(17) *Și în acești ai au adus Vasilie-vodă și moaștiile a sfintei prepodobnei Paraschevei, în anul 7148 [1640], căriia svinte viața și de pe ce locuri au fostu, să citești viața ei petrecută cu mare dumnedzăire în Minei, în luna lui octovrie în 14 dzile.* (M.Costin., Let., p. 116)

unde locutorul, conștient de faptul că recurge la o expresie fără referință proprie, anaforicul *căriia*, reia alături de acesta nominalul antecedent, într-o mișcare de reevaluare a discursului; locutorul prezumă o receptare „negativă”, pe care o salvează prin mărci redundante.

În alt exemplu, același procedeu al reluării nu mai manifestă redundanța din (16) și (17), pentru că avem de-a face cu un antecedent complex. Aici, reluarea, pe lângă rolul pragmatic de asigurare a cantității de informație necesare, de evitare a ambiguității, are și un rol de pivot structural al enunțului:

(18) *Este acestu Radu-vodă fecioru Mihnei-vodă, domnului muntenescu, carele Mihnea-vodă au domnitu pre o vreme cu Pătru-vodă Șchiopul la noi în țară.* (M.Costin., Let., p. 35)

Alteori, locutorul nu recurge la reluare, ci la o anaforă asociativă, pe care colocutorul o va interpreta pe baza prezumției de relevanță:

(19) *... iară Litvei veniia asupra craiul șvedzăscu Gustav, la Riga, care cetate, vestită foarte între cetățile lumii, atunceași au luat-o șfedul.* (M.Costin., Let., p. 67)

La fel și în exemplul următor, unde antecedentul este un GN amplificat prin coordonare:

(20) *Și multă vreme s-au frământatu acestu lucru în sfat, și cîțva boieri pre atunci apăra acestu lucru să nu hie, ales Toma-vornicul și Iordachie-visternicul, care capete de-abea de au avut cîndva această țară, sau de va mai avea.* (M.Costin., Let., p. 118)

4. Concluzii

Intenția noastră a fost aceea de a semnala faptul că este posibilă o analiză a construcțiilor relative în limba română din perspectiva relevanței, desigur, doar ca o modalitate de a rafina descrierea sintactico-semantică. În ceea ce privește interpretarea semantică a construcțiilor relative cu antecedent în română, am punctat doar câteva din cazurile în care relativul nu „copiază” referința antecedentului, ci este constrâns să opereze selecții, decupaje în extensiunea numelui dominant. Datele prezentate arată că atât aspectele pragmatice, cât și felul în care este afectată extensiunea nominalului antecedent sunt în strânsă legătură cu tipul de construcție relativă – restrictivă / non-restrictivă și probabil cercetarea celorlalte tipuri de relative va conduce la aceeași constatare.

Concluziile pe care le-am putea formula aici au, în mod inevitabil, un grad ridicat de relativitate datorat faptului că cercetarea este încă în curs; în plus, am lucrat pe un corpus limitat la operele a doar doi scriitori, dar cu siguranță o selecție care să acopere toate registrele limbii va oferi noi dimensiuni cercetării.

Note :

¹ DGS, (1997: 410)

² v. Cornilescu (1996), Manoliu-Manea,(1977), Nilsson (1969), Touratier (1980) etc.

³ v. Vasiliu & Golopenția-Eretescu (1969:92)

⁴ simbolul Rel este actualizat în structura de suprafață numai în cazurile în care se stabilește o identitate parțială (la nivelul unui simbol) între P1 și P2 (P1>P2 sau P2>P1), Vasiliu & Golopenția –Eretescu, (1969:92)

⁵ Lasnik & Uriagereka (1988:57): *A'-movement: Movement from a position that is assigned both a θ -role and a Case; the movement creates an adjoined position, which is an A'-position, and lacks a θ -role and a Case. The resulting chain (á, e) receives exactly one θ -role and a Case, both assigned to the empty category created by movement.*

⁶ Recent, s-a formulat o variantă mai restrictivă a legării expresiilor referențiale: *Condiția C. Expresiile referențiale trebuie să fie libere de antecedent (nu trebuie să aibă un antecedent în poziție argumentală).* v. Cornilescu (1995)

⁷ cf. Guțu (1957:166): *relația cu propoziția regentă se exprimă prin acordul în gen și număr cu substantivul sau pronumele determinat, iar apartenența la propoziția subordonată prin forma casuală a relativului.*

⁸ cf. Touratier (1980:53 ș.u.)

⁹ ne referim la accepția dată conceptului de Marc Wilmet, (1986), care propune o reconsiderare a domeniului referinței, pornind de la modelul dihotomic al lui Beauzée (*comprehension – étendue*); cele două noțiuni sunt redefinite în termeni de *extensiune* (ansamblu de obiecte cărora i se asociază un substantiv în enunț) și *extensitate* (cantitate de obiecte cărora i se asociază un substantiv sau o sintagmă nominală), concepte capabile să dea seamă de distincția dintre mărci de extensitate (*cuantificanți*), mărci de extensiune (*caracterizanți*) și mărci conjuncte de extensitate și de extensiune (*cuantificanți – caracterizanți*). Conceptul de *extensivitate* propus de Wilmet pentru a exprima raportul dintre extensitate și extensiune permite o subcategorizare a determinanților în *partitivi* și *extensivi*; pe de altă parte, conceptul de *extensionalitate* exprimă extensiunea în afara enunțului și este operant în clarificarea unor probleme legate de semantica numelui propriu. Celor patru noțiuni li se adaugă două mecanisme care reglează extensitatea: *extensitudinea* și *extensibilitatea*; acestea au rolul de a clarifica situațiile de ambiguitate referențială cu mijloace lingvistice, fără apelul la concepte filozofice. Recurgând la aceleași jocuri sufixale, Wilmet denumeste conceptele complementare seriei *extensivității*: *intensiune* (suma trăsăturilor semice care formează semnificatul unui substantiv / adjectiv / sintagmă nominală în enunț), *intensionalitate* (concept complementar extensionalității, desemnând suma trăsăturilor semice care formează semnificatul unui substantiv / adjectiv / sintagmă nominală în afara enunțului), *intensitate* (cantitate de obiecte care separă extensitatea de extensiune), *intensivitate* (activarea intensivității în cazul unei extensivități nule), *intensitudine* (predicația aplicată intensivității unui substantiv) și *intensibilitate* (variația intensivității unui substantiv sub presiunea externă exercitată de un alt element).

¹⁰ ne referim la reflexe morfosintactice ale relației semantice cu antecedentul: anumite trăsături formale ale elementului relativ, mod/timp verbal în grupul predicativ al relativei, dublare prin clitic.

¹¹ Redăm cele câteva situații tipice de folosire a relativei apozitive prezentate de Cornilescu (1996:215):

în discursul narativ, asigură fundalul descriptiv al evenimentelor, dând informații colaterale:

(1) *Fata, care știa că de făcut treabă nu mai cade coada nimănui, își suflecă mânecele, călcă lut...*

2. în secvențe descriptive, apozitiva menționează o proprietate de necontestat a obiectului respectiv:
Dar dacă fiarele pot redeveni mai bune, omul, care poate fi fiara cea mai rea dintre toate, este însă tot ce poate fi mai bun printre puii Doamnei celei mari.

3. relativa apozitivă are fortă ilocutionară diferită de a propoziției matrice:

Ion, care își jură că e cinstit, se afla la mine la ora furtului.

4. relativa apozitivă are funcție metatextuală:

Și aceste două sârboaice, de care va fi vorba în capitolul următor, au adus

5. relativa apozitivă aduce o informație parantetică:

Atunci iedul cel mic – care acum era și cel dintâi și cel de pe urmă – sare iute și deschide ușa.

Cornilescu include propozițiile introduse prin relativul compus *ceea ce* în categoria relativelor *continuitive*, dar ele au statutul unor apozitive a căror bază este o întreagă propoziție:

Am iubit-o pe mama lui mai mult decât am iubit viața, ceea ce mă face vinovat...

Relativele *continuitive* se caracterizează prin postpunerea față de matrice, ele reprezentând un comentariu al topicului discursului. Poziția finală, rematică, le conferă un mare dinamism comunicativ:

Și cum iese sfânta Duminică afară, odată și pornește desculță prin rouă, de culege o poală de somnoroasă, pe care o fierbe.

¹² Merlan, (1998:177): „prin *Q*, locutorul operează asupra propriului „dictum”, specificând un element actualizat în *P*, în intenția de a potența univocitatea discursului, adică de a-l construi cât mai puțin ambiguu posibil și de a dirija / facilita procesul interpretativ. *Q* semnaleză, așadar, o mișcare discursivă de reformulare, având o orientare retrospectivă”.

¹³ Wilson și Sperber (1988:140): „Theory of Relevance:

- Other things being equal, the greater the cognitive effect achieved by the processing of a given piece of information, the greater its relevance for the individual who processes it.
- Other things being equal, the greater the effort involved in the processing of a given piece of information, the smaller its relevance for the individual who processes it“.

¹⁴ Blakemore, (1992), apud Shin Hyun-je, (1996:212)

¹⁵ Merlan (1998: 180)

¹⁶ În exemplul: *Ion, care, a intrat acum și nu Ion, care, stă la masă este fratele ei*, nominalul este parafrazabil prin sintagma *acel Ion*, sau *acel individ numit Ion*, de unde și contrastul de indexare x_i / x_j , pentru că este vorba de referenți diferiți, cu alte cuvinte, în cadrul aceleiași extensionalități, se operează cu extensiuni diferite. Același contrast se observă și în cazul în care substantivul propriu nu este un antroponim: *Dunărea, care, traversează România nu este la fel de albastră ca și Dunărea, vieneză*. Relativa restrictivă este condiționată de decupajul care trebuie să se opereze asupra extensiunii numelui propriu, selecționând anumite proprietăți ale acestuia (în exemplul de mai sus, o anumită porțiune a aceluiași fluviu).

REFERINȚE

- DGS (1997) Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Ed. Științifică, București, 1997
- CORNILESCU (1995) Cornilescu, Alexandra - *Concept of Modern Grammar*, E.U.B., 1995
- CORNILESCU (1996) Cornilescu, Alexandra - *Montague Grammar and the Analysis of Relative Clauses*, E.U.B., 1996
- GRICE (1975) Grice, H.P. - Logic and conversation, in *Syntax and semantics*, vol.3: *Speech Acts*, P. Cole and J.L. Morgan (eds), Academic Press, 1975, p. 41-58;
- GUȚU (1957) Guțu, Valeria - Propoziții relative, în *S.G.* II, 1957, pp.161-172

- GUȚU-ROMALO (1985) Guțu-Romalo, Valeria - Părțile de vorbire flexibile, în *Limba română contemporană*, (coord. Ion Coteanu), Editura didactică și pedagogică, București, 1985
- HYUN-je (f.a.) Hyun-je, Shin, Cho Hye-sun, Relevance Approach to Anaphora, în *Studies in Modern Grammar*, online paper, <http://www.grammars.org.smog/journal/thesislist.htm>
- KEMPSON (1988) Kempson, R., Grammar and Conversational Principles, in Newmeyer FJ (ed), *Linguistic Theory: Extensions and Implications II*, 1988 p. 139-163
- LASNIK & URIAGEREKA (1988) Lasnik, H. & J. Uriagereka, *A Course in G.B. Syntax*, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1988
- MANOLIU MANEA (1977) Manoliu Manea, Maria - *Elemente de sintaxă comparată romanică. Tipologie și istorie*, T.U.B., 1977
- MERLAN (1998) Merlan, Aurelia - *Sintaxa și semantica-pragmatica limbii române vorbite. Discontinuitatea*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 1998
- NILSSON (1969) Nilsson, Elsa - *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Etude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969
- RIEGEL (1994) Riegel, Martin, J.C. Pellat, René Rioul - *Grammaire méthodique du français*, P.U.F., 1994
- SPERBER, D, WILSON D., *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford, Blackwell, 1986
- TOURATIER (1980) Touratier, Christian - *La relative. Essai de théorie syntaxique*, Paris, Klincksieck, 198
- VASILIU & GOLOPENȚIA (1969) Vasiliu, Emanuel și Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformatională a limbii române*, E.A.R.S.R., București, 1969
- WILMET (1986) Wilmet, Marc - *La détermination nominale*, P.U.F., 1986

IZVOARE

- MIRON COSTIN, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, ed. critică îngrijită de P.P. Panaitescu, Editura Junimea, Iași, 1984
- MATEIU CARAGIALE, *Craii de Curtea-Veche*, Editura Minerva, București, 1988

ABSTRACT

The present paper is a fragment of a corpus-based analysis of relative clauses in Romanian. The paper argues that the description of Romanian relative clauses should take into account not only syntactic aspects, but also a pragmatic and semantic perspective. Features investigated inside the relative clauses include the distinction *restrictive* vs *non-restrictive*, in correlation with a Relevance approach of anaphora; a noun substituted by an anaphora (a relative pronoun, in this case), or by an anaphoric chain, allows the speaker to avoid redundancy and also urges the hearer to activate his textual memory, in order to interpret the message.

SPECIFICUL DISCURSULUI ÎN INTERACȚIUNILE DE GRUP

Stanca Măda Grigoraș
Brașov

Subiectul propus în lucrarea de față este cu siguranță unul dintre cele mai actuale. Dezbaterile publice, întrunirile pe diverse teme, talk show-urile televizate sunt numai câteva din întâlnirile noastre zilnice cu aspectele controversate ale comunicării în grup. Este aceasta doar o multiplicare de ordinul aranjamentelor matematice a conversației *face-to-face*? Se aplică și în acest caz regulile politetii? Putem vorbi de comunicare non-verbală la nivelul grupului? Ce roluri sociale și comunicaționale își asumă membrii grupului? Care sunt strategiile folosite preponderent de aceștia? Răspunzând acestor întrebări, vom încerca să aducem în discuție perspectivele lingvistice pe care le deschide conceptul de grup, analizat până acum mai mult din perspectivă socio-psihologică.

1. Definirea conceptului de grup

Ca ființă eminentamente socială, omul își petrece cea mai mare parte a existenței sale în grupuri (familia, prietenii, clasa, școala, cuplul, serviciul etc.), modelându-și psihicul și comportamentul în funcție de influențele exercitate de acestea asupra lui sau de propriile reacții în raport cu ceilalți.

Așa cum simpla alăturare a moleculelor de hidrogen și de oxigen nu formează apa, tot așa simpla alăturare a mai multor indivizi nu formează un grup. Nici măcar totalitatea caracteristicilor hidrogenului și ale oxigenului nu ne ajută la identificarea tuturor caracteristicilor apei, așa precum există proprietăți ale grupurilor care nu pot fi deduse din însumarea caracteristicilor fiecărui membru al grupului. Grupul este așadar *mai mult* decât suma părților sale componente. Într-un grup există procese care au loc independent de caracteristicile individuale ale membrilor săi. Interacțiunile dintre indivizi determină apariția unor *reguli de grup* care apoi acționează ca un veritabil cadru de referință pentru membrii grupului.

Încercările de definire a grupului s-au făcut din diverse perspective (a scopului comun, a structurii sociale, a tipului și naturii interacțiunilor dintre membrii grupului etc.). Cea mai simplă definiție a grupului pare însă a fi cea oferită de Peter Hartley: Grupul există atunci când „oamenii se definesc pe ei înșiși ca membri ai aceluși grup și când existența lui este recunoscută de cel puțin un altul“. Același autor demonstrează existența a patru etape în evoluția unui grup: formarea (dominată de nesiguranță și confuzie), conflictul (manifestat ca ostilitate între membri), normarea (perioadă de consens și de creștere a coeziunii grupului) și performanța (perioada în care grupul poate funcționa cu succes). Aceste stadii sunt urmate inevitabil de un altul, final, pregătind ruptura, în care membrii grupului acționează oarecum în

2. Structura grupului: rolurile participanților și statutul lor în economia comunicării

Grupul nu are viață proprie decât prin indivizii care îl compun, prin legăturile, alianțele, conflictele ce îi unesc și îi separă, prin emoțiile pe care le simt în raport cu ceilalți. Grupul se poate structura în principal pe două planuri: planul individual și cel colectiv. Emoțiile transferate din plan individual în plan colectiv se substituie realității persoanelor prezente în grup și le determină raporturile. Este știut faptul că ceilalți sunt oglinda și suportul emoțiilor noastre.

În grup se remarcă raporturi de interdependență, de conflict și interacțiune. Starea de conflictualitate (intrapsihică, între grupuri sau subgrupuri, între persoane) influențează major structura grupurilor. În grupuri există raporturi complementare și conflictuale ce se manifestă atât sub forma unor complementarități conflictuale, cât și sub forma unor conflicte complementare. Exemple: constituirea de alianțe, cupluri sau subgrupuri situate pe poziții antagoniste, fenomenul de *leadership*, fenomenul de *șap ispășitor*, centrarea sistematică pe unul sau pe altul din membrii grupului. Fiecare din aceste elemente are un rol bine stabilit și se dovedește a fi absolut necesar funcționării în condiții normale a grupului, fapt observabil în momentul în care dispariția unuia dintre ele duce la dezechilibrarea sau chiar la ruptura grupului.

Dinamica internă a grupului, interacțiunile în vederea realizării unui scop comun, determină o anumită structurare a grupului în roluri și rețele corespunzătoare de atracție și de respingere. În manualele de psihologie se vorbește despre o structură centralizată a comunicării (grupuri în care conducătorul colectează toate informațiile și soluționează singur problemele care se ivesc) sau despre o structură descentralizată a comunicării (informația circulând în toate sensurile și la toți indivizii). Noțiunea de structură se referă însă și la o anumită ierarhizare a membrilor grupului, la locul ocupat de ei în grup conform rețelei de statute și roluri: poziții de lider, de anti-lider, de izolați sau respinși afectiv, de „verigă de legătură“ (mediator), de „satelit“ al grupului, de „șap ispășitor“ al grupului etc. Există și două situații aparte:

- Persoanele prezente fizic să fie considerate „exterioare grupului“ pentru că participă puțin din punct de vedere verbal, se situează în exteriorul anumitor discursuri sau al unui climat emoțional împărțit de ceilalți.
- Unele persoane absente fizic par a fi prezente în grup. Aceste persoane pot prinde contur, pot afecta relațiile dintre indivizi chiar și prin prezența lor imaterială.

O mare importanță o deține structura spațială a membrilor grupului, adică modul de amplasare al acestora în spațiu. Cercetările au arătat că într-o discuție în jurul unei mese rotunde, o persoană comunică preponderent cu cei aflați în fața sa, în detrimentul celor plasați la stânga sau la dreapta sa¹.

Compoziția omogenă sau eterogenă a grupului poate de asemenea influența apariția tensiunilor și conflictelor între membrii grupului. Gradul de legătură, autonomia sau dependența grupului, conformismul sau nonconformismul membrilor, stabilitatea sau instabilitatea grupului, personalitatea acestuia sunt tot atâtea argumente în explicarea diversității tipurilor de discurs și a situațiilor de comunicare posibile în interiorul unui grup.

3. Specificul comunicării de grup

Comunicarea de grup este un alt tip de comunicare interpersonală. Spre deosebire de comunicarea diadică, ea presupune mai mult de doi participanți. Limita superioară variază de la caz la caz, dar, îndeobște, se iau în considerare grupurile „mici“, de maximum 10 participanți, pentru a se evita scindarea grupului în subgrupuri pe considerente de afinități sau

preocupări diferite. Departe de a simplifica lucrurile, creșterea numărului participanților prezenți la dialog aduce în discuție pe lângă problema dialogului și problematica grupului.

Un element obligatoriu pentru orice grup este *interacțiunea membrilor grupului*, interacțiunea directă, nemijlocită, cea care presupune prezența „față în față” a partenerilor, cunoașterea fiecăruia de către toți ceilalți. Interacțiunea membrilor grupului se efectuează în vederea realizării unor obiective curente sau de perspectivă. Trebuie să distingem scopul grupului luat ca întreg, care orientează activitatea grupului, de scopurile individuale ale membrilor, trebuințele pe care aceștia intenționează sau speră să și le satisfacă în grup (trebuința de a fi aprobat de alții, de a-i domina sau influența, de a fi recunoscut, de a i se oferi un anumit statut etc.). Vom urmări în detaliu, în partea a doua a lucrării, strategiile comunicaționale de care uzează membrii grupului în atingerea propriilor scopuri.

Din punctul de vedere al funcționării grupului, se vorbește despre încorporările culturale, despre sincronie și asincronie, despre legăturile ritmice, despre gestică, non-verbal și sunete. Analiza teoretică a comunicării va avea în vedere aspectul verbal și cel non-verbal.

3.1. Comunicarea verbală

Înțelegă acum ca procesul continuu, comunicarea a fost analizată mult timp din perspectiva alternanței replicilor. Prin replică se presupunea exclusiv fluxul sonor emis de către un vorbitor (numit emițător) către un altul (receptor) care îl decodează în vederea înțelegerii mesajului. Comportamentul comunicațional al partenerilor / participanților depindea în fiecare moment de răspunsul dat de interlocutor la replica precedentă, *feedback*-ul devenind astfel unul dintre factorii fără de care mecanismul comunicării ar fi de neconceput. Comunicarea non-verbală a introdus o schimbare de perspectivă. „O dată cu recunoașterea valorii comunicative a comportamentului, nu se mai poate vorbi de asumarea alternativă a rolurilor de emițător și receptor, ci de două fluxuri informaționale continue și simultane, orientate în sensuri contrare (...). Acumulările încetează de a mai fi discrete, edificiul comunicării înălțându-se continuu, prin contribuția greu discernabilă a tuturor participanților.”²

Comunicarea este așadar continuă, iar mesajele se intercondiționează într-o manieră complexă. Dialogală, actuală, personală și ireversibilă, comunicarea de grup (și ne referim aici cu prioritate la comunicarea orală) are o dimensiune pragmatic-afectivă crescută, marcată și prin mijloace suprasedimentale și paralingvistice. Conform cercetărilor în domeniu³, există o interdependență între structura grupului și comunicarea dintre membrii acestuia. Se poate recunoaște structura unui grup prin monitorizarea desfășurării comunicării, deoarece aceasta creează și îi menține structura. O serie de studii au arătat că circa două treimi din comunicarea de grup se desfășoară de jos în sus, de la inferiori spre superiori.

Dialogul de grup se fundamentează pe aceeași relație bilaterală (A-B: B-A) dintre vorbitori (ca în cazul comunicării interpersonale diadice). Relațiile însă se multiplică, dând aspectul unei rețele complexe (A-B, A-C, A-D, ... A-Z, B-A, B-C, B-D, ... B-Z, C-A, C-B, C-D, ... C-Z, D-A, D-B, D-C, ... D-Z, Z-A, Z-B, Z-C, Z-D...). Datorită multitudinii mesajelor transmise concomitent, apar o serie de dificultăți de comunicare. Fără îndoială, dialogurile în grup sunt redundante, fapt datorat unei inevitabile suprapunerii a mesajelor. Receptorii pot reacționa simultan diferit la cuvintele emițătorului, regulile de *turn taking* fiind astfel ignorate. Crescând mobilitatea poziției de emițător sau de receptor, rolul unui coordonator

al discursului (mediatorul, uneori chiar liderul) se impune cu necesitate. Emițătorul urmează să indice (prin mijloace verbale sau non-verbale) dacă se adresează unui singur receptor sau mai multora, dacă mesajul se adresează întregului grup sau fiecărui component al grupului în parte.

Asupra aspectelor legate de tipologia discursului de grup și de strategiile adoptate de membrii grupului în vederea atingerii scopurilor comunicaționale proprii vom reveni în paragrafele destinate problematicilor respective.

3.2. Comunicarea non-verbală

Înscrisă în spațiul metacomunicării, comunicarea non-verbală (gestul, privirea, mimica, atitudinea, diferitele mișcări etc.) este „esențială comunicării, pentru că numai ea poate furniza elemente de înțelegere indispensabile”⁴. Studiul comunicării non-verbale a demonstrat că adesea „aflăm mai multe lucruri de la și despre interlocutorul nostru prin intermediul indiciilor ce scapă controlului conștient al emițătorului decât din semnalele pe care acesta ni le transmite cu bună știință”⁵.

Comunicarea non-verbală este influențată de proximitatea vorbitorilor și oferă avantaj vorbitorului în raport cu scriitorul. Gesturile, jocul fizionomiei, al gurii și ochilor, gesturile mâinilor, degetelor, ale întregului corp subliniază, punctează, pregătesc un efect de voce, formă sau gândire. Uneori gestul întregeste (nuanțează, dă expresivitate cuvântului rostit) sau substituie exprimarea verbală (orală), în condițiile în care trebuie să existe un acord total între elementele gestuale și cele verbale. Reacțiile extraverbale ale interlocutorilor permit locutorului să revină asupra formulei de adresare, a momentului adresării, să anticipeze un eventual răspuns defavorabil și/sau să ofere explicații suplimentare. Toate acestea presupun economie de timp și de vorbe.

Membrii grupului nu pot vorbi toți în același timp. Ei gândesc în grup, dar în virtutea protocolului, ei sunt obligați să folosească alte canale pentru a-și traduce gândurile. Limbajul nu se mai poate limita așadar la expresia lui verbală, prin urmare va chema în ajutor o serie de expresii non-verbale codate, expresii corporale nereductibile la acțiune, codate prin indicații simbolice reperabile, cu sintaxă proprie, uneori iconică. Ele nu sunt *actings* (jocuri de scenă), ci, dimpotrivă, ele țin de bunul-simț, se raportează la convențiile sociale generale, cunoscute de toți, deci asimilabile unui limbaj. Putem vorbi chiar de *acte ilocutorii*, întrucât semnele, chiar dacă sunt non-verbale, pot fi interpretate, gesturile fiind niște veritabili semnificați ai discursului. Substituind exprimarea verbală, gesturile au o valoare semantică evidentă: afirmare, negare, aprobare, dezaprobare, acceptare, respingere ș.a. Adesea teama de a fi mințiți, știind cât de ușor se poate trișa folosind canalul verbal, ne determină să ne îndreptăm atenția asupra manifestărilor non-verbale, încercând să deducem din graiul indiciilor ce se ascunde în spatele cuvintelor. În orice comunicare interpersonală coexistă cele două componente, cea intenționată și cea neintenționată, în cazul celei de-a doua neputându-se vorbi despre o *formulare* a mesajului în vederea influențării receptorului.

3.3. Politețea în relațiile dintre membrii grupului

Politețea a fost definită pe drept cuvânt ca „efortul constant prin care ne reglăm relațiile cu ceilalți și cu lumea”. Din punctul de vedere al categoriilor identitare, intrăm în relație cu două tipuri de persoane: „egalii”, care au statut similar cu al nostru (același sex, vârstă, nivel social și profesional) și „ne-egalii”, care au un statut diferit. Relațiile cu egalii se bazează pe

egalitate și reciprocitate: nu există drept de întâietate, eventualele servicii pe care ni le facem sunt echilibrate din ambele părți. Cu ne-egalii relațiile vor fi diferite, după cum raportul este *complementar* sau *ierarhic*.

Relația complementară unește vânzători și clienți, medici și pacienți etc. și se definește prin simpla constatare a diferențelor și absența raporturilor de putere. Respectul, echilibrul sunt dominante și obligatorii. Relația ierarhică este marcată de diferența de statut: „superiori“ sunt nu numai șefii, dar și persoanele mai în vârstă, cele cu studii sau femeile în raport cu bărbații. Astfel, fiecare își modulează comportamentul în funcție de partenerul social și de opoziția din cuplul pe care-l formează împreună cu acesta. După cum am arătat mai sus, între membrii grupului există relații de diverse tipuri. Deși se proclamă adesea egali, membrii grupului nu intră în relații de complementaritate. Conștient sau nu, ei se supun unei ierarhizări date fie de comun acord (prin convenție; spre exemplu aceea a alegerii unui lider al grupului), fie impusă de desfășurarea activității grupului. În cele din urmă, ceea ce determină structura grupului social și relațiile dintre membrii acestuia este prestigiul de care se bucură un membru al grupului față de ceilalți, imaginea pe care aceștia și-o formează despre el.

Comportamentul politic se manifestă adesea și în funcție de spațiul public sau cel privat. „Politețea spațiului public“ urmărește menținerea distanței interpersonale și se caracterizează prin depărtare și rezervă, în timp ce „politețea spațiului privat“ favorizează apropierea, contactul și comunicarea⁶.

Ritualurile politeții sunt obligatorii și în interacțiunile de grup; ele marchează recunoașterea identităților și statutelor, acordă fiecărui individ deferența și respectul ce i se cuvin, asigură menținerea și echilibrul relațiilor sociale. Salutul poate funcționa la nivelul grupului ca un semnal de recunoaștere, asigurându-i unitatea, deosebindu-l de alte grupuri asemănătoare și eliminând riscul unor relații conflictuale. Funcția salutului este de a le arăta celorlalți că i-am recunoscut și identificat. Saluturile pot oferi indicatori de proximitate (strângeri de mână, săruturi), de distanță (simplu zâmbet) sau de deferență (formule verbale fixe) care permit interlocutorilor să-și confirme reciproc pozițiile sociale pe care le ocupă unii față de ceilalți. Răspunsul la salut garantează reciprocitatea, armonia și echilibrul relațiilor interumane.

Un alt ritual al politeții este legat de prezentări. În cadrul unui grup, prezentările noilor membri au rolul de a încheia un fel de „contract de comunicare“ implicit între noul venit și restul grupului. Odată prezentat, noul venit poate fi acceptat cu drepturi depline în grup sau dimpotrivă, marginalizat și tratat cu superficialitate până când, prin personalitatea lui, se va impune grupului și acesta îl va recunoaște ca membru. O mare atenție în cadrul relațiilor de grup trebuie acordată diferenței dintre individ ca persoană și ca membru al unei comunități de interese. Indiferent de relațiile de grup, individului trebuie întotdeauna să i se acorde respectul cuvenit față de persoana sa, față de spațiul său intim și personal în vederea protejării individului, a integrității sale, a „obrazului“ și a „teritoriului“ său. Chiar dacă uneori viața în comun creează situații neplăcute, jenante, politețea este cea care ne salvează. „Reparația“ sub forma prezentării de scuze de către ofensator permite reinstaurarea respectului reciproc și păstrarea „cinstei obrazului“ celui ofensat.

Întreținerea relațiilor interpersonale de grup presupune pe lângă comuniunea de interese și dovedirea apartenenței la aceeași comunitate. Întrunirile, schimburile constante între membrii grupului (scrisori, telefoane, cadouri etc.) exprimă angajamentul fiecăruia față de ceilalți, reactualizează și duc mai departe relațiile de grup, constituind însăși veriga de unitate a grupului.

3.4. Discursul în comunicarea de grup

Tipurile de discurs variază în funcție de numeroase criterii. Unul dintre cele mai importante este legat de *scopul și conținutul* dialogului. În limba vorbită, finalitatea unui dialog poate fi complet diferită de punctul de plecare inițial. Intenția cu care vorbitorul inițiază dialogul precum și scopul acestuia pot fi manifestate deschis sau, dimpotrivă, ascunse de aparențe. O aparentă solicitare de informații se poate redirecționa spre un interogatoriu mai puțin inocent. Un ordin al locutorului poate fi o reacție la un fapt neașteptat, brusc sau, dimpotrivă, un act premeditat. Problematologicul interesează în egală măsură argumentația. Contextualizarea diferenței problematologice la nivelul argumentației permite protagoniștilor analizei discursului să vadă, de exemplu, în spatele unei fraze interogative, o aserțiune și viceversa.

Natura preocupărilor dezvăluie o gamă tematică nelimitată a dialogului în limba română, alternând între schimbul banal de opinii și dispută, convorbirea intimă și cea protocolară, între conversația aprobativă și confruntare.

Un alt element esențial în alegerea tipului de discurs este *mediul social* din care fac parte vorbitorii. Identitatea de mediu permite exprimarea familiară, iar diferența de mediu necesită formalizarea exprimării. M. Dinu, preluând analiza lui Martin Joss, distinge un număr de cinci trepte ale comunicării orale. *Stilul rece* caracterizează formele de comunicare necooperativă, în care emițătorul nu își cunoaște receptorul și deci nu primește feed-back-ul acestuia. *Stilul formal*, corespunzător adresării către un public numeros (ale cărui reacții sunt perceptibile pentru vorbitor), în care vorbitorul evită repetițiile, expresiile argotice sau prea familiare, elipsele și lăsarea în suspensie a unor propoziții. Atunci când destinatarul este un singur individ, folosirea stilului formal corespunde intenției de a marca distanța (deferența, disprețul sau sfidarea) vorbitorului față de persoana acestuia. *Stilul consultativ* este cel al discuțiilor cu caracter profesional, de afaceri, al negocierilor și tratativelor. Interlocutorul participă activ și lipsa preelaborării discursului face posibilă apariția unor ezitări, reluări, anacoluturi și chiar dezacorduri. *Stilul informal (casual style)* e specific conversațiilor libere în care vorbitorii nu își propun discutarea unui anumit subiect. Elipsele, argoul, acapararea discuției de către un singur vorbitor sunt permise datorită relațiilor de amiciție dintre vorbitori. *Stilul intim* recurge deja la un cod personal, puternic expresiv, în dauna referențialului, lacunar, presărat de elemente nearticulate, încărcat afectiv.⁷ Diversitatea situațiilor de comunicare dă naștere unor alte registre de exprimare, ce corespund rolurilor pe care vorbitorii le joacă într-un context dat. Din sfera dramaturgiei, conceptul de rol s-a extins asupra comportamentului social. Același individ, în contexte sociale diferite, adoptă atitudini și comportamente specifice împrejurărilor în care acționează (în raport cu părinții, cu șefii, cu subalternii, cu copiii, cu medicul, cu vânzătoarea, cu soția, cu prietenii, cu vecinul, cu trecătorul de pe stradă etc.). Vorbitorul realizează în toate aceste cazuri un efort de adaptare, pe lângă cel de convingere specific argumentației. Pentru a-și putea atinge scopul (să-și convingă interlocutorul), el trebuie să uzeze de toate resursele limbii, bine încheigate în strategii comunicaționale eficiente. Este ceea ce vom urmări în partea aplicativă a lucrării.

4. Tehnici ale discursului în interacțiunile de grup

Am ales spre analiză texte provenind din două surse diferite: *literară (Moromeții* lui Marin Preda) și de *limbă vorbită (Culegerea de texte document* *Milionarii de la miezul nopții*, cuprinzând selecția unor emisiuni televizate conduse de Marius Tucă și apărute în seria 'Izvoare narative').

Fiind conștienți de limitările pe care le are textul literar în analiza conversațională, în primul text am urmărit doar structura grupului adunat în poiana lui Iocan, la fierărie, relațiile și rolurile comunicative ce s-au stabilit între membrii grupului. Așa cum am arătat în subcapitolul destinat structurii grupului, ierarhia membrilor unui grup depinde de puterea, de statutul și de autoritatea fiecărui membru în raport cu ceilalți. Rolurile de grup (*team roles*) analizate de P. Hartley în a sa *Group Communication* sunt următoarele: *coordonatorul* (organizatorul, cel care îi menține pe ceilalți membri focalizați asupra obiectivelor de bază), *liderul* (inițiază și conduce, combate ineficiența grupului, îi împinge pe ceilalți să urmărească scopul propus), *inovatorul* (vine cu idei noi, creatoare), *monitorul* (criticul obiectiv), *jucătorul de echipă* (participă la activitățile grupului cu deplin spirit de echipă), *salahorul* (omul practic și harnic, muncitorul) și *investigatorul* (inițiază contactele în afara grupului)⁸.

Încercând să identificăm rolurile membrilor grupului adunat în Poiana lui Iocan, ne-am oprit asupra acelor intervenții ale naratorului care oferă informații privind obiceiurile comunicative ale diverșilor membri ai grupului. De asemenea, replicile personajelor sunt urmărite în scopul caracterizării comportamentului lor comunicativ.

Așezată strategic, „la o răspântie de uliți“, fierăria lui Iocan este locul unde sătenii din Siliștea-Gumești căutau prilej de vorbă în fiecare duminică dimineața. Pentru Ilie Moromete, adunarea era ca un ritual de la care nu putea lipsi: „Moromete ieșise din curte și plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimți celor două seceri stricate. (...) Dar chiar fără toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineața la fierărie. “ El și Cocoșilă erau sarea și piperul adunării, dând tonul: „Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei, mai ales duminica dimineața, dar dacă de la ele lipseau Moromete și Cocoșilă, nu erau prea reușite; Moromete era abonat la *Mișcarea*, Iocan la *Curentul*, iar Cocoșilă primea *Dimineața* și dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalți că Moromete și Cocoșilă erau supărați și n-aveau chef să discute politică “.

Împărțiți pe criterii de simpatii politice, sătenii adunați în piață sunt subiectul studiului de caz al principalelor roluri comunicaționale. Dacă Iocan este coordonatorul, cel care dă semnalul întrunirilor prin „piuitul cunoscut al nicovalelor“, Moromete este liderul prin excelență. El uzează de tehnicile specifice liderului: activarea și menținerea interacțiunii comunicative dintre participanți, readucerea la subiect a amatorilor de digresiuni, asigurarea pentru fiecare a satisfacției psihologice de natură să-i motiveze continuarea colaborării, crearea condițiilor interne pentru îmbunătățirea activității grupului, pregătirea materială, psihologică și informațională a întâlnirii. Înainte de a veni la întrunire, Moromete se rade proaspăt pentru a-și cinsti consătenii; semn de sărbătoare, bărbieritul este și un ritual de curățire efectuat cu regularitate înainte de a se înfățișa în fața membrilor grupului care-l întâmpină „de departe cu exclamații“. Moromete ține la statutul lui și nu vrea să-și piardă „cinstea obrazului“.

Înarmat sau nu cu ziarul, Moromete era întotdeauna pregătit să dezbată întrunirile din Parlament. Dumitru lui Nae, „era unul dintre cei cu care Moromete glumea cu plăcere“ și care se afla alături de el într-o asemenea împrejurare („Te duci la fierărie? Hai că merg și eu“). Glumele sunt remediul clasic pentru a facilita relaxarea auditoriului, iar Moromete știe să adopte stilul lejer, degajat („laissez-faire“) pentru a capta bunăvoința auditoriului: „Ce e. mă, de v-ați adunat aicea?! (...) Bună dimineața! “

Când vine vorba de interese, Moromete marșează diplomatic sau chiar ironic-autoritar. Când Iocan spune: „Du-te încolo cu secerile tale, Moromete! Nu pot să ți le fac azi“, Moromete se adresează altuia „fără să se sinchisească de Iocan“, pentru ca apoi să revină cu o altă solicitare: „Dă-mi o țigare, buzatule“. Deși îl repede: „Ia pleacă d-aici, Moromete.

bolborosi Iocan ridicându-și buza lui groasă și amenințându-l pe Moromete cu cleștele“, Iocan îi recunoaște autoritatea: „Se opri totuși din bătutul caielelor, băgă mâna în buzunarul șorțului și-i întinse lui Moromete tabachera“. Lipsa liderului face ca existența grupului să fie periclitată. După plecarea lui Moromete din poiană, chemat fiind de Ilinca, grupul se destramă: „După plecarea lui, ceilalți nu mai stătură nici ei mult“.

Figura anti-liderului e bine reprezentată de Cocoșilă. Anunțat de Dumitru lui Nae: „Păzea că vine Cocoșilă“, acesta își face o intrare în forță: „Mă, deșteptilor! îi apostrofă Cocoșilă de departe“ și îl atacă pe mesager: „Ești prost! Îl preveni în treacă pe Dumitru lui Nae.“ Pentru a nu se vedea silit să riposteze și să-l aducă la ordine pe Cocoșilă (așa cum i-ar fi cerut poziția de lider), Moromete „stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovăia cu unul din ucenici“, ignorându-l diplomatic.

O figură aparte a grupului este Din Vasilescu. El este monitorul grupului, observatorul atent care nu comentează nimic, asemeni unui critic pasiv „care se așază la margine“ și este „atent la toți ceilalți“: „Din Vasilescu surâse. (...) Nu zicea nimic, stătea acolo pe marginea poienii, (...) și asculta atent și liniștit“. El era artistul grupului: „Din Vasilescu ținea în mână un bulgăre mare de pământ galben și moale pe care îl frământa parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el, îl cunoșteau că avea obiceiul să stea uneori și să facă din pământ fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor...“ Deși aparent era absent la discuții, explicațiile pe care el i le oferă lui Ion al lui Mii stau mărturie pentru atenția cu care urmărește discuțiile. Ion al lui Mii este figura clasică a *outsider*-ului, „unul din aceia care la adunări stătea pe margine“, salutând „cu sfială“, „tresărind de plăcere, chiar roșindu-se“ atunci când era luat în seamă. Pentru Cocoșilă, Ion al lui Mii este „șapul ispășitor“, pentru că, spre deosebire de Iocan și Dumitru lui Nae, el nu reacționează la atacurile lui verbale injurioase, mulțumindu-se să tacă: „Ești prost! îl întrerupse Cocoșilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Mii se zăpăci și se roși“.

Țugurlan este anarhistul, „un glas neprietenos și străin“, nemulțumit de toți și de toate: „Nu e nimic de capul vostru!“ „Ce dracu, mă, Țugurlane, de înjuri p-acilea?“ (Dumitru lui Nae) „Ce e, Țugurlane, ai ceva cu mine? întreabă și Moromete“. Nemulțumit de toți și negăsind rostul politicii pentru oamenii cu burta goală, Țugurlan e singurul care nu ia în serios discuțiile lor. Departe de a le considera parte a siestei de duminică, Țugurlan vedea în discuțiile grupului o pierdere de vreme și deși „stricase adunarea“, el „stătea mai departe ca și când nu și-ar fi dat seama de acest lucru“.

Fin cunoscător al psihologiei grupului, Marin Preda dovedește și o bună cunoaștere a strategiilor specifice fiecărui rol comunicațional. Pentru a ne feri de intenționalitatea de grad secund (cea a autorului sau a naratorului) am ales în vederea analizei strategiilor comunicaționale specifice discursului de grup exemplificări din texte document – emisiunea *Milionarii de la miezul nopții*, moderată de Marius Tucă.

Deși ar fi fost poate interesant de urmărit rolul moderatorului de televiziune, am preferat să facem abstracție de rolurile comunicaționale ale participanților și să ne axăm numai pe strategiile verbale folosite. Înglobând mecanismele implicaturilor, presupuzițiilor, întrebărilor directe sau indirecte, aluziilor, politeții negative, jocurilor de cuvinte ș.a., strategiile verbale prezentate mai jos sunt definitorii pentru tipul de discurs analizat.

1. Atacul verbal direct asupra unci persoane prezente sau absente

- „Marius Tucă: Dar poate că interesează că dumneavoastră vopsiti florile în roșu. Gheorghe Funar: Nu, eu nu mă ocup de așa ceva, sunt un om sănătos, nu bolnav, cum sunt unii care scriu în presă și mă bucur că nu este semnătura dumneavoastră.“ (n.n. ATAC VERBAL DIRECT COMBĂTUT PRIN NEGARE, DELIMITAREA DE SUBIECT)

• „Marius Tucă: Dar ați fost în coalitie...

Adrian Păunescu: Domnule, noi am susținut, am mai spus asta într-o emisiune de-a dumneavoastră, noi am susținut tusea ca să nu vină cancerul. (n.n. ATAC DIRECT URMAT DE DELIMITARE JUSTIFICATOARE)

Marius Tucă: Da, dar ați fost dați afară din alianță ca și când ați fi fost junghiu! (n.n. RELUARE A ATACULUI)

Adrian Păunescu: Nu am fost dați afară. Nu mai vorbiți fără să știți.

Marius Tucă: Dar cum, ce ați făcut?

Adrian Păunescu: Am plecat noi. “ (n.n. JUSTIFICARE)

2. Atacul verbal indirect (marcat ironic, înțepător)

• „Marius Tucă: Domnule senator, haideți să nu încercăm în emisiunea noastră să dăm un drept la replică la ce a fost acolo. Poate că domnul Arachelian vă cheamă și spuneți acolo...

Corneliu Vadim Tudor: ...Păi nu ne cheamă niciodată domnul Arachelian, dar îl vom chema noi odată.

Marius Tucă: Unde o să-l chemați, domnule senator?

Corneliu Vadim Tudor: La vorbitor.“ (n.n. în pușcărie; ATAC VERBAL INDIRECT, SUBTIL SUGERAT, DAR FOARTE INCISIV)

• „Marius Tucă: Cine a avut un cuvânt de spus la PSM, domnul Verdeț sau domnul Păunescu?

Corneliu Vadim Tudor: La ei este o democrație adevărată. Au vorbit toți în același timp... “ (n.n. ATAC VERBAL INDIRECT, IRONIC)

3. Contraatacul verbal

• „Domnule Tucă, eu vă stimez foarte mult pentru ceea ce faceți. Vă admir pentru emisiunile extrem de reușite și urmărite de milioane de români, cele de la miezul nopții, pentru inspirația titlului în condițiile în care românii sunt săraci, nu milionari, (n.n. IRONIE FINĂ, PREGĂTITOARE CONTRAATACULUI) dar nu pot să vă înțeleg de ce aduceți în discuție subiecte minore, „când tara arde, baba nu se piaptână“. (n.n. INTERTEXTUALITATE) Deci nu ne ocupăm nici de fleacurile astea, nici de diversivunile din presă...“ (n.n. CONTRAATAC PRIN MINIMALIZAREA IMPORTANȚEI ACUZAȚIILOR)

• „Marius Tucă: ... Respect punctul de vedere al fiecărui invitat, așa cum respect...

Corneliu Vadim Tudor: Așa cum îl respectați și pe al meu. (n.n. RELUAREA CONSTRUCȚIEI ÎN VEDEREA DISTRAGERII ATENȚIEI INTERLOCUTORULUI ȘI ÎMPIEDICĂRII CONTRAATACULUI)

Marius Tucă: ... și punctul dumneavoastră de vedere, numai că veți observa că în emisiunile viitoare o să invit și lideri din UDMR; nu știu cum o să reactionați dumneavoastră, dacă o să folosească același limbaj pe care l-ați folosit în această seară. Probabil că mă veți înjura tot pe mine, că se întâmplă la emisiunea mea. (n.n. CONTRAATAC ELABORAT)

Corneliu Vadim Tudor: Eu am fost foarte civilizată, domnule Tucă. (n.n. DELIMITAREA DE RĂSPUNDERE))

Gheorghe Funar: Mă iertați că intervin. (n.n. INTERVENȚIE POLITICOASĂ – politețe negativă, exagerată în context – PREGĂTITOARE CONTRAATACULUI)

Marius Tucă: Vă rog, domnule Funar!

Gheorghe Funar: Nu veți avea ocazia să întâlniți lideri ai UDMR care să prezinte lucrurile ca și invitații dumneavoastră din această seară și nu știu dacă aveți în schemă post de translator să vă puteți înțelege cu ei în limba română.“ (n.n. CONTRAATAC VERBAL PROPRIU-ZIS, PRONUNȚAT IRONIC)

4. Sustragerea de la răspuns. Devierile, alunecările de la subiect. Delimitarea responsabilității față de faptele întâmplate.

..Propo, domnule Tucă, dați-mi voie să-l continui pe domnul Funar. Se tot lansează ipoteza asta de către Pro TV, de către trupa aia de șetrari condusă de Florin Călinescu, luați cu cazier de pe

marginea gârlei și fac...“ (n.n. DEVIERE PRINTR-O APARENTĂ CONTINUARE A IDEII ANTEVORBITORULUI)

• „Marius Tucă: Domnule senator, cum ați denumit alianța?

Corneliu Vadim Tudor: Este o propunere a mea, dar urmează să o comenteze și ceilalți colegi. (n.n. DELIMITAREA RĂSPUNDERII UNICE ASUPRA FAPTELOR) Eu am optat pentru o serie de cuvinte care au magia lor la populație, „Marea alianță pentru renașterea patriei“.

Marius Tucă: Deci dumneavoastră vreți să vrăjiți populația. (n.n. INCITAREA VORBITORULUI, PROVOCAREA UNUI RĂSPUNS)

Gheorghe Funar: Ce s-a întâmplat? Nefiind prezenți marii ziariști la Cluj-Napoca, deși au fost invitați... (n.n. DELIMITARE JUSTIFICATOARE)

Marius Tucă: ...Nu, care este poziția dumneavoastră acum? (n.n. READUCEREA VORBITORULUI LA SUBIECTUL DISCUȚIEI)

Gheorghe Funar: Imediat vă răspund. Nu știu de ce căutați să ajung pe ideea dumneavoastră. Există diversitate de opinii... (n.n. TRENAREA RĂSPUNSULUI)

Marius Tucă: Poate nu am nici o idee.

Gheorghe Funar: Aveți. Dumneavoastră sunteți tobă de idei...(n.n. CONTRAATAC IRONIC)

Corneliu Vadim Tudor: E Tucă de idei. (n.n. JOC DE CUVINTE CU INTENȚIE IRONICĂ)

Marius Tucă: Bateți toba! (n.n. JOC DE CUVINTE CU INTENȚIE IRONICĂ)

Gheorghe Funar: Revenind la această chestiune...“ (n.n. SE ÎNCEARCĂ REVENIREA LA SUBIECT)

• Marius Tucă: Ați simpatizat mișcarea legionară? (n.n. DEVIERE DE LA SUBIECT; ÎNTREBARE NEAȘTEPTATĂ, SE FORȚEAZĂ UN RĂSPUNS IMPULSIV)

Adrian Păunescu: Stați, domnule, puțin. Păi eu am început să vorbesc despre Guvern, despre faptul că nu am fost în Guvern și acum, ce stil e ăsta? (n.n. ESCHIVARE, EVITAREA RĂSPUNSULUI)

Marius Tucă: Pe domnul senator l-am întrebat. (n.n. REDIRECȚIONAREA ÎNTREBĂRII)

Adrian Păunescu: Știu, dar nu mă lăsați să termin?

Corneliu Vadim Tudor: Dacă îmi dai voie exact o singură frază, răspunsul la treaba cu mișcarea legionară.

Marius Tucă: Vă rog.“ (n.n. SCHIMBAREA SUBIECTULUI)

5. Eschivările și schimbarea bruscă a subiectului

• „Marius Tucă: Domnule senator, vă întrebam mai devreme despre acest embrion (...).Ce înseamnă acest embrion, pentru că PSM, PRM și PDSR au mai fost odată la un loc, atunci a fost și PUNR, și putem spune că guvernarea a fost nu tocmai fericită, în care au participat aceste partide. O luați de la capăt? Va fi altfel în opoziție?

Corneliu Vadim Tudor: Domnule Tucă, eu pot să vă dau un răspuns lung și un răspuns scurt... (n.n. ESCHIVARE)

Marius Tucă: Sau puteți să nu răspundeți. (n.n. ACUZAȚIE VOALAT IRONICĂ)

Corneliu Vadim Tudor: Pot să cânt sau pot să desenez. (n.n. CONTRAATAC IRONIC)

Dumneavoastră spuneți că noi am fost la guvernare. Eu resping această idee.“ (n.n. LOCUTORUL RĂSPUNDE ÎN FINAL ÎNTREBĂRII ADRESATE DE CĂTRE INTERLOCUTOR)

6. Repetarea raționamentului logic făcut de adversar în încercarea de a găsi o altă soluție logică. („A-ți bate adversarul cu propriile lui arme“)

• „Marius Tucă: Asta e ideea care vă unește, totuși, în ciuda clevetirilor...

Adrian Păunescu: Ideea care ne unește este că pe drumul pe care se merge acum, că eu cred altceva despre Cristian Tudor-Popescu, pe care, regret enorm că trebuie să îl consider în altă tabără, dar... (n.n. RELUAREA ACELEIAȘI EXPRESII, URMATĂ DE REDIRECȚIONAREA ATACULUI VERBAL)

Corneliu Vadim Tudor:...dar e foarte talentat, nu e nici o problemă. (n.n. CONTINUARE A IDEII, CU PUTERNICĂ TENTĂ IRONICĂ – aparent i se recunosc meritele, dar...)

Adrian Păunescu: Așa, eu asta spun...“

Aceste strategii comunicaționale sunt rezultatul îmbinării tuturor mecanismelor studiate de pragmatică. Dacă am fi avut posibilitatea analizei mijloacelor suprasegmentale de comunicare verbală și a celor non-verbale, am fi putut oferi o imagine mai cuprinzătoare a complexității fenomenului comunicării de grup. De asemenea, un corpus semnificativ de texte ar putea sta la baza unei încercări exhaustive de clasificare a strategiilor conversaționale de argumentare și persuadare, atât de des și variat utilizate în comunicarea de grup.

Note:

¹ *Manual de psihologie*, p.197

² Dinu, Mihai, p. 88

³ Hartley, Peter, *Group Communication*, p.127

⁴ Miege, Bernard, p. 62

⁵ Dinu, Mihai, p. 67

⁶ Picard, Dominique, p. 40

⁷ Dinu, Mihai, p.322-324

⁸ Peter Hartley, *Group Communication*, p. 122

BIBLIOGRAFIE

- ARDELEANU, SANDA-MARIA, 1995, *Repere în dinamica studiilor pe text – de la o Gramatică Narativă către un model de Investigație Textuală* -, Ed. Did. Și Ped., R.A., București
- DINU, MIHAI, 1997, *Comunicarea*, Ed. Științifică, București
- DUCROT, OSWALD, SCHAEFFER, JEAN-MARIE, 1996, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Ed. Babel, București
- IONESCU-RUXĂNDIOIU, LILIANA, 1999, *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, ediția a II-a, Ed. All Educational, București
- MIEGE, BERNARD, 1998, *Gândirea comunicatională*, Ed. Cartea Românească, col. Syracuse.
- MOESCHLER, JACQUES, REBOUL, ANNE, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Ed. Echinox, Cluj.
- PICARD, DOMINIQUE, 2000, *Politețea, manierele elegante și relațiile sociale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
- POPESCU-NEVEANU, PAUL, ZLATE, MIELU, CREȚU, TINCA, 1999, *Psihologie, Manual pentru clasa a X-a școli normale și licee*, Ed Did. Și Ped., R.A., București
- PREDA, MARIN, *Moromeții*, vol.I (cap. XVIII-XXI)
- ROUCHY, JEAN CLAUDE, 2000, *Grupul – spațiu analitic. Observație și teorie.*, Ed. Polirom, Iași
- TUCĂ, MARIUS, 2001, *Milionarii de la miezul nopții*, Ed. Machiavelli, București, col. Istorie și Politică (p. 198–269).

THE SPECIFIC OF THE DISCOURSE IN GROUP INTERACTIONS

Apart from the socio-psychological analysis of the *group*, the concept is due to offer a substantial support for a linguistic analysis, too. We are trying to work out the premises of such an analysis proceeding from the group definition and rules up to the group structure (the team roles and the status of the participants) in the process of group communication. We have emphasized upon verbal and non-verbal group communication, and upon the importance of politeness in maintaining group relationships.

We have exemplified by means of two different text types and sources: M. Preda's „Moromeții“ (a literary text) and Marius Tucă's television show (a transcription of spoken language). The first one offered the support for identifying and analyzing Peter Hartley's *team roles* and many others, while the second text offered an account of the mechanisms of pragmatics as they are encountered in group communication: implicatures, presuppositions, direct and indirect questions, allusions, hints and innuendoes, negative politeness, puns and so on. These are gathered into various strategies of persuading *the others*, the main aim of any rhetorical process.

The mechanisms of group communication are much more complex than presented in this paper, therefore we strongly feel the need of a profound thoroughgoing study of the means of reaching them.

SUBIECTUL ÎN CONVERSAȚIA FATICĂ. ASPECTE DIN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Răzvan Săftoiu

Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești

Atunci când două persoane necunoscute sunt puse în situația de a călători împreună, ele încep să vorbească despre orice, din dorința de a face ca timpul să treacă mai repede. Prin abordarea unui subiect neutru (precum vremea sau destinația), este posibilă închegarea unei relații fără a spune prea multe lucruri. Interactanții nu se așteaptă să afle nimic nou, ci se așteaptă să stabilească o relație amabilă și să mențină deschis canalul de comunicare. Conversația astfel inițiată se numește *conversație fatică*, tipul minor de interacțiune verbală ce poate fi definit astfel:

discurs oral și spontan, dependent de momentul vorbirii, cu puternice referiri la situația de comunicare, care servește la stabilirea și menținerea realțiilor sociale; acest tip de conversație se desfășoară în sfera privată, între indivizi (statutul social nu este esențial) care negociază dezvoltarea subiectului și își asumă în mod liber rolurile de emițător și receptor.

Conversația de zi cu zi poate începe în urma observării unor aspecte din realitatea extravербală, însă prima informație verbală transmisă este *informația relevantă pentru inițierea conversației sau informația-start (disclosure relevant information*, conform actului fatic „disclose“ [destăinuire] propus de Edmondson) prin care îi arătăm virtualului interlocutor că suntem dispuși să stabilim o relație de comunicare. Acesta va lua în considerare oferta noastră și, prin urmare, va acționa (*act*), sau nu o va lua în considerare, deci nu va acționa (*don't act*). De fiecare dată când apare termenul nepreferat (subiectul a fost respins), se încearcă stabilirea unui alt punct comun.

În interacțiunea verbală tranzacțională (*business talk*), subiectele abordate sunt determinate de finalitatea discursului. În conversația fatică (*small talk*), alegerea subiectului este mai puțin evidentă, pentru că de cele mai multe ori, acest tip de conversație a fost parafrazat drept „arta de a vorbi despre nimic“. Dar despre ce vorbim atunci când ne aflăm alături de o persoană străină într-un compartiment de tren, spre exemplu? Cum alegem subiectul?

Pornind de la premisa că principala funcție a limbajului este cea socială, se poate afirma că interacțiunea verbală pe teme minore este un comportament social învățat, actualizat ori de câte ori vorbitorul recunoaște o situație-prototip. Aceasta corespunde teoriei *cadrlui* (actualizarea unor modele mentale). Așadar, conversația fatică este conversația pe teme minore, stereotipă, despre aici și acum, în care clișeele sunt permise și folosite abundant, pentru că interactanții nu se așteaptă să afle nimic nou. Atunci când vorbitorii recunosc situația descrisă mai sus, ei își selectează din memorie *cadrlul* potrivit și folosesc informația conținută pentru a adopta comportamentul social adecvat.

O dată ce persoana căreia ne-am adresat a oferit interpretarea așteptată (i.e. ne-a răspuns), se poate face următorul pas: inițierea subiectului, lucru ce este demonstrat de exemplele următoare.

- (1) 1 A: ce mai faceți fetelor? ce-ați făcut în week-end? ați văzut careva filmul?
2 M: ce film?
3 A: ăla de la Patria.
4 B: lupta cu înălțimile?
5 A: da.
6 M: nu.

Acest exemplu este un extras din înregistrarea efectuată cu câțiva studenți din anul întâi, într-o zi de luni, în timpul pauzei. Cu toate că erau colegi de grupă, interacțanții se cunoșteau destul de puțin, acest lucru fiind evident în modul în care persoana A inițiază conversația. Ea nu lansează o ofertă (O_1 – *ce mai faceți fetelor?*) pentru care să aștepte să primească un răspuns satisfăcător (probabil S_1 – *bine.*), ci formulează trei oferte gradabile: O_1 – *ce mai faceți fetelor?*, O_2 – *ce-ați făcut în week-end?*, O_3 – *ați văzut careva filmul?*. Le-am numit oferte gradabile, pentru că persoana care le-a inițiat pornește de la aspecte generale (O_1), trece prin stereotipii și clișee moderne (O_2) pentru a ajunge la subiectul pe care voia de fapt să-l propună (O_3). Pentru acest exemplu, nu am putea construi un *cadru*, un model mental propriu-zis, pentru că subiectele care pot fi abordate în pauză sunt extrem de variate. Ceea ce putem face este să identificăm *cadrul* pentru situația prototipică de conversație fatică. De fapt, cei care au fost înregistrați în situații informale (de vorbă cu prietenii, cu colegii, cu secretara) au recunoscut situația CONVERSAȚIE FATICĂ și și-au actualizat modelul mental pentru aceasta. Pentru exemplul (1), variabilele ar putea fi: *sfârșit de săptămână, relaxare, film*. Având în vedere acest model, putem spune că inițierea persoanei A se conformează întru totul cadrului identificat mai sus: a vorbi despre „orice“ se reduce la a vorbi despre modul de relaxare după o săptămână de școală, adică a vorbi despre film. Ultima ofertă (O_3) este cea care a atras atenția celorlalți participanți, însă ea a fost contracarată: C_1 – *ce film?*. Mișcarea de contracarare este urmată de o mișcare de satisfacere (S_1 – *ăla de la Patria.*), iar aceasta este urmată de o mișcare de ofertare (O_4 – *lupta cu înălțimile?*). Primul pas, inițierea conversației, se încheie cu satisfacerea O_4 prin S_2 – *da*, altfel spus participanții au stabilit de comun acord despre ce film dorea persoana A să vorbească, dar au respins oferta inițială (din lanțul de oferte) O_3 prin R_1 – *nu*: participanții nu au văzut filmul, deci vor cere mai multe informații despre el sau vor încheia subiectul. Acest exemplu este dovada că subiectele din interacțiunea verbală minoră sunt negociate: se ajunge la *cunoștințele împărtășite* (shared knowledge) numai prin metoda încercării și a eșecului.

Dacă în exemplul precedent subiectul a fost introdus printr-o întrebare, aceasta nu este singura modalitate de inițiere a unei conversații, așa cum reiese din exemplele următoare.

- (2) 1 S: eu, de când cu grila asta nouă. mă uit numai la prima.
2 R: la Huidu? la cronică?
3 S: a: deliciul meu ăla.

Exemplul (2) este extras dintr-o înregistrare cu o secretară aflată într-o scurtă pauză. Conversația a fost inițiată de o afirmație (S: sâmbătă seara am văzut o emisiune stupidă la antena unu. aia cu vedetele), însă ea a fost întreruptă de primirea unui telefon. După ce a încheiat conversația la telefon, secretara a reluat subiectul general (despre emisiunile de televiziune), însă și-a îndreptat atenția spre ceea ce o interesa: noua grilă de programe a unui

cum am arătat mai sus, B lansează o ofertă și propune opțiuni, iar A continuă printr-o mișcare de amplificare. Urmează momentul relevant pentru continuarea conversației: B poate continua cu o mișcare de satisfacere (chiar și *backchannels*) sau cu lansarea unei oferte ce s-ar referi la un fapt din emisiune. B nuanțează subiectul propus prin contracararea din replica 1 (C_1 – *eu n-o prind miercurea*), și aduce în prim plan noi aspecte.

În replicile 2-4, subiectul este dezvoltat cu referire la ziua în care emisiunea este difuzată în reluare: „duminică“ (cuvântul apare de patru ori). B confirmă (S_2 – *știu. duminica*) și reofertează (RO_1 – *dar întotdeauna o pierd*). După cum se vede în replica 4, A nu răspunde printr-o mișcare de satisfacere, ci printr-o mișcare de amplificare a ofertei O_2 : *eu stau fără grijă c-o văd duminica*. Persoana A dezvoltă mai departe subiectul la care s-a ajuns de comun acord: ce mai poți vedea la televizor în ziua de duminică, pe un anumit canal. Tranziția de la o emisiune la alta se face prin folosirea formelor anaforice: *văd duminica în reluare ăsta cronică cărcotașului, văd emisiunea aia a lui Virgil Ianțu cu copiii*.

„Traseul“ parcurs de participanții la conversație pentru a ajunge să dezvolte subiectul inițial (general) poate fi vizualizat în următoarea schemă: programe de televiziune › opțiuni › amplificare › moment relevant pentru continuarea subiectului › contracarare › ofertă › satisfacere. Aceasta înseamnă că – pentru a putea continua conversația – A și B au făcut apel la cunoștințele comune: amândoi erau familiarizați cu noua grilă de programe a unui anumit post de televiziune românesc și amândoi urmăreau noile emisiuni ale postului. Așadar, *nuanțarea* se referă la introducerea de noi aspecte în legătură cu subiectul prin negociere, iar *dezvoltarea* se referă la intervenții elaborate în legătură cu subiectul propus. În exemplul de mai sus, A dezvoltă subiectul atunci când vorbește despre ceea ce poate revedea duminică (replica 4), dar îl nuanțează atunci când negociază cu B.

În unele situații înregistrate, participanții sunt atât de prinși de subiectele pe care le abordează, încât nici nu-și dau seama că – uneori – conversația pe care o construiesc este ciclică, altfel spus ei revin la subiectul precedent sau chiar la cel inițial. Situația din urmă apare atunci când subiectele abordate sunt variate și există o oarecare distanță în timp între inițierea conversației și momentul la care reapare subiectul. În continuare, mă voi opri la un fragment care reflectă situația descrisă: exemplul este extras din conversația studenților din timpul unei pauze.

- (5) 1 A: ce mai faceți fetelor? ce-ați făcut în week-end? ați văzut filmul?
2 M: ce film?
3 A: ăla de la Patria.
4 B: lupta cu înălțimile?
5 A: da.
6 M: nu:
7 A: e astăzi la patru jumate aici la noi.
8 B: astăzi?
9 A: ihî
10 B: și cât e biletul?
(...)
21 B: nu se ține aici în aulă?
22 A: da.
23 B: mie mi-a zis Dana că nu se vede prea bine pentru că era:
24 A: |
cine ți-a zis?
25 B: Dana.

26 A: care Dana?

27 B: Pîrvu.

28 A: e nu se vede bine! c-am fost eu

[
29 B: n-a avut ochelarii la ea.

((râd))

30 A: e bine... și poți să și mănânci și vezi și la televizor. televizor auzi!

[
31 B: hai să mergem la film. eu

vreau să merg.

(...)

82 B: la cât e filmu ăla?

83 A: la patru jumate.

84 B: și biletele de unde se iau?

85 A: d-acolo. dinainte.

86 B: la intrare?

87 A: de la intrare.

88 B: mergem.

Pentru a scoate în evidență faptul că participanții la interacțiunea verbală revin la subiectul inițial, am păstrat numerotarea originală a replicilor, astfel încât între replicile 11-20 și 32-81 sunt abordate alte subiecte: un alt film, o emisiune de televiziune care conduce la o secvență de bârfă, un ziar cu oferte de locuri de muncă, numele unei colege.

Primele trei schimburi verbale au fost comentate deja: oferta persoanei A este respinsă de ceilalți participanți la conversație, deoarece subiectul nu le era cunoscut. Cu toate acestea, A nu încearcă să inițieze un alt subiect, ci alege să nuanțeze subiectul inițial prin oferirea de detalii: O_3 - e *astăzi*, *la patru jumate*, *aici*, *la noi*. Deși subiectul părea compromis – în sensul că numai o persoană știa filmul, iar conversația nu putea continua – A reușește să stabilească puncte comune cu ceilalți participanți prin referirile deictice: (*astăzi* și *aici*) urmate de explicații (*la patru jumate* și *la noi*). Astfel, A dezvoltă subiectul inițial și îi atrage în conversație pe ceilalți prin numai patru elemente. O dată ce elementele au fost însușite și de ceilalți participanți, conversația poate continua.

Într-o primă etapă, participanții revin la unul dintre elemente (*aici la noi*) pentru a-l explica mai bine (replicile 21-31). B lansează oferta O_1 (*nu se ține aici, în aulă?*) pentru explicarea folosirii indefinite a pronumelui (*la noi*): dintre sălile în care se poate difuza un film. numai aula are condițiile necesare. Persoana A produce mișcarea de satisfacere (S_1 – *da*), ceea ce echivalează cu un răspuns ce îi permite interlocutorului să continue (*go ahead response*). Pentru că are încuviințarea lui A, B lansează oferta O_2 (*mie mi-a zis Dana că nu se vede prea bine*) cu scopul de a cere lămuriri. Persoana A recurge la două mișcări de contracarare: mai întâi contracarează informația despre persoana care și-a exprimat nemulțumirea față de condițiile oferite de aulă (C_1 – *cine ți-a zis?*), apoi contracarează nemulțumirea prin oferirea exemplului personal (C_2 – *e nu se vede bine! c-am fost eu și e bine*).

În a doua etapă, participanții la conversație reiau subiectul mult mai târziu (replicile 82-88): ei cer lămuriri în legătură cu cel de-al doilea element din oferta inițială a lui A: *e astăzi la patru jumate*. Atunci când participanții la interacțiune nu mai găsesc nimic de spus, ei recurg la un subiect anterior (considerat sigur). În fragmentul prezentat, revenirea la subiectul inițial

are loc după momentul în care se pune capăt brusc unei secvențe de interacțiune. După un moment de pauză, în care participanții nu mai știu ce să spună, reluarea conversației se face, de obicei, printr-o întrebare de legătură, prin care se reactualizează punctele comune. Astfel, B lansează o ofertă prin care urmărește să readucă în actualitate subiectul de la care au pornit: *la cât e filmul ăla?* De fapt, B nu uitase ora de începere a filmului, însă pentru a putea continua cu o întrebare la care inițial nu primise răspuns (v. replica 10), B a recurs la „legarea“ conversației de un aspect deja stabilit. În răspunsul său, A folosește referiri deictice (*d-acolo, dinainte*) pe care B încearcă să și le explice (*la intrare?*) înainte de a se hotărî.

Atunci când subiectul conversației fatică nu se mai menține în sfera generalităților sau, pur și simplu, nu mai prezintă interes pentru interacțanți, el va fi schimbat. Astfel, participanții la interacțiune vor putea abandona subiectul în favoarea altuia (asupra căruia decid prin negociere) sau vor termina conversația brusc.

În exemplul de mai jos, S și R sunt colegi la Catedra de Filologie a unei universități, iar S își manifestă refuzul de a mai continua cu subiectul „Iași“ și propune un altul.

(6) 1 R: cum s-a rezolvat cu Iașul?

2 S: s-a rezolvat că nu mai mă duc. s-a rezolvat de nu se poate. nu.

3 R: care-a fost motivul?

4 S: motivul a fost că nu-mi permit să scot din buzunarul propriu atâția bani pentru două zile.

5 R: dar cu oferta?

6 S: păi tot mă ducea la vreo șapte sute de mii și m-am gândit și am zis nu. dacă tot lucrarea aia am o șansă s-o public în revist-aia d-acolo afișată

7 R: dialogos

8 S: așa: nu. nu și nu și nu. și m-am enervat foarte tare pentru că-

9 R: da' asta are niște condiții aici.

10 S: știu mă... și să știi că sînt niște chestii care se bat cap în cap. mi-a zis cineva că zice că dă o indicație pentru nu știu ce într-un loc și pe urmă o cam anulează în alt loc.

În acest fragment, S este cel care propune îndepărtarea de la subiectul inițial (Iași), care fusese redus la un subiect tabu în conversația fatică: banii. S lansează o ofertă care îi îndepărtează pe cei doi participanți de la subiectele anterioare: O_4 – *dacă tot lucrarea aia am o șansă s-o public în revist-aia d-acolo afișată*. Astfel, S îi atrage atenția lui R către un anunț afișat în catedră, iar subiectul tabu este abandonat. S alege să continue conversația prin selectarea unui element din realitatea extraverbală: anunțul despre o anumită revistă despre care participanții la conversație nu știau prea multe.

Dacă primele trei schimburi verbale pot fi încadrate perechii de adiacență întrebare-răspuns (replicile 1-6), alta este situația începând cu al patrulea schimb verbal: se stabilește perechea de adiacență informație transmisă-exprimarea acordului. În prima fază (replica 8), S oferă o mișcare simplă de satisfacere (S_3 – *așa*) pentru a-i transmite interlocutorului că a procesat informația referitoare la titlul revistei (O_5 – *dialogos*), însă continuă cu contracararea ofertei inițiale (O_i – *cum s-a rezolvat cu Iașul?*). De fapt, S a contracarat vehement oferta lui R încă din primul schimb verbal ($C_{1(i)}$ – *s-a rezolvat că nu mai mă duc. s-a rezolvat de nu se poate. nu.*), a continuat în al treilea schimb ($C_{2(i)}$ – *m-am gândit și am zis nu*) și în al patrulea ($C_{3(i)}$ – *nu. nu și nu și nu*).

Alegerea lui S de a se îndepărta de la subiectul incomod (banii) este evidentă în al treilea schimb verbal: după ce produce o mișcare de satisfacere (S_2) pentru oferta O_3 , contracarează oferta inițială și propune un alt subiect (O_4). În al patrulea schimb verbal, S

contracarează încă o dată oferta inițială și vrea să propună un alt subiect (probabil costul ridicat al deplasării), dar – așa cum era de așteptat după contracarările repetate – interlocutorul menține subiectul mai sigur: revista. O dată ce s-a ajuns la un consens în privința noului subiect, acesta este continuat prin oferirea de răspunsuri elaborate.

Exemplul (7) este un fragment dintr-o conversație la telefon ce a avut loc între realizatorul unei emisiuni TV de dimineață (H) și o telespectatoare (S).

(7) 1 H: da' de ce ești așa dus rău cu sorcova măi Horia?

2 S: păi: sînt emoționat.

3 H: ești emoționat Horia? Horia tu ești îndrăgostit?

4 S: puțin.

5 H: de cine Horia? hahaha:

6 S: vreau să spun că ești un supertip

7 H: stai că schimbă placa.

[

8 S: extraordinar.

9 H: ((își drege vocea)) Sofia

10 S: da

11 H: deci hai să lăsăm problemele su- super eu n-am studiat la eu am studiat supervedete sînt su- su- supervedete sînt noi sîntem aici oameni obișnuiți între oameni ne comportăm natural. unul dă la sunete hăis altul în dreapta cea dar spune-mi tu ce faci de stai singură la ora asta? uite e nouă fără un sfert stai singură acasă-n pat. de ce ești singură Sofia?

12 S: păi: sînt singură doar de vreo cinci minute.

13 H: dar cine a plecat de cinci minute?

14 S: iubitu'

În prima parte a conversației cei doi au încercat să stabilească punctele comune (i.e. realizatorul a rugat-o pe interlocutoare să-i descrie poziția din care privește la televizor pentru a se transpune în locul ei) și au fost de acord să-și schimbe rolurile (imaginar). Conversația a continuat în acest mod (1-4) până în momentul în care realizatorul a formulat o întrebare care a depășit granița generalităților și a jocului (replica 5). În acest moment, telespectatoarea a refuzat să răspundă și a încercat să inițieze un alt subiect prin formularea unui compliment (O₁ – *vreau să spun că ești un supertip*).

În primă instanță (C₁ – *stai că se schimbă placa*), H contracarează oferta în ansamblul ei. Altfel spus, faptul că S a terminat brusc jocul a fost resimțit de către H ca o mișcare de dezarmare; S s-a simțit agresată și s-a autoprotejată. Dându-și seama că telespectatoarea a reacționat astfel din rațiuni de păstrare a propriei imagini, realizatorul inițiază strategiile de remediere (replica 11). H contracarează un aspect particular al enunțului lui S (substantivul *supertip*) și ezită înaintea formulării propriului punct de vedere (conjunția conclusivă folosită ca *starter*: *deci*). H încearcă restabilirea egalității între el și telespectatoare prin folosirea unor mărci de includere a acesteia în conversație (interjecția *hai*, persoana I plural), pentru că o conversație fatică are loc numai între indivizi. nu între persoane care își asumă statuturi sociale diferite. Numai după ce a atenuat posibilele prejucții aduse eului telespectatoarei, realizatorul a lansat un nou subiect și l-a abandonat pe cel care determinase reacția de autoprotejare din partea lui S.

În exemplul precedent, terminarea bruscă a conversației a fost urmată de aplicarea unor strategii de remediere, astfel încât subiectul care ar fi putut aduce prejucții eului individual a fost abandonat, iar un altul a fost inițiat. În exemplul următor, conversația se termină brusc și este reluată după o pauză destul de lungă cu reluarea unui subiect precedent.

- (8) 1 A: cum te cheamă?
 2 E: Haricleea.
 3 A: ă::?
 4 B: n-o cunoști?
 5 A: Haricleea?
 6 E: da.
 7 A: ești româncă?
 8 B: cum adică dacă e româncă!
 9 A: eu n-am auzit numele ăsta pân-acum.
 10 E: nu știi de Haricleea Darclee?
 11 A: cine-a fost?
 12 E: o cântăreață de operă.
 13 A: a:: d-aia n-am auzit de ea. dacă era cântăreață de altceva... și cum de ți-au pus numele ăsta?
 14 F: n-are nici o legătură cu muzica, așa că nu mai întreba.

Fragmentul de mai sus este extras din înregistrarea cu studenții din anul I în timpul unei pauze. Un subiect de conversație care apare destul de des în timpul pauzelor este tema de seminar sau imposibilitatea de a lua notițe pentru că profesorul vorbește prea repede. Persoana A nu înțelegea o frază în limba franceză, iar E s-a oferit să o ajute. Pentru că A și E nu se cunoșteau (erau din grupe diferite), A a avut inițiativa și a întrebat-o pe E care este numele ei. Inițierea conversației nu are nimic deosebit, ea prezentând o structură tipică pentru conversația fatică: perechi simple de adiacență (întrebare-răspuns), identificarea, abordarea indirectă. Numele interlocutoarei i se pare ciudat lui A; în consecință, ea lansează oferta O_2 (*ești româncă?*) pentru a primi lămuriri, dar oferta este contracarată de B (C_2 – *cum adică dacă e româncă?*). A își reformulează oferta (RO – *eu n-am auzit numele ăsta pân-acum*), însă este din nou contracarată, de data aceasta de către E (C_3 – *nu știi de Haricleea Darclee?*). Mișcarea așteptată este satisfacerea contracarării, altfel spus A ar trebui să răspundă cu *da* sau *nu*. Nu se întâmplă astfel, pentru că A contracarează mișcarea lui E (C_4 – *cine-a fost?*). Mișcarea următoare este satisfacerea mișcării celei mai apropiate, i.e. contracararea lui A; prin urmare, E îi răspunde, iar simetria este restabilită parțial (numai între C_4 și S_1). Mișcarea următoare vine să completeze contracararea C_3 : S_2 – *a: d-aia n-am auzit eu de ea*. Astfel, simetria este restabilită în întregime și putem vorbi despre întrebări inserate (*embedded questions*). A lansează o nouă ofertă (O_4 – *cum de ți-au pus numele ăsta?*), care – de data aceasta – este respinsă (R_1 – *n-are nici o legătură cu muzica, așa că nu mai întreba*). Pentru că nu se ajunge la simetria ofertă-satisfacere, ne aflăm în fața unei conversații terminate brusc, rămasă neîncheiată.

Analiza fragmentelor de conversație fatică a condus la identificarea a patru perechi de adiacență principale: *întrebare-răspuns*, *afirmație-acord*, *opinie-acceptare*, *informație transmisă-acord*, care pot fi însă incluse în perechea de adiacență *ofertă-satisfacere* (Edmondson, 1981). Dacă oferta este contracarată sau respinsă, participanții la conversație conlucrează pentru a restabili echilibrul. De asemenea, analiza fragmentelor de conversație fatică a scos în evidență două modalități prin care participanții își arată interesul față de interacțiunea verbală inițiată: particularizarea unui subiect general și producerea unor mișcări de amplificare. În fragmentele analizate, interacțiunii au nuanțat subiectul prin introducerea unor aspecte noi în legătură cu subiectul negociat și l-au dezvoltat prin intervenții elaborate. De asemenea, analiza fragmentelor a scos în evidență faptul că există un *moment relevant pentru continuarea conversației*: interacțiunea verbală se poate încheia cu o simplă satisfacere

a primei mișcări (*cererea de informație*) sau receptorul poate lansa o ofertă – fie sub forma unui răspuns elaborat, fie sub forma unei mișcări de amplificare. Prin aceasta, receptorul își arată disponibilitatea pentru continuarea conversației.

Surse de material

Texte transcrise ce vor fi incluse în volumul „Interacțiunea verbală spontană în limba română actuală. Corpus și tipologie“, coordonat de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu.

Referințe bibliografice:

- AUSTIN, J.L. (1962): *How to Do Things with Words*, Oxford, Clarendon Press
- BROWN, P. and LEVINSON, S. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, CUP
- EDMONDSON, W. and HOUSE, J. (1981): *Let's Talk and Talk About It. A Pedagogic Interactional Grammar of English*, München, Wien, Baltimore, Urban and Schwarzenberg
- EDWARDS, A.D and WESTGATE, D.P.G. (1994): *Investigating Classroom Talk*, London, Falmer Press
- EGGINS, S. and SLADE, D. (1997): *Analyzing Casual Conversation*, London, Cassell
- FRIEDLAENDER, V.H. (1922): „Small talk“, în Schneider, K.: *Small Talk. Analyzing Phatic Discourse*, Marburg, Hitzeroth, p. 4-5
- GHIGA, G. (1999): *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Alcris
- GRICE, H.P. (1975): „Logic and Conversation“, în Cole, P. and Morgan, J.L. (ed.), *Syntax and Semantics*, vol.3: Speech Acts, New York, Academic Press
- HUTCHBY, I. and WOOFFITT, R. (1998): *Conversation Analysis*, Oxford, Cambridge, Polity Press
- IONESCU-RUXĂNDOIU, L. (1999): *Conversația. Structuri și strategii*, ediția a doua, București, All
- JAKOBSON, R. (1964): „Lingvistică și poetică“, în *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică, p. 83-125
- KERBRAT-ORECCHIONI, C. (1991-1994): *Les Interactions Verbales*, Paris, Colin
- LEECH, G.N. (1983): *Principles of Pragmatics*, London, Longman
- LYONS, J. (1995): *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică, București
- MALINOWSKI, B. (1949): „The problem of meaning in primitive languages“, în Schneider, K.: *Small Talk. Analyzing Phatic Discourse*, Marburg, Hitzeroth, p. 23-24
- SCHNEIDER, K. (1988): *Small Talk. Analyzing Phatic Discourse*, Marburg, Hitzeroth
- SEARLE, J. (1969): *Speech Acts*, Cambridge, CUP
- TRUDGILL, P. (1995): *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*, third edition, London, Penguin Books
- van CUILENBURG, J.J.; SCHOLTEN, O.; NOOMEN, G.W. (2000): *Știința comunicării*, București, Humanitas
- VENTOLA, E. (1979): „The structure of casual conversation in English“, *Journal of Pragmatics*, vol. 11, no. 3, p. 267-298

The Topic in Small Talk. Aspects from Presentday Spoken Romanian (Abstract)

Everyday conversation can begin by handling topics which mainly come from the external world, but the first information exchanged is the *disclosure relevant information*. By means of this information we show to our would-be interlocutor that we are willing to initiate a conversation. S/he may take our offer into account and, therefore, will act, or s/he may not consider it and will not act. Everytime the dispreferred term appears (the proposed topic is rejected), another topic will be negotiated, until symmetry is established, i.e. until the persons lay the foundations of a common ground.

STRUCTURI CONVERSAȚIONALE ÎN RECLAMELE RADIOFONICE

Diana Stănciulescu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“

Reclamele de tip conversație se prezintă ca o suprapunere a două acte de comunicare: mesajul transmis de producător potențialului cumpărător, pe de-o parte, și schimbul verbal dintre emițătorul textual și receptorul textual, pe de altă parte. Obiectivul studiului de față este analiza relației dintre cele două mesaje și a modului în care strategii specifice interacțiunii verbale pot fi puse în slujba mesajului publicitar. Ceea ce am urmărit nu a fost evaluarea textelor reclamelor ca fiind mai mult sau mai puțin „autentice“, demers discutabil, având în vedere că analiza conversației în limba română este încă la început. Nu am urmărit nici măsura în care reclamele se abat de la norma limbii literare, fiind general acceptată premisa că, în publicitate, abaterea însăși este o normă.

Am optat pentru analiza textelor publicitare construite ca o conversație din mai multe motive:

- (i) Constituie o modalitate recentă de realizare a textelor publicitare. În raport cu textele informative impersonale rostite de obicei de o voce din studio (texte care mizează pe autoritate), reclama care ia forma unei conversații propune scenarii mai aproape de experiența receptorului.
- (ii) Prin acest tip de text se poate depăși una dintre problemele majore ale comunicării în publicitate, aceea a distanței dintre producător/furnizor de servicii și receptor (virtualul cumpărător). Conversația este atât de frecventă în viața de zi cu zi, încât ea apare ca „naturală“, mai puțin mistificatoare. Sentimentul manipulării resimțit la polul receptării este atenuat.
- (iii) Informațiile pot fi structurate (prin perechile de relevanță) devenind mai ușor de urmărit. De cele mai multe ori, „participanții“ sunt proiecții ale agentului de publicitate (cu mesajul: „Ai nevoie de acest produs!“) și receptorului neîncredător. Argumentația poate fi clădită dând răspunsuri la întrebările pe care creatorul reclamei consideră că și le va pune virtualul cumpărător. Anticiparea reacțiilor cumpărătorului poate fi valorificată la maximum.
- (iv) Resursele conversației par nelimitate (se poate varia fiecare dintre parametrii contextului). În textele înregistrate am întâlnit diverse situații de comunicare: lecția, convorbirea telefonică (și cea internațională), rezolvarea unor întegrame, taifasul, dictarea unei rețete, reportajul etc.

Majoritatea reclamelor constau în fragmente de conversație „construite“. Unele își asumă explicit acest statut, reducând posibilitatea unei reacții de respingere din partea receptorului. Textul nr.1 din corpusul anexat sugerează culisele „fabricării“ reclamelor (textul este rostit ca o poezie la o serbare școlară), fiind, prin aceasta, o metareclamă.

Având în vedere că sunt un tip relativ nou de comunicare în textele publicitare, sunt încă rare studiile care să evidențieze cum poate servi conversația unui mesaj publicitar. Deși s-a intuit forța conversației în acest tip de comunicare, particularitățile ei în interacțiunile verbale obișnuite adesea nu sunt manevrate abil. Multe reclame cu structură conversațională par nefirești. Analiza noastră va urmări și regulile conversației care sunt „încălcate“ de textele nereușite.

Corpusul analizat în lucrarea de față este alcătuit exclusiv din conversații radiofonice. Avantajul pe care îl prezintă acestea este un mai mare control al cercetătorului asupra informației în ansamblu. Reclamele TV valorifică din plin componenta vizuală și este probabil că analiza textului lingvistic izolat va fi insuficientă. Având ca punct de plecare analiza a 40 de reclame radiofonice, înregistrate în perioada februarie – noiembrie 2001, am optat pentru anexarea unui corpus selectiv, cuprinzând zece texte.

Dincolo de argumentele metodologice în favoarea textelor radiofonice, este un loc comun faptul că reclamele ultimilor ani stau sub semnul combinării informației vizuale cu cea auditivă. Bibliografia este fără îndoială inegală în ceea ce privește analiza reclamelor audio și a celor TV. Se afirmă frecvent că vizualul este dominant în reclamele ultimilor ani, dar poate tocmai de aceea reclamele cu suport exclusiv auditiv au un potențial de inovație sporit.

Un alt avantaj al reclamelor care se transmit doar pe canal auditiv este posibilitatea crescută de identificare a receptorului cu unul dintre „personajele” reclamei. Putem semnală chiar un paradox al imaginii, și anume că ea trebuie să reflecte prototipurile unei culturi (vârstă, sex, atitudini etc.), dar această expectație vine în contrast cu scopul identificării receptorului cu rolul propus. Prototipurile au dezavantajul că nu reprezintă statistic imaginea dominantă a individului într-o cultură iar receptorul de reclame este posibil să nu își asume rolul tinerei frumoase sau pe cel al bărbatului, tânăr și el, care este preocupat de imaginea lui (pentru succesul în afaceri etc.).

În textele studiate, raportul scris – oral este complex: textul publicitar este scris (având un grad de planificare sporit), dar, pentru a-și atinge scopul, el trebuie să mimeze cât mai bine conversațiile spontane. În cazul reclamelor radiofonice, caracterul secvențial al comunicării orale este păstrat.

Dezavantajul caracterului non-permanent al comunicării orale este compensat de difuzarea repetată a aceleiași reclame timp de câteva săptămâni. Mai mult, în textul reclamei se poate constata accentuarea tendinței spre redundanță în transmiterea informațiilor privind oferta propriu-zisă. În două dintre textele analizate este rostit de câte patru ori numele firmei producătoare (Coca-Cola și, respectiv, Dialog). Datele furnizate în reclame sunt mai ușor de reținut și pentru faptul că receptorul nu este un participant la conversația înscenată, ci un auditor; cu toate că existența lui este definitorie pentru conceperea mesajului publicitar, receptorul real nu poate verifica decodarea corectă a mesajului (ca un auditor neratificat).

Interesantă este relația dintre numărul participanților din textul reclamei și construirea identității lor. Corpusul analizat evidențiază preferința pentru numai doi participanți, eventual de sex opus. În cadrul intervențiilor acestora, elemente de intonație, dar și pronunția îngrijită diminuează impresia unei conversații spontane (pe care mizează majoritatea reclamelor „mărturii”¹). Cuvintele din alte limbi, a căror frecvență sporită este semnalată în limbajul publicitar, sunt rostite de obicei ca în limba sursă (deși în limba română vorbită se înregistrează o mare varietate de forme în adaptarea împrumuturilor). Un alt aspect legat de canalul de transmitere este inserarea unor zgomote de fond corespunzătoare contextului (spre exemplu, claxonul și scrâșnetul roților în textele nr. 2 și 6), inserare adesea artificială. În contrast cu acestea, reclama nr. 3 pare un decupaj dintr-o conversație fără un scenariu anterior, în care chiar și numărul participanților este nesigur.

Amplitudinea vocii are un rol semnificativ în selectarea interlocutorului, fapt semnalat de Jo Ann Goldberg în studiul „Amplitude Shift: A Mechanism for the Affiliation of Utterances in Conversational Interaction” (Schenkein, 1978: 199). Din această perspectivă se poate justifica de ce majoritatea reclamelor de tip conversație sunt marcate sub aspectul intensității și / sau înălțimii vocii, indiferent de situația de comunicare simulată. Aceste

strategii sunt puse în slujba selectării receptorului real ca destinatar al mesajului, la un alt nivel decât receptorul textual. Totuși, comunicarea în publicitate putem spune că are ca „normă“ abaterea de la normă, contrastul. Iată de ce o reclamă care face apel la o înălțime joasă a vocii (ca în textul nr. 1) atrage atenția (Goldberg numind-o „the drawing power of the whisper“).

Structura unei conversații implică și alocarea rolului de emițător; în reclamele sudiate nu am întâlnit decât o întrerupere (și aceea plasată în apropierea punctului de transferare a rolului de emițător). Pe de-o parte, nu putem face o comparație între procentul întreruperilor în conversațiile autentice și cel din corpusul analizat; pe de altă parte, puterea de convingere a unei reclame depinde în mare măsură de ieșirea din stereotipul textelor publicitare în general, stereotip caracterizat în prezent prin lipsa întreruperilor și suprapunerilor.

Considerăm că reclamele constând în conversații telefonice (ca în textul nr. 7) pot părea mai puțin artificiale. Unul dintre motive este statutul lor de comunicare mediată (ceea ce creează o asemănare cu situația receptorului de reclame radiofonice), ducând la un efort sporit de anticipare a intervențiilor celuilalt, justificând poate numărul redus al întreruperilor. Nu poate fi neglijat nici faptul că există o componentă economică și în cazul convorbirilor telefonice, ceea ce ar putea explica schimbul rapid de replici scurte în reclamele de numai câteva zeci de secunde. În textul nr. 9, conversația la telefon este atipică (taifasul tinerilor semnificând anularea presiunii financiare, adică exact punctul de atracție al ofertei de la Connex). Abaterea de la normă are astfel un efect persuasiv sporit, fiind mai ușor de reținut decât textul propriu-zis al reclamei.

Ca structură a reclamei, observăm efectul negativ al intervenției din studio (ce poate anula atmosfera creată în scurta conversație). Încercările de a-l integra în textul conversației (prin alternarea intervențiilor) pot reprezenta o soluție, iar transferarea tuturor informațiilor privind numele produsului, prețul și locul de unde poate fi achiziționat etc. în replicile participanților permite evitarea „întrămării“ conversației de intervenția din studio. O altă soluție pentru a relua informațiile despre ofertă ar fi inserarea unui schimb ulterior în conversație, situație pe care nu am întâlnit-o în corpusul studiat.

Schimburile preliminare pot fi benefice pentru scopul persuasiv al reclamei, nefiind însă nici o condiție necesară, nici una suficientă. Un astfel de schimb apare, spre exemplu, în reclama nr. 10, dar schematizarea excesivă a conversației („Ce?“, „Unde?“, „Când?“) o este supărătoare. Cu toate acestea, dialogul are avantajul că structurează informațiile noi, făcându-le mai ușor de reținut. Este interesant însă modul în care acționează funcția protectivă a acestor schimburi. Evitarea respingerii intenției de comunicare a emițătorului textual atenuează potențialul agresiv al mesajului publicitar asupra receptorului real.

În corpusul studiat am înregistrat apariția a preanunțurilor („Ați auzit?“), dar situația de comunicare simulată este puțin verosimilă. Solicitarea unor informații este prefăcută de formulări cu grade diferite de familiaritate: „Auzi, Mișule...“ sau „Domnule, nu vă supărați, am niște senzații incerte...“). În reclama nr. 5 apare și evaluarea manipulativă a celor ce urmează a fi spuse (*tellability*): „N-o să-ți vină să crezi ce s-a întâmplat“. O funcție asemănătoare are și enunțul cu care începe o altă reclamă: „Și am reușit să-mi iau pantofii“, despre care, în ciuda formei articulate a substantivului (pantofii), rezultă că interlocutoarea nu știe nimic. Exprimarea de mai sus (care încalcă maxima cantității) sugerează implicarea afectivă emițătorului, fapt ilustrat și de formularea „am reușit să...“. Din perspectiva funcției persuasive a reclamei, acest tip de abatere este eficient.

Par excesiv de schematizate conversațiile în care se succed doar oferta și satisfacerea ofertei ca în textele nr. 6 și 10. Există însă și conversații de acest tip care conving prin alte

mijloace: fie ilustrează o situație de comunicare particulară (interviul), fie sunt fragmente care reflectă preocuparea anterioară pentru subiectul abordat. Astfel gradul ridicat de cooperare într-o „conversație“ între prietene este verosimil; unul dintre participanți solicită informații despre serviciile de telefonie mobilă („Auzi, cum e cu abonamentul ăla al tău...?“). Un aspect care are un rol pozitiv în „seducerea“ receptorului de reclame este faptul că unul dintre participanți deține produsul căruia i se face reclamă, experiența personală a acestuia fiind mai în măsură să determine o achiziție decât simplul fapt că un cunoscut oarecare a aflat că ar fi o ofertă „unică“.

Amendarea conținutului celor spuse de interlocutor are un efect pozitiv în crearea unei complicități cu receptorul de reclame. Unii autori (Eggins & Slade, 1997: 42) consideră că, în general, conversația spontană este marcată de lipsa acordului: „Most or many conversations are marked by disagreement and by the absence of support. Conversations, like all texts, are motivated by difference“ (Eggins & Slade, 1997: 43). Adesea, mișcările de contracarare apar în reclame ca efect al surprizei celui informat de noua ofertă, o reacție destul de rar întâlnită în viața de zi cu zi, dar care a devenit un stereotip în publicitate. Mai interesant este cazul contracarării atunci când este corelat cu rolul social al participanților (pare firesc ca profesoara să îi atragă atenția elevului că răspunsul lui este incomplet, după cum este de așteptat ca, în armată sau poliție, superiorul să nu accepte răspunsuri necanonice, de exemplu: *A: Ce faci acolo, cadet? B: Fac șe vreau. A: Ce faci?!).*

Mișcările de respingere sunt destul de frecvente în conversațiile spontane, ilustrând dezacordul. În una dintre reclame, cineva cere o confirmare a informațiilor pozitive despre serviciile oferite de Dialog, dar interlocutorul îi răspunde că nu știe (răspuns marcat, mai ales în contextul frecvenței acestui tip de pereche de relevanță, folosită ca pretext). Rezultatul este un sentiment de frustrare și surpriză. Firește, reclama nu putea lăsa virtualii clienți să se îndoiască de serviciile firmei, astfel încât vocea din studio intervine cu date suplimentare. Reclama aceasta este însă o conversație nereușită, atât prin argumentul invocat de cel care nu a știut să răspundă (faptul că nu era „din localitate“ nu convinge), cât mai ales prin versificație (chiar dacă în vorbirea curentă pot apărea fragmente versificate – fie citate, fie improvizatii –, lungimea lor este mult mai redusă).

Interesante sunt și situațiile în care respingerea este, la rândul ei, respinsă, menținându-se oferta inițială. Remarcăm faptul că asemenea situații apar în reclamele în care participanții la conversație sunt foarte apropiați. Într-o reclamă, mama îi spune fiului rețeta pentru piure de cartofi. Abundența detaliilor privind ingredientele și modul de preparare, ritmul vorbirii și indicațiile prohibitive („să nu iei prea mult din cartofi“) amenință fața interlocutorului. Acesta, având deja o soluție mai simplă decât să prepare piureul acasă, încearcă să evite indicațiile de preparare. Tonul fiului este de reproș, cauza fiind probabil plictiseala. Gospodina însă continuă ridicând ușor vocea. A doua intervenție a fiului se soldează cu schimbarea emițătorului, fiind o întrerupere simplă (și competitivă) (Bazzanella, 1994: 190). Este neașteptat consensul la care ajung cei doi, aprecierea localului KFC fiind dublată, pentru receptor, de „dificultatea“ rețetei (modul în care este spusă o face să pară foarte obositoare, dar și cu o maximă exigență privind ingredientele și prepararea).

Respingerea și menținerea ofertei apar și în reclama nr. 8, în care soția își acuză soțul că o înșeală (elementele noi, incriminatoare, datorându-se însă ofertelor de la Agip). Reclama atrage atenția prin agresivitatea interacțiunii verbale, dar și prin limbaj. Respingerea acuzațiilor soției creează și un efect de complicitate cu receptorul real, pentru că discursul ei dă impresia că face frecvent asemenea acuzații. Deși nu avem acces decât la intervențiile

unuia dintre participanții la un dialog la telefon (în reclama nr. 7), pauzele dintre ele, ca și conținutul lor, sugerează respingerea și menținerea ofertei inițiale („Da-da, la firmă“).

În reclama nr. 5 este interesant faptul că respingerea limbajului specific publicității („un adevărat miracol“) este realizată prin simularea hiperbolizării, în spiritul reclamelor („Te-ai întâlnit cu o sirenă, și s-au arătat îngerii sau ai încălecat pe un cal înaripat până la birou?“). Acest text poate fi încadrat la metareclame, întrucât el își asumă existența acestui mijloc de informare, ba mai mult, își permite să-l critice. A respinge această ironie, reproșându-i kolegei lui că urmărește „prea multe reclame“. Sintagma are darul de a crea o punte către receptorul real, anticipându-i neîncrederea față de reclame. Pe de altă parte, interlocutoarea (B) pare o amatoare de spoturi publicitare („Ai văzut-o și tu pe aceea cu...“). Întreruperea poate fi pusă sub semnul entuziasmului lui față de noua ofertă, dar nu este exclusă plictiseala față de reclame în general. Este interesant că, sub forma scrisă, textul reclamei 5 sugerează că A îl întrerupe pe B, dar în reclama înregistrată A face o pauză, așteptând parcă „întreruperea“.

După cum am menționat, există în corpusul analizat și o reclamă realizată prin decuparea unor fragmente dintr-o conversație autentică, reclama nr. 3. Dezavantajul ei este că sunt mai mulți participanți și nu se distinge cui îi aparține fiecare dintre intervenții. De fapt, atribuirea unor roluri este mai puțin semnificativă decât autenticitatea textului. Mișcarea de respingere are un grad de agresivitate neîntâlnit în reclamele obișnuite: „Ce te bagi, tu, mă?“, sporit de limbajul întrebuițat. Posibilitatea decodării acestei reclame este sporită prin elemente extralingvistice: obiectul reclamei este o emisiune difuzată de același post, fiind de presupus că mulți dintre ascultători cunosc deja vocile realizatorilor emisiunii (care sunt în același timp și participanții la reclamă).

Alte fenomene care apar frecvent în conversații sunt ezitățile și tatonările. Am înregistrat elemente care semnalează ezitățile: „păi“ (specific intrării în rol), așa-numitele pauze pline (Bazzanella, 1994) – de exemplu „ă“, în textul nr. 7), interjecția „e“ ca exprimare a dezacordului față de cele spuse de interlocutor (în reclama nr. 8) etc.

Un fenomen specific conversației spontane și pe care reclamele urmărite nu îl valorifică este tăcerea. Dat fiind timpul limitat de difuzare a unei reclame, adesea se pierde din vedere importanța speculării elementelor neobișnuite, marcate. Deși nu face parte din corpusul studiat, menționăm totuși o reclamă în care nu numai că există tăcerea, dar ea chiar substituie reclama propriu-zisă. Pentru ca tăcerea să fie corelată cu numele firmei care a plătit acel timp de emisie, reclama îl anunța pe receptor că, din respect pentru el, firma X îi oferă un moment de liniște. Tăcerea era, în acest caz, marcată, semnificativă, pentru că în interiorul calupului publicitar firma respectivă își câștigase dreptul la cuvânt.

În reclamele studiate, conversația are câteva particularități care o diferențiază de forma sub care o întâlnim în viața de zi cu zi. Componenta economică a textelor publicitare limitează temele conversațiilor construite și concentrează în câteva minute două mesaje relativ diferite: schimbul de informații dintre „participanți“ și, implicit sau explicit, îndemnul de a deveni consumatorul anumitor produse sau servicii. Transmiterea acestui ultim mesaj prin mass-media urmărește transformarea cât mai multor receptori ai canalului în cumpărători sau clienți². Am constatat, de cele mai multe ori, existența a două secvențe ce constituie acte de comunicare distincte: conversația și intervenția vocii din studio. Acestea se prezintă diferit sub aspectul maximei calității. În conversația din reclamă, maxima calității se suspendă (multe dintre reclame luând chiar forma unor alegorii), dar vocea din studio are rolul de a oferi informații exacte privind prețul, punctele de desfăcere, perioada în care este valabilă oferta etc. Cele două secvențe sunt diferite și sub aspect stilistic, ultima fiind mai apropiată de

textele de „mică publicitate“. Totuși, receptorul anunțurilor de la „Mica publicitate“ poate fi unul singur (spre exemplu, la rubrica „Pierderi“) sau chiar nici unul (în actele performative de tipul „Se declară nul(ă). “). Reclamele vizează un număr cât mai mare de receptori, urmărindu-se chiar transformarea tuturor receptorilor mijlocului de comunicare folosit (radioul, presa scrisă etc.) în receptori ai mesajului publicitar și consumatori ai produselor promovate. Diferențele cele mai interesante între cele două specii apar la nivelul discursului: în timp ce textele de la „Mica publicitate“ respectă niște formulări tip (tinzând către structuri „înghețate“), reclamele încearcă să surprindă permanent, preluând discursul specific unor domenii cât mai variate. Totuși, cele două tipuri de text publicitar au în comun factorul economic supraordonat, ceea ce duce la o concentrare maximă a mesajului.

Interferența a două acte de comunicare în textul reclamei (cel dintre producător și receptorul reclamei și, respectiv, conversația din textul reclamei) duce uneori la încălcarea maximei relevanței. În raport cu situația de comunicare propusă de copywriter, datele oferite de unul dintre participanții la conversație pot părea o inflație de informații. Acest lucru se întâmplă mai ales în textele în care se urmărește eliminarea intervenției vocii din studio, ca în reclama nr. 6. Încălcările maximei manierei pot avea efecte diferite: persuasiune, în cazul în care ea apare în conversație (sporind impresia de interacțiune orală, mai puțin controlată), dar poate submina autoritatea emițătorului real în cazul în care abaterile apar în intervenția din studio.

Sub aspectul stilului, reclamele ilustrează unele tendințe ale limbii române actuale, domeniul economic fiind mai expus influențelor lexicale străine. Faptul că unele reclame sunt traduse după texte în alte limbi (adresându-se și unei alte culturi) accentuează aceste tendințe.

Resursele conversației ca tip de interacțiune verbală pot prezenta un interes deosebit în realizarea reclamelor. Dialogul permite structurarea informației, în timp ce construirea identităților (prin limbaj, dar și prin comportamentul verbal) rămâne un element cheie în reclamele de tip „mărturii“. În acest sens, facem observația că se preferă dialogurile între cunoscuți (evoluția obișnuită a unui schimb verbal între persoane care nu se cunosc fiind greu de simulat în condițiile unei concizii maxime); conflictul verbal (de multe ori cu tentă comică) poate avea și un efect de detensionare a relației dintre emițător și receptorul real (vs. textual).

Corpusul studiat ilustrează diverse tipuri de interacțiune verbală dialogică (conversație, discuție, taifas etc.). Cu toate acestea, o serie de elemente specifice interacțiunii verbale nu au fost exploatate: tăcerea, corectarea (nici autocorectare, nici heterocorectare) sau anacolutul, trădând un discurs cu grad maxim de planificare (interpretarea unui scenariu). Interesant este și decalajul care apare uneori între presupusul text al reclamei și interpretare (ca în reclama nr. 5).

Studiul reclamelor este important atât în scopuri teoretice (pentru caracterizarea stilului folosit de această specie), cât și în scopuri practice, dat fiind faptul că reclamele exercită o influență incontestabilă asupra limbajului și mentalităților unei comunități.

Note:

¹ numite în literatura de specialitate *testimonials* (Myers, 1994), aceste reclame au în comun faptul că unul dintre personaje joacă rolul cumpărătorului obișnuit, care a testat produsul și îl recomandă și altora.

² diferența dintre cei doi termeni are la bază opoziția ocazional / frecvent în raport cu achiziționarea produselor: acest lucru semnificativ din perspectiva obiectivului campaniei publicitare din care face parte reclama.

Corpus

Observații:

Am notat cu **A, B, C** etc. intervențiile participanților la dialogul din textul reclamei, și cu **V** intervenția vocii din studio.

Am folosit o transcriere simplificată (pseudofonetică) pentru a reda pronunția cuvintelor în limbi străine, dar și pentru a atrage atenția asupra gradului de codificare implicat de asemenea denumiri.

1. A: Pst-psst!

B: Î?

A: Ușor...

B: Ha?

A: Ușoor...

B: A! (își drege vocea)

Ușor îmi pare drumul

Acum la-ntors la masă

Că două luni am stat

Uitat pe o terasă.

Ăă...

A: La pizza /hat/, la pizza /hat/

B: A! La pizza /hat/, în Dorobanți,

Decorul s-a schimbat.

E-o nouă atmosferă

Ce-i numa' bună de mâncat.

(strigăte de bucurie)

C: S-a redeschis! S-a redeschiis!

V: Pizza /hat/ Dorobanți. O inaugurare așteptată cu poftă.

2. (scrâșnetul roților unui automobil, apoi zgomotul unei coliziuni)

A: Ce s-a întâmplat? A murit cineva?

B: Nu. Au scăpat toți.

A: Ei, maică, au avut zile.

V₁: Dac-ar fi avut Ziua ar fi știut că aici nu mai e nici o stradă. Și nu numai atât: știri fierbinți, dezvăluiri senzaționale, toate comentate de cei mai buni analiști. În plus, de la Ziua ai patru ediții locale, suplimente săptămânale, economice, de divertisment și pagini din dosare ultrasecrete.

A: Ai grijă! Tocmai au săpat un șanț nou. N-ai citit Ziua?

B: Acum mă duceam s-o cumpăr!

V₂: Viața e plină de capcane. Informează-te și vei fi lipsit de surprize.

3. A: Sunt frumoasă!

B: Îhî.

A: Sunt exact așa cum vrei.

V: Propunerea numărul doi

C: Am câțiva ani în plus. Și ce dacă?

(râsete, nu se disting vocile)

D: Nu, stai! Găina bătrână face zeama bună.

E: Ce te bagi tu, mă? Sunt Andu și una-i a mea, cealaltă este al lui Adrian.

V: Alege melodia care-ți place. De la ora 17 „Votează ce urmează“!

4. A: Strângeți căpeteniile! Fețele palide ne atacă iar!

B: Mare șef de trib, omul alb ne-a furat toată vopseaua. Războinicii noștri nu vor lupta nevopsiți în culorile războiului așa cum se cuvine.

A: Sfatul bătrânilor a cumpărat din timp imprimante /epson stailus/ C-70 și C-80, cu care ne vopsim permanent. Noua cerneală /epson/ rezistă și la apă și la arșița soarelui. Pregătiți armele și... imprimantele /epson/.

V: Vino să vezi noile /inc geturi stailus/ C-70 și C-80 la /dilării epson/ din București și din țară, sau sună la telefon 231 79 88.

5. A: N-o să-ți vină să crezi ce mi s-a întâmplat. Un adevărat miracol!

B: Ce? Te-ai întâlnit cu o sirenă, ți s-au arătat îngerii, sau ai încălecat pe un cal înaripat până la birou?

A: Ha-ha. Eu cred că tu ai văzut prea multe reclame la televizor.

B: Aaa, ai văzut-o și tu pe aceea cu...

A: Am spus „un adevărat miracol“: noul abonament Cosmorom ATU costă doar 2 dolari și are taxare la secundă după primele 20 de secunde, chiar și pentru convorbirile internaționale.

V: Noul abonament Cosmorom ATU. Informații la 01 404 1234.

6. A: Unde te grăbești, amice?

B: Am o întâlnire la /blutel/ cu o ocazie ce nu trebuie pierdută: telefoane mobile începând cu 15 dolari și... aici e-aici: taxare la secundă pentru abonamentul Dialog cu minute incluse. Mai mult, la Dialog 50 și 150 primesc gratuit 10 minute în plus. Dacă te-am convins, sună la 210 68 00 sau nu mai pierde vremea și vino cu mine la /blutel/, Calea Moșilor 300. (demaraj, zgomote specifice traficului)

V: Pentru că Dialog măsoară timpul cu secundarul.

7. A: Alo! Ă... iubito, ă... sunt la firmă. (se aud strigăte, A simulează un căscat). Da. Da-da, la firmă. Te-am sunat să-ți spun că mai întârzii puțin. (se aud iarăși strigăte) Ce meci, iubito, sunt colegii, fac gălăgie. Da, țucuraș, vorbim acasă!

V: Folosește /esemesul/, scapi mai ieftin. În fiecare luni, până la 31 decembrie, Connex reduce cu 5% tariful pentru /esemes/ prin Connex Text. Oferta e valabilă pentru toți abonații și posesorii de cartele Connex /gău/ și Kamarad. Luni ai /esemes/ cât vrei.

8. A: Nelule, simt parfum în mașină!

B: E odorizantul de la Agip.

A: Nelule, mă-nșeli! Da' bomboanele astea ce-s?

B: E, am luat două /snicărz/.

V: Până la 15 aprilie la Agip ieși numai în câștig: pentru 25 de litri, gratis un odorizant. Completezi un cupon – intri în concurs pentru noul Fiat Punto și alte premii. Iar dacă ți-e foame, ia două /snicărz/ și vei primi un cadou pe loc.

9. A: Și ce mai zici, iubire?

B: Uite, primesc amendă că vorbesc la telefon în timp ce conduc (râd în hohote)

A: Ete, na! Și pe mine m-a oprit un polițist că vorbesc la telefon. (râd în hohote)

V: Cu un cent în weekend și taxare la secundă, timpul și banii nu te mai stresează. Ești independent, cineva e mereu cu tine.

C: Actele la control, vă rog!

A: Iar te-a oprit! (râde)

B: Și pe tine?!

A: Da. (râd în hohote)

V: Activează-ți numărul Kamarad. Acum poți trimite mesaje scrise și poți intra pe Connex /cet/. Nimic nu se compară cu un Kamarad.

10. A: Ați auzit?

B: Ce?

A: Cele mai incredibile prețuri!

B: Unde?

A: La porșe București.

B: Când?

A: Numai în Zilele Ușilor Deschise 31 mai - 9 iunie.

Mai multe voci: Aaa!

A: Polo /clasic colecșân/, 9000 de dolari; Skoda Fabia de un litru 6150 de dolari, Fiat Inka 7140 de dolari. Ofertă specială /porșe vijăn/, finanțare avantajoasă prin /porșe lizing/ România, plus verificare gratuită pe 2 iunie.

V: Zilele Ușilor Deschise 31 mai - 9 iunie. La /porșe/ București, în șoseaua Pipera 41.

(fluierat admirativ)

BIBLIOGRAFIE:

- BAZZANELLA, CARLA *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*, Scandici (Firenze), La Nuova Italia Editrice, 1994.
- CIOCÎRLIE, CORINA *Observații asupra limbajului „Micii publicități”, în Limbă și literatură*, 1, 1990.
- DYER, GILLIAN *Advertising as Communication*, London & New York, Routledge, 1982.
- EGGINS, SUZANNE și DIANE SLADE *Analyzing Casual Conversation*, Londra și New York, Cassell, 1997.
- IONESCU RUXĂNDIOIU, LILIANA *Conversația – structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, ALL Universitar, 1999.
- MYERS, GREG *Words in Ads*, London, Edward Arnolds, 1994.
- SCHENKEIN, JIM (ed.) *Studies in the Organization of Conversational Interaction*, New York, Academic Press, 1978.
- STOICHIȚOIU ICHIM, ADRIANA „Strategii persuasive în discursul publicitar”, *Limbă și literatură*, nr.2, 3-4, 1997.
- YODER, SHARON, KATHERINE MILO, PETER GROSS ȘI ȘTEFAN NICULESCU-MAIER *Introducere în Relații Publice*, București, Editura NIM, 1998.

CONVERSATIONAL STRUCTURES IN RADIO COMMERCIALS

Based on a corpus of 40 commercials (out of which 10 are transcribed above), we have studied the way conversational phenomena are employed in giving information as well as in shaping the identities of the participants. On the one hand, the dialogic verbal interaction allows a better structuring of the new information (turn-taking, false starts, corrections, filled pauses, etc. enforce or contradict the degree of formality resulting from the context). On the other hand, there are elements indicative of the fact that we are dealing with highly planned texts, more or less felicitously interpreted as „casual conversation“.

CONFLICTUL VERBAL

(Studiu de caz și repere teoretice)

Andra Șerbănescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

0. Abordări ale conflictului verbal. Situația de conflict apare atunci când două (sau mai multe) părți aflate în interacțiune percep o incompatibilitate de scopuri. În această situație poate apărea un tip de comportament agresiv, cu bază înnăscută (cf. Eibel-Eibelsfeldt:1995), învățat prin interacțiune socială (De Vitto:1994, Hartley:1993, Knapp:1994), care, printre diversele forme de manifestare, cunoaște și manifestarea verbală: conflictul verbal. În plan lingvistic conflictul verbal se manifestă ca eveniment discursiv (Dijk:1985). Analiza din perspectivă pragmatică a acestui tip de eveniment discursiv s-a făcut de cele mai multe ori prin opoziție cu comunicarea cooperantă, autorii vorbind despre forme antitetice de discurs: conflictual/nonconflictual (Windish:1986); comportament cooperant/noncooperant, competitiv (Sarangi&Slembrouck:1992); politete/impolitețe (Culpeper: 1996); negociere (cooperare, politete) /non-negociere (conflict, impolitețe). Indiferent de modul în care au fost formulate aceste opoziții, ele sunt prea tranșante în raport cu realitatea comunicativă: există nuanțe și gradări ale conflictului, momente de cooperare și noncooperare. Regulile comunicării conflictuale nu sunt altceva decât reguli ale comunicării, care iau o formă specifică de manifestare într-un anumit context lingvistic și extralingvistic: contextul scopurilor contrare, al agresivității. De aceea, mai nuanțat mi se pare punctul de vedere al Rodicăi Zafiu, care consideră conflictul verbal la limita cu comunicarea deoarece participanții la schimbul verbal neagă, refuză, întrerup contactul, iar regulile comunicării sunt suspendate prin gest, strigăt, explozie instinctuală etc. (Zafiu:2000). Cred deci că stereotipurile agresivității sunt cele care favorizează noncomunicarea.

Punctul de vedere pe care îl voi adopta aici este cel exprimat de Kienpointner:1997. Autorul citat vorbește nu despre o opoziție conflictual/nonconflictual, ci despre un continuum lingvistic și comportamental de-a lungul axei nonconflictual, cooperant – conflictual, noncooperant, pe care pot fi plasate, în diferite puncte, diversele forme de comunicare. Pe linia acestui demers teoretic, îmi propun să identific trăsăturile distinctive ale comunicării conflictuale nu static, în opoziție cu comunicarea consensuală, ci dinamic, surprinzând mecanismele prin care regulile comunicării se ajustează, se transformă, se manifestă în situația de conflict, modul în care comunicarea glisează dinspre prototipul comunicațional consensual spre prototipul comunicațional conflictual.

Punctul de pornire al analizei mele este un studiu de caz¹; fără a proceda la o generalizare, cred că observațiile teoretice – mecanismele proprii acestui tip de comunicare, trăsăturile distinctive se verifică într-un mare număr de schimburi verbale conflictuale, deci au statut de repere teoretice pentru acest tip de interacțiune verbală.

1. Premise teoretice, ipoteze de lucru. Dată fiind natura diferențială a comunicării, starea de opoziție ego/alteritate este inerentă oricărui schimb verbal, deci nu este specifică

¹ Conflictul verbal dintre Mihai Leu, președintele Federației Române de Box, la momentul respectiv și Rudel Obreja, vicepreședintele Federației Române de Box, la momentul respectiv. Înregistrare făcută de pe TVR2, 2001.

numai conflictului. În fond, a comunica înseamnă a căuta, împreună cu partenerul/partenerii la schimbul verbal, într-un context dat, un echilibru pentru starea inerentă de opoziție. A comunica înseamnă a negocia: informație, cantitate de informație, rol discursiv, acces la cuvânt, atitudini, emoții etc. Deci nu comunicarea în sine este conflictuală/noncooperantă sau nonconflictuală/cooperantă, ci atitudinea vorbitorilor pe parcursul negocierii poate fi: a) atitudine consensuală, vorbitorii acționând în direcția maximalizării convergențelor prin colaborare cu interlocutorul, prin deliberări comune, prin încercarea de a-l înțelege pe celălalt; b) atitudine conflictuală (manifestată fie ca argumentativitate, asertivitate, fie ca agresivitate), vorbitorii acționând în direcția maximalizării divergențelor.

NEGOCIERE – CONSENSUALĂ : maximalizarea convergențelor
colaborare cu celălalt, deliberări comune, înțelegerea celuilalt
– CONFLICTUALĂ : maximalizarea divergențelor
diferențiere de celălalt

- argumentativitate, asertivitate
- agresivitate

Vorbitorii sunt deci aceia care, în baza contractului comunicațional (= sistem de drepturi și obligații comunicative), dau negocierii caracter consensual sau conflictual, parcurgând astfel distanța dintre prototipul negocierii consensuale și prototipul negocierii conflictuale. Comunicarea conflictuală nu intră în opoziție cu comunicarea consensuală, ci se bazează pe un mecanism al diferenței/diferențierii egoului de celălalt.

Mecanismul diferenței/diferențierii se manifestă în forma unui comportament ambivalent și paradoxal. Este un comportament ambivalent deoarece pe de o parte, eul este atras de celălalt, cu care intră în interacțiune și cu care consimte să comunice, dar, în același timp, eul îl respinge pe celălalt, de care încearcă să se delimiteze, să se diferențieze, să se distanțeze în diverse grade; pe de altă parte, eul atacă, dar, în același timp, eul se apără. Este un comportament paradoxal deoarece participanții la conflictul verbal au același scop (a lupta, a combate, a riposta, a domina, a învinge, a exclude, a supune, a prejudicia), dar direcții opuse de acțiune verbală (legitimarea propriului discurs/invalidarea discursului celuilalt; definirea pozitivă a imaginii eului/definirea negativă a imaginii celuilalt), mutual acceptate.

Comunicarea conflictuală are o structură competitivă, în sensul că fiecare dintre participanți dorește să controleze interacțiunea. Este o formă de comunicare ce îmbină trăsăturile comunicării relaționale (unde participanții au ca scop definirea statutului propriu în raport cu tema sau cu interlocutorul, menținerea contactului cu celălalt – cf. „small talk“, conversația fatică) cu trăsăturile comunicării tematice (dezvoltă o configurație ideatică subsumată unei teme). Comunicarea conflictuală are ca scop afirmarea propriei identități într-o situație în care aceasta se simte amenințată de cea a interlocutorului.

2. Reguli de interacțiune. Ca orice formă de comunicare, comunicarea conflictuală se desfășoară în conformitate cu un scenariu (engl. „script“), un set de reguli de interacțiune care conferă schimbului verbal o structură, o configurație. Consider relevante pentru caracterizarea comunicării conflictuale următoarele tipuri de reguli: 1. Reguli textuale; 2. Reguli contextuale; 3. Reguli de construcție a imaginii personale și de percepție interpersonală; 4. Reguli de manifestare a puterii și a relației de dominare.

2.1. Reguli textuale. Includ în această categorie acele reguli care generează textul conflictului verbal.

Textul conflictului verbal survine ca reacție la un text anterior produs de unul/fiecare dintre vorbitori, cunoscut celor aflați în conflict și folosit de ei ca obiect al disputei. Pe măsură ce numărul textelor produse anterior crește, conflictul se autoalimentează și se amplifică. Istoria conversațională a celor doi interlocutori este mai mult decât un simplu context de interpretare, un fundal, este o temă implicită a conversației curente.

În cazul conflictului verbal analizat aici, cei doi interlocutori își sprijină textul pe care îl generează pe texte produse la momente anterioare, în care s-au acuzat și denigrat reciproc: s-au făcut afirmații de o parte și de alta, au avut loc conferințe de presă, s-au dat declarații, cei doi s-au angajat în conflicte verbale publice.

Folosind textul anterior în generarea textului curent, vorbitorii fac două tipuri de operații: deconstrucție și recontextualizare. Vorbitorii decupează din textele precedente secvențe pe care le aduc în noul context, le integrează în textul curent și le reinterpretează pentru a le folosi în scopul curent al conversației. Secvența textuală este deturmată de la forța ilocuționară din contextul originar spre o nouă forță ilocuționară în contextul curent.

(a) De pildă, în cazul analizat, **A** face referire la texte produse în cadrul unor schimburi verbale anterioare:

A: știi bine. am discutat asta

B: [NU-i adevărat.

A: -mpreună] ↓

B: păi STA:i un pic [stai_un pic să-ți zic ceva.

A: deci știi bine că:]

B: că de_la

A: [eu am reFUZAT să fiu preșeDINte.

B: <_disCU:ție până: la FA:ptă:>] ↓

În contextul curent, **A** folosește secvența decupată dintr-un text anterior pentru a obține adeziunea lui **B** la punctul său de vedere, ceea ce ar echivala cu o victorie împotriva interlocutorului; **B** respinge afirmația lui **A**, în timp ce **A** supralicitează pentru a-și impune aserțiunile în universul comun de discurs:

A: eu am refuzat să fiu preșeDINte↑ [în defavoarea t.

(b) Într-un alt moment al schimbului verbal:

A: mi-ai sp+ m-ai întreat ce vei face? <_Rvei fi președintele--> și <_Rio ți-am spus> nnu: nu-mi trebui AȘA ceva:: ↓ înșă nu am încotRO în momentul ă:sta↑ federația NU POate # să rămână neconDU:să↑ știi că SÎNT probleme la nivel internațional ↓ știi din auzite eu știi [la modul concret

Secvența decupată este redată în stil indirect liber; în momentul recontextualizării și reinterpretării ei, **A** trece la stilul direct; ambele secvențe, atât cea în stil direct, cât și cea în stil indirect sunt folosite de vorbitor cu scopul de a-l convinge pe interlocutor de onestitatea și de bunele lui intenții.

(c) În alt moment, **B** reevaluează fapte anterioare:

B: sunt curios și io] # ce SCRIE-n contractu_ăla?

A: # ce_ să SCRie-ntr-un conTRACT ↓ de sponsoriZAre ↓

B: nu nu. deci tu AVEAI dreptu să semnezi acel [contract↑

A: se: o:fe:ră: gratu—]

B: ruDEI_ruDEI ↓

A: da. da.

B: [Rudel <_Rnuma' un pic>

A: da:] ↓

B: aVEAI [dreptu?

A: da: ↓

B: NU-i [adevăra:t] ↓ în statu:t SCRle:: ↓ că orice co:ntract și orice deci:zie se ia în birou federal.

pentru a formula o concluzie în legătură cu faptele lui **A**. În noul context conversațional evocarea faptelor și întrebarea nesinceră formulată de **B** fac parte dintr-o tehnică a argumentării și a contraargumentării: **B** demonstrează lipsa de onestitate a lui **A**.

Decupate din contextul original ca simple locuții, enunțurile sunt investite în contextul curent cu o nouă forță ilocuționară. Schimbarea sistematică a legăturii textului cu contextul original, reinterpretarea legăturii textului cu contextul curent determină logica subiectivă a progresiei textuale. Vorbitorii mistifică în mod sistematic tema interacțiunii. Acesteia i se adaugă și o logică convențională, manifestată prin forme ritualizate de conflict verbal – injurii, invective, argou, blestem (prezente în diferite proporții în cadrul conflictelor verbale; absente din cel analizat aici) și prin frecvența crescută a unor acte de vorbire ce evidențiază o strategie a impoliteții (cf. Culpeper) (a nega, a combate, a rectifica afirmațiile celuilalt, a respinge, a ignora, a exclude, a se disocia de, a descalifica interlocutorul, a nu fi interesat de, a-i bloca accesul la cuvânt, a demasca, a opaciza comunicarea folosind un limbaj obscur, a accentua neconcordanțele, a-l face pe celălalt să se simtă prost, a face concesii, a insulta, a reproșa, a apostrofa, a contrazice, a speria, a amenința, a trata cu condescendență, a ironiza, a invadea spațiul celuilalt, a înregistra pentru confruntare în instanță).

Voi ilustra în continuare strategiile impoliteții cu pasaje din conflictul verbal analizat:

(a)**A:** <_RfedeRAția roMÂNă de BO:X ↓ nu a plăti:t NICI UN LEU> ↓ pentru
aCEASTă deplaSA:re ↓ nu a plătit **ACUZĂ**

B: [NU chiar ↓ RESPINGE

A: nici un LEU ↓

B: nu chiar ↓

A: BA NU: ↓ [nu a plătit **COMBATE**

B: NU chiar] ↓

A: nici un leu ↓ eu mi-am plăti:t: ă ă caZArea și ma:sa ↑ și # TOȚI ceiLALți ↓ nici măcar [pentru sporTI:VI nu s-a plătit. REPROȘEAZĂ

B: ruDEle ↓ vreau să te-ntreb ceva.

A: [așa că e:ști:

B: asear' _a:m—

A: ești greșit **FORMULEAZĂ O CONCLUZIE NEGATIVĂ**

B: [aseară—

A: toTAL aicea.]

B: asear-am vorbi:t [cu cine:va: ↓

A: cu un CEArtăr]. știi ci cine l-a pus la dispoziție ↑ deci <_nici măcar transportu> nu_ a_ fost plătit de <_RfedeRAție>. ȘTII # cine-a plătit acest: CEArtăr ↑

B: NU știi ↓ [da': ↓

A: păi NU știi ↓ da' ar trebui

B: [știi_ știi_ știi ↓

A: să știi că <@ești președintele] fedeRAției> ↓ TRATEAZĂ CU CONDESCENDENȚI,

(b) B: ruDEle↓ da' vreau să te-ntreb ceva↓ acu:ma:: nu_știu: ↓ io văd așa↓ că <ztoate> proble:me:le sî:nt bu:ne: ↓ greșesc și io: ↓ greșești și tu: ↓ norMAL_deci eu nici n-am ZIS că sînt un_om perfect↓ și nici nu pot să susțin↓ că nu este <Rnimeni>↓ ((*inspiră*)) dar vreau să te-ntreb ceva.((*inspiră*)) de CE ții așa tu NEAPĂrat↓ deci tu ești în stare să faci ORIce ca s-ajungi președintele acestei federații. DEMASCĂ

A: <p> să accept demisia ta >.

B: care-a fost greșeala ta? știi CARE-a fost [greșeala ta? CRITICĂ

A: până să până_să-ți] retra:gi deMI:sia

B: da: ↓

A: mi-ai sp+ m-ai întrebat ce vei face? <R>vei fi președintele-> și <R>io_ți-am spus> NNU: nu-mi_trebuie AȘA ceva:: ↓ însă nu am încOTRO în momentul_ă:sta↑ federația NU POATE # să rămână neconDU:să↑ știi că SÎNT probleme la nivel internațional↓ știi din auzite eu știu [la modul concret OPACIZEAZĂ

B: și tu te <_și tu te sacri:fici> IRONIZEAZĂ

A: exact.

B: și tu te sacrifici

A: exA:ct.

B: [și-o vei conduce tu.

A: exA:ct. exA:ct]. INSISTĂ PENTRU A CONTRACARA

(c) B: ruDEle↓ ruDEle↓ cred <z>că tu NU-nțelegi un lucru>. tu nu TREbuie să mă INVI:ȚI pe mine↓

A: nu te-am invitat la: [inaugurarea hotelului↑

B: tu nu trebuie să mă inviți] pe MINE. tu tre:be să m-anunți pe mi::ne: ↓ _BĂI_Mihai↓ vezi că vrem să facem asta↓ sau vrem să facem AStă. eu la RÂNdu me:u↓ trebe s-anunț TOT biROu federal tu NU poți să faci de CApu tău # nimic. [absolut nimic RECTIFICĂ

A: eu nu fac de capu meu] nimic↓ eu—

B: tu un miLI:on de dolari dac-aduci de la cineva:: ↓ nu poți S-Aduci de capu tău↓. MINIMALIZEZĂ INTERLOCUTORUL

A: ochei_bine. [hai să terminăm cu subiectu ăsta RESPINGE SUBIECTUL

B: tu dacă vrei s-aduci un milion] de la <_cine:va> [îți faci

A: tu n-ai adus

nimi::c]

B: ă: deci dacă vrei să spun despre bo:x↓ și despre ce-ai făcut tu pentru bo:x ↓ eu pot să spun mai MULte↓

A: [POți să spui ce vrei tu.

B: dar deocamda:tă: deocamdată pentru # BInele # eu zic al tău↓ este bine să [mă abțin↓ INSINUEAZĂ

A: nu mai] nu

mai avea grija pentru [mine miha:i↓ _ÎL RESPINGE PE CELĂLALT

B: eu zic ceva]

A: ai grijă de tine↓ lasă-mă pe mine [să mă păzesc SINGur.

B: nu. știi de ce am grijă de tine↑] fincă-mi pare rău de bo:x↓

A: SPUNE ce VREI dacă-i cazul.

B: ă deci îți zic un lucru. în momentu-n care # TU # faci ceva: ↓ tu faci fiindcă ai un interes. Așea: ră: ↓ am Aflat și cam ce interes ai. # # NUmele care vrei tu să îți faci aici ↓ pentru tine este FOARTE important.

A: <pochei>.

B: ruDEle ↓ pe mine m-a: i: amenințat ↓ că mă rezolvi ↓ ai niște prieteni ă în anumite funcții: care: deja s-au ȘI VĂzut unele rezultate ↓

A: <Rai grijă că lucru ăsta se-nregistrează și s-ar putea să te dau în judecată>.

AMENINȚĂ

B: da: da: da: ↓ poți să mă dai ↓ poți să mă dai. # sse și VĂD deja unele rezultate. pentru CE-ai făcut tu_asta? deci eu mă dădeam la oparte ↓ că pentru mine președintele federației ↓ deci în afară de a face ceva: BUN [nu_nu e:]

În structura de suprafață a textului, conflictul verbal apare ca un dialog. În structura de adâncime însă el are caracter monologic: sunt două monologuri paralele, care în anumite puncte se intersectează. Punctele de intersecție nu sunt puncte de convergență ideatică, ci sunt tocmai momentele în care unul dintre participanții la interacțiune obține o „victorie“ în fața „adversarului“. În cea mai mare parte a interacțiunii verbale fiecare dintre vorbitori este coerent cu propria-i contribuție verbală; ca urmare a acestui comportament comunicativ, fiecare dintre vorbitori contribuie la limitarea interacțiunii verbale. Răspunsul vorbitorului nu ține cont de contribuția verbală a interlocutorului. În socio-psihologie fenomenul este cunoscut sub numele de tangențializare. Dialogul din structura de suprafață nu este generat de alternarea rolului de vorbitor cu cel de ascultător – deoarece vorbitorul tinde să nu își asculte interlocutorul –, ci este generat de caracterul sistematic, recurent al atacului îndreptat, în forma unei provocări, împotriva celuilalt. Vorbitorul urmărește de fapt reducerea la tăcere a interlocutorului. Din acest motiv schimbul verbal conflictual se află la limita dintre comunicare și noncomunicare! Regula de comunicare devine monologul, în timp ce angajarea dialogului este parte a unei strategii de reducere a adversarului la tăcere, pentru a se reveni la monolog.

Schimbul verbal în totalitatea lui se bazează pe o implicatură negativă generalizată indusă de aproximarea unor maxime (cf. H.P. Grice, „floating a maxim“).

Pe cazul analizat voi ilustra în continuare situații în care sunt approximate cele 4 maxime conversaționale:

(a) **A:** mi-ai spus m-ai întrebat ce vei face? <R>vei fi președintele-> și <R>io ti-am spus > NNU: nu-mi trebui AȘA ceva: ↓ însă nu am încotro în momentul ăsta ↑ federația NU POATE # să rămână necondusă ↑ știi că SÎNT probleme la nivel internațional ↓ știi din auzite eu știu [la modul concret **MAXIMA CANTITĂȚII ȘI A MANIEREI**

B: și tu te <f>și tu te sacrifici >

A: exact.

B: și tu te sacrifici .

(b) **B:** sunt curios și io] # ce SCRIE-n contractu_ăla?

A: # ce să SCRIE-ntr-un contract ↓ de sponsorizare ↓ **MAXIMA MANIEREI**

ȘI A CANTITĂȚII

B: [tu n-ai prin—

A: și-a fost trecut] prin birou federal.

B: e: ↓

A: îmi pare rău↓

B: ruDEL↓

A: îmi pare rău↓ îmi pare rău↓ **MAXIMA CALITĂȚII**

B: dăm telefon la federație să-ntrebăm↓

A: dăm telefon și la federație ((*mimează râsul*)) [nu-i nici un fel de problemă.

B: deci ace:l contra:ct] l-ai semnat tu

<L,P singur>.

(c) B: ruDEle↓ ruDEle↓ cred <2că tu NU-ntelegi un lucru>. tu nu TREbuie să mă

INVI:ȚI pe mine↓

A: nu te-am invitat la: [inaugurarea hotelului↑

B: tu nu trebuie să mă inviți] pe MINE. tu tre:be să m-anunți

pe mi::ne: ↓ BĂI_Mihai↓ vezi că vrem să facem asta↓ sau vrem să facem AStă.

eu la RÂNdu me:u↓ trebe s-anunț TOT biROu federal tu NU poți să faci de CAPu
tău # nimic. [absolut nimic **MAXIMA RELEVANȚEI**

A: eu nu fac de capu meu]

nimic↓ eu—

Structura argumentativă a conflictului verbal se bazează, în diferite grade, pe manipulare: manipularea discursului (prin deformare, trunchiere, falsificare, reformulare, simulare), manipularea identității (prin ironizare, stereotipii personale care afectează acuratețea în perceperea partenerului, nivelul ridicat de reducere a incertitudinii – vorbitorul are un set de asumții negative despre celălalt pe care vrea să și le confirme pe parcursul interacțiunii, tot ceea ce spune vorbitorul e pentru a-și confirma propria idee preconcepută despre celălalt, supradimensionarea eului – experiența proprie, interpretarea proprie, accentuarea propriei contribuții la cuvânt; minimalizarea celuilalt – experiența celuilalt tratată ca ne semnificativă, interpretarea celuilalt e greșită, negarea dreptului la cuvânt – prin frecvente întreruperi și prin suprapuneri lungi de replici), manipularea realității (fiecare dintre participanții la schimbul verbal urmărește impunerea adevărului personal ca adevăr absolut, face erori de deducție sau de inducție).

Exemple de argumentare prin manipulare se întâlnesc frecvent în interacțiunea verbală analizată:

(a) A: <R federaȚia roMĂnă de BO:X↓ nu a plăti:t NICI UN LEU>↓ pentru

aCEASTă deplaSA:re↓ nu a plătit

B: [NU chiar↓

A: nici un LEU↓

B: nu chiar↓

A: BA NU: ↓ [nu a plătit

B: NU chiar] ↓

A: nici un leu↓ eu mi-am plăti:t: ă ă caZArea și ma:sa↑ și # TOȚI ceiLALȚI↓

nici măcar [pentru sporȚI:VI nu s-a plătit. REFORMULARE, INSISTENȚĂ

PENTRU IMPUNEREA ADEVĂRULUI PERSONAL

B: ruDEle↓ vreau să te-ntreb ceva.

A: [așa că e:ști:

B: asear'_a:m—]

A: ești greșit INTERPRETAREA CELUILALT E GREȘITĂ

(b) B: NU știi↓ [da': ↓

A: păi NU știi↓ da' ar trebui

B: [știi_știu_știu↓

A: să știi că <@_ești președintele] federației>↓ IRONIZARE

(c) B: ruDEle↓ da' vreau să te-ntreb ceva↓ acu:ma:: ↓ nu știu: ↓ io văd așa↓
că <_toate> probleme:le sînt bu:ne:↓ greșesc și io: ↓ _greșești și tu: ↓
norMAL deci eu nici n-am ZIS că sînt un om perfect↓ și nici nu pot să susțin↓
că nu este <_nimeni>↓ ((inspiră)) dar vreau să te-ntreb ceva.((inspiră)) de CE ții
asa tu NEAPĂrat↓ deci tu ești în stare să faci ORIce ca s-ajungi președintele
acestei federații. SIMULARE + ATAC

(d) A: eu am refuzat să fiu președinte↑ [în defavoarea t_+

B: Nu-i adevărat]. Nu-i [adevărat.

A: ă în favoarea ta].

FALSIFICAREA

B: nu-i adevărat.

A: cum adică nu-i adevărat?

B: știi de ce-ai refuzat? fiindcă nu <_pPO:TI> să fii.

A: # <_de ce>↑

B: o+ HAI să-ncerci.

A: <_nu POT să fiu>↑

B: nu poți să fii [președinte PERCEPȚIA NEGATIVĂ A INTERLOCUTORULUI

(e) B: și tu te sacrifici

A: exA:CT.

B: [și-o vei conduce tu.

A: exA:CT. exA:CT].

B: [hai să <_nu

A: exA:CT].

B: exageră:m> că: nu [sîntem copii aicea IRONIZARE

A: dar îți pot demonstra:] cu FA:Pte cum_+ felul în care mă
scrific. am FO:ST ă: în CIUda faptului că am și EU TREAbă în în românia↓ în
bucurești↓ am lăsat o săptămână totu de-opa:te↓ și am stat la istanbul. am
mai aranjat un cantonament de PESTE o sută de milioane de lei:↓ ă s—
sponsorizare pentru federație pentru sporTI::vii↓ cei care munCE:SC↓ cei [la
care tu: # SUPRADIMENSIONAREA EULUI

(e) B: tu un miLl:ion de dolari dac-aduci de la cineva:: ↓ nu poți S-Aduci de
capu tău↓. MINIMALIZAREA CELUILALT

(f) A: ochei_bine. [hai să terminăm cu subiectu ăsta

B: tu dacă vrei s-aduci un milion] de la <_cine:va> [îți faci

A: tu n-ai adus
nimic]

B: [îți faci federa:ția ta↓

A: în federația română] de box.

B: <_îți faci federa:ția: ta::>

A: [tu ai_+<_R N-AI adus nimic în federația română de bo:x> NEGAREA

CELUILALT

(g) A: asta e deosebirea [dintre noi].

B: știi cum↓ A: Stea↓ SÎNT păreri TA:le↓

A: nu nu nu. SÎNT FAPte concrete. ACCENTUAREA OPOZIȚIEI

Sub aspectul progresiei textuale, conflictul verbal frizează iraționalitatea, deci noncomunicarea, deoarece se bazează pe deconstrucție și recontextualizare, pe o logică subiectivă sau pe o logică convențională, pe coerență monologică, pe aproximarea unor maxime conversaționale și pe argumentație prin manipulare. Conflictul verbal rămâne, cu toate acestea, un schimb verbal, o formă de interacțiune, ceea ce înseamnă că fenomenele textuale sunt integrate comunicării prin reguli aparținând altui modul decât cel textual.

2.2. Reguli contextuale. Contextul relevant de interpretare a schimburilor verbale conflictuale este emoția negativă (Trăită de participanți cu diferite grade de intensitate, emoția negativă este dublu conștientizată: ca emoție negativă a vorbitorului față de interlocutor și ca emoție negativă a interlocutorului față de vorbitor). Forma particulară în care se manifestă emoția negativă este agresivitatea, emoție complexă rezultată din combinarea a două emoții primare: furia (lipsă de respect, frustrare, enervare, teamă, nemulțumire, ură, invidie, răutate, ostilitate) + anticiparea unui potențial rezultat negativ. În contextul agresivității, fiecare dintre participanți dorește să obțină în mod unilateral satisfacția personală; apare astfel „individualizarea” care diminuează șansele de co-participare la schimbul verbal. În același timp, emoția negativă are dublă direcție: spre interlocutor și spre sine atunci când vorbitorul nu obține satisfacția personală. Puternica încărcătură negativă a situației de comunicare determină labilitatea emoțională a vorbitorilor, reflectată în limbaj (prin bâlbâială, false începuturi, autocorecția, ridicarea vocii, viteza vorbirii, pauza, gestul, strigătul nearticulat, explozia instinctuală, tonul agresiv, repetiția cu funcție intensivă etc.).

Câteva exemple din cazul analizat:

(a) A: <_RfedeRAția roMĂnă de BO:X↓ nu_a plăti:t NICI UN LEU>↓ pentru aCEASTă deplaSA:re↓ nu a plătit

A: cu un CEARtăr]. știi ci cine l-a pus la dispoziție↑ deci <_Lnici măcar transportu> nu_a_ fost plătit de <_RfedeRAție>. ȘTII # cine-a plătit acest: CEARtăr↑

B: NU știi↓ [da': ↓

A: păi NU știi↓ da' ar trebui

B: [știu_ știu_știu↓

(b) A: eu am refuzat să fiu preșeDINte↑ [în defavoarea t+

B: Nu-i adevărat]. Nu-i [adevărat.

A: ă în favoarea ta].

B: nu-i adevărat.

A: cum adică nu-i adevărat?

B: știi de ce-ai refuzat? fiindcă nu <_PPO:ȚI> să fii.

A: # <_Jde ce>↑

B: o+ HAI să-ncerci.

(c) până să până_să-ți] retra:gi deMI:sia

B: da: ↓

A: mi-ai sp+ m-ai întrebat ce vei face? <_Rvei fi președintele-> și <_Rio_ți-am spus> NNU: nu-mi_trebuie AȘA ceva.: ↓ însă nu am încoTRO în

momentul_ă:sta↑ federația NU POate # să rămână neconDU:să↑ știi că SÎNT
probleme la nivel internațional↓ știi din auzite eu știu [la modul concret

Confrunțați cu propriile emoții și cu emoțiile celuilalt, vorbitorii tind să devină intoleranți. Acumularea emoțiilor negative și implicatura negativă generalizată a textului amplifică logica subiectivă, potențează formele ritualizate și actele de vorbire care amenință fața interlocutorilor, favorizează coerența monologică a textului și justifică dezintegrarea logicii argumentative în argumentare prin manipulare. În fond, comunicarea conflictuală nu este decât o formă de comunicare în care regulile de interacțiune sunt modificate ca urmare a adaptării vorbitorilor la contextul emoției negative.

2.3. Reguli de construcție a imaginii personale și de percepție interpersonală. Pe parcursul interacțiunii verbale participanții își construiesc imaginea personală prin înfrângerile și victoriile suferite în duelul verbal. Imaginea fiecăruia dintre interlocutori suferă deteriorări și ameliorări succesive. Scopul fiecărui participant este de a proiecta o imagine negativă a oponentului, de a ataca personalitatea celuilalt, imaginea celuilalt despre sine, de a submina autoaprecierea („self-esteem“). Strategiile adoptate de părțile aflate în conflict sunt variate: accentuarea diferențelor dintre vorbitori, exagerarea atitudinilor (exprimarea unui egoism exagerat sau a unui altruism exagerat), afirmarea superiorității personale pentru evidențierea inferiorității celuilalt, descurajarea, incitarea, excluderea, ignorarea, respingerea, exprimarea unui pesimism exagerat în relație cu celălalt, exprimarea directă a unor (re)sentimente (disprețul, lipsa de apreciere, indiferența față de celălalt), punerea unei distanțe între interlocutori (lipsă de intimitate, lipsă de susținere a celuilalt), închiderea, negarea relației cu celălalt, atacul valorilor personale ale celuilalt, blamarea celuilalt, invalidarea afirmațiilor celuilalt, ironizarea.

Câteva exemple din cazul supus investigației:

(a) A: nici un leu↓ eu mi-am plăti:t:ăăcaZarea și ma:sa↑ și # TOȚI ceiLALȚI↓
nici măcar [pentru sporTI:VI nu s-a plătit. BLAMAREA

A: să știi că <_ești președintele] fedeRAtiei>↓ IRONIZAREA, DISCREDITAREA

(c) B: că de_la

A: [eu am reFUZAT să fiu preșeDINte.

B: <_disCU:ție până: la FA:Ptă:>] ↓ LIPSA DE ÎNCREDERE

A: eu am refuzat să fiu preșeDINte↑ [în defavoarea t+

B: Nu-i adevărat]. Nu-i [adevărat.

A: ă în favoarea ta].

B: nu-i adevărat.

(c) A: cum adică nu-i adevărat?

B: știi de ce-ai refuzat? fiindcă nu <_PO:ȚI> să fii. ATACUL VALORILOR PERSONAL

(d) B: [hai să <_nu

A: exA:ct].

B: exageră:m> că nu [sîntem copii aicea INVALIDAREA AFIRMAȚIILOR

(e) B: [iți faci federa:ția ta↓

A: în federația română] de box.

B: <F>îți faci federa:ția: ta::>

A: [tu ai+ <R N-AI adus nimic în fedrația română de bo:x>

B: și te DU:CI în A:Ltă PA:Rte]. **EXCLUDEREA**

(f) **B:** știi cum↓ A:Stea↓ SÎNT păreri TA:le↓

B: <_hm> **DESCURAJAREA**

(g) **A:** HAI să trecem la ALTceva.]

B: NU TREcem la nimic↓ o terminăm [pe asta↓ nu↑

A: acu o ții p-asta.]

B: ă: deci dacă vrei să spun despre bo:x↓ și despre ce-ai făcut tu pentru bo:x

↓ eu pot să spun mai MULte↓ **ÎNCHIDEREA**

A: [POȚI să spui ce vrei tu. **DEZINTERESUL FAȚĂ DE CELĂLALT**

B: dar deocamda:tă: deocamdată pentru # Binele # eu zic al tău↓ este bine să [mă abțin↓

A: nu mai] nu mai avea

grija pentru [mine miha:i↓ **RESPINGEREA FAVORURILOR**

B: eu zic ceva]

A: ai grijă de tine↓ lasă-mă pe mine [să mă păzesc SINGur. **DIFERENȚIEREA**

(h) **B:** ă deci îți zic un lucru. în mome:ntu-n care # TU # fa:ci ceva: ↓ tu faci

findcă ai un intere:s. Asea:ră: ↓ am Aflat și cam ce interes ai. ## NUmele care

vrei tu să ți-l faci aici↓ pentru tine este FOARte important. **INCITAREA,**

INSINUAREA

(i) **B:** deci eu NU-ți [da:u ȚIE socoteală. **ÎNCHIDEREA, RESPINGERA CELULALT**

A: vizavi de federația română de box].

B: eu nu-ți dau ție socoteală.

Modelate de emoția negativă care grevează situația de comunicare, regulile de generare a textului sunt reorientate spre construirea imaginii personale: sustragerea eului din contextul negativ și diferențierea de celălalt. Strategiile la care se recurge semnalizează autoevaluarea pozitivă sau evaluarea negativă a celuilalt. Scopul schimbului verbal este afirmarea propriei identități care se simte agresată de celălalt. Stereotipurile negative despre celălalt sunt activate de dorința individului de a-și menține imaginea proprie, de feed-back-ul negativ primit de la interlocutor, de lipsa de cooperare dintre cei doi. Pentru a-și menține nealterată imaginea despre sine, individul recurge la stereotipuri despre celălalt (agresorul, dușmanul), ca formă simplificată de răspuns la sarcini cognitive complexe perturbate de emoția negativă.

2.4. Reguli de manifestare a puterii și a relației de dominare. Indivizii își exercită puterea (și) prin limbă. Din acest punct de vedere conflictul verbal se manifestă ca o luptă pentru putere și dominare a adversarului: manifestarea prin limbaj a puterii și a dominării celuilalt este o trăsătură intrinsecă a comunicării conflictuale. Se manifestă în structura de suprafață a textului deoarece individul dorește să se facă vizibil prin limbaj: fie limbaj formal exagerat, fie limbaj informal exagerat, interogative retorice, interogative disjunctive („tag“ questions), cuvinte marcate, imprecății, intonație declarativă, intensificatori de expresie, termeni vagi și evazivi, durata contribuției verbale, întreruperea interlocutorului, adresarea inversă, frecvența vocativului adresării, interjecții, exclamații, structuri simetrice, repetiții etc.

Exemple din cazul analizat:

(a) A: BA NU: ↓ [nu a plătit **INTENSIFICATORI DE EXPRESIE**
B: NU chiar] ↓

(b) A: cu un CEARTăr. știi ci cine l-a pus la dispoziție↑ deci <|nici măcar
transportu> nu a fost plătit de <_federAție>. ȘTII # cine-a plătit acest: t:
CEARTăr↑ **INTEROGATIVE RETORICE**

B: NU știu ↓ [da': ↓

A: păi NU știi ↓ da' ar trebui

(c) B: <_poche: ↓ bu:n ↓ >] eu ți-am spus # ți-e ă:: acum_o
săptămână_cre:d ți-am spus că # nu am înCOtro și va trebui să:

B: [ruDE:le deci știi

A: <_să accept demisia ta>.

B: care-a fost greșeala ta? știi CARE-a fost [greșeala ta? **INSISTENȚA PRIN
REPETIȚIE**

(d) A: mi-ai sp+ m-ai întreat ce vei face? <_vei fi președintele-> și <_rio_ți-am
spus> NNU: nu-mi_trebuie AȘA ceva:: ↓ însă nu am încOTRO în
momentul_ă:sta↑ federația NU POate # să rămână neconDU:să↑ știi că SÎNT
probleme la nivel internațional ↓ știi din auzite eu știu [la modul concret

B: și tu te <_și tu te sacri:fici>

A: exact.

B: și tu te sacrifici **INTONAȚIA DECLARATIVĂ**

A: exA:ct.

(e) A: dar îți pot demonstra:] cu FA:Pte cum_+ felul în care mă
scurfic. am FO:ST ă: în CIUda faptului că am și EU TREAbă în în românia ↓ în
bucurești ↓ am lăsat o săptămână totu de-opa: rte ↓ și am stat la istanbul. am
mai aranjat un cantonament de PESte o sută de milioane de le: ↓ ă s—
sponsorizare pentru federație pentru sporTI: vii ↓ cei care munCE: SC ↓ cei [la
care tu: # **LUNGIMEA CONTRIBUȚIEI VERBALE**

(f) B: băi ruDEle ↓ deci] asta ce fa: ci tu: ↑ [este părerea ↓ **LIMBAJ INFORMAL
EXAGERAT, VOCATIVUL ADRESĂRII**

Vorbitorul folosește expresii gramaticalizate ale puterii și dominării pentru a-și putea impune propria identitate în fața celuilalt. În contextul conflictului verbal cuvintele, expresiile, structurile sunt investite de vorbitori cu valoare performativă: rostirea lor este echivalată ad-hoc cu realitatea și cu un act de dominare a interlocutorului; cuvântul scurtcircuitează mecanismul argumentației și îl aduce cu forța pe interlocutor în situație de inferioritate. Limbajul este un mijloc de asumare a puterii – o voi numi putere intradiscursivă –, într-o situație de comunicare în care toate celelalte tipuri de putere sunt neutralizate (puterea referențială, puterea legitimă, puterea expertului etc.).

3. Concluzii. Conflictul verbal se desfășoară conform unor reguli de interacțiune care formează un scenariu („script“). Aceste reguli se raportează la mai multe module din structura comunicării: generarea textului, integrarea emoției, construirea imaginii personale și a

imaginii celuilalt, manifestarea puterii și dominării. Ceea ce conferă individualitate comunicării conflictuale în raport cu alte forme de comunicare este modul specific în care interacționează regulile aparținând fiecăruia dintre cele 4 module. Această formă specifică de interacțiune se bazează pe „mecanisme ale diferențierii“, constând într-un cumul de strategii având ca scop maximalizarea divergențelor cu celălalt. Aceste strategii se raportează la cele patru module.

Când participă la un conflict verbal, vorbitorii pun în act mecanisme ale diferențierii cum ar fi: ignorarea temporară a regulilor textualității dialogale, acceptarea tacită a modificării regulilor de interacțiune sub influența emoției negative, dirijarea noilor reguli instituite în contextul emoției negative spre afirmarea propriei identități care se simte prejudiciată de celălalt, neutralizarea diverselor tipuri de putere și constituirea puterii intradiscursive.

Conflictul verbal este, în cele din urmă, o luptă pentru obținerea puterii intradiscursive pentru ca vorbitorul să își poată impune astfel imaginea personală și să poată dispune de imaginea celuilalt, spre care, prin intermediul textului produs, dirijează emoția negativă a contextului, ignorând în unele puncte principiul cooperării. Cum deținătorul puterii intradiscursive este incert, statutul participanților la conflict este negociat prin discurs, fiecare dintre vorbitori își arogă puterea și tinde să modifice contractul comunicațional, asumându-și drepturi și declinand obligații. Mecanismul diferențierii de celălalt se manifestă prin acțiunile verbale ale vorbitorilor, care doresc să impună în mod unilateral un alt tip de contract comunicațional decât cel al negocierii consensuale. Limba verbalizează stereotipuri și prejudecăți, investite de participanții la schimbul verbal cu valoare de fapte, judecăți, mărturii. Comportamentul ambivalent și paradoxal este acceptat de participanți ca normă de interacțiune. Acceptându-l, vorbitorii se comportă unul față de celălalt astfel încât să se conformeze reprezentărilor cognitive privind mecanismele diferențierii.

BIBLIOGRAFIE

- BAVELAS, Janet Beavin, ROGERS, L.Edna, MILLAR, Frank E.:1985 – *Interpersonal conflict*, în DIJK, T.A. van:1985, p. 9-26.
- BERGER, Charles R. – *Power, Dominance, and Social Interaction*, în KNAPP & al.:1994, p. 451-495.
- BIBER, Douglas:1988 – *Situations and functions*, în New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, Cambridge University Press, p. 28– 46.
- CAPPELLA, Joseph:1994 – *The management of Conversational Interaction in Adults and Infants*, în KNAPP & al.:1994, p.381-418.
- CULPEPER, J.:1996 – *Towards an anatomy of impoliteness*, în *Journal of Pragmatics*, 25, 1996, p. 349-367.
- DE VITTO, Joseph A.:1994 –*Human Communication. The Basic Course*, Harper Collins College Publishers.
- DE VITTO, Joseph A.:1994 –*Interpersonal conflict*, în DE VITTO, Joseph A.:1994, p.241-258.
- DIJK, T.A. van (ed.): 1985 – *Handbook of Discourse Analysis*, I-IV, London, Academic Press.
- EIBEL-EIBESFELDT, Irenaus:1984/1995 – *Agresivitatea umană*, București, Editura Trei.
- HARGIE, Owen D.W.:1997 – *The Handbook of Communication Skills*, second edition, Routledge, London and New York.
- HARGIE, Colin T.C., TOURISH, Dennis:1997 – *Relational communication*, în HARGIE, Owen D.W.:1997, p. 360-372.

- HARNESS GOODWIN, Marjorie:1983 – *Aggravate correction and disagreement in children's conversations*, în *Journal of pragmatics*, 7, p. 657-677.
- HERGIE, Owen D.W.:1997 – *The Handbook of Communication Skills*, 2nd edition, Routledge, London and New York.
- HARTLEY, Peter:1993 – *Interpersonal Communication*, London and New York, Routledge.
- JACOBS, Scott:1994 – *Language and Interpersonal Communication*, în KNAPP & al:1994, p. 199-295.
- KERBRAT-ORECCHIONI, C.:1980 – *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.
- KIENPOINTNER, Manfred:1997 – *Varieties of rudeness. Types and functions of impolite utterances*, în *Functions of Language*, 4, 2, p. 251-287.
- KNAPP, Mark L., MILLER, GERALD R.:1994 – *Handbook of Interpersonal Communication*, second edition, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- KOTTHOFF, Helga:1993 – *Disagreement and concession in disputes: On the context sensitivity of preference structures*, în *Language in Society*, 22, p. 193-216.
- MORLEY, Ian E.:1997 – *Negotiating and Bargaining*, în HARGIE:1997, p. 339-356.
- MCDOWELL, John H.:1985 – *Verbal Duelling*, în DIJK:1985, III, p. 203-211.
- MEY, J. L. (ed.): 1998 – *Concise Enciclopedia of Pragmatics*, Oxford, Elsevier.
- METTS, Sandra, BOWERS, John Waite: 1994 – *Emotion in Interpersonal Communication*, în KNAPP & al:1994, p. 508-538.
- MUNTIGL, Peter, TURNBULL, William:1998 – *Conversational structure and facework in arguing*, în *Journal of Pragmatics*, 29, p. 225-256.
- PARKS, Malcolm R.:1994 – *Communicative Competence and Interpersonal Control*, în KNAPP & al:1994, p.589-611.
- REES-MILLER, Janie: 2000 – *Power, severity, and context in disagreement*, în *Journal of Pragmatics*, 32, p. 1087-1111.
- RAKOS, Richard F.:1993 – *Asserting and confronting*, în HARGIE:1997, p.291-318.
- SARANGI, Srikant K., SLEMBROUCK, Stefaan:1992 – *Non-cooperation in communication: A reassessment of Gricean pragmatics*, în *Journal of Pragmatics*, 17, p. 117-154.
- SEIBOLD, David R., CANTRILL, James G., MEYERS Renee A.:1994 – *Communication and Interpersonal Influence*, în KNAPP & al.:1994, p.542-574.
- SMITH, Eliot R., MACKIE, Diane M.:2000 – *Social Psychology*, 2nd Edition, Psychology Press, Taylor&Francis.
- STANGOR, Charles:2000, *Stereotypes and Prejudice*, Psychology Press, Taylor&Francis
- SORING, Karl:1997 – *Disagreement and contradiction as communicative acts*, în *Journal of Pragmatics*, 1, 347-374.
- TARDY, Charles H., DINDIA, Kathryn:1997 – *Self-disclosure*, în HARGIE:1997, p. 213-231.
- ZAFIU, Rodica: 2000 – *Limbaajul agresivității și al conflictului*, în *Revista română de Comunicare și Relații Publice*, nr. 2-3, p.103-111.
- WINDISCH, Uli:1986 – *Le K.-O. verbal. La communication conflictuelle*, Lausanne, L'Age d'Homme.

ANEXĂ

Mihai Leu (președintele în exercițiu al Federației Române de Box) și Rudel Obreja (unul dintre cei care susțin schimbarea din funcție a lui Mihai Leu). Cei doi au vârste apropiate, 30-40 ani. Discuția se desfășoară pe TVR2, în prezența unui moderator (Dan). Pe parcursul confruntării verbale, Rudel Obreja are, în general, o atitudine ofensivă, Mihai Leu, în general, una defensivă. Conflictul legat de președinția FRF se desfășoară de mai multă vreme, cu declarații și conferințe de presă în care cei doi s-au acuzat reciproc. În textul transcris, Rudel Obreja, A; Mihai Leu, B.

A: <_RfedeRAȚia roMĂnă de BO:X↓ nu_a plăti:t NICI_UN LEU>↓ pentru aCEASTă deplaSA:re↓ nu a plătit

B: [NU chiar↓

A: nici un LEU↓

B: nu chiar↓

A: BA NU: ↓ [nu a plătit

B: NU chiar] ↓

A: nici un leu↓ eu mi-am plăti:t: ă ă caZArea și ma:sa↑ și # TOȚI ceiLALți↓ nici măcar [pentru sporȚI:VI nu s-a plătit.

B: ruDEle↓ vreau să te-ntreb ceva.

A: [așa că e:ști:

B: asear'_a:m—]

A: ești greșit

B: [aseară—

A: toTAL aicea.]

B: asear-am vorbi:t [cu cine:va: ↓

A: cu un CEARTăr]. știi ci cine l-a pus la dispoziție↑ deci <_Lnici măcar transportu> nu_a_ fost plătit de <_RfedeRAȚie>. ȘTII # cine-a plătit acest: CEARTăr↑

B: NU știu↓ [da': ↓

A: păi NU știi↓ da' ar trebui

B: [știu_știu_știu↓

A: să știi că <@ești președintele] fedeRAȚiei>↓

B: ruDEle↓ da' vreau să te-ntreb ceva↓ acu:ma:: nu_știu: ↓ io văd așa↓ că <_Ztoate> proble:me:le sî:nt bu:ne: ↓ greșesc și io: ↓ greșești și tu: ↓ norMAL_deci eu nici n-am zls că sînt un_om perfect↓ și nici nu pot să susțin↓ că nu este <_Rnimeni>↓ ((*inspiră*)) dar vreau să te-ntreb ceva.((*inspiră*)) de CE ții așa tu NEAPĂrat↓ deci tu ești în stare să faci ORIce ca s-ajungi președintele acestei federații.

A: nu.: nu.:

B: ba DA↓

A: știi bine. am discutat asta

B: [NU-i adevărat.

A: -mpreUnă]↓

B: păi STA:i un pic [stai_un pic să-ți zic_ceva.

A: deci știi bine că:]

B: că de_la

A: [eu am reFUZAT să fiu preșeDINte.

B: <_disCU:ție până: la FA:Ptă:>]↓

A: eu am refuzat să fiu preșeDINte↑ [în defavoarea t.

B: NU-i adevărat]. NU-i [adevărat.

A: ă în favoarea ta].

B: nu-i adevărat.

A: cum adică nu-i adevărat?

B: știi de ce-ai refuzat? fiincă nu <_PO:ȚI> să fii.

A: # <_Jde ce>↑

B: o, HAI să-ncerci.

A: <_nu POT să fiu>↑

B: nu poți să fii [președinte

A: <_poche:i↓ bu:n↓>] eu ți-am spus # ți:e ă:: acum_o săptămână_cre:d ți-am spus că # nu am înCOtro și va trebui să:

B: [ruDE:le deci știi

A: <_psă accept demisia ta>.

B: care-a fost greșeala ta? știi CARE-a fost [greșeala ta?

A:

până să până_să-ți) retra:gi deMI:sia

B: da:↓

A: mi-ai sp, m-ai întrebat ce vei face? <_rvei fi președintele-> și <_rio_ți-am spus> NNU: nu-mi trebuie AȘA ceva::↓ însă nu am încoTRO în momentul_ă:sta↑ federația NU POAte # să rămână neconDU:să↑ știi că SINTprobleme la nivel internațional↓ știi din auzite eu știu [la modul concret

B: și tu te <_fși tu te sacri:fici>

A: exact.

B: și tu te sacrifici

A: exA:CT.

B: [și-o vei conduce tu.

A: exA:CT. exA:CT].

B: [hai să <_znu

A: exA:CT].

B: exageră:m> că: nu [sintem copii aicea

A: dar îți pot demonstra:] cu FA:Pte cum, felul în care mă scrifc. am FO:ST ă: în CIUda faptului că am și EU TREAbă în în românia↓ în bucurești↓ am lăsat o săptămână totu de-opa:rtē↓ și am stat la istanbul. am mai aranjat un cantonament de PESTE o sută de milioane de le:i↓ ă s— sponsorizare pentru federație pentru_sporTl::vii↓ cei care munCE:SC↓ cei [la care tu: #

B: numa' puțin]↓

A: [NU te gândești.

B: sunt curios și io] # ce SCRIE-n contractu_ăla?

A: # ce_ să SCRie-ntr-un conTRACT↓ de sponsoriZAre↓

B: nu_nu. deci tu AVEAI dreptu să semnezi acel [contract↑

A: se: o:fe:ră: gratu—]

B: ruDEI_ruDEI↓

A: da. da.

B: [rudel <_Rnuma' un pic>

A: da:]↓

B: aVEAI [dreptu?

A: da:↓

B: NU-I [adevăra:t↓ în statu:t SCRie::↓ că orice contract și orice de:cizie se ia în birou federal.

A: da.

B: [tu n-ai prin—

A: și-a fo:st tre:cuct] prin birou federal.

B: e: ?↓

A: îmi pare rău↓

B: ruDEL↓

A: îmi pare rău↓ îmi pare rău↓

B: dăm telefon la federație să-ntrebăm↓

A: dăm telefon și la federație ((mimează răsul)) [nu-i nici un fel de problemă.

B: deci ace:l contra:ct] l-ai semnat tu <_L.P singur>.

A: așa.

(ML spune, pe un ton scăzut, defensiv, că el, ML se poate gândi că RO a avut avantaje de pe urma acelu contract de care el, în ciuda calității de președinte, nu a știut; îi repetă că orice acțiune ar fi trebuit aprobată de consiliul federației. RO îl acuză pe ML că nu a știut de contract pentru că nici nu trece pe la Federație, în schimb el, RO, este foarte preocupat de activitatea federației; ML îl acuză pe RO că a avut ceva de ascuns; RO spune că ML a știut de contract, l-a invitat pe ML la inaugurarea hotelului „Alexandru“)

B: ruDEle↓ ruDEle↓ cred <ză tu NU-NŃelegi un lucru>. tu nu TREbuie să mă INVI:ŢI pe mine↓
A: nu te-am invitat la: [inaugurarea hotelului↑
B: tu nu trebuie să mă inviŃi] pe MINE. tu tre:be să m-anunŃi pe mi::ne:↓
BĂI_Mihai↓ vezi că vrem să facem asta↓ sau vrem să facem AStă. eu la RĂNdu me:u↓ trebe s-anunŃ
TOT biROU federal tu NU poŃi să faci de CApu tău # nimic. [absolut nimic
A: eu nu fac de capu meu] nimic↓
eu—
B: tu_un miLI:on de dolari dac-adiuci de la cineva:↓ nu poŃi S-Aduci de capu tău↓.
A: ochei_bine. [hai să terminăm cu subiectu ăsta
B: tu dacā vrei s-adiuci un milion] de la <_cine:va> [iŃi faci
A: tu n-ai adus
nimi::c]
B: [iŃi faci federa:Ńia ta↓
A: în federaŃia romānă] de box.
B: <_iŃi faci federa:Ńia: ta::>
A: [tu ai_ <_R N-AI adus nimic în fedraŃia romānă de bo:x>
B: Ńi te DU:CI în A:Ltă PA:Rte].
A: eu am adus.
B: [asta::] ↓
A: asta e deosebirea [dintre noi.
B: Ńtii cum↓ A:Stea↓ SĪNT pārerile TA:le↓
A: nu_nu_nu. SĪNT FAPte concrete.
B: [Ńtii ce m-am întreat tottimpu?
A: eu am dat cāteva milioane] din buzunaru MEU. tu cāŃi bani <_rai dat în federaŃie>? măcar un
leu↓ arată-mi măcar un LEU. # [sportivii
B: de ce::]
A: SPORTIVII nu te-au văzut măcar o dată↓ la cantonament↓
B: <_hm>
A: <_Rnu te-au văzut nici măcar O dată↓> în sala de box↓ [eu am stat
B: <_zam jucat Ńi: FOTbal
cu ei împreu:nă:↓ [dacā vrei să Ńtii↓>
A: cu ei zi de zi am fost] o_să:
B: [<_pam jucat Ńi fotbal împreună↓>
A: o să ai o surpriză:] o să ai Ńi reacŃia sporŢivilor. # vei avea Ńi [reACŃia sportivilor
B: băi_ruDEle↓ deci] asta ce fa:ci tu::↑ [este pāreră ↓
A: HAI să trecem la ALTceva.]
B: NU TREcem la nimic↓ o terminăm [pe asta↓ nu↑
A: acu o Ńii p-asta.]
B: ă: deci dacā vrei să spun despre bo:x↓ Ńi despre ce-ai făcut tu pentru bo:x ↓ eu pot să spun
mai MULte↓
A: [POŢI să spui ce vrei tu.
B: dar deocamda:tă: deocamdată pentru # Binele # eu zic al tău↓ este bine să [mă
abŃin↓
A: nu mai
nu mai avea grija pentru [mine miha:i↓
B: eu zic ceva]
A: ai grijă de tine↓ lasă-mă pe mine [să mă păzesc SINGur.
B: nu. Ńtii de ce am grijă de tine] fincă-mi pare rău
de bo:x↓
A: SPUNE ce VREI dacā-i cazul.
B: ă: deci iŃi zic un lucru. în mome:ntu-n care # TU # fa:ci ceva:↓ tu faci findcă ai un
interes:s_asea:ră:↓ am Aflat Ńi cam ce interes ai. # # NUmele care vrei tu să Ńi-l faci aici↓ pentru tine
este FOARte important.
A: <_ochei>.
B: ruDEle↓ pe mine m-a::i: ameninŃat↓ că mă rezo:ivi↓ ai niŃte prie:teni ă în anumite funcŃii:
care: deja s-au ŃI VĂzut unele rezultate↓

A: <_Rai grijă că lucru ăsta se-nregistrează și s-ar putea să te dau în judecată>.

B: da:: da:_da:_da:↓ poți să mă dai↓ poți să mă dai. # sse și VĂD deja unele rezultate. pentru CE-ai făcut tu_asta? deci eu mă dădeam la opa:re:↓ că pentru mine președintele federației↓ deci în afară de a face ceva:: BUN [nu_nu e::

A: care-i ăla] CEVA bun mihai? la CARE te referi la [CEVA bun.

B: ruDELe↑] eu nu-ți dau

A: spune măcar o faptă CONcretă pă care-ai făcut:t-o—

B: deci eu NU-ȚI [da:u ȚIE socoteală.

A: vizavi de federația română de box].

B: eu nu-ți dau ție socoteală.

A: NU mie↓ OAmenilor↓ [mai ales că::

B: eu:↓] eu când se <_va-ncheia> o anumită perioa:dă:↓ când va fi:: io știu↓ când se va-ncheia mandatu me:u↓ AM să-ți arăt care sunt rezultatele. re:stu:↓ că tu acu:ma ai adu:s: un cantonament și io nu l-am adu:s↓ e TREAbă ta:↓ de-ASta doar ai venit aici↓ nu↑

A: ca s-ajut sporti:vii↓ bine-nțeleș.

B: exact. de-asta-i venit.

A: bine-nțeLES. ca să-i ajut. tu de ce-ai venit? ca să-ți faci iMA:gine.

(Întrerupți de moderator care sintetizează pentru telespectatori evenimentele anterioare.

Conflictul verbal se reia după aceea)

Norme de transcriere

Se va folosi literă mică atît la inițială de propoziție sau frază, cît și la inițiala numelor proprii; majuscula notează emfaza. Cuvintele în limbi străine vor fi notate conform audiției, între bare oblice (ex. /niiorck/ pentru New York).

Accent	TEXT accent emfatic (al cuvîntului sau al unei silabe)
Intonație	. contur melodic descendent terminal ↓ contur melodic descendent non-terminal ? contur melodic ascendent terminal ↑ contur melodic ascendent non-terminal ! intonație rejectivă
Înălțime	< _i > înălțime ridicată a vocii < _j > înălțime scăzută a vocii
Tempo	< _L > tempo lent al vorbirii < _R > tempo rapid al vorbirii
Intensitate	< _F > intensitate forte a vocii < _P > intensitate slabă a vocii

text = intervenție începută de un vorbitor și continuată, fără = text pauză, de altul (*latching*)

[text începutul suprapunerii altei intervenții peste cea în curs; începutul intervenției suprapuse va fi notat în rîndul următor, sub semnul [

pauză; numărul de semne indică durata (aproximativ)

text . construcție abandonată (*false start*)

— (linie de dialog) cuvînt neterminat

_ (linie jos, între cuvinte) rostire legato

u: / m: lungire a unui sunet; numărul de semne (:) indică, în mod aproximativ, durata

' indică apocopa unor sunete

() transcriere probabilă

(xxx) text neclar; numărul de semne (x) indică, în mod aproximativ, lungimea secvenței neclare

- <@ > rîs concomitent cu rostirea
- <IM > imitare a altui vorbitor
- <CIT > vorbitorul citește un text
- (()) indicații „scenice“ (ex. oftează, își drege vocea etc.)
- „ „ citat (vorbire directă)
- ς stop glotal

Abstract

The article is a case study which aims at identifying the script of the verbal conflict as a set of distinctive features, a conflictual attitude of maximizing divergencies and a mechanism of differentiation that operates along the conflictual – cooperative communication continuum.

In point of textual rules, the verbal conflict is a reaction to a previous text, based on a process of deconstruction and recontextualization during which a new illocutionary force is attached to previous utterances. A subjective logic of textual progression converts the text into two parallel monologues. A generalized negative implicature is obtained by floating different maxims of communications. The co-participants in the communicative act manipulate the discourse, the identities and reality.

In point of contextual rules, the relevant context is the negative emotion directed to the other and to the self in case of unattained goals. Individualization and intolerance underlie face threatening acts.

In point of the personal image, the two interlocutors aim at projecting a stereotyped negative image of the opponent and a positive image of the self, projected against a positive idealized context as opposed to the negative current context.

In point of power and dominance, the interlocutors try to make themselves visible through language; words tend to gain performative force and they became gramaticalized expressions of discourse power.

The script of conflict points out the speakers' focused actions of breaking the communicative contract by constantly assuming rights and declining obligations.

ROLUL PRESUPOZIȚIEI ÎN CALCULAREA DINAMICII DE SCHIMBARE A CONTEXTULUI

Ariadna Ștefănescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Interpretarea unei intervenții comunicative, indiferent de dimensiunea ei și de complexitatea contextului în care survine, nu poate face abstracție de latura inferențială a sensului. Înțelegerea unui enunț este rezultatul conjugat al procesării dimensiunilor lingvistice, contextuale și inferențiale ale limbajului. Inferențele, fie că sunt presupuziții, fie că sunt implicaturi, au un rol important nu numai în interpretarea pragmasemantică a textului, dar și în interpretarea lui argumentativă. Rolul inferențelor are o importanță deosebită în toate zonele de utilizare a limbii. Un riguros control însă al potențialului inferențial al discursului este necesar mai ales la nivelul discursului politic, juridic, științific și religios, iar mai puțin la nivelul conversației orale sau a limbajului artistic pentru că limbajul colocvial se manifestă mai ales ca limbă vorbită, deci ca discurs efemer, iar limbajul artistic are privilegiul semiozei infinite.

Mecanismele inferențiale ale enunțului sunt declanșate de forma lingvistică a discursului în conjuncție cu circumstanțele de enunțare. Există o serie de mijloace lingvistice răspunzătoare de **dinamica inferențială a enunțului și de dinamica contextului**.

Prin dinamica inferențială a enunțului se înțeleg două fenomene: **generarea inferențelor** și modul lor de **distribuție în cadrul global al enunțului**, dat fiind că o dată declanșate, ele pot ulterior să sufere transformări (unele să dispară, altele să se păstreze, unele să se ridice la nivelul general al enunțului, altele să rămână la nivelul local al propoziției care le-a declanșat etc.). Totodată, de dinamica inferențială depinde și potențialul de modificare a contextului – dinamica contextului – în sensul că fiecare nouă propoziție contribuie prin inferențele sale și prin conținutul ei asertat la constituirea noului context în care următoarea propoziție va fi performată. Astfel, prin context se înțelege nu numai lumea reală în care este performat discursul, ci și contextul cognitiv, considerat a fi un set de propoziții adevărate sau luate ca adevărate de participanții la comunicare și relevante pentru comunicare. Acest set se intersectează cu fiecare nouă propoziție performată, modificându-se.

Elementul-cheie pentru analiza, atât a structurii inferențiale a unui enunț, cât și a potențialului de schimbare a contextului este presupuziția¹. Ducrot² vorbea despre cele trei funcții discursive ale presupuziției, dintre care cele care ne interesează cu precădere aici sunt două: funcția exteriorității presupuziției în raport cu înlănțuirile asertive ale discursului și cea de asigurare a redundanței în discurs pe baza căreia acesta progresează coerent.

Până acum, despre presupuziții nu s-a spus că ar avea relevanță stilistică. Este și greu. S-a discutat însă mult despre faptul că ele sunt un fenomen general și că interesează semantica propoziției și pragmatica enunțului în egală măsură. Diferențe foarte „fine“, în termeni cognitivi, între un text și altul identice semantic se pot justifica prin fenomene presupuziționale. Anularea, proiecția sau asertarea presupuzițiilor sunt o parte din fenomenele

care se resimt stilistic. Implicaturile pot avea un impact poate mai mare decât presuposițiile, în sensul că anumite stiluri funcționale, mai cu seamă limbajele orale, limbajul publicitar și cel al presei sau stilul colocvial se individualizează și prin frecvența lor generare. Rolul pe care îl au implicaturile conversaționale în contextul cognitiv este mai „dramatic“ decât cel al presuposițiilor deoarece aceste inferențe pot fi polemice, contradictorii sau, la o primă vedere, discontinue în raport cu conținutul lingvistic codificat al enunțului, creând efectul de surpriză.

Definițiile pragmatice ale presuposiției, începând cu cea a lui Stalnaker³ și continuând cu ale altor teoreticieni, spun în esență că presuposițiile sunt niște propoziții implicate de context ori de câte ori propoziția care le declanșează este asertabilă în acel context⁴. Unul din rezultatele pe care îl are acest punct de vedere este constituirea unui mod sistematic de calculare a dinamicii contextului, deoarece presuposițiile unei propoziții limitează clasa de contexte în care o propoziție este asertabilă sau, cum se mai spune, este asertabilă cu succes.

Presuposițiile au următoarea caracteristică empirică: de a fi un **adevăr de la sine înțeles** (un adevăr dat, un adevăr de fundal sau de background). De aici și până la a defini presuposiția ca o propoziție care este implicată logic de contextul în care aserțiunea este enunțată cu succes, deci o propoziție care aparține în aceeași măsură propoziției enunțate, dar și contextului ei, pare a fi un pas mic. Explicarea acestei caracteristici a necesitat însă formarea unor teorii ale presuposițiilor tot mai rafinate. Strawson arată că propoziția *Regele Franței este înțelept* trebuie, pentru a fi enunțată cu succes, pentru a avea valoarea de propoziție adevărată, să presupună existența regelui Franței în momentul enunțării sale. Astfel, presuposiția existenței regelui este o condiție a adevărului propoziției, cu alte cuvinte este subînțeleasă din context. Presuposiția impune contextului această condiție de a o conține. Dar aceasta nu este singura. Una din caracteristicile presuposiției este capacitatea ei de a se proiecta dintr-un context în altul. În mod normal, presuposiția impune contextului condiția de a o lăsa să se miște din mini-contextul propoziției care o generează într-un context mai mare, al frazei care subordonează propoziția respectivă.

Pe de altă parte, s-a constatat că presuposițiile sunt inferențe declanșate de anumite particularități lingvistice ale enunțului sau de anumite structuri sintactice. Inventarierea exactă a declanșatorilor este importantă pentru a nu extinde prea mult clasa presuposițiilor și pentru a evita confuzia acestora cu implicaturile. Tot în acest scop s-au făcut și o serie de teste pentru a verifica natura presuposițională a inferențelor. Astfel, sarcinile la care teoria formală a presuposițiilor trebuie să facă față sunt următoarele: să arate ce înseamnă faptul că presuposiția este un adevăr de background, cum este declanșată și cum este proiectată la nivel de enunț.

După Geurts⁵, lista declanșatorilor este următoarea: verbele factive, verbele și particulele aspectuale, cum ar fi adverbele *încă, deja, mai* etc., propozițiile focalizate de tipul lui *Era în iulie când Daniela a plecat*, propozițiile tematizate construite cu relativele *ce* și *ceea ce* (*Ce a mâncat Daniela a fost un pachet de biscuiți*), expresiile de cuantificare, descrierile definite și un declanșator nou introdus, și anume anafora⁶. Verbele și expresiile verbale factive (*a regreta, a anula, a suprima, a revoca, a fi drăguț/tragic/dezgustător/ciudat că...* etc.) au presuposiția complementelor sau completivelor lor. Propoziții de tipul *Vasile regretă că a chiulit* sau *E drăguț că Vasile a telefonat* presupun că Vasile a copiat la examen sau că Vasile a telefonat. S-a constatat că ele pot fi parafrazate prin enunțuri construite cu *faptul că*, de tipul *Faptul că a chiulit îl face pe Vasile să regreta* sau *E drăguț faptul că a telefonat*. În opinia lui Geurts, această parafrazare este un indicator că factivele au fapte ca argumente iar nu de pildă considerații modale cum se întâmplă în cazul predicatelor modale. Un enunț cu verb factiv se compune din două mesaje: faptul respectiv, în cazul de față

introdus în enunț sub formă de presupuziție, și un punct de vedere asupra lui (regretul, calitatea de a fi drăguț, dacă se au în vedere exemplele de mai sus). Punctul de vedere constituie partea de conținut asertată, iar faptul constituie partea de conținut presupusă. În cazul enunțurilor cu factive, aserțiunea și presupuziția pot fi clar tranșate, situație care nu este la fel de fără echivoc la enunțuri cu alți declanșatori presupuziționali.

O proprietate comună declanșatorilor este aceea că ei generează un tip de inferențe, și anume presupuzițiile, care au un comportament unitar: sunt inferențe lingvistice, se pot anula fără ca enunțul să devină contradictoriu și se proiectează de la nivel de poziție sintactică subordonată la nivel de enunț. Presupuzițiile sunt moștenite de frazele în care propozițiile care le generează apar, dar există și situații în care proiecția presupuzițiilor este blocată. Funcția discursivă a presupuziției se realizează prin mecanismul proiecției care asigură o continuitate a conținutului și un progres coerent al informației în discurs.

Dacă avem în vedere declanșatorii – și nu există decât rareori enunțuri care să nu aibă un declanșator, de tipul enunțurilor interjecționale sau formate cu verb impersonal –, precum și capacitatea presupuzițiilor de a se proiecta, înțelegem de ce presupuziția este un fenomen „ubiquu”.

Nevoia de a nu confunda inferențele presupuziționale cu altele conversaționale a dus la formarea unei baterii de teste tot mai elaborate. Primul test al presupuziției, numit *testul negației*, a transformat definiția presupuziției lui Strawson în metodă de verificare. Definiția lui Strawson spune că presupuziția este un sens inferat care se păstrează și continuă să fie un adevăr de fundal al enunțului în situația în care propoziția ce o declanșează este negată. Mai târziu, la Chierchia și McConnell-Ginet, se vorbește de capacitatea de a rezista a presupuziției și în alte contexte lingvistice în afară de negație, adică în contextul unei interogații, a unei fraze cu *dacă ...atunci* și a unui context modal. Aceste observații s-au constituit în *testul familiei de propoziții*. Din acest test se poate vedea „la scară mică” cum presupuziția are capacitatea de a se proiecta. Geurts va augmenta testul de verificare a presupuzițiilor ținând cont de alte regularități descoperite în decursul cercetărilor. Pentru a se identifica natura presupuzițională a unei inferențe declanșate de un element lingvistic al propoziției, inferența trebuie să treacă mai multe teste, grupate în trei etape.

Etapa întâi conține contextele diagnostice de la (i), care indică faptul că, dacă x dintr-o propoziție $\alpha\{x\}$ rămâne adevărat în aceste contexte, înseamnă că are șanse să fie o presupuziție.

- (i) nu $\alpha\{x\}$
 este posibil ca $\alpha\{x\}$
 a crede că $\alpha\{x\}$
 dacă $\alpha\{x\}$ atunci β
 fie $\alpha\{x\}$, fie β .

Aplicarea acestor contexte la o propoziție de tipul $\alpha\{x\}$ arată astfel:

- a. Nu a fost în iulie când Daniela a plecat.
- b. E posibil că a fost în iulie când Daniela a plecat.
- c. Ion crede că a fost în iulie când Daniela a plecat.
- d. Dacă a fost în iulie când Daniela a plecat, atunci Vasile a plecat în august.
- e. Fie a fost în iulie când Daniela a plecat, fie eu nu mai am ținare de minte de loc.
- f. > Daniela a plecat.

unde presupuziția (f) se păstrează la nivelul enunțurilor (a-e).

Se poate vedea că familia de propoziții propusă de Geurts (cf. (i)) include, pe lângă contextele lui Chierchia și McConnell-Ginet, și contexte cu modalizatori, cu verbe de opinie sau contexte disjunctive.

Etapa a doua conține contexte diagnostice în care x nu își mai păstrează statutul de presuposiție. Acestea sunt date la (ii):

- (ii) dacă x , atunci $\alpha\{x\}$
este posibil ca x și $\alpha\{x\}$
fie nu x sau $\alpha\{x\}$.

Dacă se aplică aceste teste la o propoziție cu declanșator presuposițional de tipul lui $\alpha\{x\}$, se obțin enunțuri de forma:

- g. Dacă Daniela a plecat, atunci a fost în iulie.
h. Este posibil ca Daniela să fi plecat și a fost în iulie când Daniela a plecat/când s-a întâmplat asta.
i. Fie Daniela nu a plecat, fie a fost în iulie când s-a întâmplat asta/când Daniela a plecat.

unde presuposiția (f) nu se mai păstrează la nivelul enunțurilor (g) – (i), fie pentru că a devenit implicație logică la nivel local de propoziție, fie pentru că a devenit aserțiune negativă.

Etapa a doua vrea să arate că presuposițiile au tendința să se ridice din propoziția locală la nivel de enunț, dar că există circumstanțe speciale în care presuposiția nu „evadează” și enunțul nu moștenește presuposiția. Mai târziu se va vedea cum contextele diagnostice de la (ii) au fost construite după regulile de filtrare în afara enunțului a presuposițiilor după care funcționează în discurs anumiți conectori, așa-numitele reguli ale lui Karttunen.

Etapa a treia la care este supusă inferența x este aceea a construirii unor contexte „marcate”, „speciale”⁷, având la bază contextele diagnostice din (i), deci cele de la etapa întâi, ca de exemplu:

- (iii) a. Fie nu a plecat de loc, fie nu a fost în iulie când Daniela a plecat.
b. E posibil ca să fi fost în iulie când Daniela a plecat, dar e de asemenea posibil ca ea să nu fi plecat de loc.

În aceste enunțuri presuposiția „Daniela a plecat” este blocată la (a) și anulată la (b). Etapa a treia conține proprietatea de anulare a presuposiției, precum și caracteristica acesteia de a fi blocată sub formă de test. Dacă inferența x răspunde în felul prevăzut la fiecare etapă, înseamnă că ea are o natură presuposițională în α .

Geurts arată că e nevoie de o aplicare destul de elastică a acestei baterii de teste. Nu întotdeauna un comportament diferit de cel prevăzut de test denotă că inferența respectivă nu ar fi o presuposiție. Identificarea calității presuposiționale nu trebuie să se bazeze pe un singur test, ci pe toate cele trei serii de teste.

Inițial, Langedoen și Savin⁸ au lansat ipoteza cumulativă, conform căreia frazele moștenesc presuposițiile propozițiilor lor componente tot așa cum sensul frazei este compozițional format din suma sensurilor elementelor din care se compune. Se poate vedea însă că această ipoteză nu se susține întotdeauna. Etapele a doua și a treia din bateria de teste a lui Geurts ilustrează acest lucru. Fenomenele de anulare și de blocare a presuposiției au fost analizate inițial de Karttunen, care a arătat că există elemente lingvistice care funcționează ca niște *filtre*, altele ca niște *goluri* (*holes*), iar altele ca *blocatori* de presuposiții. Filtrele, în anumite contexte, opresc presuposițiile de a fi proiectate la nivel frastic, iar în altele le lasă să

treacă la nivel de enunț, golurile permit presupuzițiilor să treacă mai departe, să se ridice la nivel de frază, iar blocatorii blochează presupuzițiile, acționează asemenea filtrelor. Golurile sunt, de exemplu, toți declanșatorii de presupuziții care lasă presupuzițiile să se ridice de la nivelul de propoziție la nivelul complex de frază. Blocatorii de presupuziție sunt în general *verbele de atitudine propozițională*, precum *dori*, *a (se) crede*, *a (se) imagina*, *a (se) visa* și *verbele dicendi*⁹.

Filtrele sunt conectivele *și*, *sau*, *dacă ... atunci*. În anumite condiții, acestea împiedică o parte din presupuzițiile propozițiilor componente să supraviețuiască la nivel frastic. Karttunen stabilește *condițiile de filtrare* ale lui *dacă... atunci* și ale lui *sau*, arătând că de fapt fenomenul proiecției este descriptibil prin reguli. Acestea sunt:

a) condiția de filtrare pentru *dacă ... atunci* și pentru conectorul *și*:

* Într-o propoziție de forma *dacă p, atunci q* (și de forma *p și q*) presupuzițiile părților vor fi moștenite de întreg, numai dacă nu cumva *q* presupune *r* și *p* implică logic *r* ;

b) condiția de filtrare pentru *sau*:

* Într-o propoziție de forma *p sau q* presupuzițiile părților vor fi moștenite de întreg în cazul în care *q* presupune *r* și $\sim p$ implică logic *r*.

De asemenea, se poate observa că toate cele trei contexte diagnostice de la etapa a doua a bateriei de teste a lui Geurts¹⁰ transformă regulile lui Karttunen în teste de filtrare.

O frază de tipul lui *Ioana are trei fete și toate fetițele ei dorm la ora asta* construită cu conectorul *și* are la nivelul celui de-al doilea conjunct presupuziția 'Ioana are copii'. Aceasta nu se moștenește la nivelul întregului enunț deoarece primul conjunct al frazei L-implică *Ioana are copii*. Cu alte cuvinte, una și aceeași informație – 'Ioana are copii' – se află sub formă de implicație logică la nivelul primului conjunct și sub formă de presupuziție la nivelul celui de-al doilea conjunct al enunțului. Se consideră astfel că *și* filtrează informațiile aduse de al doilea conjunct și elimină presupuziția acestuia ca fiind non-necesară la nivel de întreg frastic. O dovadă că la nivel de frază nu există presupuziția 'Ioana are copii' este aceea că fraza *Ioana are trei fete și toate fetițele ei dorm la ora asta* poate fi un răspuns perfect pentru o întrebare de genul *Are Ioana copii?*, ceea ce înseamnă că 'Ioana are copii' este un conținut semantic asertat¹¹.

Două teorii

De proiecția presupuziției depinde dinamica contextului și coerența discursului. Mai mult, mecanismul proiecției și condițiile de filtrare determină strategiile discursive.

Problema proiecției presupuziției a fost analizată de Karttunen și Peters¹², de Levison¹³, Heim¹⁴, Chierchia și McConnell-Ginet¹⁵. Rezultatele acestor cercetări au format așa-numita *teorie a satisfacției*. Ea prezintă calculul potențialului de schimbare a contextului dintr-o perspectivă semantică. Se și spune că teoria satisfacției este o rezolvare a unor probleme pragmatice cu instrumente ale semanticii și în tiparul semanticii. O altă abordare alternativă a proiecției presupuziției și a dinamicii contextului este *teoria legării* care este dezvoltată de van der Sandt¹⁶, apoi de Geurts în cadrul teoriei semantice a discursului elaborată Kamp și Ryle. Însă, ca să-l citez pe Geurts, „diferențele sunt insignifiante comparativ cu diferențele dintre teoriile [presupuzițiilor] din anii '70”¹⁷.

Teoria satisfacției

Heim arată că sensul vericondițional al unei expresii propoziționale este predictibil pe baza *potențialului de schimbare a contextului* pe care îl are. O propoziție are un *conținut propozițional* și un *potențial de schimbare a contextului*. Acesta din urmă reprezintă instrucțiunile de operare asupra contextului, adică asupra propozițiilor care conțin informația contextuală. Ele vor fi explicate în teoria legării prin reguli de proiecție a presupoziției. Potențialul de schimbare a contextului este descris prin niște reguli care acționează asupra presupozițiilor enunțului și asupra modului lor de distribuție în cadrul discursului.

Potențialul de schimbare a contextului este o *funcție* care adaptează contextul c' la noua propoziție, în sensul că se exclud asumpțiunile incompatibile cu propoziția enunțată, deci se exclud toate acele situații în care propoziția enunțată este falsă. Formal, expresia acestei funcții este

$$(c') = \text{teren comun de asumpțiuni } c \cup \{p\}$$

unde p este propoziția enunțată¹⁸.

Aici nu vom prezenta mai în amănunt acest sistem. Se mai adaugă numai că există posibilitatea de *acomodare* (sau *adecvare*) a unei propoziții atunci când contextul nu o admite. În această situație, se spune că enunțarea unei propoziții p în contextul c este nedefinită. În acest moment comunicarea poate să se întrerupă, caz destul de rar în limba naturală, sau să continue prin modificarea parțială a contextului c la un context mai bogat, c_x , care admite p , astfel încât

$$(c') = \text{contextul parțial modificat } c_x \cup \{p\}.$$

Heim arată că fenomenul de acomodare a contextului explică de ce enunțurile pot să-și transmită presupozițiile ca informații noi.

Teoria legării

O a doua teorie care se ocupă de problema proiecției presupoziției este teoria reprezentării discursului. Teoria reprezentării discursului¹⁹ (DRT), elaborată de Kamp și Ryle, a fost preluată de van der Sandt, iar apoi de Geurts pentru studiul proiecției presupoziției. Teoria satisfacției și teoria reprezentării discursului sunt două alternative de explicare a problemei proiecției presupoziției de care depinde dinamica contextului. Teza de la care pornește van der Sandt este aceea că presupozițiile sunt entități semantice care trebuie „legate” în discurs în același mod în care anaforele sunt legate de un antecedent. Mai mult, anaforele sunt un tip de presupoziție, alături de presupozițiile factive, de cele existențiale, aspectuale etc. Avantajul acestei teorii față de cea a satisfacției este că oferă o reprezentare dinamică a discursului, că se încadrează într-o perspectivă pragmatică și că utilizează un formalism mai simplu. În cele ce urmează, se vor prezenta tezele și principiile teoriei, deci partea cea mai spectaculoasă, și foarte puțin din formalismul său, atât cât este necesar pentru a se putea urmări unele aplicații ale acestei metode.

Una din asumpțiunile de la care se pornește este aceea că pe măsură ce discursul se desfășoară, interlocutorii își construiesc reprezentări mentale a ceea ce s-a comunicat – structuri de reprezentare a discursului (DRS)²⁰ – care se amplifică cu fiecare nouă propoziție asertată. Fiecare DRS este semantica unei reprezentări mentale a discursului într-o anumită etapă de procesare, iar nu o semantică a propoziției sau a enunțului pe care o dăm unui fragment al limbii-obiect. Geurts mai adaugă faptul că o DRS trebuie înțeleasă ca o reprezentare a unei stări de „angajament” mental, și anume a stării în care un vorbitor care enunță o propoziție φ nu trebuie neapărat să creadă că φ este adevărată, ci să se poarte atât

timp cât „ține“ discursul ca și cum ar crede că ϕ este adevărată. Acest lucru este echivalent cu a avea libertatea să accepte sau să nu accepte presupuzițiile unui enunț. De fapt, acest mod de a prezenta lucrurile consună cu ceea ce Stalnaker a spus, și anume că presupuziția nu aparține propoziției, ci vorbitorului.

O altă asumțiune este aceea că anafora este o specie de presupuziție. Primul care a observat acest lucru a fost Kripke, care a arătat că unele elemente generatoare de presupuziții, precum adverbele *de asemenea*, *iarăși*, verbul *a opri* ș.a. sunt „anaforice“ cu alte elemente din cadrul discursului, mai precis cu unele din presupuzițiile contextului. Singura diferență între anafora pronominală și declanșatorii de tip descrieri definite, verbe aspectuale, factive etc. este aceea că aceștia din urmă au un conținut semantic saturat în comparație cu conținutul semantic al pronomelor.

O treia asumțiune de la care teoria legării pornește este că asupra fenomenului de proiecție a presupuziției acționează constrângeri generale. De asemenea, presupuziția este parte componentă a structurii reprezentăionale. O structură reprezentăională a discursului (DRS) nu este o formalizare a conținutului semantic global, asertat și presupus, așa cum este reprezentarea semantică a propozițiilor, ci o formalizare a presupuzițiilor și a dinamicii lor care fac ca aserțiunea să poată fi performată cu succes.

Orice structură de reprezentare a discursului este alcătuită din două părți: universul marcatorilor de referență și un set de condiții care codifică informația acumulată de acești marcatori de referență. Pe măsură ce discursul se desfășoară, interlocutorul își construiește prin succesive adăugări reprezentarea semantică a ceea ce s-a spus. De asemenea, modelul reprezentării discursului mai are posibilitatea de a contopi reprezentări ulterioare, dacă acestea au marcatori de referență anaforici, cu reprezentarea anterioară. O propoziție de tipul lui (1), care are două descrieri definite realizate prin numele *kurzii* și grupul nominal *parlamentul Turciei*, declanșează o serie de presupuziții ale existenței: ‘Există kurzi’, ‘Există Turcia’ și ‘Turcia are parlament’.

(1) Kurzii fac parte din parlamentul Turciei.

Ea este reprezentată de o DRS de tipul lui (2a). Reprezentarea (2a) marchează prima fază de interpretare a lui (1), fază în care marcatorii de referență corespund presupuzițiilor generate de (1) și a cărei citire nu ridică probleme deosebite

(2) a. $[_1[x, z: \text{kurzi } x, \text{ parlament } z, [:x \text{ fac parte din } z]] \wedge _2[y, w: \underline{\text{Turcia } y, \text{ parlament } w}: w \text{ este al } y]]$.

Această reprezentare conține patru marcatori de referență, x, y, z, w , două condiții – {kurzi x , parlament z , x fac parte din z } și {Turcia y , parlament w , w este al y } -, două DRS numerotate de sus în jos – de la acea DRS care este cea mai mare, la reprezentarea cea mai mică – și de la stânga la dreapta, (2a₁) și (2a₂). Sublinierile, aici în a doua paranteză, indică presupuzițiile ce se vor proiecta de la nivel local la nivel de enunț global. Se constată că marcatorul referențial w are antecedentul z în prima DRS (cf. (2a₁)), ceea ce înseamnă că marcatorul de referență w din (2a₂) poate fi contopit cu z din (2a₁), rezultatul obținut fiind reprezentarea

(2) b. $[_1 [x, w, z: \text{kurzi } x, z=w \text{ parlament } z, [: x \text{ fac parte din } z]] \wedge _2[y: \underline{\text{Turcia } y [z \text{ este al } y]}]]$.

Acest tip de contopire a unei presupuziții dintr-o reprezentare subsecventă cu un marcator de referență dintr-o reprezentare antecedentă este în esență un fenomen asemănător legăturilor

anaforice. Coerența este un fenomen general, de care sunt răspunzătoare foarte multe mecanisme sintactice, semantice și pragmatice. Coerența presupozitională, prin care se înțeleg toate mișcările presupuzițiilor în cadrul enunțului și pe fundalul căreia se „profilează” conținutul asertat, este unul din aceste mecanisme. În cadrul proceselor de natură presupozitională care participă la realizarea coerenței se înscrie și mecanismul de legare anaforică, susține Geurts. Reprezentarea (2b) este identică cu reprezentarea fianlă (2c), în care ultima presupuziție, cea referitoare la ‘existența Turciei’ se va ridica la nivel de enunț chiar dacă nu are un antecedent anaforic. Acest tip de proiecție în absența unui antecedent referențial se numește **acomodare**.

- (2) c. [x, y, z: kurzi x, Turcia y, parlament z, [: x fac parte din z \wedge z este al y]].

Atât legarea, cât și acomodarea presupuziției sunt fenomene de proiecție. Unul din aspectele regulate ale proiecției este următorul: în situația în care enunțul conține un declanșator de presupuziție, vorbitorul va încerca mai întâi să-l lege de un antecedent adecvat așa cum face în mod normal cu o anaforă. Dacă presupuziția nu poate fi legată, atunci ea va fi acomodată, adică va fi inserată într-o DRS accesibilă. În teoria satisfacției, acomodarea e descrisă în termeni asemănători. Presupuziția care trebuie acomodată conține o informație nouă în raport cu informațiile deținute de context, care este transmisă „mai discret”, inferențial, care nu este asertată.

Legarea se preferă acomodării. Totodată, există și regula acomodării presupuzițiilor cât mai sus, în cea mai puțin subordonată DRS. Aplicând cele spuse la exemplul de mai înainte, pentru a înțelege propoziția (1) trebuie să presupunem existența Turciei de la prima etapă de interpretare a discursului, înainte ca acesta să se încarce cu eventuale implicaturi conversaționale.

În cazul în care o presupuziție fără antecedent referențial nu poate fi acomodată în principala reprezentare a discursului, ea va fi acomodată în următoarea care este cel mai puțin subordonată. Totodată, se stipulează că adecvarea nu poate să genereze structuri de reprezentare a discursului inacceptabile.

În mod intuitiv, acomodarea poate fi văzută ca o tehnică de introducere în discurs a unei informații noi ca și cum ar fi o informație veche, o informație de la sine înțeleasă sau a unei informații din stocul de cunoștințe enciclopedice despre care vorbitorul bănuiește că interlocutorul său o are.

Constituirea acestei reprezentări s-a făcut în două etape: în prima (cf. (2a)), reprezentarea discursului este determinată compozițional, în sensul că se formează pe baza conținutului lexical și a construcțiilor sintactice ale enunțului. În a doua etapă, structura discursului cuprinde procesele pragmatice de ridicare a presupuzițiilor, fie prin legarea lor de un antecedent (cf. (2b)), fie prin acomodare (cf. (2c)), iar în alte cazuri și fenomenul opus proiectării, și anume blocarea presupuziției. Orice DRS se caracterizează printr-un grad de accesibilitate. Accesibilitatea este o relație între o reprezentare mai amplă și o reprezentare locală prin intermediul marcătorilor de referență. În exemplul de mai sus, (2b₂) este accesibil lui (2b₁).

Metoda reprezentării semantice a discursului are avantajul de a arăta stadiul inițial al interpretării și stadiile lui ulterioare. În stadiile ulterioare au loc procesele pragmatice de „asamblare” inferențială a sensului, dintre care fac parte și fenomenele presupuzitionale, apariția implicaturilor și imbricarea acestora cu presupuzițiile.

Teoria lui Geurts asupra proiecției arată că există trei principii după care funcționează presuposițiile: (i) presuposițiile trebuie să fie proiectate, (ii) legarea presuposițiilor este preferată acomodării, (iii) o presuposiție tinde să fie proiectată la cel mai înalt nivel, la cea mai înaltă DRS. Ultimele două principii nu funcționează în mod absolut, în sensul că încălcarea unuia nu presupune anularea consistenței sau a coerenței discursului. Primul principiu arată că presuposițiile, care sunt structuri reprezentative (după cum s-a putut vedea și din analiza de la (2a-2c)), nu sunt inerte, ci ele se mișcă – se leagă sau se proiectează –, își schimbă poziția în cadrul enunțului. Principiul al doilea arată că acomodarea este o strategie de păstrare a coerenței discursului și totodată o tehnică de a economisi materialul lingvistic într-o comunicare. Ne putem imagina cu ușurință ce ar însemna dacă limbajul nu ar cunoaște mecanismul acomodării, dacă orice descriere definită ar trebui introdusă printr-un discurs existențial de tipul lui „a fost odată/există un x“.

Discursul își păstrează coerența și în situația în care principiul al doilea sau al treilea sunt anulate, prin faptul că interpretarea este guvernată de niște constrângeri griceene, tot principii de fapt, și anume de constrângerea de a fi *consistentă*²¹ de cea de a fi *informativă*²² și de cea de a fi *bine formată*. Grice a demonstrat că maximele conversaționale pot fi respectate sau încălcate.

Interacțiunile dintre principiile presuposițiilor și constrângerile asupra interpretării îmbracă multe forme, de la enunțuri inacceptabile la enunțuri marcate retoric sau poate chiar marcate stilistic. Astfel, Geurts arată că într-un enunț de tipul lui

(3) ?Franța este o republică. Regele Franței este chel.

presuposiția nu poate fi nici legată, nici acomodată fără să se încalce principiul consistenței. Tot Geurts discută situația enunțului (4)

(4) Soția lui Fred va fi la recepție, așa că lui Barney îi va părea rău că soția lui nu poate veni.

în care presuposiția declanșată de soția lui nu poate fi legată de marcatorul de referență „soția lui Fred“ conform principiului (ii), deoarece ar genera o interpretare inconsistentă, ceea ce face ca în această situație acomodarea să fie preferată legării. Proposiția (4) poate fi văzută și ca o formă de a introduce o informație nouă – informația că cei doi au soții sau că Barney e căsătorit – sub forma unei presuposiții, deci ca și cum ar fi o informație care a fost introdusă mai devreme în discurs.

Exemple:

Analiza limbajului uzual, non-literar, inițiată de stilistica structuralistă la începutul secolului 20 a fost continuată de analizele pragmatice ale conversației. Studiile asupra sensului inferențial făcute mai ales la limbajul colocvial sunt dependente de rezultatele la care poate ajunge o teorie pragmatică. Nu acesta este și cazul analizei stilistice. Diferențele pragmatice dintre două texte semantic identice trebuie interpretate în termeni cognitivi, pe când diferențele stilistice sunt interpretate în termeni lingvistici și de valori estetice. Fenomene inferențiale pot fi ascunse sub o valoare stilistică, cum este de pildă ironia sau eufemismul, ori vorbirea emfatică. De regulă, procesele inferențiale nu sunt codificate lingvistic ca mărcile stilistice, ci cel mult există „urme“ în enunț ale structurii inferențiale. Mărcile stilistice sunt mărci lingvistice, pe când procesele pragmatice sunt, am putea spune, non-lingvistice și, în cel mai fericit caz, declanșate de un element al enunțului, precum un conector pragmatic, o particulă adverbială, o anumită topică a frazei ș.a. În acest sens,

implicaturile conversaționale particularizate – care sunt inferențele cele mai evidente – pot lingvistic să nu aibă nimic în comun cu enunțul care le-a declanșat.

Un enunț de tipul lui (5) este marcat de ironie glumeață și eufemism, iar din punct de vedere semantic de discontinuitate și vag. Această discontinuitate este interpretată stilistic ca fiind concizie. Totodată, propoziția a doua este un tip de vorbire subspecificată semantic și supraspecificată sintactic. Subsolicitarea semantică se realizează cu adverbul *oarecum* ca modalizator vag al verbului și cu substantivul abstract *acțiunea*, care din punct de vedere semantic are un sens generic. Acest substantiv este din punct de vedere semantic o nominalizare, în ciuda istoriei lui etimologice care îl atestă ca neologism din franceză și/sau latină²³. Suprasolicitarea sintactică se datorește selecției construcției pasive cu complement de agent obligatoriu exprimat în cazul enunțului de la (5) în locul celei active, care ar fi fost varianta sintactică nemarcată. Finalmente, întrebarea care se va pune este de ce discontinuitatea și vagul semantic nu anulează coerența textului. Textul poate fi înțeles și dacă nu avem date enciclopedice în legătură cu referenții și nici elemente gramaticale care să ne oblige a stabili coreferențialitatea între *Tyson* și *marele boxer* pe de o parte, și identitatea între prima ocurență a nominalului *doctorul* și a doua lui ocurență.

- (5) I[Doctorul l-a lovit pe Tyson ușor sub genunchi cu un ciocănel, pentru a-i testa reflexele.] II[Acțiunea a fost oarecum greșit înțeleasă de marele boxer.] III[Doctorul a fost externat de curând.]

(Traian Ungureanu & T. R. U., în 22, nr. 5, 2002, 16)

Din punct de vedere presupozitional, prima propoziție a enunțului are presupuzițiile existențiale ‘Există un doctor’, ‘Există Tyson’ și presupuziția factivă ‘Există reflexe’ organizate într-o structură de reprezentare de tipul celei de la (6a). Aceste presupuziții au fost declanșate de descrierile definite *doctorul*, *Tyson* și de verbul factiv *a testa*²⁴. Interesant este că verbul *a testa* declanșează și implicatura ‘y are sau nu are reflexe’. O structură de reprezentare a discursului nu notează și implicaturile. Astfel, (5I) are reprezentarea (6a):

- (6) a. [[x, y, r: doctor x, Tyson y, reflexe r [x lovește pe y] → [x testează r]]

unde simbolul ‘→’ se citește ‘dacă ...atunci’. Presupuzițiile acestei DRS se proiectează la nivel de enunț prin acomodare deoarece nu au antecedente referențiale. Ceea ce se poate constata deocamdată este că inițial discursul acumulează presupuziții. Tehnica cea mai rapidă pentru a dezvolta un discurs este acomodarea presupuzițiilor, legarea presupuzițiilor fiind caracteristică pentru un discurs care de-abia a început și care nu-și schimbă încă punctul tematic central. Or (5) este din acest punct de vedere un discurs care cârmeste într-o direcție nouă. De asemenea, enunțiatorul nu poate transmite o informație nouă pe cale presupozitională decât dacă aceasta nu este „reamarcabilă”²⁵. Sunt situații în care informația neașteptată și nouă este introdusă presupozitional, dar atunci enunțul va avea o altă configurație inferențială, în sensul că vor surveni în interpretarea textului mai multe implicaturi pentru a acoperi distanțele inferențiale. Putem să ne imaginăm că textul de la (5) declanșează în locul presupuziției ‘Există reflexe’ presupuziția ‘Există simțul umorului’. În această situație, discursul ar avea propoziția *Doctorul l-a lovit pe Tyson ușor sub genunchi cu un ciocănel, pentru a-i testa simțul umorului*. În această situație enunțul va avea nevoie de o serie de implicaturi conversaționale pentru a i se salva coerența în cazul în care ar continua cu (5II-III). Efortul de interpretare ar fi mult mai mare, relevanța optimă a discursului ar fi mult mai greu de obținut. Un enunț ca cel imaginat mai sus ar avea nevoie de un context marcat de

interpretare, în sensul că participanții la comunicare ar trebui să dețină niște asumptiuni speciale pentru a-l accepta, de tipul ‘Pentru un boxer este esențial simțul umorului’ ș.a.

Propoziția a doua ridică unele probleme datorită nominalizării *acțiunea* care, în calitate de descriere definită, declanșează o presuposiție existențială ce nu are antecedent sau care are un „antecedent-fantomă”, un antecedent inferat. Un exemplu tipic pentru această situație este un enunț de forma *Ion s-a făcut flautist pentru că acesta i s-a părut un instrument frumos*, unde pronumele demonstrativ *acesta* nu poate avea ca antecedent substantivul *flautist*. Pronumele funcționează ca un substitut pentru nominalul *flaut* care are rolul de antecedent inferat, astfel că presuposiția declanșată de *acesta* se va proiecta la nivelul întregului enunț nu prin legare, ci printr-un mecanism numit **punte**²⁶. O primă reprezentare a lui (5II) este (6b) care este o etapă intermediară în succesiunea structurilor de reprezentare ce trebuie să-și proiecteze presuposițiile într-o structură superioară

(6) b. [v, z : acțiunea v, marele boxer z [z : întelege parțial v].

În urma amalgamării lui (6b) cu (6a) se obține o nouă DRS, în care se face ecuația $z=y$, cu alte cuvinte în care se stabilește coreferențialitatea dintre z și y prin legarea presuposiției z de presuposiția y

(6) c. $_1[x, y, r, z$: doctor $x, z=y$ Tyson y , reflexe $r, [x$ lovește $y] \rightarrow [x$ testează $r]] \wedge _2[\underline{v}$: acțiune $v, [y$ întelege parțial v]].

Se poate observa că (6c) are presuposiția [v : acțiune $v, [y$ întelege parțial v]] încă neproiectată. Pentru a putea fi rezolvată proiecția ei, trebuie să se introducă în (6d₁), care este cea mai mare structură de reprezentare, antecedentul inferat pentru v , notat la (6d) cu w . Noua entitate referențială w va fi acomodată în principala DRS, care este și reprezentarea supraordonată. (6d) este identic cu (6f):

(6) d. $_1[x, y, r, w$: doctor $x, Tyson y$, reflexe r , metodă de testare a reflexelor $w:[x$ lovește $y] \wedge [x$ aplică $w]] \rightarrow [x$ testează $r]] \wedge _2[\underline{v}$: acțiune $v, [y$ întelege parțial v]].

(6) f. $_1[x, y, r, v, w$: doctor $x, Tyson y$, reflexe $r, v=w$ metodă de testare... $w:[x$ lovește $y] \wedge [x$ aplică $w] \rightarrow [x$ testează $r]] \wedge _2 [y$ întelege parțial w].

Ca să se poată proiecta, presuposiția declanșată de nominalul subspecificat *acțiunea* a trebuit ca predicția semantică *pentru a-i testa*, realizată lingvistic printr-un verb la infinitiv cu funcție de circumstanțial, să fie interpretată ca un concept, și anume ‘metodă de testare a reflexelor’ (w). Nominalizarea este redarea unei predicții printr-o descriere (definită sau indefinită).

Am văzut că inițial contextul se constituie prin acomodare de presuposiții, pentru ca apoi, dinamica lui incrementală să pună în acțiune și alte metode de proiecție – legarea și puntea. În etapele (6c-f) de reprezentare au loc acomodarea lui w și două legări. Cu alte cuvinte, se poate vedea cum, o dată începută, comunicarea își va folosi tot mai multe din mecanismele ei inferențiale.

Ultima propoziție din care se constituie enunțul de la (5) este purtătoarea a cel puțin patru presuposiții relevante pentru contextul întregului discurs: presuposiția existențială ‘Există un doctor’ care va fi proiectată prin legare în DRS₁ și presuposițiile aspectuale pe care le declanșează verbul *externa* – ‘Doctorul s-a făcut bine’, ‘Doctorul a fost bolnav’, ‘Doctorul a

fost internat'. Considerăm verbul *externa* ca verb aspectual în virtutea faptului că el se poate parafraza cu un verb din această clasă semantică. Sensul lui *externa* îl glosăm prin 'a înceta să mai stea în spital'. Structura de reprezentare finală va fi următoarea:

(6) g. $_1[x, y, r, w: \text{doctor } x, \text{Tyson } y, \text{reflexe } r, w \text{ metodă de testare... } w[:[x \text{ lovește } y] \wedge [x \text{ aplică } w]] \rightarrow [x \text{ testează } r]]] \wedge _2[y \text{ înțelege parțial } w] \wedge _3[\underline{n: \text{doctor } n} [[\underline{n \text{ este externat}}] \rightarrow [\underline{n \text{ s-a făcut bine}}] \wedge [\underline{n \text{ a fost bolnav}}] \wedge [\underline{n \text{ a fost internat}}]]]$.

(6) h. $_1[x, n, y, r, w: n=x \text{ doctor } x, \text{Tyson } y, \text{reflexe } r, w \text{ metodă de testare... } w[:[x \text{ lovește } y] \wedge [x \text{ aplică } w]] \rightarrow [x \text{ testează } r]]] \wedge _2[y \text{ înțelege parțial } w] \wedge _3[[x \text{ este externat}] \rightarrow [x \text{ s-a făcut bine}] \wedge [x \text{ a fost bolnav}] \wedge [x \text{ a fost internat}]]]$.

Parcursul acesta demonstrează că discontinuitatea de la nivelul conținutului asertat care apare la nivelul propozițiilor a doua și a treia e contrabalansată de continuitatea sensului presupus realizată prin mecanismul proiecției. Coerența discursului se restabilește și prin implicaturile conversaționale 'y îl bate pe x' și 'y înțelege greșit w'. Se observă că prima implicatură consună cu presuposițiile textului, acoperind golul de coerență datorat discontinuității aserțiunilor. A doua implicatură contrazice o presuposiție anterioară. Aceasta înseamnă că la un moment dat – iar locul se poate stabili cu precizie – textul încalcă constrângerea informativității pentru a exploata comandamentul consistenței. Cu alte cuvinte, prin modalizare vagă textul este mai puțin informativ decât ar fi trebuit dintr-o „grijă“ aparte de a nu cumva să aserteze ceva fals.

Implicaturile survin la final, după desfășurarea sensului asertat și după proiecția presuposițiilor. Apariția implicaturii 'Tyson îl bate pe doctor' este favorizată de sensul asertat și de cel presuposițional al textului. Discontinuitățile de la nivelul sensului asertat se rezolvă prin presuposiții acomodante și prin presuposiții-punte. Cu alte cuvinte, în procesul comunicării se tolerează breșe la nivelul a ceea ce este asertat, dar nu la nivelul sensului presupus. Coerența discursului este acțiunea conjugată a sensului asertat, a celui presupus și a celui conversațional implicat. Implicaturile textului în conjuncție cu sensul convențional pot genera alte implicații care se constituie în posibile interpretări. Acestea nu mai sunt controlabile tot la fel de strict, dar este evident că ele se formează după ce sensul presuposițional s-a constituit.

Două strategii folosește enunțul discutat: strategia acumulării presuposițiilor: prin proiecția lor la structura cea mai înaltă de reprezentare și strategia de a comunica inferențial sensul mai puțin previzibil, și anume sensul violent, sensul negativ și sensul abstract al enunțului, prin implicaturi și printr-o presuposiție-punte, deci prin inferențe mai speciale, care necesită un efort de interpretare sporit.

Exemplul următor este preluat dintr-o revistă al cărui public-țintă îl reprezintă adolescenții și tinerii, *XtremPC*, de la pagina de răspuns la scrisori. Interlocutorul A este un tânăr cititor, iar B este tânăra și fermecătoarea realizatoare a paginii de răspuns la scrisorile cititorilor. Intuitiv, simțim sincoparea textului și un joc de acte de vorbire. Stilistic vorbind, este un mic dialog frust, cu accente vag șagălnice.

- (7) A: a[Am o propunere], b[dar nu v-o spun].
 B: c[Cred că îmi dau seama care era propunerea]. d[Răspunsul e nu].
 (*XtremPC*, nr. 20, 2001, p.94)

Presupoziția existenței unei propuneri declanșată de nominalul *propunerea* care are câte o ocurență în fiecare propoziție a discursului, iar în (7d) este subînțeles, se proiectează la nivel de enunț prin acomodare la (7a) și legare la (7b-d). Forma articulată nehotărât a substantivului este modalitatea lingvistică de a servi unui scop pragmatic, și anume acela de a introduce în text o nouă entitate discursivă pentru interlocutor. De aceea, la (7a) modalitatea de proiecție este prin acomodare.

La nivelul constituentului (7b) presupoziția ‘dacă A are o propunere, atunci A spune propunerea’ declanșată în (7a) este anulată. Constrângerea informativității este încălcată. De asemenea, strategia „ba o zic, ba n-o zic“ folosită de vorbitorul A este de fapt o incitare. Pe lângă anularea presupoziției, intervenția comunicativă a lui A declanșează inferența ‘Dacă nu spun propunerea lui B, B nu o știe’.

Intervenția comunicativă de la (7d) se poate justifica numai prin țelul anulării presupoziției declanșate de constituentul (7a), și anume ‘Dacă A are o propunere, atunci A spune propunerea’. Numai prin reactualizarea acestei presupoziții (7d) e coerent. Dar până să ajungă în acest punct, discursul mai trece prin câteva ciocniri între sensuri inferențiale. Am spus că (7b) reprezintă anularea presupoziției antecedentului. Această anulare are valoarea de a recunoaște eșecul unui act de vorbire, și anume a actului prin care cineva face o propunere. În această „încheietură“ a textului survin o serie de implicaturi conversaționale favorizate de încălcarea informativității și de datele – a se citi ‘propozițiile’ – implicate de contextul circumstanțial al discursului, și anume ‘A este un tânăr’, ‘B este fermecătoare’. Astfel, se pot deriva implicaturi conversaționale de tipul ‘Propunerea este una amoroasă’, ‘A este un june timid’, ‘A nu are curajul să facă propunerea’ ș.a. Replica (7c) prin care se aserțiază faptul că B cunoaște propunerea reprezintă anularea inferenței ‘Dacă nu spun propunerea lui B, B nu o știe’ declanșată de (7b). Această anulare are ecou. Ea va metamorfoza eșecul actului de vorbire anterior, transformându-l într-un act de vorbire indirect. Cu alte cuvinte, replica lui A este o propunere indirectă. Forța ilocutionară a replicii lui A este conectată arbitrar în raport cu forma ei lingvistică. Acest lucru nu ar fi posibil dacă la nivel inferențial nu s-ar fi operat succesive anulări, fie de presupoziții, fie de implicaturi. Anularea implicaturii ‘Dacă nu spun propunerea lui B, B nu o știe’ și totodată a aserțiunii interlocutorului A prin intervenția comunicativă a lui B *Cred că îmi dau seama care era propunerea. Răspunsul e nu* reinstituie forța ilocutionară de propunere a primei replici.

Ambiguitatea referentului vizat din prima replică – pronumele personal *voi*, putând să-l includă pe B sau să-l excludă, să se refere numai la cititorii revistei, nu și la realizatorii ei – este anulată de replica lui B. Mai întâi se poate observa o trecere de la un interlocutor colectiv și ambiguu, *voi*, la un referent particular, și anume referentul notat aici convențional cu B. Această schimbare de persoană și totodată schimbare a referentului se justifică numai pragmatic. Discursul poate să aibă două lecțiuni în funcție de cum este proiectată presupoziția existenței persoanei B. Dacă presupoziția existenței lui B se ridică la nivelul general al enunțului prin acomodare, atunci lecțiunea va fi următoarea: (i) A are o propunere pe care nu o spune unui referent colectiv format din setul nediferențiat de indivizi {X, Y și Z}. B știe care este propunerea și îi răspunde negativ. Se poate observa că această citire care corespunde, printre altele, formei lingvistice a enunțului este inacceptabilă semantic, în sensul că nu poți să răspunzi la o propunere care nu ți se adresează. Prin urmare, presupoziția existenței lui B nu se poate proiecta la nivel de enunț folosind mecanismul acomodării. Dacă însă se proiectează printr-o presupoziție-punte, atunci discursul capătă lecțiunea (ii) A are o propunere pe care nu o spune unui referent colectiv format din setul de indivizi {X, Y, Z și B}, unde B este

individul cel mai proeminent. B știe care este propunerea și îi răspunde negativ. Antecedentul inferat este setul diferențiat de indivizi {X, Y, Z și B}, mulțime structurată valoric.

Se poate observa din acest exemplu că fenomenul proiecției presupozității prin legare sau acomodare este un fenomen banal de constituire și dezvoltare a contextului interpretativ, în timp ce proiecția prin presupozității-punte este un mecanism care duce la rezultate non-banale din punct de vedere discursiv. Același lucru se poate spune despre anularea unei presupozității sau ciocnirea între inferențe, și anume că nu sunt fenomene inferențiale banale, ci atrag atenția. Ele sunt o marcă pragmatică a discursului cu repercusiuni la nivelul configurației inferențiale generale și la nivelul forțelor ilocuționare ale discursului. Ele sunt fenomene de negociere a sensului.

Fenomenul proiecției presupozțiilor este la baza constiuirii contextului interpretativ al enunțului. Acomodarea presupozțiilor fără antecedent referențial reprezintă un mod prin care se manifestă principiul maximalizării sensului. Procesarea cu relevanță optimă a unui enunț se face în baza lui. Proiecția presupozțiilor este totodată un mecanism foarte performant de economisire a mijloacelor lingvistice de codificare a informației, indiferent de natura referențială, socială sau afectivă a acesteia.

Note:

¹ În decursul ultimilor 30 de ani cercetările au ajuns la o abordare pragmatică a presupozității. Nu se poate vorbi de o distincție presupozție semantică vs. presupozție pragmatică, ci de o abordare semantică și de o abordare pragmatică a aceluiași fenomen. Abordarea semantică se face în cadrul logicii bivalente. La R. Kempson există și un model de analiză semantică a presupozității în logica trivalentă, logică care lucrează cu valorile adevărat, fals și cu valoarea nici adevărat, nici fals. Acest model nu este economicos. Geurts arată că analiza semantică a presupozității nu ajută la clarificarea intuițiilor destul de vagi pe care le avem în legătură cu propozițiile cu referenți imaginari sau cu propozițiile care au presupozții false de tipul *Regele Franței e chel*. Abordarea pragmatică pornește de la teza că presupozția nu este o inferență a propoziției, ci a enunțului, i.e. a propoziției enunțate într-un anumit context sau, altfel spus, presupozția este o inferență a vorbitorului, nu a propoziției. De asemenea, s-a renunțat la distincția implicatură convențională vs. presupozție.

² Cf. Ducrot, O., 1984, *Le Dire et le dit*, apud Moeschler, Jacques și Anne Reboul, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Ed. Echinoc, p. 225.

³ Pentru o prezentare a lor cf. Levinson, *op. cit.*, Chițoran, Dumitru, Alexandra Cornilescu, *op. cit.*, și Moeschler, J., Anne Reboul *op. cit.*

⁴ Cf. Chierchia, Gennaro, Sally McConnell-Ginet, *op. cit.*, p. 286.

⁵ Lista inițială stabilită de Karttunen și preluată de Levinson este mai mare decât aceasta, incluzând atributivele parentetice, presupozțiile lexicale ale unor cuvinte de tipul *a ucide* care presupune 'a muri', construcțiile temporale. Chierchia și McConnell-Ginet resping atributivele, de exemplu.

⁶ Anafora a fost introdusă în clasa declanșatorilor de van der Sandt, apoi ideea și teoria acestuia au fost preluate și dezvoltate de Geurts.

⁷ Cf. Geurts, *op. cit.*, p. 14-19. Prin contexte speciale se dorește a se indica faptul că situația de comunicare, enciclopedia participanților, intervențiile comunicative anterioare sunt de așa natură încât constrâng vorbitorul să aleagă o construcție semantică elaborată, în care conectorii *sau, fie... fie și dar* sunt folosiți cu sens exclusiv, iar în domeniul negației sau al vrebului modal intră când o parte din enunțul original, când alta. Aceste enunțuri au rolul de a anula sau bloca presupozția. Se pare că anularea presupozției necesită construcții semantice mai sofisticate. Circumstanțele particulare sunt de așa natură încât determină ca intervenția comunicativă să ia forme ca cele de la (iii) sau altele tot „marcate“.

⁸ apud Chierchia, McConnell-Ginet, *op. cit.*, p. 288.

⁹ Pentru o prezentare a acestor fenomene cf. Levinson *op. cit.*, Chițoran, Dumitru, Alexandra Cornilescu, *op. cit.*, Chierchia, McConnell-Ginet *op. cit.*

¹⁰ Cf. (ii) *supra*.

¹¹ Cf. Chierchia, McConnell-Ginet, *op. cit.*, p. 296.

- ¹² Cf. Karttunen, L., Peters, S., 1979, „Conventional implicature“ *apud* Levinson *op. cit.*
- ¹³ *op. cit.*
- ¹⁴ *op. cit.*
- ¹⁵ *op. cit.*
- ¹⁶ *apud* Geurts, *op. cit.*
- ¹⁷ *op. cit.*, p. 5.
- ¹⁸ Cf. Chierchia, McConnell-Ginet, *op. cit.*, p. 299.
- ¹⁹ În original, *Discourse Representation Theory* (DRT).
- ²⁰ În original, *Discourse Representation Structure* (DRS – abreviere pe care o vom folosi aici).
- ²¹ Cf. comandamentul stipulat de Grice în cadrul Maximei Calități: „Nu spune ceea ce crezi că este fals“.
- ²² Cf. Maxima griceeană a Cantității: „Alcătuiește-ți contribuția atât de informativă pe cât este necesar pentru scopurile curente ale schimbului conversațional“.
- ²³ Cf. *DEX*.
- ²⁴ Presupoziția acestui verb se păstrează în cadrul primei etape de verificare a naturii presupozitionale a unei inferențe. Astfel, dacă avem o propoziție ca *Testez reflexele*, presupozitia complementului (*i.e.* ‘Există reflexe’) se păstrează în cadrul unei familii de propoziții, de tipul *Nu testez reflexele*, *E posibil ca doctorul să testeze reflexele*, *Ion crede că testez reflexele*, *Dacă testez reflexele atunci sunt doctor*, *Fie testez reflexele, fie iau tensiunea*.
- ²⁵ Geurts *op.cit.*, la p. 77 exemplifică spunând că se poate introduce informația ‘Barney are un câine’ și sub o formă presupozitională prin construcția nominală *câinele lui Barney*, dar nu la fel și despre iacul lui Barney.
- ²⁶ În literatura engleză se folosesc termenii de *bridge* și de *bridging presupposition*.

BIBLIOGRAFIE

- CHIERCHIA, GENNARO, SALLY McCONNELL-GINET, 1990, *Meaning and Grammar. An Introduction to Semantics*, Cambridge, Massachusetts, London, England, MIT Press
- CHIȚORAN, DUMITRU, ALEXANDRA CORNILESCU, 1985, *Elements of English Sentence Pragmatics*, București
- Dicționarul Explicativ al Limbii Române* (DEX), 1996, ed. a II-a, București, Univers Enciclopedic
- GEURTS, BRAT, 1999, *Presuppositions and Pronouns*, Elsevier, Amsterdam, Lausanne, N.Y., Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo
- HEIM, I., 1991, „On the projection problem for presuppositions“, în *Pragmatics. A Reader*, Steven Davis (ed.), Oxford Univ. Press
- KAMP, H., U. REYLE, 1993, *From Discourse to Logic*, Dordrecht, Boston, London, Kluwer Academic Publishers
- KEMPSON, R., 1977, *Semantic Theory*, Cambridge Univ. Press
- LEVINSON, S. C., 1983, *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge Univ. Press
- MOESCHLER, JACQUES, ANNE REBOUL, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Ed. Echinox

Abstract

The paper focuses on the problem of presupposition triggers, on the tests with which one can detect the presuppositional meaning, and on the projection of these inferences at the level of utterance. The article presents the theory of presuppositions of Geurts and applies it on concrete examples. The aim is to stress the fact that the dynamics of the context can be computed, that it is dependent on the projection of presuppositions, and that the multifarious relations between these inferences and implicatures are non-trivial and may justify speaker’s linguistic selections.

CONSIDERAȚII ASUPRA CONCEPTULUI DE *RELEVANȚĂ*

Ileana Vântu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“

1. Termenul de *relevanță* începe să fie utilizat, după informațiile noastre, în studiile de lingvistică posterioare apariției și definitivării metodei denumite *structuralism clasic*. După cum se știe, această metodă se revendică de la Ferdinand de Saussure și a fost nuanțată în timp de lingviștii specialiști în lingvistică generală¹, dintre care cel mai cunoscut este E. Benveniste².

În lucrările lingvistice cu această orientare teoretică termenii de *relevanță* și respectiv de *relevant* nu au o accepție tehnică, ci sunt utilizați cu accepțiile din limba comună, anume de „proprietatea de a fi scos sau pus în evidență“³ și de „care relevă, care scoate sau iese în evidență“⁴.

Termenul tehnic folosit în lucrări ilustrative pentru structuralismul clasic este calificativul de *pertinent* (sau *distinctiv*) atașat trăsăturilor articulatorii și acustice prin care sunt denumite acele trăsături care permit diferențierea fonemelor între ele, deci formarea opozițiilor.

Dar, în timp, termenul de *relevanță* apare și în lucrări cu altă orientare teoretică, anume în lucrări de pragmatică lingvistică.

În paragrafele care urmează ne vom limita la două bine-cunoscute contribuții teoretice, prima aparținând lui H. P. Grice, iar cea de a doua autorilor D. Sperber și D. Wilson.

Astfel, în cunoscutul studiu al lui H. P. Grice intitulat *Logic and conversation*⁵ apare termenul de engl. *relevant* în formularea propusă pentru cea de a treia maximă respectată de principiul de cooperare care guvernează orice schimb verbal, anume maxima relației. *Fii relevant* cere această maximă, în sensul că în enunțul comunicat trebuie să fie incluse elemente care îi interesează pe participanți în decursul respectivului schimb verbal, adică au legătură cu scopul și direcția caracteristice aceluși schimb verbal, recunoscute de fiecare participant⁶.

Dar, o analiză mai complexă a termenului de *relevanță* și deci stabilirea unui adevărat concept de *relevanță* se află în a doua lucrare de pragmatică pe care ne-am propus s-o aducem în discuție, anume în lucrarea aparținând lui D. Sperber și D. Wilson: *Relevance. Communication and Cognition*⁷.

Prezentăm, în continuare, definiția relevanței propusă de autorii citați:

„An assumption is relevant in a context if and only if it has some contextual effect in that context“⁸.

De precizat că *efectele contextuale* cele mai discutate de autori sunt *implicațiile contextuale*⁹.

În afara formulării unor definiții, D. Sperber și D. Wilsona enunță și două condiții denumite engl. *extent-conditions*, care permit apariția relevanței:

„Extent condition 1: an assumption is relevant in a context to the extent that its contextual effects in this context are large.

„Extent condition 2: an assumption is relevant in a context to the extent that the effort required to process it in this context is small“¹⁰.

Prezența unui efect contextual presupune apariția unei noi informații referitoare la comunicarea unui enunț. Autorii la care ne referim fac explicit această afirmație în unele paragrafe din text, dar, în alte paragrafe, doar lasă să se înțeleagă acest fapt atunci când formulează precizări în legătură cu desfășurarea procesului de comunicare: „In verbal communication, the hearer is generally led to accept an assumption as true or probably true on the basis of a guarantee given by the speaker. Part of the hearer’s task is to find out which assumptions the speaker is guaranteeing as true. Our hypothesis is that the hearer is guided by the principle of relevance in carrying out this task. He expects the information the speaker intended to convey, when processed in the context the speaker expected it to be contextualised in, to be relevant: that is, to have a substantial contextual effect, at a low processing cost. Thus, if the hearer assumes (91).

(91) The speaker intends to assert P

and P turns out to be relevant in the expected way, assumption (91) is strengthened; moreover, if the hearer trusts the speaker to be truthful, assumption P is strengthened too. If P turns to be relevant in the expected way only when assumption Q is added to the context, then assumption (92) is strengthened:

(92) The speaker intends the hearer to assume Q and again, if the hearer trusts the speaker, then assumption Q is strengthened“¹¹.

Acest proces denumit de autor *strengthening* – indicat în paragraful anterior prin forma verbală *is strengthened* – constituie una din formele de manifestare a efectelor contextuale:

„We have now described the various types of possible contextual effects: contextual implications, strengthenings and contradictions resulting in the erasure of premises from the context. We have so far considered two types of strengthening: dependent and independent, in both of which the strength of a conclusion is determined by the strength of premises used in deriving it“¹².

Cât despre noua informație conferită unui enunț prin caracterul său relevant, autorii afirmă explicit că ea derivă din setul de cunoștințe propriu vorbitorilor referitor la lumea înconjurătoare, cunoștințe selectate din universul lor cognitiv comun.

În opinia autorilor citați, analiza efectelor contextuale care însoțesc transmiterea unui enunț precum și evaluarea efortului depus în vederea constituirii unor enunțuri relevante reprezintă probleme de interes atât pentru pragmatica lingvistică, cât și pentru psihologie:

„The problem involved in measuring contextual effects and processing effort are, of course, by no means specific to relevance theory or to pragmatics. They affect psychology as a whole. However, for relevance theory these problems take on a more specific form. Within relevance theory, the problem is not so much to assess contextual effects and processing effort from the outside, but to describe how the mind assesses its own achievements and efforts from the inside, and decides as a result to pursue its efforts or reallocate them in different directions“¹³.

Relevanța, sub aspectul ei de proprietate psihologică¹⁴, determină selecția, de către un vorbitor dat, a unui anumit context¹⁵. Relevanța este specifică oricărui act de comunicare umană. La rândul său, în opinia autorilor, comunicarea umană este un *proces ostensiv-inferențial*, în sensul că ori de câte ori are loc, se produce, simultan, o *ostensie cu caracter inferențial*. Prin ostensie se înțelege un anume tip de comportare care exprimă intenția de a evidenția ceva (engl. *to make something manifest*). Ostensia se caracterizează prin două niveluri de informație: la primul nivel se situează informația pusă în evidență – informație

avută în vedere de așa-numita *intenție informativă* –, în timp ce la al doilea nivel se situează informația referitoare la caracterul intenționat al transmiterii primei informații. Al doilea tip de informație este corelată, în terminologia autorilor citați, cu așa-numita *intenție comunicativă*¹⁶.

Referitor la calificativul de rom. *evident* prin care am tradus engl. *manifest*, D. Sperber și D. Wilson îl concep ca denumirea unei proprietăți a psihicului uman de a reprezenta mental faptul pe care îl califică și, totodată, de a accepta ca adevărată sau probabil adevărată reprezentarea aceluia fapt¹⁷.

Comunicarea umană reprezintă însă, în opinia autorilor, un anumit gen de ostensie, anume o ostensie cu caracter *inferențial*. Altfel spus, cererea de a da atenție unui vorbitor (și inclusiv enunțului formulat de el), cerere formulată de însuși vorbitorul respectiv și adresată altui (sau altor) vorbitor(i) – cerere considerată ostensie¹⁸ –, operează cu anumiți stimuli care fac evident sau mai evident audienței un set de afirmații. Utilizând accepția dată mai sus pentru adj. *evident* (engl. *manifest*), se poate afirma că ostensia reprezentată de comunicarea umană are un caracter inferențial în sensul că permite reprezentarea mentală a unui set de afirmații, precum și acceptarea acelor afirmații ca adevărate sau probabil adevărate.

Conform modelului inferențial, a comunica înseamnă a produce și a interpreta anumiți indici.

Cităm, în continuare, definiția propusă pentru comunicarea ostensiv-inferențială:

„The communication produces a stimulus which makes it mutually manifest to communicator and audience that the communicator intends, by means of this stimulus, to make manifest or more manifest to the audience a set of assumptions“¹⁹.

2. Teoria lui D. Sperber și D. Wilson referitoare la relevanță prezintă, în opinia noastră, anumite elemente comune cu perspectiva teoretică din care S. C. Levinson analizează procesul de comunicare. Avem în vedere *plusul de informație caracteristic pentru enunțurile relevante* așa cum este conceput de cei doi autori citați. Acest plus de informație este denumit prin termenul de *efect contextual* (engl. *contextual effect*) și include, după cum precizăm la 1, următoarele modalități de realizare: implicațiile contextuale, intensificările (engl. *strengthenings*) și respingerile (engl. *contradictions*) rezultate din eliminarea (engl. *erasure*) premiselor unor posibile enunțuri dintr-un context.

Or acest efect contextual se înregistrează pentru *enunțurile preferate* despre care vorbește S. C. Levinson în lucrarea sa intitulată *Pragmatics*²⁰. Autorul face astfel următoarele considerații în legătură cu *replicile preferate* (engl. *preferred turns*) și cu noțiunea de engl. *preference*:

„The notion of *preference*, it was noted, is not intended as a psychological claim about speaker's or hearer's desires, but as a label for a structural phenomenon very close to the linguistic concept of *markedness*, especially as used in morphology: the intuition behind the notion of markedness in linguistics is that, where we have an opposition between two or more members, it is often the case that one member is felt to be more usual, more normal, less specific than the other (in markedness terminology it is unmarked, the others marked)“²¹.

Această afirmație a lui S. C. Levinson referitoare și la conceptul lingvistic de engl. *markedness* „proprietatea de a fi marcat“ amintește opiniile membrilor școlii de la Praga referitoare la un termen marcat. În acest sens, cităm următoarea afirmație a lui Roman Jakobson:

„The general meaning of the marked term is characterized by the conveyance of a more precise, specific and additional information than the unmarked term“²².

După cum se știe, în accepția Școlii de la Praga proprietatea de a fi marcat este prezentă doar în cazul unei opoziții privative, în cadrul căreia termenul marcat posedă anumite trăsături distinctive, trăsături absente pentru termenul nonmarcat. Această afirmație a fost formulată de N. S. Trubetzkoy, care situează relația dintre conceptele de marcă și de opoziție privativă la nivelul fonologic²³.

Conceptul de *marcă* este definit de lingviștii aparținând acestei școli drept „the phonic feature which, opposed to its absence, forms the quality of correlation”²⁴.

În opinia noastră, această definiție reprodusă din studiul lui J. Vachek poate fi completată cu anumite elemente explicative extrase dintr-o lucrare ulterioară a lui R. Jakobson:

„Apparément, n’importe quelle (ou ne serait – ce pas „n’importe quelle“?) corrélation phonologique prend, dans la conscience linguistique, la forme d’une opposition entre la présence d’une certaine marque et son absence (on entre le maximum d’une certaine marque et son minimum). Ainsi, l’un des termes de la corrélation se révèle nécessairement „positif“, „actif“, tandis que l’autre devient de ce fait „négatif“, „passif“²⁵.

La observațiile de mai sus adăugăm o opinie personală relativă la raportul dintre opoziția marcat / nonmarcat și nivelurile sintactic, semantic și pragmatic al enunțurilor transmise în cadrul unui proces de comunicare.

Astfel, dacă admitem că forma clasică de comunicare umană are o structură dialogală, considerăm că dialogurile ilustrează cu preponderență existența opoziției marcat / nonmarcat atât la nivelul lingvistic – deci sintactic și semantic –, cât și la nivelul pragmatic. Într-o altă formulare, facem afirmația că atât construirea, cât și transmiterea unui enunț, precum și receptarea, construirea și transmiterea enunțului pereche (sau răspuns) presupune selectarea unei cantități de informație variabile, care, pe parcursul procesului de comunicare poate fi augmentată sau diminuată în raport cu intenția comunicativă a vorbitorului emitent. În momentele când cantitatea de informație este augmentată, respectivul enunț este considerat marcat. Surplusul de informație este detectabil, în mod evident, prin efectuarea unei comparații a enunțului respectiv cu un enunț anterior. În ceea ce privește caracterul informativ al unui enunț, adoptăm următoarea formulare a lingvistei Adriana Gorăscu: un enunț „este informativ prin el însuși dacă și numai dacă este raportat la o expectație, a cărei pluralitate de posibilități o reduce”²⁶.

Revenind la cele trei nivele amintite anterior, anume nivelul sintactic, semantic și pragmatic²⁷, este necesar să facem precizarea că respectivele nivele caracterizează atât modul de construcție al unui enunț, cât și modalitatea prin care se efectuează analiza respectivului enunț, fiind etape ale analizei sale.

În cazul unui enunț marcat, suntem de părere că surplusul de informație care îi este propriu se află ori la toate aceste trei nivele concomitent, ori la nivelurile sintactic și semantic exclusiv, ori la nivelul pragmatic exclusiv. Considerăm, deci, că cele două niveluri lingvistice, sintactic și semantic, sunt obligatoriu solidare, în timp ce nivelul pragmatic este sau nu solidar cu ele. Altfel spus, informația augmentată exprimată printr-un enunț de lungime mai mare (deci sintactic mai extins) și care dezvoltă un subiect de discuție abordat într-un enunț anterior (deci și semantic mai complex) nu este însoțită obligatoriu de o altă suplimentare de informație exprimată prin elemente pragmatice (referitoare la condițiile concrete în care se transmite enunțul, la anumite date caracteristice referitoare la participanții la comunicare, inclusiv la intențiile lor comunicative, la efectul produs asupra vorbitorului receptor de enunțul respectiv etc.).

Rezumând considerațiile noastre de mai sus asupra opoziției marcat / nonmarcat, adoptăm punctul de vedere exprimat anterior de S. C. Levinson, conform căruia opoziția în cauză operează la nivelul discursului, abordat atât din perspectivă lingvistică, cât și din perspectivă pragmatică.

Raportându-ne tot la lucrarea amintită a lui S. C. Levinson, ni se pare utilă din punct de vedere teoretic stabilirea unei corelații între proprietatea unui enunț de a fi marcat și proprietatea sa de a fi preferat. Dar, spre deosebire de S. C. Levinson credem că proprietatea de a fi preferat (engl. *preference*) înțeală ca fiind de natură psihologică și nu „a label for a structural phenomenon“, permite o distincție mai clară între actele de vorbire prin care un vorbitor își exprimă o preferință în selectarea unui enunț și, respectiv, prin care un vorbitor acceptă sau refuză să urmeze direcția schimbului verbal respectiv²⁸.

3. Comentariile noastre de mai sus relevă, credem, posibilitatea de a stabili similitudini între diverse teorii și concepte de natură lingvistică. În acest sens, conceptul de *relevanță*, așa cum este definit în singura teorie formulată până în prezent referitoare la respectivul concept, denumește o proprietate a unui enunț care are un evident element comun cu proprietatea aceluși enunț de a fi marcat. Acest element constă într-un surplus de informație, concretizat atât la nivelul lingvistic, cât și la nivelul pragmatic (adică interacțional) al enunțului.

Este necesară însă adăugarea câtorva precizări.

Dacă admitem, împreună cu autorii teoriei relevanței, că orice act de comunicare are un caracter ostensiv-inferențial și comportă o garanție de relevanță, atunci ar însemna că orice act de comunicare este marcat. Or această aserțiune nu corespunde cu modul în care este gândită proprietatea de a fi marcat în teoriile lingvistice elaborate până în prezent și, deci, nu permite stabilirea de corelații între teoriile aduse în discuție.

Dacă, însă, admitem, împreună cu aceeași autori că se pot distinge mai multe grade de relevanță²⁹, atunci se poate presupune că proprietatea de a fi marcat corespunde unui anumit grad al relevanței.

În stadiul actual al analizei, ni se pare că rămâne evidentă diferența dintre cele două concepte de engl. *relevance* și engl. *markedness* (și deci utilitatea folosirii lor distincte), diferență derivată din modul în care este conceput actul de comunicare.

Cât privește existența diverselor grade de relevanță, suntem de părere că ea reprezintă o problemă schițată doar și nu studiată până în momentul de față, fapt pentru care ne propunem o viitoare analiză referitoare la această problemă.

Note:

1. Cf. F. Godel, *Saussure, une science de la langue*, Paris, 1987; R. Godel *A Genova School Reader in Linguistics*, Bloomington, 1969; culegerea *Présence de Saussure*, Actes du Colloque de Genève, 1990; volumele 20 (1963) și 26 (1969) ale revistei *Cahiers Ferdinand de Saussure*.

2. Cf. L. Benveniste, *Saussure après un demi-siècle*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, cap. 3.

3. Sens definit de noi având drept punct de plecare adjectivul *relevant*.

4. Cf. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975, p. 795.

5. Studiu publicat în Cole P. și Morgan J. (ed.), *Syntax and semantics 3: Speech acts*, Academic Press, New York, 1975.

6. Cf. *op. cit.*, p. 45.

7. Blackwell, Oxford, 1986.

8. Cf. *op. cit.*, p. 122.

9. Cităm, în acest sens, următoarea afirmație: „the contextual effects achieved by adding an assumption to a context could be measured by counting contextual implications“, v. *op. cit.*, p. 129-130.

Cât privește implicația contextuală, autorii notează la p. 112: „Contextual implication, as we have defined it, is a relation between a synthetic implication and one of the premises used in deriving it“. Adăugăm, pentru a clarifica afirmația citată referitoare la implicația contextuală, și afirmația tot de p.112 privitoare la implicația sintetică: „A synthetic implication is not logically implied by any one of its premises: it cannot be demonstratively inferred from any one of its premises“.

10. Cf. *op. cit.*, p. 125.

11. Cf. *op. cit.*, p. 116.

12. Cf. *op. cit.*, p. 115.

13. Cf. *op. cit.*, p. 130.

14. Cf. *op. cit.*, p. 132: „Since we are interested in relevance as a psychological property, we have no reason to aim for a quantitative definition of relevance“.

15. Cf. *op. cit.*, p. 141.

16. Cf. *op. cit.*, cap. I, *Communication*, 10 și p. 163.

17. Cf. *op. cit.*, cap. I, *Communication*, 8.

18. Cf. *op. cit.*, p. 153: „Ostensive stimuli, as we will call them, must satisfy two conditions: first, they must attract the audience’s attention; and second, they must focus it on the communicator’s intentions“.

19. Cf. *op. cit.*, p. 155.

20. Cambridge, University Press, 1983.

21. Cf. *op. cit.*, p. 332-333.

22. Cf. R. Jakobson, Krystyna Pomorska, *Dialogues*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1983, p. 64.

23. Cf. *Principes de phonologie*, Paris, 1949, cap. *Diacritique* § 3 și § 5.

24. Cf. J. Vachek, *The Linguistic School of Prague*, Indiana University Press, Bloomington and London, 1966, p. 55.

25. Cf. R. Jakobson et Linda Waugh, *La charpente phonique du langage*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980, p. 112-113.

26. Cf. *Enunțul: structuri semantice (argumente de pragmasemantică funcțională)*, teză de doctorat, mss., p. 114, nota 28.

27. Inițial s-a vorbit despre trei perspective și nu niveluri v. Ch. W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, 1938, cap. III, IV și V.

28. Pentru a ilustra conceptul de *replică preferată* cităm următorul tabel construit de S. C. Levinson v. *op. cit.*, p. 336:

First parts:	Request	Offer/ Invite	Assessment	Question	Blame
Second parts:	↓	↓	↓	↓	↓
Preferred:	Acceptance	acceptance	agreement	expected answer	denial
Dispreferred:	Refusal	refusal	disagreement	unexpected answer	admission

Tabelul se referă la așa-numitele engl. *adjacent pairs*, formate din engl. *first parts*, adică replici ale vorbitorului și din engl. *second parts*, adică replici ale locutorului.

29. Cf. *op. cit.*, cap 3, *Relevance*.

BIBLIOGRAFIE

- BENVENISTE E., *Saussure après un demi-siècle*, în *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 20, 1963, p. 7-21; republicat în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, cap. 3.
- de SAUSSURE F., *Cours de linguistique générale*, Paris, Payet, 1968
- *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975.
- GADET F., *Saussure, une science de la langue*, Paris, 1987.
- GORĂSCU ADRIANA, *Enunțul: structuri semantice (argumente de pragmasemantică funcțională)*, teză de doctorat, mss.
- GRICE P. H., *Logic and conversation*, în Cole P. și Morgan J. (ed.), *Syntax and semantics 3: Speech Acts*, Academic Press, New York, 1975.
- JAKOBSON R. și LINDA WAUGH, *La charpente phonique du langage*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980.

- JAKOBSON R. și KRYSZYNA POMORSKA, *Dialogues*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1983.
- LEVINSON C. S., *Pragmatics*, Cambridge, University Press, 1983.
- MALMBERG B., *Le trait distinctif-unité de forme?*, în *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 26, 1969, p. 65-75.
- MOESCHLER J. și Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999.
- MORRIS W. Ch., *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, 1938.
- *Présence de Saussure*, Actes du Colloque de Genève, 1990.
- SPERBER D. și D. WILSON, *Relevance. Communication and Cognition*, Blackwell, Oxford, 1986.
- TRUBETZKOY S. N., *Principes de phonologie*, Paris, 1949.
- VACHEK J., *The Linguistic School of Prague*, Indiana University Press, Bloomington and London, 1966.
- VÂNTU ILEANA, *Marked-unmarked utterances in dialogue*, în *Analele Universității*, București, 1992, p. 98-101.

REMARKS ON THE CONCEPT OF RELEVANCE

The author is interested in a minute examination of the relevance, concept frequently used in pragmatic analyses.

After a concise presentation of the theory formulated by D. Sperber and D. Wilson on the relevance, the present article includes some personal opinions referring to possible similarities between the concept of *relevance* in the theory mentioned above and the concept of *markedness* in structural linguistics and S. Levinson's works.

The author emphasizes the necessity to use these two concepts, relevance and markedness, as well as to settle different degrees of relevance.

STRATEGII ALE IMPRECIZIEI: EXPRESII ALE VAGULUI ȘI ALE APROXIMĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI UTILIZAREA LOR DISCURSIVĂ

Rodica Zafiu
Facultatea de Litere
Universitatea din București

- „(...) îi spunea cumva cineva câte ceva de pe undeva, care era cam așa și nu așa (...)“ (I. Creangă, *Povestea lui Stan Pătitul*, în *Opere*, I, ed. Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, Editura Minerva, 1970, p. 76)
- „Care și can samăn-acel lucru să fie fostu și can adevărat“. (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, București, ESPLA, 1959, p. 173)

1. Premise

Expresiile lingvistice ale vagului, ale impreciziei și ale aproximării constituie o zonă semantico-pragmatică destul de puțin studiată până în ultimele decenii (cu unele excepții: v. Lakoff 1973). Cercetările mai recente care încearcă să acopere acest gol – Channel 1994, Zhang 1998 – insistă asupra discrepanței dintre realitatea comunicării și tradițiile investigației științifice: locul pe care îl ocupă în utilizarea limbii imprecizia este extrem de important, dar nu a fost decât foarte puțin reflectat de teorie. În prezent, domeniul „limbajului vag“¹ are toate șansele să intre în atenția cercetătorilor, ca și alte zone pragma-semantice (reliefarea, tematizarea, gradarea, individualizarea etc.) organizate în funcție de categorii generale, tipologice, și în care se regroupează elemente și procese gramaticale din clase diferite. Ca și evidențialitatea sau modalizarea (de care unii autori le apropie, cf. Tuțescu 1992) expresiile impreciziei intră în sfera componentei subiective și argumentative a folosirii limbajului.

E posibil ca lipsa de interes pentru această zonă a utilizării limbii să fi fost determinantă cel puțin în parte de judecăți evaluative implicite: din perspectiva unui model raționalist, imprecizia a putut fi considerată un pericol sau un defect al comunicării. Evident, paradigma științifică mai recentă – prin dezvoltarea semanticii prototipului (v. Geeraerts 1989, Kleiber 1990) și a abordărilor pragmatice consacrate implicitului și presupuziției – orientează atenția multor cercetători exact în această direcție.

Unele dintre mijloacele lingvistice specializate pentru a exprima vagul au fost evitate și din cauza eterogenității lor: s-a observat de mult că pronumele nehotărâte alcătuiesc clasa în care fiecare element are reguli proprii de flexiune, de adecvare semantică și uz.²

Situația generală a cercetării se confirmă și în cazul descrierilor limbii române: în care nu au fost încă studiate sistematic mijloacele lingvistice ale aproximării. Problema a fost totuși atinsă în tratarea pronumelor nehotărâte (Manoliu 1968³) sau a gradației (Lüder 1996, Feodorov 1998).

În cele ce urmează, nu ne propunem decât o foarte sumară prezentare a problemei, o încercare de delimitare a domeniului impreciziei în limbaj (2), o minimă sistematizare a inventarului de mijloace specializate de marcarea a sa (3) și o schiță a funcțiilor lor discursive, în cadrul unor strategii comunicaționale mai generale (4). Nu vom intra în detalii de descriere

a fiecărei clase și cu atât mai puțin a comportamentului pragmatic al unităților individuale; fiecare dintre acestea ar putea însă face obiectul unei cercetări amănunțite (citatele în care va apărea în continuare adverbul *cam*, de pildă, pot sugera cât este de complexă natura semantică și pragmatică a unui operator al impreciziei). Vom încerca, în fine, o caracterizare globală a poziției pe care fenomenele impreciziei o ocupă în limba română actuală (5), încheind cu câteva concluzii (6).

2. Delimitări

În descrierea „limbajului vag“, e foarte mare riscul de excesivă extindere și diluare a conceptului. Numeroase fenomene înrudite concură la exprimarea imprecisă: vagul poate fi chiar considerat o trăsătură fundamentală a limbajului natural, fiind deci foarte normal ca, în forme și grade variate, el să se manifeste în mai multe zone ale limbii. Această interpretare conduce însă la o lărgire a câmpului de cercetare care anulează tocmai diferențele semnificative. O circumscriere mai exactă a obiectului cercetării se obține dacă impunem (așa cum o face Channell 1994) criteriile *marcării explicite* și *al intenționalității*: selectând, dintr-un complex de fenomene mai amplu, doar structurile specializate, care pun în evidență nedeterminarea. În cele ce urmează nu ne vom ocupa deci de imprecizie ca trăsătură inerentă a limbii naturale – manifestată la nivelul semanticii lexicale prin sensul prototipic și prin genericitate, iar la nivelul pragmaticii schimbului comunicațional prin implicații și implicaturi – ci de exprimarea vagului, a nedeterminării, prin mijloace lingvistice caracteristice: mărci specializate, operatori ai impreciziei. Chiar și așa, aria cercetării rămâne vastă, pentru că aceste mijloace sunt foarte numeroase.

Domeniul cunoaște o mare diversitate și o inerentă confuzie în plan terminologic: aceleași fenomene sunt adesea caracterizate prin termeni ca *vag*, *imprecis*, *aproximativ*, *nedeterminat*, *ambiguu*; în matematică și în logică este folosit uneori termenul engl. *fuzzy* (tradus și prin *vag*). Necesitatea distincțiilor terminologice e demonstrată de Martin 1987, ca și de Zhang 1998; ultimul autor încearcă să distingă sensurile a patru termeni concurenți: *caracter fuzzy* (engl. *fuzziness*), *vag* (engl. *vagueness*), *generalitate* (*generality*) și *ambiguitate* (*ambiguity*), stabilind drept concept central al abordării noțiunea de *fuzziness*.

În ceea ce ne privește, vom prefera să descriem fenomenul *nedeterminării explicite* prin termenii generali *imprecizie* și *vag*: primul orientat spre modul de producere, al doilea spre efectul obținut. Modalitățile principale de realizare a nedeterminării vor fi desemnate ca *aproximare*, *ezitare* și *atenuare*.

Grila interpretativă pe care o propunem se bazează pe o distincție fundamentală între principalele paliere lingvistice la care acționează imprecizia. Urmând modelul propus de Sweetser 1990 pentru analiza verbelor modale și a conjuncțiilor, ținem cont de posibilitatea de a interpreta enunțurile la trei niveluri: a) *semantic-referențial* (al conținutului reprezentat și al posibilității de a-l pune în relație cu referentul său); b) *epistemic* (al valorii de adevăr atribuite) și c) *pragmatic* (al actului de limbaj pe care îl realizează). Conform acestei grile, nedeterminarea privește:

- a) la nivel *semantic-referențial*: gradul de specificare (cantitativă sau calitativă) a conținutului reprezentat;
- b) la nivel *epistemic*: gradul de adevăr atribuit de locutor enunțului;
- c) la nivel *pragmatic*: gradul de angajare a locutorului în actul său de limbaj.

Această tripartiție permite explicarea formelor diferite de manifestare a vagului lingvistic pe care le găsim în enunțurile (1–3):

- (1) Dan a plecat *pe la* 5. (= imprecizie semantic-referențială)
- (2) *Poate* că Dan a plecat. (= imprecizie epistemică)
- (3) Dan a *cam* plecat. (= imprecizie pragmatică)

Toate cele trei forme se bazează pe o apreciere formulată din punctul de vedere subiectiv al unui univers de cunoștințe și credințe dat, dar acționează asupra unor paliere lingvistice diferite: al „etichetelor“ denominative, al propoziției cu valoare de adevăr, respectiv al enunțului cu funcție de act comunicativ.

Considerăm că interpretarea exprimării vagi ca un tip de modalitate (așa cum a propus Tuțescu 1992, care a denumit-o „la modalité du flou“) nu se justifică: imprecizia se poate manifesta în interiorul unei modalități, dar nu se reduce la aceasta. De altfel, e normal să considerăm ca bază a fenomenului manifestarea semantic-referențială, din care derivă cea epistemică și cea pragmatică (cf. Sweetser 1990). Or, funcția de bază presupune subiectivitatea, dar manifestată la nivelul conținutului reprezentat, nu al actului discursiv: nu prin adăugarea de informații, judecăți, implicații, ci numai în ceea ce privește selecția termenilor și aplicarea lor referențială.

Pentru nivelul de bază al manifestării impreciziei, este fundamentală implicarea raportului referențial. Așa cum arată Zhang 1998, alte forme de indecizie (oscilația între sensuri ale unor cuvinte polisemice sau omonime, între structuri sintactice ambigue) se plasează la nivel strict semantic și de aceea pot fi dezambiguizate de context. Vagul care ne interesează (la Zhang: *fuzziness*) este cel care nu poate fi rezolvat doar cu ajutorul contextului lingvistic, tocmai pentru că depinde de relația cu referentul.

Distingerea nivelurilor, așa cum o propunem aici, nu produce totuși în mod automat o clasificare simplă și riguroasă a mijloacelor lingvistice ale impreciziei: în vreme ce unele elemente sunt specifice unui nivel dat, altele pot acționa la mai multe niveluri, cu valori diferite. În exemplele de mai jos se poate observa că același operator de imprecizie (prepoziția compusă *pe la*) acționează la nivel semantic-referențial, prin *aproximare* a referentului (4) sau la nivel pragmatic, prin *atenuare* globală a aserțiunii (5):

- (4) Vine *pe la* 5.
- (5) Vine *pe la* noi.

Această situație produce o ambiguitate suplimentară, prin ezitarea între diferite interpretări posibile, dar poate fi rezolvată și prin acceptarea cumulului de valori. În exemplul:

- (6) Ai *cam* băut.

este posibilă atât interpretarea semantic-referențială (ezitare în stabilirea gradului de realizare a acțiunii: „ai băut *într-o anumită măsură*“) cât și cea epistemică (deducția prudentă pe baza unor indici: „*se pare că* ai băut“) precum și cea pragmatică (atenuare sincer politicoasă sau insinuant-agresivă a aserțiunii: „*îți atrag atenția că* ai băut“).

3. Inventarul de procedee ale impreciziei

Distingerea nivelurilor este însă esențială pentru a analiza cazurile concrete de manifestare discursivă a vagului. Vom prezenta în continuare principalele procedee de realizare a impreciziei, grupate pe niveluri. Încercăm astfel să realizăm simultan o schemă generală de organizare pe care o credem valabilă pentru mai multe limbi, dar și o sumară descriere a situației din română, a inventarului de mijloace lingvistice de care aceasta dispune pentru a exprima vagul.

3.1. La nivel semantic-referențial, se pot distinge trei categorii mari de procese în care poate interveni vagul: *identificarea*, *cuantificarea* și *determinarea*. În plus, imprecizia ia aspecte diferite în funcție de specificul semantic al claselor lexico-gramaticale asupra cărora acționează.

Prin *identificare* înțelegem desemnarea, asocierea unui referent cu un termen lingvistic; *cuantificarea* se referă la indicarea cantității avute în vedere dintr-o entitate graduală sau multiplă; *determinarea* privește plasarea pe o scală prestabilită de unități de măsură. În realizarea fiecărei operații cognitive (7a, 8a, 9a) pot interveni operatori ai impreciziei (7b, 8b, 9b):

(7a) Asta e o pisică.

(7b) Asta e *un fel de* pisică.

(8a) E o pisică mare.

(8b) E o pisică *destul de* mare.

(9a) Cântărește 3 kilograme.

(9b) Cântărește *în jur de* 3 kilograme.

Toate cele trei tipuri de manifestări ale vagului – prin *grade de identificare*, prin *cuantificarea gradualității* inerente („*cam trist*“, „*destul de bine*“) sau a variațiilor cantitative de număr („*câțiva oameni*“), ca și prin *determinarea parțială* a unei poziții (numerice) – pot fi puse sub semnul comun al **aproximării** referentului.

3.1.1. În relația de *identificare*, indeterminarea se manifestă în mod tipic ca:

- a) *identificare generică* (pseudo- sau non-identificare);
- b) *semi-identificare contextuală* (sau enumerare suspendată);
- c) *identificare parțială* (prin raportare la alt element).

3.1.1.1. *Identificarea generică* (pseudo-identificare, interpretabilă și ca non-identificare, dacă prin identificare înțelegem determinarea certă a termenului singular) se realizează prin elemente de limbaj care poartă doar o semnificație foarte generală („*persoană*“, „*obiect*“, „*loc*“, „*perioadă*“ etc.). Termenii lingvistici folosiți cu acest rol sunt:

- anumite pronume și adverbe nehotărâte: *cineva*, *ceva*, *careva*, *unde*, *cândva*, *cumva*;

- anumite locuțiuni pronominale și adverbiale nehotărâte: *nu știu cine*, *cine știe ce*, *te miri cum*;

- unele substantive cu sens generic și cu valoare de substitute: *lucru*, *treabă*, *chestie* (când nu sunt anaforice).

Dacă prin semnificație generică înțelegem și semnificația determinată doar de rolul sintactic („*agent*“, „*instrument*“ etc.), în această categorie pot intra și structurile impersonale – *se zice*, *se pleacă*, *s-a decis* – când agentul nu este clar determinat contextual.

Dacă inventarul substitutelor pronominale și adverbiale, deși destul de bogat, este totuși limitat (cu posibilități teoretice de amplificare în timp, mai ales prin formarea de noi locuțiuni), clasa substantivelor generice, care pot evolua (lent) spre statutul de substitute pronominale (*om*, *persoană*) este una deschisă. Pericolul de a include în exprimarea intenționat imprecisă orice termen generic (de exemplu *carte*, în enunțul „am cumpărat o carte“, când locutorul nu precizează dacă este vorba de un roman, un dicționar etc.) poate fi îndepărtat dacă ținem cont de diferența dintre folosirea generică, posibilă pentru orice termen și determinabilă contextual și pragmatic (în funcție de relevanța comunicativă, de „nivelul de

desemnare mediu“, așa cum este el propus de teoria prototipului, cf. Kleiber 1990) și stabilizarea unui uz generic de tip cvasi-pronominal.

Limba română prezintă un număr relativ mare de pronume nehotărâte, organizate în serii paralele, ale căror diferențe semantice și pragmatice nu au fost încă suficient analizate. Alături de seria cu formantul *-va*, citată mai sus, există de exemplu seria (parțial echivalentă) cu formantul *oare-*: *oarecine, oarece, oarecare, oareunde, oarecând, oarecum*, la care se adaugă variantele populare care introduc o particulă suplimentară *-și-*: *oareșicine, oareșice* etc. Chiar dacă nu toate formele sunt acceptate de limba literară și chiar dacă unele au suferit schimbări semantice importante și s-au specializat cu alte funcții, numărul lor mare lor este un dat lingvistic important, care poate fi actualizat și revalorificat (așa cum pare să se întâmple în limba actuală, v. infra).

3.1.1.2. Semi-identificarea contextuală se realizează prin *enumerare suspendată*: prin plasarea la sfârșitul unei liste a unei expresii nedefinite consacrate. Expresia nedefinită apare cu o semnificație contextuală parțial determinată de termenul sau termenii deja prezenți, cu care are în mod necesar trăsături comune. Exemple de astfel de expresii – îmbinări mai mult sau mai puțin fixe – sunt: *și alții, și așa mai departe, și tot așa, și celelalte lucruri, și multe altele, etc., și nu numai*.

3.1.1.3. Identificarea parțială prin raportare la alt element se obține:

- a) prin invocarea prototipului;
- b) prin comparație.

Din prima categorie fac parte construcții ca: *un fel de..., un soi de..., un gen de...* ; în cea de-a doua se includ structurile comparative ireale: *ca și cum, ca și când, de parcă*.

Alte construcții, asemănătoare, de invocare a prototipului – *de felul..., de genul..., de tipul...; în genul...; de tip...; gen... –*, ca și comparativele reale – *ca, precum, (așa) cum* – nu pot fi considerate în egală măsură operatori ai impreciziei, pentru că nu focalizează asupra diferenței, ci urmăresc în primul rând identificarea cât mai eficientă și relevantă a entității în cauză.

3.1.2. Cuantificarea este operația cea mai importantă în care se poate manifesta limbajul vag, cea mai caracteristică pentru fenomenul aproximării. Ea poate viza: a) proprietăți gradabile; b) mulțimi; c) entități non-numărabile.

3.1.2.1. Imprecizia gradării unor proprietăți (desemnate de adjective sau adverbe) are ca operatori:

- adverbe: *destul de..., cam;*
- locuțiuni adverbiale sau expresii: *mai mult sau mai puțin;*
- adverbe nehotărâte: *cumva, oarecum, întrucâtva.*

Ultima categorie prezintă o puternică tendință de trecere dinspre valoarea referențială spre cea epistemică („*E cumva trist*“ = „*pare trist*“) și/sau pragmatică. Unii operatori (de exemplu adverbul *cam*) pot cuantifica și verbe, în măsura în care sensul acestora e gradabil (din punct de vedere temporal, calitativ etc.).⁴ Cuantificatorii din această categorie au adesea componente semantico-pragmatice suplimentare, dezvoltând anumite implicații datorită orientării lor argumentative (cf. Ducrot 1980, Moeschler & Reboul 1999).

Mijloacele gradării se pot grupa după criteriile semantice: o categorie specială, bine reprezentată, fiind cea a „cantității mici“ și deci a „nuanței“; aceasta cuprinde un termen standard (*puțin*), multe structuri populare și familiare (*un pic, un picuț, nițel, ușor, oleacă, olecută, o țără*) și câteva corespondente culte, în genere insuficient specializate (*ușor, vag* etc.).

Raportul dintre gradare și imprecizie ridică însă o problemă teoretică fundamentală: deși în principiu orice formă de gradare, gramaticalizată („mai bun“) sau negramaticalizată („extrem de bun“) poate fi interpretată ca o manifestare a impreciziei, în practică doar gradarea din zona inferioară a unei scări ipotetice este resimțită de vorbitori ca imprecizie și aproximare. Dintre numeroasele mijloace de gradare adjectivală și adverbială de care dispune româna (v. Pană Dindelegan 1993), o bună parte intră în sfera comparației sau a insistenței hiperbolice, elementele respective pierzându-și relevanța ca operatori ai impreciziei. Prin tradiție, studiile asupra gradării au pus accentul pe amplificare și intensificare, neglijând diminuarea și relația ei cu vagul. În monografia lui Bolinger 1972, doar câteva pagini sunt consacrate categoriilor *compromisers* și *diminishers*.⁵

3.1.2.2. Imprecizia în cuantificarea unor mulțimi (desemnate prin pluralul unor substantive numărabile) se realizează:

- cu ajutorul adjectivelor nehotărâte: *unii, câțiva, anumiți, mulți, puțini*⁶ și a pronomelor corespunzătoare, când au rol de elemente partitive;
- prin alte adjective atrase în această sferă: *diverși*;
- prin construcții mai mult sau mai puțin fixe de tipul: *o mână de...; o mulțime de ...; o groază de ...*

Din aceeași categorie fac parte elementul partitiv *niște* (urmat de un plural) considerat de gramaticile tradiționale articol nedefinit, ca și echivalentele sale funcționale *niscai, niscaiva, ceva, oarece* („niscai oameni“, „ceva prieteni“).

Și în această categorie e de discutat în ce măsură termenii cu semantică „majoritară“ pot sau nu rămâne în categoria vagului și a aproximării. Operatori precum *mulți* sau *o mulțime de ...* au limite referențiale incerte, dar sunt orientați spre intensificare. Mai clar e faptul că din categorie trebuie excluse pronumele nehotărâte cu sens totalitar (*toți, oricine*).

3.1.2.3. Imprecizia în cuantificarea entităților non-numărabile (desemnate prin singularul unor substantive adesea defective de plural) se realizează cu ajutorul mărcilor partitive deja citate și a unor adverbe și expresii cu rol de cuantificare:

- *niște, niscai, niscaiva, ceva, oarece, oare(și)care* (urmate de un substantiv la singular);
- *puțin, nițel, mult, atât*;
- *un pic de...*

Problema apartenenței cuantificatorilor majoritari la sfera impreciziei se pune în termenii discuției de la paragraful anterior.

Trebuie să precizăm, în fine, că între cele două mari categorii de procese – de identificare și de cuantificare – se înregistrează unele apropieri, atât datorită substantivelor al căror sens prototipic este evident graduabil (mai ales când implică o calificare, cum sunt cele înregistrate tradițional în gramatici pentru caracteristica de a primi grade de comparație: *mai poet; oarecum poet*), cât și datorită pronomelor nehotărâte de tipul *câțiva* – care realizează simultan o cuantificare și o identificare generică.

3.1.3. În *determinarea* unei poziții pe o scală preexistentă, imprecizia se manifestă prin aproximare, exprimată în special prin intermediul unor combinații între operatorul limbajului vag și o expresie numerică. Operatorii mai frecvenți sunt:

- adverbele *cam, circa, aproximativ, aproape, spre*;
- prepozițiile *pe, pe la, prin*.

La acestea se adaugă structuri complexe formate prin coordonare (*între... și...*), prin juxtapunere de numerale (*doi-trei*) etc.

3.2. La nivel epistemic apar în genere alte mărci ale impreciziei decât cele semantic-referențiale. Considerăm că sunt trei subdomenii principale în care se poate manifesta vagul epistemic: *modalizarea* propriu-zisă (gradul de certitudine asupra adevărului enunțului), *evidențialitatea* (indicarea tipului de sursă a informației din enunț – percepție directă, proces inferențial sau relatare – cu efectele de credibilitate corespunzătoare) și *formularea de alternative* (ezitare între două posibilități, în structurile coordonării disjunctive). Ele pot fi ilustrate de exemplele (10-12):

(10) <i>Probabil</i> că doarme.	(modalizare)
(11) <i>Cică</i> doarme.	(evidențialitate)
(12) <i>Sau</i> doarme, <i>sau</i> se prefăce.	(formulare de alternative)

Sistemele epistemice, având ca obiect enunțul, se plasează în alt plan decât cel al referențialului reprezentat. În (10) se indică incertitudinea, în (11) rezerva prudentă față de o opinie preluată, în (12) o indecizie între explicații alternative.

Seriile pot fi completate cu:

- verbele modale epistemice de tip *a crede*;
- adverbele și locuțiunile care alcătuiesc formulele de incertitudine (cf. Pană Dindelegan 1995): *poate, eventual, probabil* etc.;
- valorile epistemice ale modurilor verbale (prezumtiv, condițional, conjunctiv);
- verbele, adverbele și expresiile cu rol evidențial: *a părea, aparent, peșemne, pasămite, vezi Doamne* etc.

Data fiind natura diferită a mijloacelor lingvistice ale incertitudinii de tip epistemic, ar fi posibilă omiterea lor dintr-o analiză globală a limbajului vag care s-ar centra – datorită numeroaselor elemente pe care acestea le au în comun – asupra nivelului semantic-referențial și a celui pragmatic. Totuși, pentru o analiză completă a formelor de manifestare a impreciziei, preferăm să ținem cont și de acest nivel, care ar putea fi numit al **ezitării**.

3.3. La nivel pragmatic, imprecizia se manifestă în mod specific prin evitarea angajării decise într-un act de vorbire, prin **atenuarea** forței ilocuționare a enunțului. Chiar dacă aparent operatorul vizează un singur element al enunțului (cuvântul pe care îl determină), efectul său pragmatic este unul global. Fenomenul se poate observa în diferența pe care o produce adverbul *mai* între întrebarea directă (13) și formula convențională de politețe (14):

- (13) Ce faci?
(14) Ce *mai* faci?

Mai puțin evidentă, dar totuși perceptibilă, este de pildă (în exemplele 15-16) atenuarea impactului agresiv al unei cereri imperative prin folosirea unei mărci partitive explicite:

- (15) Dă-mi bani!
(16) Dă-mi *niște* bani!

O utilizare similară este și cea a adverbului *cam* în introducerea interogativelor directe sau indirecte, cărora le atenuază forța interogativă:

- (17) „Ne tot întrebăm *cam* ce a făcut (în mărci sau dolari la cursul zilelor din alegeri) A. B. – patronul de la firma de turism Paralela 45 – de a ajuns secretar de stat la Ministerul Turismului“. (AC 1, 2001)⁷

Mecanismul interpretării epistemice sau a celei pragmatice este declanșat în mare măsură de imposibilitatea unei lecturi semantico-referențiale. Semantica verbului durativ *a sta*, de exemplu, acceptă o interpretare graduală în termeni de temporalitate (în 18), iar semantica verbului *a greși* (în 19) una graduală în termenii raportării la un set variabil de norme. Verbul *a se însura*, din enunțul (20), e însă punctual și non-gradabil, astfel încât impune o lectură epistemică sau pragmatică. Cum de obicei lectura epistemică e dezambiguizată prin semnalare suplimentară, în cazul dat cea mai probabilă rămâne interpretarea pragmatică:

(18) *A cam stat.*

(19) *A cam greșit.*

(20) *S-a cam însurat.*

Interpretări asemănătoare cer exemplele autentice (21) și (22):

(21) „Ei bine, cum spuneam, după vizionarea programelor de revelion, dar mai ales după analiza audiențelor pe emisiuni, mare parte din iluzia poporului superior *s-a cam dus pe apa sâmbetei*.” (AC 1, 2001)

(22) „...Ajungem taman la tatăl nefericit al defunctei CDR: PNȚCD. Care *și-a cam bagat singur mortul în casă*, pregătindu-se de alegeri interne.” (AC 1, 2001)

Cazurile de clară contradicție dintre operatorul impreciziei și sensul negradabil al termenului cuantificat determină o interpretare pragmatică, de obicei în cheie ironică:

(23) „... E drept, *oarecum însoțit*, dar respectiva companioană s-a repliat rapid în alte cercuri.” (EZ 2273, 1999, 2)

(24) „... Cine știe ce romane *vag americane* declarate de editorii români best-selleruri.” (RL 2790, 1999, 20)

Nivelul pragmatic nu pare să cuprindă mărci specifice. Folosirea pragmatică a mijloacelor deja amintite în descrierea celorlalte niveluri va fi prezentată în continuare din punctul de vedere al strategiilor, al utilizării lor discursive.

4. Strategii ale impreciziei

Vagului i s-au atribuit o serie de motivații obiective și subiective: de la continuumul pe care îl constituie multe dintre aspectele realității, de la caracterul generic și dependent de context al limbajului până la ignoranța, inabilitatea sau intenția de disimulare manifestate de locutor. Evident, nu toate tipurile și mijloacele enumerate până aici au aceleași explicații și funcții strategice, dar există multe elemente comune care permit o prezentare globală.

Prezența operatorilor vagului este adesea raportată la o absență: la o ipotetică informație precisă. Acest mod de a vedea lucrurile nu este în totalitate justificat: decizia locutorului de a alege o expresie vagă, de exemplu „ieri pe la 8”, nu se opune doar unui plus de precizie (întotdeauna relativă), de genul „ieri la 8 și șapte minute”, ci și unui – la fel de posibil – minus de precizie: „ieri dimineață”. Datorită acestei duble raportări, expresiile imprecise pot funcționa, în raport cu relevanța contextuală, ca *omisiune* a unei informații, dar și ca *surplus* informativ. O dovedește și exemplul, aparent paradoxal și de un efect comic probabil intenționat, în care expresia vagă e introdusă de formula *mai exact*:

(25) „Altfel, TVR-ul, aflat în pană de programe noi, ne-a fericit cu câteva din secolul trecut. *Mai exact, cam de pe la jumătatea secolului trecut.*” (AC, 1, 2001)

Din raportarea expresiei vagi la ipoteza informației precise, se deduc trei situații principale ale interacțiunii dialogale: informația precisă lipsește pentru că este: a) *necunoscută* locutorului; b) *nerelevantă* (pentru situația de comunicare dată sau în genere, fiind considerată de locutor neînsemnată); c) *neconvenabilă* pentru locutor, pentru interlocutor sau pentru ambii participanți la comunicare.

Situația în care informația precisă este necunoscută locutorului reprezintă maximum de neutralitate, fără efecte pragmatice semnificative:

(26) „Eu am dat-o la reșapat, dacă s-o găsi *cineva* pe la rubrica de specialitate.“
(AC 23, 2000)

Ipoteza nerelevanței, în schimb, permite un comportament strategic mai complex, de tip argumentativ, cu selecția și minimalizarea de rigoare.

(27) „Este vorba despre un *oarecare* domn doctor despre care am auzit că ar fi câștigat concursul pentru postul de la Bulzești.“ (cuvlibdeva.recep.ro)

Și mai complexe sunt strategiile care duc la omiterea informației neconvenabile pentru locutor (minciună parțială, autoprotejare prin formulare prudentă, ca în exemplul 28, care cuprinde un cumul de mărci ale aproximării, ezitării și atenuării), pentru interlocutor (formule de politețe, comportament de menajare, selecție a unor structuri eufemistice – exemplul 29) sau pentru ambii (de obicei, este vorba tot de manifestări de prudență socială).

(28) „Aceasta *ar putea* duce la concluzia *preliminară* că *pe undeva* s-ar putea crede că este vorba de o favorizare a infractorului.“ (RL 2147, 1997, 1)

(29) „Dna Margareta ghicește în cărți și cafea și are *anumite plante* pentru *anumite cazuri*.“ (L 2192, 1997, 21)

Există însă și o a patra situație – în care componenta strategică a devenit decisivă – de omitere a informației: când aceasta este în mod clar cunoscută atât locutorului cât și interlocutorului. Situația este anormală pentru comunicarea nonstrategică (sau, în termenii lui Grice 1975, presupune încălcarea intenționată a maximelor cooperării, pentru a produce implicaturi),⁸ nu pentru că omite o informație cunoscută (ceea ce ar fi normal), ci pentru că o înlocuiește cu o formulă de aproximare care oferă și mai puțin din punct de vedere informativ. Se realizează astfel cazuri tipice de litotă și aluzie, ca în (30):

(30) „Faptul că două mari cotidiane au publicat o știre privitoare la modificarea unei emisiuni TV... a produs mare supărare într-o *anumită* parte a Televiziunii și *nu numai*.“ (RL 1410, 1994, 16)

Reformulând situațiile descrise mai sus, se poate alcătui un inventar de *strategii*⁹ ale folosirii impreciziei, corelate cu *efectele* lor probabile și cu posibilele riscuri. Mai importante ni se par a fi cele din lista următoare – în care domină fie ezitarea epistemică (1), fie aproximarea referențială (2-4), fie atenuarea pragmatică (5-7) .

1. *Strategia dubiului intelectual*. Folosind expresiile impreciziei, locutorul urmărește să dovedească moderația judecății sale, prudența științifică. Efectul vizat este în primul rând *credibilitatea*. Riscul (în caz de abuz) este confuzia, impresia de totală incertitudine.

2. *Strategia detalierii și a nuanțării.* Suplimentând informația, prin recursul la detalii inevitabil incerte (strategie înrudită cu cea anterioară), locutorul vizează un efect de completitudine și de dominare a subiectului; cu efect pozitiv de întărire a autorității enunțative, dar și cu riscul pedanteriei.

3. *Strategia generalizării prin aproximare.* Tratănd ca nerelevante o serie de detalii precise, locutorul vizează generalizarea, ca mijloc argumentativ (care, desigur, poate convinge sau nu).

4. *Strategia prudenței.* Omițând informația neconvenabilă, locutorul se autoprotejează. Strategia permite totuși lansarea de mesaje aluzive, insinuarea, exprimarea indirectă. Efectul practic vizat, complex și divers, poate fi atins sau poate fi compromis prin excesul de formule imprecise.

5. *Strategia politeții.* Menajând susceptibilitățile interlocutorului, și în acest caz pot fi transmise indirect informațiile necesare. În caz de reușită, se consolidează imaginea pozitivă a locutorului și acordul cu interlocutorul. Riscurile – mai generale – sunt cele ale excesului de politețe: convenționalitatea sau confuzia.

6. *Strategia aluziei.* Evitând numirea precisă a unei informații cunoscute ambilor locutori, se creează fie un efect pozitiv de complicitate, fie (dacă interlocutorul este cel vizat) o agresare prin insinuare. Riscurile tipice țin de nerecunoașterea intenției și de neidentificarea aluziei.

7. *Strategiile ironiei.* În acest ultim caz, nu mai e vorba de o strategie unică, ci pur și simplu de mimarea ironică (în sensul introdus de teoria lui Sperber și Wilson 1978) a tuturor celorlalte strategii. Ironia poate fi recunoscută după anumite semne de nonconcordanță furnizate de context sau/și după excesul de mărci ale indeterminării. Se pot mima astfel dubiul intelectual – în legătură cu chestiuni curente și foarte evidente tuturor –, nuanțarea – în legătură cu obiecte recunoscute ca neinteresante sau simultan devalorizate, generalizarea – în legătură cu fapte în care interesează tocmai detaliile concrete, prudența – pentru lucruri non-periculoase, politețea – pentru lucruri care în realitate nu sunt prețuite. Adesea ironia se asociază cu strategia aluziei complice sau agresive. Cele două citate pe care le-am ales ca motto pentru această lucrare reprezintă două foarte reușite utilizări strategice ale aproximării (frază evident parodică a lui Creangă, care acumulează operatori de aproximare ironizând stilul bârfelor și al aluziilor) și ale atenuării (frază lui Neculce, mai ambiguă, dar în care suspiciunea ia totuși cu mare probabilitate forma unei insinuări prudent-ironice).

5. Tendințe actuale

În limba română imprecizia se realizează prin mijloace numeroase, alcătuint serii bogate de pronume și adjective pronominale¹⁰, adverbe și locuțiuni, prepoziții, expresii și îmbinări relativ fixe. Mulțimea și diversitatea mijloacelor existente ar putea fi pusă în legătură cu importanța pe care în dezvoltarea limbii române actuale au avut-o trăsăturile oralității populare¹¹: se consideră, în genere, că procedeele impreciziei caracterizează în primul rând variantele orale ale unei limbi (Channel 1994). În prezent, limbajul mediilor de comunicare în masă (în special cel jurnalistic și cel al mediilor electronice) pare să sporească și mai mult inventarul de procedee specifice aproximării, ezitării și atenuării deja existent în limba literară. Sugerăm doar câteva dintre tendințele actuale subsumate acestui fenomen mai general:

a) *Reînvierea unor forme arhaice sau adoptarea unora populare și regionale.* Pronumele și adjectivele pronominale *oarecine* și mai ales *oarece*, pe care Berea Găeanu

1980 le considera definitiv ieșite din uz, reapar frecvent în presa actuală, purtând marca stilistică a unei distanțări ironice:

(31a) (*oarece* adjectiv): „presupune muncă și *oarece* lectură.“ (EZ 2320, 2000, 1); „s-au bucurat de *oarece* sprijin politic“ (EZ 2049, 1999, 1); „zice dînsul cu *oarece* trufie“ (AC 23, 2000, 1);

(31b) (*oarece* pronume): „băiețelul a protestat, a spus *oarece*“. (D 378, 2000, 5)

Exemple ale aceluiași fenomen sunt adjectivele pronominale *oareșicare* (32), *oareșce* (38), *niscaiva* (36), pronumele *cevașilea* (33):

(32) „... Deși se poate spune că am *oareșicare* contribuție în acest sens.“ (EZ 2.06.2000);

(33) „V-a scos din țâțâni *cevașilea*?“ (EZ 2328, 2000, 2)

Prin aceste forme, imprecizia este marcată suplimentar, funcționând nu numai ca formă-suport al unei semnificații, ci și – prin diferențierea de registru – ca tip de reliefare. Selecția unor forme marcate sporește de fapt ponderea impreciziei în discurs, tocmai pentru că atrage atenția asupra sa.

b) *Folosirea recursivă a operatorilor impreciziei, cumulul de nedefinite*. Ilustrat deja de citatele mai vechi alese ca motto și de alte exemple reale furnizate pe parcursul acestei lucrări (v. mai ales 28), fenomenul acumulării continuă să se manifeste puternic: strategiile specifice par să determine apariția grupată a mai multor operatori, repetați sau în variație sinonimică:

(34) „*Puțină apă, ceva căldură, niscai gaze...*“ (A 277, 1992, 1)

c) *Marcarea insistentă a partitivului*. În locul formei substantivale nearticulate sau însoțite de marca gramaticalizată (*niște*,¹² v. exemplele 35), se preferă tot mai mult, la singular și mai ales la plural, substitute ale acesteia din urmă marcate stilistic (în genere tot datorită selectării din fondul arhaic sau regional) *niscaiva*, *oarece*, *oareșce*, *ceva*:

(35) „au circulat *niște* zvonuri“ (RL 2148, 1997, 3); „ați pierdut pe drum *niște* oameni“

(RL 2148, 1997, 3); „De la armată moștenisem *niște* structuri în teritoriu“ (E 41, 1990, 5);

(36) „se instrumentează *niscaiva* dosare“ (RL 2456, 1998, 1); „mai e nevoie și de *niscaiva* muncă“ (contrast.20n.com);

(37) „inițiatorii petrecerii au pus la cale *oarece* concursuri“ (EZ 2318/2000, 2); „*oarece* simț al umorului“ (aol.ro/1999/nr.11) ;

(38) „în politică se mai fac și murdării și ele lasă *oareșce* urme“ (EZ 1463, 1997, 1); „stropită din belșug cu *oareșce* «tărie»“ (bancuri/funmania/ro);

(39) „Scot bonul și *ceva* bancnote de plastic, iar ea îmi aruncă în față un mileniu cam putred, dar nou.“ (AC 1, 2001); „B.U.G. Mafia“ a mai ridicat *ceva* mâini în aer cu „limbaj de cartier.“ (VL, Arh. Int. 1999)

d) *Atragerea în sfera substantivelor generice cu rol de cvasi-substitute a unor entități noi*. În această direcție par să evolueze termeni ca *problemă*, *element*, *aspect* etc.

e) *Dominația funcției ironice*. În limbajul public actual imprecizia pare să fie subordonată mai ales strategiilor comportamentului ironic – sau cel puțin acesta e cel care atrage atenția prin intenționalitate și prin diversitate a procedeelelor. De altfel, o parte din tendințele menționate sunt determinate de necesitățile marcării ironice.

6. Concluzii

Considerăm că trecerea în revistă pe care ne-am propus-o aici, parțială și discutabilă în foarte multe puncte, dovedește cel puțin varietatea și complexitatea domeniului impreciziei în limbaj. Am încercat să ilustrăm mai ales bogăția și dinamismul acestei zone semantico-pragmatiche în limba română actuală.

Ni se pare deci necesară și urgentă investigarea aprofundată a unui domeniu lingvistic atât de puțin cunoscut.

Note:

¹ Formula pe care o preluăm din Channell 1994 e parțial improprie, nefiind vorba de un „limbaj” specializat, ci de un inventar de mijloace lingvistice folosite cu anumite funcții, în contextele cele mai variate.

² În introducerea la studiul său tipologic asupra indefinitelor, Haspelmath 1997 observă că acestea au fost tratate chiar mai puțin în gramaticile moderne decât în cele tradiționale.

³ Lucrarea, ilustrând orientarea structuralistă, își propune mai ales să delimiteze formal și distribuțional subclasele pronominale, fără a aprofunda diferențele semantice și funcționale ale unităților tratate.

⁴ Pentru tipurile de verbe care acceptă intensificatori, v. Bolinger 1972: 159-175.

⁵ „By comparison with the boosters, both these classes are small” (Bolinger 1972: 263).

⁶ Nu este aici locul unei analize detaliate a subcategoriilor. Clasa cuprinde mărci indefinite numărabile (cu accent pe număr, cantitate: *câțiva*), mărci indefinite izolate (cu accent pe unitățile individualizate), cu a) inventar controlat în prealabil (*unii*) sau b) izolare relevantă (*anumiți*) etc. Discutabilă e includerea în aceste serii a așa-numitului pronume de „alegere liberă” *orice*: care are sens totalizant, dar tratează membrii categoriei ca unități individuale (*orice om vs. toți oamenii*). Pentru sugestii tipologice de clasificare, v. Haspelmath 1997.

⁷ În măsura în care vom ilustra în continuare situațiile de imprecizie prin citate autentice din texte actuale, indicarea sursei se va face fie complet – siglă, număr, an, pagină – dacă este vorba de periodice consultate în versiunea tipărită, fie incomplet – fără pagină, sau pur și simplu prin abrevierea „Arh. Int.” – dacă citatele sunt preluate din arhivele din Internet ale respectivelor publicații. În cazul unor texte a căror sursă e integral electronică (pagini web, liste de discuții etc.), vom indica sursa printr-o formă parțială și simplificată a adreselor din rețea (de obicei extrem de lungi și complicate).

⁸ Așa cum observă și Zhang 1998, enunțurile vagi – deși aparent încalcă maxima cantității – se integrează perfect maximelor cooperării conversaționale, fie pentru că de fapt respectă maxima adevărului, a relevanței, a manierei ori principiul politeții, fie pentru că le încalcă pentru a produce implicaturi conversaționale.

⁹ Folosit în sens comunicațional, pentru a desemna un tip de comportament lingvistic orientat și coerent, termenul *strategie* nu are aici desigur nici o conotație negativă – și mai ales nu implică intenția de a înșela, de a manipula interlocutorul.

¹⁰ Manoliu Manea 1968: 100 constata „varietatea de nuanțe semantice a zonei nedefinitului din limba noastră”, pe care o consideră însă (destul de surprinzător) un „fapt paradoxal”.

¹¹ S-ar putea face o comparație (prudentă) cu situația din alte limbi de cultură care au avut raporturi asemănătoare cu oralitatea populară. Haspelmath 1997 constată, de pildă, bogăția mult mai mare a indefinitelor din rusă în comparație cu inventarul limitat al englezei standard.

¹² Prezența „inutilă” a formei *niște* era deja considerată de Graur, în 1977, ca un abuz devenit tendință a limbii contemporane.

Abrevieri

A	= Adevărul
AC	= Academia Cașavencu
Arh. Int.	= arhivă în Internet
D	= Dilema
E	= Expres
EZ	= Evenimentul zilei
L	= Libertatea
RL	= România liberă
VL	= Viața liberă

BIBLIOGRAFIE

- BEREA GĂGEANU, Elena, 1980: „Pronumele nedefinite compuse cu *oare*- în limba română literară contemporană“, în LR XXIX, nr. 5, p. 451-455.
- BOLINGER, Dwight, 1972: *Degree words*, London – The Hague- Paris, Mouton.
- CHANNELL, Joanna, 1994: *Vague Language*, Oxford, Oxford University Press.
- CHARAUDEAU, Patrick, 1992: *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette.
- DUCROT, O., 1980: *Les échelles argumentatives*, Paris, Minuit.
- FEODOROV, Ioana, 1998: *Exprimarea gradăției în limbile română și arabă*, teză de doctorat, Facultatea de Limbi Străine, Universitatea din București.
- GEERAERTS, D., 1989: „Introduction. Prospects and problems of prototype theory“, în *Linguistics*, 27, nr. 4, p. 587-612.
- GRAUR, Al., 1977: „Niște“, în *România literară*, nr. 29, p. 16.
- GRICE, H.P., 1975: „Logic and conversation“, în Cole, P., Morgan, J.L. (eds.), *Syntax and semantics*, III, *Speech acts*, New York, Academic Press, 1975, p. 41-59.
- HASPELMATH, Martin, 1997: *Indefinite Pronouns*, Oxford, Clarendon Press.
- KLEIBER, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Paris, PUF.
- LAKOFF, George, 1973: „Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts“, în *Journal of Philosophical Logic*, 2, p. 458-508.
- LÜDER, Elsa, 1996: *Procedee de gradație lingvistică* (trad. rom.), Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza“.
- MANOLIU MANEA, Maria, 1968: *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, Editura Academiei.
- MARTIN, Robert, 1987: „Flou. Approximation. Non-dit“, în *Cahiers de lexicologie*, 50, nr. 1, p. 165-177.
- MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne, 1999: *Dicționar enciclopedic de pragmatică* (trad. rom.), Cluj, Echinox (ed. orig.: *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris, Seuil, 1994), cap. 11 „Argumentație și orientare argumentativă“, p. 279-301.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1985: „Formule modalizatoare de certitudine“, în SCL, XXXVI, nr. 3, 1985, p. 237-240.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1992: *Sintaxă și semantică, clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, forme verbale nepersonale)*, București, T.U.B.
- SPERBER, Dan, WILSON, Deirde, 1978: „Les ironies comme mentions“, în *Poétique*, 36, p. 399-412.
- SWEETSER, Eve, 1990: *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge, Cambridge University Press.
- TUȚESCU, Mariana, 1992: „La modalité du flou“, în RRL, XXXVII, p. 65-73.
- ZAFIU, Rodica, 1997: „Niscaiva“, în *România literară*, nr. 20, p. 10.
- ZHANG Qiao, 1998: „Fuzziness – vagueness – generality – ambiguity“, în *Journal of Pragmatics*, 29, p. 13-31.

RÉSUMÉ

L'auteur propose un inventaire systématique des moyens linguistiques utilisés en roumain pour indiquer explicitement le vague (le flou, l'imprécision) et une description de leurs principales fonctions discursives. La modalité d'analyse prend en considération trois niveaux d'incidence du phénomène: a) sémantique et référentiel; b) épistémique; c) pragmatique. Le flou est interprété comme *approximation* du référent, comme *hésitation* épistémique et/ou comme *atténuation* de la force énonciative d'un acte de langage. On suggère aussi les principales utilisations stratégiques de l'imprécision. En examinant la situation du langage flou en roumain contemporain, on constate certaines tendances assez fortes: augmentation de l'inventaire des termes acceptés dans l'usage standard, grâce à l'emprunt de formes archaïques et populaires; récurrence des procédés; fréquence de l'emploi ironique.

LINGVISTICĂ FORMALĂ

SUCCESIUNEA DETERMINATORILOR ÎNTR-UN GRUP NOMINAL

Ana-Maria Barbu
RACAI, Academia Română

Introducere

Articolul de față își propune să analizeze gramaticalitatea structurilor nominale cu mai mulți determinatori, urmărind să stabilească factorii pentru care o structură ca cea din (1a) este gramaticală, iar cea din (1b), nu.

- (1) a. toate aceste trei (minunate) fete
b. *trei (minunate) aceste toate fete

Pentru a analiza aceste structuri, clasificarea tradițională a determinantilor pe specii s-a dovedit insuficientă. Prin urmare, în prima parte a acestui articol sunt prezentate și alte criterii de clasificare a determinantilor, relevante pentru gramaticalitatea structurilor analizate. Aceste criterii au fost preluate din propunerile făcute pentru alte limbi, precum italiană și engleză cf. Allegranza(1998), daneză-cf. Navarretta&Neville(1998), dar au fost adaptate limbii române.

Astfel, pentru determinantii din limba română sunt evidențiate patru tipuri de clasificare după următoarele criterii, prezentate fiecare în câte o secțiune a articolului:

1. caracteristici morfolexicale;
2. poziția în raport cu ceilalți determinatori, în cazurile de coocurență;
3. poziția față de nominalul centru;
4. funcția sintactică;

Încadrarea încrucișată a unui determinant în diferitele categorii ale acestor clase îi conferă acestuia o serie de trăsături, care poate fi compatibilă sau nu cu trăsăturile celorlalți determinatori coocurenți într-un grup nominal.

În a doua parte a articolului este prezentat, în cadrele HPSG, modul în care poate fi controlat setul de trăsături al fiecărui determinant atașat unui nominal, pentru a stabili locul său într-o succesiune de determinatori.

Este de notat că pe lângă constrângerile generale ce decurg din clasificarea complexă a determinantilor, există și constrângeri lexical-semantice specifice fiecărui determinant. De pildă, cuantificatorul *tot* poate fi coocurent cu un demonstrativ (ex. *tot acest demers*), dar nu cu un alt cuantificator (**tot fiecare demers*). Mecanismul propus în acest articol este capabil să dea seamă și de aceste particularități.

I. Clasificarea determinantilor

1. Clasificare după caracteristicile morfolexicale

Acest criteriu este folosit în determinarea categoriilor (sau speciilor) de determinatori. Pentru limba română, aceștia respectă, în bună măsură, clasificarea propusă în alte limbi, rezultând următoarele categorii:

Clasificarea după acest criteriu (ca și cea după criteriul din paragraful 2.) face ca speciile de determinatori enumerate la 1. să se distribuie în mod inegal în aceste trei clase.

Înainte de toate, unele demonstrative, cum sunt *acest / acesta* și *acel / acela*, au forme distincte în funcție de ocurența prenominală (*acest, acel*) sau postnominală (*acesta, acela*). În schimb, celelalte demonstrative sunt bipoziționale, putând sta atât înainte, cât și după nominal.

- (3) *acest / acel copil* vs **copil acest / acel*
copilul acesta / acela vs **acesta / acela copilul*
celălalt copil vs *copilul celălalt*

Pe de altă parte, determinatori prenominali sunt articolele, cardinalele și ininterrogativ-relativele.

Posesivele și ordinalele pot sta atât înainte, cât și după nominal, în timp ce determinatorii cantificaționali trebuie analizați element cu element.

O corespondență mult mai simplă se poate face între aceste clase și cele enumerate la 2. Astfel, se poate afirma că predeterminatorii și determinatorii centrali sunt totodată prenominali. Postdeterminatorii, în schimb, pot face parte din diferite categorii ale acestei clasificări, dar, invers, se poate afirma cu precizie că toți determinatorii care apar după nominal sunt în mod obligatoriu postdeterminatori.

Pe baza clasificărilor poziționale se poate explica, așadar, negramaticalitatea structurilor care încalcă fie ordinea din 2.: **A C B** (ex. 4a și b), fie caracteristica prenominală (ex. 4c), sau postnominală (ex. 4d):

- (4) a. **trei aceste cărți*
b. **altă orice carte*
c. **copil acest*
d. **acela copilul*

Totuși aceste clasificări nu ajută în explicarea negramaticalității următoarelor structuri:

- (5) **acest copilul*
(6) **copil acela*
(7) **toată moștenire*

Pentru a da seama de aceste situații, determinatorii trebuie analizați și din punctul de vedere al funcției pe care o îndeplinesc. Funcțiile lor sunt puse în corelație cu clasificarea determinatorilor după poziția pe care o au unii față de alții, așa cum reiese din analiza făcută de Allegranza(1998), prezentată pe scurt în paragraful ce urmează.

4. Clasificare funcțională

Allegranza(1998) demonstrează că determinatorii pot îndeplini una din următoarele funcții:

- **specificator**
- **adjunct³**:
 - pe lângă un nominal **fără specificator**
 - pe lângă un nominal **cu specificator**

4.1 Specificator

În calitate de specificatori, potrivit Teoriei X-Bară, determinatorii schimbă la nivelul maxim (i.e.2), adică la nivelul de grup nominal, nivelul Bară al nominalului la care se atașează. De pildă, fie următoarea structură negramaticală:

(8) *copil scrie versuri

Această structură este formată dintr-un nume (de nivel Bară 0), *copil*, și un grup verbal, *scrie versuri*. Însă pentru a fi o propoziție corectă, structura respectivă trebuie să aibă, ca subiect, un grup nominal (de nivel 2) și, ca predicat, un grup verbal. Prin urmare, numele *copil* din (8) are nevoie de un specificator care să-l transforme într-un grup nominal. Un astfel de specificator este prin excelență articolul. Într-adevăr, dacă numelui *copil* îi atașăm articolul *un*, structura din (8) devine gramaticală:

(9) un copil scrie versuri

Rolul de specificator pe care îl îndeplinește articolul în (9) poate fi îndeplinit alternativ și de alți determinatori, cum ar fi *acest*, *fiecare*, *oricare*, *care*, *al doilea* etc.:

(10) acest /fiecare / oricare / al doilea / care /... copil scrie versuri

Dintre toți acești determinatori, unii sunt determinatori centrali (ex. *acest*, *fiecare*, *oricare* etc.), iar alții sunt postdeterminatori (ex. *al doilea*), deosebirea esențială dintre ei constând în faptul că determinatorii centrali intră în distribuție contrastivă cu articolul (11a), pe când postdeterminatorii pot fi coocurenți cu acesta (11b), și, în general, pot fi coocurenți cu un determinator central (11c):

- (11) a. un *(acest / fiecare / orice) copil scrie versuri
b. un asemenea /al doilea copil scrie versuri
c. fiecare / oricare asemenea / al doilea copil scrie versuri

În concluzie determinatorii centrali îndeplinesc întotdeauna funcția de specificator, și, cum într-un grup există cel mult un specificator, coocurența lor va crea structuri negramaticale. Postdeterminatorii pot îndeplini și ei funcția de specificator, dar nu întotdeauna, ci doar în anumite contexte (v. (2d)). În alte contexte (v.(11c)) ei sunt coocurenți cu un specificator, având o altă funcție, anume aceea de adjunct.

4.2 Adjunct

Un adjunct, spre deosebire de specificator, nu schimbă nivelul Bară al nominalului la care se atașează. Astfel, el se poate atașa fie la un nominal fără specificator (permițând atașarea ulterioară a unui specificator), fie la un nominal cu specificator realizat (i.e. la un grup nominal).

4.2.1 Adjunct atașat unui nominal fără specificator

Determinatorii care se atașează unui nominal fără specificator sunt postdeterminatorii prenominali (exemplu tipic fiind cardinalele):

(12) aceste trei fete vs *trei aceste fete

Aceștia lasă loc specificării ulterioare a nominalului, comportându-se din acest punct de vedere ca adjectivele calificative, după cum demonstrează Allegranza(1998).

De altfel, postdeterminatorii prenominali pot fi coocurenți cu adjectivele calificative, de regulă precedându-le:

(13) aceste trei frumoase fete

În limba română, există un caz ce poate fi considerat o evidență morfologică pentru modul de funcționare al postdeterminatorilor ca specificatori sau ca adjuncți. Postdeterminatorul prenominal *alt* are două forme la genitiv-dativ: *altui* / *alt*. Prima formă are aspect morfologic pronominal asemănător determinantilor centrali (la genitiv-dativ), precum *unui*, *vreunui*, *oricărui*, *fiecărui* etc. și este folosită doar în contextele în care *alt* funcționează ca specificator (14):

(14) altui / unui student

A doua formă are aspect morfologic adjectival (de pildă pentru masculin rămâne invariabil în funcție de caz) și apare doar în contextele în care funcționează ca adjunct:

(14') a. unui alt student

b. *unui altui student

Această distincție "morfofuncțională" a determinantului *alt* este făcută doar la cazurile genitiv-dativ, în rest are paradigma morfologică a unui postdeterminator obișnuit și se comportă ca atare.

4.2.2 Adjunct atașat unui nominal cu specificator

Determinatorii care se atașează obligatoriu la un nominal specificat sunt predeterminatorii (ex. *tot*, *amândoi*, *însuși*, *întreg*)(v. (15)).

(15) toți /amândoi / însuși acești studenți

Acesta este motivul pentru care structura din (7), reluată mai jos ca (16), este negramaticală, anume că nominalul *moștenire* la care se atașează determinantul *toată* nu are specificator:

(16) *toată moștenire

Până acum nu am spus nimic despre postdeterminatorii postnominali. Acest lucru nu-l putem face totuși până nu discutăm statutul articolului enclitic în limba română în raport cu ceilalți determinatori.

4.2.3 Articolul definit enclitic și postdeterminatorii postnominali

Deși în limba română articolul definit enclitic are statut afixal, între el și gazdă neputându-se insera nimic, prezența lui influențează secvența de determinatori care se pot realiza împreună cu el. El se poate atașa fie unui nume (ex. *regele*), fie unui adjectiv care precedă numele (ex. *marele rege* vs **rege marele*).

În primul rând, articolul enclitic funcționează el însuși ca un specificator *intrinsec* nominalului, adică realizat la nivel morfologic. Astfel, structura negramaticală din (8), reluată aici ca (17a), devine gramaticală în prezența articolului (17b).

(17) a. *copil scrie versuri

b. copilul scrie versuri

În al doilea rând, articolul intră în distribuție contrastivă cu determinatorii centrali, tocmai pentru că funcționând el însuși ca un specificator nu mai este permisă realizarea unui al doilea (în această situație intră și exemplul negramatical din (5)):

(18) *(acest / fiecare / oricare /...) copilul scrie versuri

Predeterminatorii, la rândul lor, care se atașează la nominale cu specificatori, acceptă nominalele cu articol enclitic (așezat fie pe nume (19a), fie pe adjectiv (19b)):

- (19) a. toate problemele
b. toate marile probleme

În schimb, spre deosebire de determinatorii centrali, articolul enclitic nu acceptă coocurența postdeterminatorilor prenominali pentru că aceștia se atașează la nominale fără specificator și nu se pot insera între nume și articolul său:

- (20) *(trei / alte) problemele

Totuși dacă articolul este atașat unui adjectiv, atunci este permisă inserția unui posesiv între adjectiv și nume:

- (21) frumosul meu cadou

În limba română, posesivele se exprimă prin forme simple *meu, tău, său* etc., dacă sunt precedate imediat de un adjectiv (21) sau de un nume (22), articulate enclitic.

- (22) a. cadoul meu frumos
b. *cadoul al meu

În celelalte contexte ele apar precedate obligatoriu de articolul posesiv (*al, a, ai, ale*), comportându-se ca un postdeterminator bipozițional:

- (23) a. al nostru rege
b. acest rege al nostru

De prezența articolului enclitic nu depind numai posesivele, ci și alți postdeterminatori postnominali care cer precedența imediată a unui nume articulat enclitic (v. și (6)):

- (24) a. copilul acesta frumos vs *copilul frumos acesta
b. copilul celălalt de acolo vs *copilul de acolo celălalt
c. necazurile multe ale vieții vs *necazurile vieții multe

Faptul că postdeterminatorii postnominali se atașează unui nominal specificat intrinsec (adică la nivel morfologic) ne obligă să considerăm pentru limba română, spre deosebire de abordarea lui Allegranza, că acest tip de determinatori se atașează unui nominal specificat. Din acest punct de vedere ei se deosebesc de postdeterminatorii prenominali, care se atașează nominalilor nespecificate, în schimb se aseamănă cu predeterminatorii⁴. Ca și adjectivele calificative așezate după nume, postdeterminatorii postnominali îndeplinesc funcția de adjunct, modificând grupuri nominale (i.e. nominale de nivel Bară 2).

Ca o concluzie, este prezentat mai jos un tabel sinoptic ce rezumă clasificarea complexă a determinatorilor. Mecanismul formal dezvoltat în secțiunea imediat următoare ține seama îndeaproape de această clasificare.

Tabel: Clasificarea determinatorilor

SPECIFICATOR		ADJUNCT		
		- specificator	+ specificator	
PRE-NOMINAL		PRE-NOMINAL	PRE-NOMINAL	POST-NOMINAL
DET.-CENTRAL	POST-DET.	POST-DET.	PRE-DET.	POST-DET.
- articole: <i>un, DEF</i> ; - demons.: <i>acest, acel, celălalt</i> etc. - cunțificatori: <i>fiecare, orice, nici un</i> etc. - inter-relative	-cardinale - ordinale - demons.: <i>asemenea, așa, atare</i> etc. - cunțificatori: <i>mult, puțin</i>	- cardinale - ordinale - demons.: <i>asemenea, așa, atare</i> etc. - cunțificatori: <i>mult, puțin</i> - posesive: <i>meu, tău</i> etc.	- cunțificatori: <i>tot, întreg</i> - de întărire: <i>însuși</i> - colective: <i>amândoi, toți trei</i> etc.	- ordinale - demons.: <i>asemenea</i> etc. - cunțificatori: <i>mult, puțin</i> - posesive: <i>meu, tău</i> etc.

II. Mecanismul formal în cadrele HPSG

Descrierile formale propuse în continuare vor fi preluate din cele ale lui Allegranza(1998), operând, însă, adaptările pentru română semnalate pe parcurs. În plus, vom da explicit tot setul de atribute implicate în descrierea unui anumit tip ierarhic (inclusiv atributele relevante moștenite de la tipurile ierarhice superioare).

Pentru a putea controla coocurența determinantilor găsim necesar să introducem un nou atribut CARDMARK în tipul *det*, care va avea acum următoarea definiție:

(1)
$$\text{det: } \left[\begin{array}{l} \text{QUAMARK } \textit{boolean} \\ \text{CARDMARK } \textit{boolean} \\ \text{ORDMARK } \textit{boolean} \\ \text{POSSPRO } \textit{list (synsem)} \end{array} \right]$$

unde QUAMARK dă seama de ocurența determinantilor cuantificaționali, CARDMARK de cea a cardinalelor (numerale și determinatori cuantificaționali echivalenți: *mulți*, *puțini*), ORDMARK ține evidența ordinalelor și POSSPRO pe cea a posesivelor.

1. Centri nominali

În primul rând, centrii nominali sunt părți de vorbire caracterizate de caz, prin urmare ele vor deține un atribut propriu CASE. Pentru că centrul nominal impune cazul său întregului grup, acest atribut va fi un atribut central (de “head”), mai precis va constitui valoarea specifică numelor pentru atributul central MARKER:

[SYNSEM | CATEGORY | HEAD | MARKER | CASE: case]

De asemenea, centrii nominali au particularitatea de a nu selecta alte elemente, ci de a fi ele însele selectate de determinatori sau adjective. De aceea, valoarea atributului ARG-SLOT care dă seama de această dimensiune va fi nulă:

[SYNSEM | CATEGORY | HEAD | ARG-SLOT: none]

Pe de altă parte, în funcție de relațiile pe care un centru le poate întreține cu determinantii, acesta va avea diferite descrieri formale. De pildă, nu toți centrii nominali pot primi un determinant; acesta e cazul pronumelor personale sau al substantivelor proprii. În schimb, pronumele nehotărâte nu pot fi determinate de un numeral ș.a.m.d. În cele ce urmează, va fi descrisă valoarea atributului MARKED, specifică fiecărui tip de centru nominal în parte:

[SYNSEM | CATEGORY | MARKED: marking],

unde *marking* ia una din valorile următoare, specifică tipului de centru respectiv:

1. Substantive comune nearticulate

$\text{ext-spec}[\text{QUAMARK } -, \text{CARDMARK } -, \text{ORDMARK } -, \text{POSSPRO } \textit{nel}, \text{SPR } -, \text{DEF } -]$

(unde *nel* notează valoare “non empty list”)

2. Substantive comune articulate

int-spec[QUAMARK –, CARDMARK–, ORDMARK–, POSSPRO nel, SPR +, DEF+]

3. Substantive proprii

out-det[QUAMARK –, CARDMARK+, ORDMARK+, POSSPRO nel, SPR +]

4. Pronume personale

out-det[QUAMARK –, CARDMARK–, ORDMARK+, POSSPRO el, SPR +]

5. Pronume nehotărâte, numerale ordinale și construcții cu AL

out-det[QUAMARK +, CARDMARK+, ORDMARK+, POSSPRO el, SPR +]

6. Numerale cardinale

out-det[QUAMARK –, CARDMARK+, ORDMARK+, POSSPRO nel, SPR +]

2. Predeterminatori

Așadar *tot* și elementele emfaticе vor avea descrierea propusă de Allegranza (1998) pentru predeterminatori redată în (2), unde

a. reprezintă valoarea atributului HEAD|MARKER, iar

b. valoarea atributului HEAD|ARG-SLOT|LOC|CAT|MARKED.

(2) a. outer-det[QUAMARK+, CARDMARK|1|, ORDMARK|2|, POSSPRO |3|, SPR+]

b. outer-det[QUAMARK –,CARDMARK|1|, ORDMARK|2|, POSSPRO |3|, SPR +]

Ceilalți predeterminatori (*amândoi*, *întreg* etc.) vor avea, în schimb, următoarea descriere adaptată limbii române:

(3) a. outer-det[QUAMARK +, CARDMARK|1|, ORDMARK|2|, POSSPRO |3|, SPR +]

b. int-spec[QUAMARK –,CARDMARK|1|, ORDMARK|2|,POSSPRO |3|,SPR +, DEF +]

Pentru că tipul *int-spec* este caracterizat de [SPR +, DEF +], acești predeterminatori vor căuta doar nume articulate enclitic definit.

3. Determinatori centrali

Allegranza propune descrieri diferite pentru articole și demonstrative, pe de o parte, și pentru determinatorii cuantificaționali cu rol de determinatori centrali, pe de alta. Diferența dintre aceste două descrieri constă în faptul că prima clasă permite coocurența unui predeterminator, pe când cea de-a doua, nu.

Totuși, deși articolul nedefinit *un* este consecvent trecut de către gramaticile tradiționale în rândul articolelor, el nu admite un predeterminator, comportându-se din acest punct de vedere ca un determinator cuantificațional⁵:

(4) toată această tevdură

dar, *toată o tevdură

*toată aceeași tevdură

Ținând seama de această observație descrierea pentru articolele și demonstrativele DEF+, *acest, acel* este următoarea:

- (5) a. *outer-det*[QUAMARK –,CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR +]
b. *inner-det*[CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR –]

Așadar acest tip de determinatori selectează un nominal marcat SPR –, indiferent dacă conține sau nu un postdeterminator, valoarea lui QUAMARK nefiind precizată. Se va obține o sintagmă marcată, la rândul ei, QUAMARK –, ceea ce va permite atașarea ulterioară a unui predeterminator.

Descrierea pentru determinatorii cuantificaționali centrali (*vreun, nici un, fiecare, orice, oricare, atât, cutare, oricât* etc., inclusiv *un*) este cea din (6):

- (6) a. *outer-det*[QUAMARK +, CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR +]
b. *inner-det*[CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR –]

O remarcă se impune aici. Descrierea propusă de Allegranza(1998) interzice coocurența unui determinator cuantificațional central cu alt determinator cuantificațional (afară de ordinale și posesive), prin faptul că aceștia selectează un nominal marcat QUAMARK –. Totuși pot fi întâlnite exemple în care un determinator cuantificațional central este prezent alături de un postdeterminator de același tip, cum reiese din (7):

- (7) nici o altă carte
oricare trei numere
orice alt exemplar

Pe de altă parte, unii determinatori cuantificaționali centrali nu admit nici un alt determinator cuantificațional, nici măcar ordinale și cu atât mai puțin posesive:

- (8) cutare (*altă / a doua) persoană
ceva (*alte / trei) parale

Din aceste motive se cuvine ca determinatorii cuantificaționali centrali să fie departajați în cei care admit postdeterminatori ca în (7) și care au, prin urmare, descrierea din (6) --unde nominalul selectat nu are specificată valoarea atributului QUAMARK, și cei care nu admit postdeterminatori și au următoarea descriere:

- (9) a. *outer-det*[QUAMARK +, CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR +]
b. *ext-spec*[QUAMARK –,CARDMARK|1],ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR –, DEF–]

4. Postdeterminatori

Postdeterminatorii vor primi diferite descrieri, potrivit trăsăturilor lor specifice.

Una dintre aceste trăsături este obligativitatea de a selecta un nume marcat DEF + sau DEF –. Selectează DEF + determinatorii demonstrativi postnominali (*acesta, acela, celălalt* etc.), și posesivele "scurte" (*meu, tău* etc.). Pentru demonstrative se propune următoarea descriere:

- (10) **a.** *outer-det*[QUAMARK |1], CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR +]
b. *int-spec*[QUAMARK |1],CARDMARK|1],ORDMARK|2],POSSPRO |3], SPR +, DEF +]

iar pentru posesivele "scurte" descrierea corespunzătoare va interzice reatașarea unui alt posesiv prin resetarea valorii lui POSSPRO de la o listă cu un singur element la o listă vidă, după cum reiese din descrierea de mai jos:

- (11) **a.** *outer-det*[QUAMARK|1], CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO < >,SPR +]
b. *int-spec*[QUAMARK|1],CARDMARK|1],ORDMARK|2],POSSPRO<[...]>,SPR+,DEF +]

Pe de altă parte, demonstrativele preominale (*asemenea, astfel de*) selectează DEF– și au următoarea descriere:

- (12) **a.** *switch-det*[QUAMARK |1], CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3]]
b. *ext-spec*[QUAMARK |1],CARDMARK|1],ORDMARK|2], POSSPRO|3], SPR –, DEF –]

La **a.** apare tipul *switch-det* pentru că acesta, neavând specificată valoarea atributului SPR, dă voie acestui postdeterminator să primească un specificator explicit (determinator central sau alt postdeterminator cu rol de specificator) sau să preia el însuși rolul de specificator, în funcție de context. Tipul *switch-det* va caracteriza, de asemenea, toți postdeterminatorii care urmează, întrucât împărtășesc aceeași capacitate de a prelua rolul de specificator.

Pentru postdeterminatorul cuantificațional *alt* este valabilă următoarea descriere:

- (13) **a.** *switch-det*[QUAMARK +, CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3]]
b. *inner-det*[QUAMARK–, CARDMARK|1], ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR –]

Prin această descriere un determinator de acest tip selectează un nominal fără specificator (i.e. SPR –), însoțit sau nu de un alt postdeterminator de tip cardinal, ordinal sau posesiv.

Cardinalele vor avea o descriere asemănătoare, cu particularitatea că prin atributul CARDMARK se interzice coocurența mai multor determinatori de acest tip:

- (14) **a.** *switch-det*[QUAMARK–, CARDMARK+, ORDMARK|2], POSSPRO |3]]
b. *inner-det*[QUAMARK–, CARDMARK–, ORDMARK|2], POSSPRO |3], SPR –]

Ordinalele sunt caracterizate de următoarea descriere:

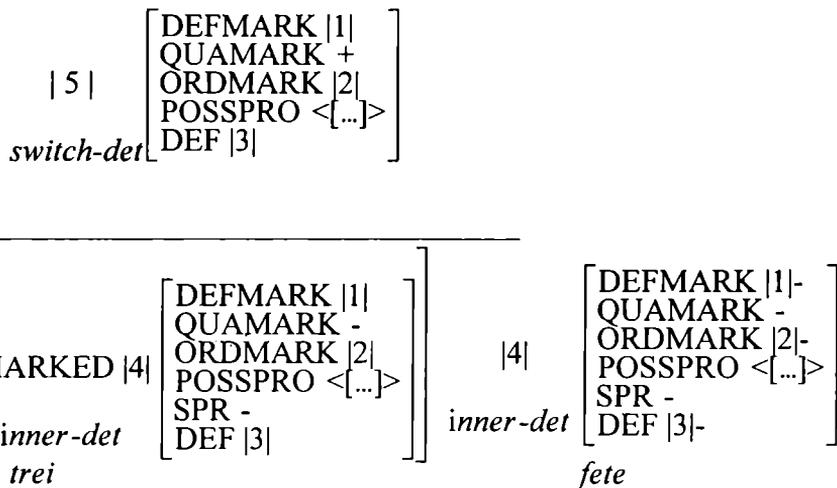
- (15) **a.** *switch-det*[QUAMARK+ , CARDMARK|2], ORDMARK+, POSSPRO |3]]
b. *inner-det*[QUAMARK–, CARDMARK|2], ORDMARK–, POSSPRO |3], SPR –]

O dată stabilite structurile de trăsături specifice fiecărui tip de determinator suntem în măsură acum să oferim un exemplu asupra modului în care funcționează mecanismul prezentat până acum.

III. Exemplu de analiză HPSG

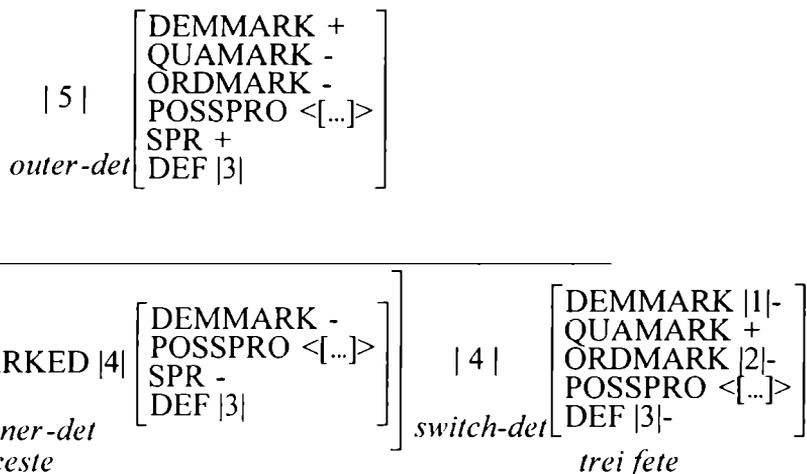
Fie structura *toate aceste trei fete*. Analiza HPSG a acestei structuri este următoarea:

Pasul 1.

Postdeterminatorul prenominal *trei* este de tipul *switch-det*. El selectează un nominal fără specificator, dar îl lasă nedeterminat pentru valoarea SPR pentru nivelul următor. Astfel un determinator central se poate atașa sau poate să lipsească în funcție de contextul sintactic. Este de notat că apariția unui alt determinator cuantificațional este interzisă prin valoarea *minus* a lui QUAMARK.

Pasul 2.

Determinatorul central *aceste* este de tipul *inner-det*. El selectează un nominal fără specificator și îl marchează cu SPR +. Dacă nominalul selectat are deja un postdeterminator (QUAMARK +), determinatorul central schimbă valoarea lui QUAMARK în (QUAMARK-), și permite ocurența unui predeterminator. De asemenea, valoarea lui DEMMARK este setată la *plus* pentru a interzice ocurența unui alt demonstrativ în aceeași secvență de determinatori.

| 5 |
outer-det [DEMMARK |6|
 QUAMARK +
 ÖRDMARK -
 POSSPRO <[...]>
 SPR +
 DEF |3|]

MARKER 5 ARG SLOT MARKED 4 <i>outer-det</i> <i>toate</i>	[DEMMARK 6 QUAMARK - ÖRDMARK - POSSPRO <[...]> SPR + DEF 3]	4 <i>outer-det</i>	[DEMMARK 6 + QUAMARK - ÖRDMARK - POSSPRO <[...]> SPR + DEF 3] <i>aceste trei fete</i>
---	--	-------------------------	--

Predeterminatorul *toate* este de tipul *outer-det*, v. (2). El selectează un nominal cu *plus* ca valoare a atributului SPR și lasă această valoare neschimbată.

IV. Concluzii

După știința noastră, acest articol reprezintă prima abordare a ordinii determinantilor într-un grup nominal pentru limba română. Abordările anterioare nu au oferit o explicație satisfăcătoare pentru că s-au axat pe un singur criteriu de analiză, anume cel morfosintactic. După cum arată analiza de față acesta nu este suficient. Urmând abordarea lui Allegranza(1998), analiza noastră demonstrează necesitatea clasificării multicriteriale pentru a da seamă de ordinea determinantilor.

Note:

¹ DEF+ se referă la articolul enclitic, care deși nu este analizat ca o entitate de sine stătătoare, prezența lui influențează co-ocurența determinantilor și ordinea lor. Cum se operează cu această entitate se va vedea într-unul din paragrafele următoare.

² Numeralesle mai mari de nouăsprezece sunt urmate întotdeauna de elementul "de".

³ Aceste două funcții comportă în HPSG tratări semantice diferite, rezultând de aici că, din acest punct de vedere, unii determinatori ar trebui tratați semantic diferit de alții. Allegranza rezolvă această inconsecvență înlocuind funcțiile de specificator și de adjunct cu cea de functor, oferind prin aceasta o tratare semantică unitară a determinantilor.

⁴ În limba română există contexte în care predeterminatorii apar după nominal: *președintele însuși, fetele toate, părinții mei amândoi*.

⁵ G.L.R.(1963) consemnează existența unui adjectiv pronominal nehotărât a cărui paradigmă este identică cu cea a articolului nehotărât, cu excepția formelor de N.-Ac. plural care pentru adjectiv sunt *unii(masc)/unele(fem)*, iar pentru articol sunt comasate în forma *niște* pentru ambele genuri. În ciuda acestei diferențe nu există deosebiri semantice clare între adjectivul și articolul nehotărât, ba mai mult forma de articol nehotărât *niște* poate apărea cu sensul adjectivului nehotărât *ceva* pe lângă nume de materie: *niște pâine, niște lapte* etc. Prin urmare, găsim întemeiat să considerăm articolul nehotărât, ca fiind de fapt un cuantificator. (cf. și Florea (1983), p.167).

Bibliografie

- ALLEGGRANZA, V. *Determiners as Functors: NP Structure in Italian*, în "Romance in HPSG", eds. Sergio Balari & Luca Dini, CSLI, 1998.
- AVRAM, M. *Gramatica pentru toți*, EA, București, 1986.
- BARBU, A.-M. și IONESCU, E. *Teorii gramaticale contemporane: Gramatica Centrilor de Sintagmă*, în "Limba Română, nr.1-6, pp.31-55, 1996.
- COTEANU, I. *Morfologia numelui în protoromână*, București, 1969.
- FLOREA, M. *Structura grupului nominal în limba română contemporană*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Gramatica Limbii Române*, EA, București, vol.I 1966.
- NAVARRETTA, C. și NEVILLE, A. *An HPSG Marking Analysis of Danish Determiners and Clausal Adverbials*, mns., 1998.
- PANĂ-DINDELEGAN, G. *Teorie și analiză gramaticală*, Ed. Coresi, 1992.
- POLLARD, C. și SAG, I. *Head-driven Phrase Structure Grammar*, The University of Chicago Press, Chicago & London, 1994.
- QUIRK, R., GREENBAUM, S., LEECH, G. și SVARTVIK, J. *A Comprehensive grammar of the English Language*, London: Longman, 1985.
- VASILIU, E. *Gramaticile generative*, în "Limba Română" nr.3, pp.219-231, 1963.

Abstract

This article aims to account for the grammars of the determiner sequence within NPs in Romanian. As in many other languages (cf. Allegranza (1998) and Navarreta&Neville (1998)), determiners in Romanian obey certain order restrictions. For instance structures like those in (1a) are well-formed, while those in (1b) are not.

- (1) a. toate aceste trei fete (all these three girls)
b. *trei aceste toate fete (three these all girls)

To the best of our knowledge, this paper is the first account of the determiner order within the NP in Romanian. Previous approaches gave no conclusive explanation because they focused on only one analysis criterion, that is, the morpholexical one. As the present analysis shows this does not suffice. Following Allegranza's approach, our analysis proves that a cluster of classification criteria is needed in order to deal with matters of determiner order.

ARGUMENTE, VALENȚE ȘI DEPENDENȚI. ANTICIPAREA COMPLEMENTULUI DIRECT ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN PERSPECTIVA HPSG

Verginica Barbu și Emil Ionescu

Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Introducere

1.1. Cadrul teoretic

În ultimii cinci ani, mai multe lucrări HPSG au prezentat dovezi numeroase că nu se poate stabili în toate cazurile o distincție clară între adjuncți și complemente¹ (în acest sens, vezi datele citate de Bouma, Malouf și Sag (1999) p. 37-39).

Pe de altă parte, dezvoltări teoretice recente în HPSG fac distincția între valențe (VAL), argumente (ARG-ST) și dependenți (DEPS, a se vedea Bouma, Malouf și Sag (1999)). Atributul VAL face legătura între cadrul de subcategorizare al intrării lexicale și proiecțiile sintagmatice corespunzătoare; ARG-ST este folosit în fenomenele de legare, în timp ce trăsătura DEPS este introdusă pentru un tratament uniform al extracției valențelor și adjuncților.

Analiza pe care o propunem aici – având drept obiect anticiparea complementului direct în limba română (ACD) – se bazează pe ideea ambiguității adjunct-complement și pe distincția valențe-argumente-dependenți.

1.2. ACD în română. Scurtă prezentare a analizelor sale generative

Asemenea unor dialecte spaniole și câtorva limbi balcanice, limba română prezintă o structură de „anticipare clitică” a complementului direct. De exemplu:

(1) Nu-l_i cunosc pe Ion_i

Exemplele de tipul (1) reprezintă o provocare pentru orice teorie gramaticală care asumă că un argument are o singură realizare. Astfel, (1) este în aparență un exemplu care nu respectă această constrângere, deoarece obiectul direct al verbului **a cunoaște** pare să fie realizat atât ca un pronume neaccentuat, cât și ca un grup nominal (GN)². La prima vedere așadar, fie (1) trebuie declarat negramatical, fie constrângerea asupra realizării argumentului trebuie abandonată (sau modificată). Se știe însă că nici una din aceste soluții nu este satisfăcătoare și, de fapt, strategia obișnuită este de a arăta că anticiparea clitică este doar un aparent contra-exemplu la regula că un argument are o singură realizare. Aceasta va fi și strategia pe care o vom adopta aici.

Există deja o literatură bogată dedicată ACD în limba română. Cele mai recente contribuții vin din teoria GB. Principalele teze/ipoteze ale acestei abordări sunt următoarele:

Ipoteza 1

Cliticul este generat în aceeași poziție ca orice GN-complement al verbului. El se deplasează în IP (= GFlex), care este o proiecție lipsită de specificator (Dobrovie-Sorin (1994) p. 54).

Ipoteza 2

Cliticul este generat ca parte a verbului. La rândul său, verbul este un complex lexical (a se vedea Borer (1984), pentru clitice în general, și Cornilescu (1987), pentru cliticele pronominale în română).

Statutul cliticului

Cliticul poartă informație cazuală. Totuși, de vreme ce nu apare într-o poziție structurală, el nu poate fi argument al verbului. Verbul atribuie rol tematic doar GN (a se vedea Jaeggli (1986) p. 17-18, pentru clitice în general, și Cornilescu (1987) p. 214, pentru clitice în română).

Secvența $cl_i \dots GN_i$

Cliticul și GN pe care cliticul îl anticipează formează un constituent discontinuu (Cornilescu (1987) p. 215). Cliticul este centrul, iar GN ocupă poziția de specificator (Gierling (1998) p. 79).

Atribuirea cazului

Ipoteza 1

GN anticipat primește caz de la prepoziția **pe** (Cornilescu (1987), Dobrovie-Sorin (1994)).

Ipoteza 2

GN anticipat de clitic primește caz prin acord, într-o configurație specificator-centru (Gierling (1998) p.79).

Semantica

GN anticipat nu are proprietăți cantificatoriale. El este referențial (Dobrovie-Sorin (1994) p. 234-235).

Sînt multe observații pătrunzătoare în aceste analize, dar nu toate pot fi acceptate. De exemplu, nu este clar cum se poate împăca afirmația că cliticul este nonargumental cu comportamentul său în structuri fără anticipare, în care în mod evident el este un argument al verbului (vezi mai jos, secțiunea 4.1.1.). Altă problemă este următoarea: dacă GN dublat este deplasat în poziția de specificator în GClitic (după cum asumă Gierling), cât de sus trebuie să urce în continuare cliticul însuși pentru a lăsa în urmă GN și pentru a justifica astfel ordinea $cl_i \dots GN_i$? Și, în sfârșit, care sunt motivele pentru a considera că **pe** este o prepoziție?

Propunem în continuare o analiză HPSG a fenomenului, care evită aceste aspecte problematice. Ea poate fi rezumată astfel:

- Intr-o structură de ACD, verbul încorporează cliticul ca parte a morfologiei sale extinse.
- Intr-o structură de ACD, cliticul nu este nici argument, nici valență a verbului; el este doar *dependent*. Cazul acuzativ este cel care indică acest statul al cliticului: cazul cliticului este atribuit de către verb.
- Intr-o structură de ACD, GN anticipat are un comportament bivalent: el are proprietăți de complement în relația sa verbală și de adjunct în relația cu cliticul.

În secțiunea 2, descriem principalele trăsături ale fenomenului de ACD în română. În secțiunea 3, identificăm elementele care duc la o analiză corespunzătoare. Secțiunea 4 este dedicată unei analize a GN anticipat, iar secțiunea 5 prezintă fenomenul ACD din perspectiva conceptelor HPSG menționate în introducere.

2. ACD în română: descriere

ACD în română are următoarele proprietăți³:

1. Verbul (tranzitiv) este însoțit de un pronume (personal) neaccentuat din paradigma de mai jos:

	SINGULAR	PLURAL
PERSOANA ÎNTÂI	mă, m-	ne
PERSOANA A DOUA	Te	vă, v-
PERSOANA A TREIA	îl, I(-) (masc.); o (fem.)	îi, i(-) (masc.); le (fem.)

2. GN anticipat prin clitic apare în poziție post-verbală și este obligatoriu precedat de așa-numita prepoziție **pe**⁴:

(2) Nu-l_i cunosc *(pe) el / Nu-l_i cunosc *(pe) el_i

Observație

Spre deosebire de italiană, în română subiectul și verbul nu sunt în mod obligatoriu adiacente. Astfel, structurile din română în care subiectul urmează verbului și este urmat de un obiect direct dublat prin clitic sunt structuri de ACD (a se vedea (3)). În italiană însă (a se vedea (4)) ele sunt *dislocări la dreapta cu clitic*.

(3) O iubește Ion *pe Ioana*.

(4) Lo legge Gianni, *il giornale*.⁵

AC cl-îl_i citește Ion, ziarul_i
„Citește Ion ziarul.”

3. ACD constă în faptul că pronumele neaccentuat și GN dublat se acordă în caz, persoană, număr și (pentru persoana a treia) în gen.

4. Clasa de GN anticipate este o subclasă a setului de GN în acuzativ. De exemplu, formele accentuate ale pronumelui personal în acuzativ trebuie să fie anticipate:

(5) Nu-*(l_i) cunosc **pe el**_i

În schimb, cuantificatorul **cineva** nu poate fi anticipat:

(6) Ion (* îl/o) urăște **pe cineva**.

5. Formele tari ale pronumelui anticipat prin clitic cad obligatoriu sub incidența focusului. Forma nemarcată prin focus conține doar pronumele neaccentuat:

(7) (a) Ion **mă** vizitează.

Versiunea cu focus a lui (7)(a) este o structură ACD. Acest focus *in situ* este exprimat prin intonație, prin determinatori corespunzători (și anume, **chiar, numai, doar, și**) sau prin ambele:

(7) (b) Ion mă vizitează (numai/chiar/doar/și) PE MINE.

GN nepronominale anticipate se marchează opțional prin focus (a se vedea (8)). Dacă însă se încearcă *să nu se marcheze* prin focus un GN *pronominal*, ceea ce se obține este o structură cel puțin ciudată (vezi (9)):

(8) Ion îi așteaptă pe părinții săi/PE PĂRINȚII SĂI.

(9) Ion te așteaptă pe tine (??) / PE TINE.

3. Abordarea problemei

Pentru a da o explicație caracteristicilor enumerate la punctele 1-4, trebuie să răspundem la următoarele întrebări⁶:

(i) Care este statutul cliticelor de acuzativ?

(ii) Care este statutul lui **pe**?

(iii) Care este statutul GN anticipat?

Pentru a răspunde la primele două întrebări, vom prelua concluziile câtorva analize anterioare (Ionescu (1996), Barbu (1998), Monachesi (2000), Ionescu (2001)). Acestea sunt următoarele:

Cliticele de acuzativ

(i) Cliticele de acuzativ nu trec testele de constituență, precum coordonarea și interogativizarea. În consecință, nu pot fi considerate constituenți lexicali și nu pot avea independență sintactică.

(ii) În schimb, ele răspund testelor pentru afixe. Astfel, ele manifestă un grad înalt de selecție a 'gazdei lexicale: ele pun în evidență neregularități în seturile de combinații cu această gazdă; au o topică fixă și foarte specifică; în sfârșit, nu au drept 'rază de acțiune' coordonarea (Sag and Miller (1997)). Pentru toate aceste motive vom considera cliticele de acuzativ drept parte a verbului tranzitiv⁷.

„Prepoziția” pe

(i) **Pe** din construcțiile cu obiect direct nu este nici prepoziție, nici element care atribuie caz.

(ii) **Pe** marchează un GN în acuzativ dar nu orice GN în acuzativ este marcat de **pe**.

(iii) **Pe** este un „marcător de oblicitate”.

- (iv) Sintagma pe care **pe** o formează cu grupul nominal-centru este un subtip (specific limbii române) al tipului sintagmatic centru-marcator (*hd-mark-ph*) (pentru *hd-mark-ph* vezi Pollard și Sag (1994) p. 44-46). Vom abrevia acest subtip *hd-OBL mark-ph* (a se vedea Ionescu (2001))
- (v) **Pe** are un conținut semantic vid (fapt care nu trebuie pus în legătură cu acela că **pe** marchează doar unele tipuri semantice de GN în acuzativ).

4. Statutul GN anticipat

În această secțiune vom arăta că GN anticipate au proprietăți specifice complementelor (dacă sunt raportate la verb) și proprietăți de adjuncți (în relația lor cu perechea clitică). Iată câteva trăsături necontroversate ale complementelor:

- sunt argumente ale centrului;
- apar în lista de valențe ale acestuia;
- sunt argumente semantice;
- ocurența lor este, în general, obligatorie.

Pe de altă parte, adjuncții sunt funcții semantice în relație cu centrul lor sintactic și, în general, nu sunt valențe ale centrului pe care îl modifică.

4.1. Proprietăți specifice complementului manifestate de GN anticipat

Dovezi că GN dublate prezintă proprietăți specifice complementelor vin din fenomenul de legare, din atribuirea rolului semantic și din pasivizare.

4.1.1. Atribuirea rolului semantic și legarea

GN anticipate care sunt nepronominale arată în mod clar că primesc rol semantic de la verb și că sunt implicate în relații de legare. Acest lucru pledează pentru statutul lor argumental. În ceea ce privește fenomenul de legare, dacă un GN anticipat este o expresie referențială, el va fi liber, după cum arată exemplul (10)⁸:

(10) Ion_i crede că poliția_j îl urmărește pe Petre_{*i/*j/k}

Trebuie remarcat aici comportamentul neuniform al cliticelor de acuzativ din punctul de vedere al legării. Dacă un pronume neaccentuat nu anticipează un GN, el se comportă conform statutului său pronominal, adică este liber în categoria sa de guvernare:

(11) Ion_i crede că poliția_j îl_{i/*j/k} urmărește.

Dimpotrivă, dacă pronumele neaccentuat dublează o expresie referențială, cea care contează pentru legare este expresia referențială și nu cliticul. De exemplu, în (10), rescris mai jos ca (12), pronumele neaccentuat **îl** nu poate fi legat de GN **Ion**, deoarece GN **pe Petre** este o expresie referențială:

(12) Ion_i crede că poliția_j îl_{*i/*j/k} urmărește *pe* Petre_{*i/*j/k}

Aceasta este o dovadă că cliticile de acuzativ *nu sunt argumente*.

4.1.2. *Pasivizarea*

Indiferent la ce teorie a pasivizării aderăm, este aproape general admis că pasivizarea afectează argumentul obiect direct al verbului⁹. Dacă ne bazăm pe această premisă minimală, ajungem la concluzia că un GN dublat este un complement al verbului, așadar un argument, deoarece într-o structură pasivă subiectul este GN dublat din structura activă:

- (13) Poliția îl urmărește *pe* Ion.
(14) Ion este urmărit de către poliție.

4.2. Proprietăți specifice adjuncțiilor

Relevante pentru natura de adjunct a GN dublat sunt reacția la testul pronominalizării, felul în care GN anticipat primește caz și relația semantică dintre GN anticipat și copia sa clitică .

4.2.1. *Pronominalizarea*

În română, obiectul direct trece testul pronominalizării, permițând substituirea sa sistematică cu cliticul de acuzativ corespunzător. În această situație, un pronume neaccentuat devine argument al verbului:

- (15) (a) Ion citește **o** carte. (b) Ion **o** citește.

Pronominalizarea nu mai e însă posibilă în cazul GN dublat. Dacă un astfel de GN este substituit cu un clitic de acuzativ, construcția devine incorectă :

- (16) (a) Ion o iubește pe Ioana. (b) * Ion o o iubește.

Incorectitudinea nu se explică aici prin faptul că pronumele neaccentuat care înlocuiește GN dublat este un argument redundant al verbului (îndeplinind, adică, o funcție deja îndeplinită de alt pronume neaccentuat). Într-adevăr, după cum arată legarea, cliticul *nu este* un argument. Doar GN dublat are proprietăți de argument.

În sine, imposibilitatea de a pronominaliza un GN anticipat nu oferă dovezi că acesta are proprietăți de adjunct. Acest test arată doar că GN dublate nu sunt obiecte directe obișnuite – deoarece obiectele directe obișnuite participă la legare și pot fi pronominalizate în română. Cu toate acestea, ceea ce face ca imposibilitatea pronominalizării să fie relevantă este faptul că *întreaga secvență clitic-GN poate fi înlocuită cu un clitic*:

- (17) Ion **o** iubește **pe** Ioana.
(18) Ion **o** iubește.

Înlocuirea secvenței discontinue **o...pe Ioana** cu pronumele neaccentuat **o** în (17) nu este o pronominalizare "în gol"¹⁰. Coroborată cu imposibilitatea pronominalizării în contexte ca (16) (b), substituția din (17) duce la următoarele concluzii:

- (a) Secvența clitic-GN funcționează ca un fel de 'sintagmă' în care cliticul pare să fie centrul, iar GN pare să fie un constituent noncentral.

- (b) De vreme ce cliticul este ca parte de vorbire un nume, întreaga structură clitic-GN este un GN.

Dacă aceste concluzii sunt adevărate, secvența clitic-GN se aseamănă fie unei sintagme de tipul *centru-specificator*, fie uneia de tipul *centru-adjunct*. În următoarele două secțiuni, vom arăta de ce alte tipuri de sintagme (centru-complement sau centru-subiect) sunt excluse din investigație.

4.2.2. *Marcajul cazual*

Un loc comun în literatura dedicată ACD în română este acela că GN dublat primește cazul acuzativ de la prepoziția **pe** care îl precedă. Nu există însă dovezi convingătoare că în structurile de ACD, **pe** este o prepoziție. Dimpotrivă, există motive întemeiate pentru a afirma că acest **pe** este un marcator al cărui rol este de a specifica un GN¹¹. În această ipoteză, GN marcat primește caz în mod independent.

Plecând de la ipoteza că **pe** este un marcator neimplicat în atribuirea de caz, nu se poate afirma că într-o structură ACD, *verbul* este cel care atribuie cazul acuzativ GN anticipat. Verbul atribuie caz doar cliticului, ceea ce înseamnă că este imposibil ca el să atribuie caz și GN anticipat. Ceea ce este important aici este *acordul în caz între clitic și GN anticipat*. Acest acord indică în mod decisiv că GN anticipat *nu primește acuzativ prin selecția argumentală exercitată de către verb*. *Cazul GN dublat este așadar dobândit prin relația de acord pe care o are cu copia sa clitică*.

Corelând aceste date cu cele oferite de pronominalizare, ajungem la noi dovezi că o astfel de secvență exemplifică fie tipul sintagmatic centru-specificator, fie pe cel de centru-adjunct: într-adevăr, doar în astfel de structuri constituentul care nu este centru primește caz prin acord de la centrul său. Cu toate acestea, încă nu avem dovezi pentru a preciza care dintre aceste două tipuri de sintagme este cea implicată în structurile de ACD.

4.2.3. *Relația semantică dintre GN dublat și clitice*

O particularitate bine cunoscută a adjuncțiilor este calitatea lor de funcții semantice: ei sunt centrii semantici ai sintagmelor cărora le aparțin, deoarece ei modifică semantic centrul sintactic. Această proprietate a adjuncțiilor este ilustrată de felul în care un GN anticipat se comportă față de cliticul său pereche. După cum se știe, un clitic nu are conținut descriptiv. Cu toate acestea, faptul că el are aceeași informație de persoană, număr și gen ca și un GN anticipat, îi permite acestuia din urmă să modifice conținutul vid al cliticului. Relația este una *de modificare, nu de specificare*, deoarece contribuția GN anticipat la conținutul GN 'proiectat' de clitic nu este vidă (ca în cazul specificatorilor): din perspectiva relației sale cu cliticul, GN dublat deține o informație semantică nouă, adică o informație care nu este prezentă în conținutul cliticului.

Acest comportament de adjunct al GN anticipat devine și mai evident dacă este privit din perspectiva semanticii formale. Într-o lucrare despre limbile care permit ACD, Gutiérrez-Rexach (Gutiérrez-Rexach (1999)) dovedește că cliticele de acuzativ denotă ceea ce într-o teorie a cuantificatorilor generalizați se numește *filtru principal*. Deși autorul nu insistă asupra denotației întregii secvențe clitic-GN, este destul de clar că și aceasta este tot un filtru principal. Dar cum am putea atunci interpreta denotația GN anticipat? Un răspuns plauzibil este acela că denotația GN dublat este o funcție de la un filtru principal (cliticul) la alt filtru principal (secvența clitic-GN). Însă a afirma acest lucru înseamnă a recurge la modelul modificării nominale care tocmai a fost invocat mai sus.

5. Analiza ACD în HPSG

5.1. Adjuncții-complement

Dovezile de până acum arată că proprietățile specifice adjuncțiilor și cele specifice complementelor manifestate de GN anticipate sunt la fel de importante. De fapt, această combinație de trăsături definește natura acestor constituenți. Ar fi o greșală să se afirme că un set de proprietăți este mai important decât celălalt.

Natura duală a GN anticipate în română reprezintă o nouă dovadă pentru ceea ce s-ar putea numi „teoria adjuncțiilor-complement”¹². După cum am menționat în introducerea acestei lucrări, această teorie este specifică multor lucrări HPSG și se bazează în primul rând pe dovezi că un adjunct ar putea fi considerat și complement. Faptele comentate mai sus vor fi în continuare analizate din această perspectivă.

Pentru o astfel de analiză, sunt necesare două etape. Mai întâi trebuie să impunem o constrângere prin care GN anticipat să modifice cliticul. Apoi va trebui să precizăm forma intrărilor lexicale care dau seama de principalele tipuri de construcții tranzitive din limba română¹³.

5.1.1. Constrângeri asupra GN anticipat

Constrângerea necesară asupra GN anticipat trebuie să conțină informația că el modifică cliticul. De vreme ce GN anticipat e marcat de **pe**, constrângerea trebuie impusă asupra tipului sintagmatic centru-marcator de oblicitate (*hd-OBL marker-ph*). Pe de altă parte însă, de vreme ce nu orice sintagmă de acest tip modifică un verb cu clitic, constrângerea trebuie să fie prin exceptare:

C1¹⁴:

$$/hd - OBLmark - ph \Rightarrow \left[HEAD : noun \left[MOD : aff - ss \left[HEAD : noun [CASE : acc] \right] \right] \right]$$

(În C1, / este simbolul pentru exceptare, iar \Rightarrow înseamnă implicație.) C1 trebuie citit astfel: „dacă nu intervine o altă constrângere mai specifică, o sintagmă de tipul *centru-marcator de oblicitate* trebuie să modifice informația sintactico-semantică (= *synsem*-ul, în terminologia HPSG) a afixului indicat ca valoare a trăsăturii MOD(IFICĂ)”.

C1 este urmat de patru constrângeri care descriu acele sintagme *centru-marcator ce nu modifică* clitice: acestea sunt GN marcate de **pe**, care nu apar niciodată în structuri de ACD. Cu alte cuvinte, aceste GN sunt obiecte directe selectate de verbe fără clitic încorporat.

Specificarea [MOD: *ev*] înseamnă că GN nu modifică nimic. Această specificare apare ca parte a reprezentărilor lexicale ale numelor cuprinse în acele sintagme de tipul *centru-marcator de oblicitate* ce sunt excepții la C1. Specificarea este transmisă sintagmei înseși prin Principiul Trăsăturilor Centrale. Numele în cauză sunt **cineva**, **oricine**, **cine**, **nimeni**. Specificarea [MOD: *ev*], deținută de fiecare dintre ele, explică contrastul de mai jos:

(19) (a) Ion a întâlnit **pe cineva**. (b) * Ion l-a întâlnit **pe cineva**.

(20) (a) Ion primește **pe oricine** în casa lui. (b) * Ion îl primește **pe oricine** în casa lui.

(21) (a) Ion nu a învinovățit **pe nimeni**. (b) * Ion nu l-a învinovățit **pe nimeni**.

(22) (a) **Pe cine** nu iubește Ion ? (b) * **Pe cine** nu-l iubește Ion ?

În exemplele (b), nongramaticalitatea provine din faptul că un GN marcat de **pe** și specificat ca [MOD: *ev*] este complementul unui verb care cere un grup nominal marcat de **pe**, și a cărui valoare pentru trăsătura MOD trebuie să fie cea din C1 (și, prin urmare, distinctă de valoarea vidă – *e*(mpty) *v*(alue)).

5.1.2. *Reprezentările lexicale ale tranzitivității verbale*

Analiza de mai sus arată că în română construcțiile tranzitive își au originea ultimă în trei tipuri de intrări lexicale:

(i) Un verb tranzitiv poate selecta ca obiect direct un GN:

(23) Ion iubește **femeile**.

(ii) Un verb tranzitiv poate avea ca argument un clitic:

(24) Ion l-a întâlnit.

(iii) Un verb tranzitiv poate selecta un obiect direct anticipat de un clitic care nu este argument¹⁵:

(25) Ion a ignorat-o **pe Ioana**.

Este posibil ca “același verb” să satisfacă toate aceste tipare. De exemplu, verbul **a iubi** poate avea drept obiect direct un GN (Ion iubește **femeile**), un argument clitic (Ion **le** iubește) sau un GN anticipat (Ion **le** iubește **pe toate colegile de serviciu.**, Ion **le** iubește **ȘI PE ELE.**)

Diferențele între aceste tipuri de verbe tranzitive pot fi ușor exprimate folosind trăsăturile VAL, ARG-ST și DEPS.

Valorile acestor trăsături sunt liste de *synsem*-uri. Relația dintre ele poate fi redată astfel:

- Nu orice valență este un argument (pot exista subiecte și obiecte expletive) și de asemenea nu orice argument este o valență (un argument poate avea un *synsem* canonic, în timp ce o valență are întotdeauna unul necanonic¹⁶).
- Orice valență este un dependent, dar reciproca nu este în mod necesar adevărată (deoarece un dependent poate avea un *synsem* noncanonic, în timp ce *synsem*-ul unei valențe este întotdeauna canonic).
- Orice argument este un dependent, dar reciproca nu este în mod necesar adevărată (deoarece este posibil ca un dependent să nu joace nici un rol în structura argumentală).

Cu aceste specificări, informațiile relevante ale fiecăruia dintre tipurile lexicale identificate anterior arată astfel:

(i') Un verb tranzitiv care nu conține clitic trebuie să satisfacă condițiile descrise în matricea M1:

M1:

$$\left[\begin{array}{l}
 \text{HEAD} : \text{trans} - \text{verb} \\
 \text{VAL} : \left[\begin{array}{l}
 \text{SUBJ} : |1| \\
 \text{COMPS} : |2|_{ss} [\text{HD} : \text{noun} [\text{MOD} : \text{ev}]]
 \end{array} \right] \\
 \text{ARG} - \text{ST} : |1| \oplus |2| \\
 \text{DEPS} : |1| \oplus |2|
 \end{array} \right]$$

După cum se poate vedea în M1, un astfel de verb selectează drept complement un GN care trebuie să fie specificat că nu modifică nimic ([MOD: ev]). Ceea ce este o valență (adică un subiect sau un complement) este și un argument, și ceea ce este un argument este și un dependent. Complementul este nespecificat în raport cu marcarea cu **pe**, ceea ce e corect, deoarece complementul unui verb tranzitiv “nonclitic” poate fi sau marcat cu **pe**, sau nemarcat.

(ii’) Un verb care încorporează un clitic fără funcție de anticipare trebuie să respecte constrângerea din M2 (numim verbele cu clitic încorporat “verbe tranzitiv-clitice” (*trans-cl-verb*))¹⁷:

$$\text{M2} \left[\begin{array}{l}
 \text{HEAD} : \text{trans} - \text{cl} - \text{verb} \\
 \text{VAL} : \left[\begin{array}{l}
 \text{SUBJ} : |1| \\
 \text{COMPS} : \text{el}
 \end{array} \right] \\
 \text{ARG} - \text{ST} : |1| \oplus |2|_{\text{aff} - \text{ss}} \left[\begin{array}{l}
 \text{HEAD} : \text{noun} [\text{CASE} : \text{acc}] \\
 \text{CONT} : \left[\begin{array}{l}
 \text{IND} : |3|_{\text{ref}} \\
 \text{RESTR} | \text{RELN} : \text{pron}
 \end{array} \right]
 \end{array} \right] \\
 \text{DEPS} : |1| \oplus |2|
 \end{array} \right]$$

În M2 lista de complemente este goală ([COMPS: el]) deoarece argumentul obiect direct (indexat /2/) este realizat ca un afix, iar un afix nu poate avea proiecție sintagmatică. În schimb, afixul apare atât în lista de argumente (ARG-ST), cât și în cea de dependenți (DEPS). Acest lucru este corect: un *synsem* noncanonic poate fi un dependent sau (ca în cazul de față) atât un dependent, cât și un argument.

(iii’) În sfârșit, reprezentarea lexicală pentru structuri cu ACD arată astfel (M3):

$$\left[\begin{array}{l}
 \text{HEAD} : \text{trans} - \text{cl} - \text{verb} \\
 \text{VAL} : \left[\begin{array}{l}
 \text{SUBJ} : |1| \\
 \text{COMPS} : |2|_{ss} \left[\begin{array}{l}
 \text{HEAD} : \text{non} [\text{MOD} : |3|_{\text{aff} - \text{ss}}] \\
 \text{CONT} | \text{RESTR} | \text{RELN} : \text{non} - \text{anaph} \\
 \text{MKING} : \text{pe}
 \end{array} \right]
 \end{array} \right] \\
 \text{ARG} - \text{ST} : |1| \oplus |2| \\
 \text{DEPS} : |1| \oplus |2| \oplus |3|
 \end{array} \right]$$

- De vreme ce argumentele sunt aici *synsem*-uri canonice, ceea ce este un argument este și o valență.
- Complementele nu sunt anafore (*non-anaph*), ceea ce înseamnă că ele trebuie să fie pronume sau expresii referențiale.
- Se poate observa că lista de dependenți este mai bogată. Ea cuprinde un nou dependent, cliticul însuși. Acesta nu apare în lista de valențe (deoarece are un *synsem* noncanonic) și nici în cea a argumentelor (pentru că nu participă la fenomenele de legare). Cu toate acestea el este un *dependent* al verbului, de vreme ce acesta din urmă îl selectează și îi atribuie cazul acuzativ.
- În conformitate cu M3, valența indexată /2/ modifică *synsem*-ul afixului pronominal, însă nici o sintagmă nu este proiectată, ca o consecință a acestei relații de modificare, deoarece pronumele modificat nu are rol sintagmatic. Singura sintagmă proiectată ca urmare a realizării complementului este de tipul centru-complement.

6. Remarci finale

1. În română, tranzitivitatea este un fenomen supus unor constrângeri riguroase și determinat de numeroase distincții:

- (i) Distincția între verbe care impun obiectului direct un conținut de tipul *nonanimat* (sau un subtip al acestuia) și verbe care nu impun această restricție.
- (ii) Distincția între realizarea lexicală/sintagmatică a obiectului direct și cea clitică.
- (iii) Distincția între realizarea argumentală și cea nonargumentală a cliticului.
- (iv) Distincția între obiectele directe marcate și cele nemarcate.
- (v) Distincția între GN modificatoare și cele nonmodificatoare.

Constrângerile (i)-(v) sunt aranjate în ordinea crescândă a gradului lor de specificitate. Cea dintâi pare universală și dă seama de faptul că verbele din prima categorie pot lua ca obiect direct pronominal doar pronume de persoana a treia:

- (26) (a) Ion a îndeplinit **misiunea/ordinul/*copilul**.
(b) Ion a îndeplinit-o./ Ion l-a îndeplinit.
(c) * Ion **m-/te-a** îndeplinit.

Pronominalizarea obiectului direct, indiferent de persoană, este posibilă doar cu verbe care nu impun această restricție (vezi (27) (a)-(b)) și cu verbe care cer ca obiectul direct să fie marcat *animat* sau *uman* (vezi (28) (a)-(b)):

- (27) (a) Ion așteaptă **un autobuz/un coleg**. (b) Ion **mă/îl** așteaptă.
- (28) (a) Poliția a arestat **demonstrații/*autobuzul**.
(b) Poliția **m/te/l/-a** arestat.

A doua distincție – cea dintre realizarea lexicală și clitică a argumentului – explică faptul că româna, ca și franceza și italiana, are clitice argumentale.

A treia constrângere arată că, în plus, cliticele românești pot fi și dependenți nonargumentali.

A patra constrângere plasează româna în aceeași “familie” cu spaniola, în care unele obiecte directe sunt marcate (în spaniolă, de „prepoziția” a).

Ultima constrângere explică ce este un GN anticipat de un clitic: el este un GN care modifică acel clitic.

În cadrul teoriei HPSG, putem codifica toate aceste distincții mulțumită unui sistem ierarhic de constrângeri lexicale cu moștenire multiplă.

2. Conform analizei de mai sus, cliticul joacă un dublu rol: el poate fi un argument noncanonic al verbului, sau (când este modificat de un GN) devine, în plus, sursa de caz a GN anticipat. Faptul că își păstrează calitățile referențiale infirmă ipoteza (exprimată în Monachesi (2000)) că anticiparea obiectului direct în limba română este o formă de marcarea a acordului dintre verb și obiectul său direct.

3. Faptul că cliticul-argument apare în lista de dependenți nu înseamnă că el poate fi supus extracției. Într-adevăr, într-o teorie caracterizată de un lexicalism puternic, așa cum este HPSG, afixele nu participă la procese și relații sintactice.

4. Considerăm că explicația dată în această lucrare fenomenului de ACD în română poate fi folosită și pentru alte limbi și dialecte care permit ACD (de exemplu, spaniola argentiniană vorbită în Rio de la Plata sau bulgara). Ne referim aici la relația de modificare dintre GN anticipat și clitic. Modificarea este o relație suficient de generală pentru a da seama de toate cazurile de anticipare clitică, indiferent de motivele care determină realizarea acestui tip de structură (bineînțeles, motive diferite de la o limbă la alta).

Note:

Termenii “adjunct” și “complement” sunt folosiți aici în sens nonconfigurațional: ei denumesc “funcții”, nu “poziții”.

² În această lucrare, termenii “pronume neaccentuat” și “clitic” vor fi considerați sinonimi.

³ Plasamentul și liniarizarea cliticelor nu fac obiectul acestei lucrări (vezi Dobrovie-Sorin (1994) p. 49-81, pentru o analiză din perspectivă GB, și (Monachesi (2000) pentru o analiză din perspectivă HPSG).

⁴ Dacă grupul nominal este în poziție preverbală avem de-a face cu o structură de dislocare la stânga cu clitic. De exemplu: (i) Eu romanul_i l_i -am citit.

⁵ Exemplul este împrumutat din Sanfilippo (1997) p. 357.

⁶ Proprietatea de la punctul 5 nu este implicată în nici un fel în construcția argumentației din această lucrare.

⁷ Această analiză se întâlnește cu interpretarea dată de Valeria Guțu-Romalo verbelor auxiliare, pe care le consideră elemente afixale și nu lexicale (Guțu-Romalo (1968)). Analiza noastră este de asemenea compatibilă cu aceea a Anei-Maria Barbu, care demonstrează că alături de pronumele neaccentuate și de verbele auxiliare, semiadverbele și negația verbală au același statut afixal (Barbu (1998)).

⁸ Pentru discuția de față, nu este relevant la ce teorie a legării aderăm.

⁹ Există, bineînțeles, și verbe tranzitive care nu admit pasivizarea (**a comporta**, **a avea** etc). Această subclasă de verbe nu reprezintă însă un contra-exemplu la argumentul invocat aici. Noi ne construim argumentul observând ce se întâmplă cu obiectul direct *atunci când verbul admite pasivizarea*, și nu observând *dacă verbul admite sau nu pasivizarea*.

¹⁰ Pronominalizarea “în gol” ar însemna, în acest caz, substituția, în secvența **o...pe Ioana**, a unei ocurențe a lui **o** cu o altă ocurență a lui **o**.

¹¹ Argumente numeroase în acest sens se găsesc în Ionescu (2001)

¹² Cu singura diferență că în cazul nostru GN anticipat manifestă proprietăți de complement în relația cu verbul care-l guvernează și proprietăți de adjunct în relație cu cliticul.

¹³ În ciuda unor explicații, această parte a lucrării presupune o anumită familiarizare a cititorului cu HPSG.

¹⁴ Din considerente de uniformitate, preferăm să păstrăm notația standard, adică aceea din limba engleză.

¹⁵ Aceste tipuri ne-au fost sugerate de Ana-Maria Barbu.

¹⁶ Un *synsem canonic* este *synsem*-ul unui obiect lingvistic care poate participa în structuri sintactice. De exemplu, *synsem*-ul unui cuvânt sau al unei sintagme este canonic. Un *synsem* noncanonic, pe de altă parte, este *synsem*-ul unui obiect lingvistic care nu poate fi implicat în construcții sintactice. *Synsem*-urile afixelor sau ale “categoriilor vide” sunt noncanonice.

¹⁷ CONT înseamnă “conținut”, IND înseamnă “index” și se referă la informația de persoană, număr și gen a numelui. Simbolul *ref* arată că un nume nu este expletiv. RESTR și RELN înseamnă “restricție” și, respectiv, “relație”. În sfârșit, *pron* înseamnă “pronominal”.

BIBLIOGRAFIE

- BARBU, A.-M *Complexul verbal*, manuscris, 1998 (sub tipar, Studii și Cercetări Lingvistice)
- BORER, H. *Parametric Syntax*, Foris, Dordrecht, 1984
- BORER, H. (ed.), *Syntax and Semantics, vol.19, The Syntax of Pronominal Clitics*, Academic Pres, Inc., Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, Orlando, 1986
- BLACK, J. R. and V. MONTAPANYANE (eds.) *Pronouns, Clitics and Movement*, John Benjamin, Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 1998
- BOUMA, G. R. MALOUF and I. A. SAG *Satisfying Constraints on Extraction and Adjunction*, manuscris, 1999
- BALARI, S. and L. DINI (eds.) *Romance in HPSG*, CSLI, Stanford, 1997
- CORNILESCU, A. *A Note on Dative Clitics and Dative Case in Romanian*, Revue Roumaine de Linguistique, tome XXXII, No. 3, 1987, p. 213-225
- DOBROVIE-SORIN, C. *The Syntax of Romanian*, Mouton De Gruyter, Berlin, New York, 1994
- FARKAS, D. *Direct and Indirect Object Reduplication in Romanian*, Proceedings of the 14th Regional Meeting of the CLS, Chicago, 1978, p. 88-97
- GERLACH, B. and J. GRIJZENHOUT (eds.) *Clitics in Phonology, Morphology and Syntax*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2000
- GIERLING, D. *Clitic Doubling, Specificity and Focus in Romanian*, in Black and Montapanyane (1998), p.63-85
- GUTTIÉREZ-REXACH, J. *The Formal Semantics of Clitic Doubling*, manuscris, 1999
- GUȚU-ROMALO, V. *Morfologie structurală a limbii române*, Editura didactică și pedagogică, București, 1968
- IONESCU, E. *Accusative Weak Pronouns in Romanian*, in Cahiers de Linguistique Théorique et Appliquée, tomes XXXII-XXXIII, 1995-1996, p. 40-52
- IONESCU, E. *On the Status of PE in the Direct Object Construction in Romanian*, manuscris, 2001 (sub tipar, Proceedings of the Romanian Academy)
- JAEGGLI, O. *Three Issues in the Theory of Clitics: Case, Doubled NPs, and Extraction*, in Borer (1986), p.15-42
- MILLER, Ph. and I. A. SAG *French Clitic Movement without Clitic or Movement*, Natural Language and Linguistic Theory, 15 (3), 1997, p. 573-639
- MONACHESI, P. *Decomposing Italian Clitics*, in Balari and Dini (1997) p. 301-354
- MONACHESI, P. *Clitic Placement in the Romanian Verbal Complex*, in Gerlach and Grijzenhout (2000), p. 255-294.
- SANFILIPPO, A. *Thematically Bound Adjuncts*, in Balari and Dini (1997) p. 355-391
- POLLARD, C. and I. A. SAG *Head-driven Phrase Structure Grammar*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994

Abstract

This paper contributes to the study of clitic doubling by concentrating upon accusative clitic doubling in Romanian. The analysis is cast in a non-derivational framework, namely Head-driven Phrase Structure Grammar (HPSG).

The main section is devoted to doubled NPs. It is argued that they display both complement and adjunct properties, and it is shown that, while the complement properties emerge from the examination of the relation between doubled NPs and the transitive verb, the adjunct ones arise if the relationship between doubled NPs and doubling clitics is taken into account. At the same time, the analysis emphasizes the versatile behavior of weak pronouns, which outside contexts of doubling are verb arguments but which lose this status in structures of doubling.

Thanks to the flexible frame offered by HPSG, the approach easily captures the dual nature of doubled NPs. At the same time, due to the HPSG distinction between valences, arguments and dependents, it is explained how it is that while not losing their referential properties, weak pronouns are not able to be arguments in structures of doubling. The analysis ends up with a natural generalization concerning the representation of verbal transitivity in Romanian. The representations we propose are lexical. The analysis identifies three types of lexical entries responsible for all the varieties of verbal transitivity in Romanian: (non-pronominal) transitive verbs which select a direct object NP just like in any other non-clitic language; (pronominal) transitive verbs, the direct object of which is realized as a clitic. And finally, pronominal transitive verbs which incorporate the clitic as a dependent but not as an argument. It is this last lexical representation which accounts for clitic doubling structures in a straightforward and natural manner.

ACHIZIȚIA CATEGORIILOR FUNCȚIONALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Martine Coene
UIA Anvers

Larisa Avram
Universitatea din București

1. Introducere

Achiziția categoriilor funcționale a fost abordată, în cadrul studiilor generative, din diferite perspective. În lucrarea de față ne vom opri numai asupra a trei dintre ele: teoria lui Radford (1990), a lui Wexler (1994) și cea a lui Hoekstra și Hyams (1995).

Conform teoriei lui Radford¹, copiii încep prin a folosi structuri strict lexicale. Categoriile funcționale Timp, Aspect, Acord, Determinare sau Complementizator sunt total absente în sintaxa timpurie. Astfel, copiii încep prin a construi 'propoziții reduse', care conțin numai categorii lexicale. Sintaxa copiilor diferă de cea a adulților tocmai prin lipsa mărcilor categoriilor funcționale și a proiecțiilor corespunzătoare. Structurile timpurii sunt lexical-tematice, constrânse numai de relațiile tematice dintre membrii lor. În jurul vârstei de 24 de luni, copiii încep să folosească structuri complexe, care conțin atât categorii funcționale cât și categorii lexicale.

Wexler (1994) susține că încă din etapele timpurii ale dezvoltării sintactice, copiii folosesc structuri cu elemente funcționale și proiecțiile corespunzătoare. Toate principiile Gramaticii Universale sunt prezente și active de la începutul procesului de achiziție. Ceea ce diferențiază sintaxa timpurie de cea a adulților este faptul că la început, copiii care achiziționează o limbă în care nu sunt permise subiecte vide, pot folosi uneori forme verbale la un mod nepersonal (la infinitiv) în contexte în care sintaxa limbii respective nu permite decât forme la un mod personal. În această perioadă, numită perioada *infinitivului opțional*, formele verbale la un mod personal alternează cu cele la un mod nepersonal. Spre exemplu, în germană, copiii folosesc fie forma de infinitiv a verbului, fie o formă la un mod personal. Deși forma de infinitiv este incorect folosită în contexte care cer în mod obligatoriu folosirea unui mod personal, copiii fac distincția dintre cele două forme, punând-o pe cea la un mod personal în poziția a doua în propoziție și lăsând forma de infinitiv la sfârșitul acesteia, în conformitate cu proprietatea de V2 a limbii germane. Explicația fenomenului, observat în numeroase limbi (engleză, franceză, germană, olandeză, rusă, norvegiană etc.), ar fi legată de categoria funcțională Timp. Proiecția acestei categorii este 'opțională' în sintaxa timpurie. Copiii vor renunța la folosirea infinitivului în locul formei la un mod personal în momentul în care încep să facă distincția trecut-prezent în mod constant.

Hoekstra și Hyams (1995) sunt și ei adepții ipotezei că sintaxa timpurie nu diferă în mod radical de cea a adulților. Copiii folosesc categoriile funcționale de la început. Unele proiecții funcționale sunt însă 'slab specificate', ceea ce conduce fie la omiterea lor, fie la folosirea lor incorectă. Hoekstra și Hyams propun că această categorie slab specificată este categoria Numărului, atât în domeniul verbal cât și în cel nominal². Termenul de *specificare slabă* indică faptul că o anumită trăsătură care trebuie să primească obligatoriu o anumită valoare în sintaxa adulților rămâne nespecificată în unele structuri din sintaxa copiilor (cf. Hoekstra, Hyams and Becker 1996).

2. Scopul și metodologia lucrării

Scopul lucrării de față este acela de a evalua cele trei teorii prezentate în secțiunea 1. Vom discuta și evalua predicțiile acestor teorii pe baza datelor empirice din limba română. În particular, vom încerca să vedem dacă există dovezi că sintaxa timpurie se caracterizează prin prezența categoriilor funcționale, așa cum susțin Wexler (1994) și Hoekstra și Hyams (1995), sau dacă aceste categorii lipsesc cu desăvârșire în primele etape, așa cum propune Radford (1990).

Datele empirice provin din trei corpusuri: Bianca (monolingv român, 16-27 luni), Antonio (monolingv român, 22-33 luni) și Simon (trilingv flamandă – română – italiană, 19-31 luni). Copiii monolingvi au fost înregistrați o dată pe săptămână, fiecare ședință având o durată de 60 de minute și fiind transcrisă apoi în format CHILDES. Al treilea corpus cuprinde 2-3 înregistrări pe săptămână, transcrise, de asemenea, în format CHILDES.

Decizia de a studia achiziția categoriilor funcționale atât de către copii monolingvi cât și trilingvi nu este întâmplătoare. Ea se bazează pe ipoteza conform căreia copilul bilingv este ‘a perfect matched pair’, iar dezvoltarea sa lingvistică este ‘separată’ pentru fiecare din limbile la care este expus³. Conform acestei ipoteze, proiecțiile funcționale din cele trei limbi se vor dezvolta independent. De asemenea, pornim de la ipoteza că dezvoltarea morfosintactică a unui copil bi- sau multilingv este, pentru fiecare din limbi, comparabilă cu aceea a unui copil monolingv (Meisel 1990, 1994, Bohnacker 1997, Avram 1997). Astfel, copilul bi- sau multilingv poate oferi date extrem de interesante cu privire la proprietăți specifice unei limbi și la importanța factorilor universali.

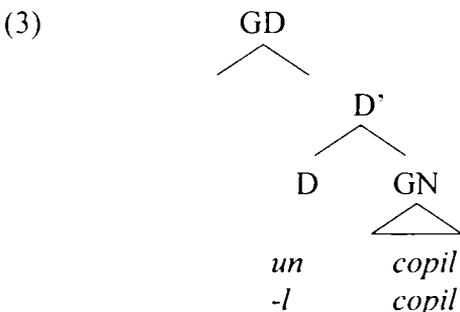
Cercetarea noastră se limitează la achiziția articolului hotărât/nehotărât și la cea a morfemelor de Timp și Acord, mai cu seamă a auxiliarului *a avea* din structura de perfect compus. Am ales aceste domenii empirice din două motive. În limba română, articolul hotărât este proclitic și nu apare ca morfem independent la nivelul formei fonologice:

- (1) a. casa
b. scaunul

Articolul nehotărât este enclitic și nu este un morfem ‘legat’ la nivelul formei fonologice:

- (2) a. o casă
b. un scaun

Pornind de la ipoteza că articolul reprezintă marca Determinării, reprezentarea Grupului Determinare va fi cea din (3):

Natura enclitică a articolului hotărât a fost analizată de Dobrovie-Sorin (1987) ca fiind consecința deplasării substantivului la stânga articolului. Din perspectiva ipotezei Grupului Determinare a lui Abney (1987), poziția articolului hotărât a fost reanalizată ca rezultatul deplasării substantivului la D (N-la-D) (Grosu 1988, Coene 1999).

Din punct de vedere al achiziției, ne aflăm deci în fața a două elemente cu proprietăți diferite, dintre care două sunt deosebit de importante pentru studiul de față. Prima este aceea legată de necesitatea procesului de deplasare. Absența articolului hotărât din corpusurile analizate ar putea duce nu numai la concluzia că în primele etape categoria Determinare este absentă, ci și la concluzia că în această etapă procesul de deplasare N-la-D este și el absent. În cazul în care articolul nehotărât ar fi folosit corect în mod constant, atunci absența articolului hotărât ar putea fi legată în primul rând de absența procesului de deplasare N-la-D.

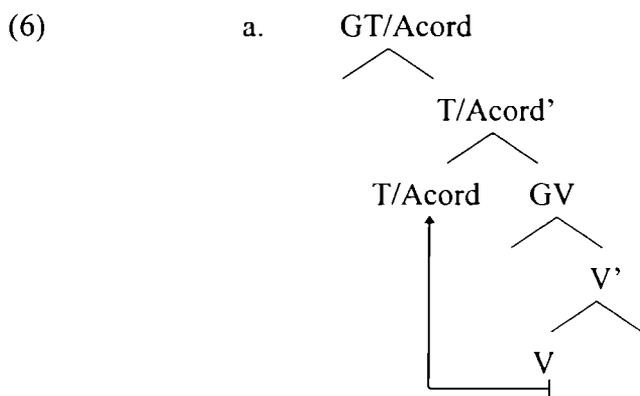
A doua proprietate este aceea legată de statutul articolului. Articolul hotărât este morfem ‘legat’, pe când cel nehotărât este morfem ‘liber’ la nivelul formei fonologice. În unele studii de achiziție anterioare s-a sugerat posibilitatea că această distincție este importantă pentru ordinea în care sunt achiziționate cele două tipuri de morfeme. Această ipoteză se bazează pe date empirice din limbi ca suedeza (Bohnacker 1997, Santelmann 1999) în care s-a observat că articolul hotărât proclitic, care are statut de morfem ‘legat’ (4), este folosit din primele etape, pe când articolul nehotărât enclitic, care este morfem liber (5), poate fi omis în această perioadă:

(4) **bilen** ‘mașina’

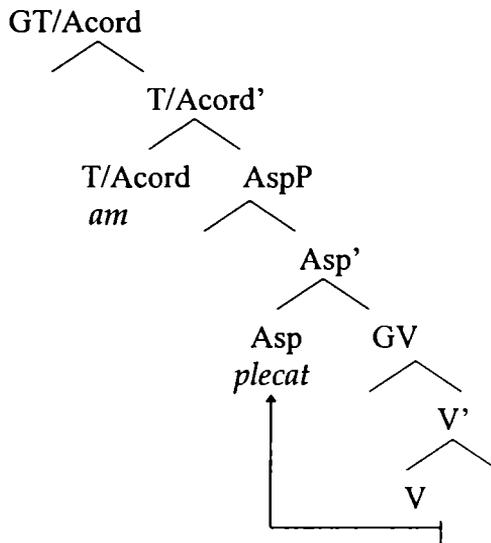
(5) **en bil** ‘o mașină’

Datele din română pot confirma/infirma această ipoteză, având în vedere existența a două tipuri de morfeme în cadrul categoriei Determinare.

În analiza categoriilor funcționale din domeniul verbal, pornim de la reprezentarea din (6), conform căreia verbul lexical se deplasează din cadrul Grupului Verbal la proiecția hibridă Timp/Acord (6a) iar auxiliarul *a avea* din structura de perfect compus este analizat ca reprezentând categoriile Timp și Acord (6b) (Avram 1999):

b.

Dacă auxiliarul și/sau forme marcate pentru timp și acord sunt folosite în etapele studiate, înseamnă că proiecțiile funcționale Timp și Acord sunt prezente în sintaxă de la începutul procesului de achiziție, așa cum susțin Wexler (1994) și Hoekstra și Hyams (1995). De asemenea, prezența formelor la un mod personal ar reprezenta și o dovadă în sprijinul existenței procesului de deplasare în această etapă.

Observăm că și în cadrul categoriilor funcționale ale verbului există morfeme 'legate' și 'libere'. Ceea ce înseamnă că analiza corpusului de limbă română ne poate ajuta la o mai bună evaluare atât a ipotezei prezenței/absenței categoriilor funcționale în primele etape ale dezvoltării morfosintactice, cât și a ipotezei conform căreia morfemele 'legate' ar apărea mai devreme în procesul de achiziție a limbii.

Analiza datelor are în vedere următoarele aspecte:

- (i) folosirea sistematică a elementelor funcționale analizate în acele contexte în care ele apar în sintaxa limbii;
- (ii) gradul de productivitate: omiterea opțională sau folosirea excesivă a acestor elemente; spre exemplu, dacă verbele sunt folosite exclusiv la o singură persoană, folosirea mărcilor morfologice de timp și acord nu poate fi considerată productivă;
- (iii) existența greșelilor de acord;
- (iv) asemănări/diferențe privind apariția categoriilor funcționale în diferite limbi.

3. Datele empirice

Analiza celor trei corpusuri a condus la concluzia că putem vorbi de existența a patru etape în achiziția articolului și a auxiliarului *a avea* în limba română:

Etapa I este etapa în care se observă omiterea în mod constant a articolului nehotărât, chiar și atunci când acesta a fost folosit în inputul imediat precedent:

- (7) Adult : Cred că acolo e o rață.
Copil: rață (A. 1; 11)
- (8) Adult: Ce facem, un castel mare sau un castel mic?
Copil: castel mic. (A. 1;10)

Articolul hotărât este folosit, dar adesea în mod ‘excesiv’ (vezi 9-10):

- (9) Adult: ăsta ce e?
Copil: calu(l). (B.1;10).
- (10) Adult: ce-i ăla?
Copil: tancu(l). (A. 1;11)
- (11) Nenea! (arătând spre televizor) (B. 1;7)
- (12) Adult: Cu ce te-ai jucat?
Copil: mingea. (A. 1;10)
- (13) Adult: cu ce o repara?
Copil: ebena (= cu șurubelnița).(A. 1;10)

Atunci când este folosit, însă, nu apar greșeli de acord.

Substantivele de tip ‘mass terms’ sunt corect folosite cu articol 0:

- (14) Adult: ce ai mâncat ?
Copil : supă. (B. 1;10)
- (15) Adult :ce e ăla?
Copil: compot. (A. 1;11)

Auxiliarul *a avea* este omis în mod constant, chiar și atunci când inputul imediat anterior conține acest element (18):

- (16) căzut calu(l). (S. 1;10)
- (17) Adult : au căzut.
Copil : căzut. (B. 1;10)
- (18) Moș Nicolae adus. (A.1;11)
- (19) nu căput. (A. 1;11)

Verbele, atunci când sunt folosite la prezent, sunt exclusiv la persoana a III-a sau a II-a singular:

- (20) Plouă. (B. 1;10)
- (21) Mami cântă. (B. 1;10)

În **etapa a II-a** se observă o reducere a folosirii excesive a articolului hotărât, acesta fiind uneori înlocuit de articolul 0 (sau, poate, de o construcție în care este omis articolul nehotărât) (23):

- (22) Adult: ce-i asta?
Copil : casa.
- (23) Adult : ce-i asta ?
Copil : vacă. (B. 1;11)

În cazul lui S., se observă folosirea formelor articulate cu articol hotărât enclitic în română în aceleași contexte în care în italiană și flamandă același substantiv este folosit nearticulat. În (24), spre exemplu, substantivul italian nearticulat *mucca* este folosit în același context cu românescul *vaca*, articulat :

- (24) Adult : ce e asta ?
Copil : mucca. (Italiană : ‘vacă’)
Adult: ce ?
Copil: vaca.

Etapa a III-a este cea în care apar atât articolul nehotărât cât și auxiliarul *a avea*, dar nu sunt folosite în mod constant. Este o perioadă în care aceste elemente sunt folosite/omise în mod opțional.

- (25) Adult: ce e asta?
Copil: un carte. (B. 2;1)
- (26) Adult: o mâncare.
Copil: mâncare.(B. 2;1)
- (27) Adult: facem un camion sau o sanie?
Copil: o sanie. (A. 1;11)
- (28) Adult: ce faci?
Copil : topor. (A. 1 ;11)
- (29) N-a mâncat. (B. 2;0)
- (30) mâncat. (B. 2;0)
- (31) Adult: Ce-ai făcut cu mașina?
Copil: a băgat în tunel. (A. 1;11)
- (32) Adult: l-a bătut mami pe nenea ăla?
Copil: bătut. (A. 2;00)

Folosirea acestor elemente nu este doar opțională. Se poate observa că apar relativ frecvent erori de acord, atât în cazul articolului (25) cât și în cazul auxiliarului (31). Adesea copilul repetă doar forma din inputul imediat precedent, ceea ce indică lipsa analizei structurii interne a formei cu flexiune:

- (33) Adult: ai uitat că e acolo?
Copil: ai uitat. (A. 2;00)

În **etapa a IV-a**, articolul nehotărât este folosit în mod constant, dar forma sa nu este întotdeauna corectă. B. folosește forma *un* cu toate substantivele⁵, indiferent de gen sau număr, iar A. folosește ocazional forma *una* (38)-(39):

- (34) Adult: ce-ai mâncat azi la creșă?
Copil: un fructe. (B. 2;2)
- (35) Adult: ce bei?
Copil: un suc.(B. 2;2)

- (36) Adult: ce-ai găsit, mama?
Copil: un cuburi. (B. 2;2)
- (37) Adult: ce-ai făcut astăzi?
Copil: am mâncat un ciocolată.
Adult: câtă?
Copil: doi. (B. 2;2)
- (38) una chichita (= o cojiță) (A. 2;2)
- (39) una linie mare (A. 2;2)

Auxiliarul *a avea* este folosit în mod constant:

- (40) Adult : ce a făcut Dolly?
Copil : a alunecat. (B. 2;1)

Formele verbale sunt cel mai adesea folosite neadecvat din punct de vedere al situației de comunicare:

- (41) Adult: Ce faci?
Copil: pui acolo. (A. 2; 2)
- (42) Adult: Ce-i faci?
Copil: strângi.
- (43) cazi, cazi (vorbind despre sine) (A. 2;2)
- (44) ai gura plină (vorbind despre sine) (A. 2;2)

În cazul lui S., apare articolul hotărât în italiană (46) și flamandă (45):

- (45) pakt de ballon.
prinde art.hot. minge
„prinde mingea!”
- (46) no, con la mamma!
nu cu art. hot. mama.

Se observă, pe măsura diversificării construcțiilor, creșterea numărului și tipului de greșeli de acord, atât în domeniul grupului nominal cât și în cel verbal, atât la copiii monolingvi, cât și la cel trilingvi:

- (47) mă doare gâta (S.)
- (48) Adult: e o fântână.
Copil: e un fântână. (B. 2;1)

4. Analiza

La prima vedere, datele empirice prezentate în 3 ar putea conduce la concluzia că folosirea articolului hotărât în limba română nu pune probleme copiilor, acesta fiind prezent din primele etape ale achiziției. Evoluția Grupului Determinare însă arată că situația este diferită. În etapa I. articolul hotărât este prezent, dar în multe situații este folosit cu valoarea

[+unic], într-un mod asemănător numelor proprii. De altfel, în etapele următoare, articolul hotărât este uneori înlocuit de articolul 0 și, în unele cazuri, apar greșeli de acord. Evoluția lui S. arată că în perioada în care folosește articolul hotărât în română, acesta este omis în mod constant în celelalte două limbi (în care articolul hotărât este proclitic) în contexte identice celor în care articolul a fost folosit în română. Aceste date ne fac să credem că în etapa I, copilul nu analizează Grupul Determinant, articolul hotărât fiind un simplu „impostor”.

În momentul în care copilul începe să analizeze aceste grupuri ca substantiv + articol, apar analizele greșite sau folosirea opțională a unui tip de articol ori altul. Acest moment corespunde folosirii ambelor tipuri de articol. De asemenea, este și momentul în care S. începe să folosească articolul și în celelalte două limbi. S. combină în această perioadă, în cazurile de *code-mixing*, articolul definit din flamandă cu un substantiv românesc nearticulat (49) sau un substantiv flamand cu articolul hotărât din română (50):

- (49) met de furculiță.
cu art. hot furculiță
Tutteke in de geantă
Suzetă în art. hot. geantă
- (50) pe buikul lui mama. (buik = burtă).

Aceste fapte conduc la concluzia că sistemul determinanților apare de-abia în etapa a IV-a, indiferent de proprietățile morfologice ale limbii. Coene și D’Hulst (2001) explică lipsa greșelilor de acord din etapa I tocmai prin lipsa sistemului determinanților .

În ce privește folosirea auxiliarului și a formelor verbale la un mod personal, observăm o evoluție asemănătoare. La început, copiii omit în mod constant auxiliarul, așa cum omit și articolul nehotărât. În aceeași perioadă însă, atunci când folosesc forme verbale la indicativ prezent, o fac, la fel ca în cazul substantivelor articulate cu articol hotărât, fără să analizeze structura cuvântului. Copiii folosesc cu precădere forma de persoana a III-a sau a II-a singular, adesea „repetând” forma primită în inputul imediat anterior. Aceste date ne fac să credem că ne aflăm și în acest caz în fața unor categorii funcționale „impostoare”, neanalizate. Trebuie însă subliniat că, în ciuda absenței auxiliarului *a avea* în primele etape, copiii fac distincția prezent-trecut, folosind forma de participiu cu sensul de „trecut” și o formă la indicativ prezent pentru „prezent”. Acest fapt pune sub semnul îndoielii ipoteza lui Wexler (1994), pentru care Proiecția Timp încetează să mai fie opțională în momentul în care copilul face în mod constant distincția prezent-trecut.

5. Concluzii

Analiza achiziției articolului și a auxiliarului *a avea* în limba română reprezintă, credem, o dovadă clară că prezența unor morfeme într-o anumită etapă nu înseamnă automat că proiecția asociată este prezentă și că, în această etapă, copilul folosește categoria funcțională respectivă. Simpla prezență la nivelul formei fonologice a articolului hotărât nu reprezintă o dovadă a existenței sistemului determinanților în sintaxa copiilor. Prin analogie, absența unor morfeme nu ar trebui interpretată ca derivând din absența categoriei funcționale cu care sunt asociate. Acest fapt pune sub semnul îndoielii ipoteza lui Radford (1990), pentru care prezența sau absența unor morfeme reprezintă o dovadă în sprijinul absenței/prezenței categoriei funcționale respective.

Apariția timpurie a morfemelor „legate” nu înseamnă că acestea se învață mai devreme. Fiind „legate” de elementul lexical, copilul folosește substantivul articulat sau verbul cu flexiune fără a le analiza ca atare.

Omisunea articolului și cea a auxiliarului par să reflecte mai degrabă o problemă legată de Acord: număr și gen în cazul Grupului Determinare, număr și persoană în cazul Grupului Verbal. Greșelile de acord vin în sprijinul acestei ipoteze.

Analiza corpusului longitudinal de limbă română confirmă ipoteza lui Hoekstra și Hyams (1995): absența unor categorii funcționale poate fi datorată unei slabe specificări a unor proiecții funcționale, pentru ei Număr. Datele empirice prezentate ne fac să credem că este vorba de Acord în sens mai larg, nu numai de Număr. Legătura dintre Acord și articol și dintre auxiliarul *a avea* și Acord este evidentă în română.

Note:

¹ Această ipoteză este susținută și de alți cercetători, printre care Abney (1987), Guilfoyle și Noonan (1988), Lebeaux (1988).

² *Propunerea noastră este că în gramatica timpurie categoria funcțională a Numărului poate rămâne nespecificată. Deoarece Numărul este reprezentat atât în sistemul verbal cât și în cel nominal, acest fapt are efecte asupra ambelor categorii. Omiterea subiectului sau cea a determinanților este rezultatul slabei specificări a Numărului în Grupul Determinare, în timp ce infinitivul opțional este folosit atunci când categoria Numărului este slab specificată în Grupul Inflexiune.* (Hoekstra and Hyams 1995:124).

³ Aceasta este Ipoteza dezvoltării independente (sau separate), conform căreia dezvoltarea morfosintactică a unui copil de vârstă preșcolară care este expus unui input bi – sau multilingv de la bun început se va face independent pentru fiecare din aceste limbi (De Houwer 1995:339).

⁴ În înregistrările ulterioare acestei analize B. a început să folosească în mod constant forma *o* cu toate substantivele.

Referințe bibliografice

- ABNFY, S. 1987. *The English Noun Phrase and Its Sentential Aspect*. Teză de doctorat, MIT.
- AVRAM, L. 1997. *Achiziția categoriilor funcționale în cazul copiilor bilingvi*. În O. Murvai (coord.) *Conferința Națională de Bilingvism*, 97-104, București, Kriterion.
- AVRAM, L. 1999. *Auxiliaries and the Structure of Language*, Editura Universității din București.
- BOHNACKER, U. 1997. *Determiner Phrases and the Debate on Functional Categories in Early Child Language, Language Acquisition* 6: 49-90.
- COENE, M. 1999. *Definite Null Nominals in Romanian and Spanish*, Teză de doctorat, Universitatea din Anvers.
- COENE, M., Y. D'HULST 2001. *On the Acquisition of the Romanian DP System*. Lucrare prezentată la GALA 2001, Lisabona, Portugalia.
- DOBROVIE-SORIN, C. 1987. *A propos de la structure du groupe nominal en roumain, Rivista di Grammatica Generativa* 12: 123-152.
- GROSU, A. 1988. *On the Distribution of Genitive Phrases in Rumanian, Linguistics* 26 (6): 931-949.
- GUILFOYLE, E., M. NOONAN 1988. *Functional Categories and Language Acquisition*. Lucrare prezentată la BUCLD.
- HOEKSTRA, T., N. HYAMS 1995. *The Syntax and Interpretation of Dropped Categories in Child Language: A Unified Account*. În J. Camacho, L. Choueiri, M. Watanabe (editori) *Proceedings of WCCFL XIV*, Stanford University: CSL.
- HOEKSTRA, T., N. HYAMS, M. BECKER 1996. *The Underspecification of Number and the Licensing of Root Infinitives*. În Hughes, E., M. Hughes, A. Greenhill (editori) *Proceedings of the 21st Annual BUCLD*, 293-306, Somerville, MA., Cascadilla Press.
- DE HOUWER, A. 1995. *Bilingual Language Acquisition*. În B. Fletcher, B. MacWhinney (editori) *The Handbook of Child Language*, 219-250, Oxford, Blackwell.

- LEBEAUX, D. 1988. *Language Acquisition and the Form of the Grammar*, Teză de doctorat, Universitatea din Massachusetts.
- MEISEL, J. M. (editor) 1990. *Two First Languages: Early Grammatical Development in Bilingual Children*, Paris, Dordrecht.
- MEISEL, J. M. (editor) 1994. *Bilingual First Language Acquisition. French and German Grammatical Development*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- RADFORD, A. 1990. *Syntactic Theory and the Acquisition of English Syntax*, Oxford, Blackwell.
- SANTELMANN, L. 1999. *The Acquisition of Determiners in Child Swedish: Interactions in Prosodic and Syntactic Constraints*. Lucrare prezentată la GALA 1999, Potsdam.
- WEXLER, K. 1994. *Optional Infinitives, Verb Movement and the Economy of Derivation in Child Grammar*. În D. Lightfoot, N. Hornstein (editori) *Verb Movement*, Cambridge University Press.

Abstract

The aim of the present paper is that of evaluating three approaches to the acquisition of functional categories on the basis of empirical data from child Romanian: Radford (1990), Wexler (1994) and Hoekstra and Hyams (1995). The focus is on the acquisition of articles and of the perfective auxiliary *avea* ('to have'). The data come from three longitudinal corpora of two monolingual children (B. 16-27 months and A. 22-33 months) and a trilingual (Flemish – Romanian – Italian) child (S. 19-31). The analysis of the available data provides evidence in favour of the underspecification of Number analysis put forth in Hoekstra and Hyams (1995). However, we propose that the early drop of determiners and auxiliaries in child Romanian should be related to the underspecification of Agreement.

OBSERVAȚII ASUPRA SINTAXEI EXCLAMATIVELOR CU *CE*, *CE DE*, *CÂT* ȘI *CUM* ÎN ROMÂNĂ

Ruxandra Vișan

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea București

0. Preliminarii. Scopul lucrării

Ne propunem să oferim o descriere sintactică a propozițiilor exclamative cu *ce*, *ce de* (...*mai*), *cât* (... *de*) și *cum* (...*mai*... (*de*)) în română, care să surprindă trăsăturile fundamentale ale acestui tip de construcții, ajutându-ne astfel în evidențierea, atât a asemănarilor cât și a diferențelor față de construcțiile interogative introduse de elemente similare. Vom încerca să prezentăm o **descriere sintactică proprie exclamativelor**, în virtutea căreia să putem justifica existența în limba română a **unui tip propozițional exclamativ autonom**, considerat separat față de enunțative și interogative. Astfel, vom demonstra că poziția elementului de tip *wh* (prezent deopotrivă în interogative și exclamative) este, în exclamative, una superioară aceleia din interogative, exclamativele conținând ceea ce vom numi o structură recursivă MP.

Câteva remarci preliminare se cer făcute asupra statutului recunoscut al exclamativei în limba română. Trebuie să subliniem că în gramaticile române (de exemplu, lucrări de referință ca *Gramatica română* 1966 și Avram, M 1960) nu se vorbește despre exclamativă ca despre un tip propozițional autonom. Eticheta de “exclamativ” este percepută mai degrabă ca o valoare secundară care se grefează pe interogative și exclamative.

Spunem ca un tip propozițional există, atunci când o anumită funcție de comunicare este asociată cu o anumită structură sintactico-semantică (Sadock and Zwicky 1985). Ceea ce trebuie evidențiat de la început este că, într-o limbă, tipurile propoziționale formează un sistem închis, astfel ca pot exista propoziții asemănătoare din punct de vedere al formei, care sunt însă repartizate în tipuri diferite, iar aceste tipuri sunt mutual exclusive, nici o propoziție neputând să facă parte simultan din două tipuri distincte.

Astfel, ceea ce este esențial de remarcat este că pentru ca exclamativa să fie considerată un tip propozițional, ea trebuie să cuprindă **un set de construcții care să poată fi determinat din punct de vedere sintactic și semantic**. Credem că decizia cercetătorilor români de a nu considera exclamativa un tip propozițional autonom este dictată de varietatea și heterogenitatea construcțiilor cărora în română, ca și în alte limbi, le putem atribui în mod intuitiv eticheta de “exclamativ”. Au fost astfel clasificate ca “exclamative” propoziții aparținând atât clasei enunțativelor cât și clasei interogativelor. Ceea ce vom încerca să subliniem aici, pentru exclamativele *wh*, și, sperăm, în viitor, pentru o întregă clasă a construcțiilor exclamative, este că am fi îndreptățiți să le considerăm a fi un tip propozițional autonom, arătând că ele cuprind un set de construcții care să poată fi determinat din punct de vedere sintactic și semantic.

introduc decât construcțiile exclamative. Vom numi astfel de construcții, prezente în exemplele 3a, 4a, 7a forme specific E(xclamative). Prezența unor astfel de exemple pare să susțină ipoteza existenței exclamativelor ca tip propozițional autonom.

(2) a. Ce fete au venit la serbare !	b. Ce fete au venit la serbare?
(3) a. Ce mare s-a făcut!	b. * Ce mare s-a făcut?
(4) a. Ce de fete au venit la serbare!	b. * Ce de fete au venit la serbare?
(5) a. Cât de înaltă e!	b. Cât de înaltă e?
(6) a. Cum (mai) dansa aseară !	b. Cum dansa aseară ?
(7) a. Cum cânta de frumos !	b. * Cum cânta de frumos ?

Această ipoteză este susținută și de existența, și în alte limbi și dialecte a unor forme specific E:

(8) franceză: a. Comme il a chanté!
“ Cum a mai cântat!”	b. * Comme il a chanté?
“ Cum a cântat?”
(9) paduană: a. Che libro che te lezi!
“Ce (mai) carte citești!”	b. Che libro lezi- to ?
“Ce carte citești?”

Cu toate acestea, neluând în calcul componenta intonațională, forma interogativelor introduse de elemente non-specific E este identică cu cea a interogativelor, după cum se poate vedea în exemplele 2a, 5a, 6a, și astfel, apare **nevoia unei descrieri sintactice care să dea seama de diferențele dintre cele două construcții ca tipuri propoziționale diferite.**

Vom încerca deci să arătăm că, în ciuda similarităților existente între exclamativele și interogativele *wh*, exclamativele *wh* formează un set de propoziții ce poate fi definit în română, **propoziții cu proprietăți unice ce se pot exprima în termenii unei descrieri sintactice specifice.**

2.1.2. *Ce, ce de, cum, cât* ca elemente exclamative. Testul subordonării

Un argument important pe care îl putem aduce în favoarea distincției dintre exclamative și interogative este că, în ciuda faptului că exclamativele și interogativele pot fi, după cum am subliniat deja, introduse de elemente *wh* identice, **nu toate elementele interogative pot deveni exclamative, deși pot apărea în exclamații.** Să examinăm exemplele următoare:

- (10) a. **Cine** știe ce fel de om e !
b. **De când** nu te-am mai văzut!
c. **Care** om nu-i muritor!
d. **Pe unde** n-am fost!

Cu toate că propozițiile exemplificate pot apărea ca exclamații, ele nu pot fi considerate exclamative. Propoziții ca cele din *a* sau *c* nu exprimă una din trăsăturile majore ale enunțurilor exclamative anume **gradabilitatea** (Cornilescu și Dimitrescu 1982): ele nu se concentrează asupra unei trăsături gradabile, ci exprimă o reacție afectivă de altă natură. Un alt element ce pledează în favoarea excluderii acestor construcții din clasa exclamativelor este **testul subordonării** (Neamțu 1985) : asemenea construcții nu pot fi subordonate uneori sau

nu pot fi subordonate ca exclamative, spre deosebire de alte construcții, printre care și cele cu formă specific E, care funcționează și ca exclamative indirecte.

(11) *interogative indirecte*

- a. Știu /Mi-am dat seama **cine** știe ce fel de om e.
 - b. Știu/ Mi-am dat seama **de când** nu te-am mai văzut.
 - c. Știu/ Am văzut **care** om nu-i muritor.
 - d. Știu /Nu vreau să-ți spun/ Vreau să-ți spun **pe unde** n-am fost.
- versus

(12) *exclamative indirecte*

- a. Știu/ Am văzut **ce de** ciuperci a găsit.
- b. Am auzit **ce** se mai văita.
- c. Mi-a spus **ce** mult te iubește.
- d. O să vezi **ce** bine ne vom simți.
- e. A regretat **cât de** urât s-a purtat.
- f. A aflat **câte** neazuri i-a făcut.
- g. Știa **cum** dansa **de** frumos.

Credem că o propoziție aparține unui anumit tip propozițional numai în măsura în care trăsăturile sale sintactico-semantice determină funcționarea sa ca atare în toate contextele, și deci, în acest mod, o propoziție exclamativă va funcționa ca atare și ca subordonată, după modelul interogativelor. Astfel, conform acest test, dintre exclamațiile introduse de cuvinte *wh*, vom considera exclamative doar construcțiile introduse de *ce*, *ce de*, *cât (... de)*, *cum (mai...(de))*.

2.1.3. *Mișcarea wh în exclamative și interogative*

Similaritatea marcată dintre exclamative și interogative se datorează, după cum am subliniat, în principal prezenței unui element introductiv de tip *wh*, după cum i se spune în engleză, sau *qu*, după cum i se spune în franceză – trăsătură împărțită de introductorii interogativi, relativi și exclamativi în română, precum și în multe alte limbi (engleză, franceză, italiană, olandeză etc.).

Prezența unui element de tip *wh* în poziție inițială în exclamative și în interogative, sugerează că ambele construcții sunt generate prin mișcarea *wh*. Anume, știm că elementul *wh* își are originea într-o poziție postverbală de unde se mută pentru a-și verifica trăsătura [+ *wh*] într-o configurație de verificare – relația Spec – Head între un element *wh* și un cap marcat cu aceeași trăsătură [+ *wh*])

- (13) [Cu cine]i vorbește Paul ti ? (vorbește Paul cu cine)
[Ce frumoasă]i este sora ta ti! (este sora ta ce frumoasă)

(un operator *wh* trebuie să fie într-o configurație adecvată de verificare cu un cap propozițional având trăsătura *wh* din criteriul *wh* al lui Rizzi 1991)

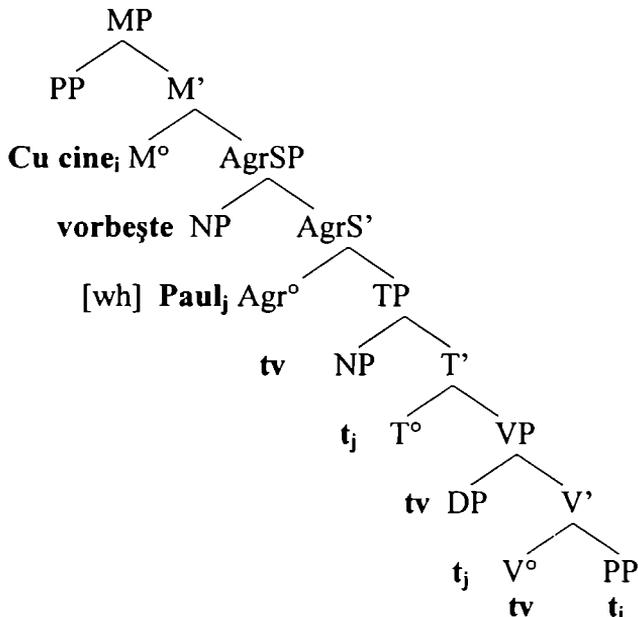
Asumpțiile principale pentru limba română în legătură cu poziția accesibilă elementului *wh* vor fi următoarele:

- există o proiecție a modului sintactic independentă în română – mișcarea la M^0 – fenomen generalizat în limba română (Isac 1997)

- Spec IP este o poziție A' în română (Dobrovie-Sorin 1994) – astfel că întrebările wh pot fi IP

Conform acestor asumptii, după cum se poate vedea și în exemplul 13, **Spec MP este o poziție accesibilă elementului wh mutat**

(14)

Conținând amândouă o trăsătură de același tip, elementele introductive sunt supuse mișcării și în interogative și în relative. Din acest punct de vedere, comportamentul sintactic al acestor două elemente pare identic. Cu toate acestea vom încerca să arătăm că distincția interogativ-exclamativ dintre acestea este marcată în sintaxă printr-un comportament diferit. Astfel, în ciuda faptului că aceste două construcții sunt caracterizate de același tip de mișcare, **vom arăta că mișcarea este în cazul elementelor wh exclamative către o poziție diferită față de elementele wh- interogative, rolul îndeplinit de aceste două tipuri de elemente nefiind același.** Vom pleda în acest mod pentru o **corelare a unui rol diferit cu o poziție diferită**

2.2. Distincții între exclamative și interogative

2.2.1. Factivitatea și structura recursivă MP

O distincție importantă între exclamative și interogative este aceea că, spre deosebire de interogative, exclamativele sunt **factive**: ele își presupun conținutul propozițional (Grimshaw 1979). Această distincție se bazează pe faptul că, așa cum se întâmplă și în alte limbi, în română, exclamativele nu pot fi subordonate decât unor verbe factive, ca *a ști*, *a crede*, *a visa*, *a-și da seama*, și nu unor verbe non-factive ca *a întreba*, *a ordona* etc. Mai mult, negarea unor verbe factive la prezent, duce, după cum putem vedea în 16b la imposibilitatea subordonării exclamativei. Imposibilitatea negării cunoștinței vorbitorului asupra conținutului propozițional exclamativ, înseamnă că acesta este deja presupus a fi adevărat. Astfel, acest comportament al exclamativei ne duce, conform lui Grimshaw 1979, la concluzia că exclamativele sunt factive, spre deosebire de interogative care sunt non-factive. **Factivitatea este deci o trăsătură semantică importantă ce deosebește exclamativele de interogative.**

- (15) a. Știe **cât de bine** se înțeleg soțul și sora ei. (exclamativă/ interogativă)
 b. M-a întrebat **cât de bine** se înțeleg soțul și sora ei. (interogativă)
 c.*M-a întrebat **ce bine** se înțeleg soțul și sora ei. (exclamativă)

- (16) a. Știu ce înalt e.
b. *Nu știu ce înalt e. (exclamativă)
c. Nu știu cât de înalt e. (interogativă)

Exemplele următoare ilustrează la rândul lor un comportament sintactic diferit al elementelor *wh* în exclamative și interogative :

- (17) a. Ce să faca în situația asta? b. Cine să plece?
(18) a.*Ce frumoasă să fie Maria! b.*Cat de multe lucruri să cumpere!

Este ușor de remarcat că exemplele de mai sus ilustrează o incompatibilitate a exclamativelor în limba română cu modul subjonctiv.

Întrebarea pe care ne-o vom pune va fi: cărui fapt *i* se datorează această incompatibilitate a exclamativelor și subjonctivul? Pentru a putea răspunde la această întrebare, va trebui să ne uităm mai întâi la exemplele următoare:

- (19) a. Știu că a plecat sora mea. b. Paul regretă că s-a certat cu Maria.
(20) a.*Știu să fi plecat sora mea. b. Nu știu să fi plecat sora mea.
(21) a.*Paul regretă să se fi certat cu Maria. b. Paul a propus să se fi dus la film.

Ceea ce este important de remarcat este că **verbele factive manifestă o incompatibilitate față de subordonatele subjonctive**, așa cum și exclamativa nu se poate combina cu modul subjonctiv.

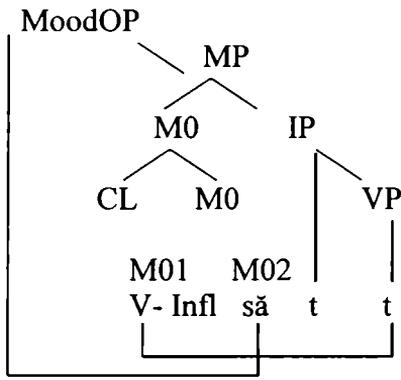
Acest test subliniază faptul că, în plan semantic, factivitatea este cu adevărat o trăsătură importantă, care ne ajută să facem distincția între cele două construcții. Astfel, credem că **factivitatea este o trăsătură esențială a exclamativelor, care trebuie codificată la nivelul descrierii sintactice a exclamativei**, determinând comportamentul sintactic diferit al exclamativei de cel al interogativei. Conform lui Watanabe 1993, complementele factive implică o structură recursivă CP, astfel că, pentru limbi ca italiana, factivitatea va putea fi **codificată în sintaxa exclamativelor** prin intermediul unui operator abstract FACT, plasat în specificatorul unei extra-proiecții CP (Zanuttini și Portner în curs de apariție).

Din moment ce în limba română factivitatea este corelată în sintaxă cu un comportament diferit al elementului *wh* exclamativ față de cel interogativ, ne vom aștepta ca **descrierea acestui comportament să se poată face în funcție de mișcarea în poziții diferite, elementul exclamativ mutându-se cu o poziție mai sus față de cel interogativ**.

Ceea ce trebuie evidențiat este că o limbă **ca româna poate utiliza un asemenea mecanism de descriere** pentru că posedă o strategie disponibilă de recursie, similară cu recursia CP, anume recursia MP-două proiecții de mod fiind postulate în română (Isac 1997):

- MP 1- pentru verbul modul indicativ
- MP 2- pentru verbul la modul subjonctiv

(22)

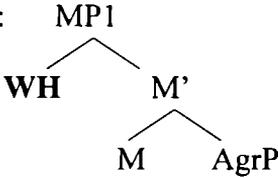

Exclamativa va putea fi astfel exprimată în temenii unei structuri recursive MP în română, diferența dintre exclamative și interogative fiind exprimată de descrierea sintactică în termenii unor poziții diferite pentru elementele *wh* care le introduc.

Prezența unei component activ determină în acest mod în română o poziție diferită a elementului *wh* exclamativ față de cel interogativ: elementul *wh* exclamativ va fi plasat în Spec MP2 (poziție disponibilă într-o structură recursivă MP)

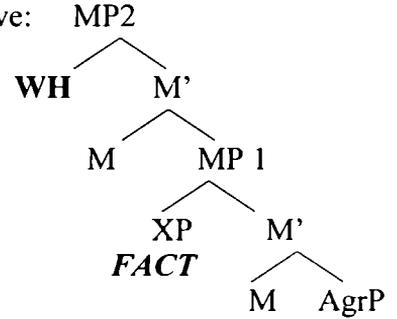
(23)

Interogative:

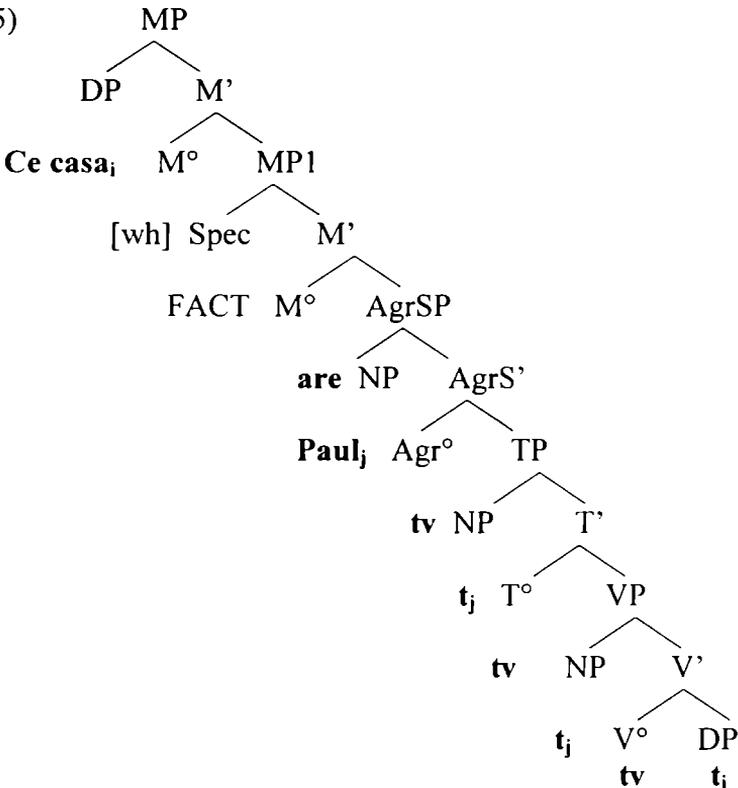

(24)

Exclamative:

(25)

După cum se poate vedea și în reprezentări, exclamativa conține în română o proiecție în plus de tip MP în care se plasează elementul de tip wh, MP2, trăsătura de factivitate fiind codificată în sintaxă prin prezența operatorului abstract FACT plasat în MP 1.

Am ilustrat astfel o proprietate esențială care face diferența dintre exclamative și interogative, dând seama de comportamentul lor sintactic diferit. În continuare, vom prezenta un alt test empiric ce ne ajută să diferențiem cele două construcții, încercând să subliniem proprietatea care determină un astfel de comportament.

2.2.2 Relația întrebare răspuns și extinderea

2.2.2.2. Relația întrebare răspuns

În comparație cu declarativele și interogativele, exclamativele nu pot intra în schimburi întrebare – răspuns.

(26) A: Cât de gras e?

B: (Are) o sută cincizeci de kilograme. .

(27) A: Cât de gras e!

B:* O sută cincizeci de kilograme/ Mie-mi spui...o sută cincizeci de kilograme...

Posibilitatea de-a primi un răspuns este de fapt caracteristica definitorie a interogativelor. Ceea ce face A în exemplul 26 este să introducă un set de răspunsuri posibile, iar reacția lui B constituie un răspuns pentru că este extras, ales din setul oferit. (ne amintim abordări de genul Karttunen 1977 conform cărora întrebările denotă seturi de răspunsuri adevărate). Astfel întrebarea *Cât de gras este?* poate denota un set de posibile răspunsuri ca {o sută de kilograme, o sută unu kilograme,... o sută zece kilograme,...o sută cincizeci de kilograme...} Aceasta nu se întâmplă în cazul exemplului 27, în care exclamația lui A nu are funcția de-a introduce un set de întrebări posibile, astfel că B nu poate alege, în acest caz, un răspuns. Mai precis, ceea ce spune B nu poate fi luat drept răspuns și o replică de felul celei de la 27 nu poate fi luată decât ca indicând că interlocutorul este de acord cu remarcă lui A și că oferă informații suplimentare.

Diferența dintre exclamative și interogative se poate vedea și în următoarele exemple:

(28) a. Cât de gras e? O sută douăzeci sau o sută cincizeci de kilograme?

b. Cât de gras e!* O sută douăzeci sau o sută cincizeci de kilograme?

Exemplul 28 a este acceptabil pentru că propoziția *O sută douăzeci sau o sută cincizeci de kilograme.* reduce posibilitățile de alegere prezentate de întrebare la două, pe când b nu este acceptabil pentru că exclamativa nu prezintă nici un fel de alternative.

2.2.2.3. Extinderea

Ceea ce este important de remarcat este că și exclamativele, și interogativele sunt introduse de un element de tip wh, și că acesta este elementul care impune o alegere dintr-un set de alternative, un operator (funcționând la LF ca un cuantificator), mișcându-se în poziție inițială în propoziție pentru a-și putea lega variabila (urma pe care o lasă). Trebuie amintit că mișcarea wh din propoziția exclamativă crează aceeași **structură operator-variabilă**. Astfel,

ne așteptăm ca și în acest caz elementul *wh* să impună **alegerea dintr-un set de alternative**, însă, după cum am văzut, nu putem avea de-a face cu un set similar cu cel din cazul interogativelor.

În descrierea exclamativelor am avut adesea de-a face cu concepte ca “afectivitate”, “surpriză” sau “grad înalt”. Am menționat deja **gradabilitatea**, ca o proprietate semantică majoră ce caracterizează exclamativele; ceea ce e însă de remarcat este că această proprietate nu este suficientă pentru a individualiza exclamativele, din moment ce construcții ce funcționează în mod tipic ca declarative:

- (29) E mai gras decât fratele meu
E foarte gras.
E cel mai gras.

nu pot fi diferențiate de construcțiile tipic exclamative (*Ce gras e!*) pe baza acestei proprietăți: această construcție împreună cu cele de la 29 ilustrează proprietăți gradabile. Aceasta este fără îndoială pentru că exclamativa conferă propoziției aceea nuanță de “surpriză” despre care se vorbește și în mod tradițional. O propunere care are meritul de a reda această nuanță, reunind-o cu aceea de **gradabilitate** și evidențiind funcționarea elementului exclamativ *wh* este cea lansată de Zanuttini și Portner (în curs de apariție) pentru exclamativele din paduană. Aceasta constă în atribuirea, în cazul exclamativelor, a unei proprietăți, numită **widening** – pe care o vom traduce prin **extindere** – care are **semantica unui operator cuantificațional**. Să luăm de exemplu o propoziție ca:

- (30) Ce înaltă este prietena ta!

Domeniul de cuantificare va fi, în acest caz, conform unei analize scalare, un set de grade de înălțime, organizate pe o scară, un domeniu D1 fiind considerat ca o subparte a scării – un set de grade de înălțime în ordine crescătoare:

$$D1 = \{1, 80 \text{ m}, 1, 81 \text{ m}, \dots, 1, 90\dots\}$$

Articularea unei propoziții exclamative ca 31 înseamnă de fapt extinderea setului D1, subpartea scării, către D2 care **include toate gradele** de înălțime, și nu selectarea unui grad precis de înălțime ca în cazul întrebărilor. Astfel, emoția, surpriza se reduce la faptul că locutorul adaugă alternative în plus la setul celor deja așteptate, mai mult, neputându-se decide asupra nici uneia din domeniul dat. Extinderea implică astfel legarea, de către elementul *wh*, a unei **variabile a cărei valoare este în afara contextului dat, trimițându-ne astfel în afara domeniului**.

Astfel, o altă trăsătură semantică esențială a exclamativei, codificată în sintaxă în prezența elementului *wh*, supus mișcării, este extinderea.

- (32) Ce înaltă este prietena ta!

$$D1 \text{ ——— } D2$$

$$D1 = \{1, 80 \text{ m}, 1, 81 \text{ m}, \dots, 1, 90\dots\}$$

D2 reprezintă toate gradele de înălțime

3. Concluzii

Am evidențiat deja două trăsături semantice majore ale construcției exclamative: **factivitatea**, ce intervine în descrierea sintactică a exclamativelor prin intermediul unui operator abstract FACT, determinând o structură recursivă MP și **extinderea**, codificată în sintaxă în prezența elementului *wh*, supus mișcării.

Credem că numai **combinația acestor trăsături, fiecare din ele reprezentând un aspect esențial al construcției, dă citirea ca exclamativă a unei propoziții introducă de elemente de tip wh**. O viitoare cercetare va include probabil stabilirea trăsăturilor care să ofere o descriere sintactică unitară a tuturor propozițiilor exclamative.

Am stabilit astfel criteriile relevante care ne permit o descriere care să justifice **diferențele dintre interogative și exclamative ca tipuri propoziționale diferite**. De asemenea, am făcut primul pas în stabilirea unei definiții care să ne ajute să identificăm cu mai mare precizie construcțiile exclamative *wh* în română, pe baza unor teste empirice care justifică diferențele distribuționale dintre exclamativele și interogativele *wh*. Astfel, sperăm să putem ajuta la **înțelegerea mecanismelor complexe prin care această limbă (asemenea altora) marchează distincțiile dintre tipurile propoziționale**.

Abstract

In this paper, we examine the syntax of *wh* – exclamatives in Romanian, in an attempt to underline that the properties of *wh* – exclamatives lead to a specific syntactic structure, that captures not only the differences but also the similarities between these constructions and constructions like *wh*-questions. What we will try to show is that we have good reasons for justifying the existence of exclamatives in Romanian as an autonomous clausal type. We argue that *wh*- exclamatives are characterizable in terms of two semantic properties that are encoded in their syntactic description:

- widening, encoded by the presence of the *wh*- element
- factivity, encoded by a FACT operator, which brings about an MP recursion structure

The MP recursion structure illustrates the fact that, in exclamatives the position of the *wh*- element is higher than that of the *wh*- element in questions.

What is important, in our opinion, is that the *wh*- exclamative construction can't be characterized only by one of these properties and, thus, that it is only the combination of these two properties that gives the interpretation of the clause as an exclamative.

This paper represents an attempt to define the exclamative constructions more clearly, by establishing a syntactic description that accounts for their behaviour. Thus, we hope to be able to contribute to a better description of the complex mechanisms this language uses in order to make the distinction between clausal types.

BIBLIOGRAFIE:

- AVRAM, MIOARA, *Gramatica pentru toți*, EARSR 1986.
- BACHA, JACQUELINE, *L'exclamation*, Paris, L' Harmattan, 2000
- BARBOSA, PILAR, *On wh- Triggered Inversion in Romance*, ms., 1999.
- BARBOSA, PILAR, *Clitics: a Window into the Null Subject Property*, ms., 1999.
- BERMAN, S., *On the Semantics and Logical Form of Wh- Clauses*, Amherst, University of Massachusetts, 1991.
- BOLINGER, D., *Intonation and Its Uses*, California, Stanford University Press, 1989.
- CHOMSKY, N., *Barriers*, Cambridge, Mass., M.I.T Press, 1986.
- CHOMSKY, N., *The Minimalist Program*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1995.
- COMOROWSKI, ILEANA, *Interrogative Phrases and the Syntax- Semantics Interface*, Dordrecht, Kluwer Academic Publisher, 1996.
- CORNILESCU, ALEXANDRA, I. DIMITRESCU, 'On the Grammar of English Exclamative Constructions', *Revue roumaine de linguistique*, XXVII, 7-33, 1982.
- CORNILESCU, ALEXANDRA., The Double Subject Construction in Romanian, *RRL*, 101-104, 1997
- DASCĂLU, LAURENȚIA, "Asupra intonației cuvintelor relativ-interogative în română", *SC/L*, XXX (2), 174- 176, 1980.

- DOETJES, J., *Quantifiers and Selection. On the Distribution of Quantifying Expressions in French, Dutch and English*, Leiden University, 1997.
- DOBROVIE- SORIN, C., *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romanian*. Mouton de Gruyter, Berlin, 1994.
- ELLIOTT, D.E., 1974., 'Toward A Grammar of Exclamation', *Foundations of Language* 11, 231-246, 1974.
- L' Exclamation*, Faits de Langue 6, PUF, 1995.
- GERARD, J., *L'exclamation en français*, Tübingen, Niemeyer, 1980.
- Gramatica Limbii Române*, I-II, Academia Română, ed.2 revăzută și adăugită, București, 1966.
- GRIMSHAW, J., 'Complement selection and the lexicon', *Linguistic Inquiry* (2) 10, 279-326, 1979.
- GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, EDP, 1973.
- HORNSTEIN, N., *Logical Form- From GB to Minimalism*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1995
- ISAC, DANIELA, "Not în the Mood", *RRL XLII*, 3-4, Bucharest 185-214., 1997
- ISAC, DANIELA, "Two Romanian Moods", Coene, M. Et alii (eds.), *Studia Linguistica în Honorem Liliane Tasmowski*, Unipress, 443-461, 2000.
- LASNIK, H., *Minimalist Analysis*, Massachusetts, Blackwell, 1999.
- MANZINI, RITA MARIA, *Locality: A Theory & Some of Its Empirical Consequences*, Cambridge, Mass, M.I.T Press , 1992.
- MICHAELIS, LAURA, K. LAMBRECHT, "Towards a Construction- Based Theory of Language Function: the Case of Nominal Extraposition", *The Language Journal of the Linguistic Society of America*, 72 (2) 215- 246, 1996.
- MILNER, J.C. *De la syntaxe de l'interprétation: qualités, insultes, exclamations*, Paris, Seuil 1978.
- NEAMȚU, G. G., "Pronume, adjective pronominale și adverbe exclamative ", *LR*, XXXIV (6), 468-475, 1984.
- NEAMȚU, G. G., "Cuvinte relativ exclamative", *LR*, XXXIV (2), 108- 113, 1985
- Obnauer, H & Poletto, C., "Rhetorical wh- phrases în the left periphery of the sentence", *University of Venice- Working Papers in Linguistics*, 1 (10), 121-151, 2000.
- PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa transformățională a grupului verbal în limba română*, București, EASR, 1974.
- POLETTO, C., *The Higher Functional Field*, Oxford- New York , Oxford University Press, 2000.
- POLETTO, C. & Pollock, J. Y., "On the Left Periphery of Some Romance Wh- Questions", *University of Venice- Working Papers in Linguistics* 2 (10) 115- 179, 2000.
- PORTNER, P., RAFAELA ZANUTTINI, 'The Force of Negation în Wh Exclamatives and Interrogatives' in *Negation and Polariy*, ed. Horn, L & Kato, Y, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- RADDFORD, A., *Syntax. A Minimalist Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997
- RIZZI, L., 'Residual Verb Second and the Wh- Criterion', *Technical Reports in Formal and Computational Linguistics* 2, Faculté des Lettres, Univeristé de Geneve, 1991.
- ROTHSTEIN, SUSAN, "Syntactic Licensing ans Subcategorization", Rothstein, S (eds.), *Syntax and Semantics* 15, 130- 151, 1991.
- SADOCK, J. M., A. ZWICKY, *Speech act distinctions în syntax*, Cambridge Universitz Press, Cambridge, 1985
- SUNER, M. "About Indirect Questions and Semi- Questions", *Linguistics and Philosophy* 16, 45-77, 1993.
- ZANUTTINI, RAFAELA, P. PORTNER, 'The Characterization of Exclamative Clauses în Paduan', *Language Journal of the Linguistic Society of America*, 76, 123-132, 2000.
- ZANUTTINI, RAFAELA, P. PORTNER, *Exclamative Clauses at the Syntax- Semantics Interface*, în curs de apariție

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

*Tiparul s-a executat sub cda 923/2002
la Tipografia Editurii Universității din București*

DATA RESTITUIRII

17 DEC. 2006	10 IAN. 2019	
20 DEC. 2006	08 APR. 2019	
2007		
05 MAR. 2007	08 IAN. 2020	
14 MAI. 2007	10 IAN. 2020	
14 MAI. 2007	11 IAN. 2020	
15 IUL. 2011	1 FEB. 2020	
15 IUL. 2011		
16 SEP. 2011	28 FEB. 2022	
16 SEP. 2011		
24 SEP. 2012		
24 SEP. 2012		

